१५४
१५४

शार्ङ्गधरव्रज्यापं१.२८४ — (२८६) १९८ अंक ३ पन्नों पर हैं

ॐ
शा
१

ॐश्रीरामकृष्णगोविंदसद्गुरुचरणकमलपादुकाभ्योनमः ॐनमोवाग्देव्यैसर्वविघ्नहर्त्र्यैभक्ता[illegible]वरदायिन्यै
ॐयस्मिन्बुद्बुदसंकराश्ववबद्धब्रह्मांडखंडाःक्वचिज्ज्ञानिक्वापिचशीकराश्ववविरंच्याद्याःस्फुरंतिभ्रमात् चिद्रूपालह॰
रीवविश्वजननीशक्तिःक्वचिद्दीप्यते स्वानंदामृतनिर्भरंशिवमहापाथोनिधिंतंनुमः १ पुराशाकंभरीदेशेश्री॰
मान्हम्मीरभूपतिः चाहुवाणान्वयेजातःख्यातःशौर्येणअर्जुनः २ तस्याभवत्सभ्यजनेषुमुख्यः परोपकार॰
व्यसनैकनिष्ठः पुरंदरस्येवगुरुर्गरीयान्द्विजाग्रणीराघवदेवनामा ३ गोपालदामोदरदेवदाससंज्ञाबभूवु॰
स्तनयास्तदीयाः नेत्रावताराइवचंद्रमौलेर्याकृतधीततगुणसंचयोपि ४ तेषांमध्येयस्तुदामोदरोभूत्तस्यापत्री
नाम्नाज्ञान्वीतरागः भागीरथ्यांशुद्धदेहंविहायज्ञानादात्मन्येवनिष्ठांजगाम ५ ज्येष्ठःशार्ङ्गधरस्तेषांलघुः
लक्ष्मीधरस्ततः कृष्णोनुजस्ततस्तेपित्रयस्त्रेताग्नितेजसः ६ जयतिशार्ङ्गधरःशिवपादद्वयकुशेशयकोश
मधुव्रतः सरससूक्तिसुधैककलानिधिःकविकैरवकंदवमृगाधिपः ७ यद्यपिगुणोनानिलयःखलशील॰
ध्वंसनेभृशंजिह्मःतदपिविमलस्यदयांतरसज्जनलोकस्यदासोसौ ८ तेसज्जनाःसकविशाविकाविवड्गः
ध्याणदायगुंफितवनःस्वगुणोर्मिमेतत् संधारयंतुकुसुमोज्वलहारवृंपंकंठेसुभाषितमपास्तसमस्त
दोषं ९ नशार्ङ्गधरपद्धतिःखलजनस्ययोग्याभवेत्सुभाषितरसोर्मयःसुकृतिलोकपेयायतः सुधाम॰
दितिनंदनादिविपिवंतिरुष्टांतरास्तथैवतमसःशिरोजुटितिनिवडितंश्रूयते १० आनंदायसतांभूयात्सु॰
भाषितमिदंमम एथक्कपद्धतिसंमिश्रपरिच्छेदैर्मनोरमं ११ आद्यैर्महद्भिरितैःपद्यैःकियद्भिरपरैरपि ।
युतापद्धतिरेषास्तुसज्जनानंददायिनी १२ इतिदामोदरसूनुशार्ङ्गधरविरचितायांपद्धत्यांकविवंशवर्ण॰
नपरिच्छेदः १ अथानुक्रमणिका क्रियतेनुक्रमःस्पष्टःसर्वोयार्थस्तुभाषिते अनंतग्रंथमंतेयंक॰

शा
१

विवेशास्यवर्णनं ततोप्यनुक्रमोज्ञेयोनमस्कृत्याशिषोस्तथा सुभाषितेचकाव्येचशंसासामान्यवर्ण
ने २ विशिष्टकविशंसाचनिंदाचकुकवेस्तथा प्रशंसापंडितस्यापिनिंदास्याद्वकुपंडिते ३ प्रशंसा·
महतांज्ञेयार्थीराणांचप्रशंसनं प्रशंसासज्जनस्यातःप्रशंसाचमनस्विनः ४ अथोदारप्रशंसास्या
त्कृपणसातेजस्विनस्ततः शूराप्रशंसासंतोषिप्रशंसासंगतोतथा ५ धनप्रशंसाविज्ञेयानिंदादुर्जन।
स्यतथा ततःकृपणनिंदास्यान्निंदायाचकस्यतथा ६ दरिद्रनिंदाविज्ञेयामूर्खनिंदाततःपरं तृ
ष्णानिंदालोभनिंदादैवाख्यानंततःपरं ७ उद्यमाख्यानमपरंप्रकीर्णाख्यानकंतथा समस्याख्यान।
मपरंप्रहेलयादिप्रशंसनं ८ क्रियागुप्तादिकंतद्वत्प्रश्नोत्तरमतःपरं अथजातिःसमाख्यातासदा।
चारस्ततःपरं ९ धर्मस्यविहृतिर्ज्ञेयापापस्यविहृतिस्तथा अथान्योक्तिषुविज्ञेयंरवेःपूर्वंप्रशंसनं·
चंद्रस्यान्योक्तयोज्ञेयामेघस्यान्योक्तयस्तथा वायोरन्योक्तिरपराहंसान्योक्तिस्ततःस्मृता ११ भ्रम।
रान्योक्तयस्तद्वत्कोकिलान्योक्तयस्ततः चातकान्योक्तयस्तद्वन्मयूरान्योक्तयस्ततः १२ शुकान्यो।
क्तिस्ततोज्ञेयाकाकान्योक्तिस्ततःपरं बकान्योक्तिःस्मृतातद्वत्खद्योतान्योक्तयस्ततः १३ सिं·
हान्योक्तिर्गजान्योक्तिर्मृगान्योक्तिस्ततःपरं करभान्योक्तयोज्ञेयावृषभान्योक्तयस्ततः १४।
तथासामान्यवृक्षान्योक्तिर्विशिष्टतरुपद्धतिः पर्वतान्योक्तयःख्याताअगस्त्यान्योक्तयस्ततः १५ स
मुद्रान्योक्तयस्तद्वन्नद्यन्योक्तिस्ततःपरं शंखस्यान्योक्तयस्तद्वन्नद्यन्योक्तिस्ततःपरं १६ तडागान्यो।

ऽन्यस्तद्वत्कमलान्योक्तयस्ततः कूपस्यान्योक्तयस्तद्वन्मरुस्थलभवोक्तयः १७ ततो दावानलान्योक्तिः
संकीर्णान्योक्तयस्ततः अथ सर्वेन्नृपाशंसाविशिष्टन्नृपवर्णनं १८ पलायनमरीणां च राजनीतिस्त
तःपरं नीतिर्मिश्रकनीतिस्च प्रशंसा कवीनां तथा १९ अथ प्रशंसा विख्याता यजुर्वेदप्रशंसनं गांध
र्वशास्त्रमपरं वृत्तायुर्वेद एव च तथैव शाकुनज्ञानं पशूनां लक्षणानि च विषापहरणं तद्वद्द्यूतविधानत
तःपरं २१ बालग्रहोपशमनं कौतुकानि ततःपरं कल्पस्थानानि केशानां रंजनानि ततःपरं २२ ।
अथ सामान्यशृंगारे युवतीनां प्रशंसनं स्त्रीपुंसोर्जातिकथनं तयोः संयोगवर्णनं २३ स्त्रीसेवाका
थनं तद्वत्संकीर्तनादि प्रशंसनं बलायावर्णनं तद्वद्वयःसंधेस्तु वर्णनं तरुणीवर्णनं तद्वत्समयस्त्रीप्र
शंसनं २४ विप्रलंभकशृंगारे प्रियप्रस्थानवर्णनं नायिकावचनं तद्वद्विरक्तायाः स्थितिस्तथा ।
सखीवाक्यं वियुक्तायां वियोगिन्याः प्रभाषणं २६ दूतिकाप्रेषणं कांते प्रलापश्च वियोगिनः दू
त्युक्तिर्नायकस्याथ नायिकायां तदुक्तयः २७ उपहासादिकं दूत्यां नायिकायास्ततःपरं अथ सं
योगशृंगारे परस्परविलोकनं २८ प्रियातिथ्यादिकं तद्वन्मानिनीमानवर्णनं कलहांतरादिक
थनं मिथुनस्योक्तयस्तथा २९ प्रियस्पर्शितानुनयः प्रसादश्च परस्परं स्त्रियास्तेचक्रदः स्वेचतम।
सोवर्णनं तथा ३० संचारश्चाभिसारीणां शशांकोदयवर्णनं पानगोष्ठी ततः प्रोक्ता वाद्यप्रभृति व
र्णनं ३१ सखीवाक्यं नववधूक्रीडायां तदनंतरं सुरतक्रीडिताख्यानं विपरीतरतं तथा रतिनिवृत्तिः

स्वरतस्याथनिशीथेक्रीडनंतथा नायिकानुनयश्चैवप्रभातसमयोक्तयः ३३ प्रभातवर्णनंवायुः
सूर्ययोर्वर्णनंतथा रात्रिसंभोगचेष्टायाःप्रातःप्रकरणंतथा अथमिथ्याकलंगावेसतीकुलवधू·
स्थितिः अथतेचरितंतद्वद्वसंतादेश्चवर्णनं ग्रीष्मादेर्वर्णनंतद्वद्वर्षादेरपिवर्णनं शरत्स्वभाव।
व्याख्यानंहेमंतादेश्चवर्णनं शिशिरादेस्तथाख्यातंसंमिश्राख्यानकंततः जलकेलिप्रयोक्तिश्च
दोलाकेलिस्तथैवच तथाभ्रमरिकाक्रीडाकंडकक्रीडनंतथा नेत्रसंमीलनक्रीडाततःसंमिश्रको
क्तयः ३७ ततोवीररसोक्तिःस्यात्करुणारसवर्णनं अद्भुतस्यरसस्योक्तिरथहास्यरसोक्तयः भ·
यानकस्यबीभत्सस्ततोरौद्ररसोक्तयः अथशांतरसेसर्वंवैराग्यस्यप्रशंसनं ४· अनित्यता·
समाख्यानंविषयादिविडंबनं पश्चात्तापस्यकथनंकालस्यचरितंतथा ततोविवेककथनमु
पदेशास्ततःपरं कालसंख्याततःप्रोक्ताशारीरंतदनंतरं ४२ ततश्चतुर्विधेयोगेयोगात्रयनि·
रूपणं ततस्तुहठयोगःस्याक्रोरत्नादिसमाधितः मनःस्थैर्यप्रभावश्चमहिमायाश्चयो।
गिनः योगिचर्याततःप्रोक्ताज्ञानंचारिष्टजंतथा विदेहमुक्तिकथनंकालवंचनसंयुतं ४५
सुभाषितवरस्येतिकथितोयमनुक्रमः शतंत्रिषष्ठ्यभ्यधिकंपरिच्छेदेषुकीर्तितं ४६ गणितं

शा
३
3

पद्यसंख्याभिः षट्सहस्रशतत्रयं इतिशार्ङ्ग॰धरविरचितायांपद्धत्यामनुक्रमणिकापरिछेदः ॰
अथनमस्कृतिः चलत्कर्णानिलोद्धूतसिंदूरारुणितांबरः जयत्यकालेपिसृजन्संध्यामिव
गजाननः १ कस्यापिप्रविरलविगलन्मदजलकपोलपालीनिलीनमधुपकुलः उद्भिन्नवा
श्मश्रुश्रेणिरिवद्विपमुखोजयति २ रुद्रभद्रस्य उच्चैर्ब्रह्मांडखंडद्वितयसहचरंकुंभयुग्मंदधानः
प्रेंखन्नागारिपक्षप्रतिभटविकटःश्रोत्रतालाभिरामः देवःशंभोरपत्यंभुजगपतितनुस्पर्द्धिव
र्द्धिष्णुहस्तः त्रैलोक्याश्चर्यमूर्तिःसजयतिजगतामीश्वरःकुंजरास्यः ३ भेरीभांकारस्य उच्चै॰
कन्नालगंडस्थलबहुलगलद्दानपानप्रमत्तस्फीतालिव्रातगीतिश्रुतिविधृतिकलोन्मीलिता
क्षिपक्ष्मा भक्तप्रत्यूहपृथ्वीरुहनिवहसमुन्मूलनोच्चैःकदंबःशुंडादंडाग्रचर्यार्भकरभवदनो॰
नःसपायादपायात् कस्यापिप्रियः सिंधौफेनराशिर्भुविकुमुदवनंव्योम्निनक्षत्रलक्ष्मीरब्धौमु
क्तासमूहस्तरुषुसुमनसोमानसेहंससंघः श्रीकंठेभूतिलेशःशिखरिषुमणयोदिक्षुनीहा
रपातः पांडुःस्वेदायजन्त्वाज्जयतिगणपतेःशीकराणांविलासः ४ कस्यापि गजाननायस
न्तेप्रत्यूहहतिमिवांछिदे अपारकरुणापूरतरंगितदृशेनमः ५ वरदराजस्य ॥ अथसरस्वती

करबदरसदृशमखिलंभुवनतलंयत्प्रसादतःकवयः पश्यंतिसूक्ष्ममतयःसाजयतिसरस्वती
देवी ६ स्वबंधोः यान्तुस्रवत्सुखीकंठमुंगाटकविहारिणी नित्यप्रगल्भवाचालाउपनस्थे
सरस्वती ७ मुरारेः स्तुत्यायश्चयेतस्मैनमोवाकृतवतंनवे विविच्योयस्यविन्यासो·
विदधातिजगत्सदं ८ गोविंदस्य ज्योतिस्तमोहरमलोचनगोचरंनजिह्वाहरामदरसंमधु
नःश्रवाद्द्र हरेस्तवःफलकबंधिपरंप्रपद्येसारस्वतंनाकिमपिकामदुघंवदंस्य ९ स्वक्तिमद्दृसा
दुष्पशिवःनमस्तुंगशिरश्चुंबिचंद्रचामरचारवे त्रैलोक्यनगरारंभमूलस्तंभायशंभवे १० बा
णस्य मोनादस्तमितोवचाङ्गभणितिःस्वस्येकदस्ताङ्कतंहरेप्पंजलिबंधनंप्रणामनंस्तव्यार्थ
मूर्धःकथं अन्यसंघटितैकवियद्दृतयाव्ययोगिरिशुग्रामणीर्जायांजातरुषंजयत्यनुनयन्दे
वस्त्रिलोकीगुरुः ११ कस्यापिवामांगीकृतवामांगिकुंडलीकृतकुंडलिस्वाविरस्तुपुरीवस्तु:
भूतिभूत्यवरांवरं १२ सार्वभौमस्यपिनाकफणिबालेन्दुभस्ममंदाकिनीयुता तथापिभव·
तीमूर्त्तिरपवर्गाङ्कसारिणी १३ देवेश्वरस्य उदरहयभरणाभयाद्दधौगाह्नितदारः यदिनै·
वंतस्यैकस्तनःकथमधापिकुमारः १४ सार्वभौमस्य संध्यानतेनानरपुरंधितनोःसरोष

शा
४

शस्त्राविनैतिविजयानिजपाणिपद्मे उत्सर्पिकंकणफणींद्रफणार्पणेन प्रोंगीर्जलिर्जयतिबाल
मृगांकमौलेः १५ कस्यापि इच्छैकनालखेलद्भुजवनपवनोद्धूतशैलोच्चपातस्फारोदंचा
न्ययोधिप्रकटितमुकुटस्वर्धुनीसंगमानि जीयासुस्तांडवानिस्फुटविकटजटाकोटिसंघ·
ट्टभूतिप्रपन्नत्तवक्कम्रवसितसमनोहृष्टिपातानि शंभोः १६ भैरीभं· मंदारमालाकु
लितालकायैकपालमालांकितशेखराय दिव्यांबरायैचदिगंबरायनमःशिवायैचनमः·
शिवाय १७ कस्याप्यर्धगौरी हरकंठग्रहानंदमीलितांतीनमामस्तुसा कालकूटविषस्प
र्शजातमूर्छागतामिव १८ बाणस्य धहस्रः मेघैर्मेदुरमंबरंवनभुवःश्यामास्तमाल·
द्रुमैर्नक्तंभीरुरयंत्वमेवतदिमंराधेगृहंप्रापय इत्थंनंदनिदेशतश्चलितयोःप्रत्यध्वकुंज·
द्रुमंराधामाधवयोर्जयंतियमुनाकूलेरहःकेलयः १९ जयदेवस्य आनंदमादधज्जमाय
तलोचनानामानीलमावलितकंधरमाननंवः आपादमामुकुटमाकलितामृतोघमाकार
माकलयतामसुमंतरंनः २० पुंजीभूतंप्रेमगोपांगनानांमूर्तीभूतंभागधेयंयदूनां एकी
भूतंगुप्तवित्तंश्रुतीनांश्यामीभूतंब्रह्ममेसन्निधत्तां २१ एतेश्रीराघवचैतन्यस्य परमिम

४

मुपदेशमादिश्य धेनिगमवनेषु नितांतखेदखिन्नाः विचिन्वतभवनेषुवल्लवीनामुपनिषदा
र्थमुलूखले निबद्धं २२ नवनीलमेघरुचिरः परः पुमान्नवनीतमवाप्य धृतगोपविग्रहः
महनीयकीर्तिरमरैरपिस्वयं नवनीतभिक्षुरधुनासचिंत्यते २३ एतौ बिल्वमंगलस्य
कृपासिखलवैरिके प्रमुषितेस्फुटंदृश्यते द्वितीयमिहमामकं वहसिकेदुकं केतके त्यजेति
नवगोपिकाकुचयुगं विमर्दनलालसं तुलकपंजरे रंजयति गोकुले केशवः २४ दीपक
स्य दृष्ट्वातः कमलासनेस्तभवतोज्ञानेमनाक्याकृते श्रीकंठोयमितःस्मरादृतिनतास्तादेवैः
णाविस्मापतिः प्रेयस्याः कृतदास्तनंकपचकृतं कंठः कुचेतुल्लसल्लक्ष्म्या वासितमानसोविस्म
यतेस्मगमप्रबुद्धोहरिः २५ कस्यापि प्रतिविपुलेकुचयुगले रहसि करेणामृशन्मुहुर्लक्ष्याः
तदपरस्तनंनिजहृदयं जयतिहरिर्मृगयमाण इव २६ प्रत्यसौ ठक्कुरस्य मकरीविरचनभंग्या
राधाकुचकलशपीडनव्यसनी कुंकुममपिरचितालंपनटवरवेषो हरिर्जयति २७ हरिहरस्य
खिन्नोसि मुंचशैले विश्रमोवयमितिवदत्सुशिथिलभुजः भरभुग्नविततबाहुर्गोपेषु
हसन्हरिर्जयति २८ स्तवयोः शिरःक्लायां कुसुमःत्वाममपितदीयप्रतिकृतौ इतिकी

शा
५
5

डावीयेनिभूतस्तुभयोरप्यनुनयप्रसादोजीयात्स्तामपिगुरुसमसहनास्थितवतोः २९ कस्यापि
वेदान्तुद्धरते जगन्निवहते भूगोलमुद्बिभ्रते दैत्यान्दारयते बलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते पौ
लस्त्यं जयते हलं कलयते कारुण्यमातन्वते म्लेच्छान्मूर्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय तुभ्यं
नमः ३० जयदेवस्य जीयासुः शङ्खलाकृते भगवतः प्रब्रह्मढाबोढनाडयंतः शातचंद्रिता
वरतलेतेविंदवः सैंधवाः येर्वाहृत्यपतद्भिरोर्वशिखिनस्तेजोजटालंवपुः पानाध्यानवशा
शादरोचककुजां चक्रे विरायासवं ३१ वियत्प्रब्रोढाकालोकलितजलगर्भे निधिरपामः
पोनाथः पाथः प्रसृतलवमूल्यो वियदभूत प्रभूझास्तानो वो दिनपतिरभूद्दोर्वदहनस्फुल
ल्काये यस्मिन्नुत्सजयति हरिर्मीनवपुषा ३२ कस्याप्येतो नपंके वालेपं कलयति धरित्री
भयभयात्रस्तामन्वेषस्तवरालगरभं भ्रंशाचकितः नथनेबलाडस्फुटनभयतो यद्यैरव
वंवराहो माहात्म्यादितिजयति सं कोचिततनुः ३३ हनूमतः दैत्यानामधिपेनखांकु
रकुठीकोणाश्रविष्टात्मनि स्फारीभूतकडारकेसरसटासंघहृष्टो राकृतेः सक्रोधं चस
विस्मयं च सगुरुव्रीडं च सांतःस्मितं क्रीडाकेसरिणो हरेर्विजयते तत्कालमालोकितं

३४
५

इंदुकवेः वक्त्रैर्दलनसंभ्रमान्नवनवं प्रविष्टे रिपोः क्ष्मायामित्यविस्मयात्स्फुरितलोचनः सर्वतः वृ
षेतिकरद्युतिभिर्निपतितं प्रबोदानवं निरीक्ष्य भुवि रोषवज्जयति ज्ञातहासो हरिः कस्यापि·
लक्ष्मीपाणिद्वयं विरचितं मूलमूर्धस्थितीनां व्यक्तं वंदे चरणकमलद्वंद्वमाद्यस्य पुंसः यत्रैका
स्पृष्ट्वाथितबलिनापाद्यतोयैर्वितीर्णं गाईस्येव प्रणतिनिरलः क्षालनं पद्मयोनिः ३८ स्फटि
कमहस्तात् कनककलशस्वच्छेराधापयोधरमंडले नवजलधरश्यामामात्मकांतिं प्रतिबिंबितां
असितसिचयप्रांतभ्रांत्या मुहुर्मुहुरुत्क्षिपन् जयति जनितव्रीडाहासप्रियाहसितो हरिः ३९
कस्याप्य घनश्यामा तं वंदे पद्मसद्मानमुपवीतच्छटाछलात् गंगास्रोतस्त्रयेणेव यस्य देवनि
षेवते ३० राजशेखरस्य अथ रवेः शुकतुंडच्छवि सवितुश्चंडरुचः पुंडरीकवनबंधोः मं
डलमुदितं वंदे कुंडलमाखंडलाशायाः ३१ इति शार्ङ्गधरविरचितायां पद्धत्यां नमस्कृति
परिच्छेदः अथाशिषः तत्र पूर्वं गणेशः दंताग्रनिर्भिन्नहिमाचलोर्वीरंध्रोत्थितनागहीशमा
लिंगभ्रमेचे नागाननः संभ्रमया कपोलौ चुचुंबन्पितृभ्यां हसितः पुनातु १ श्रीगोविंददेव·
राजानोपकदंतकांतिसितनः शंभोः सूनुः श्रियेऽस्तु वः विद्याकंदस्य वोद्भिन्ननवांकुरमनोहरः २

शा
९
6

यनदेवानां गंडस्थलीगलदमंदमदप्रवाहमाद्यद्द्विरेफमधुरस्वरदत्तकर्णः हर्षादिवालस
निमीलितनेत्रयुग्मो विघ्नछिदे भवतु भूतपतिर्गणेशः ३ आसीनेगवप्राकारप्रशाखो वि
घ्नेशो वः सपायाद्विरुत्रिषुजलधीन्मुक्तगायेणापीतायस्मिन्नुहुत्यविस्मयमतिनदाविलंह
घ्यतेव्योम्निदेवैः क्वाप्यंभः क्वापिविष्णुः क्वचनकमलभूः क्वाप्यनंतः क्वचिच्छ्रीः क्वाप्यौ
र्वः क्वापिशैलः क्वचनमणिगणाः क्वापिनक्रादिसत्वाः ४ हनुमतः सानंदंनंदिहस्ताह
तमुरजरवाहूतकौमारबर्हित्रासान्नासाग्ररंध्रंविशतिफणिपतौभोगसंकोचभाजि गं
डोड्डीनालिमालामुखरितककुभस्तांडवेशूलपाणे र्वैनायक्यश्चिरंवोवदनविधुतयः पा
पांतुचीत्कारवत्यः ५ भवभूतेः अथ शिवः उपहरणं विभवानां संहरणं सकलदुरि
तजालस्य उद्धरणं संसारात्स्मरणं वः श्रेयसेऽस्तु विश्वपतेः ६ विद्याधरपश्रीचरणानां
आसीनेष्मितसंसीव्यवसिनिशाशिनिव्योम्निकस्मैसत्वस्मैदेवंदेयातिनिद्रांद्रवतिमद्यव
निक्रांतकांतौकृतांते प्रबलरणपंडुवाणे कमलपुटजटी श्रोत्रियेशांतुपायेपायाद्वः
कालकूटं कटितिकवलयं लीलया नीलकंठः ७ लक्ष्मणाचंद्रप्रशास्तेः बंकोशीतकरो

९

धरोद्यन्नरसः कामप्रदो विग्रहः स्वामी तोयं तथवहः सरोरुहसहस्राणि: स्तनाभाशुचिः वस्त्राः पीनप·
योधराधिकरणं दृष्टीनितंबस्थली त्वष्टा धूर्जटिमूर्त्तयः स्मरभयात्तद्गर्गाश्रिताः पांतु वः ८ दे·
वीस्वरस्य कलंकस्थलीमृगायमिषज्जं नीलकंठः प्रियेहं केकामेकां कुरु पश्यपतिर्नैवहर्षेण विषा
णो स्थाणुर्मृग्येम सचलति कथं जीवितेशः शिवायायागच्छाटव्यामितिहृतवचाः पातु वस्स्कंदसू·
नुः ५ भारतीकवेः चूतासिंदोर्लेखा वरतिकलहभरं तत्र वलयं समं वक्रीकृत्य प्रहसितमुखी
शैलतनया प्रवोचयं पश्यत्यवतु स शिवः साच गिरिजा स च क्रीडाचंद्रो दशनकिरणैः पूरिता·
नंतुः ९ क्रीडाचंद्रस्य कल्पांते क्रोधनस्य त्रिपुरविजयिनः क्रीडया संचरिष्णोः कृत्वापि श्राण·
जातैर्निजस्य वक्त्रहरात्रिथ्यमशामन्टमैः दिग्भित्तीः प्रेतस्तूत्याः प्रलयजलनिधिप्रीणितात्मी
यमूर्तिर्यास व्यासक्तिमोद्यश्रमजनितरुषः पांतु वो गर्जितानि ॥ भैरीभां कल्पांते शमितत्रि
विक्रममहांकंकालबद्धस्फुरच्छेषस्यूतनृसिंहपाणिनखरप्रेतादिकोलाभिषः विश्वैका
र्णवताविशेषमुदितो तो मत्स्यकूर्माद्भुभौ कर्षन्धीवरतां गतः स्यातु सतां मोहं महाभैरवः १२
छिन्नमस्य प्रथलोचनं पद्मालीपिंगलिम्नः कणाश्ववतडितां यस्य हास्त्वः समूहो यस्मि·

शा

८

न्वसांऽस्मीषद्विघटितमुकुलेकालयत्वाम्बुहाव ग्रर्विर्निष्टस्तचूडाशशिगलितसुधाघो·
रकंकारिकोणं तार्तीयंयत्स्मरारेस्तदवतुमदनप्लोषणंलोचनंवः १३ भवभूतेः श्र
थगणाः संध्यातांडवडंबरव्यसनिनोदेवस्यचंडीपतेर्भ्रष्टापांडुकपालदामघटनाव्य
ग्रागणाःपांतुवः येषांतत्कवशीकृतैर्ग्रहगणाण्डाहोरदहीतेजवात्स्तूर्याचंद्रमसो।
मिथःस्मितवतोर्जातंकरास्फालनं १४ कस्याप्यथजटाजूटः सधूर्जटिजटाजूटो
जायतांविजयायनः यत्रैकपलितभ्रांतिंकरोत्यद्यापिजाह्नवी १५ स्तवर्मणः अ·
थपार्वती प्रत्यासन्नविवाहमंगलविधौदेवार्चनव्यग्रया दृष्ट्वाग्रेपरिणेतुरेवलिखि
तांगंभावतरस्याकृतिं उन्मादस्मितरोषलज्जितधियायौग्यांकथंचिद्गिराहुंहुंस्त्रीवचनात्
प्रियेविनिहिताःपुष्पांजलिःपांतुवः १६ वक्षःपीठेनिरीक्ष्यस्फटिकमणिशिलासं·
डलस्वच्छभासिस्वांच्छायांसाभ्यसूयात्वंइयमितिशुचःसभ्यगाश्वासितापि वामेमद·
त्रिणेस्याःश्रवसिकुवलयंनाहमित्यालपंती दत्ताश्लेषासहासंमदनविजयितापार्वती
नःपुनातु १७ कस्यापि खेदस्तेकथमीदृशाःप्रियतमेत्वन्नेत्रवक्त्रैर्विभोकस्मादेपित·

मेतदिंडवदनेमोगौरीइभीतेर्भव रोमांचः कथमेषदेविभगवन्नंगांभसांशीकरैर्विर्त्यंभर्त
विभावगोपनपरागौरीचिरंपातुनः १८ कस्याप्यथघ्राणरवः श्रर्चिर्षंतिविदार्यवक्रक्रद
गण्यासक्तितोवास्तुकेरंगुल्माविषभर्तृवाराणायतः संस्पृष्टण्हंतांक्रुरान् प्रकंत्रीणिचसप्त
पंचषडितिप्रश्नक्तसंख्याक्रमाह्वाचः क्रौंचरिपोः शिशुत्वविकलाश्रेयांसिशुसंतुनः १९
कस्याप्यथगंगा मुक्ताभान्कपालशुक्तिपुंजयवलीसुमल्लीनिभावक्रौलाजनिभाह
श्रोर्मणिनिभाभोगोत्करैभोगिनां नृत्यावर्तविवर्तनेरितपयःसंमूर्छितोक्षालिता।
खेलंतोहरमूर्ध्निपांतुभवतोगंगापयोबिंदवः २० हृत्संमिश्रस्य पक्षाधर्मपताकिनी।
नटनकुक्षायावसन्नाकिनीशुभ्यात्पातकिनीभगीरथतपःसाफल्यहेवाकिनी प्रेमात्।
छपिनाकिनीगिरिसुतानामाकेकरालोकिनी पापाद्ंबरडाकिनीत्रिभुवनानंदायमे
दाकिनी २१ कस्याप्यथतांडवं देवादिकानयः प्रयातपरितः खंसंचतांभोसुचः।
पातालंव्रजमेदिनिप्रविशतितोणीतलंभूधराः ब्रह्मन्नुन्न — हरमात्मभवनंनाथस्य
तोन्नृत्यतः शंभोसंकटमेतदित्यवतुनः प्रोत्साहणानंदिनः २२ महानाटकात्

शा
८

सन्ध्यातांडवडंबरव्यसनिनो भर्गस्य चंडभ्रमिव्यानृत्यद्भुजदंडमंडलभुवः झंझानिलाः
पान्तु वः येषामुच्छलतां जवेन झटिति व्यूहेषु भूमीभृतामुड्डीनेषु बिडौजसा पुनरसौ दं-
भोलिः संरोकितः २३ सोमनाथप्रशस्तेः अथ हरिहरौ स्फटिकमरकतश्रीहारि-
णोश्रीतियोगात्तद्वत्तु वपुरेकं कामकंसद्विषोर्वः भवतु गिरिसुतायाः सार्धमंभोधि-
पुत्र्या सह शमहसि कंठे यत्र सीमाविवादः २४ यौ तौ शंखकपालभूषितकरौ माला-
स्थिमालाधरौ देवौ द्वारवतीश्मशाननिलयौ नागारिगोवाहनौ द्वित्र्यक्षौ बलिदक्ष-
यज्ञमथनौ श्रीशैलजावल्लभौ पापं मे हरतां सदा हरिहरौ श्रीवत्सगंगाधरौ २५ अथ
चेदी विद्याणिकद्भवूंदे सविनतवितरले वद्धिणिध्मत्तवज्रे ज्ञातानाशंके शांके विरमति वि-
दमोत्पन्नवैरे कुवेरे वैकुंठे कुंठितास्त्रे महिषमतिरुषं पौरुषोपघ्नविघ्नं निर्विघ्नं निघ्नती वः
शमयतु दुरितं भूरिभावा भवानी २६ बाणस्याथ छक्ष्मः पान्तु वो जलदश्यामाः शार्ङ्गज्या-
घातकर्कशाः त्रैलोक्यमंडपस्तंभाश्चत्वारो हरिबाहवः २७ भ्राम्यन्मंदरकंदरोदरदरी-
व्यावर्तिभिर्वीचिभिः कल्लोलैरलमाकुलं कलयतो लक्ष्म्यास्तु खांभोरुहे औत्सुक्यात्तरलाः

स्मराद्विकसिताभीत्यासमाकुंचिताः क्रोधेनस्खलिताः जयात्स्वकराः शौरेर्दृशः पांतुवः · २८
कस्यापि मूर्छोन्मीलितलोचनस्यपिबतः पर्याप्तमेकंस्तनंसद्यः प्रस्नुतदुग्धमप्यपरं हस्तेनसंमा
र्जतः मात्राचांगुलितस्यचिबुकेस्मेरायमाणेमुखे विष्णोः क्षीरकणांबुधामधवलादंतद्युतिः
पातुवः २९ विल्वमंगलश्रीचरणानां अस्मिन्नूकुंजेविनापिप्रचलितपवनाद्वर्ततेकोपिनू
नंपश्यामः किंनगत्वेत्यनुसरतिगणोभीतभीतैर्भकानां तस्मिन्नाथासखेवः स्नावयतुवि
लसल्लीलयाकैटभारिर्व्यातन्वानोमृगारिप्रबलकरचुराबरोध्वानिनादान् ३०· कस्यापि द
र्पणार्पितमालोक्यमायास्त्रीरूपमात्मनः आत्मन्येवानुरक्तोवःशिवंदिशतुकेशवः ३१ ।
राधाम्यच्युतदर्शनेनभवतः किंत्वमिकल्पयते किंत्वेवंविजनस्थयोर्हतजनः संभावयत्यन्यथा
इत्यामंत्रणभंगिसूचितवृथावस्थानखेदालसामाश्लिष्यन्पुलकोत्करांचितवपुर्गोपींहरिः
पातुवः ३२ कस्यापि हृदयंकौस्तुभोद्भासिहरेः पुष्णातुवःश्रियं राधाप्रवेशरोधाय·
दत्तमुद्रमिवश्रिया जमदस्य रामोनामबभूवजंतदवलासीतेतिजंतोपितर्वाचापंचवा
टीवनेनिवसतस्तामाहरद्रावणः हास्येनेतिपुरातनीतिजकथामाकर्णिमात्रेरितां सो

शा
९

मित्रे क्वथन्नर्थनुर्थनुरितिप्रोक्ताक्रियरः पातु वः २४ वक्त्रं यस्य सकलभुवनवंद्यौ वैरसिंदोः
सरोजैरनुचिन्तमिति मत्वा यत्स्वपादारविंदं चटयितुमिव मायी योजयत्यानने दो वटदल
पुटशायी मंगलं वः क्रियीष्ट २५ कोयं ह्याविहरिः प्रयात्वपवनं शा(ल)वामृगस्यात्र किं हंसो
हंदयितेने विभोमित्युत्तरं हंसः कृतो वानरः राधोहं मथुस्त्वं दनो ब्रजलतां तामेव धृष्यान्वि
ता मित्थं निर्वचनीकृतो दयितया श्रीणो हरिः पातु वः २६ कस्याप्यथ दशावताराः दि
ष्याद्दः शकलाकृतिः स भगवान्नः श्रेयसीं संपदं यस्यास्फुर्जदतुच्छपुच्छशिखरप्रेंखोलन-
क्रीडनैः विष्वग्वार्धिसमुच्छलज्जलभरैर्मंदाकिनीसंगतैः गंगासागरसंगमप्रणयिनी
जाता विहायःस्थली २७ निष्पुत्स्थहमनल्पकल्पचलितत्रैलोक्यरत्नाग्रतः क्रीडाक
मकलेवरः स भगवान्दिश्याद्दमंदां मुदं कल्पांतोदधिमध्यमज्जनवशाद्यासर्पिणाः संलु
वत्पृष्टे यस्य बभूव सैकतकणाछायं धरित्रीतलं २८ हृष्यद्दैत्यकुटुंबिनीजनमनःसंतो-
षसंकोचनः कुर्यादिष्टमनस्थरं स भगवान्क्रोडावतारो हरिः यदंष्ट्राङ्कुरकोटिकोटर-
कुटीकोणांतवर्त्तीयमसौ दृष्टा भात्यवदातकेतकदलालीनैव भृंगांगना २९ हनुमत-

एते यदिङ्गिति चर्मणिच्छमिति चोच्छलच्छोणिते धमिङ्गितिमेदसि स्फुटरवास्थनि।
ष्टणिति ष्टनात भवतोह्वैरेमरवैरिविवल्गः स्थलकरणात्करजपंजरक्रकचपर्वजन्मानिलः ४०
वाकृतिराजस्य कूर्योऽह्वलन्नद्दंडः शातधृतिभवनांभोरुहेनालदंडः ज्योतिश्चक्राक्षदे
डः त्रिभुवनविजयस्तंभदंडोंऽघ्रिदंडः श्रेयस्ते विक्रमस्ते वितरतु विबुधद्वेषिणां कालदंडः ४१
दंडिनः किं दोर्भ्यां किमु कांडकोपनिषदभार्गश्रमादेन किं किं वेदाधिगमेन भास्वति भृ
गोर्वंशे च किं जन्मना किं वानेन ममाङ्गुतेन तपसापीशं हृतं तोपि चेद्द्विजाणां ऋतेन तवित्य
त्रशयो रामस्य पुष्णातु वः ४२ हनूमतः कूर्मी मूलवदालवानैलवदपांराशिलेतावा
द्विषो मेघाः पल्लववत्प्रसूनफलवन्नक्षत्रसूर्येंदवः स्वामिन्व्योमततः क्रमो मम किया
नुक्रत्वेति गांमारुतेः सीतान्वेषणमादिशान्दिशतु वो रामः सलज्जः श्रिये ४३ कस्या
पि कृष्णतं वनवयोवनोसि चपलाः श्रायेण गोपांगनाः कंसो भूपतिवज्रनालमृडलश्री·
कावयं गोडुहः नद्याचैंजलिनाभवेतमधुना हृंदावने मद्विना मायासीरिति नंदगोपा
वचसानम्राह्ररिः पातु वः ४४ विलक्षे ध्यानव्याजमुपेत्य चिंतयसि कामुन्मील्य चक्षुः

श्री

१०

10

त्राणं पश्यन्नेनगाशशरातं वंजनमिमं त्रातापिनो रक्षसि मिथ्याकारुणि— सि निर्दयतरः त्व
न्मोकृतोन्यः पुमान्गाशस्तन्मारवधूमित्यभिहितो बुद्धो जिनः पातु ४५ श्रीहरिगण
स्य उद्यत्करकरवालः घाकतिमिरध्वंसने महानिरुणः कल्की हरिर्वः पायादपायतः
कलिनिघ्नंतोन्यः ४६ शार्ङ्गधरस्य पादीनः कमठः किटिर्नरहरिः खर्वाकृतिर्भार्ग
वो रामः संकनिष्ठदनो दशबलः कल्की च नारायणः ४७ युष्माकमविभूतये स्तु सभ
गवान्सोस्तं भवांभोनिधाबुत्तारायत्युगे युगे युगपतिस्त्रैलोक्यनाथो हरिः ४८ हनुमतः
श्रयलक्ष्मीः पायात्पयोधिदुहितुः कपोलामलचंद्रमाः यत्र संक्रांतबिंबेन हरिणा हरि
णायितं ४८ कस्यापि उत्तिष्ठन्त्यारतांते भरमुरगपतौ पा— नैकेन क्षत्वाधृत्वा चान्येन
वासो विश्लथकवरीभारमंसे वहंत्याः भूयस्तत्कालकांतिद्विगुणितसुरतप्रीतिना शौ
रिणा वः शय्यामालिंग्य नीतं वपुरलसलसद्बाहु लक्ष्म्याः पुनातु ४९ निशानारायण
स्य स्तुत्यैः सिंहस्य हयास्य शांतिकरिणां कुंभस्य माधोरणाः सिल्लीपल्लवशंकया वि
निन्ने सांद्रकुमकोणिषु कांताः कुंकुमशंकया करतले मृद्नंति लग्नं च यत् तत्तेजः

१०

प्रथमोद्भवं भ्रमरकं सौरं चिरं पातु वः ५० त्रिविक्रमस्य जंभारातीवक्त्रे भोद्भवमिव दधतः सो
द्भासिंहर्वरेणांउरक्ता सिक्ताः देवौघैरुदयगिरिन्ति ढीयातु यथाराइवस्य ग्रायं यात्पात्वल्पकालं कम
लवनकचेवारुणाबाविभूत्यै भूयासुर्भासयंतो भुवनमभिनवा भानवो भानवीयाः ५१
भक्तिप्रह्वाय दातुं कमलपुटकुटीकोटरक्रोडलीनां लक्ष्मीमाकृष्टकामा इव कमलवनो
द्घाटनं कुर्वते ये कालाकारांधकारानन पतितजगत्साध्वसध्वंसकल्याः कल्याणं वः क्रि
यासुः किसलयरुचयस्ते करा भास्करस्य ५२ इति शार्ङ्गधरपद्धतावाशीःपरिच्छेदः अथसु
भाषितप्रशंसा संसदि न देवभूषणाम्नुपकारकमवसरे पठनं सुखं स्तकं दधति सुवर्णा
कल्याणमनर्घ्यमिह धन्याः १ कस्यापि कथमिह मनुष्यजन्मा संप्रविशंति महाशिवि
बुधगामितायां येन न सुभाषितामृतमास्वादितमनंतमाहात्म्यैः २ सुभाषितमयैर्द्रव्यैः
संग्रहं न करोति यः सोपि प्रस्तावयज्ञेषु कां प्रदास्यति दक्षिणां वाराणकस्य प्रसन्नाः को
जिह्वाविपिनानानाश्लेषविचक्षणाः भवंति कस्यचित्पुण्यैर्मुखे वाचो गृहे स्त्रियः ४ त्रिवि
क्रमस्य ये सत्क्रीडकलाकलंकजनका ये गाढगर्वज्वरा ये वाकेवलतर्ककर्कशधियः

शा
११

सान्तान्वयेश्रोत्रियाः येवाग्द्वेषमषीमलीमसधियःतान्मात्तगोष्ठीवस श्रोढशाढइवग्रहा·
न्वविहरन्वाचामसारंऋत ५ कस्यापि कर्णामृतंसूक्तवर्सविमुच्यदोषेषुयत्नःसमहान्ल
लस्य अवेत्तेकेलिवनेप्रविष्टःक्रमेलकःकंटकजालमेव ६ विल्हणस्य इतिसभाषि
तप्रशंसापरिच्छेदः ५ अथकाव्यप्रशंसा अविदितगुणापिसत्कविभणितिःकर्णेषुवम·
तिमधुधारां अनधिगतपरिमलापिहिहरतिदृशंमालतीमाला १ सबंधोः निरवद्या।
निपद्यानिपदिनायस्यकान्तिः भिन्नकलाविनिर्मितिः किमित्तुनीरसीभवेत् २ भव·
भूतेःकान्तश्लामःस्वराःस्वर्गेनिवसामोवयंभुवि किंवाकाव्यरसःस्वादुःकिंवास्वादी।
यसीसुधा ३ ख्यातिंगमयतिसुजनःसुकविर्विदधातिकेवलंकाव्यं पुष्णातिकमला·
मंभोलक्ष्म्यातरविर्विनियोजयति ४ विपुलहृदयाभियोग्येविघातिकाव्येजडेननमोर्व्ये
से निंदतिकंचुककारंप्रायःशुष्कस्तनानारी ५ केषामप्येते यान्तायान्तिचयातारोलो
काशोकाधिकाभुवः काव्यसंबंधिनीकीर्तिःस्थायिनीनिरपायिनी ६ अनंतदेवानां
किंतेनकिलयाव्येनमृष्यमानस्ययस्यताः उदयेरिवनायांतिरसान्तपरंपराः ७ ज

११

यमाथवस्य नवोक्तिर्जातिरग्राम्याश्लेषोक्लिष्टःस्फुटोरसः विकटाक्षरसंबंधःकृत्स्नमे·
कत्रदुर्लभं बाणभट्टस्य दुर्जनहुताशतप्तंकाव्यसुवर्णंविशुद्धिमुपयाति दर्शयितव्यं
तस्मान्मत्सरिमनसःप्रयत्नेन ८ यैश्चाकृष्टस्वर्णास्तूद्भमिवयत्पद्यंस्वमेरोल्लटाइन्मीला
त्स्रारुहृद्दकंदलश्चवस्त्वष्ठःपदार्थस्तयः तत्राप्युल्लसदङ्गकांतविलसत्कोनाङ्गचांतोपमे
वांगयत्नदहोकवित्वमपरंवाग्देवतोपप्लवः ९ कथ्यैरपि सद्भिर्भाव्योहितेकाव्येद्धयाउर्ज·
नगर्जने चेंडीशांगीकृतिचंद्रेरंतइःविवियंत्वदः १० विनपचनवैदस्य इतिशा·काव्य·
प्रशंसापरिच्छेदः अथसामान्यकविप्रशंसा कतिपयनिमेषवर्तिनिजन्मजरामरणावि
कलेजगति कल्पांतकोटिबंधुःस्फुरतिकवीनांयशःप्रसरः१ शारदधरस्य सुभाषितर·
सास्वादबद्धरोमांचकंचुकः विनापिकामिनीसंगादभिन्नःस्वादमेधते २ कस्यापि सं
निधानश्चासंख्याजातिभाजोगृहेगृहे उत्पादकानबहवःकवयःशरभाइव ३ बा·
णस्य कवयःपरिनृषंतिनेतरेकविसूक्तिभिः नस्त्वकूपारवत्कूपावर्धंतेविधुकांतिभिः
४ श्रीधनददेवानां किंकवेस्तस्यकाव्येनकिंकांडेनधनुष्मतः परस्यहृदयेलग्नंनघू

शा
१२

र्णयन्ति यच्छिवः ५ त्रिविक्रमस्य श्रुत्वमात्रेणाकाव्यस्य करोत्यस्य दयोजनः छायामकाम
पिषणमांवाङ्कस्त्वाराष्यतेरवि ६ वंगास्य लेकापतेःसंक्रुवितयशोयघत्कीर्तिपात्रंवक्र
राजपुत्रः समर्वपवादिकवेः प्रभावो नकोपनीयाः कवयः क्षितीन्द्रैः ७ विल्हणस्य ।
उत्फुल्लगल्लैरालापाः क्रियन्ते दुर्जनैः स्तवं जानाति निपुणः सम्यक्क कविरेव कवेः श्रमं ८
त्रिविक्रमः शीलाविद्यामारुत्तामोरिकाद्याः काव्यं कर्तुं संति विज्ञाः स्त्रियोपि विद्यां वेत्तुं
वादिनो निर्विजेतुं विश्वं वक्तुं यः प्रवीणः स वंद्यः ९ धनदेवस्य अपि मंदस्मयाते वा ।
गिविलासैः स्वकीयैः परभणितिमुत्तोषयंति संतः कियंतः अपि गणामकरंदस्यंदसूणां ।
लबालः कनककलशसेकं नेहते किं रसालः १० जयदेवस्य नैषध्यास्ति महात्मानो ये ।
षां लोकेस्थितं यशः यैर्निबद्धानि काव्यानि ये च काव्येषु कीर्तिताः ११ कस्यापि जयंति ।
ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजं भयं भर्तृहरेः ।
महीपतेः संति न यस्य पार्श्वे कवीश्वरास्तस्य कुतो यशांसि भूयः कियंतो न बभूवुरुर्व्यां ना
मापि जानाति न कोपि तेषां विल्हणस्य अर्थात्केचिदुपासते कृपणवत्केचित्त्वलंकुर्वते ।

१२

तेवैरूपावन्तवन्तथान्नवादिनश्चोवधंतिकेविद्वसान् अर्थालंकृतिसद्भवस्तुवांवावांप्रशास्ति·
स्मृषांकर्तारः कवयोभवंतिकतिचित्तुरोपवणोपेविह १४ श्रीराघवः कविवाक्यामृततती
र्थस्नानेःपान्ताभूषांयशोदेहाः येषांतपवभूणाजीवंतिमृतान्हथेवान्ये १५ अष्टनोत्येहः
णोचारुरशोषजनसज्जनः कविःपाकृद्ववन्मान्यःईश्वराादिहृत्नकृत् १६ शार्ङ्ग·धरस्यैतौ
काव्यमयोनिरोयावञ्चवंतिविशदाभुवि तावत्सशाश्वतंस्थानंकविरासाद्यतिष्ठति १७·
कस्यापि इतिसामान्यकविप्रशंसापरिच्छेदः ७ अथविशिष्टकविप्रशंसा कवींद्रनौ·
मिमाल्मीकिंयस्यरामायणीकथा चंद्रिकामिवचिन्वंतिचकोराइवसाधवः १ शा·
र्ङ्ग·श्रवणांजलिपुटपेयंविरचितवान्भारताख्यममृतंयः तमहमरागमकृष्णंकृष्णद्वैपा
यनंवंदे २ कस्यापि त्रयोग्नयस्त्रयोवेदाः त्रयोदेवास्त्रयोगुणाः त्रयोदंडिप्रबंधाश्च त्रि
षुलोकेषुविश्रुतः ३ राजशेखरस्य कवयःकालिदासाद्याःकवयोवयमप्यमी पर्वते
परमाणौचपदार्थत्वंप्रतिष्ठितं ४ कुसमहस्य कविरमरः कविरचलः कविरभिनंद·
श्चकालिदासश्च अन्येकवयःकपयश्चापलमात्रंवितन्वंति ५ कस्यापि श्लेषकेवनघा·

शा
१३
13

हृद्गुंफविषयेकेचिदिमेवापरेलंकारेकतिचित्तदर्थविषयेचान्येकथावर्णकाः श्राःसर्व
त्रगाभीरधीरकविताविपाटवीचातुरीसंचारीकविकुंभिकुंभभिदुरोवाणस्तुपंचाननः ६
श्रीचंद्रदेवानां भवभूतिमनाहत्य निर्वाणमतिनामया सुरारेःपदचिंतायामिदमाध्यीय
तेसुनेः ७ शब्दार्थयोःसमोगुंफःपंचालीरितिरुच्यते शीलाभट्टारिकावाचिवाणो
क्तिषुचसायदि ८ कयोरपि नीलोत्पलदलश्यामांविज्जकांमामजानता वृथैवदंडिना
प्रोक्तंसर्वशुक्लासरस्वती ९ विज्जकायाः इंदुप्रभारसविदंविहायकीदनने।
स्फुरसिभारतिकावतिके आर्येयदिश्रयसिजल्पतकौतुकीनांगोविंदराजवचसांचवि:
शेषमेषः १० देवेश्वरस्य यद्येयंवाग्देवीसुकविसुरवेवामव्यसनिनीजहूकंठेकंठी
विलसतितथाचेदनविधि तदाभूमीभागोनिरुपमतयःकिंचिदिवसत्समाधत्तेसामंथ
नदभणातीनांमधुरिमा ११ धनदेवानां नमस्यदयितायरेनविषमाजिरत्नाकरेणरा
ज्ञसुरवकोटरेनकिलतार्व्यपत्नांतरे स्फुदर्शानकवीश्वरेरसिकचक्रचूडामणेःकण्ठप
भित्वथाद्गुधाःसजनसांद्रचंद्रप्रभे १२ हरिहरदेवानां सरस्वतीचकर्णाटीविजया।
१३

काजयत्यसौ यावैदर्भगिरांवासः कालिदासादनंतरं १३ कस्यापि माघेनविघ्नितोत्सा
हानोत्सहंतेपदक्रमे स्मरंतोभारवेरेवकवयः कपयोयथा १४ धनपालस्य स्यदिल
स्नेनबाणेनयत्स्वंदोपिपदक्रमः भवेत्कविकुरंगाणांचापलेनतत्रकारणं १५ तावत्कवि
विहंगानांध्वनिर्लोकेषुशस्यते यावन्नविशतिश्रोत्रेमद्यूरमधुरध्वनिः १६ त्रिलोचन
सेनौ भासोनाभिरसौमिलोवररुचिः श्रीसाहसांकः कविर्मारयोभारविकालिदासत
रलस्कंधाः स्वबंधुस्मयः दंडीवाणदिवाकरोगणपतिः कांतश्चरत्नाकरः सिद्धायस्य
सरस्वतीभगवतीकेतस्यसर्वेप्यसी १७ अहोप्रभावोवाग्देव्यायन्मातंगदिवाकरः श्रीह
र्षस्याभवत्सभ्यः समोबाणमयूरयोः १८ सरस्वतीपवित्राणांजातिस्तत्रनदेहिनां व्यास
स्पर्धीकुलालोभूद्यद्द्रोणोभारतेकविः १९ राजशेखरस्येते इतिविशिष्टकविप्रशंसा
परिच्छेदोष्टमः ८ अथकुकविनिंदा अप्रगल्भाः पदन्यासेजननीरागहेतवः संत्ये
केबहुलालापाः कवयोबालकाश्च १ त्रिविक्रमस्य गरीयंतिनायशाहंनहंतभे
गात्वयंनचार्थस्य रसिकत्वेनाकुलितावेश्यापतयः कुकवयश्च २ कस्यापि ह्यवी

शा
१४

यस्मादार्थ्यैश्वरोनयुक्ताः कैः कैरपूर्वैः परकाव्यखंडैः आडंबरंयेवचसांविहंतिते केपिकं·
थाकवयोजयंति २ विलक्षणस्य थिक्कृकारैकलियाहिविलयंकेयंविपर्यस्तता हाकष्टं·
श्रुतिशालिनांव्यवस्यतिश्लिष्टोचितार्दश्यते एतैर्वाच्यदेवताभगवतीविक्रेतमानीयते
निःशंकैरपरैःपरीक्षणविधौसर्वांगशुद्धादने ४ विलक्षः कविभिर्नृपसेवाहविता·
लंकारहारिणी वाणीवेश्येवलोभेनपरोपकरणीकृता ५ लेमंडस्य अन्यवर्णापदाह·
त्यांबंधचिक्कतिसृष्टैः अनाख्यातः सतांमध्येकविश्चोरोविभाव्यते ६ इतिकविनिंदाप·
रिच्छेदोनवमः ९ अथपंडितप्रशंसा अथिगतपरमार्थान्पंडितान्मावमंस्थास्तृणमिव
लघुलक्ष्मीर्नैवतान्संरुणद्धि दमिलितमिलिंदश्यामगंडस्थलानांनभवतिविसतंतुः
र्वारणंवारणानां १ इहतुरगशतैःप्रयांतुमूर्खाधनरहिताबुधाः प्रयांतुपद्भ्यां गिरि
शिखरविगतापिकाकपंक्तिः पुलिनगतैर्नसमत्वमेतिहंसैः २ अंजलिस्थानिपुष्पाणि
वासयंतिकरद्वयं अहोसुमनसांप्रीतिर्वामदक्षिणयोःसमा ३ भर्तृहरेः उदीरितोर्थः
पशुनापिगृह्यते हयाश्चनागाश्चवहंतिनोदिताः अनुक्तमप्यूहतिपंडितोजनः परेंगित

१४

ज्ञानफलाहिविद्वद्य: पंडितेपिगुणा:सर्वेमूर्खेदोषाश्चकेवला: तस्मान्मूर्खसहस्रेण
प्राज्ञएकोनलभ्यते ५ गीतशास्त्रविनोदेनकालोगच्छतिधीमतां व्यसनेनहिमूर्खाणां
निद्रयाकलहेनवा ६ केषामपीमे हंतर्यातिनगोचरंकिमपिशंपुष्णातिसर्वात्मनार्थि·
भ्य:प्रतिपाद्यमानमनिशंवृद्धिंपरांगच्छति कल्पांतेष्वपिनप्रयातिनिधनंविद्याख्यमंत
र्धनंयेषांतान्प्रतिमानमुज्झतिनृपा:कस्तै:सहस्पर्धते ७ त्वंराजावयमप्युपासितगु·
रुप्रज्ञाभिमानोन्नता:ख्यातस्त्वंविभवैर्यशांसिकवयोदिक्षुप्रतन्वंतिन: इत्थंमानदना·
तिदूरमुभयोरप्यावयोरंतरं यद्यस्मासुपराङ्मुखोसिवयमप्येकांततोनिस्पृहा इतिभ·
र्तृहरे: इतिपंडितप्रशंसापरिच्छेद: ९ अथकुपंडितनिंदा व्यासादीन्कविपुंगवान्न
नुचितैर्वाक्यै:समीलंहसन्नुच्चैर्जल्पनिमीलल्लोचनयुगंश्लोकान्स्वगर्वंपठन् काव्यधि
क्कउकयत्नैर्विरचितस्यार्थस्वसार्थंतुयेयेयभ्यर्थयसेश्रुतेनरहित:पांडित्यमात्रेबला·
त् १ कस्यापि येसंसत्सुविवादिन:परयश:शल्येनशूलाकुला:कुर्वंतिस्वगुणस्त·
वेनगुणिनांयत्नाद्गुणाच्छादनं तेषांरोषकषायितोदरदृशांकोपोस्मिनि:श्वासितांदी

शा

१५

15

ज्ञारत्नशिखेववक्रस्यफणिनांविद्याजनोद्वेगिनी २ ग्रीवास्तंभभृतःपरोन्नतिकथामा
त्रेशिरःशूलिनः सोद्वेगभ्रमणप्रलापविपुलद्वाभाभिभूतेस्थितेः अंतर्द्वेषविषप्रवे·
शविषमक्रोधोस्मनिःश्वासिनः कष्टान्नूनमपंडितस्यविकृतिर्भीमज्वरारंभभूः ३ हे·
मेंद्रस्यैतौ अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यतेविशेषज्ञः ज्ञानलवदुर्विदग्धंब्रह्मा·
पिनरंनरंजयति ४ इतिअपंडितनिंदापरिच्छेदः अथमहतांप्रशंसा विपदिधैर्यम·
थाभ्युदयेक्षमासदसिवाक्पटुतायुधिविक्रमः यशसिचाभिरतिर्व्यसनंश्रुतौप्रकृति·
सिद्धमिदंहिमहात्मनां १ भर्तृहरेः इयमुन्नतसत्वशालिनांमहतांकापिकठोरचित्त·
ता उपकृत्यभवंतिदूरतः परतःप्रत्युपकारशंकया २ नाल्पीयसिनिबध्नंतिपदमुन्न·
तचेतसः येषांभुवनलाभेपिनिःसीमानोमनोरथाः ३ अहोकिमपिचित्राणिचरि·
त्राणिमहात्मनां लक्ष्मींतृणायमन्यंतेतद्भारेणनमंत्यपि ४ देवेश्वरस्य किंवापरेण
बहुनापरिजल्पितेनसंसर्गएवमहतांमहतेफलाय अंभोनिधेस्तटरुहास्तरवोपि
येनवेलाजलोच्छितिनवज्ञकृतालवालाः ५ आपत्स्वपिहिमहतांशक्तिरभिव्यज्य·

१५

तेनसंपन्न अगुरोस्तथानगंधः प्रागस्तियथाग्निपतितस्य ६ कयोऽपि वज्रादपिकठो·
राणिमृदूनिकुसुमादपि लोकोत्तराणांचेतांसिकोहिविज्ञातुमर्हति ७ भवभूतेः जि·
तरोषरयामहाधियः सयदिक्रोधजितोलघुर्जनः विजितेनजितस्यदुर्मतेर्मतिमद्भिः·
सहकाविरोधिता ८ माघस्य गवादीनांपयोन्येद्युः सद्योवाजायतेदधि क्षीरोदधेस्तु
नाद्यापिमहतांविकृतिःकुतः ९ देवेश्वरस्य संपदोमहतामेवमहतामेवचापदः व
र्धतेक्षीयतेचंद्रोनतुतारागणाःक्वचित् १० अपकुर्वन्नपिप्रायः प्राप्नोतिमहतःफले ।
उर्वंदहंतमेवाग्निंसंतर्पयतिसागरः ११ महतांप्रार्थनेनैवविपत्तिरपिशोभते दंत·
भंगोहिनागानांश्लाघ्योगिरिविदारणे तरुमूलादिषुनिहितंजलमाविर्भवतिपल्लवाग्रे·
षु निभृतंयदुपक्रियतेतदपिमहांतोवहंतश्चैः १३ अचिंत्याःपंथानःकिमपिमह·
तामंधकरिपोर्यदक्ष्णोभूत्तेजः तदक्षतकथामप्यमदनो मुनेर्नेत्रादत्रेर्यदजनिशुनज्यो·
तिरहहस्तेनेदेनेदंमदनमयमेवत्रिभुवनं १४ केषामप्येते महात्मानोनुगृह्णंति
भजमानान्द्विषतोपि सपत्नीः प्रापयंत्यब्धिंसिंधवोनगनिम्नगाः १५ इतिमहत्त्व·

शा
६
16

शंसापरिच्छेदः अथ धीरप्रशंसा सहपरिजनेनविलसतिधीरोगहनान्नितरतिसनरे·
कः विषमेकेननिपीतंत्रिभुवनजितामहहस्तैरमृतं १ कस्यापि निंदंतुनीतिनिपुणा।
यदिवास्तुवंतुलक्ष्मीःसमाविशतुगच्छतुवायथेष्टं अद्यैववामरणमस्तुयुगांतरेवान्या
य्यात्पथःप्रविचलंतिपदंनधीराः २ भग्नेहरेः श्लाघ्यामहतामुन्नतिरुत्तममध्यवसितं
चधीराणां कनकगिरिरनभिलंघ्योरविरनिशमनुज्झितारंभः ३ कदर्थितस्यापि
हिधैर्यवृत्तेर्नशक्यतेधैर्यगुणःप्रमार्ष्टुं अधोमुखस्यापिकृतस्यवह्नेर्नाधःशिखायाति॰
कदाचिदेव–ति ४ येदीनेषुदयालवःस्पृशतियानल्पोपिनश्रीमदोव्यग्रायेचपरोप।
कारकरणेहृष्यंतियेयाचिताः स्वस्थाःसंतिचयौवनोन्मदमहाव्याधिप्रकोपेपिये·
तैःस्तंभैरिवसुस्थिरैःकलिभराक्रांताधराधार्यते ५ अर्थाःस्वल्पाकीर्तिरपीहमाभू
दनर्थएवास्तुतथापिधीराः निजप्रतिज्ञामनुरुध्यमानाःमहोद्यमाःकर्मसमारभंते ६
केषामपि अंगनवेदीवसुधाकुल्याजलधिःस्थलीचपातालं वल्मीकश्चसुमेरुःकृ।
तप्रतिज्ञस्यधीरस्य ७ बाणस्य इतिधीरप्रशंसापरिच्छेदः १३ अथसज्जनप्रशंसा

१६

उपकर्तृप्रियं वक्तुं कर्तुं स्तेहमक्षत्रिमं सज्जनानां स्वभावोयं केनेंदुः शिशिरीकृतः १ दे

होव्याप्तक्रमशः पर्वाणि पर्वाणि यथा रसविशेषः तद्वत्सज्जनमैत्री विपरीतानां च विपरीता २

निर्गुणेष्वपि सत्वेषु दयां कुर्वन्ति साधवः नहि संहरते ज्योत्स्नां चंद्रश्चांडालवेश्मसु ३ उ

पकारिषु यः साधुः साधुत्वे तस्य को गुणः अपकारिषु यः साधुः स साधुः सद्भिरुच्यते ४

हृदयानि सतामेव कठिनानीति मे मतिः खलवाग्विशिखैस्तीक्ष्णैर्भिद्यंते न मनाग्यतः

५ अपेतं नैनचस्तेहं नपात्रं न दशांतरं सदापरोपकाराय रत्नदीपा इवोत्तमाः ६ केषा

मप्यमी उपचरितव्याः संतो यद्यपि कथयन्ति नैकमुपदेशं यास्तेषां स्वैरकथाः ताएव

भवंति शास्त्राणि ७ भर्तृहरेः सज्जनो न याति वैरं परहितनिरतो विनाशकालेपि छेदे

पि चंदनतरुः सुरभयति मुखं कुठारस्य ८ रविगुप्तस्य अतिकुपिता अपि सज्जना योगेन मृ

दू भवंति न तु नीचाः हेम्नः कठिनस्यापि द्रवणोपायोस्ति न तृणानां ९ कस्यापि अ

प्रकृतः खलु सज्जना वाग्मिमपास्यात्मभागयोः सूक्ष्माः विदधाति यं प्रसेको गुणवान्

नास्त्यपि दधाति १० गोवर्धनस्य संतोपि संतः काकिवंतु तेजः कज्ज्वलंतां कनन्तरप्रथ

शा
१२
17

तां विधाय दुग्धानन्तु वेधसैव ब्रह्मांडकोशे घटदीपकल्पाः ११ गोत्रस्थितिं न कुर्वंति स-
दा सन्नतिमाश्रिताः उदन्वतस्तु महासत्त्वतयानया १२ ब्रूतेन्यस्यासतोप्यार्थ्यो गुणान्नु
दोषांस्तु दुर्जनः तुल्येप्यसत्त्वे किं त्वेकोगत्त्व मूर्धमयोपरः १३ अस्तामन्यत्र जनाः प-
रोपकारैककरणाइलेलिताः संतापितपिशुने शुस्वगुणोघ्रपि हंत विद्यंते १४ यदमी
दशनारसनानत्वाइस्त्वमनुभवति प्रकृतिरियं विमलानं क्लिश्यंति यदन्यकार्येषु १५
देवस्त्वरस्य शरदि न वर्षति गर्जति वर्षति वर्षास्त्वनिःस्वनोमेघाः नीचोवदति न कुरुते न-
वदति सुजनः करोत्येव १६ अद्यापि नोज्झति हरः किल कालकूटं कूर्मो विभर्ति धरणीं
खलु पृष्ठभागे अंभोनिधिर्वहति दुर्वहवाडवाग्निमंगीकृतं सुकृतिनः परिपालयंति
आदिमध्यनिधनेषु सौहृदं सज्जने भवति नेतरे जने छेदतापननिघर्षताडनैर्नान्यभाव
मुपयाति कांचनं १८ येजना निव्यसने निराकुलधियः संपत्सु नाभ्युन्नताः शांतैनैव परा-
भुखाः प्रणयिनः प्रार्थनाययोगेष्वपि श्रीमंतः स्वगुणप्रकाशनविधावत्यस्तुतो पंडिता
स्तेभूमंडलमंडनैकतिलकाः संतः कियंतोजनाः १९ स्त्रावानोक्लिवयत्तदर्धस्यदयेन

१२

१२

नयन्पथः जरयंत्येतेनरेसाधुर्दोर्षेविषमिवेश्वरः २० तदपक्रांतंविधिनार्थिषुयत्वंतेनः
खल्पसंपदोविहिताः तत्क्षेपयसिद्यनानासीदत्यतीवजीवलोकोयं २१ केषामप्येते
नूनंकस्याब्धिमंथोन्याविभोसज्जनदुर्जनो किंविदोःसोदरःपूर्वःकालकूटस्यचोनरः २२
राजशेखरस्य इतिसज्जनप्रशंसापरिच्छेदः ४ अथमनस्विप्रशंसा कामंप्रियानपि
प्राणान्विमुंचंतिमनस्विनः इच्छंतितत्वमित्रेभ्योमहतीमपिसत्क्रियां १ अदृष्टगुरव।
मंगस्ययुक्तमेतस्ययाचितं अहोवतमहत्कष्टंचद्धनानपियाचते २ कस्यापि प्रा
णेपोग्रामेवनेवामहतिसिनपटछन्नपालीमादायन्यायगर्भद्विजहुतहुतभुग्धूमधूम्रो
पकंठं द्वारंद्वारंप्रहत्तोवरमुदरदरीपूरणायक्षुधार्तोमानीप्राणीस्वदेशेनपुनरनु
दिनंतल्पकल्पेणहीनः ३ वरमहिमुखेक्रोधाध्मातेकरोविनिवेशितोविषमपिवरं
पीत्वासुप्तंकृतांतनिवेशने गिरिवरतटीमुक्तश्चात्मावरंशतधाकृतो नतुखलुजना
वामैरर्थैःकृतंहितमात्मनः ४ भर्तृहरेरमू ब्रह्मांडंकियदस्तितच्चवस्तुयथापिंडंकि
मायलभ्ह तत्राप्येकतरंतदंडममितात्स्मिन्नृपाःकेचन तेभ्योदेत्यघातोपनीत

शा
१८
18

विभवाद्दृष्ट्वातुकंपान्तुतेथिम्लानाःस्पृहयंतिहंतकिमपिस्वार्थेननतेभ्योपिये ५ श्रीगणादे·
वानां पातालान्नविमोचितोवतबलिर्नीतोनमृत्युःक्षयंनोन्मृष्टंशशिलांछनंस्वमलिना
नोन्मूलिताव्याधयः शेषस्यापिभरंविधूत्यनकृतोभारावतारःक्षणं चेतःसत्पुरुषाभि·
मानमनिशंमिथ्यावहन्निवयसे ६ एकःसएवजीवतिहृदयविहीनःससदयोयाङ्कः
यःसकललघिमभाजनमुद्दरंनविभर्तिङ्ःपूरं ७ वरंहालाहलंपीतंसद्यःप्राणहरंवि
षं नतुदृष्टंधनांधानांभ्रूभंगकुटिलंमुखं ८ प्रत्युपकुर्वन्बह्वपिनभवतिपूर्वोपकारि
णातुल्यः एकोनुकरोतिकृतंनिःकारणमेवापरःकुरुते ९ कामंवनेषुहरिणाःतृ·
णेनजीवंतियत्नसुलभेन धनिषुनदैन्यंविदधतितेकिलपशवोवयंसुधियः १० नूत
नूतनकूष्मांडफलानांकेभवंत्यमी अंगुलीदर्शनायेनविलीयंते मनस्विनः ११ केषां·
मप्यग्रूबल्लांड्मंडलीमात्रेकिंलोभायमनस्विनः शफरीस्फुरितेनाब्धेःक्षुब्धताजा
तुजायते १२ कुसुमस्तवकस्येवद्वेवृत्तीस्तोमनस्विनः मूर्ध्निवासर्वलोकस्यशीर्य
तवनेथवा १३ भर्तृहरेः पादाहतंयदुत्थायमूर्धानमधिरोहति स्वस्थादेवापमानेपि

देहिनः तद्वंरत्नः ९४ मा जीवेद्यः परावज्ञा दुःखदग्धोपजीवति तस्माज्जननमेवास्तु जन्तो
नी क्लेशकारिणः ९५ समूलघातमघ्नन्तः परान्नोद्यन्ति मानवाः प्रध्वंसितान्धतमसस्त
त्रोदाहरणं रवेः ९६ सञ्चमानर्थवज्जन्मायस्य नान्यैस्थिरः स्थितेः नान्यामेत्यलिमभ्येति
सभायामुद्यताङ्गुलिः ९७ मा घ्नकवेः इतिमनस्विप्रशंसायाः परिच्छेदः ९८ अथोदारप्रशं
सा आकारमात्रविज्ञानसंपादितमनोरथाः ते धन्या ये न शृण्वन्ति दीनाः प्रणयिनां गि
रः १ देहि देहीति जल्पन्ति त्यागिनो प्यर्थिनोपि च आलोकयन्ति रामस्मादन्ति नास्ती
ति नः क्वचित् २ युध्यन्ते पक्षिपशवः पठन्ति शुकसारिकाः दातुं शक्नोति यो वित्तं स शू
रः स च पण्डितः ३ एकेन तिष्ठताधस्तादन्येनोपरि तिष्ठता दातृयाचकयोर्भेदः करा
भ्यामेव सूचितः ४ सैव पर्वेन विनश्यति तनुरपि याज्ञी निवेशिता सत्त्व श्रवशिष्यते हिमां
शोः सैव कालायाः स्थिताशांभो ५ अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसां उदारचरितानां
तु वसुधैव कुटुम्बकं ७ बोधयन्ति न याचन्ते भिक्षाद्वारा गृहे गृहे दीयतां दीयतां नित्यमदा
तुः फलमीदृशं ८ केषामप्येते अर्थिनां कृपणा दृष्टिस्त्वन्मुखे पतिता सकृत् तदवस्था पु

नैर्दैवनान्यसमुत्थमीक्ष्यते ९ दंडिनः यद्ददातिविशिष्टेभ्योयच्चाश्नातिदिनेदिने तत्तेवित्तम·
हंमन्येशेषमन्यस्यरक्षसि १० भगवतोव्यासस्य किंतयाक्रियतेलक्ष्म्यायावधूरिवके·
वला यानवेश्येवसामान्यपथिकैरपिभुज्यते ११ विक्रमादित्यस्य लक्ष्मीपयोधरोत्सं।
गकुंकुमारुणितोहरेः यत्नाबलिस्मयेनास्मिन्नाथपात्रीकृतःकरः १२ कर्णोत्वचंशि।
बिर्मांसंजीवंजीमूतवाहनः ददौदधीचिरस्थीनिकिंनदेयंमहात्मनां १३ हिः धावंता।
भिसंधत्तेहिःस्थापयतिनाश्रितान् हिर्ददातिनचार्थिभ्योरामोहिर्नाभिभाषते १४ दा
तानीवोपसेव्यःस्याद्ददातान्महानपि जलार्थीजलधिंत्यक्त्वापश्यकूपंनिषेवते १५
केषामपीमे शस्त्रदारप्रणांसापरिच्छेदः १६ प्रथनेजात्विप्रशंसा बालस्यापिरवेःपा·
दाःपतंत्युपरिभूभृतां तेजसासहजातानांवयःकुत्रोपयुज्यते १ सिंहःशिशुरपिनि
पततिमदमलिनकपोलभित्तिषुगजेषु प्रकृतिरियंसत्ववतांनखलुवयस्तेजसोहेतुः २
यद्यपिविधिवेश्मण्यात्सिंहःपतत्तिक्ष्मरेकृपे तदपिहिसततंतंवाञ्छतिकरिकुंभविदा·
रणंमनसा ३ तेजांसियस्यप्रशमंप्रयांतिवारांप्रवाहेनसवह्निरन्यः प्रयंप्रुनवीडः·

वनामधेयः समुद्रमापीय विभर्ति तेजः ४ एकः स एव तेजस्वी सैंहिकेयः सुरद्विषां शिरो
मात्रावशेषेण जीयंते येन शत्रवः ५ केषामप्येते मौनी पादप्रहारेपि न क्षमी नीच एव सः
अक्षष्टशाखोमित्रेपि न तेजस्वी विलोहितः ६ क्षमेतल्पापराधेस्वभीत्रुमंतं विवेणायत् द्वि
मांगुमाश्रयते तेन व्याडिम्नः स्फुटं फलं ७ माघस्य तेजस्विनि क्षमा सारेनातिकर्कश
माचरेत् अतिनिर्मथनादग्निश्चंदनादपि जायते ८ तेजोहीने महीपाले स्वपरेषु विकु
र्वते निशंको द्विजनो यत्तत्पदं भस्मनः सप्तर्षिणि ९ कयोरप्येतौ इति तेजस्विप्रशंसाप
रिच्छेदः १० अथ गुणप्रशंसा गुणाः कुर्वंति दूतत्वं दूरेपि वसतां सतां केतकीगंधमा
घ्राय स्वयं गच्छंति षट्पदाः १ गुणावर्जनसंसर्गाद्याति स्वल्पोपि गौरवं पुष्पमालानु
संगेन सूत्रं शिरसि धार्यते २ गुणाः सर्वत्र पूज्यंते पितृवंशो निरर्थकः वासुदेवं नमस्यं
ति वसुदेवं न ते जनाः ३ न हि जन्मनि ज्येष्ठत्वं ज्येष्ठत्वं गुणा उच्यते गुणाद्गुरुत्वमायाति
दधि दुग्धं घृतं यथा ४ गुणिनि गुणज्ञो रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः अलिरे
ति वनात्पद्मं न दर्दुरस्त्वेकवासोपि ५ नीरसान्यपि रोचंते कार्पासस्य फलानि मे येषां

ग्रा
२०

गुणमयंजन्मपरेषांगुणस्तुगुणमेये ६ गुणागुणज्ञेषुगुणाभवंतिननिर्गुणंप्राप्यभवंतिदोषाः ।
सुस्वादुतोयाःप्रवहंतिनद्यःसमुद्रमासाद्यभवंत्यपेयाः ७ गुणिनंजनमालोक्यनिजवंश·
नशंकया राज्यलक्ष्मीकुरंगीवहूंहूंवेपलायते ८ गुणैःसर्वज्ञकल्पोपिसीदत्येकोनिरा·
श्रयः अनर्घ्यमपिमाणिक्यंहेमाश्रयमपेक्षते ९ गुणेषुक्रियतांयत्नश्चाटोपैःकिंप्रयोज
नं विक्रीयंतेनघंटाभिर्गावोदुग्धविवर्जिताः १० गुणैर्गौरवमायातिनमहत्यापिसंपदा
पूर्णेंदुर्नतथावंद्योनिःकलंकोयथाकृशः ११ नसौख्यसौभाग्यकरागुणानांस्वा
यंगृहीताःसुदृशांस्तनाइव परैर्गृहीताहिनयंवितन्वतेनतेनरदृप्यंतिनिजंगुणांस्तुयाः
१२ कौशेयंकृमिजंसुवर्णमुपलाद्दूर्वापिगोरोमतः पंकात्तामरसंशशांकउदधेरिंदी·
वरंगोमयात् काष्ठादग्निरहेःफणादपिमणिर्गोपित्ततोरोचनाप्राकाश्यंस्वगुणोद·
येनगुणिनोगच्छंतिकिंजन्मना १३ केषामप्येते एकमेवगुणंप्राप्यनम्रतामगमद्धनुः
नवाशेषगुणावाप्तःस्तब्धतेतिहिविस्मयः १४ स्वयंगुणापरित्यागाहर्गानाभःपतत्यधः
नमेवसंहरन्भूयःपदमुच्चैर्विगाहते १५ गुणोत्तुंगतांयातिनोच्चैरासनसंस्थितः ग्रा

२०

सादृशितवरस्योपि काकः किं गरुडायते १६ भर्तृहरेः गुणवंतः क्लिश्यंते प्रायेण भवंति
निर्गुणाः सुखिनः बंधनमायांति शुकाः यथेष्टसंचारिणः काकाः १७ गुणेन दूषणानां या
ति दूषणो गुणतां क्वचित् यथा हिनस्रुतां दोषः स्तनयोः स्तब्धता गुणः १८ अहो वैचित्र्य
मेतस्य संसारस्य किमुच्यते गुणोपि क्लेशहेतुः स्यात् श्रांतः कंबकंदले १९ अनवसरे
गुणवानपि स्यात् दयाद्वत्तार्यते हारः पद्मशालाकावसरे तु गोपि भूपैः प्रसार्यते स्वकरः २०
केषामप्येते इति गुणप्रशंसापरिच्छेदः १८ अथ संतोषप्रशंसा अकृत्वा परसंतापमगत्वा
खलनम्रतां अनुसृत्य सतां वर्त्म यत्स्वल्पमपि तद्बहु १ वासस्य वहमिह परितुष्टा।
वल्कलैस्त्वं च लक्ष्म्या सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः स तु भवति दरिद्रो यस्य तृष्णा
विशालाः मनसि च परितुष्टे कोर्थवान्को दरिद्रः भर्तृहरेः २ दरिद्रस्य परा मूर्तिः तृष्णा
न द्रविणाल्पता जरद्गववदनः शंभुस्तथापि परमेश्वरः ३ विस्तरशर्मणः संतोषामृततृ
प्तानां यत्सुखं शांतचेतसां कुतस्तद्धनलुब्धानामितश्चेतश्च धावतां ४ आगमिष्यंति ये भा
वा ये भावा मयि भाविनां अहं तैरनुगंतव्यो न तेषामन्यतो गतिः ५ यो मे गर्भगतस्यापि

श्रा
२२

हूतिं कलितवान्यः शेषहृन्निर्विधाने न किमुत्तमोयवास्थतः ६ अप्रार्थितानि दुःखानि य
थैवायांति देहिनां सुखान्यपि तथायांति दैन्यमत्रातिरिच्यते ७ पंचमेहनि षष्ठे वा शाकं प·
चति यः स्वके गृहे अनृणी चाप्रवासी च स वारिचर मोदते ८ आत्माधीनशरीराणां स्वपतां निद्रया
स्वया कदन्नमपि मर्त्यानाममृतत्वाय कल्पते ९ सर्वत्र संपदस्तस्य संतुष्टं यस्य मानसं उ·
पानद्गूढपादस्य ननु चर्मावृतेव भूः १० व्यासस्य आरोग्यं विद्वत्ता सज्जनमैत्री महाकुले जन्म
स्वाधीनता च पुंसां महदैश्वर्यं विनाप्यर्थैः ११ सर्पाः पिबंति पवनं न च दुर्बलास्ते शुष्कैस्तृ·
णैर्वनगजा बलिनो भवंति कंदैः फलैर्मुनिवराः क्षपयंति कालं संतोष एव पुरुषस्य परं·
निधानं १२ अर्थीकरोति दैन्यं लब्धार्थो गर्वपरितोषं नष्टधनश्च सशोकः सुखमास्ते निः·
स्पृहः पुरुषः १३ तन्मूलं गुरुतायास्तत्सौख्यं तद्यशस्तदोर्जित्यं न तैः भाग्यपुंसां यदे·
तदप्रार्थनं नाम १४ केषामप्येते इति श्रीः संतोषप्रशंसापरिच्छेदः १५ अथ संसर्गप्र
शंसा महानुभावसंसर्गः कस्य नोन्नतिकारकः रथ्यांबु जाह्नवीसंगात्त्रिदशैरपि वंद्यते
१ एके केचिद्यतिकरगताः पात्रसंज्ञां लभंते गायंत्यन्ये सरसमधुरं वीणया संप्रयुक्ताः

२१

एकेतेषांसहगतिवशाद्दस्तरंतारयंति केचिन्नेमांज्वलितसदयारक्तमेवंपिबंति २ पा
तैर्विसृष्टशर्मणः शाखोटकैश्चंदनसंगतोपिवह्निजयोः क्रीडितमायतात्मा: पयोपिम
थंश्चपचेद्धिमन्यतेसंसर्गजादोषगुणाभवंति ३ पुरुषोत्तममसौमात्मजस्य द्रवतात्सर्व
लोहानांममत्वान्मृगपतिराणां भयाल्लोभाश्चमूर्खाणांदर्शनात्संगतंसतां ४ विकृतिंनै
षगच्छंतिसंगदोषेणसाधवः आवेष्टितंमहासर्पैः चंदनंनविषायते ५ नस्यात्तव्यंनरा
नव्यंत्तणामप्ययमेःसह पयोपिशौंडिनीहस्तेमदिरांमन्यतेजनः ६ वीणावंशाश्रया
त्तंवीणुंवत्सच्चैःऊचोत्रियः पिबत्यनार्यसंयोगाद्दत्तेनत्कंचरोयथा ७ किंचिदाश्रयसं
योगाद्धत्तेशोभामसाध्वपि ललनालोचनेन्यस्तंमलीमसमिवांजनं ८ आश्रयवशेनस
ततंगुरुत्तालकताच्चजायतेजंतोः विंध्येविंध्यसमानाः करिणोवनदर्पणेलघवः ९
संसर्गाद्भवतिहिसाधुतारवलानांसाधूनांनचखलसंगमात्खलत्वं आमोदंकुसुमभ
वंमृदेवधत्तेमृद्गंधंनवकुसुमानिधारयंति १० नसाधुःक्वापिव्रजतिखलदोषेनगु
णतारवलानांसंसर्गैरपिकृतनिवासोपिनिपुणः घयापतितयालेरपिहिततनुःचंद

११ ननत्तर्नवेक्रत्यंयातित्तपयतिचतापंस्तमनसो ११ असाधुःसाधुर्वाभवतिखलुजात्यैव

२२ पुरुषोनसंसर्गाद्दोषोजनयतिनहिसज्जनताकस्यचिदिति समानेसंसर्गेमणिभुजगयोर्जन्म

22 नि तेमणिर्नाहेर्दोषान्स्पृशतिनतुसर्पोमणिगुणान् १२ केषामप्येते संततमायसि

संस्थितस्यपयसोनामापिनज्ञायतेमुक्ताकारतयातदेवनलिनीपत्रस्थितंराजते स्वा

त्यांसागरशुक्तिसंपुटगतंतज्जायतेमौक्तिकंप्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणाःसंसर्गतो

जायते १३ अश्वःशस्त्रंशास्त्रंवीणावाणीनरश्चनारीच पुरुषविशेषंप्राप्यभवंतियो

ग्याअयोग्याश्च १४ आसीत्सर्वैवविमलजलधेर्मंडनेभूपतीनां नारीणांचप्रबलमुकुटेका

चेनेनप्रसंगे तंत्रीवद्धीकथमिहमहोकाचखंडेवसार्थे भिल्लीकंठेमरकतमणेकामव

स्थांगतोसि १५ पतेविस्मशार्मणः इतिश्री॰संसर्गप्रशंसापरिच्छेदः २॰ अथयत्नप्र

शंसा जातिर्यातुरसातलंगुणगणाःतस्याप्यधोगच्छतां शीलंशैलतटात्पतत्वभिजनः

संदह्यतांवह्निना शौर्येवैरिणिवज्रमाशुनिपतत्वर्थोस्तुनःकेवलं येनैकेनविनागु

णास्तृणलवप्रायाःसमस्ताइमे १ यस्यास्तिवित्तंसनरःकुलीनःसपंडितःसश्रुतवा

२२

न्गुणज्ञः सएववक्तासचदर्शनीयः सर्वेगुणाः कांचनमाश्रयंति ३ एतोभर्तृहरेः वयोवृ-
द्धास्तपोवृद्धाःयेचवृद्धाःबहुश्रुताः सर्वेतेधनवृद्धस्यद्वारेतिष्ठंतिकिंकराः चाणाकस्य हे-
त्वप्रमाणयुक्तंवाक्यंनश्रूयतेदरिद्रस्य श्रूयतेपरुषमसत्यपूज्यंवाक्यंसमृद्धस्य ४ हेमेंद्रस्य
अर्थार्थीजीवलोकोयंश्मशानमपिसेवते जनेतारमपित्यक्त्वानिस्वंगच्छतिदूरतः ५ नसा
विद्यानतच्छीलंनतद्दानंनसाकला अर्थार्थिभिर्नतत्शौर्यंयन्निनायत्नकीर्त्यते ६ यथामि
षंजलेमत्स्यैर्भक्ष्यतेश्वापदैर्भुवि आकाशेविहगैःसर्वैः तथासर्वत्रवित्तवान् ७ नवित्तंद-
र्शयेत्प्राज्ञः स्वल्पकस्यापिदप्यहो मुनेरपियतस्तस्यदर्शनाच्चलतेमनः ८ एतेविष्णुशर्मणः
लक्ष्म्यापरिपूर्णोहंनभयंमेस्तीतिमोहनिद्रैषा परिपूर्णस्यैवेंदोर्भवतिभयंसिंहिकासूनोः
भक्तेद्वेषोजडेप्रीतिः रुचिर्मर्यालंघने मुखेकटुकतानित्यंधनिनांज्वरिणामिव ९ आलिं-
गिताःपरैर्यांतिप्रस्खलंतेसमेपथि अव्यक्तानिचभाषंतेधनिनोमद्यपाइव १० पतंतिख-
ड्गधाराग्रेविशंतिमकरालयं किंनकुर्वंतिसंभोगेकष्टमर्थार्थिनोनराः ११ गुणयुक्तोप्यधो
यातिरिक्तःकूपेघटोयथा निर्गुणोपिभृतःपूर्णजनैःशिरसिधार्यते १२ केषामप्येते

श्री
२३
23

इति श्री॰ धनप्रशंसापरिच्छेदः २२ अथ दुर्जननिंदा खलः सर्षपमात्राणि परच्छिद्राणि पश्य
ति आत्मनो बिल्वमात्राणि पश्यन्नपि न पश्यति १ न विना परवादेन रमते दुर्जनो जनः का॰
कः सर्वरसान् भुंक्ते विनामेध्यं न तृप्यति २ एतौ व्यासस्य परितोषयिकानकस्मिन स्वगतोय॰
स्य गुणोऽस्ति देहिनः परदोषकथाभिरल्पकः स्वजनं तोषयितुं किलेच्छति ३ सहजांधदृ
शः स्वदुर्नये परदोषेक्षणदिव्यचक्षुषः स्वगुणोच्चगिरो मुनिव्रताः परवर्णाग्रहेष्वसाधवः
४ एतौ माघकवेः विषधरतोऽप्यतिविषमः खल इति न मृषा वदंति विद्वांसः यदहिर्नकुल॰
द्वेषी स्वकुलद्वेषी पुनः पिशुनः ५ अलिमलिने कर्तव्ये भवति खलानामतीव निपुणा धीः॰
तिमिरे हि कौशिकानां रूपं प्रतिपद्यते दृष्टिः ६ एतौ रुद्रबंधयोः लब्धोच्छ्रायो नीचः प्रथममे
व स्वामिनं पराभवति भूमिरजो रथ्यादाकृष्यापकमेव संहणुते ७ रविगुप्तस्य उपकृतम
नेन सततामित्यसतामस्ति न क्वचिदपेक्षा हेतुः स्वहस्तमाश्रितमङ्गुलोऽग्निर्दहत्येव ८ वि
षमा मलिनात्मानो हि जिह्वा जिह्मगा इव जगत्प्राणहरा नित्यं कस्य नोद्वेजकाः खलाः
९ हरिगणस्य विद्ययापरिहर्तव्यो विद्ययालंकृतोऽपि सन् मणिना भूषितः सर्पः किमसौ

नभयंकरः १० चाणाकस्य परिग्रहामपि वृत्तिं समाश्रितोऽर्जनः परान्व्यथयेत् पवनाशि
नोपि भुजगाः परोपतापं न मुंचंति ११ नीचः समाश्रितो वरणमनवाप्य पराश्रयं छिद्रम-
त्रमवाप्नोति दृष्टांतोऽत्र कटीभवः १२ खलानां कंटकानां च द्विविधैव प्रतिक्रिया उपान
न्मुखभंगो वा दूरतो वापि वर्जनं १३ स्वस्थो वापि स्वहृत्तोपि सन्मार्गपतितोपि सन् सतां
वैपादलग्नोपि व्यथयत्येव कंटकः १४ ग्रहर्वः कोपि कोपाग्निः सज्जनस्य खलस्य च प
कस्य शाम्यति स्नेहाद्दत्तैनस्य वारितः १५ निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकुप्यति ध्रुवं स तस्य
स्यापगमे प्रसीदति अकारणाद्वेषिमनो हि यस्य कथं जनास्तं परितोषयंति १६ पादा
हतोपि दृढदंडसमाहतोपि यं दंष्ट्रया स्पृशति तं किल हंति सर्पः हर्षादिवेषपिशुनोन-
मनुष्यधर्मान्कर्णोपरं स्पृशति हंतपरं समूलं १७ नैष्यद्दर्जनजिह्वा च प्रतिकूलविस
र्पिणी परप्रतारणायैव दारुणा केन निर्मिता १८ यस्मिन्वंशे समुत्पन्नस्तमेव निजचेष्टि
तैः दूषयत्यचिरेणैव घुणकीट इवाधमः १९ प्रेरयति परमनार्यः शक्तिविहीनोपि जग
दभिद्रोहे तेजयति शस्त्रधारां स्वयमसमर्थो शिलाच्छेत्ते २० स्वभावकठिनस्यास्य कृत्रि

शा २४

मांविश्रुतोनतिं गुणोपिपरहिंसायैचापस्यखलस्य च २१ अयः पिंडइवोनतेखलानांध्रद येनगणात् पतितापवनेष्वंतेगुणास्तोयकणाइव २२ आभवत्यपकाराय लिहन्नपिद॰ शन्नपि वर्जनीयोमतिमताङ्दुर्जनः सर्वथैवरयोः आभवत्यपकाराय लिहन्नपिदशन्नपि २३ चक्रतांविश्रुतोयस्यगुरुस्यमेवप्रकाशते कथंनचसमानः स्यात्तुच्छेनपिशुनः स्तनः २४ शिरसिनिहितोपिनित्यंयत्नादपिसेवितोबहुस्नेहैः तरुणीकचइवनीचः कौटि ल्यंनैवविजहाति २५ पात्रमपात्रीकुरुतेदशाङ्गुणांस्तेहमाशुनाशयति अमलेमलं॰ प्रयच्छतिदीपज्वालेवखलमैत्री २६ स्नेहेनभूतदानेनकृतः स्वस्योपिदुर्जनः दर्पणा भांतिकेतिष्ठन्करोत्येकमपिद्विधा २७ यथायथैववस्तेनभूयिष्टमुपचर्यते यत्नेनता यातथापापंसहाव्वैश्वानरः खलः २८ लोकेनोन्नतिमायातिस्तोकेनायात्यधोगतिं अहोतुसदृशीवृत्तिः तुलाकोटीखलस्य च २९ नैवात्मनोविनाशंगणायतिपिशुनः पर व्यसनसंसक्तः शापसहस्रविनाशंसमरेन्नत्पतिकबंधइव ३० दह्यमानाः सुतीक्ष्णे॰ ननीचाः परयशोग्निना अशक्तास्तत्पदंगंतुंततोनिंदांप्रकुर्वते ३१ खलः सत्क्रिया २४

मार्गोपिददातिकलहंसतां इयत्यौतोपिकिंयातिवायसःकलहंसतां २२ केषामप्येते
नविषममृतंकर्तुंशक्यंप्रयत्नशतैरपि त्यजतिकटुतांनस्वांनिंबः स्थितोपिपयोहृदे ।
गुणपरिचितामार्यांनजल्पतिदुर्जनः चिरमपिबलाद्ध्मातेलोकेज्ञतःकनकाकृतिः ।
२३ भर्तृहरेः इतिदुर्जननिंदापरिच्छेदः २२ अथकृपणनिंदा यदर्ज्यतेपरिक्लेशैरा
र्जितंयन्नभुज्यते विभज्यतेयदंतेन्यैःकस्यचिन्मास्तुतद्धनं १ यत्करोतिरतिंक्लेशं
तस्मामोहप्रजागरं नतद्धनंकदर्याणांहृदयव्याधिरेवसः २ पतेोत्तेमेंदस्य मृत्युः
शरीरिणामारंधनंरक्षन्तवसुंधरा इत्थ्यारिणीवहसतिस्वपतिंपुत्रवत्सलं ३ बाणस्य ।
नंदनैरेवृद्धविरोधेऽङ्कृतमिवकिमपिविहितमतिर्योरंकस्तुयातिलोभक्षपाकोविरमतिना
ग्यापियतेभ्यः ४ वल्लभदेवस्य दृढतरनिबद्धमुष्टेःकोशनिषण्णस्यसहजमलिनस्य
कृपणस्यकृपाणस्यचकेवलमाकारतोभेदः ५ गोपभटस्य कृपणसमृद्धीनां।
भोक्तारःसंतिकतिचिद्दतिनिपुणाः जलसंपदोंबुराशेर्यातिवडवाम्बुदोर्वाग्नेः ६ ।
प्रकाशवर्षस्य ग्रामानपिनलभंतेभोगान्मोक्तुंस्वकर्मभिःकृपणाः मुखपाकःकि·

शा
२५
25

लभवतिज्ञातापाकेवलिभुञ्जांहि ७ इविगुमस्य त्यागभोगविहीनेनयथेनत्थतिनोयदि
भवामः किंतुतेनैवयथेनेनयतिनोवयं ८ कस्यापि कृपणेनसमोधातानभूतोनभवि
ष्यति अस्पृशन्नेववित्तानियःपरेभ्यःप्रयच्छति ९ आमस्य योनददातिनभुंक्तेस्वतिः
विभवैनैवतस्यतद्दृष्टं तृणमयकृत्रिमपुरुषोरक्षतिसस्यंपरस्यार्थे १० कृपणेनव
शेनेवमृतेनापिनदीयते मांसंवर्धयतानेनकाकस्योपकृतिःकृता ११ उदारचरि
तस्त्यागीयाचितःकृपणोऽर्थिकः पकोयथनंततःप्राणानान्यःप्राणांस्ततोधनं १२ दा
नंभोगोनाशस्तिस्रोगतयोभवंतिवित्तस्य योनददातिनभुंक्तेतस्यतृतीयागतिर्भवति
१३ नोपभोक्तुमपिक्लीबोजानात्युपचितांश्रियं १४ केषांसयेति इतिकृपणनिंदापा
रिच्छेदः २३ अथयाचकनिंदा देहीतिवक्तुकामस्यतत्दुःखमुपजायते दातायेन
हिजानीयाद्दयात्तपिशितान्यपि १ कस्यापि वेपथुर्मलिनंवक्त्रंदीनावाग्गद्गदःस्वरः
मरणेयानिचिह्नानितानिचिह्नानियाचके २ आमस्य भ्रातर्धातर्शोषयाचकजने
वैरायसेसर्वथा यस्माद्विक्रमशालिवाहनमहीभृन्मुंजभोजादयः अल्पेतंचिरजीवि

नोनविहितास्तेचिरजीवानवोमार्कंडध्रुवलोमशप्रभृतयःस्वष्टाप्रभृतायुषः ३ उज्जीनाउ
णापविणःस्वल्पफलान्याराद्विकीर्णान्यथःपर्यस्ताःपरितोयशास्त्रवकिताःसंपल्लतापल्ल
वाः प्राणेवापस्तुतःप्रमोदह्रविणःच्छायांकथांतेगतानांदेनारायणमतंराजेनमस्कृताभरनेपि
मानडुमे ४ विद्यावंतःकुलीनस्यथनंयाचितुमिच्छतः कंठेणारावतस्येववाक्याचोत्तिमाता
गातें ५ इतिणाशाप्रहत्तस्यप्रसारितकरस्यच तेजस्तेजस्विनोर्कस्यहीयतेन्यस्यकाक:
या ६ गुरुतामुपयातियन्मृतःपुरुषस्तद्विदितंमयाधुना नतुलाघवहेतुरर्थितानमृ
नेतिवृत्तिसामनागपि ७ साधुवेवार्थिभिर्याच्यःक्षीणविनोपिसर्वदा शुष्कोपिहिनदीमा
मार्गोखन्यतेसलिलार्थिभिः ८ तृणादपिलघुस्तूलंतूलादपिहियाचकः वायुनाकिं
ननीतोसौमामयंप्रार्थयिष्यति ९ इतिश्री० याचकनिंदापरिच्छेदः २३ अथदरिद्र
निंदा अन्यायसदृदिलीयंतेदरिद्राणांमनोरथाः बालवैधव्यदग्धानांकुलस्त्रीणांकु
चाविव १ इहलोकेपिधनिनांपरोपिस्वजनायते स्वजनोपिदरिद्राणांतत्क्षणाद्दुर्जना
यते २ हेदारिद्र्यनमस्तुभ्यंसिद्धोहंत्वत्प्रसादतः पश्याम्यहंजगत्सर्वंनमांपश्यतिकश्चन

शा
२८
28

रोगीचिरप्रवासीपरान्नभोगीपरावसथशायी यज्जीवतितन्मरणंयन्मरणंसोस्यविश्रामः
४ परीक्षसत्कुलंविद्यांशीलंशौर्यंसरूपतां विधिर्ददातिनिपुणः कन्यामिवदरिद्रता ५
दरिद्रानलसंतापः शांतः संतोषवारिणा याचकाशाविघातांतर्दाहः केनोपशाम्यति ·
६ केषांचिदिमे ग्रर्थाः नसंतिनचमुंचतिमांदुराशा दानान्नसंकुचितिदुर्ललितंमनोमे
याञ्चाचलाघवकरीस्ववधेचपापंप्राणाः स्वयंव्रजतकिंप्रविलंबितेन ७ [illegible]कवेः
मारोदीश्चिरमेववत्सरहिताहस्ताच्चबालानिमानायातस्तववत्सदास्यतिपिताग्रैवेय·
कंवाससी श्रुत्वैवंगृहिणीवचांसिनिकटेकुम्भस्यनिष्किंचनोनिःश्वस्यास्रुजललववस्त्रु
त्रुवः पंथः पुनः प्रस्थितः ८ कंथाखंडमिदंप्रयच्छयदिवास्वांकेगृहाणार्भकं रिक्तं
भूतलमत्रनाथभवतः पृष्ठेपलालोच्चयः दंपत्योरितिसंकथानिशियदाचौरः प्रविष्टा
स्तदालब्धंकर्पटमन्यतस्तदुपरिक्षिप्त्वारुदन्निर्गतः ९ वृद्धोनः पतिरेषमंचकगतः स्थू
णावशेषंगृहंकालोभ्यर्णजलागमःकुशलिनीवत्सस्यवार्तापिनो यत्नात्संचिततैल
बिंदुघटिकाभग्नेतिपर्याकुलां .... निजवधूंश्वश्रूश्चिरंरोदिति १० श्रे·

२८

वातघातिनमयानस्तुघयापिनांवयानमया प्रहमपिनतयाननयावदाजन्कस्यदोषोयं
११ दरिद्रदोषः केषामपीमे चांडालस्यदरिद्रस्यद्वावेतौसदृशौमतौ चांडालस्यनगृह्णं
तिदरिद्रेणनप्रयच्छति १२ वाल्मीकेः नोसेवाविहिताशिरोरपिमनाक्कनोवाहृतंपूजनं
देवानांविधिवन्नयाशिवशिवस्तिगयादयःसेविताः किंत्वत्तव्वरशोमसरस्वतिरसाद्गज
न्मनःसेवितोनस्मान्मांविजहातिसाभगवतीशंकेसपत्नीनव १३ इतिश्री॰ दरिद्रनिं॰
दापरिच्छेदः १४ अथमूढनिंदा यस्यनास्तिस्वयंप्रज्ञाशास्त्रंतस्यकरोतिकिं लोचना
भ्यांविहीनस्यदर्पणः किंकरिष्यति चाणाकस्य वितरतिगुरुःप्राज्ञेविद्यांतथैवयथाज
डेनतुखलुतयोःज्ञानंशक्तिंकरोत्यपहंतिवा भवतिचपुनर्भूयान्भेदःफलंप्रतितद्यथा
प्रभवतिशुचिर्बिंबग्राहेमणिर्नमृदांचयः २ कालिदासस्य लभेतसिकतासुतैलमपियत्नतः
पीडयन्पिबेच्चमृगतृष्णिकासुसलिलंपिपासार्दितः कदाचिदपिपर्यटन्शशविषाणं
मासादयेन्नतुप्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ४ प्रसह्यमणिमुद्धरेन्मकरवक्त्रदं
ष्ट्रांकुरात्समुद्रमपिसंतरेत्प्रचलदूर्मिमालाकुलं भुजंगमपिकोपितंशिरसिपुष्पवद्धा

रयेन्नतु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ५ भर्तृहरेः मूर्खो हि जल्पतां वाचः पुंसां श्रुत्वा शु
भाशुभाः अशुभं वाक्यमादत्ते पुरीषमिव सूकरः ६ व्यासस्य उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपा
न शांतये पयःपानं भुजंगानां केवलं विषवर्धनं चाणाकस्य मूर्खनिंदापरिच्छेदः २५ अ·
थ तृष्णानिंदा बलिभिर्मुखमाक्रांतं पलितैरंकितं शिरः गात्राणि शिथिलायंते तृष्णैका
तरुणायते १ तृष्णे देवि नमस्तुभ्यं धैर्यविप्लवकारिणि विष्णुः त्रैलोक्यपूज्योपि यः
त्वया वामनीकृतः २ कस्यापि भ्रांतं याचनतत्परेण मनसा देहीति वाक्येरिता भुक्तं मा
नविवर्जितं परगृहे साशंकमाकाकवत् साटोपं भ्रुकुटीकटाक्षकुटिलं दृष्टं खलानां मु
खं तृष्णे देवि यदन्यदिच्छसि पुनस्तत्रापि सज्जा वयं ३ भ्रांतं देशमनेकदुर्गविषमं प्राप्तं न
किंचित्फलं त्यक्त्वा जातिकुलाभिमानमुचितं सेवा कृता निःफला भुक्तं मानविवर्जितं प·
रगृहे साशंकया काकवत् तृष्णे जृंभसि पापपापकर्मनिरते नाद्यापि संतुष्यसि ४ ना
ना- स्य तृष्णया तुल्या काचिदेव नितंबिनी या प्राणानपि भुंजंती भवतेवाधिकं प्रिया ५
च्युताः दंताः सिताः केशाः दृग्निरोधः पदे पदे पातसज्जमिमं देहं तृष्णा साध्वी न मुंचति

तस्मैतमपितस्मांथात्रिषुस्थानेषुवर्तसे व्याधितेषुनपत्येषुजरापरिणतेषुच ७ धने·
षुजीवितव्येषुस्त्रीषुपुत्राशनेष्वपि अत्यमामानवाःसर्वैयातानायासंतियांतिच ८ तस्मै·
देविनमस्तुभ्यंयातंसर्वस्यसर्वदा उत्पादयस्यपत्तेनगोःपदेसागरभ्रमे ९ अपिमेरू
पमंप्राज्ञमपिशूरमपिस्थितं तृणीकरोतितस्मैषानितिमिषेणनरोत्तमे १० केषामपि·
ते इतिशार्ङ्गतृष्णापरिच्छेदः २८ अथलोभनिंदा लोभंसदाविचिंत्योलुब्धेभ्यःसर्वा·
दाभयंदृष्टं कार्याकार्यविचारोलोभविमूढस्यनास्त्येव १ अतिसाहसमतिदुःकर·
मप्याश्चर्यंचदानमतिलुब्धानां योपिददातिशरीरंनददातिसवित्तलेशमपि २ को·
वित्तभावलुब्धास्तीव्रतरांयातनामपिसहंते नतुसंत्यजंतिवित्तमात्सर्यमिवाधमाः·
संतः ३ मेघाइवातिलुब्धाभवंतियतलवणवारिबहुत्वस्मात्ः तृणलववन्निजदेहंत्य
जंतिलेशंनवित्तस्य ४ सत्यप्रशमतपोभिःसत्पथैःशास्त्रवेदभिर्विजितः लोभोवत·
प्रविष्टःकुटिलहृदयकिरातानां ५ एतेतेमेइस्य नात्यर्थमर्थार्थितयालब्धउद्धेजये·
जनं अर्थिदैत्यास्मरंत्रस्तीमथ्यमानोस्तज्ञाद्विषं ६ प्रायेणाधतिनामेवधनलोभोति

देनरे पश्यकोटिक्षयोपेतं लतायप्रणतेथमुः ७ कयोरपि इतिशा· लोभनिंदापरिच्छेदः
२१ अथानंतरंदैवाख्यानं ब्रह्मायेनकुलालवन्नियमितोब्रह्मांडभांडोदरेविष्णुर्येनद
शावतारगहनेक्षिप्तोमहासंकटे रुद्रोयेनकपालपाणिपुटकेभिक्षाटनंकारितः।
सूर्योभ्राम्यतिनित्यमेवगगनेतस्मैनमःकर्मणे १ क्वाचित्राणोपात्रंचादितमपिकार्यं·
विघटयत्यशक्यंकेनापिक्वचिदघटमानंघटयति तदेवंसर्वेषामुपरि······तोज्ञाय्या
निविधावुपालंभःकोयंजननरुथनोपार्जनविधौ २ रामचंद्रमहतां नमस्यामोदे·
वान्नुहतविधेस्तेपिवशगाविधिर्वंद्यःसोपिप्रतिनियतकर्मैकफलदः फलंकर्मा·
यत्तंयदिकिममरैःकिंचविधिना नमस्तत्कर्मभ्योविधिरपिनयेभ्यःप्रभवति ३ खल्वा
टोदिवसेश्वरस्यकिरणैःसंतापितोमस्तकेवांछन्देशमनातपंविधिवशात्तालस्यमू·
लंगतः तत्राप्यस्यमहाफलेनपतताभग्नंसशब्दंशिरः प्रायोगच्छतियत्रभाग्यरहित·
स्तत्रापियांत्यापदः ४ मज्जत्वंभसियातुमेरुशिखरंशत्रूंजयत्वाहवेवाणिज्यंकृषिसे·
वनादिसकलाविद्याःकलाःशिक्षतु आकाशंविपुलंप्रयातुखगवत्कृत्वाप्रयत्नंपरं·

नाभाधिर्भवतीहकर्मवशतोभाग्यस्यनाशःकृतः ५ भर्तृहरेः स्ववशःकरोतिकर्मप्रमा
दनस्तुपरवशोभवति स्ववशोरोहतिवृक्षेनिपतत्यवशस्ततःपुरुषः ६ किंत्वंनवेत्सिज
गतिप्रख्यातंलाभकारणोमूलं विधिलिखिताक्षरमालफलतिकपालंनभूपालं ७ ।
द्वीपादन्यस्मादपिमध्यादपिजलनिधेर्दिशोप्यंतात् आनीयझटितिघटयतिविधिरभिम
तमभिमुखीभूतः भाग्यवंतंप्रसूयेथामाशूरंमाचपंडितं शूराश्चकृतविद्याश्चवनेसीदंति
पांडवाः ८ गजभुजंगविहंगमबंधनंशशिदिवाकरयोर्ग्रहपीडनं मतिमतांचनिरीक्ष्य
दरिद्रतांविधिरहोबलवानितिमेमतिः ९ नकेवलंमनुष्येषुदेवदेवेष्वपिप्रभुः सति
मित्रेधनाध्यक्षेचर्मप्रावरणोहरः १० अंभोधिःस्थलतांस्थलंजलधितांधूलीलवःशै
लतांमेरुर्मृत्कणतांतृणंकुलिशतांवज्रंतृणक्लीवतां वह्निःशीतलतांहिमंदहनता
मायातियस्येच्छयालीलादुर्ललिताद्भुतव्यसनिनेदेवायतस्मैनमः ११ अरक्षितंतिष्ठ
तिदेवरक्षितंसुरक्षितंदेवहतंविनश्यति जीवत्यनाथोपिवनेपिरक्षितःकृतप्रयत्नोपि
गृहेविनश्यति १२ सच्छिद्रोमध्यकुटिलःकर्णःस्वर्णस्यभाजनं दिष्ट्येवंनिर्मलंने

शा॰ २५

त्रेणात्रं कजलमस्मनः १३ दाताबलिः प्रार्थयिताचविष्णुर्दानं चपूर्वाजिमखस्यकालः नमो
स्तुतस्मैभवितव्यतायैयस्याःफलं वंयत्नमेवजातं १४ केषामप्येते भगवंतौजगन्नेत्रेसू
र्याचंद्रमसावपि पश्यगच्छतएवास्तंनियतिःकेनलंघ्यते १५ दंडिनः प्रतिकूलतामु
पगतेहि विधौविफलत्वमेतिबहुसाधनता अवलंबनाय दिनभर्तुरभून्नपतिष्यतःकर
सहस्रमपि १६ माजस्य म्रियमाणविविपद्दंडप्रांतप्रपातपरं पत्रापरिचयचलेचिंताचक्रे
निधायविधिःखलः मृदमिवबलात्पिंडीकृत्यप्रगल्भकुलालवद्भ्रमयतिमनोजानीमः
किमत्रकरिष्यति १७ विजकायाः किंकरोतिनराःप्राज्ञःशूरोवाप्यथपंडितः दैवा॰
यस्यकुलान्वेषी करोतिविफलाक्रियाः १८ चाणाकस्य यत्नेनोवधप्रशांतेवर्णोचवंनस्य
शांतिकवयोमिरापियत् स्वमदृत्तिवपियत्रकेलभालीलयेवविदधातिनद्विधिः दैवगा
णस्य २० इतिशा॰दैवाख्यानपरिच्छेदः २८ अथोद्यमाख्यानं तदेवमतिमचिंत्यतस्तेजो॰
द्रुयोगमात्मनः अनुद्यमेनकस्तैलंतिलेभ्यःप्राप्तमर्हति १ उद्योगिनंपुरुषसिंहमुपैति
लक्ष्मीर्दैवंप्रधानमितिकापुरुषावदंति दैवंनिहत्यकुरुपौरुषमात्मशक्त्यायत्नेकृतेयदि

नसिद्ध्यतिकोत्रदोषः २ कर्मसमिश्रस्य विहायपौरुषंयोहिदैवमेवावलंबते प्रासादसिंहव
त्तस्यमूर्ध्निनितिष्ठंतिवायसाः ३ उद्योगेनहिसिद्ध्यंतिकार्याणिनमनोरथैः नहिसुप्तस्यसिंह
स्यप्रविशंतिमुखेमृगाः ४ पूर्वजन्मजनितंपुराविदःकर्मदैवमितिसंप्रचक्षते उद्यमेनत
दुपार्जितंचिराद्दैवमुद्यमवशंनतत्कथं ५ दैवंपुरुषकारेणसाध्यसिद्धिनिबंधनं योति
क्रमितस्मिन्नेवसलोकेनावसीदति ६ योजनानांशनैर्गच्छेत्सहस्रंतुपिपीलिका अग
च्छन्वैनतेयोपिपदमेकंनगच्छति ७ कामपिप्रियमासाद्ययत्नहीनोनचेष्टते नसाधय
तिपुनश्रेयोबीजभोजिकुटुंबिवत् ८ संपदास्यास्थितंमन्योभवतिस्वल्पयापियः कृता
कृतोविधिर्मन्येनवर्धयतितस्यतां ९ असंपादयतःकिंचिदर्थंजातिक्रियागुणैः यदृ
च्छाशब्दवत्तस्यसंज्ञायैजन्मकेवलं १० एतेमाघस्य इतिश्री॰ उद्यमाख्यानपरिच्छेदः
११ अथप्रकीर्णकाख्यानं दानायलक्ष्मीःसुकृतायविद्याचिंतापरब्रह्मविनिश्चयाय प
रोपकारायवचांसियस्यवंद्यस्त्रिलोकीतिलकःसएव १ देवगणस्य निःकलंककल
येकपापियःसंयुतःसर्वलघुजायतेजनैः भद्रपर्णजलजोपिधार्यतेशंकरेणशिरसानि

शा
३
30

शाकरः २ शार्ङ्गधरस्य एके सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये सामान्यास्तु परा
र्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये तेमी मानुषराक्षसाः परहितं यैः स्वार्थतो हन्यते ये तु घ्नंति
निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ३ भर्तृहरेः अन्यपुत्रविड्वीदोषः प्रियवदने स एव पा
विहासः इतरैर्यन्न जोऽयूमः सेवमक्षरैत्यसमयोऽपूपः ४ गोवर्धनस्य अहो बत महत्कष्टं वि
परीतमिदं जगत् येनापत्रपते साधुरसाधुस्तेन तुष्यति ५ अदाताप्युरुषस्त्यागी धनं संत्यज्य गच्छ
ति दातारं कृपणं मन्ये मृतोऽप्यर्थं न मुञ्चति ६ व्यासस्य दातव्यं भोक्तव्यं सति विभवे संचयो
न करणीयः पश्येह मधुकरीणां संचितमर्थं हरंत्यन्ये ७ अप्राप्तमलोभमप्यखिलं त्यागिन
मन्तरागिणां विशेषज्ञं यदि नाश्रयति नरं श्रीः श्रीरेव हि वंचिता नत्र ८ यः स्वप्नेऽपि परमेऽपि
संख्याविधिविजृम्भिते इंदिरामंदिरामन्येक यतिष्ठति सारदहे ९ रंतिकृपणाः पाणे
द्वयं कव्यमिवात्मनः तदेव संतः सततं त्यजंति यथा मलं १० सद्विद्या यदि का चिंता व
राकोदरपूरणे शुकोऽप्यशनमाप्नोति राम रामेति च ब्रुवन् ११ ददतो युध्यमानस्य पठ
तः पुलको न चेत् आत्मनश्च परेषां च धिक् त्यागं पौरुषं श्रुतं १२ न तत्कृते नन तसीतेन तत

३

त्वमेनं न तद्भुक्तं यन्मांसमाहिषक्षीरललनावाजिवर्जितं १३ दुर्जनदूषितमनसां पुंसां सुजने
नैपि नास्ति विश्वासः पयसा दग्धो बालो दध्यपि फूत्कृत्य भक्षयति १४ करोति निकरोति
निर्मलाधारसंबद्धस्यापि मदर्पितां ग्रंथिनो बिंदुरल्पोपि मुक्तो मुक्ताफलं भवेत् १५ अंतः
कटुरपि लघुरपि सहृदयः प्रमाणं स त्यजति स भवति सद्यो वंद्यः सर्वपश्च सर्वलोकस्य
१६ किमाख्यातव्य शकृतावर्ण्यं चरमोपि गुणोर्गुरुः केतकीकुसुमे पश्य लघुपत्रेति गौरवं
पतितोपि राहुवदने तरणिर्बोधयति पद्माकरं ज्ञानि भवति विपद्यपि महतामंगीकृतवस्तु
निर्वाहः १८ निःसारस्य पदार्थस्य प्रायेणाडंबरो महान् न स्वर्णे ध्वनिस्तादृक् यादृक्
कांस्ये प्रजायते १९ सप्तव्यसनोपि विपदि स्वरूपं न विमुंचति सज्जनस्पर्शेककरैस्तमेहिमं देहंन
शीततां २० मासि मासि समा ज्योत्स्ना पक्षयोरुभयोरपि तत्रैकः शुक्लपक्षोभूद्यशः पुण्यै
रवाप्यते २१ मत्स्यादयोपि जानंति नीरक्षीरविवेचनं न सिद्धिरेव हंसस्य यशः पुण्यैरवा
प्यते २२ सौभाग्यं विरलस्यास्मात् मकर्मगुणोह्यपि षड्विंशादायुधा यद्वत् द्व्यौ वज्रायतेंद्रवा
कथ्यते २३ हस्तादपि न दातव्यं गृहादपि न दीयते परोपकरणाय वचनेकादरिद्रता
र्यो

श्री
३१

पालितोपिकरागौतेरुन्तनस्यैवकंडुकः प्रायेणहिखहूनानामस्यापित्योविपर्ययः २५ पद्म
स्थितस्यपद्मस्यमित्रेवरुणभास्करौ पदच्युतस्यतस्यैवक्लेददाहकरावुभौ २६ वनादिदा
हतोर्वह्नेः सखाभवतिमारुतः सएवदीपनाशायकृशेकस्यास्तिसौहृदं २७ गतःसका
लोयत्रासीद्वक्ताकलपशालिनां उदंबरफलेभ्योपिस्पृहयामोधुनावयं २८ भोज्यंभोज
नशक्तिश्चरतिशक्तिर्वरस्त्रियः विभवोदानशक्तिश्चनाल्पतपसःफलं २९ व्याययति·
नितरामुपेतः स्वच्छप्रकृतीनवघ्यलेशोपि उद्विजतेननचत्त्वःसक्तोनरजःकणोनापि ३०·
शरदिसमयनिशाकरकरशतहततिमिरसंचयारजनी जलदांतरितार्कामपिदिवा
समच्छायांनपूरयति ३१ वरमुन्नतलांगूलात्सटाधूननभीषणात् सिंहान्नादप्रहारो
पिनस्खलाथिरोहणं ३२ केषामप्येते त्वंचैत्रीचजनानुरागरभसादसान्द्रमेदादरः·
कानोमानदमानहानिरियतीभूः किंत्वदेकप्रभा गुंजापुंजपरंपरापरिचयाद्भिल्लीज·
नैरुज्झितंमुक्तादामनयामथावयतिकिंकेकेरंगीदृशाः ३३ इतिशा· प्रकीर्णका·
ख्यानपरिच्छेदः २९ प्रथमसमस्याख्याने सहस्रशीर्षापुरुषः सहस्राक्षःसहस्रपात्·

३१

दलितश्चकितः क्षुन्नसत्त्ववैसैन्यो विसर्पति १ कस्यापि पूर्वार्धमत्र समस्या कामं कामदुघोः
गृह्व मित्राय वरुणाय च वयं धीवेशा दानेन सर्वान्कामानशीवहि २ कस्यापि पूर्वार्धतृ-
तीयपादश्च समस्या असमाने समानत्वं भविता कलहे मम इति मत्वाध्रुवं मानी मृगात्सिं-
हः पलायते ३ कस्यापि तुर्यपादः समस्या विद्यायाइर्मदो येषां कार्पण्यं विभवे सति
तेषां दैवाभिशप्तानां सलिलादग्निरुत्थितः ४ कस्यापि अत्रापि च तुर्यपादः समस्या F
दामोदरकराघातविह्वलीकृतचेतसा दृष्टं चाणूरमल्लेन शतचंद्रं नभस्तले ५ बाणा-
सा चैलन्नवैगं गंगं गंगायोगंगायाप्रतिबिंबितं स चंद्रं शोभते तस्यैघातचंद्रं नभस्तले ६
राघवमहानां अंत्यपादः समस्या भीष्मग्रीष्मर्तुसंतमसूत्रवण्योतप्तस्ययोः अन्योन्या-
लापसविनोर्यूनोः सूखायते रविः ७ सीतासमागमोत्कंठाकर्णितारूष्यत्वितः
राघवस्य शरागावैः समुद्रादग्निरुत्थितः ८ खलितत्रियदेवाय जगद्देवाय भूभुजे
यद्यशः पुंडरीकोतगगने भ्रमरायते ९ केषांचिदंत्यपादः समस्या सर्वत्र यत्केवग-
नं विराजति तवांशीर्षे च मंदाकिनी स्तत्संगे च शिवाभुवं कदितदेशार्हलचमाम्बरं·

शा
३२
32

मायायस्यकरुणाह्विविस्मृमाविलंतस्मैनमःशंभवे जंबूवज्जलबिंदुवज्जलजवज्जंबालवज्जा
लवत् ९ कस्यापि ग्रंथपादेममस्या रथस्यैकचक्रंभुजगायमितासप्ततुरगानिरालंबो
मार्गश्चरणविवर्जितःसारथिरपि रविर्गच्छत्यंतंप्रतिदिनमपारस्यनभसः क्रियासिद्धिः
सत्वेवसतिमहतांनोपकरणे १० विजेतव्यालंकाचरणतरणीयोजलनिधिर्विपक्षः
पौलस्त्योरणभुविसहायाश्चकपयः तथाप्येकोरामःसकलमवधीद्राक्षसकुलं।
क्रियासिद्धिःसत्वेवसतिमहतांनोपकरणे ११ धनुःपौष्पंमौर्वीमधुकरमयीवा
मनयनादृशांकोणोबाणःसुहृदपिजडात्माहिमकरः तथाप्येकोनंगःत्रिभुवन।
मिदंव्याकुलयतिक्रियासिद्धिःसत्वेवसतिमहतांनोपकरणे १२ घटेजन्मस्थानं
मृगपरिजनोभूर्जवसनं वनेवासःकंदाशनमपिचदुःस्थंवपुरिदं तथाप्येकोगस्त्यः
सकलमपिबद्वारिधिजलं क्रियासिद्धिःसत्वेवसतिमहतांनोपकरणे १३ केषामा
पि समस्यावतर्षपिल्लोकेषुस्फुटेदेवतरीयपादद्वयैकैकेव श्रस्याकंजलजीविनांजल।
मिदंसद्वाजिराजिव्रजैः पातव्यंपरक्रमनमात्रतृप्तिःपनीनांनयः मत्वैवंमहता

३२

नदेव नृपते त्वज्ञेनयात्रोत्सवे मत्स्यीरोदिति मत्तिका च हसति ध्यायंति वामभ्रुवः १५
आनंददेवानांसमस्यापूर्वं वदंतुः पादः स्फुरितजठरे विस्तीर्णे नवनीतभुजः शिशोः म-
त्तिकापादघातेन कंपितं भुवनत्रयं १६ शार्ङ्गधरस्योत्तरार्थसमस्यात्र रामाभिषेके मा
दविह्वलायाः कराच्च्युतो कराच्च्युतो हेमघटस्तरुण्याः सोपानमासाद्य चकार शब्दं ठठं
ठंठंठंठठंठंठठंठः १७ कस्यापि समस्यास्फुटोऽस्य पादे उत्तमयमसकचग्रहमांसवृं-
वति प्रियतमे हठहस्ता ठंठंठंठंठंठंठं कूजितं भवति मानधनायाः १८ विज्जका
याः समस्यात्तृतीयपादः प्रलयमहायकरावविताये लानाचम्यसकलभूमिरुहा वि-
लसति दवदहनावलिविहृजलवाहः परं शारणं १९ मुरारेः प्रलयसहायकराव
विताये लानाचम्येति पदैकसमस्या स्वस्तायनमस्तस्मै जगदानंदहेतवे आनुघंगिफ
लं यस्य भोजराजभवादृशाः २० सरस्वतीकंठाभरणे द्वितीयः पूर्वार्थमत्रसमस्या अतसीपुष्प
संकाशं वंदे वीत्य जलदागमे ये च योषित्प्रिया जीवंति न तेषां विद्यते भयं २१ सेवस्य आद्यंत
पादौ समस्यात्र समकरयग्रहणाय यमीकृतं यदिनराज्यवत्तोपधिरोहति सवितृदेव।

शा
३३
33

मध्ये नम्रजीवितं शशाकस्यं गमयंकविनं यत्नः ११ कस्याप्यं तत्पादः समस्या इति शा०स
मस्याख्यानपरिच्छेदः ३ अथ प्रहेलिकापद्धतिकृटाख्यानं अपदो दूरगामी च साक्ष।
रो न च पंडितः अमुखः स्फुटवक्ता च यो जानाति स पंडितः १ कस्यापि अज्ञापि लेखप०
त्रं प्रकटं वने जाता वनं त्यक्त्वा जले तिष्ठति नित्यशः पापस्त्री न तस्या वेश्मा यो जानाति
स पंडितः २ कस्यापि अत्रैनौका गोपालो नैव गोपालः त्रिशूली नैव शंकरः चक्र।
पाणिः स नो विष्णुर्यो जानाति स पंडितः ३ कस्यापि अमहेलः उच्छिष्टशिवनिर्मा।
ल्यं वमनं शवकर्पटं काकविष्टासमुत्पन्नाः पंचैते तिपवित्रकाः ४ कस्यापि गगामथुपट्टां०
वरं पिप्पलश्मेतत्त्वंः विजितात्मभवद्वेषिगुरुपादहतोजनः हिमापहामित्रधरैर्व्या
प्तव्योमाभिनंदति ५ दंडिनः विनायकडेन जितर्द्धः तदात्मभवग्रजेन स्वद्वेषी क
र्णः तकुरुः सूर्यः तत्पादस्तकिरणसंततः हिमापहो वह्निस्तदमित्र पानीयंतत्सुरोमे
घः इति प्रहेलिकार्थः काचिन्मृगाक्षी प्रियविप्रियोगे गतं निशापारमपारयंती ७
ज्ञातमादाय करेण वीणामेणांकमालोक्य शनैरहासीत् ८ कस्यापि गीतप्रियो

३३

येनतुमृगांकेमृगोमत्तयुक्तंगीतमाकर्णयितुंमृगांकाद्देवतरेनदाधंज्ञोनिःकलंकःस्या
त्तेनचममत्तुल्यसाम्यंलभेतप्रियविप्रयोगेममसंतापकरस्याहिमांशुरतोस्यशत्रुभूतस्यमा
दाननस्यसाम्यंमाभूयादित्याशयेनवीणामहासीदितिप्रहेलिकार्थः तत्कण्ठालिंगितः
कंठेनितंबस्थलमाश्रितः गुरूणांसन्निधानेपिकःकूजतिमंदमंदं ८ कस्यापि क
लहाः प्रवलोकात्मनोबद्धगुंजाफलविभूषितो निःश्वस्यरोदितुंलग्नाकुतोव्याधि
कुटुंबिनी ० धर्मदासस्यशवरस्त्रीपुत्रजायायाः कंठेगुंजाफललेहतो दृष्ट्वाकुतो
निःश्वस्यरोदयतोमत्पुत्रपत्नामत्तुरक्तस्तयातत्क्षीणतांगतोयथा राजान्विनिहत्यगज
मुक्ताफलहारैस्तनौभूषयितुंनालमतोतिःश्यामलम्भेर्गुंजाफलैर्विभूषयतितत्क्षीणाच
सतिपुत्रेतद्दर्शिनयननिर्वास्यहूतिकस्यसर्वस्यापिकुटुंबस्यजीवितसंदेहः अतोव्याधकु
टुंबिनीदुःखेनसनिःश्वासंरोदितुं लग्नेतिप्रहेलिकार्थःप्रकटीकृतः गीताकिमपि
व्याधः स्फुटंगंजयाहतःकणाह्वविरामस नमथसमीहोपायतकर्मेणीमपिलज्जिताव्याधी ९
शार्दूलप्ररस्य प्रसार्थः व्याधःकिमप्यद्भुतंगीताव्यागीतमूर्च्छनाविलीनचित्तसहरिणागत

णस्पृष्टं जायाहृत्किमर्थं यतो मद्गीतस्त्वावितः त्वमतो मम मापेहित्तमिदं स्वकीयं शिरो देहीति
अथ ते हरिणं शिरोदानायोद्यतकरं समीक्ष्य तज्जायां हरिणीमपि पत्युर्भक्त्या निजशिरोदा।
नायोद्यतकरां समीक्ष्य व्याधस्समार्थं चारिणी व्याधी लज्जिता केन हेतुना यतोयं हरिणो दाता
श्चयं च हरिणीपतिभक्त्या दातुं जायामत्कांतस्तु याचकः अहं च याचकजाया वरमेते पशवो
न वयं मनुष्याः इत्यभिप्रेत्य लज्जिता अयं प्रथमोऽर्थः अथवा व्याधजायायाः पूर्वं परिणीतः
पुरुषो मृतः स च विद्यमानः संगृहीतो द्वितीयः पुरुषः तं च विलोक्य चिंतितवती यतो नि
जकांतवियोगासहिष्णुः शिरोदानायोद्यतकरा पतिभक्त्या वरमियं हरिणी अहं च परि
णीतप्रियमरणोपि जीविता संगृहीतभर्तृका चासती मनुषी इति लज्जिता इति द्वितीयोऽर्थः
अथवा इति चिंतितं तया यतो येन कर्णेन गीतं श्रुतं तस्य कर्णस्य दातुः पुरो व्याधैकतो
न प्रसारितो व्याधेन नीरसकठिनकुटिलस्पृष्टं गास तद्धरः प्रसारित इति व्याधेनानुचितकृ
ताभृद्धेन हतेनापि नो चिंतितं स्वयं मृगयूथपतिर्गीतरसज्ञो हतनापि विचारः स्वभावकृपणः
याचकेन निजशिरोदानायोद्यतकरो जातः व्याधी च तं च हरिणीं च स्मरंत्ताना व्याधं तं मृ

रविमवगमय ग्गीचैताद्दशाचन्द्ररपतिपन्नीविनम्रमंगांसंभावयस्वयंलज्जितेति तृतीयः अथापङ्क्
क्तिः कविरसस्वरवर्णपदावसमभाववतीजगन्मनोहरसि तत्किंतरुणीनहिनहिवाणीवा·
थस १ सीत्कारंसंजनयतिव्रणायत्मथरंतनोतिरोमांचं नागरिकः किंशुमिलितोनहि·
नहिमविहेमनः पवनः यमेदासमेतो वर्षतिमेघेनिपतितनतरामपतिततयानेवशक्यते·
स्यातं उक्तंविनासितरलेनहिपिच्छलःपंथाः २ कस्यापि प्रहरतिनपंचबाणाः केवल·
मबलेनिमेषोपि वर्धतिपरंनदेवः तगादापिहविप्रयोगेन ४ कस्यापि इत्यपङ्क्तिः अ
यक्ष्टः केशवंपतितंदृष्ट्वाद्रोणोहर्षमुपागतः रुदंतिकौरवाः सर्वेहाकेशवकथंगतः
१ कस्यापि केजलेशवंमृतकंद्रोणाः कुसमकाकः कौरवास्तृगालाः एवमेतत्प्रथंस्त·
गमं ग्रंवरसंतुनिपत्रमरातिः पीतमहीनगणस्यददातु यस्यवधूस्तनयंमदहमज्ञापात
सदाहरलोचनवह्निः हरान्वयोयं सद्रक्षोवोयुष्मात्पातुयस्यासावंपीतंयस्यमदहमंवु
नियस्यपत्रमहीनगणस्यारातिर्गरुडः यस्यवधूर्वक्त्राकमलायस्यतनयेहरलोचनवा
ह्निः ददातु एवंस्तबोधमिदंपद्यं लक्ष्मीयादोनिधेर्यादोवादो— चिंतवचः विभ्या

तीर्थीवरेभ्योयाजडेष्वेवनिमज्जति २ कस्यापि लक्ष्मीर्यदोनिधेःसमुद्रस्ययादोजलजंतवः ·
अदोवचोवादोचिंतेनतिर्विवादमित्यर्थः ऊनइतिचेत्तत्रतस्यायमर्थोहेतवःयतोथीवरेभ्योजा·
लिकेभ्योयच्चभीतिमज्जोविचलतोभ्योविभ्यतीत्रसंतीजडेष्वेवलड्योरभेदाज्जलेष्वथचकर्द
र्मेष्वमूढेष्वेवनिमज्जति अंतर्गच्छतिअथचमहास्थिरंतिष्ठति इतिसंबोधंपद्यं पानीयंपातु·
मिच्छामित्वत्तःकमललोचने यदिदासस्यसिनेच्छामिनदासस्यसिपिवाम्यहं ४ कस्यापि य
दिदासीअसिनेच्छामिनदासीअसितदापिवाम्यहमितिपदच्छेदेनसंबोधंपद्यं नदीजले।
केशवनारिकेतनेनगाह्वयोनामनगारिसूनुः पश्चांगनावेषधरःप्रमाथीजित्वावयंनेष्य·
तिचापगावः ५ बालभावनस्य नामभोःनदीजनयंगानन्नयभीष्मप्रघटश्यमानः अं
गनावेषधरःस्त्रीरूपधारीलंकेशवनारिकेतः रावणवनभंजकहनुमध्वजःनगाह्वयो·
र्जुननामायतःकिंभूतःनगारिसूनुःइंद्रपुत्रः उभौकौरवाः अयंप्रमाथीहंताअयवोयु·
ष्माञ्जित्वागास्वनेष्यतीत्यर्थः वंचद्वादशानीलनीरजयुतेसमांबुजोज्ञासितंनित्यंघोडशा
गापम्रक्वचिंबंधाज्ञानिशंसेवितं द्वीरांभोधिमदंहसहस्रदलसत्पर्यंकमिश्रांतियस्यायाद्वः

कमलांगिसंगिशायनंतन्नीलरोचिर्महः ८ शार्ङ्गधरस्यास्य व्याख्या तन्नीलरोचिः श्यामप्र·
भंमहस्तेजः कमलक्षणं वो युष्मान्पायात् किंभूतं कमलांगसंगिशायनं लक्ष्मीस्तनाग्रश
यं पुनः किं सहस्रदलसत्पर्यंकमिश्रांतिसहस्रफणादिव्यशायनशेषस्थितं पुनः क्षीरांभो
धिगर्भे इंद्रगर्भसमुद्रनिवासं पुनः धात्रा नाभीसरोरुहस्थेन ब्रह्मणा अनिशं सेवितमथाश्रितं
पुनः षोडशशोणपद्मरुचिरं षोडशारुणकमलमनोहरं तथाहि विष्णोश्चत्वारो हस्ताः द्वौ
चरणौ तावंत एव ब्रह्मणः द्वौ हस्तौ द्वौ पादौ लक्ष्म्या इत्येवं षोडशशोणपद्मरुचिरं पुनः निम
मविनाशि पुनः सप्तांबुजोल्लासितं वक्त्राणि चत्वारि ब्रह्मणः एकं नाभीसरोजमेकं विष्णोर्मु·
खमेकं लक्ष्म्याः मुखमित्येवं सप्तांबुजोल्लासितं पुनः द्वादशनीलनीरजयुतं श्रेष्ठैर्नयनानि ब्र·
ह्मणः द्वे विष्णोर्द्वे लक्ष्म्या इत्येवं शोभमानद्वादशनीलोत्पलयुक्तं अत्रापह्नुतिरलंकारः ए·
वं सुबोधमिदं पद्यं विकसति नयनाभ्यां कैरवं पंकजं च स्मयति चरणांबु ब्रह्मचर्ये पयो
धेः उरसि लसति यस्य श्रेयसां संप्रदायः सफणिनमधिशेते पद्मया पद्मनाभः ७ अभि·
शमपस्तुपतेः अस्य व्याख्या पद्मनाभः पद्मनाभः फणिनं शेषमभिशेते यस्य नयनाभ्यां च

शा
३९
36

इहर्य्यैलक्षणाभ्यांकेवलंपंकजंचविकसतियस्यचरणांबुजंगांगजलंपयोयथैवब्रह्मचर्यमयय·
तिहरीकरोतियस्योरसिश्रेयसांसंप्रदायः कौस्तुभमणिर्लसतीएवंविधः पद्मनाभः फणिन·
मयिशेते अत्रापह्नुतिरलंकारः इतिषा· प्रहेलिकापह्नुतिकूटाख्यानंपरिच्छेदः ३२
अथक्रियागुप्तकर्तृगुप्तकर्मगुप्तसंधिगुप्तबिंदुमतीचित्रभाषाख्यानं आगताः पांडवाः स·
वैर्दुर्योधनसमीहया तस्मैगांचस्वर्णंचरत्नानिविविधानिच १ कस्यापि अः धनसु·
मीहयाआगतस्तस्मैसर्वेपांडवाः गांचविविधानिरत्नानिचाइर्ददतिस्म इति क्रियागुप्त·
गोभीनाचरसाहस्यस्पर्द्धयाशशिनंदधौ इहैवगोप्यतेकर्तावर्षेणापिनलभ्यते २ कस्या·
पि इः कामस्तेहंतीतिरहार्ईस्वरः इतिकर्तृगुप्तं अत्रवस्त्रस्वर्णानिरत्नानिविविधानि
च ब्राह्मणेभ्योनदीतीरेददातिव्रजसत्वरं ३ कस्यापि हेबालयाइभ्यः समृद्धः इतिगुप्तः
कर्ता प्रहिहेरमणिपश्यकोत्रकंधुवतंदुदिगंबरं सापितद्वदनपंकजंपपौभ्रातरुक्तमा
पिकिंनबुध्यसे ४ कस्यापि कोऽष्टयियांतकंवालं इतिकर्मगुप्तं पिबतस्तेशरावेणवा
रिकल्हारशीतलं केनेमौदुर्विदग्धेनहृदयेसन्निवेशितौ ५ कस्यापि शरोबाणोहि

३९

पगाह्वरिम इतिसंधिगुणं वटवृत्तोमद्धानेषमार्गमावृत्यतिष्ठति तावत्त्वयागंतव्यं यावद
न्यत्रगच्छति ६ हेवटो ब्राह्मणवृत्तोभल्लूकः इत्यपिसंधिगुणं नमयागोरसाभिसंचो।
तः कस्मात्मकुप्पति अस्यानकदितेवैतेवलमालोहितेत्वणे ७ दंडितः ननिषेधः सेमा
मस्त्रागोरसाभिज्ञमपरायरसत्तात्इतिगुणः संधिः त्रिनयनकुसरवंत्रसिंतेसिंयोः कुसुमती
दयितः अथसुदयतिककसूणारुणरमनीवदनोयमग्रहः ८ ।ु ०० ०० ०।० ०ु ।० ०ु ०ः
०ु ०ु ०ु ०।०।०।० ०ुः॥ ००ु ००।ु ००।०००००।०००।००ु ०ुः इतिविंदुमती अथचित्रा
विश्वस्यहेतुरसमेरवेवेदुगीयसेत्वंविश्वंभरेशिवशिवेत्रिगुणात्ममूर्ते चिद्व्योमतोपियरमोऽ·
प्यमंवदंतित्वयोगिनः स्तुतिपराःप्रणिधानदृष्ट्या ९ शार्दूल-पदस्य अस्यवसंततिलका॥
छंदसोऽद्गीस्तुतिरूपस्यपद्यस्यचतुर्णामपिपादानांषष्ठस्यममाष्टमात्तरलोपेनइंद्रवज्रा
वृत्तंशिवस्तुतिस्संजायते नमामिमामनोज्ञमानमुनिसमानिनं नानाननसमानामसो
नामानशुमेत्रुद्गः शा· पदस्यव्याख्यानमामिनमस्करोमिकंदेविस्तनकेवलंतमेवप्रणि·
नुभेनंपार्वतीनाथंहरिहरमित्यर्थः किंभूतंमामनोज्ञमानेमालक्ष्मीस्तस्यामनसो

शा
३०
37

तेनोपस्तोमानोयेनसततयानेलक्ष्मीचांचल्यगर्वापहारिणं पुनः किंग्रामानिनंमानवहितं
किंभूतंनानाननेनानाविधानाननानिश्रुत्वोनियमाद्दशावतारतत्वादनेकविधश्रुत्वेपुनः
श्रमानामंश्रमानमाकाशममतीसमानामस्तोपुनः ॐनामानंब्रह्मरूपमवंविद्यंडमेनूह
विहरंनमामि छ्यन्तरंपर्यतारतावतवैवैतैरुतरोनवतोकृतैः वतातोतितिनिरीवेतितनीवेतीवे
तवेतवे ११ छन्दः कालिदासस्य नागविशेषशेषशेषशेषशेषयसंस्तुतेजगति हेसासि
कालंकालंकालंकालंकालंयनेस्तुतिर्भवति १२ सानुप्रासः देवस्तवस्य लीनोस्मि॰
तेनश्रुविनामृदुमोदितेनव्यालोकितेन ‾ कनागुरुणागतेन व्याजृंभितेनजयनेन।
वदर्शितेनसाहंतितेनगलितंममजीवितेन १३ दंडिनः सानुप्रासः मधुरयामधुबो
धितमाधवीमधुसमृद्धिसमेधितमेधया मधुकरांगनयामुहुरुन्मदध्वनिभृतानिभृता
क्षरमुज्जगे १४ माघकवेः कठिनानुप्रासमहितंचतुर्थपादांतयमकं आम्नायानामा
हान्त्यावाणीतिर्नीतिर्भीतिः प्रीतिः भोगोरोगोमोदोमोहोध्यायेच्छेशांतेमदेशे १५ च
तर्मात्रिकोविफलमालाछेदः दंडिनः प्रसार्थः आम्नायानांवेदानामंत्यावाउपनिषा

दाह्वाकथयत् किंईतिनीतिः भोगोरोगः भीतिः प्रीतिः मोदोमोहः हेमेशुभेस्याने प्राल
परात्मनोध्याये दिक्षेत् इतिचित्राः अथभाषाचित्रं उत्संगकटिनोरुकटारीभाजिराउ
तभयंकरलोभालाः संतुपायकगणाः यजतैस्त्वंगोभिगोहरभिलावरलावी १८ ।
कस्यापि अस्यव्याख्या हेराजन्नूतवपायकगणाः सेवकलोकाउत्संगाकृटितोरुकटा·
रीभाजिराः संतुअउत्संगाः प्रतिसुवित्ताः कलितोरुकदारीभाजिरा भयंकरभालाभृ·
कुटीभीषणललाटाः संतुतेः पायकगणेः रलाइवः इष्टीवलकः रलावीजितकंदः ।
पिस्त्वंअगोयहं यथास्यादेवंगांदृथिवींजययपदेशानानीयान्कुरुनूनेलक्षाइशोद्दपप्र·
रीतिस्याणाशाहुः खरः शत्रुपाडिलठालितोदिहनिसोप्वंभणात्सुड्टाः नूठगावेभूए
मयालिसहस्रारेकंतमेरेकंकेठपागनिवेशायाहिशरणंश्रीमल्लदेवप्रभुं १९ श्रीकं·
ठपंडितस्येतिभाषाचित्रं इतिशा· क्रियागमादिनिगूढपरिच्छेदः ३२ अथपदेमान
गव्यानं तेष्वंतरालापाः गछतिकापिवक्षोहुतनिजतनवः कोभिनतिसद्क्ताकिस्मा।
योजंविकलेक्ककचनिभनवैः किंन्दसिंहेणाभिनंकीदृदितः प्रस्तुतिः किमनंल

श्री
३८
३९

शमनेकान्नृपैः पालनीया को वंशः कः प्रमार्ष्टि त्रिभुवनकलुषं स्वर्धुनीवारिपूरः ९ कस्मा
पि स्वर्धुनीवारिपूरः पुनरप्यनुलोमेन स्वर्धुनीवारिपूरः प्रः पुनरपि स्वर्धुनीवारिपूरः पुंसः
संबोधनं किं विदधति करिणां केरुजो गेनेभिषक् किं कास्त्र्यातेर्निपुणां नरवरनरकं कोव
धीशोचकं किं किं वा वर्षासु नसु विसमविहसिना किं न बोधे विभिन्नं को वा मार्गे विसर्प
न्विघटयति नर्मदावारिपूरः पुनः सर्वं नर्मदावारिपूरः केभूषयन्ति स्तनमंडलानि
कीदृक्प्रभः चंद्रमसः कृतः श्रीः कि माह सीता दशकंठभीता हा राम हा देवरतात मातः
रवेः कवेः किं समरस्य सारः ह्रेषर्भयं किं प्रमुषंति भृंगाः एवलाद्वयं विस्मयं च केषां भा
गीरथीतीरसमाश्रितानां कस्यापि भागीरथी ईतिः रसे श्राश्रितानां कः प्रार्थने मदन
विकलया युवत्या भाति कर्पूरकस्पेपेति कथं वनायुः क्वानादरो भवति केन विराजते अ
वास्याऽस्थि किं फलमुदाहर नालिकेरं ५ कस्यापि नाप्रलिकेरं पुनः प्रतिलोमेनाः
रं केप्रलिना पुनः सर्वं नालिकेरं कस्य मरोदरस्थिता मः कः कमले कथय विवचिताबा
सः के स्तब्धाति चायुंगव दरिपवलेजनतोऽपदाः ८ धर्मदासस्य प्राफततरजातिकस्य

जलस्थकः भ्रमरः कैः शिरोभिः कृतः पृथिव्याः नलिनीदलगतजललवतरलं किं यौव-
नं धनं चायुः केशपाशधरकवनिकरानुकारिणः सज्जना एव ७ कस्यापि किंकरं स्त्रीस-
दयं किं गृहिणीः प्रियहिताय दारगुणाः कः कामः सकलः किं दुष्करं साधनं प्रज्ञा ८ दु-
र्जिनः प्रथमप्रश्नोत्तरेषुबालालापः नीचेषु पावनी वा काकः स्यात् कुम्भदोजने शंभोरा-
वरणां किं किं भजन्ते बाधयो रुजः ९ हरिहरदेवानां प्रश्नोत्तरं किं प्रवेलाभोजिनं प्रवेला
भः प्रजिनं पुनः सर्वं प्रवेलाभोजिनं कस्मिन्नृपति के सादिः काहूतिरथमानूनां किं नू-
ते पितरं वा ला किं दृष्ट्वा रमते जनः १० कस्यापि प्रश्नोत्तरं किं शोभे वा वापरं रूपं शोभे से
वा। वा। परं रूपं प्रथमप्रश्नोत्तरे पञ्चक्षिप्तरूपमयः किंयन्मात्रजले विप्रजा मुदं भजन्ते राधिप त-
थापीयमवस्थाने नृहि सर्वे भवा ह्वयाः ११ प्रथमपादे तृतीयपादे च नदीस्तुति तीर्थो भो-
जस्योक्तिः द्वितीये च चतुर्थे पादे च राजदर्शनार्थं कमनाकाष्ठभारवाहपंडितस्य प्रत्युक्तिः
भूरिभारसमाक्रान्त बाधति स्कंध एष ते न तथा बाधते स्कंधो यथा बाधति बाधते १२
सर्वार्थं मृगयायां गच्छमाना गच्छतः शिविकारूढस्य भोजराजस्योक्तिः उत्तरार्धं च राजद

शा

३९

39

र्शनार्थं गच्छतः शिवकावाहपंडितस्य प्रत्युक्तिः यदेतच्चंद्रांतर्जलदलवलीलां वितनुते तदाच
ष्टे लोकः शशक इति नो मां प्रति तथा अहं त्विंदुं मन्ये त्वदरिविरहाक्रांततरुणीकटाक्षोल्का
पातव्रणकिणकलंकांकिततनुं १३ पूर्वार्धं राज्ञो चंद्रं वर्णयतो भोजस्योक्तिः उत्तरार्धं च
राजदर्शनार्थं क्रममाणस्य पंडितस्य इदमनुचितमक्रममक्रमस्य प्रसंगो यदि हृज्जराख्यपि मान्यथा
विकारः इदमपि न कृतं नितंविनीनां स्तनपतनावधि जीवितं रतं वा १४ पूर्वार्थे मारकी
डीज्ञवैन्याः शीलारिकायाः उत्तरार्धं च भोजस्य अष्टो हाटककोटयस्त्रिनवतिर्मत्ताः फला
नांतलाः पंचाशन्मदगंधलुब्धमधुपाः क्रोधोद्धुराः सिंधुराः लावण्योपचयप्रपंचचतुरं पं
ण्यांगना नानाधान दंडोपांज नृपेण ढौकितमिदं वैतालिकायार्प्यतां १५ निखिलमपि पद्यं
विज्ञापयतो भोजराजगायकस्योक्तिः वैतालिकायार्प्यतेति च समाक्षराणि वैतालिकगीतद
त्तकर्णस्य विक्रमादित्यस्य प्रत्युक्तिः अलमतिचपलत्वात्स्वप्नमायोपमत्वात्परिणतिविरस
त्वात्संगमेनांगनायाः इति यदि शतकृत्वस्तत्त्वमालोकयामस्तदपि न हरिणाक्षीं विस्म
रत्यंतरात्मा १६ पूर्वार्धे शिलां ददतो गुरोरुक्तिः उत्तरार्धं च राजकन्यानुरक्तस्य विक्रमस्य

भिन्निलेखं भत्तुक्तिः शृंगारांतदिदमुन्मदद्विपश्रेणिश्रोणिनविहारिणो हरेः उल्लसत्करणके-
लिपल्लकीस्त्रजन्ति किमतंगजः ७ पूर्वार्धं तत्विजपरीत्तिकायाराजकन्यायाउक्तिः उत्तरार्धं
तत्र तु रत्नकस्य विल्हणस्य निरर्थकं जन्म गतं नलिन्या यया न दृष्टं तुहिनांशुबिंबं उत्पत्तिरिंदो-
रपि निःफलैव स्पृष्टा विनिद्रा नलिनी न येन ८ पूर्वार्धं विल्हणस्योक्तिः उत्तरार्धं राजकन्या-
याः इति श्री भ्रमोत्तराख्यानपरिच्छेदः ३२ ग्रन्थजातिः मंडलीकृत्य बर्हाणि कंठैर्मधुर-
गीतिभिः कलापिनः प्रनृत्यन्ति काले जीमूतमालिनि १ कलक्वणितगर्भेण कंठेनाघू-
र्णितेक्षणः पारावतः परिभ्रम्य रिरंसुः चुंबति प्रियां २ दंडिनश्चैते स्थितास्थैर्यादुपाभः
समजवरशिरश्चक्रमूर्तिर्मुहूर्तं धूर्तः संसक्तनीरः कतिचिदपि पदान्यन्वके कुंचिताक्षिः
पश्चात्क्रीडाप्रसार्यत्वरितगतिरणं मध्यमाविश्य चंचच्चंचुं चंती मूर्धके वः कथमपि शफरीस्फा-
रितालोकवकोति ३ गोविंदराजदेवानां न्यपचवचलवनभ्रपपतत्रावलमयोर्दृष्ट्वाजउहयोः
स्थितिवितिक्रमकमेषुध्यानोः ४ वररुचेः पत्ताङ्गुलिप्रधूत्वत्सलतनुरहान्मोगवि-
लासितानाम्नायो वोड्डीननिद्रः स्फुरदरुणाकरोज्ज्वासितं खं निरीक्ष्य प्रातः प्रोत्थायनीड

शा
४०
40

स्थितचलनतुर्यर्घरथानसुद्वेरुक्रीवंपूर्वकायोन्नतविकटस्फटःक्रुर्जोटोरावदीति ५ कस्यापि
श्रालोकस्त्वननारीकृतसभयमहानादथावजनौघव्याममहावप्रदेशप्रभुरकलकलाकर्णा·
नस्तब्धचक्षुः काष्टदंदग्धहाग्णेन्पतिसुखरजनैः ताडितोलोष्टघातैर्भीतःसर्पोस्टहीसाना
धिगतविवरःकोणतःकोणमेति ६ दिवाकरकिशोरस्य धूलीधूसरतनवोराज्यस्थितिर
चनकलितैकनृपाः कृतसुखवाद्यविकाराः क्रीडंतिस्मनिर्भरंबालाः ७ श्रायातोभवनः
पितेतिसहसामातर्निशम्योदितंधूलीधूसरितोविहायशिशुभिः क्रीडारसात्मस्तनान् ।
हृत्वास्मेरमुखःप्रसार्यललितंबाहुद्वयंबालकोथन्यस्यांसभुवःसमेतिपरयाप्रीत्याभरटन्ह्यु·
र्दं ८ उत्कटस्य शाकूर्चारंभोपिप्रतिचिबुकदेशंकरतलं प्रतिज्ञायाजवेन्मवतिशुद्दंशो।
स्तिग्यतनरंलं जमारोहकारात्परिघदिसमानानगणायन्नुजोवत्तःप्रपन्नववयसिकं।
तिंविनुते ९ शार्ङ्गधरस्य खङ्गहस्तोरिमालोक्यहर्षामर्षसमन्वितः स्फूरःपुलकितो
वक्रनेत्रोहसतिजृंभते १० लक्ष्मीधरस्य गायतिहसतिचन्टत्यतिरुदयेनघृतांप्रियां
विचिंतयति समविषमंनचविंदतिरटहृगमनमुगत्मकःपथिकः ११ कस्यापि मान·

र्मेपरेदयांकुरुमयिश्रांतेयवेदेशिकेहावालिंदककोणकेस्वनिभृतंयास्यामिसत्वानिशि
रन्तुंकेसहसाप्रचंडघटहिणीवाक्येननिर्भर्त्सितःस्कंधन्यस्तपलालमुष्टिविभवःपांथः।
पुनःप्रस्थितः १२ रविदत्तस्य मद्गेहेसदृशंयदस्यगृहिणीतेःकीर्तिस्तवोद्धुष्यतेस्यामेद्रुपम
द्रुतमंसद्गतिनादानेनकर्णोजितः इत्यालोच्यभृशंदशाककरुणयापीतात्वरेणस्वतः
पांथेनेकपलालमुष्टिरुचिनागर्वीयतेहालिकः १३ कस्यापि विलासमसृणोल्लसन्मृणा
लदोःकंदलीयवस्मयविसवलद्वलयनिःस्वनोद्दंधुराः लमंतिकलंकत्कृतिप्रसभकंपि
तोरःस्थलत्रुटद्गमकसंकुलाःकलकंडनीगीतयः १४ विजकायाः प्राकर्षन्निवगाव
सन्निवस्वीकुर्वन्निववेपिवन्निवदिशोवाद्यत्सभुस्मन्निव सांगारप्रकरांस्तशान्निवभुवंछा
यासमुस्मन्निव सांगारप्रकरांस्पृशन्निवभुवंछायासमुत्सृष्टन्निव प्रेंखन्मामरवीन्यमानव
दनःश्रीमान्हयोधावति १५ सिंहदत्तस्य परोन्नतःपश्चाद्व्रजतिविधृतग्रीवाक्छितततनुः
समुत्सन्मोतानःपततिपथिलोकान्मविशति हयःकिंचित्किंचिद्यदिनयतिनपतिःक्वापि
दहोकशाघातेनिष्टत्यचरणाघातेनखनति १६ सूक्तिसहस्रात् प्राग्रायाप्रायगंधवि

प्रा
४२

कटत्रुत्वयटोदर्शयन्तं तपंक्तिं यावत्तन्त्रकनादो मृङ्क्रपिरसादं ष्ट्रयाष्टल्पनः गर्दभ्याः पाद
घातच्छिग्रणितमुरतप्रीतिराक्लृष्टशिरो वेगादारुह्य भुसन्नवतरति खरं खेड्डितेक्लिष्टवेशा ७
मयूरस्य घ्रातान्तोणीमज्जायावितततमभिमुखं वक्रसंकोचभंगं स्थितास्तु र्यनिरीक्ष्य प्रविका
सितसटोद्वहयन्नुत्तमो खुरेण वेवीकाकार्यकुर्वन् मणिगाकलनिभं बालयन्नेत्र्युरमच्छागः
स्याहूतनेकाश्वङ्कुरस्ववटोमममयांयः करोति ८ कस्यापि पार्श्वस्यानावलेपाश्वङ्कुलि
तचरणोल्लेखिताकाशदेशः संच्छहाटोपकोपप्रकटितरसनापल्लवालीढसृक्कणःकाकिं
चित्साचीकृतास्यः स्फुरदधरपुटः स्फाविनाताम्रचक्षुः घ्राणावासाभिलाषादपसरति ता
पं दर्शयन्नेषमेषः ९ शाकवर्मणः श्रीष्मादित्यकरप्रतप्तसिकतामध्यापविष्टः स्वविशो
तैशोवरवेरोमरुतस्थलभुविश्रोथं निधायत्विते गुञ्जगाहककंटकाहतमरुद्धूतोत्पतत्तूलि
भिः स्वनांगः कृकलासकोपि निभृतंमार्तण्डमुद्वीक्षते १० मार्गदेहिपदं निधेहि निभृतं ततः
शाहमाकर्णयस्मानेवारयकं दलात्कलकलः कोयं सखितावकः इत्यन्योन्यमनेकथा
मृगवधव्यापारपापं रामे वीथ्येः कोप्यथिकोरसः प्रतिपदं जालङ्घिरुत्पाद्यते ११ प्रथा

४२

करस्य वामस्कंधनिषण्णशार्ङ्गः कुटिलभ्रांतार्पिताधोमुखसंदष्टोष्ठितलंबमानशाश·
कान्तेरणीस्खलच्चामरान् भ्रांतभ्रांतकपोतपोतनिपतत्स्त्राकान्तलीकरान्स्तोपषण·
कारिकुंभभेदजनितास्कंदान्तलिंदान्तरः २२ देवेभेंद्रस्य गर्जन्नृहरिः सांभ्रसि।
शैलकुंजेप्रतिध्वनीनामकृतानिरीक्ष्य पदं बबंधक्रमितं सरोषः प्रतर्कयन्नन्यमृग
गेंद्रनादं २३ भट्टस्वामिनः लीढाजस्रविपांडुराग्रनखयोराकीर्णदीर्णाम्बुविवि
न्यस्ताग्निमयोर्युगेचवरणयोः सद्योविभिन्नद्विपः पतस्मिन्मदगंधवासिततटः सा·
वज्ञातिर्यक्कलहत्कांनाहतिधूनलोलमधुपः कुंजेप्रसुप्तेहरिः २४ भ्रमोमुखेस·
लिलसुप्तमतोनिशीथेतालीवनेषुनिभृतंस्थिरकर्णतालाः आकर्णयंतिहरिणोर्ध्व
निमीलिताक्षाधारारवान्दशनकोटिनिषण्णहस्ताः २५ कस्यापि नयनयुग्यनिः
रोधकोपनिर्धूतवालभ्रमदविरलरोमस्तोमबद्धांधकारः कामिकवलनलोभात्·

खातवल्मीकरंध्रोत्थितफणिफणाघातेनकलत्यिषभक्षः २६ मदनस्य यदर्कांश
क्रांतस्फुरदरुणाङ्घ्रिणोदरधियाप्रविष्टो नासांतकाणिनमलिडिंभः पंक्तिरते क-
पिःस्थित्वास्थित्वातदिदमनुष्टुभावल्लिचकितो धुनोत्यासेरोत्तिश्चलतिचलत्त-
रलतिच २७ कस्यापि गर्जितामेघथीरंभ्रमथमथशानेमराड्लीढास्पदेहं
शृंगाभ्यां भावयंत्यामभिमुखमवनिंथावयंतोऽश्वरोधैः मंदंमंदंसमेत्यास्थिर
रनिहितपदंदत्तघातोसरोषंयुध्यंतेचालयंतोऽक्षदलितमसकृत्ताक्षरुश्चकंमहो
क्षौ २८ कस्यापि ग्राहग्राहत्पमूर्धाद्भुतमनुविनःप्रसक्तंमातरोथः किं-
चित्कंचेकज्ञानोरनवरतचलच्चारुशृंगस्यथेनुः उष्णीरोकस्य—— पिय-
तनयतयादनज्ञंकारक्षुद्रा विश्रंमित्तीरथाबालवत्सवलक्षुवत्सांगमात्रस्ति-
लेष्टि २९ मयूरस्य इतिश्री॰ जातिपरिच्छेदः ३४ ॥ ३४ ॥

अथ सदाचारः श्रोत्रियं स्वभगां गामग्निं साग्निं गां धार्मिकं नदीं प्रातरुत्थाय यः पश्येदापद्भ्यः
सम्प्रमुच्यते १ पापिष्ठं दुर्भगां मत्तं नग्नमुत्कृत्तनासिकं अप्रियं प्रातरुत्थाय यः पश्येत्स क-
लिमवाप्नुयात् २ चैतधूमे विरेके च वान्ते चक्षुरकर्मणि दुःस्वप्ने दुर्जनस्पर्शे स्नान-
मात्रं विधीयते ३ उदक्यापतितम्लेच्छचाण्डालाद्यभिभाषणे मार्जारश्वखरस्पर्शे वि-
ण्मूत्रोत्सर्गदर्शने ४ अशुचीत्करणेऽश्रुपाते च कलहे श्वासकासयोः रथ्याप्रसर्पणे
भंगे दन्ते कर्णन्तूपस्पृशेत् ५ कुर्यादाचमनाभावे भास्करस्यावलोकनं स्पृशेद्वा
साईतृणकोगोविप्रभूदक्षिणश्रुतीः ६ देवार्चिकाविरोम्लेच्छान्त्विरो यस्यान्द्विजानपि
विलोक्योपस्पृशेन्नस्पृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् ७ अजाश्वमुखतो मेध्यं गावो मेध्यास्तु
पृष्ठतः ब्राह्मणाः पादतो मेध्याः स्त्रियो मेध्यास्तु सर्वतः ८ नास्ति यज्ञः स्त्रिया किंचि-
न्नव्रतं नोपवासकं यात भर्तृशुश्रूषा तया स्वर्गं जयत्यसौ ९ मृते भर्तरि या नारी ब्रह्म-
चर्यव्यवस्थिता मृता सा लभते मोक्षं भर्तारं यानुगच्छति १० तिस्रः कोट्योऽर्धकोटी च
यानि लोमानि मानुषे तावत्कालं वसेत्स्वर्गे भर्तारं यानुगच्छति ११ व्यालग्राही

शा
५२
43

यथाव्यालंबलादुद्धरतेबिलात् एवंपतिंसमुद्धृत्यनारीस्वर्गेप्रमोदते १२ पृथक्चितांस
मारुह्यनविप्रागंतुमर्हति भर्तृदेहेनयायातितत्सालोकांसनातनाः १३ शुचिर्भूमिगतं
तोयंशुचिर्नारीपतिव्रता शुचिःक्षेमंकरोराजासंतोषीब्राह्मणःशुचिः १४ नित्यमास्यंशु
चिस्त्रीणांशकुनिःफलपातने वत्सोपिस्तनपानेषुश्वामृगग्रहणेशुचिः १५ गच्छे
देकोनपंथानंस्वयंतोयानहोहरेत् शिरस्नानोद्धृदेहांगेनप्रधावेतवर्षति १६ नस्नानं
माचरेद्भुक्त्वानातुरोनमहानिशि नवस्त्रैःसहनाजस्रंनाविज्ञातेजलाशये १७ नद्यायद्य
त्वविभ्रंशेष्वथवाव्रतसमन्विते गतेप्रत्यागतेयत्रतत्तोयंपरिवर्जयेत् १८ ब्राह्मणपञ्चगोम
हिष्याःस्वताःशुष्कानवोदकाः नद्यःशुद्धादशाहेनशुष्कापोभूमिगानवाः १९ प्रवह
द्ब्राह्मणंतोयंनजगेत्तत्क्रियोदकं वापीकूपगतंवैषण्मुद्धंचरदहमोंडगं २० अस्पात्मानं
नवीत्येतनावगाहेतृणयोरयं संदिग्धनावंनारोहेन्नबाहुभ्यांनदींतरेत् २१ शीतास्वा
मनिषिच्यासमंत्रसंभारसंभृताः स्नानेरदहेशुक्रवीरणःप्राप्नोतिस्नानजंफलं २२ •
गुरवेनाग्निनोपयमेन्नाथःकुर्यान्नलंघयेत् नामेधंप्रक्षिपेद्वक्त्रोनचपादौप्रतापयेत् • २३

देवालयं चत्वरं चैव नक्तं सेवेत न द्रुमान् शून्याटवीशून्यगृहं श्मशानं न दिनेष्वपि २४ जलं पिबे-
न्नाञ्जलिना न शयानं प्रबोधयेत् परान्नातिचरंतीं गां धयंतीं नैव निवारयेत् २५ शय्यादीपा-
ग्रस्तंभच्छायां दूरेण संत्यजेत् नर्मालापं न कुर्वीत धीमान्नमहनैः सह २६ नोर्ध्वजानु-
श्चिरं तिष्ठेन्न स्यादुत्कटकासनः न नासिकां विकुष्णीयान्न स्वयं कर्तयेन्नखान् २७ सर्वथा
संत्यजेद्वादं कंचिन्मर्माणि न स्पृशेत् सर्वान्परित्यजेदर्थान्स्वाध्यायस्य विरोधिनः कृशं स्वा-
र्गं सदा धार्यं बहिर्माल्यं न धारयेत् नांगं धर्मं विभूयात्स्पष्टं नात्मार्थं शंफयेत्स्रजं २९ नित्य-
मामलकी लक्ष्मीर्नित्यं वसति गोमये नित्यं शंखे च पद्मे च नित्यं शुक्ले च वाससि ३० बाला-
र्कं प्रेतधूमं च वृद्धां स्त्रीं पल्वलोदकं आयुःकामो न सेवेत रात्रौ च दधि भोजनं ३१ नोत्संगे
भक्षयेन्नाश्नन्मौलिं भूमौ च न स्पृशेत् कचिद्धस्तेन वोच्छिष्टः पश्यञ्ज्योतींषि नाशुचिः ३२
ब्राह्मेण ब्रह्मतीर्थेन त्रिरद्भिः समुपस्पृशेत् कुर्वन्नाचमनं विस्मृमोंकारं चापि संस्मरेत्
हस्तद्वयस्थितैर्दर्भैः समाचामति यो द्विजः सोमपानफलं तस्य भुक्त्वा यज्ञफलं लभेत् ३४
गृहेपि निवसन्विप्रो मुनिर्मौनविवर्जनात् मांसादीन्योपि मांसस्य त्यागात्स्वर्गं व्रजेद्ध्रुवं

श्रा ४४ ५५

आत्मार्थंयेपशुंहत्वात्मोवसंपंनरकंव्रजेत् देवान्पितॄन्समभ्यर्च्यखादन्मांसंनदोषभाक् ३६
अनभिध्यापरस्वेषुसर्वसत्वेषुसौहृदं कर्मणांफलमस्तीतिमनसाचिंतयंश्चरेत् ३७ प्राणा
तिपातःस्तैन्यंचपरदाराभिमर्षणं त्रीणिपापानिकायेननित्यशःपरिवर्जयेत् ३८ असत्य
लापःपारुष्यंपैशुन्यमनृतंतथा चत्वारिवाचाराजेंद्रनजल्पेन्नैवचिंतयेत् ३९ अहिंसा
सत्यवचनंसर्वभूतानुकंपनं शमोदानंयथाशक्तिर्गार्हस्थ्योधर्मउच्यते ४० देवान्पितॄ·
न्मनुष्यांश्चभृत्यान्दस्यांश्चदेवताः भोजयित्वाततःपश्चाद्गृहस्थोभोक्तुमर्हति ४१ हु·
तंछित्वामहींभित्वाहत्वाकीटपिपीलकान् दत्वान्नंकार्षिकोर्थिभ्यःसर्वपापैःप्रमुच्य·
ते ४२ राज्ञोदत्वातुषड्भागंदेवतानांचविंशतिं त्रिंशद्दत्वाचविप्राणांकार्षिकोनावा
सीदति ४३ चक्षुर्दद्यान्मनोदद्याद्वाचंदद्याच्चसूनृतां अभ्यायचासनंदद्यादेषधर्मःसना
तनः ४४ ग्रासादर्धमपिग्रासमर्थिभ्यःकिंनयच्छति इच्छानुरूपोविभवःकदाकस्यभवि
ष्यति ४५ तृणानिभूमिरुदकंवाक्चतुर्थीचसूनृता सतामेतानिहर्म्येभ्योनोच्छिद्यंतेक·
दाचन ४६ उष्णकालेजलंदद्याच्छीतकालेहुताशनं प्रावृट्कालेरटहंदेयंसर्वकालेषु·

भोजनं ४८ अहृति व्याधिशोकार्तान् अनुवर्तेत शक्तितः आत्मवत्सततं पश्येदपि कीटपिपी
लिकाः ४९ गायकाद्व्यालरणीदास्याहूतिं लोपाद्विजं वधात् मोचयन्मुच्यते जंतुः पापादा
मरणांतिकात् ५० नकश्चिदपि जानाति किं कस्य श्वो भविष्यति अतः श्वः करणीयानि
कुर्यादद्यैव बुद्धिमान् ५१ अनेन मर्त्यदेहेन यल्लोकद्वयशर्मदं विचिंत्य तदनुष्ठेयं कर्मदेहे
यं ततोन्यथा उपकारः परो धर्मो नैपुण्यं पात्रे दानं परः कामः परो मोक्षो वितृष्णता ५२ अंजन
स्य क्षयं दृष्ट्वा वल्मीकस्य तु संचयं अवंध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ५३ दीपोपश
मनं शुंसां कृष्मांडच्छेदनं स्त्रियाः अचिरेणैव कालेन कुलच्छेदो भवेद्ध्रुवं ५४ अलाबुं वर्त
लाकारं वृंताकं कुंदसन्निभं भक्षणं तेपि न चाश्नीयाम स्त्रूणां न संवल्ककं ५५ परदारा न गंत
व्याः सर्ववर्णेषु कर्हिचित् नहीदृशमनायुष्यं त्रिषु लोकेषु विद्यते ५६ मात्रा स्वस्रा दुहि
त्रा च न विविक्तासनो भवेत् बलवानिंद्रियग्रामो विद्वांसमपकर्षति ५७ प्रकीर्णकेशाम
नेवस्त्रकारिणीं सदा च भर्तुः प्रतिकूलभाषिणीं परस्य वेश्माभिरतामपत्रपामेवंविधां
योषितमाशु वर्जयेत् ५८ स्तनाधिकारां मलिनां पिंडमात्रोपजीविनीं परिभूतामधःशा

शा
४५
45

ष्या वा सप्तमे ह्यभिचारिणी ५९ कुचैलिनं दंतमलादिधारिणं बह्वाशनं निष्ठुरवाक्यभाषिणं
सूर्योदये चास्तमने च शायिनं विमुंचति श्रीरपि चक्रपाणिनं ६० एकच्छागं द्विरावेयं त्रिग
वं पंचमाहिषं षडश्वं सप्तमातंगं शक्रस्यापि श्रियं हरेत् ६१ शिरःसुधौतेन चरणौ सुनिर्म
लौ वरांगनासेवनमल्पभोजनं अनग्नशायित्वमपर्वमैथुने चिरप्रणष्टां श्रियमानयंति।
भद्रं ६२ षष्ठीषु तैलं पलमष्टमीषु क्षौरं क्रियायां च चतुर्दशीषु स्त्रीसेवनं नष्टकलासु हंति सा
मायुः त्रयार्थं मुनयो वदंति ६३ स्नानं तु जन्मदशमीतनया त्रयोदशपर्थ्ये निहंत्र भय·
मेतदपि द्वितीया सप्तम्यांतिं नवमीषु च संपदिक्षुः स्नायात्कदाचिदपि नामलकैर्मनुष्यः
रोहिणीसहितमुत्तरात्रयं कीर्तयंति मुनयो ध्रुवाख्यम् बीजवृक्षवपनं गृहाभिषेचनाराम
शांतिपुष्टिस्थिरेषु च ६५ रोहिणीषु करपंचके शुभे सप्तरेपि च पुनर्वसुद्वये रेवतेषु व·
सुदेवते च भेन नव्यवस्त्रपरिधानमिष्यते ६६ रविर्नृपविलोकने हरगुरुर्विवाहउत्सवे
रणेथ धरणिनंदनो भृगुसुतः प्रयाणे बली शनिस्तु मखदीक्षणे सकलशास्त्रबोधे बुधः
शशीति निखिलकर्मसु ध्रुवमुदाहृतः सूरिभिः ६७ प्रज्ञानि यमेशास्त्रपुराणज्योतिषा

स्येभ्यः इति शास्त्रसदाचारपरिच्छेदः ३४ अथ धर्मविहतिः ऊर्ध्वबाहुर्विरौम्येष न कश्चिन्न च शृ
णोति मे धर्मादर्थश्च कामश्च स किमर्थं न सेव्यते १ यस्य धर्मविहीनस्य दिनान्यायान्ति या
न्ति च स लोहकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति २ परदारपरद्रोहपरद्रव्यपराङ्मुखः गं
गाप्याह कदागत्य मामयं पावयिष्यति ३ इत्यायात्यायबोद्धव्यं किमद्य सुकृतं कृतं आयु
षः खंडमादाय रविरस्तं प्रयास्यति ४ केषामप्येते अजरामरवत्प्राज्ञो विद्यामर्थं च साधये
त् गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ५ श्रूयतां धर्मसर्वस्वं श्रुत्वा चैवावधार्यतां आ
त्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत् ६ यतो व्यासस्य परलोकहितं तात प्रातः कृत्याय चि
न्तयेत् इहैव कर्मणा पूर्वो विपाकश्चिन्तयिष्यति ७ मदालसायाः श्रीदो धनार्थिनां धर्मः का
मिनां सर्वकामदः धर्मो यथापवर्गाणां पारंपर्येण साधकः ८ यज्ञाध्ययनदानानि तपः स
त्यं धृतिः क्षमा अलोभ इति मार्गोऽयं धर्मस्याष्टविधः स्मृतः ९ आनृशंस्यं क्षमा सत्यमहिंसा द
मआर्जवः प्रीतिः प्रसादो माधुर्यं मार्दवं च यमा दश १० भावशुद्धिर्मनःशुद्ध्यै स्तु कर्तव्या सर्व
कर्मसु अन्यथालिंग्यते कांता भावेन दुहितान्यथा ११ ज्ञात्वापि पातकं कर्म यो दद्याद्

ग्रा
५८
46

नमर्थिने ब्राह्मणायविशेषेणनसपापेनलिप्यते आश्रमस्थानानिवर्तंतेज्ञातयःसहबांधवैः
त्वयायैनैवगंतव्यंतत्कर्मसुकृतंकुरु १३ केणामप्येते धर्मरतिर्भवतुनःसततोद्विग्नानांसत्यैक
एवपरलोकगतस्यबंधुः अर्थाःस्त्रियश्चमनुजैर्विहस्यमानानैवासमभावमुपयांतिनचास्थिर॰
त्वं १४ कस्यापि यावत्स्वस्थमिदंशरीरमरुजंयावज्जरादूरतो यावच्चेंद्रियशक्तिरप्रतिहता
यावत्क्षयोनायुषः आत्मश्रेयसितावदेवविदुषाकार्यःप्रयत्नोमहान्नादीप्तेभवनेतुकूपख॰
ननंप्रत्युद्यमःकीदृशः १५ भर्तृहरेः धर्मोजन्मकुलेशरीरपटुतासौभाग्यमायुर्धनं ध
र्मेणैवभवंतिनिर्मलयशोविद्यार्थसंपदः कांतारेषुमहावनेषुसततंधर्मःपरित्रायते॰
धर्मःसम्यगुपासितोभवतिहिस्वर्गापवर्गप्रदः १६ कस्यापि यन्नाशामदभिन्नगंडकरटा
स्तिष्ठंतिनिद्रालवोद्वारेहेमविभूषिताश्चतुरगाद्रेषंतियद्दर्पिताः वीणावेणुमृदंगशंख॰
पणवैःस्वप्नाश्चयद्भाव्यते तत्सर्वंसुरलोकराज्यसदृशंधर्मस्यविस्फूर्जितं १७ कस्या
पि गंगो—देकुरुक्षेत्रेविश्रांतोमणिकर्णिके वेणींगंगायायामोंकारेसन्नात्वादत्वासुर्वीभ
वेत १८ शरणागतरक्षार्थंस्त्रीगोद्विजहितायच स्वाम्यर्थेयस्त्यजेत्प्राणांस्तस्यलोकाः

सनातनाः १९ योनकामान्नसंरंभान्नद्वेषान्नधर्ममुत्सृजेत् यथोक्तकारीसोम्यस्यसहा
र्वमुत्तमृच्छति २० यज्ञदानतपस्तीर्थसेविभिर्निर्जितेन्द्रियः भौमेषुवांतरिक्षेषुस्व
र्गेषुमनुजोब्रवीत् २१ वसंतिस्वर्लोकेषुनिजपुण्यपतयोनराः विमानैर्विविधाकारैः
सर्वकामसमृद्धिभिः २२ तेभ्यस्मप्रच्युतानान्तामन्येषांचमहात्मनां जायंतेस्मादिनांगेहे
सहृत्तपरिपालकाः २३ गायंतिदेवाः किलगीतकानिस्वर्गापवर्गस्यचहेतुभूताः या
न्यास्तुतेभारतभूमिभागेभवंतिभूयः कृतिनः सुखेन २३ पुनः कृत्वाद्भुतंकर्मपूर्वाभ्या
सेनमानवाः सर्वलोकंप्रयांत्येवभागवतोयतेंद्रियाः २४ परात्परतरंयांतिनाराय
णपरायणाः नतेतत्रगामिष्यंतियेद्विषंतिमहेश्वरं २५ वासुदेवेमनोयस्यजपहोमा
र्चनादिषु तस्यांतरायोविप्तेयोदेवेंद्रत्वादिकंफलं २७ गत्वागत्वानिवर्तंतेचंद्रसूर्या
दयोग्रहाः अद्यापिननिवर्तंतेद्वादशाक्षरचिंतकाः २८ षडक्षरेणमंत्रेणपुष्पमेक
मपिस्वयं लिंगस्यमूर्ध्नियोदद्यान्नसभूयोभिजायते २९ उपोष्यैकादशीः सर्वाः त
थाकृष्णाचतुर्दशीः ध्यात्वाहरिहरंदेवंप्राप्नोतिपरमंपदं ३० पतेपुराणेभ्यः मोहा

धा
४७
(47)

दवाचीमवुधाः प्रतीचीं प्राचीमुदीचीमपि पर्यटंति संचिन्तयेमानसमपवतीर्थे स्वक्षेत्रमेवंस्ता·
न्तमपावयंतः ३ इतिश्री·धर्मविहृतिपरिच्छेदः ३८ अथपातकविहृतिः कथंतेपातका
महान्तःस्युर्वचाविशेषेणवते मरणांतवित्तायेषांनरकेषूपपत्तयः १ कतिपयदिनपरमाः
शुषिमदकारिणियौवनेदुरात्मनः विदधतितथापरार्थंजन्मैवयथाहत्याभवति २ श्री
यनदेवानांयद्वैरूप्यमनाथताविकलतानीचैःकुलेजन्मनादारिद्र्यंस्वजनाच्चयत्परिभवो
मौर्ख्यपरप्रेषिता तृष्णालौल्यमनिर्वृतिःकृशायनंकुस्त्रीकुभोज्यंकृजः सर्वपापमहीक·
हस्यमहत्तोव्यक्तंफलंदृश्यते ३ व्याधिर्वित्त विनाशाःप्रियविरहोदुर्भगात्वमुद्वेगः स·
र्वत्राशाभंगाःस्फुटंभवत्यकृतप्रायश्चित्तस्य ४ कयोवपिद्विभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मासैःत्रिभिःपक्षैस्त्रि
भिर्दिनैः अत्युग्रपुण्यपापानामिहैवफलमश्नुते ५ मित्रद्रुहःकृतघ्नस्यस्त्रीघ्नस्यपिशु·
नस्यपि चतुर्णामपिचैतेषांनिष्कृतिंनैवशुश्रुमः ६ ब्रह्महत्यासुरापानंस्तेयंचगुरुतल्प
गः महान्तिपातकान्याहुःतत्संसर्गीचपंचमः ७ अकृतत्तमकार्यवदीर्घरोषमनार्जवं ·
चतुरोविद्धिचांडालान्जन्मनासहिपंचमः ८ ब्रह्मघ्नेपिसुरापेचचौरेभग्नव्रतेतथा ।

निःकृतिर्विहिता लोके कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ९ धर्मशास्त्रेभ्यः ऋतुस्नातां च यो भार्यां
नैव गच्छति मूढधीः घोरायां ब्रह्महत्यायां युज्यते नात्र संशयः १० अदुष्टां पतितां भार्यां
यौवने यस्तु परित्यजेत् ११ सप्त जन्मानि स्त्रीत्वं लभते नात्र संशयः कूटसाक्षी मृषा।
वादी यश्चासच्छास्त्रि वै ते मोहमूर्त्तयः सर्वे तथा ये वेदनिंदकाः १२ रौरवं कूटसा।
क्षी च याति यश्चानृतो नरः कुंभीपाकं प्रयान्त्येव मानवा गुरुतल्पगाः १३ मार्कण्डे
यात् स्त्रीबालस्वामिमित्रघ्ना गोघ्ना विश्वासघातिनः शरणो ब्रह्महा चौरो यान्त्येते सर्वे ना·
रकान् १४ असत्प्रतिग्रहीता च नरके यात्यधोमुखे एको मिष्टान्नभुग् यः स याति पूय·
वहं नरः १५ अंगारदाही मित्रघ्नः प्राज्ञनिर्ग्रामयाजकः रुधिरान्धे पतन्त्येते सोमवि।
क्रयिणश्च ये १६ मधुहा ग्रामहन्ता च याति वैतरणीं नरः असिपत्रवनं याति दर्पाद्दु·
ननिकृन्तनः १७ मृगब्रह्मगादिहन्ता च वह्निज्वाले निपात्यते व्रतलोपाश्रमभ्रष्टो या।
ति संदंशनारके १८ कृते पापेऽनुतापो वै यस्य पुंसः प्रजायते प्रायश्चित्तं तु तस्यैकं हरि
संस्मरणं परं १९ एते विस्मरणात् नरकेभ्यः समुत्तीर्णाः पापी तिर्यक्त्वमश्नुते तत्र·

गा
४८
48

कीटपतंगोश्वश्वापदैकशफादिषु २० मानुष्यंप्राप्यकुष्ठीवाकुनखीश्वित्रीवामनोथवा श्व
पचांडालपुल्कसेषुवैश्यमत्स्यजेषुजायते २१ शरीरैःकर्मदोषैश्चयातिस्थावरतांनरः वा
चिकैःपक्षिमृगतांमानसैरंत्यजातितां २२ पतितात्प्रतिगृह्याथखरयोनिंव्रजेद्द्विजः
शिष्योगुरुस्त्रियंगत्वाश्वयोनौसंप्रपद्यते २३ गार्दभोजायतेजंतुःपित्रोस्त्वप्यवमानकः
मातापितरमाक्रुश्यसारिकासंप्रजायते २४ भर्तृपिंडंसमश्नन्यःतद्विष्टानिनिषेवते
सोपिमोहसमायुक्तोजायतेवानरोनरः २५ न्यासापहर्तानरकाद्विमुक्तोजायतेकृमिः
असूयकश्चनरकान्मुक्तोभवतिलावकः २६ विश्वासहंताचनरोमीनयोनिंप्रपद्यते
धान्यापहारीचनरोमूषकःसंप्रजायते २७ परदाराभिमर्षाच्चवृकोघोरोभिजायते·
गुरोःसख्युःस्तथाराज्ञोभर्तुर्भार्यामुपेत्यवान् २८ श्वसृगालवृकोलूकव्यालसृ·
करतांलभेत देवतातिथिविप्राणामदत्वायोन्नमश्नुते २९ प्रमुक्तोनरकात्सो
पिवायसःसंप्रजायते ज्येष्ठंपितृसमंवापिभ्रातरंयोवमन्यते ३० नरकात्सोथा
विभ्रष्टःक्रौंचयोनौप्रपद्यते शूद्रश्चब्राह्मणींगत्वाकृमियोनिंप्रपद्यते ३१ तस्या

मपत्यमुत्पाद्य काष्टांतः कीटको भवेत् अश्वास्त्रं पुरुषं हत्वा नरः संजायते खरः ३२ कृमिः स्त्रीवधकर्ता च बालहंता च जायते एतेकास्ये तु हारीतः कपोतो रौप्य भाजने स्तत्वात् कांचनं भांडं कृमियोनौ प्रपद्यते मयूरो वर्णकान्हत्वा एतेचैवां शुके शुकः कुंकुंदवि शुभ्रानां यान्वंगाःस्तत्वा शाशो भवेत् भूनारी कांचनगवां हर्ता त्व नारकान् ३५ लताग ल्मलतावल्लीत्वक्सारतरुतां लभेत् मार्कंडेयपुराणात् सर्वपातकसंज्ञातकल्पदावा नलं परं गोविंदनामकथनं गंगास्नानं च मे मतं ३६ मुकुंद दामोदर वासुदेव श्रीकां तचक्रायुध कृष्ण विष्णो गोविंदनारायण पद्मनाभ त्रिविक्रमानंत हरे नमस्ते ३७ शा र्ङ्गधरस्य तटस्थमुहूर्तं वापि पीतं मुखस्य मथापि वा गांगेयपयः पुनात्येव पापादामरणां तिकात् ३८ कस्यापि त्यजद्धर्जन संसर्गं भजसाधु समागमं कुरुपुण्यमहोरात्रं स्मर नित्यमनित्यतां ४० कस्यापि स्वपुरुषमभिवीक्ष्य पाशहस्तं वदति यमः किल तस्य कर्ण मूले परिहर मधुसूदनप्रपन्नान्प्रभुरहमन्यनृणां न वैष्णवानां ४१ श्रीविष्णुपुराणात् रामेंदीवरदलश्यामं पद्माक्षं पीतवाससं स्तुवंति नामभिर्दिव्यैर्न ते संसारिणो नराः

शा
४९
49

पञ्चशराणात् इति श्रीपञ्चतोपानकवृत्तिः परिच्छेदः ३० अथान्योक्तयः तथाग्रथमं
सूर्यस्य रवेरेवोदयः श्लाघ्यः कोन्येषामुदयाग्रहः यत्रमासिनतेजांसियस्मिन्नभ्युदि
तेसति १ खद्योतोद्योततेतावद्यावन्नोदयतेशशी उदितेचसहस्रांशौनखद्योतोन
चंद्रमाः २ नस्यैवाभ्युदयोभूयाज्ञानार्यस्योदयेसति विकासभाजोजायंतेगुणिनः
कमलाकराः ३ केषामप्येते देवाहरिर्विरंचवन्नासिकोस्तमंतमन्येवकाचनपुनः
फलमणेःप्रतिष्ठा यत्पादसंगाननतरंगितमौलिभाणिर्यत्नेसपद्वपीवसामसवमीरुहाणि ४
महादेवस्य उद्यतमूर्तिस्तवकृनिमहामहांसिचंद्रोप्यलंभुवनमंडलमंडनाय सूर्या
दृतेनतदुदेतिनचास्तमेतियेनोदितेनदिनमस्तमितेचरात्रिः ५ करान्प्रसार्यरविणा·
दक्षिणाशावलंबिता नकेवलमनेनात्मादिवसोपिलघूकृतः ६ निमीलनायप
मानाउदयायाल्पतेजसां तमसामवकाशायव्रजत्यस्तमसौरविः ७ येनोन्मथ्यतमां
सिमांसलघनस्पर्धानिसर्वंजगज्ज्वहद्दृश्यमस्तपरमार्थतःहतमिदंदैवेनतिर्यक्कृतविषा ता।
स्मिन्नस्तमितेविवस्वतिकियान्कूरेजनोडुर्जनोयद्भातिस्फुटितंशशांकशकलालोके·

प्रदीपैर्यथा ८ केषामप्येति पातः सूक्ष्मो भवति महत्तेनोपतापाय यस्मात्कालेनास्तंक
इह न गता यांति यास्यंति चान्ये एतावन्न व्यथयति यदालोकवान्धैस्तमोभिस्तस्मिन्नेव प्र
कृतिमहति व्योम्नि लब्धोवकाशः ९ गतेतस्मिन्भानौ त्रिभुवनसमुन्मेषविरहव्यथां
चंद्रेनेष्यत्यनुचितमितो नास्ति किमिति इदं चेतस्तापं जनयति तरां मत्र यदमी प्रदीपाः सं
जातास्तिमिरहतिबद्धोद्धुरशिखाः १० मल्लभट्टस्येमो यत्पादाः शिरसानकेन विधृताः
पृथ्वीभृतां मध्यतः तस्मिन्भास्वति राहुणा कवलिते लोकत्रयैकचक्षुषि खद्योतैः स्फुरि
तं तमोभिरुदितं ताराभिरुज्जृंभितं घूकैकत्थितमाः किमत्र करवैः किं केन नो चेष्टितं ॥
परिमलस्य इति सूर्यान्योक्तयः परिच्छेदः २८ अथ चंद्रः आलोकवंतः संत्येव भूयांसो
भास्करादयः कलावानेव तु यावद्भावकर्मणि कर्मठः प्रह्लादनस्य दैवाद्यद्यपि तुल्यो
भूत्भूतेशस्य परिग्रहः तथापि किं कपालानि तुलां यांति कलानिधेः २ भवभूतेः
अहो नक्षत्रराजस्य साभिमानं विचेष्टितं परिक्षीणस्य वक्रत्वं संपूर्णस्य समुन्नतता ३ इह
मुक्त्वा देहं तटिनीनिकटस्थितिलोभतो द्विजेंद्रेण अपि गवलं फणिभूत्कृतिरीक्षणतो

श्री
५०

50

न्दत्रापस्मुखत्वगिरिः ज्ञातः ४ निजकवरनिकरसमुक्ष्माथवलयमुवनानिपर्वणिशशांकः स्व
चिरं हतनसहते हतविधिविहस्तुस्थिरं किमपि ५ उडुगणयविवातोनायकोप्योषधीना
मस्तृतमयशरीरः कांतियुक्तोपिचंद्रः भवतिविकलमूर्तिर्मंडलंप्राप्यभानोः परसदना
निविष्टः कोलकत्वंनयाति ६ प्रथमदिवसचंद्रः सर्वलोकैकवंद्यः सततसकलकला
भिः पूर्णविंबोपिनाद्यः प्रतिपद्विषयदोषः कस्यनोहंतिमानंनवनवगुणरागीप्राय
शः सर्वलोकः ७ शिरसाधार्यमाणोपिसोमः सोमेनशंभुना तथापिकृशतांधत्ते
कष्टः खलुपराश्रयः ८ वाच्यमानकलंकस्यहृद्येहृद्योकलानिधेः प्राणास्मदेवंयस्य
र्वासर्वस्मात्श्याकृशांदशा ९ केषामप्येति नयनमसितजनार्दनस्पर्शेमोऽकुटमणिः
सहस्रांत्वमादिदेवः त्यजसिनमृगमात्रमेकमिंदोर्विरमतियेनकलंककिंवदंती १०
उमापतिथवस्य ययपिशिरोथिरोहतिरिंदुः क्रोथेनसिंहकातनयः त्यजतिनशरणागता
तंसागवस्तुमृगंतदपि ११ श्रीमदनस्य क्षीणः क्षीणः समीपवर्तेपूर्णः पूर्णातिदूरवा
र्तां जयेतिमित्रायञ्चंद्रोयुक्तंतत्मलितात्मनः १२ यज्जातोसिपयोनिधेर्होहरजटाजूटो

असिद्धोसियद्विष्णुस्योदरदीपकोसिविधिनास्पृष्टोसियच्छाम्भृतैः भ्रातःशीतमयूखस·
र्वमधुनाम्लानीकृतंतत्त्वयाराजीवंयदपास्यकैरवकुलंनीतंविकासास्पदं १३ लब्धं
जन्मसहश्रियास्वयमपित्रैलोक्यभूषाकरः स्थित्यर्थंपरमेश्वरोभ्युपगतः तेनापिमूर्ध्ना·
धृतः वृद्धिंशीतकरस्तथापिनगतःक्षीणःपरंप्रत्युतप्रायःप्राक्तनमेवकर्मफलवत्कः
कस्यकर्तुंक्षमः १४ केषामप्येते पादन्यासक्षितिधरगुरोर्मूर्ध्निकृत्वासुमेरोःक्रांतंये
नक्षपिततमसामध्यमंधामविष्णोः सोयंचंद्रःपततिगगनादल्पशेषैर्मयूखैर्दूरारोहो
भवतिमहतामप्यपभ्रंशहेतुः १५ कालिदासस्य पीयूषंवपुषास्यहेतुकदयोविश्वस्य·
नेत्रोत्सवःस्पृष्टंभानुकरैरयंत्रिभुवनज्योत्स्नाकरैःसिंचति सर्वाशाप्रतिरोधकोयतम
सध्वंसायबद्धोद्यमं स्विगयातारमिहापिलक्ष्मलिखितंयस्यप्रवृत्तंमनः १६ निरर्थकं
जन्मगतंनलिन्याययानदृष्टंतुहिनांशुबिंबं उत्पत्तिरिंदोरपिनिःफलैवदृष्टाप्रबुद्धा·
नलिनीनयेन १७ कयोरपि विरमविरमसाहसादमुष्माद्यदिरविलम्बितस्ततःकिं ।
कलयसिनपुरोमहोमहोर्मिस्फुरितनिधिरभ्युदयत्ययंशशांकः १८ वल्लालसेनस्य·

श्रा उच्चैःस्थानकृतोदयैर्बहुविधैर्ज्योतिर्भिरभ्युद्यतैर्भैः शुक्रार्यैः किमु रीतिरत्र वितथा प्रोढिंद
५९ धानैरपि यावल्लोकतमोपहेन भवता लक्ष्मीन विस्तीर्यते तावच्चंद्रकथां प्रयाति परमां
51 वृद्धिं सरत्नाकरः ११ त्रिलोकदासस्य इति श्री चंद्रान्योक्तिपरिच्छेदः प्रथमः प्रक
म्पित समनेप्यथन्या मस्तु नातिजलधरस्य विंध्यसैलकाननमाननमवलोकनेयस्य १
प्रह्लादनस्य न गणाट्टनष्टतडितोनिजसंपतेः पयोदनिवहेन ज्ञातं साधुयदङ्कितं भुव
नेभ्यो वितिरता वारि २ कस्यापीदं ग्राहकैरण्य समालिन्य दोषः कोतीववर्षिणः शारद
शुभ्रस्य शुभ्रत्वं वदकज्ञो यच्छुन्यते ३ जलधरजलभरनिकरैरपहर परितापमुद्धतं जगतः ।
नोचेदपसर दूरं हिमकरकरदर्शनं वितर ४ चंद्रकवेः चातकः स्वात्मानेनजलंप्रार्थ
यते तु दात् स सैवोदार्यतया सर्वां प्लावयत्येव तु नामही ५ शैलेयेषु शिलातलेषु च गिरेः
शृंगेषु गर्तेषु च श्रीखंडेषु विभीतकेषु च तथा पूर्णेषु विकेषु च स्निग्धेन ध्वनिता खिला ४
सु जगतीचक्रे समं वर्षता वंदे वारिद सार्वभौम भवतो विश्वोपकारव्रतं ६ नीहाराकरा
सारसागरसरित्कासारतीरश्रियं संप्राप्तातोयदचातकेन महती सेवा समालंबिता तेसेत

त्फलितं सगुन्नसि शिलासंघातइनं मस्तके शार्ङ्गरार्जसि वज्रमुन्नसि तडिल्लेखाभिरातर्जसि
८ हृद्ग्राः संतिसहस्रशः स्वभवणा व्यापारमात्रोद्यता स्वार्थाय सपरार्थपवसनुमाने कः स
नामग्रणीः दुष्पूरोदरपूरणाय पिबति स्रोतःपतिं वाडवो जीमूतस्तु निदाघसंभृतज·
गत्संतापविच्छित्तये ९ अन्योपिचंदनतरोर्मकृनीयकीर्तेः सैकार्थमुत्सहतितनुगुणाबद्ध
तृम्नः शाखोटकस्यपुनरस्यमहाशयायमंभोदपवशरवायदितिनिर्गुणस्य १० केषाम
पिस्रोकाः अयेहेलावेलातलितकुलशैलेजलनिधे कुतोवारामेवंवनजलदमोघंवि
तवसि समंताइज्वालज्वलदनलकीलाकवलनक्लमोपेतानेतानुपचरपयोभिर्विटपिनः ११
विक्रीणास्य मार्गोभूविमकज्जलंस्थलभुविस्वमेपिनालभ्यते तीव्रोवाति समीरणः क्वा
विदपिच्छायाभृतोनद्रुमाः अंगारप्रकराक्किरन्निवरविर्ग्रीष्मेतपसंवेतहोः पांथद्वि
तायपूरयथवांपाथादपाथामेरे १२ शा· थरस्य भेकैः कोटरशायिभिर्मृतमिवक्ष्मा
तर्गतंकच्छपैः पाठीनैः पृथुपंकपीठलुलितैर्यस्मिन्मुहुर्मूर्च्छितं तस्मिन्नेवसरस्यकाला
जलदेनोन्नस्पततत्कृतं येनांतर्विनिमग्नमन्यकरिणां यूथैः पयः पीयते १३ प्रका

ग्रा
५२
52

लजलदस्य ग्रास्वासपर्वतकूलंतपनोष्मतमंडर्दावपक्षिविधुताणिचकानतानि नाना·
नदीनदशतानिचपूरयितापि कोसियज्जलदसैवतवोन्नतश्री: १४ अपिजलदयदिना
दासिकतिचितंचातकायजलकणिका: तदयमविवेकभवितासलिलांजलिदान·
योगपस्ते १५ विलपतितथासारंगोयंभवानयजलमपिचतेसयोगोयंकथंचिदुपास्थि
तः उपकृतकृतघ्नकुंचेतोवेत्तियदयतोजलधरपुनः कृतंक्वायंकृतेजलविंदवः १६ ·
त्वयिवर्षतिपर्जन्येसर्वेपल्लविताद्रुमाः अस्माकमर्कवृक्षाणांपूर्वपत्रेपिसंशयः १७ त
मेवचातकाधारस्तिकेषांनगोचराः धियंभोधरनस्मापिकार्पण्योक्तिंप्रतीक्षसे १८ के
षामम्येति पतदत्रपथिकैकजीवितंपयपस्त्रुष्यतितरांमहत्त्वं: धिक्तुथांत्रुयधरस्तूस्मा
द्रुतिर्वर्धितानाकिमितिह वादिनी १९ प्रकाशावर्षस्य अगुंकालद्देपंत्यजजलदगं
भीरमधुरै:किमेभिर्निर्घोषै:स्तजकडितिकात्कारिसलिलं अयेपश्यावस्यामकरुण
समीरव्यतिकरज्वलद्दावज्वालावलिजटिलमूर्तेर्विटपिनः २० अचलस्य शोषंगते·
सरसिशैवलमंजरीणामंतस्तिमिलुंठतितापविसस्थुलागः अत्रांतरेयदिनवारिदवा

विप्रैरेतस्मात्वयेत्सत्वदत्तं किं मृतमंडनेन २१ कालातिक्रमणाउकषतडितां विस्फूर्जितैःत्रा
सयस्फारैर्भीषयगर्जितैरशनितत्रां कार्षपमुविदर्शय अस्मानन्यगतेःपयोदमनसोजिज्ञास॰
याचातकस्यार्थेहितमिहाविलंनदपिनतत्तःपरंयावते २२ भूयोगर्जितमंबुदप्रकटि॰
ताविद्युत्त्वमासृतिंहरावयग्रहष्टष्टतिष्टनदलंहृष्टानवातःपरं निर्दग्धाविलशालिहा
लिकवधूःसन्नद्धनेत्रैःपरं नैराश्यादिहवर्षितव्यमधुनाकेदारपूरंपयः २३ नैताःस्व॰
यमुपभोक्तुमसिजलदोत्ववादिषुकापि नाकिंनत्वनसंचसितुक्तामुक्ताभवंतियत्रापः

२४

यदंबुकणमादायप्राप्नोसिजलदोन्नतिं तस्योपर्येवतुयेगर्जंतुचितामलिनस्पते २५ व॰
रतरुविघटनपटवःकटवः कुर्वंतिवारुवोवहवः सत्करहमबहलपरिमलगुणावि
नामेकस्तीबिकः २६ प्रायोविमुक्ताःप्रभवंतिमुक्ताःपयोदतस्मित्विमुखेऽनतस्त २७
इतिमेघान्योक्तिपरिच्छेदः ४ अथानंतरंपवनः ऊंव्रलिपटलैरनुयातांसत्वदयसदः
यज्जवंविलुंपंतीमृगमदपरिमललहरीसमीरकिंपामरतुर्वेकिरसि १ भवभूतेः ये॰
नामालयवःसदेवगणानांयातानयेकुजवितपद्मामेवविमर्दिताःप्रतिदिनंभूमोनिलीना

शा
५३
53

श्चिरं उत्तिमाश्रपलाशायेनमसमन्तापरूपांतरितैसवेतंगानाश्रुपरिस्थितंत्विति भूतांशुर्वत्य
मोपांस्रवः २ मल्लमहस्य पवमोम कृतमावाग्नेतेजोवृद्धिस्तनोतितनजेतं दीपंहरतियद
स्यज्ञानंप्रतिपत्तिनिर्वहणं ३ कोयंभ्रांतिप्रकारस्तवपवनवदंलोकपादाहतीनांतेजस्वि
भ्रांतेसेव्येनभवसिनयासियत्सांशुभ्रप्रतिष्ठां यस्मिन्नुत्पाद्यमानेजननयनपथोपद्रवस्ता
वदास्तांकेनोपायेनसस्यो वश्यषकलुषतादोषपवनत्वयेव ४ हंहोदग्धसमीरसर्पतिभव
त्यस्मिन्वनेशाखिनांशाखाकर्षणा जः सकोपिकथिरंजज्वालदावानलः येनाद्यापिप
लायमानहरिणाभस्मीभवद्भूरुहंभ्रश्यन्निर्झरमुत्पतत्खगकुलंवेष्टद्भुजंगंवनं ५ क
योरप्येतौ इतिशा॰ पवनान्योक्तिपरिच्छेदः ४८ अथहंसः कंसारिचरणोद्भूतसिंधुक
ल्लोललालितं मन्येहंसमनोनीरेजकल्पानांरमतेनते १ शार्ङ्ग॰धरस्य अंभोजिनीवन
निवासविलासमेवहंसस्यहंतनितरांकुपितोविधाता नत्वस्यदुग्धजलभेदविधौप्रसि
द्धांवैदग्ध्यकीर्तिमपहर्तुमसौसमर्थः २ भर्तृहरेः अपसरणमेवशरणंमौनंवात॰
त्रराजहंसस्य कटुरटतिनिकटवर्तीवाचालष्टिट्टिभोयत्र ३ मृगांगनाजनमनोह

रहासि गीतां राज्ञावरेणकणकीर्णपिशंगिततोयां रम्यां हिमाचलनदीश्च विहाय हंस हे हे ह
ताशावदकां दिशमुपेत्य कोपि ४ स्थित्वा तत्रांविततपत्रनिरंतरिते मातंगसंगकलुषां
नलिनीं विलोक्य उत्पन्नमन्युपरिवर्त्तितवर्तिः स्वेनेन हंसेन साम्प्रपरिवृत्य गातं नलीनं ५ ।
छायां सरसि बहुशाखिनाश्च छायां दर्शनं परिवंचितः कुमुदविटपान्वेषी हंसो निशास्व-
विचक्षणः न दशति पुनस्ताराशंकादिव पिसितोत्पलं कुहकचकितो लोकः सत्येप्यपा-
यमपेक्षते ६ कांतेदोलितपंकजच्युतरजःपुंजांगरागोज्वलो यः स्वैरमेवत्कलकूजितं
मधुलिहां संजातहर्षः पुरा कांतां चंचुपुटापवर्जितबिसग्रासग्रहेप्यक्षमः सोयं संप्र-
ति हंसको मरुगतः कोपं पयो याचते ७ तवैनीरेरुहते क्वचिदपि दलाच्छादिततनुः प-
तद्वारासारांगमयविषमां प्राहृषमिमां विहृत्यायां स्वस्मां सरसमसरसोत्फुल्लनलिने स
एव त्वं हंसः पुनरपि विलासास्तवरहते ८ रे राजहंस किमिति त्वमिहागतोसि यो सो ब
कः स एव हंस इति प्रतीतः तद्गम्यतामनुपदेन पुनः स्वभूमौ यावद्वदंति न बकं खलु ।
मूढलोकाः ९ यो दिव्यांबुजलीनमत्तमधुपश्रीक्रीनरम्यं सरस्त्यक्त्वा मानसमल्पवारि

मा गिरतिं वखानितिके दाविके नस्यालीकस्वखोशायापरिभवक्रोडीकृतस्साऽनाहंसस्सोपविदि·

५८ हि भो यदि पदं यन्नेत्रको विस्मयः ९ अन्यासां सरसीमरालसुनिभिर्धन्नीरसोपानिकाविन्यस्ता

वनितं डुलाङ्कवलयन्दृष्टैः सिरुष्टैर्मुवैः पद्मापङ्कणवापिकाकमलिनीखंडेनसुमात्म·

भिर्वीथ्यैस्तद्दियस्युन्यवंधनविधौ किंनाम नो हृयते १० सोहंसास्तावदंभोकहृजहरजो

रंजितांगाः सहेलं हंसीभिः पद्मखंडे मधुरमधुकरारावरम्ये रमंते यावन्नायं वनोहृखग

लगरलव्यालजालालिनीलप्रोन्मीलन्मेघमालामलिनसकलदिक्खंडलोभ्येति कालः ११

हेपक्षिन्नागतस्त्वं कुत इह सरसस्तत्कियद्दो विशालं किं मद्धाम्नोपि वाढं तदति शठ मा

हापापमाब्रूहिमिथ्या इत्थं कूपोदरस्थः शापतितटगतं दर्दुरो राजहंसं नीचः प्रायः शठा

थ्यो भवति हि विषमो नापरार्थेन दृष्टः १२ केषामप्येते यः संतापमपाकरोति जगतां यः

चोपकारक्षमः सर्वेषामसृतात्मकेन वपुषा प्रीणाति नेत्राणि यः तस्याप्युन्नतिमंबुदस्य स·

हसे यन्नत्वमेतावता वैरी निष्पंकमरालधवलः हासस्यवैरायसि १३ भोजस्य गांतनङ्गो

भीर्यं तटमपि चितं जालिकप्रान्तैः सविहंसान्निष्पवरितममतो गाह्वसरसः नयावंत्सको १३

तः कलुषिततनुर्भूरिविवलत्वकोटोवाचालश्चरणायुगलं मूर्ध्नि क्रियते ४५ यदि नाम देव
गत्या जगदस्तरोजं सदेव संजातं अवकरनिकरं विकरन्नितान्तं किं हा ककवाकुरिव हंसः ४६ अ
स्तिय यपि सर्वत्र नीरं नीरजमंडितं रमते न मरालस्य मानं संमानसं विना ४७ आकारैः क
मनीयतां कुलगहं लीलीलसासागतिः संपर्का कमलालयेः कलनया लोकोत्तरं ख्यापिते
यस्येयं गुणसंपदस्ति महती न स्यात् निभव्यस्तते संरव्यत्वमसक्रुमक्रुकलहंना हंसहेहंसहे ४८
नयोनीचरताडरापययसः कूपाः पयोराशयः ताराडष्टवकोटसंकटतटो देशात्लडागाद
यः इत्थंभूतलजाकलय्य सकलानंभोनिवेशानिति त्वांभोमानसमंसरन्तु नरसो हंसः।
समभ्यागतः ४९ केषामप्येते इति हंसोन्योक्तिपरिच्छेदः ५२ अथ मधुकरः मधु
करनवकरनिकरैः किंकिंकांतं न कुसुमानां तद्वदमरसिजमकुले लब्धं किंयदन्यता।
स्तकिं १ गौरीचंपककलिकामपहाय भ्रांत इहेहे शाल्मलिकुसुमदलेषु सेवयुजः
नलज्जसे मधुप २ शाखोटस्य भ्रमत्वनानेन वमंजरीषु न षट्पदो गंधफलीमजिघ्रत
साकिंनरम्यासचकिंनरंताबलीयसीकेवलमीश्वरेच्छा लक्ष्म्याः भ्रमरभ्रमतादिगंत।

श्री
५५
55

राणिक्वापि दासादित्तमीत्तितं श्रुतं वा वदसत्यमपास्य पत्तयातं यद्द्विजातीकुसुमात्तुका· रिश्रुषं ४ श्रीदेवगणदेवानां भ्रमिनं वनलिनीविनोदलुब्धो मुकुलितकैरविणीवि योगभीरुः भ्रमतिमधुकरोयमंतरालेश्रयतिनयंकजिनीकुमुद्वतीवा ५ यनदे· वानां नोमल्लीमयमीहतेनभजतेमत्तेभकुंभस्थली वासंतीसहतेनचंदनवतीमा· लंबतेनक्वचित् जातीमेवमुदीश्वरीमिवमहानंदैककंदाकृतिं ध्यायन्निर्वृतिमेतिषट् पदयुवायोगीवचीनभ्रमः ६ श्रीपुष्पाकरदेवानां कमलवत्केलिवनंप्रविश्य· चंपुवतं वीक्ष्य कुसुमंषडड्क्षिः घ्राणीचतुर्भिश्च दृशोः पतत्मिताक्षिर्यथपस्तुः कथं न ७ केतकीकुसुमंभृंगः खंडमानोपिसेवते दोषाः किंनामकुर्वंतिगुणापहृ· तचेतसां ८ कयोरपि भन्यास्तुतावडपमर्दसहास्त्वंभृंगलोलविलोदयमनः स्वमः नोलताश्च सुगधामजाम्रजसंकलिकामकालेवालांकदर्थयसिकिंनवमल्लिका· यः ९ विकटनितंवायाः मदनमवलोक्यतिः फलमनित्यतां बधुजीवकुसुमा। नां वनेमुपगमभ्रमरः संप्रतिजातोजपासक्तः १० कलिन्दुयः कमलिनीकुसु·

मोदैरेणुच्छूनेभृंगयोषिलसितः कलिकांतरस्थः पश्यायतस्य मधुपस्य शरद्व्यपाये कृच्छ्रेण

वैरण्यविवरैर्दिवसाः प्रयाति ११ स्वामोदवासितसमस्तदिगंतरालारक्तामनोहरशिखाकु-

ङ्कुमारमूर्तिः सेव्या सरोजकलिकाततयैदैववातानीतस्तदैवविधिनामधुपोन्यदेशं १२

किं दावाग्निप्रलयानिलैर्विटपिनोनिर्दग्धभस्मीकृताः किंस्विद्दैवगजेनपंकजवनंनिष्कंदमु-

न्मूलितं किंवाहंतनकृतांतकेसरिभयात्मत्तोमदःकुंजरैः येनास्मिन्विरसेकरीरकुसुमे-

हाषट्पदविश्राम्यसि १३ प्रत्युसरतिकरिकपोलंभ्रमरःश्रवणेनताड्यमानोपि गणाय-

तिनतिरस्कारंदानांधविलोचनोनीचः १४ मधुकरगणाश्चूतंत्यक्त्वागतोनवमल्लिका-

पुनरपिगतोरक्ताशोकंकदंबवनंपुनः तदपिसुचिरंसुचिरंस्थित्वातेभ्यःप्रयातिसरो-

रुहपरिचितजनद्वेषीलोकोनवंनवमीहते १५ यस्याःसंगमवांछयानगणितावाप्याः

विनिद्रोत्पलायामालिंगनसमुत्सुकेनमनसायातेपरांनिर्वृतिं भग्नातामवलोक्यचंदन-

लतांभृंगेनयज्जीव्यते धैर्यनामतदस्तुनस्मनस्तुनःस्नेहातुद्धपंकृतं १६ कस्यासौबकु-

लावलीकवलिताः तेनेरसालद्रुमाःसङ्गकेनापिविनिद्रपद्मपटलीपीतानपाणादयः

शा
५६
56

ग्रपसरमधुकरहहरंपरिमलबङ्कलेपिकेतकीकुसुमे इहनवमधुलवलास्तोभवतिपरं
धूलिधूसरंवदनं १७ दरथासावङ्कलावलीकवलिताःतेतेरसालद्रुमाःसुच्छायास्तेपिवि
निद्रस्तुष्यपदिलीपीतानपापादपाः भ्रांतंभृंगदवाग्निनावनमिदंवल्मीकशेषंकृतंकिं
त्वंसंप्रतिकाननांतरपरिसंदायमंदायसे १८ हराइन्कृतिचंपकेनचभजत्वंभोजराजीरजो
नोजिघ्रस्यपिपाटलापविमलेयन्नेनहृतेरतिं मंदोरेयदनादरीविचकिलापांतेवसंतप्यते
तत्कन्येक्कविदंशभृंगाननरुणोनास्वादितामालती १९ येवर्धिताःकरिकपोलमदेनभृंगाः
प्रोत्फुल्लपंकजरजःसुरभीकृतांगाः तेसांप्रतंप्रतिदिनंतपर्यंतिकालेनिवेणुचार्केकुसु
मेषुचदैवयोगात् २० कृत्वापिकोशपानंभ्रमरयुवाप्रवरन्नपद्मकमलिन्याः अभिलषं
तिवकुलकलिकांमधुलिहिमलिनेकृतःसत्वं २१ इहसरसिसहर्षंमञ्जुगुंजाभिरा
मंमधुकरकुरुकेलिंसार्धमंभोजिनीभिः अनुपममकरंदामोददत्तप्रमोदात्सजतिनव
तनिद्रांमालतेयावदेषा २२ येनामोदिनकेसरस्यमुकुलेपीतंमधुस्वेच्छया नीतायेन
निशाःशशांकधवलाःपद्मोदरेष्वासदीः यातंयेनमदप्रवाहमलिनेगंडस्थलेदंति·

ना सोयंभृंगयुवाकरीरविटपेवभातितस्त्विंक्षतः २३ यस्तोषंनगतःकमलेषुमल्लीचंपक
वकुलदलेषु नसोलेर्थेदिनिंबेवासःकथयकथंनभवत्युपहासः २४ केषामप्येते भ्र
मरमरणाभीतिंत्रचवांयेयपुष्पेविहरहरतदीयंमोरभंमोरसदेन मधुकरमधुरंखेदस्खेद
लेनलव्यंभवततइपमोगेतिष्टमिष्टंफलंवा २५ हंसभहस्य शतिशा मधुकरान्योक्ति
परिच्छेदः ४३ अथकोकिलः काकैःसहविहृद्धस्यकोकिलस्यकलागिरः खलसंगे
पिनेष्ठुर्यंकल्पाणाश्रक्तनेक्षतः १ अस्माहरिववधिवलोकनिवासिभूमोकिंकूजितेनखे
लुकोकिलकोमलेन एतेहिदेवहतकानदभिन्नवर्णांत्वांकाकमेवकलयंतिकलानभि
भिज्ञाः २ कयोरप्येतो कोकिलकलप्रलापैरलमलमालोकसेरसालंकिं शावनिक
रमविनशरधिःशवरःसविनेहपविसरेसथरः ३ धनददेवानां तवैतह्वाचिमाधुर्यं
जानेकोकिलकृत्रिमं येःपोषितोसितानेवजातपक्षोजहासियत ४ भोजस्य मूकी
भूयतमेवकोकिलमधुप्रतीत्तस्तेहेहृलोल्लासितमल्लिकापरिमलामोदानुकूलानि
लं येत्रेतास्तवस्तकयःसफलतामायांतमीन्दल्लसंत्तासूत्कर्षभूतोनिदाघदिवसाः

ग्रा
५२
57

संतापसंदायिनः ५ कस्यापि येनानंदमयेव संतसमये सौरभ्यहेलामिलद्भृंगालीमुखरे
रसालशिखरे नीताः पुरा वासराः स्त्राः कालस्य वशेन कोकिलयुवा सोप्यद्य सर्वा दिशः खि
लद्यायस्तपंक्तयानविद्लन्मूर्धी मुहुर्धावति ६ भेरीभांकरस्य क्वचिज्झिल्लीनादः क्वचि
दत्तलकाकोलकलहः क्वचित्केकारावः क्वचिदपि कपीनां कलकलः क्वचिद्घोरः फेरुः
ध्वनिरयमहो दैवघटनात्कथंकारं नारं रमति चकितः कोकिलयुवा ७ कस्यापि यस्या
कर्णे वचः सुधाकवलितं वाचंयमानामपि व्यग्राणि ग्रथयंति मन्मथकथाचेतांसि चैत्रो
त्सवे रे रे काक वराक साकमधुनायुक्तः कोकिलेनामुना स्पर्धां बंधमुपेय यस्तव तत्किं ल
ज्जापि नो जागरा ८ मल्लभट्टस्य रे बालकोकिल करीरमरुस्थली किंडुर्विदग्धम
युरध्वनिमातनोषि अन्यः स कोपि सहकारतरुप्रदेशो राजंति यत्र तव विभ्रमभाषितानि
रसालशिखराली नाः शांतं संतपतत्रिणाः तन्मंजरिरसामोदबिंदुरेष कुहूस्वरः ९ हे
कीर केरव मगुगीरिति संकलय्य मा मा त्वसंरसि सजनरंजनाय बालोपि यत्र कलकंठ
सकंठपीठसंलोठि कोमलकुहूकृतमूर्णीकरोणिः ११ एतौ श्रीचंद्रदेवस्य दांत्हाः स र

१

संरंभंतन्त्वमगंगायंतुकेकाभृतः कादंबाः कलमालपंतुमधुरंकूजंतुकोयष्टयः देवा॰
यावदसौरसालविटपिच्छायामनासादयन्निर्विघ्नः कृतज्ञेषु कोकिलयुवासंजातमौ
नव्रतः १२ भ्रातः कोकिलकूजितेनकिमलंनाहंत्वनयोगेऽप्यत्रसंप्रीतिष्टविषीणीय
रीपटलच्छन्नः क्वचित्कोटरे प्रोद्दामद्रुमसंकटः कङ्कटत्काकावलीसंकुलः काले
ऽयंशिशिरस्यसंप्रतिसखेनायंवसंतोत्सवः १३ केषामपि इतिशार्ङ्गः॰ कोकिलन्यायो
क्तिपरिच्छेदः ५४ अथचातकः एकएवखगोमानीस्वच्छंजीवतिचातकः म्रियतेवा॰
पिपासार्तोयाचतेवापुरंदरं १ दीनोन्नतचलपक्षततयावङ्कपिलव्धमवस्तु चातकसत्त्वे
भावनयाकिमपियदस्तितदस्तु २ चातकस्यलक्षचंचुसंपुटेनोपतंतियदितोयबिंदवः
सागरीकृतमहीतलस्यकिंदोषएषजलदस्यदीयते ३ सम्यक्संपन्नैर्वाक्यंनादत्तमुपपति
हते चंचुभिः श्रवितादृष्टीचातकस्यमहस्थली ४ बीजैरंकुरितंलतासिकृदितंवल्लीभि
र्दूरंमितं कंदैः कंदलितंजनैः प्रमुदितंधाराधरेवर्षति भ्रातश्चातकयातकंकिमपिते॰
सम्यङ्गंजानीमहेयेनास्मिन्नपतंतिचंचुकपुटेद्विचाः पयोविंदवः ५ चातकधूमसमूहे

शा॰ हृष्टामाधाववारिधरतृष्णा अहमविख्यातिभवतोनयनयुगादेववारिणांपूरः ६ रक्ताब्जपुंज·
५८ रजसारुणितान्विमुच्य स्वच्छात्मयामयरसानपिवारिराशीन् यस्मात्कः पिबतिवारिधरो·
58 दविंदून्मन्येनदानति — च्छिरसोभिमानी ७ कूपेपानमथोत्तुखस्यहिभवेद्वाप्यावराकाः·
स्त्रियः सामान्येवकटिहिंभेःसहसरस्येवंसमालोकयन् नादत्तेत्खिन्नोपिहीनसलिल
कूपैर्हंतजंतुभिर्मानाइन्नतकंधरः सुरपतिंनत्वातकोयाचते ८ गर्जितवधिरीकृतककु
भाकिमपिकृतंनघनेन कियतीचातकचंचुपुटीसापिभृतानजलेन ९ अन्येपिसंतिव·
ततामरसावतंसाहंसावलीवलयिनोजलसन्निवेशाः कोप्याग्रहोगुरुरयंवनचातक
स्यैपौरंदरीयदभिवांछतिवारिधारां १० अन्येतेजलदायिनोजलधरास्तृसांविनिघ्नंति
येभ्रांतश्चातककिंहयात्रवटितैःखिन्नोसिविश्रामयतां मेघःशारदएषकाशधवलःपानी
यरिक्तोदरोगर्जत्येवहिकेवलंभृशातरंनोबिंदुमप्युज्झति ११ समागमिष्यतींमोदवे·
त्रिकःसमयंतव रौतिनोयदिसारंगः — नवोच्चैःपुरंदरः १२ यःकृसंज्ञकृतेशुंवज·
नयतित्रासंतडिडिंभस्तुयोयश्चप्रार्थयितुःपरंदलयतिश्रोत्राणियोगर्जितैः सत्यंचात

कतंतथाविधमपिप्रानस्त्वयायाचता जीमूतेक्षानमेवतल्पमनयोरर्थित्वतिर्यक्त्वयोः १३
धिग्वाविदंपविस्तानामज्जलाशयस्यय स्वानकस्य जकृतेनतृषाप्रशांतिं धिक्कातकंतमपि·
यस्त्वमास्तलज्जःतंतातृषांचयद्दैपेतिपिपासितोपि १४ विस्तायजीवोपिपिवत्यपोनपयाक
देयदपिचातकोयं स्वार्थतनितस्त्वस्यतृषातवस्यलकतत्वमत्रास्तिनाकिंविदस्य १५ केषांः
नप्येते इतिशा· चातकान्योक्तिपरिच्छेदः ४५ प्रथमयूरान्योक्तयउच्यंते एतस्मिन्न
लयाचलेबहुविधैःकिंतैवकिंचित्करैःकाकोलूककपोतकोकिलशतैर्वेकोपिपार्श्वः
स्थितः केकीकूजतिचेन्नदाविरचदिनव्यालावलीबंधनःसेव्यःस्यादिहसर्वलोकमनसा
मानंदनस्पंदनः १ कस्यापि केकीकणीहतंतजरम्मकवरी तिहारःकपालः कंठ·
छायापरावेर्गलकचिकचिरासोरुदंमेधसंधैः विश्वद्वेषिद्विजिकस्फुरदुरुपिशातेनित्य·
माहारवृत्तिः कैःपुणैःप्राप्तमेतत्सकलमपिसदेवविन्नवृत्तंमयूर २ शार्ङ्गधरस्य वे
राज्वलद्विटपिपुंजमहारवोयंगर्जन्ततीव्रनतरवहेतिविरंतनपांपा दावाग्निधूमनिवहोयः
मयेनमेघःकिंन्नृत्यसिद्रुतमितोव्रजनतकलापिन् ३ लक्ष्मीधरस्य ग्रयेनीलग्रीवक

शा
५९
59

कथयसखितेयमुनयः पर्वतोपंथेयांतववशविलासोवितन्वते अमीहृदात्क्रूराः काणितमिद॰
माकस्यसहसात्वरंतेतेहंतंनामहहहशबराः कुंचितशिराः ४ कस्यापि हारीताःसरसंतम
अवंहृज्जंतत्रस्कोकिलाः सानंदंगिरमुद्गिरंतवानकमुकाःकिंतेःशिवस्यैवपि एकेना।
पितलास्थितेनवदनाश्रीखंडनिस्सर्जनाह्यालानांचशिखंडिनानतमहत्ताडितमस्तुहंडितं ५
श्रीचंद्रदेवानां किंहरेणापयोधराउपरिकिंनान्येरढंतः श्रुताःनिर्व्यापारतयाचपलितिषुरा
ताःकिंवानपत्ताहृथा रम्यंवागगनेनकिंविहरणंकिंतुयकाकावली पर्यायश्रुतिः
पत्तिलाघवभयाद्भूमौस्थितावर्हिणः ६ अस्मात्विचित्रवपुषश्चिरएष्टलग्नात्कस्मात्वि
मुंचतिभवान्यदिवाविमुंच रेनीलकंठपुरुहानिरियंतवैवमौलौपुनःक्षितिभृतांभवि॰
तास्थितिर्नः ७ यन्नादपिकःपश्येच्छिखिनामाहारनिर्गमस्थानं यदिजलदनिनदस्तु
दितात्तपवमूर्ध्नानन्तृत्येयुः ८ इतिशा॰ मयूरान्योक्तिपरिच्छेदः ४६ अथशुकः शुक
नवपठनव्यसनेगुणाःसमगुणाभासः समजनियेनतवामरगणशारणांपंजरवासः १ श्री
यनदेवानां सत्संगात्समवाप्यः पुरवनेनानारसास्वादवत्कीरः शास्त्रविचारचारुवचने॰

णनंदकारीजने दैवेनास्फुटवाक्यपंचविहितश्रोत्रस्यतस्याटवी ग्रामस्यात्मसभाप्रगल्भकः·
पिशुनस्यान्मौनमेवोचितं २ भ्रातःकीरकठोरचंचुकषणात्क्रोधायतैःकूजितः किंमाधुर्य·
निषक्तस्तत्क्तिविशदः कंठावद्धःशोष्यते सेयंदैववशात्परिणताराजन्यपात्रस्यते भिह्लीः
छिद्रितभिन्नघट्टितघटःश्रामोयतःपंजरः ३ कयोरपि माणिक्यद्रवलिममौक्तिकनलो
विभ्रंतिनोदाडिमीबीजान्येषनिरीक्षितनरमतेहैमेप्यहोपंजरे तत्ताहृग्वनवाससंभ्रमदमदा
मोदैकमेदस्विनीवृत्तिर्मेगलितानयाहृतगिरेत्येवंशुकः शोचते ४ राघवचैतन्यानां ३·
दमपट्टकपादंजर्जरःपंजरोयं विरमतिनरदेहेस्मिन्नक्रूरमार्जारयात्रा शुकमुकुलितजि
ह्वस्थीयतांकिंवचोभिस्तववचनविनोदेनादरःपामराणां ५ कुसुमविभ्रमस्य प्रसूस्मितुया·
नेविहगावलपक्षप्रविकलं विलोलः कालोलःक्षणात्तिपट्टयावत्पट्टतरं सखीनावत्
कीरद्वयस्यदिवाचंयमकलांनमौनेनतूष्णीभवतिगुणभाजोगुणगणाः ६ इयंपल्लीभि
ल्लैरनुचितसमारंभरसिकैः समन्तादाक्रांतविषविषमबाणप्रणयिभिः तयोरस्यस्केयेवा
मयसमयंकीरनिभृतं नवाणीकल्याणीनदिहसुखमुद्दैवशरणं ७ भर्तृहरेः इति·

शा॰
९॰
60

शा॰ शुकान्योक्तिपरिच्छेदः ४७ अथ काकः गात्रं ते मलिनं तथा श्रवणयोरुद्वेगकृत्केन-
कैंकितं भक्ष्यं सर्वमपि स्वभावचपलं दुश्चेष्टितं ते सदा एतैर्वायस संगतोस्यविनयैर्दोषैः का
बीजैः परं यत्त्वं सर्वजनस्य भवत्सु लमतिस्तेनैव धन्यो भवान् १ उपाधिभिः संततसंगतोपि
नहि स्वभावं विजहाति भावः आजन्मजन्मजतिरयसिंधौ तथापि काकः किल कृष्णपक्ष २
शा॰ धवस्य पथि निपतितं तां शून्ये दृष्ट्वा निरावरणाननां दधिभृतघटीं गव्ये नंद्रः समुद्दतकं
धरः निजसमुचितास्तास्ताश्चेष्टाविकारशताकुलो यदि न कुरुते काणः काको भूयः कदा
नु करिष्यति ३ भल्लभट्टस्य आमरणादपि विरुतं कुर्वाणाः स्पर्धया सहस्रमयूरैः किं जा-
नंति वराकाः काकाः केकारवं वक्तुं ४ तुल्यवर्णच्छदः कृष्णः कोकिलैः सह संगतः केन वि-
ज्ञायते काकः स्वयं यदि न भाषते ५ तस्यामधुरस्य चातिमलिनच्छायस्य दृष्टस्य वल्गुः।
सन्तति काविणोन्ति चपलस्याज्ञादविच्छेदिनः येयं निवफलेषु काक भवतस्तिर्क्केषु ने सर्गि-
कीश्रीतिस्तत्स्फुटं शावियेर्विलसितं तेन निघ्नं नमेनत्स्थिरात् ६ अन्यं गणं प्रतितरं प्रति वारितीरं का-
काः स्वयंति चलचंचुपुटावतंतः नो यांति तत्र समिमथ्यमंडितपुंडरीकखंडेषु वसन्नहहत्वणति राजहं

सः ७ हंसं वपुर्वहतस्तुंबतस्सत्फलानि रम्येषु संचरतश्चूतवनांतरेषु पुंस्कोकिलस्य चरि
तानि करोतु कामं काकः कलध्वनिविधौ न तु काक एव ८ किं केकीव शिखंडमंडिततनुः
किं कीरवत्पाठकः किं वा हंसवदंगनागतिगुरुः सारीव किं सुस्वरः किं वा हंत शकुंतरा
जपिकवत्कर्णामृतस्यंदनः काकः केन गुणेन कांचनमये व्यापारितः पंजरे ९ अत्रस्थः
सखि लक्षयोजनगतस्यापि प्रियस्यागमं वेत्त्याख्याति च धिक् शुकादय इमे सर्वे पठंतः शठाः
मत्कांतस्य वियोगतापदहनज्वालावलीचंदनः काकस्तेन गुणेन कांचनमये व्यापारितः
पंजरे १० केषामप्येते इति श्री काकान्योक्तयः परिच्छेदः ४८ अथ बकः नानेवास्थि
तापादेनैकेन कुंचितग्रीवं जनयति कस्य दभ्रांतिं हंत बको बालमत्स्यानां १ हंहो एष ब-
कः सहसैव विपन्नः प्रायमहो बकुनतनतमस्य साधुकृतानां न कश्चिदपि त्वां वंचयितुं स्वश
गोपि समर्थः २ बकोत्कटभूमल्लवालकानि सरसि क्वापि शफरैः नवत्याप्याहतिर्न पुनर्बा
गाढसमुचितः इतश्चितस्सांग्रं लिहल्लहरिहेलातरलितस्तितिधरनासे कथं हि लतिमिषा
तः पतितश्चायं ३ न कोकिलानामिव मंजुगुंजितं न लब्धलास्यानि गतानि हंसवत् न बर्हि-

शा
६१
61

णानामिवविद्रुपलितातउशा तथाप्यस्तिविवेकेबककव्रतं ४ जातिस्तस्यनमानमेनमुविभिर्दू·
त्रिन्दूसांलांकृतैर्नब्रलोदहनेननिर्मलयशश्रामिर्नेवाचः—का जीवन्मस्तवयेनबास्यथव
लोभ्रामयत्स्यगर्वेपुनर्मिथ्यैवोन्नतकंधरःशठवकोहंसैःसहस्पर्धते ५ उभौश्वेतौपक्षौवि·
यतिविषयेवारितगतिःसदासीनंभुंक्तेवसतिसकलस्याराउशिवसि वकेनध्यानेनानिस्सा।
वेश्यांद्रेशुणासमुदयःकिंचिदधिकोगुणाःस्थानेमान्यानरववरततुस्थानरहिताः ६ देवेशि
श्ववकोटनाकतटिनीतीरेतपस्विव्रतंध्यानेनानिमिषोपभोगमनसायुक्तंकरोषीदृशं ए·
वंयत्किलमानसस्यपदवींकांतस्ययुक्तंहितनीरक्षीरविवेकनिर्मलधियोहंसस्यनानास्य·
सा ७ केषामपि इतिपा· वकानेवाक्षिपविद्वेदः ४९ प्रथयखद्योतः जर्जरतृणान्तम
दहन्नर्षपकणामप्रकाशयन्नूनं कीटत्वमात्मनत्वात्खद्योतयन्नवति ८ जयवर्धनस्य
ईडःप्रयास्यतिविनेत्यतितारकश्रीः स्थास्यंतिलीढतिमिराःनमणिप्रदीपाःअंयंसमः
यमपिकीटमणेर्भविष्यत्यन्मेघमेष्यतिभवानपिहरमेतत् २ कस्यापि ग्रहहृष्व्यापारं
गतवतिदिनानामधिपतौयशःशेषीभूतेशशिनिगतथाम्निग्रहगणे तथ्यांथंसंजातंज

गडपनतेमे— ममयेययामेगणंपेतेनमसिपटवः कीटमणायः ३ आनंदवर्धनस्य वनसं
तमसमलीमसदसदिशिनिशीयद्विराजसितदन्यत् कीटमणेर्दिनमथुनान्तरणिकरांत
रिवसितकिरणं ४ इतिषा· खद्योतान्योक्तिपरिच्छेदः ५· अथसिंहः एकोहमसहा
योहंकृशोहमपरिच्छदः स्वप्नेप्येवंविधाचिंतामृगेंद्रस्यनजायते १ मृगेंद्रवामृगारिं·
वास्तवबाहुरनाजनः नसोभयमपिव्रीडाक्रीडाद्दलितदंतिनः २ मृगेभ्योरवद्यते तेत्र
नैरैःत्रणामयैरपि सिंहाक्रांतभुवनमूर्छनहयैर्नैवदंतिभिः ३ मृगैर्नैहंशशैलीनवरा·
हैस्खलितंक्षमा ह्यानांह्रेषितंश्रुत्वासिंहैः पूर्ववदासितं ४ हरिरलसविलोचनःसहेः
लंबलमवलोक्यपुनर्जगाममनिद्रां प्रथितगतपतिविक्रमाल्लभीतिनेत्रवनितास्यविलो·
कयांचकार ५ एकाकिनिवनवासिन्यराज लक्ष्मणपनीतिशास्त्रवे सतोच्छितेमृगाय
तौराज्ञेतिपरिणामंति ६ केषामप्येते नास्पोच्छायवतीतनुर्नदशनौनोदीर्घदीर्घःकरः
संसवारणैनेघकेसरशिखुःस्ताइवैरैःस्पर्धते तेजोबीजमजेयमस्यहृदयेनत्यस्तंभुन
वैथसातातहत्क्काटशामेवयेनसहतरांभोजंपपंश्चमन्यते ७ आनंदवर्धनस्य ह्गत्वामोपि·

शा
६२
62

क्षुत्क्षामोपिजराकृशोपिशिथिलप्राणोपिकष्टांदशामापन्नोपिविपन्नदीधितिरपिप्राणेषु
गत्स्वपि मत्तेभेंद्रविभिन्नकुंभपिशितग्रासैकबद्धस्पृहः किंजीर्णंतृणमत्तिमानमहताम
ग्रेसरःकेसरी ८ भर्तृहरेः येनानर्गलकालकेलिदलितप्रत्यग्रकादंबिनीधाराधोरणि
धौतधातुशुभ्रशैलेणुलीलायितं सोयंस्तंगनिपातभग्नचरणःस्फारस्फुरत्फेरवीफ्रू
त्कारैःकृपितोविषादतिमुहुःपाणीमृगयामणीः ९ भेरीभांकारस्य अनिशंमत्तगजा
नांबृंहितमाकर्णयेतयथाविपिने मन्येतथानजीवतिगजेंद्रफलकवलनःसिंहः १० शा॰
धवस्य वनत्राखुविलेसिंहःपाषाणशकलाकुलं प्राप्नोतिनखभंगंवाफलंवामूषकोः
भवेत् ११ अस्मिन्नंभोदवृंदध्वनिजनितरुषिप्रत्नमाणोतविंदंमाकाकव्याकुलोभूः तत्त
शिखरशावेंकव्यलेशानशानः धत्तेमत्तेभकुंभव्यतिकरकरजग्रामसत्त्वाग्रजाग्रज्ज्ञास
व्यासक्तामुक्ताथवलितकवलोनस्पृहामत्रसिंहः १२ महीपतिमंडलीकस्य यामारण्य॰
मुपशल्यसीमनिमदोद्रेकस्फुटत्सोष्टवः फेत्कारध्वनिमुद्गिरंतिवहवःसंभूयगोमाय
वः सोन्यःक्वापिघनाघनध्वनिघनःपारींद्रगुंजारवः शुष्यत्कुंडमलोलगंडमवलत्कर्णं

गतैर्यैःस्मृतः १३ नहृणास्य पणाःकोइतिसकवस्त्रवनानि द्वीपीचगर्वायतेक्रोष्टाक्रंदति
वलोनचशाशकोवेगाद्रुहर्थावति निशंकःकरिपोतकल्लकलताम्रुत्मोटनैलीलयाहंहे।
होसिंहविनात्वयाद्यविपिनेकीदृग्दशावर्तते १४ रेमातंगमदांबुदंबरतयारोलंबरोलंब
हन् वन्यानामवलंबनेवनमिदंभुक्त्वायदुत्कंठसेहंहंसत्किमहोमहोन्नतयशोयोरीयधात्री
धरप्रस्थप्रस्थितमेघयूथमथनोत्कंठेनकंठेरवः १५ विक्रमस्य यस्यावंध्यरुषःप्रताप
वसनेनादेनधैर्यद्रुहः स्रुष्यंतिस्ममहाप्रवाहसरितःसद्योपिदिग्दंतिनो दैवात्कष्टदशा
वशांगतवतःसिंहस्यतस्याधुनाकर्षत्येवकरेणकेसरिसदाभावंजरत्कुंजरः १६ कस्या
पि यतोयंविधिरेवयस्यसहसादिग्दंतिनोप्यंतकेनायाताःकिलयेनविंध्यवसुधागम्या
नकस्याप्यभूत् तस्मिन्कोहकिनात्वयाकरिपतोल्लुभेकपोलस्थलीभृंगाःकेसरिवीर
संप्रतिपुनःक्रुद्धेषविश्राम्यत १७ कस्यापि इतिषा सिंहस्योक्तिपरिच्छेदः १८ अथग
जः नीवारप्रसवाग्रमुष्टिकवलैर्योवर्द्धितःशैशवेपीतंयेनसरोजपत्रपुटकेहोमावशेषं
पयः तंपश्यान्मदमंथरालिवलयव्यालम्बगंडंगजंमानंदंसमयेचपश्यतिमुहुःदूरेस्थितः

शा
६३
63

तापसः १ कर्णेचामरचारुकंबुकलिकाःकंठेमणीनांगणाःसिंदूरप्रकरःशिरःपरिसरे॰
पार्श्वांतिकेकिंकिणीलब्धस्त्वन्नृपवाहनेनकरिणाबद्धेनभूषाविधिःतत्किंभूधरधूलिधूसर
तनुर्मान्योनवन्यःकरी २ कयोरपि केलिंकुरुध्वपरिभ्रंशवसतोरुत्ताणिगाहस्वशैलतट॰
निर्झरिणीपयांसि भावानुरक्तकरिणीकरलालितांगमुंचप्रचंडमृगराजरणाभिलाषं ।
३ आनंदवर्धन पीतंयत्रहिमंपयःकवलितायस्मिन्मृणालांकुरास्तापार्तेननिमज्यपत्रा
सरसोमध्येविमुक्तःश्रमः किंतस्यैवजलानिपंकिलयतोपाथोजिनीमन्मथःकूलानु
त्थवनतःकरींद्रभवतोलज्जापिनोजायते ४ रेवावारिणिवारणोनविपुलेराजीवजः
वारणोत्रजापिंजरितोमीणिप्रतिगलद्दानांबुगंधोत्कटे भूतंयेनमृगारिविक्रमसत्हिंता
तरालेस्थितंकोस्मिस्तोपिययःपयोहृतविधेःकोगोचरेनागतः ५ कयोरप्येतौ तापो
नापगतःतृषापिनकृशाथोनानधूलीतनोः नस्वछंदसकारिकंदकवलःकानाम॰
केलीकथाहूरोन्मितमकरेणाहंतकरिणास्पृष्टानवायमिनीस्त्वारब्धोमधुकैरवारणा॰
महोजांकारकोलाहलः ६ लक्ष्मणसेनस्य नाभूवन्मृदवियसकृत्क्वचिदपिसर्धा

२९

करा:कुंजरा:सिंहेनापिनलंघिताकिमपरंयस्योद्धतापद्धतिः कष्टंसोपिकदर्थ्यतेकरिवरःस्फा
रारवैःफेरवैरापानालगभीरपंकपटलीमग्नोह्यमग्नोयमः ७ विद्धागस्य भोभोःकरी
इदिवसानिकियंतितावदस्मिन्मरौसमतिवाहयकुत्रविले रेवाजलेर्निजकरेणुकरेणु·
कैर्भूयःशमंगमयितासिनिदाघदाहं ८ गोविंदराजस्य नवदहनातिग्रासेनचकमलकिं·
जल्किनिजलेनपंकेवाक्लादंव्रजतिविसभंगार्थशावले वलंतीप्रेमार्द्रमपिविषहतेना।
न्यकरिणीस्मरन्नुदावभ्रष्टोस्यदयदयितोवारणपतिः ९ पादाघातविघूर्णितावसुमती।
त्रासाकुलाःपक्षिणः पंकोकानिसरासिगंडकषणात्तोदंतताःशाखिनः प्राप्येदंकरि·
पोतकैर्विधिवशाद्भाहृलग्नंवनंतत्तन्नामहतंविरूढवलनयावक्रंनपत्पार्यते १०।
यासग्रासंगटहाणात्मजकरिकलभप्रीतिबंधंकरिण्याः पाशाग्रंथिंव्रणानामविरलमधुः
नादेहिपंकात्तुलेपं हरीभूताम्लवैनेशावरववरवधूविभ्रमोहान्तदृष्णावेवातीरोपकंठभुत
ऊरुस्तम्भरजोधूसराविंध्यपादाः ११ केषामप्येते दातार्थिनामथुकरायदिकर्णतालेहरी।
हतःकरिवरेणामदांधवुद्धा तेस्मिवगंडयुगमंडनहानिरेषाभृंगाःपुनर्विकचपद्मवनेच

शा
६४
64

रंति १२ कस्यापि ग्रामोयमनर्गलेनवलिनाभग्नःसमस्तोमयस्तंतःसंभूतहर्षवर्धितमदो
दयंकिमुन्मायसि मातंगप्रतिवर्षमेवभवतोभावीनिदाघस्वयस्तत्रापिप्रतिकारमर्हसिस
तेसम्यक्समालोचितं १३ गलेपाशालीग्रमवरणायुगलेगाढनिगडोहमंस्कंधेबद्धःशिरसि
स्पृणिर्घातःखरतरः नवस्कंधाचूडोवनमवरणायोग्योपिविषमे नजानीमोत्यर्थेद्विरदवद
कस्मान्नवमदः १४ कोयंपयसिलघीयसितापिनकरःप्रसारितःकरिणा सोपिनयया
मालिमालाग्रवमात्मापर्वनीतः १५ कोपंवादिविलोकयवारणपतेकिंविस्मितनास्यते
प्रायोभाजनमस्यसंप्रतिभवांस्तत्पीयतामादरात् उन्मज्जच्छफरीकुलिंदललनापीन
स्तनास्फालनस्फारीभूतमहोर्मिनिर्मलजलाहदेधुनानर्मदा १६ नोमत्तेदृढवंधनाः
स्तनमिदंनैवांकुशापातनं स्कंधारोहणताडनात्परिभवंनैवान्यदेशागमे चिंतामेज
नयंतिचेतसियथास्वूतास्वयूथंवने सिंहत्रासितभीतिभीरुकलभाःयासंतिकस्या
श्रयं १७ यत्त्वयैत्पतितावशोषकवलग्रासेनहृप्तिःकृता पीतंयच्चकराग्रवगाहकलुषंत
त्पीतशेषंपयः प्राणान्सर्वतनुंविहायतदिदंप्रामेकरिण्णःफलं यद्वंधश्चरणाकानरसक

दिशः क्लिष्टं न हृष्टं सुखं ४८ यदि मनोसि मतंगज किं मम मीभि वृसालसवसंतकवलैः हविम
तुसरवरवनखरव्यपनयति सकरटकंडूतिं ४९ केषामपीने इति गजान्योक्तिपरिच्छे
दः ५२ अथ मृगाः हर्वांकुरं तृणाहाराय धन्यास्तान वने मृगाः विभवोन्मत्तचित्तानां न पश्यं
ति मुखानि यत् १ कति कति न मदोद्धतास्त्ररंति प्रतिशिखरं प्रतिकाननं कुरंगाः क्वचिदपि
पुनरूनमा मृगास्त्रेमदयति मन्मदेव मेदिनीशान् २ छित्वा पाशमपास्य कूटरचनां भं
क्त्वा बलाद्वागुरां पर्यंताग्निशिखाकलापजटिलान्निःसृत्य दूरं वनात् व्याधानां शरगोच
रादतिजवेनोत्पत्य गच्छन्मृगः कूपान्तः पतितः करोति विमुखे किं वा विधौ पौरुषं ३ ३
हा किं कुरंगशावक केदारे कलममंजरीं त्यजसि तृणायतनात् तृणबाणैः तृणाय दितः का
पटपु कृषीवलं ४ कुत्र न रमितो गच्छन्मार्गे कुरंग वियुज्यसे किमिति वलितग्रीवं स्थित्वा मु
हुर्मुहुरीक्षसे विदधति हृत व्याधानां तेमना गपिनाई तां कवि नमनसामेषामेते विलोकि
त विभ्रमाः ५ स्थलीनां दग्धानामुपरि मृगतृष्णामनुसरं स्तृषार्तः सारंगो विरमति खि
न्नेपि मनसि अजानानस्त्रेन मृगयते न्यत्र सरसीमभूमौ प्रत्याशा न च फलति विघ्नं प्रज्ञ

श्रा
६५
45

करोते ६ स्खलेन स्खलनेनयत्रपतनंहृष्ट्वाणायश्रोत्रतिह्रीरेवेत्रलताविताननराहृतेनेकष्टप्रवे।
शक्रमः हेमाऽंगमनोरमावनभुवःतत्काविशेषार्थिनाकिंभूभृत्कटकस्थितेव्यसनिता·
वर्थैर्बुधाःशान्तिताः ७ सारंगोनलन्नागद्धेहेभुवमतेनोपांसुलेभूतलेनोरम्यास्तवनोपकं
वहतिनच्छायास्तुशीतास्वपि तामेवायतलोचनामनुदिनंध्यायन्मुहुःप्रेयसीं शैलेन्द्रो·
दरास्तगतयीःसंप्रेमावशेषःस्थितः ८ वसन्तरागेपक्षचरंतिस्पृर्वीपिवंतितोयान्यपरिग्रहा
णि तथापिवध्याहरिणामृगाणांकोलोकमाराधयितुंसमर्थः ९ मुक्तापीडस्य श्रा·
कष्टंवनवाससाम्यकृतया स्त्रिद्धाश्रमभ्रष्टया पल्लीवासकुरंगसंश्रतिभवाग्रामोस्तिमृ
तोर्धुवं यत्रानेककुरंगसंश्रतिभवाग्रामोस्तिमृत्योर्धुवं यत्रानेककुरंगकोटिकदन
क्रीडल्लसल्लोहितस्रोतोभिःपरिप्लवयंतिपरितोमुग्धामराःपामराः १० विज्ञाणस्य
स्वच्छंदंहरणेनयाविरहिताद्देवात्समासादिताभंगाश्रस्ततडयबिंडमधुराशालीन·
वामंजरी निश्वासानलदग्धकोमलतृणाग्रख्यापितांतर्व्यथस्तामेवश्रतिवासरंतु·
निरिवध्यायन्वनेशुष्यति ११ धर्मकीर्तेः मेघंस्थलीनवतृणांकुरकजालमेतत्से·

स्म

यंमृगीतिरयदिज्ञातमदः कुरंगः नैवंत्वमेवनियदिहांतरितोलतानामिरायातिसज्जितकठो
रशिरः किरातः ९२ इंद्रकवेः रोमंथमाचरयमंयरमेत्यनिद्रांसुखंचस्वमंतदनुसंचरेरे
यथावत् हरंस्तपामरजनोमुनिवः किलैतैर्निःकारणंहतवितपोनशरः किरातः ९२
धर्मवर्धनस्य इतिश्री॰ हृदिणान्योक्तिपरिच्छेदः ५३ अथकरभः वभ्रविषमसंस्था
नेकर्णज्वरकरोरवः करभस्याङ्गतैववक्त्रादितादोषसंहतिः १ भल्लाटस्य कुसुद
शाद्वलैः कल्हांभोजैः सरोभिरलंकृतंमरकतमणिश्यामांशाखोर्विहायवनस्थलीं स॰
रतिकरभोयदुच्चाग्राणांचरन्मरुधन्वनांपविच्चयरतिः साऽवीरानस्यागुणावैरिता २ जी॰
वनायकस्य यस्मिन्नुच्चैर्विषमगहनानांनगीतास्वादवल्लीरविच्छन्नमुक्तासरलि गलेनात्म
वेनोन्नलग्ना तत्ताश्रुणंकरभगालितंकुन्तेप्राग्विलासाः यत्स्वाधीनंतदपिसुलभं
तेनतुष्टिंविधेहि ३ करभदयितेयोसौपीलुस्त्वयामधुलब्धयावापगातघनच्छायः त
रुक्तोनसादरमीक्षितः चलकिशलयैः सोपीदानींप्ररूढनवांकुरः करभदयिताहंदैर॰
न्यैः स्वर्वपरिभुज्यते ४ चिंतामुंचसरदग्राणपल्लवमिदंसतत्सशाल्मलसवागोगासास्या

शा
६६
66

जलस्यैवंद्रवशेषोगंडूषमेकंपिब जीवन्नद्यपसिताःपुनःकरभहेदाशीरकीयाभुवोरम्याः
पीलुशमीकरीरबक्करीकूजत्कपोताकुलाः ५ यस्यासीन्नवपत्रपील्लवरदयामोपसंतप्त
ये दीर्घाध्वन्यनुगम्यतेनपदवीयस्यास्यपृष्ठैरपि सोयंसंप्रतियातिबालकरभःक्षीणोय·
मःक्षामतामन्येनूनमनेनदेवहतकेनास्वादितंतन्मधु ६ पीलूनांफलवत्कषायमा·
धुर्यरोमंथयितामरौ शाखाग्रंयदवादियारुकरभीवक्त्रार्पितंप्रेमतः तत्स्मृत्वाकरभे·
णखेदविधुरंदीर्घैतथाफूत्कृतं प्राणानामभवत्तदेवसहसाप्रस्थानतूर्यंयथा ७ दुः·
प्रापमंबुपवनःपरुषोतितीव्रःछायाभृतोननतरवःफलभारनम्राः इत्थंसखेकरभव·
स्मिभवंतमुच्चैःकासंगतिःखलमरोरमणीयतायाः ८ प्रस्याननस्यभवताखलुको
टिरेषाकंटारिकायदिभवेदविशीर्णपर्णा येयपाकथंकरभकस्यकल्पतरोर्लतायाः
स्तेपल्लवाविमलविद्रुमभंगभाजः ९ दासारकोरमतेषयुक्तंभारैर्यिरोहति उत्तार्य
माणोपिउनर्यंतत्रकिमज्ञमेहे १० केषामप्येतेकरभदयितेयन्नत्वीतंस्वडुलेभमेका·
दामधुवनगतंतत्सालाभेविरोधकिंस्तत्कका ऊरुपरिचिनैःपीलोःपत्रैर्धृतिंमरुगोव·

रेजगतिसकलेकस्मावाति:स्थावस्यनिरंतरं १९ भगवतोव्यासस्य इतिशा:करभान्यो:
क्तिपविच्छेदः ५४ ग्रथहष: नास्यभारग्रहेशक्तिर्नचवाङ्गुणाः क्वचित् देवागारेवली
वर्दः तथाप्यस्मातिभोजनं १ श्रीव्यासस्य ग्रनतिसीदतिसैकतवर्त्मनिप्रचुरभारभरहा
पितोत्तके गुरुभरोद्वहणोद्धुरकंधरः स्मरतिसारथिरथ्यधुरंधरं २ मार्गेकर्दमदुर्गमेजा
लभूतेगर्तीशतैराकुले खिन्नेशाकटिकेभरेतिविषमेहूंगतेरोधसि प्राहेनैतदहंब्रवी
मिमहतानक्तोक्षितांतजैनीमीदृशेविषमेविहायधवलंवोढुंक्षमः कोधुरं ३ दंताःसम
बलंविषाणयुगलंपुच्छावलःकर्बुरजातिश्चंद्रकितोवपुःशस्तमितंसतःप्रचुतंचेष्टितं श्रा
सितनुहृष्टवृषेमृशामिनगुणाग्रामानभिज्ञात्मनो– मौनस्यतथापिचेतसिचिरंधुर्यभ्रमः स्फु
र्जति ४ केषांचिद्धवलाश्चिरंनिवसतांचित्तेपरासांपुननीलोवाकपिलोथवावरवृषोरा
क्तोथवामेचकः यामेणेरववधीरितोपिशिथिलस्कंधोप्यनुच्चैःश्रवाः स्थानेमेपरतेजतो
तुलनतुजातार्पयंकर्बुरः ५ श्रीकंठस्य गुरुर्नीयंभारस्कंधविदपिनपंथास्य–दितोनः
तेकुंठशक्तिर्वहनमपिनैंगैनविकलं इदंदंगेनानान्यस्तवगुणसमानस्तदधुनानेनस्कं:

शा
६७
67

धैर्यधवल किमुमुक्तः पथि भरः ६ नधावं जकृषेनयासि विकटं नो चैर्वहस्यानतः दर्पान्नो
ह्निखसि दित्तिं खुरघट्टैर्नो वृत्तया वीक्ष्यसे किं तत्त्वं वृषस्तथा तलैकधवलः स्कंधाधिरूढे भरे
नीरागापथतटीविटंकविषमान्नुल्लंघयन्वीक्ष्यसे ७ यस्मादोष्मजमंडनस्य वहतोऽश्ववीथ्युं
धैर्यतो धैर्ये ये: प्रगुणीकृतस्य युगपत्स्कंधैः सममैरपि तस्यैवं स्पृथकं वलस्य धवलस्यो
त्थापने सांप्रतं दैवे नैव जरावसीदित तनो गोभिरणनेन्दुर्द्धोष्यते ८ एतानि बाल धवल भ्रा
विहाय कामं गोष्ठांगणे तरलतर्णकचेष्टितानि स्कंधं निधेहि धुरि धूर्वधुरीण मुक्ते नेता
वतानुपगतोस्खलितैर्विषमा वृ: ९ नवनति दुर्वृद्धैः श्रोणीपृष्ठं न नर्दति सादरं श्वकृति शक
धं ध्रेत्वा ध्येनकृष्यति तं वहति धुरं धुर्यो धैर्यादनुद्धतकं धरो जगति गुणिनः का
यैर्दार्यान्परान तिशेरते १० न देवसेवया यातिकमैवं थः परिवृत्तयं जयास्तयासमे:
वासौ वलीवर्दः कपर्दिनः ११ इति श्री वृषभान्योक्तिपरिच्छेदः ५५ अथ सामान्य
वृक्षान्योक्तयः किं जातोसि चतुष्पथे यदनतरो बहुनोसि किं छायया यद्यन्यैर्नपेतफलितोसि किं
सन्नतः हे सद्वृक्ष सहस्व संप्रति सखे शाखाशिखोत्कर्षणा भामोटनजं भनाविजनतः से

रेवङ्गेष्ठितैः १ अंदतज्ज्ञानवर्मणाः छायासुमनःफलाः शाकुंतनिवहैर्विष्ठाविलिप्तच्छदः ।
कीटैराहृतकोटरः कपिकुलैः स्कंधेकृताश्रयः विस्तब्धंमधुपैर्निपीतकुसुमः श्लाघ्यः
सपकलरुघत्रांगीकृतसत्वसेल्लवभेवभग्नापदोन्येडुमाः २ बीजकस्य शाखाशतवित
वियतः संतिकियंतोनकाननेतरवः परिमिलमरामिलदलिकुलिदलितदलाः शाखि
नोविरलाः ३ वैयमाङ्गपंडितस्य श्रेष्ठोयानेसंप्रतिहृतपरिशिष्टाः क्रमवशादमीवल्मीका
स्तेभुजगकुलललीलावसतयः गतास्तेविस्तीर्णाः नवकभरसौरभ्यलहरीपरीतव्योमान
प्रकृतिगुरवः ४ तीव्रोनिदाघसमयोबहुपथिकजनाश्रमारवः पंथाः मार्गस्थस्तरुः
रेकः कियतां संतापमपहरति ५ प्रतस्थैः पत्रनिचयैस्तरुयैरेवशोभितः जहातिजी
र्णास्तानेवकिंवाचित्रंकुजन्मनः ६ रोलंबैर्नविलंबितंविघटितंधूमाकुलैः कोकि
लैर्मा रैम्यलितंशुरेवरमसाकीरैरधीरैर्गतं एकेनापितरुपल्लवेनतरुणादावानलोप
स्रवः कोसौयोनविपत्सुमुंचतिजनोमृभ्रापियोलालितः ७ पत्रपुष्पफलच्छायामू
लवल्कलदारुभिः धन्यामहीरुहायेभ्योनिराशायांतिनार्थिनः ८ छायावंतोगत

शा
६८
68

व्यालाःस्वारोहाःफलदायिनः मार्गद्रुमामहान्तस्त्वपरेषामेवभूतये ९ भुक्तंस्वादुफलं।
कृतंचशयनंशाखाग्रजैःपल्लवैः तच्छायापरिशीलितंसलिलंनिपीतंत्वपेतश्रमैः वि-
श्रान्ताःसुचिरंपरंसुमनसःप्रीतिःकिमन्योध्यते त्वंसन्मार्गतरुर्वयंचपथिकाःयामःपु-
नर्दर्शनं १० केषामप्येते भुक्तानियैःतवफलानिपचेलिमानिकोऽस्यैते रक्तवीतभ-
यैःश्रसमं नेपलिणोजलरयेणाविकृष्यमाणांपश्यंतिपादपभवंतममीतटस्थाः ११
महादेवस्य विपन्नंपश्चिन्तामृतमनिमिषैर्यातमलिभिःखगैरम्यद्रुमैनेरथचरणाहंसप्र-
भृतिभिः दशांदीनांनीतेसरसिविषमयीष्मदिवसैः कुलीनतादासीतटकटतरुःको-
पितदपि १२ नागपेयस्य शाखोटशाल्मलिपलाशकरीरकायाःस्मृतावेतद्गुणेनिल।
यायदसौवसन्तः पुष्पभ्रमर्थयतपल्लवपुष्पलक्ष्मीसौरभ्यसंभवविधित्सुविधीवधीः
नः १३ गांगदेवस्य पान्थायायदितनिदिन्नाश्रयश्रितिस्माध्यनन्द्रणामितिह्नितपच्छायस्य
निश्रियोदशशतिस्थानंगुणानांइति पर्यालोच्यमहातरोस्तवयन्नच्छायांवयंसंश्रितास्ता-
न्नकोटरवासिनोहिरसनाहरीकर्विषन्तिनः १४ हिमसमययौवनवह्नितपवनःपा

२६

वनस्तडिह्लताविभवः हंतसहंतेयावनावद्रुमऊरुपरोपकृतिं १५ येपूर्वंपरिपालिता·
फलभरच्छायादिभिः प्राणिनोविश्रामद्रुमकथ्यतांतवविपत्कालेच्छतेसांप्रतं पतः सं
गतमात्रकल्पितद्रुवस्कारास्तथत्पास्त्वचोयासांछेदनमंतवेणपतितोनायंकुठारस्त्वयि
१८ हृद्वियंमनरोर्मनोरथशतैराशावताप्रार्थिता जातेसोसमरसः प्रकाशफलदः स
र्वाश्रयोपाश्रितः नानादेशसमागतैरविदितैरेकांतमन्यैः खगैः तंलब्धावसरेपिद्रु·
द्रुशाऊनिर्हरैस्थितोवीतने १२ केषामप्येते शतिषा· सामान्यहत्तान्योक्तिपरिच्छेदः
१८ अथहत्नविशेषास्तत्रादौकल्पद्रुमः कल्पद्रुमोपिकालेनभवेयदिफलप्रदः को
विशेषस्ततस्तस्यवन्यैरन्यैर्महीरुहैः १ स्वर्गौः स्कंधपरिग्रहोमरकतैरुल्लासिताः पा
ह्लवास्तुक्ताभिस्तवकश्रियोमधुलिहांहंदानिनीलोत्पलैः संकल्पानुविधायय सफ
लिनंकस्तस्यथनेतलं थिरजातिंद्रुमसंकथासहृदयंकल्पद्रुमोपिद्रुमः २ तद्गुण
स अथपारिजातः परिमलसहरभितनभसोवहद्भवः कनकाद्रिपरिसरेतरवः तदपि
हराणांचेतसिनिवसितमिवपारिजातेन ३ वल्लभदेवस्य अथचंदनं नंतेवगिलि·

शा
६९
६५

नाकाशामहीयोसोमहीरुहः तथापिजननाचित्तनंदनश्चंदनद्रुमः हरिगणस्य को·
नाकेलिकलयत्तनरुः कोपिकश्चित्सभूणामत्यानंदंजनयत्तफलैः कोपिलोकान्धुनो
ति यन्नमनोमलयजमहीयः प्रभूतोपतापंसंसारसमुद्भूतमपनयत्यात्मकायव्ययेन ५
शा· यवस्य केचिल्लोचनहारिणः कतिपयेसौरभ्यसंभाविणः केप्यन्येफलधारिणः
प्रतिदिशंनेसंतिहंतद्रुमाः यन्तोयंहरिचंदनःपरिमलैयस्यस्थितोशाखिभिः शाखो·
टादिभिरप्यहोमृगदहशामंगेशुलीलायितं ६ पुण्याकरस्य भातश्चंदनकिंब्रवीमिवि
टपस्फूर्जत्फणाभीषणागंधस्यापि ...... शुत्वाफणाभृतोरौमेयचेतेकृताः देवास्त्वप्य
फलान्वितोयदिभवानब्राभविष्यत्तदानोब्रानेकिमकल्पयिष्यदयिकंरत्नार्थमस्माला·
नः ७ भोजस्य पतैर्दलितागंधवाहवहनैः श्रीखंडकिंसौरभंद्रूमस्तेपरितोमधुव्र·
तयुवायेनायमानीयते माकंदादपरास्तपंकजवनाउद्रूयकंदोदराउद्गम्यद्विपमंड·
मंडलदलादाकृष्यरूष्यात्मनाः ८ यद्यपिचंदनविटपीविधिनाफलपुष्पवर्जितोविः
हितः निजवपुषैवपरेषांतथापिसंतापमपहरति ९ चिकचेष्टितानिपरशोपरि·

शोचनीयबालप्रवालमलयादिकृत्तकुहस्ते निर्भिद्यमानहृदयोपि महानुभावः सततनु
सुरंवपुनरभीः स्वरभीकरोति ९ वासः शैलशिलातलेषु सहजः संगो भुजंगैः सहश्री
खल्तीरपयोधिवीचिभिरभूत्तस्यैककिया जानीमो न वयं प्रसीदत भवाञ्छ्रीखण्डता
त्कथ्यतां कस्मात्तेपरतापखण्डनमहोपाण्डित्यमभ्यागतं ११ ग्रामोदैस्तेदिशिदिशिगतैः
हृरमाकृष्यमाणाः साक्षाल्लब्धंतवमलयजद्रष्टुमभ्यागताःस्म किंपश्यामःस्वभव
भवतःक्रोडइतिकोऽप्येवव्यालस्तुभंभवत्कुशलंसंचनःसाधयामः १२ मूलेभुजंगैः
शिखिरंप्लवंगैःशाखाविहंगैःकुसुमानिभृंगैः दान्तत्वशक्तिखलुचंदनस्यपरोपका
रायसतांविभूतय १३ नासेवतचंदनपादपस्यत्वाश्रितंसत्वभरैःसमंतात् इतिपाठे
नरस्तुतराहै केषामप्येते तथाप्युरुकः प्रयुत्कृतितिवदन्तलोकोगौरवमत्रैवपुनरहमत्ये
दर्शितगुणोवह्निनिर्यस्यजनेजनितदाहेपि १४ वल्लभदेवस्य आरामाभरणस्यपल्लव
चयैरापीततिग्मत्विषःपाथोदप्रशमेनयाग्रुकृततरोरेतस्यदावज्वरं द्रुमस्त्रासुपकारका
न्तरगतप्रायाःपयःसंपदोदस्योध्येषतकुर्दिशःपरिमलेराप्युर्यनिर्वासपति १५ प्रायः

शा
७.
70

चंपकः अंतःप्रततमसमस्तैकतदस्यमानमूलस्य चंपकतरोश्च विकासचिंता प्रायोभवत्तत्र
चितास्थितिदेशभाजाश्रेयःस्वजीवपरिपालनमात्रमेव ९६ धर्मवर्धनस्य केनापि चं
पकतरो वनरोपितोस्मिञ्ज्याम पामरजनांतिकवाटिकायां यत्र प्रसूनवशाकविवर्ध-
लोभाङ्गोभग्नवाटघटनोचितपल्लवोस्मि ९७ विज्ञकायाः अथाशोकः किं तेन स्तनया
किस्तनतनया किं वायतच्छायया किं वा पल्लवलीलया किममनया चाशोकपुष्पश्रिया य
स्यन्मूलनिषण्णखिन्नपथिकस्तोमं स्तवन्नन्वहं न स्वाहनि मूढ निःस्वोदति फलान्याकंठ-
मुत्कंठितः ९८ भोजस्य गृहनांस्वाहतां लकुचपिफलानां न विभवस्तवाशोकस्तोक
स्तवकमहिमा सोप्यस्तुरभिः यदेतत्वेतन्वीकरचरणलावण्यसुभगं प्रवालं बालेः
स्यान्नरुपुस्सकलंकः किमपरः ९९ सरस्वतीकण्ठवस्य अथ मालती किं मालतीकु-
सुमतामपस्मि निष्ठुरेण केनापि यत्किल विलूनमितो लतायाः तत् लोकोत्तरेण विलसद्गुण
गौरवेण कोनाम नाशिरसि नामकरिष्यतीत्वां १०० हेमेंद्रस्य मृद्वीयस्त्वाधिकानभवः
ति किमर्दतमसिदं न चान्येभ्योत्रूपेभवति ज्ञस्तमेभ्योथिकतरं प्रसूनेमालिन्यास्तदपि

हृदयाह्लादकरणंप्रवीणोगणमोदैर्भवतिजगतीमौलिनिलयं २१ भवतिहृदयहारीकोपिक
स्यापिहेतुर्नावल्लुगुणविशेषः प्रेमबंधप्रयोगे किशलयतिवनांतेकोकिलालापरम्यः
विकसतिनवसंतेमालतीकोत्रहेतुः २२ कुसुमस्तवकानम्राः संत्येवपरितोलताः तथा
पिभ्रमरभ्रांतिर्हरत्येकैवमालती २३ केषामप्येते प्रथममल्लिका नचगंधवहेनचुंबिता।
नचपीतामधुपेनमल्लिका पिहितैवकठोरशाखयापरिणामसजगामगोचरं २४ प्रथ
केतकी रोलंबस्यचिरायकेतकपरिष्वंगेषुभंगोरसः स्वज्ञातंवनकेतकस्यचमनोभृंगाश्र
संगोत्सुकं जानात्येवमिथोनुरागमनयोः सर्वोपिनैसर्गिकं प्रत्यूहायदलेषुयदिक्रम:
भवंत्यमर्माभिदः कंटकाः २५ कस्यापि पत्राणिकंठकशतैः परिवेष्टितानिवार्तापिना
स्तिमधुनोरजसांधकारैः आमोदमात्ररसिकेनमधुव्रतेननालोकितानितवकेतकिदू
षणानि २६ कस्यापि प्रकामकेतकिलतास्वविकासितीषुसौभाग्यमद्भुततमंभवती
बिभर्ति यत्कंटकैर्व्यथितमात्मवपुर्नजानन्त्वामेवसेवितुमुपस्कुरुतेद्विरेफः २७ महा
देवस्य प्रथमसत्कारः वेनाकोकिलपंचमासमाचरसालपवनियतमिदं यः पंचमसुक्काय

शा
७१

पाटला पाटलायावनमध्येकुसुमितयामोहितस्तयाभ्रमरः सैवेयमितियथाभूत्स्वनीति
रसालत्वकुसुमेषु २८ शार्ङ्ग-यरस्य प्रथमसहकारः वेत्ताकोकिलएवज्ञातावरसालएवनिय
तमिदं यः पंचमसुङ्क्ष्वायतियस्यास्थिपुलकमुकुलताच २९ प्रथितश्रीकयानेत्वमसिभवतः
पल्लवचयोधुरीणाः कल्याणेनवजगतिशाखाश्रमदृशासुदेशुष्योल्लेखः फलमपिचनश्चे
तनुश्रुतंरसालत्वांतस्मान्नश्रयतिशातधाः कोकिलकुलं ३० कस्यापि ननाहककर्पूरेन
चमलयजेनोमृगमदे फलेवापुष्पेवानवभवतियाहकारिमलः परंत्वेकोदोषस्त्वयिख
लरसालेयदधिकः पिकेवाकाकेवालघगुरुविशेषंनकुरुषे ३१ कस्यापि उत्तंसकौ
तुकरसेनविलासिनीनांलूनानियस्यननवैरपिपल्लवानि उद्यानमंडपतरोसहकारसत्व
मंगारकारकरणोचरतांगतोसि ३२ उत्पलराजस्य कतिपल्लवितानपुष्पितावानरवः
संतिसमंततोवनांते जगतीविजयेतपुष्पकेतोः सहकारीसहकारएव ३३ कस्यापि यो
दृष्टःस्फुटदास्थिसंपुटवशान्निर्यत्सवालांकुरोदेवात्सद्विदलादिकक्रमवशादारूढशाखा
ततः स्निग्धंपल्लवितोघनंमुकुलितःस्फारच्छदंपुष्पितः सोत्कर्षंफलितोभृशंचविनतः

कोप्येष नूनं द्रुमः ३४ हे तक्कस्य एतस्मिन्वनमार्गभूपरिसरे सौंदर्यमुद्रांकितः प्रोद्यद्भिः
फलपुष्पपत्रनिचयैर्भृतः सपक्वः परं यं वीक्ष्य स्मितवक्त्रमुक्तमहासंतोषमुल्लासितस्फा·
रोमांचमकुंठितक्रममममी धावंति पांथव्रजाः ३५ भट्टनायकस्य छायाफलानि मुकुला
निचयस्य विश्वमाह्लादयंति सहकारमहीरुहस्य आमूलमस्य सिविवयानवपल्लवानि मा·
ष्मासि वेदवह्नितापाहताशाकष्टे ३६ कूष्मांडीफलवित्फलेन यदपि न्यग्रोधवन्नोच्चतां रा
भापत्रनिभं दलं न कुसुमं नो केतकीपुष्पवत् सौरभ्यं कुसुमे फलेन दपि तत्किं चित्तमुद्दा
भेन लोको येन रसालशालनिकरां स्त्यक्त्वा गुणांसेलोतिते ३७ शा·थरस्य यावत्फलोद·
यमुखः सहकारजातः शाखोटकंटकचयेन हृतोस्मि तावत् छायापि तेन सुलभा फलमस्तु
दूरं न तन्निः फलोपि हि विवंगणासेव्यतां ३८ कस्यापि अयपनसः गरीय सौरभ्यवसया
विचयेनार्हति तथा मृद्वीकापि प्रथिमनिनिमग्नः फलभरः परार्थैके शाखी रिति सुलकि
तं कंटकमिषाद्दहाने चारित्रं पवसमनसः कस्य न मुदे ३९ हट्टाशाखावकीर्णफलभर
नमितं भूमिभागावनद्धं सत्काशालभकांडेपनसमुपगतश्चिंतयित्वेति कीरः हताचंत्रु

शा
७२

प्रहर्षाद्विगलितपयसा संभृताशेषपत्रो भिन्नाम्भोड्डीयमानं गगनपविचितायां गतिः सापि नि
ष्टा ४० अथ कदली नालीतरोरनुपकारिफलं पलितालज्जावशादुचितमेव विनाशयो·
गः एतन्न चित्रमुपकृत्यफलैः परेभ्यः प्राणान्निजान् कटिति यत्कदली जहाति ४१ का
सापि अथ द्राक्षा यद्यपि न भवति हानिः परकीयां चरति वासभोद्राक्षा असमंजसं तन्म·
न्वा तथापि विलक्षायिष्यते चेतः ४२ दाशेरकस्य दासीयं वदरीयदि रोचते एतावतैव किं
द्राक्षा न स्वाद्यादमृतमृदा ४३ कर्पूरकवेः आघ्राणप्रसरान्मनोहरतया विश्वासविश्व
जनं हंहो दाडिम तावदेव सहसा हृद्दिस्वकीयामिह यावन्नेति परोपभोगसहतामेषा
ननस्तां तथा ज्ञाता नातेस्य दयं द्विधा दलति यन्नेनाति विघ्नो भवान् ४४ मयि जीवति बीजाढ्ये
किमन्ये बीजपूरकाः इति संचिंत्य मनसा विददे दाडिमीफलं ४५ भोजस्य अथ नालि·
केरः प्रथमवयसि पीतं तोयमल्पं स्मरन्तः शिरसि निहितभारा नालिकेरा नराणां द·
दति फलमनल्पं स्वादुमाजीवितांतं नहि कृतमुपकारं साधवो विस्मरन्ति ४६ कस्याप्य·
यतालः अधश्च्यवति भूरुहः फलभृतो नमन्त्युपेत्यादरात् हराद्गुनतिसंश्रयव्यसनिनः

पांथस्य सतृष्णात्मनः यन्मूले समुपाययत्नसमयधुरच्छायाफलैः काकथा शीर्णेनापिहितोपयो
गमवामनत्वर्थेगतानालद्रुमः ४७ कस्याप्ययभूर्जः दौर्जन्यमात्मनिपरं प्रथितं विधाता भूर्जद्रु·
मस्य विफलस्य समर्पणेन किंचर्मभिर्निशितशस्त्रपाततावक्रैस्तैराशान्नपूरयतिसोर्थिपरंप·
राणां ४८ गोविंदराजस्य ऊर्वैतनामजनतोपकृतिं शस्तनच्छायाफलैर्वविकलैः ऊर्ह·
मेद्रुमास्ते सोच्छास्त्रकर्तनकजः परवत्तणार्थमेकेनभूर्जेनतृणाकतृणापरेण ४९ वै·
धमात्रुपठितस्यार्थास्पयः वर्धितैःसेवितैःकिंतैःसततस्वस्थेनपादपैः वर्धितोनरकाद्
हेत्रस्पष्टोविदानिहंतियः ५० मागाथमाधवस्य न्यग्रोधः विस्तीर्णादीर्घशाखाश्रित·
शाकुनिशतःशाखिनामग्रणीस्त्वं न्यग्रोधकोथमंतः प्रकटयसिनचेवक्विकिंचिद्दल्पं ।
जल्पाप्येषन्नपाकृत्यलकपविकराकापिकूष्मांडवल्लीपृष्ठप्रतिष्ठाहसतिहिफलैस्तत्फा·
लानांकिमन्यत् ५१ कस्यापि महानरुर्वो भवतिसमूलोवाविनश्यति नांतरप्रमया·
नेतिन्यग्रोधकलिकांकुरः ५२ कस्याप्ययमधूकः ततेजस्तपसोनिदाघसमयेतन्दावि·
सेवागमेतज्ज्ञाश्रोषितशिरिमेदकषायेणैःसोढुंप्रायैर्दलैः आयातोप्यधुनाफलस्यसमयः ।

शा
७३
73

कोयंविनातेरितिस्फुरन्नानानिशुचेवरोदितिगलत्तद्घोर्मधूकद्रुमः ५३ मूलादेवयदस्यविस्तृ
तिभरच्छायायाप्यनन्याद्दशीतेयस्यप्रसवाःस्तमंजुलरसैरानंदयंतःप्रजाः स्तेनेहंचसकटीकः
टीतिपरमंभूयःफलानांगुणोह्निंत्वैकैकयुगांस्तद्वन्मजसेवितस्मान्मधूकद्रुमं ५४ कस्मा
प्यथशाल्मली हंसाःपद्मवनाशयामधुलिहःसौरभ्यलाभाशयापांथाःस्वादुफलाश
यावलिभुजोरक्ताम्रमांसाशया हताश्चन्तत्पुष्पगणानिकेरैर्निःसारमिथ्यान्नतेरैवैशाल्म
लिपादपप्रतिदिनंकेनत्वयावंचितः ५५ कस्यापि कायःकंटकभूषितोनचघनच्छायाः
कृतःपल्लवाः पुष्पाणिच्युतसौरभाणिनदलश्रेणीमनोहारिणी किंब्रूमःफलपा
कमस्ययद्यपिनाम्नेपिलज्जामहे तन्नोःकेनगुणेनशाल्मलितरोजातोसिसीमद्रुमः ५६
कस्माप्यथनिंबः निंबकिंबहुनोक्तेननिःफलानिफलानिफलानित्रिफलानिते यानि·
संजातपाकानिकाकानिःशेषयंतमी ५७ यस्मादर्थिजनोमनोभिलषितंलब्ध्वामुदा
मेदुरः सार्धंबंधुजनैःप्रकारविविधान्भोगान्विलासोद्धुरः तंदैवेनविवेकशून्यमनसानि
मूलच्छूतद्रुमंस्थानेतस्यतुकाकलोकवसतिर्निंबःसमारोपितः ५८ कर्णारण्यथवबूलः

गात्रंसंकटकंटकप्रविरलच्छायानतापापहानिर्गंधःकुसुमोत्करस्तवफलंनक्षुद्विनाशात्
मं बब्बूलद्रुममूलमेतिनजनस्तावदास्तामहोअन्येषामपिशाखिनांफलवतांशुश्रैर्हीतिर्या
स्पते ५९ भल्लाटस्य पदंतदिहनास्तियत्रखदिरैःखैराहृतंनतेपिखदिरानयेकुटिल·
कंटकैराहृताः नतेकुटिलकंटकाःकिमपियेनमर्मच्छिदःसमुज्झनहृष्यास्थितेवतसह
धर्मधर्मं ६० कस्यापि ग्रथकिंशुकः किंशुकेशुकमातिष्ठचिरभाव्यफलाशया बाह्य
रंगप्रसंगेनकेकेनानेनवंचिताः ६१ किंशुकेःकिंशुकःकुर्यात्फलितेपिबुभुक्षितः·
प्रदातरिसमृद्धेपिकिंकुर्युरुपजीविनः ६२ कस्याप्यथशाखोटकः कस्त्वंभोःक·
स्त्वंभोःकथयामिदैवहतकंमांविद्धिशाखोटकंवैराग्यादिववक्षिसाधुविदितंकस्मा।
दिदंभाषसे वामेनात्रवटस्तम–ध्वजनःसर्वात्मनासेवतेनछायापिपरोपकारकृत्नयेमा।
र्गस्थितस्यापिमे ६३ कस्यापि ग्रथपीलुः धन्याःसूक्ष्मसूक्ष्मफलाश्रपिप्रियतमाःते
पीलद्रुमाःक्षितौ द्राक्षीणेनजनेनक्षिप्रतिदिनेयेषांफलंभुज्यते किंतैस्तत्रमहाफ
लैरपिगुणैःकल्पद्रुमाद्यैर्द्रुमैर्येषांनाममनागपिश्रमनुदःछायापिनप्राप्यते ६४ शा·

ग्रा
७४
74

नितिक्रमावस्य ग्रथकरीरः फलंहरतेप्यात्सलांभ्रमात्सिक्रकहमैर्जनानु इनराजत्तवोमन्यो
करीवनवकिंकराः ९५ किंग्रथैः किंफलैस्तस्यकरीरस्यदुरात्मनः येनहृद्विसमासा
यनकृतः पात्रसंग्रहः ९६ ग्रथबिल्वः ग्रामोदीनिरहमेदुराणिचमूदस्वाहूनिचद्माक
हाग्रयानेश्ववनेश्वलव्यजनतपांसंतीतरेषामपि किंतुश्रीफललाभवैवजयिनीमालू
रदिसुंद्रइलेः यैस्येतानिफलानियौवनवतीवन्तोलक्ष्मीरटहाः ९७ कस्यापि ग्रथशा
लः शाखासंततिसन्निकद्धनभसोभूयांसएवावनोनियंनेतरवः फलैरविकलैरार्ति
छिदः प्राणिनां किंतुद्विविदलैरलंकृतनतनोशालेत्रमस्तंगतांदत्वायेननिजेशिरः
स्वकृतिनाकेनामनप्रीणितः ९८ नामेघस्य ग्रथेत्वः परार्थेयःपीडामत्रभवतिभो
गेपिमधुरोयदीयः सर्वेषामिहखलुविकारोप्यभिमतः नसंप्राप्तोहृद्धिंयदिसभृशमक्षे
त्रपतितः किमिक्षोर्दोषोयंनपुनरगुणायामरुभुवः ९९ इंद्रराजस्य ग्रथैवयद्देवसेः
वपुरपिनयंत्रितिते - चितेनसंततमः कोपिनगणमपिभजेन्मूलमभितः फलंचैवाप्राप्यवि
तथिशवलिम्नसभवतस्त्वदितोनीयुक्तंविहितमितरैयंत्रदलनं १०० ग्रथकर्पासः स्वा

छेकर्पासफलं यस्य गुणैरेवं भवंति विहितानि मुक्ताफलानि तरुणीकुचकलशान्तदेशवि-
लसंति ७१ निष्पिष्टोस्थिनियमः सततं ग्रामं तलारोहणं यामस्त्रीनखलुंचनं व्यतिकरं
लं चीत्कृद्धारवमथा मानं गोज्झितवंडवारिकिणिका पानं च कूर्पाहतिं कार्पासेन परार्थसा-
धनविधौ किं किं न चांगीकृतं ७२ नीरसानामपि रोचंते कार्पासस्य फलानि नः येषां गुण-
मयं जन्म परेषां गुह्यगुप्तये ७३ कार्पासकृतकू- सशोतेपि न शाम्यति शीतं शीतोद-
रीपीनवक्षोजालिंगनं विना ७४ केषामपीते ग्रथ्यमानः भूर्जः परोपकृतये निजकव-
चविकर्तनं सहते परबंधनाय नश्यणाः श्रेयस्यमिहांतरं कीदृक् ७५ वल्लभस्य ग्रथके
ठकारिका उचितं नाम नारिंगपाकेन क्वामपि कंठकाः रसगंडोज्झितं किंतु कंटकाक-
टकारिके ७६ कस्यापि ग्रथ्यधत्तूरः महेशस्तावधेन शिरसि रसराजसज्जयिनी विशुद्धि
स्तत्संगात्कनकमयमेतत्त्रिभुवनं तनोति त्वत्सेवादत्तकनककृतत्वदपरः परः कोत्तु-
मानं यदिन मलभीभावमभजः ७७ प्रह्लादस्य ग्रथ्यत्वगाणि उग्रैर्गलकृदभिः किमे-
भिर्वाविलेराकाशांसस्पर्द्धिभिरर्थन्यासैर्नितरामुत्पलविटपीनयाम्नाटेवास्थितः प्रबंधः

शा
७५
75

हतनवृद्धिकद्दतजलव्यालोलव्यालोलवीचीवशान्मज्जंतं जनमुद्धरामि सहसा तेनैव मज्जा॰
मि वा ७८ रागाकस्य नूतनसिंधुतटमनुगतस्य सत्पणसापि जन्म कल्याणं यत्सलिल
मज्जदाकुलजनस्य हस्तावलंबनं भवति ७९ वल्लभस्य अथ तांबूलं वल्लीनां कति न स्फु
रंति पवितः पत्राणि किं तैर्विहस्तिरेथैरण्यति कोमलैरपि निजामेवाश्रयद्भिः श्रियं तानेव॰
स्तुम हेमहाजनस्तुखश्रीकारिजन्मबतान्यान्हतेनवनागवश्रियतमानं तांबूलवल्लीदला
नू ८० किं वीरुधो भुवि न संति सहस्रशोन्याः यासां दलानि न परोपकृतिं भजंते एकैव
वल्लिशु विराजति नागवल्ली पानागारीवदनचंद्रमलंकरोति ८१ कस्यापि अथ तंबी॰
सर्वास्त्वंत्व्यः सम कटुरसाः तं बिपद्दी प्रस्तुतास्तासां बद्धाग्रपिकतिपयाङस्तं वंतावयेति
शाखायेते सरसमपराः शुष्ककाष्ठे विलग्नास्तन्मध्ये न्याज्वलितसदयाः शोणितं संपि
वंति ८२ कस्यापि इति शा॰ वृक्षविशेषान्योक्तिकथनं नाम परिच्छेदः ५६ अथ पर्वता
तान्योक्तिः विंध्यमंदरसुमेरुभूभृतां यत्पतिस्तुहिनपर्वतो भवत् ईश्वरस्य सुरताप्रभाव
तस्तलज्जवंजगति स्तंभते यशः १ शार्ङ्गधरस्य येसंतोषसुरवप्रबोधमनसस्तेषानभिना॰

मृदीयेण्णोधनलोभसंकलधियस्तेषांतद्गृहेन्नृणां इत्थंकस्यकृतेकृतःसविधिनानाद-
क्वदंसंपदांस्थान्मन्येवसमामहेममहिमामेरुर्नमेरोचते १ विद्यापतेः स्रवदम्भेवतः
किमयतनीमवस्थान्तस्याद्यविंध्यशिखरस्यमहाव्रतस्य यत्रैवसमभुनयस्तपसानिषेद्गः
सोयंकिलाद्यवसतिःपिपीलिकाशतानां २ कस्यापि किंतेनहेमगिरिणारजताद्रिणावा
यत्रस्थितास्सुरतरवः नरवस्तएव मन्यामहेमलयमेवयदाश्रयेणशाखोटनिंबकुटजाअपि-
पिचंदनानि ३ कस्यापि स्वारातिर्लक्ष्मीत्रिभुवनविजयीशीतकिरणां करींद्रोलक्ष्मीपति
रपिचलेभेजलनिधेः त्वयाकिंवालब्धंकथयमथनेमंदरगिरे ग्रावाणःशैलानांयद-
यमदंयरत्ननिलयः ४ शक्रादवाप्तियदिपतिंभुवंतथापिमैनाकसंततिवनेहगतानाग-
तानि निःसत्वताचनिरपत्रपताचकिंत्वयाथोनिधौनिपतिताभवताजितात्र ५ कस्या-
पि एकस्याप्यसुदेतिमूर्धनिगिरेरन्यस्यचैषक्रमादस्तंयातिकलानिधेरुभयोरस्तःप्र-
शस्ताचलः कोनामोदयिनंकरोतिनशिरोमाणिक्यमस्तंपुनर्यातंयःकुरुतेभवानि-
वसङ्गःप्रायोस्तिपृथ्वीतले ६ कस्यापि रोहणाचलशैलेषुकस्तुलांकलयेन्नव यस्या-

शा
७६
76

पाषाणां त्वं ज्ञानिमं हनानिमहीभृतां ७ प्रह्लादनस्य रत्नानां न किमालयो जलनिधिः किं
न स्थैर्यमेदिनी किं न व्योम महत्त्वपदस्य कृतिनां किं नाम नैवोन्नतं हं हो रोहणा किं न याच
कचमूर्तिः संकटं कांक्षति ---- स्त्रीकरशो नगो ऽत्र तिलकं त्रैलोक्यवंद्यो भवान् ८ कस्यापि
नाथ त्वानां निवासं विदधति गिरयः शेखरीभूत चंद्राः शृंगैः ज्योत्स्नाप्रवाहं द्रुतमिव नदि
नैदिक्षु विक्षिपंतः येषामुच्चैस्तरूणामविहततरगतिनावायुनाकंपितानामाकाशेविप्र
कीर्णा ऋक्षसमचय इवाभातितारा य हो ऽग्रः ९ कस्यापि इति शा० पर्वतान्योक्तिपरिच्छेदः
४७ अथ सागरस्य: कंपंते गिरयः पुरंदरभियामैनाकमुख्याः पुनः कंदंत्यंबुधराः स्फुरे
त्विद्युद्वावज्राक्रांताव क्षयः सोऽकंभोऽन्त्रवसुधातां जलनिधिः स्वस्त्यस्तु ते सांप्रतं निद्रालुः
मधवाहु वल्लिकमलालस्येषो हरिः सीदति १ कस्यापि अखर्वपर्वगर्तास्य विच्छिन्नो यः
स्य वारिधिः ह्रासपवर्त्मनैः पाणिरत्यस्ताह्निं त्यक्तभृतः २ अल्पीयसे वपयसा यतन्नं भः
पूर्यंते प्रसिद्धं ततः वाल्गन्तेजः पयपतं कंभोऽभूतः पयोजलधिं ३ कयोरपि इति शा० अथ
सत्यान्योक्तिपरिच्छेदः ५८ अथ समुद्रा नावेदया .... इदयेर्मर्दिमेवसः यन्ती०

रत्नं कमग्नानि महारत्नानि शेरते १ यद्यपि बद्धः शैलैर्यद्यपि गिरिमथनमुषितसर्वस्वः
तदपि विनीतकभूयरत्नाविधिदीप्तितो जलधिः २ यद्यपि स्वच्छभावेन दर्शयत्युदधि-
र्मणीन् तथापि जानुदघ्नोऽयमिति चेतसि मा कृथाः ३ रत्नैरापूरितस्यापि मदलेशो नि-
नोदधेः मुक्ताः कतिपयाः प्राप्य मातंगा मदविह्वलाः ४ ग्रथः करोषि यद्रत्नैर्मूर्ध्ना
धारयसे तृणं दोषस्तवैष जलधे रत्नं रत्नं तृणं तृणं ५ केषामप्येते स्वस्त्यस्तु वि-
द्रुमवनाय नमो मणिभ्यः कल्याणिनी भवतु मौक्तिकशुक्तिमाला प्राप्तं मया सकल-
मेव फलं पयोधेर्यद्दारुणैर्जलचरैर्न विदारितोऽस्मि ६ इंद्रकवेः आदाय वारि परितः
सरितां मुखेभ्यः किं तावदर्जितमनेन दुरर्णवेन क्षारीकृतं च वडवादहने हुतं च पाताल-
कुक्षिकुहरे विनिवेशितं च ७ शकस्य ग्रावाणो मणयो हरिर्जलचरो लक्ष्मीः पयो मानुषी
मुक्तौघाः सिकताः प्रवाललतिकाः शैवालमंभः सुधा तीरे कल्पमहीरुहः किमपरं
नाम्नापि रत्नाकरो दूरे कर्णरसायनं निकटतः तृष्णापि नो शाम्यति ८ कस्यापि प-
तस्माददृष्टं तस्करैः पातमवेनोच्चैःश्रवाः सद्गुणः हास्येनाद्भुतविभ्रमैकवसतिर्लक्ष्मीः

शा
७८
७७

समासादिताः इत्यादिश्रुताः पुरातनकथाः सर्वैरप्युपश्रुता अस्माभिर्न च दृष्टमत्र जलधौ
मिष्टं पयोपि क्वचित् ९ संख्येयानि भवंति ते पुगशा तैर्गंभीर्यमुख्या गुणाः सत्यं वारिनि·
धे तथापि न दिदं चित्ते वियत्ने यथा स्वछंदेन तिमिंगिलान्निजकुलस्यासंमुदः ग्रवंति यत्ते·
वारयितुं निजेपि विषये न स्वामिना विद्यते १० वातोल्लासितकल्लोलैर्यत्क्के सागरगर्जि-
तं यस्तीरे तृषाक्रांतः पांथः शक्नोति कापि कां ११ तृषंधयस्याः समयत्नशोषाय सो-
वुदेर्गर्जति गर्जत्स्वैः यत्तेष कस्यापि न हंति तृष्णां स किं वृथा गर्जति निःत्रपो विधः १२
कल्लोलैः स्थगयन्नुवानि ककुभामभ्रंलिहैरंभसां भारेणापि दिवानिशं जलनिधेर्गा·
र्जन्नविश्राम्यसि पतन्नेयदि वोरनक्तनिलयैस्वाङ्गमयास्याहि थिः किं कर्णोसि न दान·
वेभितरलैः स्वैरेवझञ्झैष्टितैः १३ यद्वीचीभिः स्पृशसि गगनं यच्च पातालमूले रत्नैःक·
दीपयसि पयसा यन्मिथत्वेयथरित्री थिक्सर्वं तन्नव जलनिधे यद्विशुध्यास्युधारातीरेनीर
यहणारसिकैः रथ्यैर्गकज्ञितोसि १४ गोऽभिनंदस्य अयं वा रामे कोनियशतिरत्नाकः·
रहतिश्रितो स्माभिस्त्वत्स्मातर्लितमतोभिर्जलनिधेः करावंजानीते निजकरपुटीः

कोटरगतं त्वगणादेनंतामयन्निमिमकूवमाशास्यतिशुनिः १५ ग्रालवरुद्वस्य चपलतरतरंगैः
हूरमुत्सारितोपिप्रथयतितवकीर्तिं दक्षिणावर्त्तिशंखः परिगणायपयोधेःपद्मनाभाय।
योग्यंतवनिकटनिवसैःशल्लकैःसाच्युताका १६ कस्यापि हृतःस्वपितिकेशवःकूल
मितसलिलीयहिषामितस्वशरणार्थिनशिरवरिपविणःशेवते हतोपिवडवानलेःसहसम·
लसंवर्तकैरहोवितनमूर्तिर्निर्भरसहचसिंधोर्वपुः १७ भर्तुर्हरेः यामारोहतिवांछतिस्य·
गायितंतेजोपितेजस्विनामुंच्चैर्गर्जतिप्रवयन्नपिमहीमंभोभिरंभोधरः कांश्चिद्वागुपजीव्य
तोयचुलुकान्सिंयोभवत्संनिधौ पानीयश्चयेषुसत्स्वपिनतेजातोविकारःक्वचित् १८ ।
ग्रयेवाराशोज्ञलिशाकरकोयप्रतिभयादयंपत्तग्रमणागीरिवसतस्त्वामुपगतः त्वदता
वासिवायदिशुनरयंवाडवशिरवीप्रदीप्तःप्रसंगंगलपयतिनतःकोस्यशरणं १९ कयो·
रपि किंवाव्योममहिमानवात्रजलधेषसेंद्रवज्राहतिस्त्वत्त्वाश्रुदमज्जदद्रुतिचयेमज्जत्क·
लंकाकृतिः मैनाकोपिगभीरनीरविलसत्पाठीनपृष्ठोल्लसत्क्लेवालांकुरकोटिकोटर·
कुटीकुजांतरे—र्हितः २० ताहक्समतमसमुद्दस्मुद्धितमहीभूभृद्धिरभ्रंकषैःस्रोतोभिःपरि

शा
७८
78

वारितादिशिदिशिद्वीपैः समंतादयं यस्यस्फारफणावलीमणिचयैमज्ञातकलंकाकृतिः शे
षः सोयशिवासदंयदयदंतस्सैनमःशंभवे २१ पतौवधिरकवेः इतिशा० समुद्रान्योक्ति
परिच्छेदः ५१ अथरत्नान्योक्तयः अतस्त्वमितसारस्यतेजसस्तच्छिन्नंभितं येनपाषाणत्व
उसमोल्यमल्पवसुंधरा १ यस्यवज्रमणोर्भेदे भिद्यंतेलोहसूचयः करोतितत्रकिंनाम
नारीनखविलेखनं २ सोमकांतोमणिःस्वच्छः सूर्यकांतस्तथानकिं उद्गारेत्तविशेषो
स्तितयोरमृतवह्निजः ३ स्फटिकस्यगुणोयोसौसएववायातिदोषतां यत्तेस्वच्छतयाच्छा
यांयतोमलवतामपि ४ सुधाकरकरस्पर्शाद्वहिरिंद्रवतिसर्वतः चंद्रकांतमणेस्तेनमूढ
त्वंलोकविश्रुतं ५ वपुःपरीणाहगुणेनतेभ्योयशस्विनः किंमणयोभवंति तथापिचू
डासुमहीपतीनांतएवखेलंतिनगंडशैलाः ६ मज्जंतिजन्गुणाभिमानेमरकतिपतितः
तोसिपामरेवणिजि काचमणेरपिमौल्यलभतेयत्तदपितेश्रेयः ७ भूषणंनृपतिकिरीटा
द्भूमौपतितंतिरोहितंरजसा विधिविलसितेनरत्नजनचरणविडंबनासहं ८ आघ्रातं
परिलीढमश्मनखरैःदंतसंचयचर्वितंक्षिप्तंयद्भुतनीरसत्वंअपितेनेतिचा..........

उत्तंसेषु मनर्तनं·
क्षितिभुजां नवेत्तके लेखितः साकांतं लुठितो न चलनतटे लीलावतीनां क्वचित् कष्टे·
भोग्यत्वमंतवेणाजलधैर्दैवाद्विशीर्णो भवत् खेलद्बालकुलोग्गर्वर्षणपरिक्षीणे प्रमाणेऽम
णिः १० केषामप्यति पौरसैन्यदीर्घणात्रैः स्फुरद्रुममतिभिः मित्रणाभ्यान्तसंवैरो दीर्घे
येत्नरीत्या क्षितिपतिभुज्यौ टेन्यासिमाणि कामेकं यद्येतस्मिन्कथंचित्कथयति कृपणः
कोपि मालिन्यमन्यो प्रेत्नावंतस्तदातं निरवधि जडतामंदिरं संविरं ते ११ प्रभूतस्य ये
रदक्ष्णंति हृत्वात्नगानि मणयो येचाप्यय रेवड्कं ते दृष्टाः प्रतिधाम दग्ध मणयो विक्षिन्नमे
खोऽस्मिन् नो जाने किमभावतः किमथवा देवाद्दहो श्रूयते नामाप्यत्र तत्नादृशस्य हि मणि
रत्नानि रदक्ष्णाति यः १२ कस्यापि केनासीनः स्त्रावमककरुणेनाकराङ्हृतस्त्वं विक्रेतुं·
वासमभिलषितः केन वास्मिन्कुदेशे यस्मिन्नित्रव्ययमवसहो याहृक लावदातानां
त्विभ्रान्तर्मरकतमणे त्वत्सरीक्षाक्षमोपि १३ सर्वत्र वर्मणः नस्येतांश्च वदंथका रदलना
द्वयोतितारोदसीनाथेरावततनिरस्तदितिजत्रासः कृतो वासवः नो चिंतामणिरत्न

श्री
७९
79

वह्निभुवनेछिन्नाविपत्सार्थिनांभूत्वा न सहते स्तृहः ग्रणायिनाकिंकौस्तुभेनार्जितं १४ यन्तु
क्रामणीघेंत्रुपैरुद्धतः स्निग्धामहाविविधिः पर्यंतेपुलटंतिनिर्मलरुचः सप्ताह्निहासा
इव ततस्यैवपरीतत्वयाज्जलनिधेः द्वीपांतरालेविना रत्नानांत्वपरिग्रहहवसतिनः सैते
वसोपात्रिकाः १५ सिंधुस्तरंगैरुपकल्पफेनाद्रत्नानिपंकैर्मलिनीकरोति तथापि
तान्येवमहीपतीनांकिरीटकोटीषुपदंलभंते १६ इतिश्री॰रत्नान्योक्तिपरिच्छेदः ॥
६॰ अथशंखाः उच्चैरुच्चरतुचिरंकिल्लीवर्त्मनितत्समारुह्य दिग्व्यापकशब्दगुणोशंखः
संभावनाभूमिः १ कस्यापि कोटयहं कुटिलोंतःकठिनःक्षारांबुसंभवःस्तूपःशं
खःश्रीपतिनिकटेकेनगुणेनास्थितिलेभे २ श्री॰यस्य श्रंतःकुटिलतांविमुक्तत्वत्र
कृतिनिष्ठुरःकुंकरोतियदाध्मातस्तदेवबहुगरुणतो ३ तातःक्षीरनिधिःस्वसाजल
धिजाभ्राताऽसुरेशद्रुमःसोजंत्सहकौस्तुभेनशुचितायस्याद्विजेशादपिधिक्कर्मा
णिसपवकंबुरथुनापांखेडकांताकरे विश्रांतःप्रतिवासरंप्रतिगृहंभैक्षाणक्रंदितंभः
रिः ४ सर्वाशापरिपूरिक्कंदकतिमदोजन्मापिदुग्धोदधेर्गोविंदाननचुंबिस्पंदवतंपूर्णो

३३

लुबिंबाद्धुः श्रीरेखाः सहजाभरणाः किमपरं भणामः नपतेर्ह्रियत्कौटिल्यं हृदि पांचजन्यमवतस्ते·
नातिलज्जामहे ५ शंखाः संति सहस्रशो जलनिधेर्वीचिच्छटावाहिता पर्यंते च लुठंति ये दलश
तैः कल्माषितल्मातलाः एकः कोपि स पांचजन्य उदभूद्यस्य स्थामसंतापयः सेवंते भरत्नमेमेंध्र
विपोः श्वासानिलैः पूर्यंते ६ क्वचांभोधौ जन्म क्वचवपुरिदं ज्ञं दयवलं क्व चावासस्थानं त्वदृ·
द्दविसाः करतले क्वनी चानामासे परिणतिरियं क्षुबनविधौ विना वेदः शंखः करुणाकरु
णारेदिति मुङ्गः ७ इति शंखान्योक्तिपरिच्छेदः ९१ अथ नद्यः यद्यपि दिशि दिशि सरितः
परितः परिपूरितांभसः संति तदपि पुरंदरनगरी संगति सुखदायिनी गंगा १ आजन्म·
स्थितयो महीरुहः इमे कामं समुन्मूलिताः कल्लोलाः तरलाभंगुराः पुनरमी नीताः परां पु·
न्नति ग्रंतग्रोहपरिग्रहो बहिरपि भ्राम्यंति गंयद्विपाश्चातः शोणान सोस्ति ये न जगति त्वत्स्ता·
पदां विलवान् २ छायां प्रकुर्वंति नमंति पुष्पैः फलानि यच्छंति तटद्रुमास्ते उन्मूलयंतीनेव·
नदी प्रयाति तरंगिणीनां कप्रतिपन्नमस्ति ३ कतिपयदिवसस्थायी पूरो हरो न्नतोपि भविताते·
तटिनि तटद्रुमपातनपातकमेकं चिरस्थायि ४ उरुगंभीराशयतां कल्लोलैर्जनयलोका·

शा
८०
४०

विश्रांतिं वीतपयोधवलक्ष्मीः कस्तनवरोगोविलंघ्यास्ति ५ केषामप्येते इति शा॰ नयन्तो॰
त्क्षिपविच्छेदः ८२ मुग्धतडागाः हंसैर्लब्धशंसैस्तरलितकमलसस्त्वंरंगैस्तरंगैर्नीरैर्वे
नगंभीरैस्सुपलवकऋलत्रास्तलीलैस्समीनैः पालीवृक्षैड्डुमालीनलसत्ववशायितः स्त्रीशा
णीतैस्सुगीतैः भ्रांतिप्रक्रीडदातः स्ववसलिलचलच्चक्रवाकस्तटाकः १ क्रौंचः क्रीड
नकूर्दनोच्चकुररः केकः परिष्वज्यतामकर्मीयनसारसम्भ्रमस्तत्रशोड्डीयतोटिट्टिभिः भे
काः संतवसंतचवरत्रस्वच्छंदमादिस्तटेहहोपमसरः ऋतः कतिपयैर्हंसैर्विनाश्रीस्तव
२ कयोरपि प्रथमवसरः सरस्तेसलिलैरुपकर्तुमर्थिनामुनिषां इदमतिसलिलितमाः
भोभवतिप्रराजलधराभ्युदये ३ वल्लभस्य एतस्मिन्नकमंडलेपरिचरत्कल्लोलकोला
हल क्रीडत्कंकमयंकशंकविलसन्निःशंकमत्स्यव्रजे केनेदंविकसत्कुशेशयकुटी
कोणाग्रकोणत्वदंदैसरा श्रीणितपांथव्रजज्वलनजलंचकेविशालेसरः ४ केषामपि लो॰
कोभः परिवर्तनोगा शाफरीयास्तार्थिनेः सर्वतोलप्स्यते वकादिहिभयप्रभूतयेस्तलेपुसा॰
पुस्थितिं सद्यः शोषमुपागतेयमसरसिश्रीपद्मपद्माकरेन्यस्मिन्नपंकजिनीविलासकवयो

हेमाः कायासंतमी ५ इंद्रकवेः माद्यद्दिग्गजदानलिप्तकरटप्रक्षालनद्योमिताः व्योम्नः स्री
स्त्रिविचेरुरभ्रनिर्हरा यस्योर्मयोनिर्मलाः कल्पांतरस्थायिनः
स्तस्यापि कवकप्रचारकलुषं कालेन जातं जले ६ विज्ञकायाः वेपमानाकवयावदस्तिभव
तोमयोऽपयः स्रवितं तावच्चक्रचकोरकंककुररश्रेणीसमुल्लासय पश्चात्त्वसमटहकोटचा
कुलकेटीपुटवाहनिस्रुतसान्द्रकर्दकपर्ववतिकैर्निंदाममेदयास्मसि ७ कस्यापि इति
शा॰ तदागोन्योक्तिपरिच्छेदः ८३ ग्रथकमलानि वेपद्मिनीदलितपात्रमयाचरित्रंह
ष्टंविचित्रमिव यद्दिदिनं भुवनत् येरेवशुद्धसलिलैः परिपालितस्त्वं तेभ्यः पृथग्भवसिप
कमलो मियस्मात् १ शा॰ धरस्य पंकजजलेषुवासः प्रीतिर्मधुपेषु कंदकैः संगः य
द्यपि तदपि तवेनचित्रं मित्रोदये हर्षः २ लक्ष्मीधरस्य कुसुमेकोशान्तकाः विकसति
रात्रौ च दिवा कृष्णांजाः अलिकुलनिलयं फणिरं कितरयशाः कुमुदकमलयोरेव ३ का
लस्य वरमश्रीकतालोके नासमानसमानना इतीव कुमुदो द्वेदकमुदेर्मुकुलायितं
नालस्य सरोजदेशपिहिता ना वामस्य कोशेरुचिर्देषोकर्कशता मुखेतिमृडतामित्रे महा

शा
८९
४।

नश्रयः आमूलं गुणसंग्रहव्यसनिता हेयस्य दोषागमे यस्यैषा स्थितिरंबुजस्य वसतिर्युक्तैव तत्रा
श्रियः ५ कयोरपि लक्ष्मीसंपर्कजातोयं दोषः पद्मस्य निश्चितं यदेष गुणसंदोहधाम्नि चं
द्रे पराङ्मुखः ६ रत्नाकरस्तव जनुर्विदितं द्विजराजे राजनि श्रियो मित्रे अमृतकरे च कलावति पा
श्मनि वामाकृतो भवति ७ धनदेवानां उदितवति द्विजराजे कस्य न हृदये मुदः पदे स्थितिं
संकुचसि कमल यदयं हरहर वामो विधिर्भवतः ८ अंतश्छिद्राणि भूयांसि कंटका बहवो
बहिः कथं कमलनालस्य मा भूवन् भंगुरा गुणाः ९ यत्नेन गुणाः पंकज संतोपि न तेप्र
काशमायांति यल्लक्ष्मीवसतेस्तव मधुपैः कृपणीकृतः कोशः १० केषांचित् कामं भवत
मधुलंपटषट्पदोपसंघ हयघरघनध्वनयोऽज्ञ वेदाः गायन्ति श्रुतिमुखविविधे वयत्र श्रृं
गः स कोपि धरणीधरनाभिपद्मः ११ शुनधरस्य इति शार्ङ्ग० कमलान्योक्तिपरिच्छेदः
६४ अथ कूपाः चित्रं न तद्यदयमंबुभिरेव दोषैः सिंधुप्रवाहपरिपूरणया महीयान् त्व
मर्थिनामुपकरोषि यदल्पकूप नित्यं जलानि युगलं हि महत्त्वमेतत् १ दिनमवसि
तं विश्रांतास्स्याम वह्रपहे पर उपकांतेशोषं वक्तुं वयं न गुणः क्षमाः भवति स्तुह्रते रथ्या

नामशेषजलोभवानियमपिघनच्छायाभूयान्तटोपरिशमी २ कश्चोऽस्मिन् भीमपणामत्र·
न्तुवदनकूपपातालकुहरक्रोडेशयंतोयहृतविभवस्याधकिंतेब्रवीमि येनत्वंतःसमभि
लषितोवांछितंतत्पदकूपकामप्रन्मूर्तैर्भवतिसहसाकस्यनाथोऽस्तुवत्वं ३ यद्यपिबहुगुण
गर्मंजीवनमेतस्यकूपस्य्रवेसस्त्वयतितथापिविवेकोदानेपात्रानुमानेन ४ भोजस्य
मन्नेःसेवितोयांतोविनतेःप्राप्तदर्शनः नीचोपिकूपःसत्वैर्जीवनार्थसमाश्रितः
५ इतिश्री·कूपान्योक्तिपरिच्छेदः ८५ अथमरुस्थलानि मरौनाम्नैवसलिलंकष्टा
यदपिलभ्यते तत्कटुलोकस्तुसंचयनंकरोतिविदग्धतां १ पायंपायंपिबपिबपयः
सिंचसिंचांगमंगं भूयोभूयःकुरुसरवेमज्जनोन्मज्जनानि एषाशेषश्रमशमपटु
ःखिन्नाध्वन्यबंधुः नदीदूरीभवतुभवतोमारवःपांथपंथाः २ कस्यापि भोःभोःकिं
किमकांडएवपतितस्त्वंपांथकान्यागतिस्तत्ताहक्कृत्ट्षितस्यमेखलमतिसोयंजलेयु
हृते अस्यातोयगतनामकालस्थलभांतस्मोश्रतिकुथ्यहे त्रैलोक्यप्रथितप्रभावमहिमा
मार्गेनस्यसोमारवः ३ अभिनवकुमस सत्पादपानिपुलपल्लवकुञ्जसंपत्परीतवा

श्या
८२
82

पुष्पःफलभारनम्रान् योमार्गसिंचिततरांस्तनसमाश्रितोरुशाखान्वोन्मरौमृगयतेननतोस्ति

मुग्धः ४ किमसिविमनाः किंवोन्मादीतृणादपिलघ्यसेपुनपिपयःपूर्वानकाम्रनताः

क्रियाः स्वयमजलदांजानन्नापिप्रविषयमरुस्थलीशिशिरमधुवेवारिप्राप्तेयदधगवांकु

रे ५ नरसिंहस्य इतिशा० मरुस्थलान्योक्तिपरिच्छेदः ६६ अथदावानलः धूमावृ

लिमानोभवंतिगुणनामितायतृर्देशः दहनस्तांवेषषावलीकोवनवह्नेर्विवेकस्ते १

हेदावानलशैलाग्रवासिनःसाधुशाखिनः मुग्धवधूर्ध्वत्वयादग्धाःप्रेरितेनप्रभंजनैः

२ उद्दंडप्रभवप्रभंजनजवाडूतभूमीरुहानेतान्मत्तगुणाश्रयानिरिंद्रियान्करुणान्

मुग्धात्किमुन्माद्यति नूनस्तांवनहव्यवाहयदिमीदग्धार्थदग्धाअपि दृष्ट्वालवनां

तृणाद्विटपिनोनामापिनज्ञायते ३ प्रभञ्जनेपिजलदेजगदेकसाधारणाश्रणाय

हारणाह्वायदेते उल्लासलास्यललितंनरवेनयांतिहेदावपावकसमानवकपवदोषः

४ विध्वस्तामृगपक्षिणोविधुरितानीताःस्थलीदेवताः धूमेनंनविताःस्वभावमलि

नेराशामहीनापिताः भस्मीकृत्यसमुग्धपल्लवदलैर्नग्रामन्महापादपान्नुत्तेनदवानले

नविपिनेवल्मीकशेषहतं ५ केशामपि शतिषाद्दावानलान्योन्मि: ६७ ग्रथसंकीर्णत्वो
त्रय: विभ्राशेत्त्वयिभस्मक: ममभवन्मंदादवंद्वदेनक: दोमंकलयांचकारनहतोक्त
निवसानेत्वयि यत्तूरस्टहयाल्लतांत्वयिगतेतन्माजक: केनकीस्वातंत्र्याजह्निह्नितस्मीस्व
रगुणानलोकोक्तितङ्गाहक: १ त्वंचेत्संचरसेवृषेणलकताकानामदिवंदंतिनां व्यालै:
कंचनक्रंडलानिकलषेह्नानिर्नहेम्न: पुन: मूर्ध्नीचेद्वहसेजडांशुमयश: किंनामलोकत्र
यीदीयस्यांवुजवंधवस्तजगतामीशोसिकिंब्रूमहे २ छित्सिब्रह्मशिरोयदिप्रयघसिप्रेते
शुमस्त्वंयदि त्वीव: क्रीडसिमातृभिर्यदिरतिंयत्सेस्मशानेयदि सृष्टासंहरसिप्रजांयदि
तथ्याध्याथायमन्यामन: केसेवेकरवाणिकिंत्रिजगतीमूत्वात्वमेवेश्वर: ३ योईकवे:
दामोदरमुदराहितभुवनेयोवहतिलीलयावाहङ: कस्तनरोहपरिष्ठान्विनोमोविदम
पनेयात् ४ अहिरहिरितिसंभ्रमपदंमितरोजन: किमपिकातरोभवत् विहगपतेरात्मा
रेसत्वत्सरलमृणालविसदलरुचिर: ५ युक्तोसिभुवनभारेमावक्रोवितनुकंयरोसोष
त्वय्येकस्मिन्ड:खिनिरुहविनानिभवंतिभुवनानि ६ केषामपि य:पीयूषसहोदरै:स्व

शा
दइ
83

पयतिज्योत्स्नाजलैः सर्वतोघस्मरत्वामथिकाधिकंज्वलयतिप्रोद्दामसंतापैः कैरैः भ्रांतव्योमत।
योरपिस्थितिमिहव्यातन्वतोविक्रियानिर्मुक्तस्यमहत्त्वमेतदसमंहेदेविदृष्टंनव ५ सौज।
न्यशैत्यंनामगुणास्त्वेवतदनुस्वाभाविकीस्वच्छता किंब्रूमःशुचितांभवंतिशुचयःस्पर्शेन।
यस्याःपरे किंचातःपरमुच्यतेस्तुतिपदंयज्जीवनंदेहिनांत्वंचेन्नीचपथेनगच्छसिपयःकस्तां।
निरोद्धुंक्षमः ६ जलभ्रमोत्पत्तिकृतोगुणोयात्साकाशायेतांमृगतृष्णिकायां जलाशा।
यशांतिर्नभूत्सैषाप्रभूतसंतापकरीपिपासा ७ अज्ञंत्वजमथाज्ञभूत्स्तनरदंब्रह्मांडमं।
डलंनः विश्वंस्थावरजंगमंतदिदंनत्वन्मूलमित्थंपयः धिक्कांयोगस्यरत्नयास्सिनिभृतं।
निर्गत्यजालांतरैर्बध्यंतेविवशास्त्वदेकशरणास्त्वामाश्रिताजंतवः ८ समुद्रस्यापत्यंप्र
थितमहिमासुहृतिमुवःस्वसाप्रालेयाद्रौत्रिनयनशिरोधामवसतेः स्ववाग्नैर्योषित
सरसिरुहकिंजल्कनिलयात्तथापिश्रीःस्त्रीत्वात्प्रकृतिचपलालिंगतिखलान् ९ ना।
णापद्महृत्स्वपदयेरुचिरेप्रवृत्तेमित्रानुरागानिरतेधृतसद्गुणौघे स्वांगप्रदानपरिपूरितषट्।
पदौघेप्रक्रांतवेहकमलेकमलेस्थितेर्यत् ११ जंभारिदेवजानातिंभासंभोगविभ्रमं व

टवेटीविटः किंस्विज्ज्ञानान्यमरकामिनी १२ यदेतत्कामिन्याः स्तवनविवृत्तोपल्लवकचाकरे।
णाभूतः सत्वसस्मितसहृद्धारेणागुणिना सुभ्रूः ऊर्वन्तीतेऽऊचकलशपीठोपविल्लवन्नयेवी
णादंडप्रकटयफलं कस्यनयमः १३ यदेतन्नेत्राभ्रपतदपि समासाघनतरणीकपोलेष्वा
सन्नेंऽऊचकलशामस्याः कलयति ततः श्रोणीबिंबव्यवसितविलासं तत इव चिन्तं स्वभावस्था
च्छानां विपदपि स्त्वं नान्तरयन्ती १४ यत्स्वैंपवनाग्निशाद्वसलिलैश्शीर्णांतपोडः करेत।
स्येतत्फलमीदृशं परिणतेयज्जातदृश्यं वपुः सुग्याघांडुकपोलचुंबनस्त्वं संगाम्बरन्नोनमेः
ग्राम्येऽऊडलवांछ्सेकिमपरं यन्मूढदोलायसे १५ मौलोसन्मणायोगदृहीतिविगुह्यामागः
किलात्मवचोनिर्यन्नोपतनेश्वहृन्निरनिलेरेकत्रचर्यदृशी स्वन्पत्रान्दज्जवल्मेवाद्दिवसनाः
वक्रेविषंवीक्षणंसर्वांमंगलस्त्वचकंकथयमोमोगित्स्वविकिंविदं १६ इत्थंविनेदेवनिजेः
भवतिडणत्माविषं किंतोनितं दर्शनपथमापन्नं पन्नगाऊलमाऊलं भवति १८ यस्मिद
दातिविवरेभूमिः शूत्कारमात्रभीतेव ग्रासीविषः सदेवात्मीयकरंडस्थितिं सहते १९
भेकेनक्वणतासरोषपरुषंयत्कृस्तसर्पाननेदातंकर्णचपेटशुज्झितभियाहस्तः सगुह्या

शा
८४
८५

सितः पश्चाथो गुरवमीहग्णां विदधतानादरेण तत्संशीस्थितं तत्सर्वं विषमं चरित्रेणो भगवतः कस्मा
पिलीलायितं २० मुत्वाङ्कं मम सङ्गवेन गुनिनाकिं — न्मद्गुत्साहितं सिंधावं थज्ञ इं वदडइ।
ऊलेहर्षादिदंध्यायति गांभीर्याद्यदितेनविभ्रांतिनवाग्रसंतिमे कीशिशोरत्नाकरस्त्वं।
वसंततिमयोज्ञातानुकंपावयं २१ आपूर्येतगुनःस्फुरवकफरिकासारोर्मिभिर्वारिभिर्भूः
योपिश्रविज्ञंभमाणनलिनेपशेपमतोयाशयं शश्याशाधानतंतवद्भसदयोनक्तंदिनंदीनधीः
शुष्यत्पानपशोषितस्मरसस्लीवेज्ञवत्सावसः २२ आलेगतोयमरविंदवनेकबंधुभास्वा
त्रलंघयतिकोपिविधिप्रणीतं हेचक्रधैर्यमवलंबविमुंचशोकं धीराःस्तवंतिविपदंनतुदी
नचित्ताः २३ रात्रिर्गमिष्यतिभविष्यतिसुप्रभातंभास्वानुदेष्यतिहसिष्यतिपंकजश्रीः
इत्थंविचिंतयतिकोशगतेद्विरेफेहाहंतहंतनलिनींगजउज्जहार २४ हंसःप्रयातिश
नकैर्यदियातनस्नेनेसर्गिकीगतिरियंनहितत्रचित्रं गत्पानयाजिगमिषुर्ववपवमूढः
चेतोऽङ्नोतिसकलस्यजनस्यनूनं २५ कल्याणेनःकिमधिकमिताजीवनार्थंपथस्त्वंहि
त्वाद्दत्वानहहदहसिभ्रांतरंगारकार नैवंतस्मिन्नणानिपिशुनैरातपेराजलानाममन्याः

नामशारणामकृशांतरेकोऽभ्युपायः २६ आनर्यामपश्चविंदकंदलयतावस्त्राणमूर्तित्रयागो
णीविभ्रमभाजनानिस्तबहूत्यात्माकिमा स्यते किंत्वेकंरुचिवैचित्र्यादभिनवैवासलदा
हृद्यानांयत्रोऽश्केतिश्चवस्थलात्तणमपिन्नोणीभुजांवल्लभाः २७ वेलांगलिकनिषया
कोलाहलगायदइनालीः स्पर्शस्पर्शविशेषानंदखिलमजानिष्टहेमन्दपयोयप २८ अव्र
तस्य दुर्गानदीशिथिलबंधविलासिनीनोवसुनताजलमुचोविषमःसमीरः आद्रूढा
वानिजकडुंबयुतोधनीनःनकर्णधारकृतयत्नसहर्षकलस्य २९ वेशाःप्रांशुरसैाण
वणामयोजीर्णावस्त्राइमाःकीलाःकंवतयाविशांतिनमहीमाहत्यमानाअपि आरोह
ववसायसामहमिदंशैलूषसंत्यज्यतांहरेश्रीर्निकटेहतांनमल्लिष्वैवेयवंटारवः अ
मोलिःस्वर्णकिरीटकांतिरुचिरःकेयूरभेद्याभुजोत्वङ्गूल्याःकिलकंड्डकिप्रभृतयोदेवे
तिविस्माप्यसे इत्यंकल्पनयाऽशीलवन्नृपाहंकारदार्ढ्यहृथान्तसांतेभवतोभविष्या
तिमसीमाचावशेषंवपुः ३१ अमीतिलाक्षैलिकनेनमेतांस्त्वेनहादवस्यांभवतोपनीताः
हेमोनविध्यदमीश्वनूनंतेनदानजानीकिमिवाकरिष्यः ३२ किंव्यक्तीऽकथेसपोज

स्ता
८५
45

मुक्तालाकारमुरोजश्रियं लीनेनाधरपल्लवेऽस्ति सितं किं वा स्मितेनामुना आक्रान्तामृतशीत-
लांशुमयसे किं वा गिरेनागरीः मृगये कामिनि किं मुधा घटयसि भ्रूवीकटाक्षच्छटाः २३
वक्रो नैष तनूविवर्तनगतिं यद्गृह्णाति स्मा विस्मितस्मेरैर्दरबलनैरमुष्य नमनाक्षेतः परावर्तते
हस्ते त्वं शुनि दारकस्य पतिता कल्याणि तन्नीयतां वेदीमार्जनबर्हिरर्पणवषट्कर्तव्यपाके
वयः २४ स्वद्दाममूर्धनि निधेहि गवेधुकानां गुञ्जामयीमुरसि धारय हारयष्टिं वालक-
लावति चिरं पतितासि पल्लीन स्त्रोहमन्यदपि भूषणमेषणीयं २५ केषामप्येते भ्रातः
कांचनलेपगोपितबहिस्ताम्राकृते तन्नतो माभैषीः कलशा स्थिरो भव सखे देवालयस्यो-
परि ताम्रत्वं गतमेव कांचनमयी कीर्तिः स्थिरा तेऽधुना नान्तस्तत्त्वविचारणाप्रणयिनो लोका
बहिर्दृष्टयः २६ न यत्र गुणावत्पात्रमेकमप्यासि सन्निधौ कस्तत्र भवतः पान्थ कूपान्तुग्रहा
ग्रहः २७ रत्नपात्रगतं स्नेहं प्रदीपश्रीविवर्धनं प्रयासि संततिवितानेन भस्मत्वं यो भवद्गु-
णाः २८ महादेवस्य कोहितलामपि रोहति शुचिनाडम्बरेण सहजमधुरेण तमं विक्षि-
तेमथितं केवलमुज्झितं नियत्नेन २९ इच्छत रगलविनिबंधः कूपनिपातोपि कलशाते-

धन्यः यज्जीवनदानैस्त्वंसन्दधासमर्थन्नृणांहंसि ४० यत्सङ्गणोपिसकलोपितटस्थितोपि वा
शोङ्गवोपिविदधासिनृशंसकर्म वक्रात्मनोवडिशदंडतदेनदस्मज्जानामिसंगतिफलंत
वकंटकस्य ४१ द्वात्रिंशद्दशनहेषिमध्येग्रमसिनित्यशः तदिदंशिक्षिताकेनजिह्वेसंसा
चारकौशलं ४२ अनिलनिखिलविश्वप्राणितित्वमयुक्तंसपदिविनिमीलत्पाङ्कलेन·
हियोगात् वपुरसिपरमीशस्योचितंनोचितंतेस्वरभिमस्वरभिंवायत्समंस्वीकरोषि ४३
अयिनलिकासिकस्तूरिपामरैःपंकशंकया अलंखेदेनभूपालाःकिंनसन्तिमहीतले ४४
केषामपिजन्मस्यानंनखलुविमलंवर्णनीयोनवर्णोहृत्वातंसौवपुषिरचनापंकशंको
तनोति यद्यप्येवंसकलसुरभिद्रव्यगर्वापहारीनोजानीतेपरिमलगुणःकोपिकस्तूरि
काया: ४५ विधापतेः कौशलमनुरसिनुरवेःशिरसिभाषीयोनतेषुवंजयिनः जलजा
त्मानोजलधेजगमत्तरियंतीगानिंपश्य ४६ कस्यापि तल्पंभूभृतिजन्मतुल्यंवपुःस्वल्पंदा
र्पिडदयटंकदलनेनतल्पंचपाषाणयोः एकसाखिलवंदनायविधिनादेवत्वमारोपितं·
तद्वारेविहितापरस्सतुपदाघातास्पदंदेहली ४७ त्वषौनैःसावेगोःप्रतिजलधरंभूविवि

शा
८६
86

सतं चैनैर्द्रुक्ताधाराः सपदि पयसस्तावतीमुद्धः खगानां के मेघाः क इह विहगा वा जलमुवा
मयाचो नान्तर्नाम मनुपकरणीयो न महतो ४८ भ्रातः पंजरलावकमाक्रम संतोषमन्या
निधनेन भ्रातस्तवैव वधाय वामत्वां किं न जानामि ४९ मालोत्सर्गं गजेंद्रस्य मूर्ध्नि काकः
करोति यत् कुलानुरूपं तत्तस्य यो गजो गज एव सः ५० ग्रासाद्गलितसिक्थस्य किं गतिः
करिणां भवेत् पिपीलिकाः पुनस्तेन सकुटुंबोपि जीवति ५१ बंधनस्थोहि मातंगः स-
हस्रभरणक्षमः अपिस्वाच्छंदचारी श्वा स्वोदरापूरणेक्षमः ५२ दुर्गं नैष बिभर्ति नैष
विषयो वा हस्तदोहस्य वा तस्मिन्नोस्य महोदरस्य बहुभिर्ग्रासैः पलानैरपि हा कष्टं कथ-
मस्य हस्तिशिरवे चोणीसमारोप्यते कोयं हन्त कपर्दकैर्बलमिति ग्रामेषु राजा हसन्ते ५३
केषामप्येते पिबपयः प्रसविदितिपांतिकंकलया काचनकांचनस्थं खलां इदमवध
तनं यदीहसे भषणां संप्रति केसरिणा स्थलां ५४ भीमसिंहपंडितस्य उदस्पोच्चैः पुच्छं
शिरसि निहितं जीर्णजटिलं यदच्छायापन्नद्विपपिशितलेशाः कवलिताः गुहागर्तेष्व-
न्ते सुविरमुषितं जंबुकसखे किमेतस्मिन्कर्मो यदसि भगवान्सिंह समता ५५ महेंद्रा

४४

जस्य यस्यांसकेसरिशुवापदमावबंधयंथद्विपेंद्रकथिरारुणितांगणायां तामद्यपर्वतः
दरीधुतभूम्रलोमा गोमायुरेषवपुषामलिनीकरोति ५८ निष्कंदामरविंदिनी सृजटि
तोद्देशां कमेरुस्थलीं जंबालाविलमंबुकर्द्दमितरामत्रैव राही कृतान् दंष्ट्रायांचलतर्ण
वोर्मिपटलेरालाविनायामियं यघाप्यवशिष्टशोः स्थितावरदमतीमापोत्रिणीड्रत्रिणी ५७
कस्यापि शातपदेशानपदाशातेत्तणायदिनेशः यदुमयातिवर्तितं किमियतां द्विपदस्य
हनूमतोजलपदेःक्रमणोविदिदामहे ५८ हन्तादोलनमयते काननगतेयमिस्यायथः
स्यवामूकान्तेषणारोषसोत्ववकुलाशेषाशुरवोत्याःऊतः कारणेफलस्पर्णगाह्य
उत्तरसानेष्वनाभीषिकाभीतः सभ्रतिकोशिकान्मलवलत्वालः कपेन्द्रत्नसि ५९।
दामोदरदेवानां आकर्णगर्जितरवं चनगर्जतत्लसिंहस्य यांतिवनमन्यदिभा भया
तोः तत्रैववेपोकषनिधिः स्वकुलेन सार्धं दर्पोद्धुरो वसति बीजभयोवराहः ८० शा० थ
रस्य शतिसंकीर्णान्योक्तिपरिच्छेदः ८० अथ सामान्यराजप्रशंसा सरस्वतीस्थिता
वक्त्रे लक्ष्मीर्वेश्मनि संस्थिता कीर्तिः किं कोपिता राजन्येन देशान्तरं गता १ सरस्व

घा
८७
87

नीऊइंवस्मत्तलामाकस्त्वविगाहस्मिकेनहृतंपदं भवताशिवस्मिन्पस्त्वमयत्नैनेवमो
चितो २ किंकृतेननयत्रत्वंयत्रत्वंकिमसौकलिः कलौचेद्भवतोजन्मकलिरस्तुकृते
नकिं ३ सर्वज्ञःसर्वदोसीतिमिथ्यासंस्तूयसेजनैः नारयोलेभिरेपृष्ठंनवक्षःपरयोषि
तः ४ अस्थिपात्रायथेनाथपात्रंशोणितपूर्णले आजगामकथंलक्ष्मीनिर्जगामकथं
यशः ५ कोप्यन्यःकल्पवृक्षोयमेकोस्तिक्षितिमंडले यत्पाणिपल्लवोप्येकःकृता
नेकःस्वर्द्रुमे ६ अपूर्वेयंधनुर्विद्याभवताशिक्षिताकुतः मार्गणौघःसमायातिगुणो
यातिदिगंतरं ७ केषामपोते देवत्वंजययस्यराजतिमहाराज्ञीकुचोत्तुंगकुलेलीटीवाद्य
उनमसौदिवनितानाभोगाभीरमनः आभीरीकटिविस्तृतामतिरसिगौडीकचश्यामला
कर्णाटीरतिनिष्ठुरोरणाद्ग्रसःकीराश्रुवोत्थयशाः ८ तेकोपीनधनास्तपवद्विपरंधा
श्रीफलंभुंजतेतेषांहाविनंदतिवाजिनिवहाशैलैवलब्धाहितिः तेवेनत्वमलेकृतंनि
नकुलेकिंवावहृद्भ्रमहेयेदृष्टापरमेश्वराभवताकष्टेनतुष्टेनवा ९ कयोरपि संग्रामा
गणामागतेनभवताचापेसमारोपिते देवाकर्णयपेनयेनसहसायद्यत्समालंबितं को

कोदंडेन शराः शौर्येण विशिखास्तेनापि भूमंडलं तेन त्वं भवता च कीर्तिरतुला कीर्त्या च लोकत्र
यं ९ देव त्वद्यशसि प्रसर्पति जगद्दत्तमीस्तयोच्चैः श्रवश्चंद्रैरावणकौस्तुभाः स्थिति
मिवामत्वंतद्रयांवुधौ किंत्वेकः पुनरस्ति हृष्णकरोयत्रोपयाति भ्रमात्त्वसंभ्रीः ॥
शितिकंठमहितनयानीलांबरो हली १० क्षीरोदयंति सघः सकलजलधयो वाह्
कीयंति नागाः कैलासीयंति शैलाः द्विविधदिविषदः शंकरीयंति सर्वे यौष्माकीणे स
मंतात्स्वलति धवले चारुकीर्तिप्रताने घघोषाकाचभूषाः किमिति न सहसा मोक्तिकी
यंति देव १२ केषामपि किंहतौते: परिगृह्णते: किंतु नादं ममर्यक्षतंमोस्यात्तं प्रकृति
शत्रवो दारिणामस्वभावः गेहे गेहे विपणिगुणनथा च त्वरे पानगोष्ठ्यामुन्मत्तेव भ्रमति भ
वनो वल्लभा देवकीर्तिः १३ मातंगादिवाकरस्य शुचिहितेशासि भीमोसि चरितैरर्जुनो भ
वान् उत्तया सहदेवोसि वाच्यता न कुलस्यते १४ बलिकर्णादधीचाया उरा पंचत्वमाग
ताः पंचत्वं नगतानाम्मित्रत्वयि जीवति पंचमे १५ यद्गुणोत्रे स्थितैः शुद्धैरमितैरखिलगोलकः ।
विधत्ते कीर्तिकन्यायाः क्रीडाकंडुककौतुकं १६ केषामपि यशोदयामंडितकांते देहो

बाल्येपिगोपालनस्यनेताः गोमंडलेपास्तिबलेनयुक्तः कथंनराजन्यकृपोत्तमोस्ति १७
कस्यापि मांशकस्यसमाकुलीकृतमतेर्वतंतनिस्तेजसः क्षिन्नांगस्यविकंपमानहृ
दयस्यात्तफलमन्योर्भृशं लज्जांसंत्यजतःकृमंविश्वसतोविस्मान्वहन्त्यपतोयःक्लेशा।
र्थिजनस्यवक्त्रमनसोमाभूत्सतेविद्विषां १७ नोकामःप्रतिहन्यतेप्रणयिषुस्वप्नेपिना·
थत्वया नैवार्थःकृपणेविशंद्धिवसनव्यालाननेवल्लभाः नोवक्षःस्थलवक्त्रमूर्तयोनयातृ·
र्निसंजडानुयहव्ययानोविषमायटस्कमथयचख्यातःस्ततावीश्वरः १८ सिक्तायावी
रकेवक्षःस्थलवहलगलद्रक्तधारांबुवर्षैस्तीक्ष्णाग्रैःस्मातंगकुंभोद्दलनविलुलितैर्मौक्तिकैः
शुभ्रिताया संग्रामोर्व्याननभूमोत्तरगरवुरमुखोत्खातहाससस्थलायाजातंतत्वत्तवक्त्रवत्याः
फलमतुलरसास्वादसंगंजयश्रीः १९ उद्यद्वालाकुरश्रीर्दिशिदिशिदशनैरेभिराशा
गजानांरोहन्मूलासमंतौरेकपरापतिफणेवत्रपातालकुक्षौ। अस्मिन्नाकाशदेशेविक·
सितकुसुमाराशिभिस्तारकाणांनाथत्वत्कीर्तिवल्लीफलतिफलमिदंबिंबमिंदोःस
दाद्वं २० द्वारानाहृतदेववंद्यदवलान्नेचेत्तयोयेस्तदौसंग्रामेस्वस्तयिसैन्यवारणगणोः।

मज्जद्भिरन्तोभितं सिंहराकणमंडमेघपटलीपीतोल्कितं सुलिश्च स्वलैर्देवदिनैः कवि·
ध्यतिमहीमातनाथमुक्ताफलं २१ दर्पांधगंधगजकुंभकपालकूटपाटसंक्रांतनिम्नघन
शोणितशोणशोचिः न्नीरैर्यलोकियुथिकोयकषायकांतिः कालीकटाक्षरवयस्यकरे
कृपाणः २२ रुंडंनिंदतिचंदनेनसहतेमल्लीस्रजंनेक्षतेहारंद्वेष्टिसिताजमुन्कतिवि
सक्तोमेविरहव्यातिन श्रीभूपालमहार्थवेशविपिनेसंभोधितीवेशुचस्वत्कीर्तिस्त्वदरि·
प्रयाचविलमान्त्रवृत्तोऽडिमा २३ हास्तत्वंचनमंडलस्यगलितंलग्नंमुखेत्वद्विषां विघु
द्भामजगामतावकमतिंगर्जिर्भवड्डिदिभिः हासितस्तपरिपार्थिपार्थिववधूनेत्रेषुचक्रेस्थि
तिंचापैतेवस्तथादिनाथवलभिन्कोदंडकांतिः स्थिता २४ सिंहंवंसीमंतात्स्मितंमुखा
द्वैविराजवनितानां यस्यप्रतापयशसीहरतः समकुणासहस्ते २५ धनददेवानां अभि
मतफलदातात्वंचकल्पद्रुमश्चप्रकटमिहविशेषंकंयनोदाहरामः कथमिवमधुरोक्ति·
प्रेमसन्मानमिश्रंतुलयितुमुरगास्त्वींदेवदानंतदीयं २६ कल्पद्रुमोनजानातिनददा·
तितृहस्पतिः अयंद्विजगतीजानिर्जानातिचददातिच २७ नालिंगतिऊचद्वयंभवदि

शा
८९
89

भग्नोत्तुंगाङ्कुंभद्वयत्रासाद्वेणीलतास्तुनैव दयति प्रीतिं तत्र वासिभ्रमात् भ्रूभंगान्मदीयदुर्धरथनु·
ध्वांतपाभंजं तेनतत्त्वैवविन्नोणिभुजो निजां वुजहट्पर्थं भूमंडलाखंडल २८ भवनाद्धरिस्तुकेनाद्य
नवेंद्रत्वमहामहाः खेद्धांतर्निजमेवैकमहान्तीः संस्तुतंवस्तुवं २९ देवत्वद्विजयप्रयाणावि
लसत्सद्वाजिराजव्रजद्धसन्दानतललीनपांशुपटलव्यामानिमेषेक्षणाः तत्रामावङ्गमत्य
तेफणिपतिं पातालमूलस्थितं सोप्युद्दामकरीन्द्रदुर्धरभरक्रांतः समुत्सेवेक्षणा ३० नमित्ता
द्रभित्तेमिलतिद्रवस्याः कथमृणालमंतेकर्माणि द्विजपविहृष्यात्कारयत्न कः श्रद्दध्ये।
वयासंयद्रूपतिरस्मावत्तमयत्ते क्वायामः किं कर्मोद्भदहिणीगाहनोजीवनविधिः ३१ अत्र
कोयदि न प्रकल्प्यामि मृषावादेन चेन्मन्यसे तद्भूमोद्भुतकीर्तनायरसनाकेषां न कंडूयते ·
देवत्वत्तकाण्डप्रतापदहनज्वालावलीशोषिताः सर्वे वारिधयस्तवारिवनितानेत्राम्बु
भिः पूरिताः ३२ यत्र प्रयामाकवजान्यपि चटकवधूचंचुकोटिहृतानिप्रोड्डीयंते स्ववे·
श्मन्यस्तनविरहिते वर्धन श्रोत्रियाणां देवादानर्थकस्माद्वद्भलशिशुकराक्रष्टहारा·
वलीतो भ्रष्टास्तत्रैवद्रष्टा युवतिभिरलसं स्पर्शिणी मौक्तिकौघः ३३ केषामप्येते इति·

८९

गा॰ सामान्यराजप्रशंसापरिच्छेदः ८९ अथ विशिष्टराजवर्णनं गायंतु किन्नरगणाः स
ह किन्नरीभिः श्रीरामचंद्रशिवदेवहिमाचलस्य शेषेंदुकुंददलबालमृणालबालनीहा
रहारहरहासासमितं यशस्ते १ वल्मीकस्य कूर्मः पादोत्रयष्टिर्भुजगपतिरसौ भाजनं
भूतधात्री तैलापूर्णाः समुद्राः कनकगिरिरयं वृत्तवर्तिप्ररोहः ज्योतिश्चंडांशुरोचिर्ग
गनमलिनिमा कज्जलं दह्यमाना शत्रुश्रेणी पतंगा ज्वलति रघुपते त्वत्प्रतापप्रदीपः २
हनूमतः तत्कृतं यन्न केनापि तद्दत्तं यन्न केनचित् तत्साधितमसाध्यं यद्विक्रमार्केण भू
भुजा ३ हस्तीवन्यः स्फाटिकघटिते भित्तिभागे स्वबिंबं दृष्ट्वा दृष्ट्वा प्रतिगज इति त्वद्विषां मं
दिरेषु दंताघाताद्दलितदशनः त्वं पुनर्वीक्ष्य सद्यो मंदं मंदं स्पृशति करिणी शंकया विक्र
मार्क ४ कयोरप्येनो सद्यस्त्वत्प्रयाणेतिपिष्टोत्कटकरटिघटाकुंभकूटावटांतर्निष्ठ्यूतास्र
कोदिन्यातटति कटरटत्कोणपादाहहासः श्रीभोजत्वत्प्रयाणे द्रुमात्ततमटविकटोरः
स्थलच्चोटजय्यत्रोधत्रोटकोटीप्रकटचटचटाशब्दरौद्रो भवद्भाक ५ भोभोश्रीभो
जदेवप्रयतविनयतः शत्रवः तत्र वर्गाः शाणत्राणाय नो कानन भवति भवतां त्वाप्यवा

शा
पृ.
90

एवंशरण्यंमत्वामामनेनागमिहितमितिपुराक्रूरवहन्निर्भिन्नतिक्रजगादः श्रुत्वांतकोताजवकल
शाखुगंवेहसामिंहशावः ६ श्रीभोजस्यान्वयेनवकल्पवृक्षःसदावदान्योपिकथंप्रयाति।
यत्नोभवद्दानसुपुष्टविप्रहृद्यैनजातिंभरिरस्यभर्ता ७ एतेदेवेश्वरस्य मंदस्पंदकिरीटप्रू
जनरसेतत्स्मानकस्मार्चनेनलेभःशंभुनितंविनीप्रणातिश्रव्ययोनयातर्दहे अस्माकंपरम।
देनास्तिवदनेन्यस्तेनसंवदितः पृथ्वीराजनरेश्वरादिनिन्दगणातत्पत्तनेपूज्यते ८ विना।
यकयंङितस्य आविंध्यादाहिमाद्रेर्विरचितविजयस्तीर्थयात्राप्रसंगादुद्ग्रीवेषुप्रहर्षान्नृपति
षुविनमत्कंधरेषुप्रपन्नः आर्यावर्त्तंयथार्थंपुनरपिकृतवान्म्लेच्छविच्छेदनाभिर्देवःशाकंभ।
रीन्द्रोजगतिविजयतेवीस—लोणिपालः ९ भूतेसंप्रतिबाहुमाणतिलकःशाकंभरीभूपतिः
श्रीमद्विग्रहराजएषविजयीसंतानजानात्मजः अस्माभिःकरदंव्यधायिहिमवद्विंध्यांतरालं।
भुवःशेषस्वीकरणायमास्तुभवतामुद्योगशून्यंमनः १० एतोविरामन्नृपतियाणाप्रपय।
तत्रशाके माचक्रचक्रिविरहज्वरकातरोभूःसंकोचमंबुजनयाहिनयामिनीनां हंमीरभू
पहृयपादविदीर्णभूमिरेणात्मकैरेवयमकाविदिवांधकारः ११ कस्यापि राजन्राजन्मगांक

शंकरककवेःकिंपत्रिकायामिदंश्लोकः कस्मात्वैवदेवस्तुराजमः संपद्यतांपठ्यते एतासामरविंदस्त्रं
दरदृशाद्राक्षयामरांदोलनाडंदेलङ्कजवल्लिकंकणावणात्कारः त्वरांवार्यतां ९२ अर्थदानवः
वैरिणामितिविजयायामर्थंहरस्पास्पदं देवेशंभुवनत्रयेस्मरहराभावेसमुन्मूलतिगंगासावर
मंबरंशाशिकलाशोभस्मस्पृष्टदीप्तानलंसर्वज्ञत्वमथीश्वरत्वममममत्वांमांचभिक्षाटनं ९३ एतौ
शंकरककवेः इष्टश्रीमदनंगभीममहतीतहेष्टनंवारिधिः पीतोमोकलशोद्भवेन मुनि
नामवयोमित्रिरवेरोतवत् तदिशोर्दनुजाधिनाथजयिनः इष्टांपदंनाभवद्देवश्रीनतस्त्रिवर्तते
तवमदात्वतीमहाज्ञापवः ९४ सार्वभौमस्य चक्रः पयश्चापायंकद्वयममस्तरिनास्ति
क्वापिदेशोवक्तुंनोयत्रराजिर्भवतिभुविविरमायेतिसम्रात्रवाच नीतेमेरोस्समासिकनकवि
तरोः श्रीजगद्देवनाम्नास्तूर्येणान्तर्हितेस्मिन्कतिपयदिवसैर्वासराद्देनस्तद्विः ९५ मुग्ध
खिहारावालिर्नयननयुगलेकंकणाभरोनितंवेपत्रालीतिलकम भूत्पाणियुगले अरा
एश्रीकर्णात्वदरिपुवतीनांविधिवशाद्पूर्वायंभूषाविधिरहजातः किमधुना ९६ कीर्ति
केकतवीरमद्रभवतः सर्वाहिनीमाह्निनीदिकालानिविलान्यरीन्पदयतीयाणोः स्त्रता

पानलं समं भोनिधिमंडलान्तर्धिगतानानव्यलीकपत्नीव्रतख्यातिविस्तुपदं स्फुटन्त्युदिनं शेषसशी
र्षान्यपि ९ विंध्याद्रिः कतिसायनीनिकपमो रत्नाकरः कोशभृत्सौगंधीमलयाचलः परि
चराः सर्वेपि विद्याधराः विश्वासायविमृश्यसोविनवरां देशोपह्लादत्तिणः पाऊखंडलवीर
पाऊभवनः किं किं न लोकोत्तरं १० सद्दर्शनकवेः नवांगणोस्त्वदरवीरपांडुमनंतरागाः स्फुट
त्वलिनो विभांति श्रावासदानादरविभूपतीनामाशांतशैलाश्रवमापराधाः ११ त्यजंति तुच्चाः
त्तिकोशं त्यजति त्यजति त्वमाशु अर्जीनदेवज्ञपाणौ भजति भजति प्रकंपमरिवर्गः १२ कयो
रपि इतिशा· विशिष्टराजवर्णनं परिच्छेदः ७· अथारिपलायनं अथान्नीन्नोलंकामयम
यस्तुदत्वतमवनहिशल्यं सोमित्रेरयस्तुपनिप्रापोषधिवनं इति स्माअस्माअंत्वदरिन· रारीभि
त्तिलिखितं हनूमंतं देने दधाति जपितारात्तसनगराः १ कस्यापि राजन्राज्ञः हतानपागः
यतिमां देवोपि तस्मीस्थिता ज्ञज्ञे भोजयमां ज्ञमारव्रह्मचिवैनीघापि संभुज्यते इत्यं राजस्त्वक
लवारिभवने मुक्तो ध्येते पंजरात्सित्रस्यान्यविलोकाश्रुन्यवलभावेके कमाभाषते २ कस्या
पि ज्ञरवककरा यातकीज्ञस्त्वेन विशुज्यसे वज्ञलविटपिन्स्मर्ते व्याेनेभ्रखासवसे वने च

रणाग्रटनावंध्यायास्यस्यशोकस्यशोकलामिति निजप्रवृत्तागेयस्पर्द्धिषांजगाद्धःस्त्रियः ३ स्ता
करस्य क्रान्तःत्वनकोमलाङ्गुलिगलद्रक्तौःसदर्भाःस्थलीःपादैःयान्ति तयावकैरिव
गलद्बाष्पाम्बुधौताननाः भीताःमर्त्यकराविलम्बितकरास्त्वद्वैरिनार्योऽधुना दावाग्निपरि
तो भ्रमन्ति भुवनं युद्धिवाहास्त्व ४ कस्यापि त्वगांकान्तारागप्रसरविलसन्मानसवृत्तिः।
त्वगांशालोत्तिकेगद्विजकुलरवाक्रुष्टसदयः त्वगांपत्रधानश्रुतिपुलकितोयद्वयभराद्वसा
न्वासोरण्यविभुववनपालास्थितिमिव ५ वेयमानुपंडितस्य तन्वीमुज्झितभूषणांकलति
रंतोमोहममंविभ्रतीवेपंतीत्रणातायराविवसतांसीत्कारमानन्वती दोर्भ्यांचंडत्वधारणातसम
यामालिंग्यकंठेभृशंस्वांमूर्तिंदयितामिवातिरसिकांत्वद्विद्विषःशेरते ६ यातीनःपांथा
पंथाव्रजतिनतुकथंस्याववंवर्त्मनुयेमार्गेष्टव्यामिष्टव्यास्थितमिदमिहत्तेविस्मितेवीक्ष्य
नेत्रे अधानंद्रुत्यपतद्धनिभवतिवचश्चित्रमुद्दामनेत्राहिंशंपतेदावभूपापथ्यिपथिकावि
टैस्त्वद्विषांनाथनार्थः ७ भूसंपर्करजोनिपातमलिनाःस्वस्मात्कुहाद्यच्युताःसामान्ये
रपिजंतुभिःकरतलैर्निःशेषमालिंगिताः सेलग्नाःक्वचिदेकतामुपगताःक्वापिप्रत्र.

धा
५२
९२

ज्ञाः कविन्स्तमाः क्वापि च सारवन्त्यतिवटद्दं राजं लवारिश्रियः ८ सालकामानयुक्तापि सालका
पानवर्जिता हारावरुद्धकंठापि विहाराविवधूकव ९ आनेसीमंतरत्नेमरकतिनिस्यूतेहेमताटं-
कपत्रे लुमायंमेखलायां कणिकमणितुलाकाटियुग्मेगृहीते शोणं दिंबोष्ठकांत्यात्वदरिमृ-
गदृशामित्थवैरिणाभवणे राजनुंजाफलानां स्त्रजः शतिशावराने वहारंहरंति १० केषामपि कर्ष-
द्भिः स्त्रियां बलात्पतिरमान्ध्रवंद्भिरालिंगतं वटह्रुणानैः कचमालिहृद्भिरथं विभ्रामयद्भिः क-
रो शत्रवैतेपि भवद्भिरोधिन्नृपते रंतः शवराणाम होथिक्क कष्टं विटैर्यैर्विटैरिव वने किंनाम नो चे-
ष्टितं ११ धनददेवानां तद्वैरिणोवीरपलायितस्य प्रकाशयतत्क्रमरणमागात् कृशानु-
रासीदभिनंदनीयः तैगेभूलग्नेनिजमंदरेषु १२ राजन्द्विषस्ते भयविद्रुतस्य मालस्थलेकं-
टकिनोवनांतः अद्यापि किं वा नु भविष्यतीति विपाटयन्ध्रुमिवाननाणि १३ स्नाताः प्रा-
हृषिवारिवाहपटलैः प्रोद्भूतहर्वाङ्कुरव्याजेनात्तकुशाः प्रणालसलिलैः दत्वानिवापां-
जलीन् प्रासादास्तवविद्विषां परिपतत्कुड्यस्पिंडलात्कुर्वंति प्रतिवासरं निजपतिप्रेताय पिं-
डक्रिया १४ केषामप्येते इति शा० अरिपलायनपरिच्छेदः ७१ अथ राजनीतिः राजा-

५२

सजगतो वृद्धैर्हितैर्वृद्धाभिसंमतः नयनानंदजननः शशांक इव वारिधेः १ धार्मिकं पाल
नपरं सममकावपुरंजयं राजानमभिमन्यंते प्रजापतिमिव प्रजाः २ पर्जन्य इव भूतानामा
धारः पृथिवीपतिः विकलेपि हि पर्जन्ये जीव्यते न तु भूपतौ ३ प्रजां संवर्द्धति नृपः सा
वर्धयति पार्थिवं वर्धनाद्रक्षणं श्रेयस्तन्नाशे न्वसत्सदप्यसत् ४ आत्मानं प्रथममेव राजा विन
येनोपपादयेत् ततो मात्यांस्ततो भृत्यांस्ततः पुत्रांस्ततः प्रजाः ५ राज्ञि धर्मिणि धर्मिष्ठाः पा
पे पापाः समे समाः लोकास्तदनुवर्तंते यथा राजा तथा प्रजा ६ नृपाणां च नराणां च उभ
योस्तुल्यमूर्तिता आधिक्यं तु क्षमाधैर्यमाज्ञादानं पराक्रमः ७ सदानुरक्तप्रकृतिः प्रजा
पालनतत्परः विनीतात्मा नरपतिर्भूयसीं श्रियमश्नुते ८ प्रजा न रंजयेद्यस्तु राजा रक्षादि
भिर्गुणैः अजागलस्तनस्येव तस्य राज्यं निरर्थकं ९ प्रजामिव प्रजां हत्या यो मोहात्पृथिवी
पतिः तस्यैव जायते तत्र सिद्धि द्वितीयस्य कथंचन १० प्रजापीडनसंतापात्समुद्भूतो हुताशनः
राज्ञः कुलं श्रियं प्राणान्नादग्ध्वा विनिवर्तते ११ यथा बीजांकुरः सूक्ष्मः प्रयत्नेनाभिवर्द्धि
तः फलप्रदो भवेत्काले तद्वल्लोकः सुरक्षितः १२ हिरण्यधान्यरत्नानि द्वियो वाहना

वाजिनः तथान्यदपियत्किंचित्तज्ज्ञाभ्यःस्यान्महीपतेः १३ उत्खातान्प्रतिरोपयन्कुसुमि
तांश्चिन्वंल्लघून्वर्धयन्नत्युच्चान्नमयन्कृशान्स्थूलयन्विश्लेषयन्संहतान् तीक्ष्णान्कंटकिनोब
हिर्नियमयन्त्वावोपितान्पालयन्मालाकारइवप्रयोगनिपुणोराजाचिरंतिष्ठति १४ ग्र
गृहीत्वानिजदेशस्यरक्षांयोविजिगीषते सनृपःपरिधानेनहृतमौलिःक्षमानिव १५ ।
विजिगीषुररिर्मित्रंपार्ष्णिग्राहोथमध्यमः उदासीनोन्तरांतर्धिरित्येषानृपतेस्थितिः १६
निर्विषोपियथासर्पोफटाटोपेनभयंकरः तथाडंबरवान्राजानपरैरभिभूयते १७ युद्धै
रपिनयोद्रव्यंकिंपुनर्निशितैःशरैः जयेभवतिसंदेहःप्रधानपुरुषक्षयः १८ भूमि
र्मित्रंहिरण्यंवाविग्रहस्यफलत्रयं नास्त्येकमपियद्येषांनतत्कुर्यात्कथंचन १९ सा
म्नैवहिप्रयोक्तव्यमादौकार्यंविजानता साम्नासिद्धानिकार्याणिविक्रियांयांतिनक्व
चित् २० नविश्वसेदमित्रस्यमित्रस्यापिनविश्वसेत् विश्वासाद्भयमुत्पन्नंमूलान्यपिनि
कृंतति २१ शपथैःसंधितस्यापिनविश्वासंव्रजेद्रिपोः राज्यलोभायतोवृत्रःशक्रेण
शपथैर्हतः २२ उपकारगृहीतेनशत्रुणाशत्रुमुद्धरेत् पादलग्नंकरस्थेनकंटके

नैवकंटकं २३ नोपेक्षितव्योविद्वद्भिरामयोरिपवस्तथा वह्निरल्पोपिसंवृद्धः कुरुतेभ-
स्मसाद्वनं २४ कौर्मंसंकोचमास्थायप्रहारानपिमर्षयेत् कालेकालेचमतिमानुत्तिष्ठे-
त्कृष्णसर्पवत् २५ तस्माद्भयाद्धिभेतव्यंयावद्भयमनागतं आगतंतुभयंदृष्ट्वाप्रहर्तव्य-
मभीतवत् २६ परोपिहितवान्बंधुर्बंधुरप्यहितःपरः अहितोदेहजोव्याधिर्हितमा-
रण्यमौषधं २७ यच्छक्यंग्रसितुंग्रास्यंग्रस्तंपरिणमेच्चयत् हितंचपरिणामेस्यात्तदद्यं
भूतिमिच्छता २८ मातातसाहसंकार्षीर्विभवैर्गर्वमागतः स्वगात्राण्यपिभारायभ-
वंतिहिविपर्यये २९ मात्वंतातबलेस्थित्वाबाधिष्ठादुर्बलंजनं नहिदुर्बलदग्धानां
कुलेकिंचित्प्ररोहति ३० यानिमिथ्याभिभूतानांपतंत्यश्रूणिरोदतां तानिसंतापता-
न्नंतिसपुत्रपशुबांधवान् ३१ ब्राह्मणेषुचयेशूराःस्त्रीषुज्ञातिषुगोषुच वृंतादि-
वफलंपक्वंधृतराष्ट्रपतंतिते ३२ देवब्रह्मस्वपुष्टानिसैन्यानिपृथिवीपतेः युद्धका-
लेविशीर्यंतेसैकतेसेतवोयथा ३३ प्रणीतश्चाप्रणीतश्चयथाग्निर्दैवतंमहत् ए-
वंविद्वानविद्वांश्चब्राह्मणोदैवतंपरं ३४ अदेवंदैवतंकुर्युर्दैवतंचाप्यदैवतं ब्राह्मणा

शा
९४
95

लोकपालांश्च स्रक्ष्ये प्रतिकोपिताः ३५ युगे युगे च ये धर्मास्तेषु धर्मेषु ये द्विजाः तेषां निंदा न कर्त
व्यायुगह्यपाहि वै द्विजाः ३६ आक्रम्य बालिशो भुंक्ते परिक्षीणो ऽस्य बांधवैः गोभिश्चान्नयशः शार्दूल
राजसूयादिभिः सिध्यते ३७ गतश्रीर्गणकान्द्वेष्टि गतायुश्च चिकित्सकान् गतश्रीश्च गतायुश्च
ब्राह्मणान्द्वेष्टि भारत ३८ वृद्धो कल्पप्रभूता यां विकारे प्रत्युपस्थिते अतयो नयसंकाशो ऽस्य सदा
यान्नाय सर्पति ३९ न कालः खड्गमुद्यम्य शिरः कृन्तति कस्यचित् कालस्य बलमेतावद्विपरी
तार्थदर्शनं ४० जानन्नपि जनो दैवात्मकरोति विगर्हितं न कर्म गर्हितं लोके कस्यचिद्रोच
ते कृते ४१ मातानसंपदामग्रमाद्ध्यो ऽस्मीति विस्मयी ह्यारोहपरिभ्रंशाविनिपातो निदा
रुणः ४२ कितवाः यं प्रशंसंति यं प्रशंसंति चारणाः यं प्रशंसंति बंधकाः स पार्थ पुरुषाध
मः ४३ राजानो यं प्रशंसंति यं प्रशंसंति वै द्विजाः साधवो यं प्रशंसंति स पार्थ पुरुषोत्तमः
प्रज्ञाशस्त्रमशरीरस्य किं करिष्यंति संहताः गृहीतहस्तच्छन्नस्य वारिधाराइवाश्रयः ४६ बहू
नामप्यसाराणां समुदायो हि दारुणः राज्ञाभूत्वाः प्रकृतिबालैर्हि सर्वक्रियात्मनाः ४७
तृणैरावेष्ट्यते रज्जुस्तया नागोऽपि बध्यते एवं ज्ञात्वा नरेंद्रेण भृत्याः कार्या विचक्षणाः ४८

कुलीनाःशौर्यसंपन्नाःअस्त्रशस्त्रसमाहताः महावृष्टिसमुद्दिनात्तृणावाशिव्यपोहनत् ४९
ताडितोपिरुक्तोपिदंडितोपिमहीभुजा नचिंतयतियःपापंसभृत्योर्हीमहीभुजां ५०
येनाहूतःसमभ्येतिद्वारेतिष्ठतिसर्वदा पृष्टःसत्यमितंब्रूतेसभृत्योर्हीमहीभुजां ५१ साल
संग्रहवरंक्रूरंसत्यंव्यसनिनंशठं असंतुष्टमभक्तंचत्यजेद्भृत्यंनराधिपः ५२ विक्ताःकर्मणि
पटवस्तमाःबलसाभवंतिभृत्याये तेषांजलोकसामिवपूर्णानांरिक्ततांकार्या ५३ क्रूरं
व्यसनिनंलुब्धमप्रगल्भंभयाकुलं मूर्खमन्यायकर्तारंनाधिपत्येनयोजयेत् ५४ नयो
गिभिर्विनाराज्यंनास्तिभूयेयद्दिकेवले तस्मादमीत्विधानव्यारक्षितव्याःप्रयत्नतः ५५ ।
वेदवेदांगतत्वज्ञोजपहोमपरायणाः आशीर्वादपरोनित्यमेषराजपुरोहितः ५५ क्रमा
गतोहितमतिःसर्वभावपरीक्षकः धीरोयथोक्तवादीचएषदूतोविधीयते ५६ प्रवीण
वाक्पटुर्धीमान्स्वामिभक्तोनिस्पृहः अलुब्धःसत्यवादीचएषशासनलेखकः ५७ मेधा
वीवाक्पटुर्धीमांल्लघुहस्तोजितेंद्रियः शास्त्रशास्त्रपरिज्ञाताएषलेखकउच्यते ५८ इंगि
ताकारतत्वज्ञोबलवान्प्रियदर्शनः समयज्ञःस्वामिभक्तःप्रतीहारःसउच्यते ५९ सु

था
९५
95

शौर्यशास्त्रनिपुणाः कृतशास्त्रकर्मा संग्रामकेलिचतुरश्चतुरंगयुक्तः भर्तुर्निदेशवशगोभि·
मतश्चतंत्रे सेनापतिर्नृपतेर्विजयायामाया ६१ काणाः कुब्जाश्च षंढाश्च तथा वृद्धाश्च पंगवः
पतेरंतः पुरे नित्यं नियोक्तव्यात्ममास्तृता ६२ सिद्धान्नमिव राजेंद्र सर्वसाधारणाः स्त्रियः पु·
रोदे च समये चैव रक्षितव्याः प्रयत्नतः ६३ सूक्ष्मेभ्योपि प्रसंगेभ्यो रक्ष्या नार्यो हि सर्वदा द्वयोर्हि
कुलयोः शोकमावहेयुररक्षिताः ६४ महिष्या सुहृष्टया भाव्यं गृहकार्येषु दक्षया सुसंस्कृ
तोपस्कराया व्यये चामुक्तहस्तया ६५ धर्मशास्त्रार्थकुशलाः कुलीनाः सत्यवादिनः समाः
शत्रौ च मित्रे च नृपतेः स्युः सभासदः ६६ न सा सभा यत्र न संति वृद्धा न ते वृद्धा ये न भवंति धर्मं
ना सौ धर्मो यत्र नैवास्ति सत्यं न तत्सत्यं यच्छलेनानुविद्धं ६७ सभा वा न प्रवेष्टव्या वक्तव्यं नास·
मंजसं अब्रुवन्विब्रुवन्वापि नरः किल्बिषमश्नुते ६८ तस्मात्सभ्यः सभां गत्वा रागद्वेषवि·
वर्जितः वचस्तथाविधं ब्रूयाद्यथा न नरकं व्रजेत् ६९ माता पिता गुरुर्भ्राता भार्या पुत्रः पुरो
हितः नादंड्यो नाम राज्ञोस्ति स्वधर्मे योनुतिष्ठति ७० अवध्यो ब्राह्मणो बालः स्त्री तपस्वी·
च रोगवान् क्रियंते वंचनास्तेषां न ततो दोषैर्न लिप्यते ७१ न तु हन्यान्महीपालो हतेक·

९५

स्यां विदापदि हतान्हत्वाथ नरकमाविशत्सचिवैः सह ७२ विशेषाययेन्महीपालो मंत्रिणालाभ।
शेषतः अशक्तो नार्हति स्यात्तमसां मंत्ररहस्यचिंत ७३ मंत्रं तं त्रातनं प्रीति देशकालोचितस्थि
तिः यस्य राज्ञि भवेद्भक्तः सोमात्यः पृथिवीपतेः ७४ अंतः सारैरकुटिलैः सुश्लिष्टैः सुपरीक्षि
तैः मंत्रिभिर्धार्यते राज्यं सुस्तंभैरिव मंदिरं ७५ नरपतिहितकर्ता द्वेष्यतां याति लोके जनता।
पदहितकर्ता त्यज्यते पार्थिवेंद्रैः इति महति विवादे वर्तमाने समाने नृपतिजनपदानां दुर्लभः
भः कार्यकर्ता ७६ षट्कर्णो भिद्यते मंत्रः चतुःकर्णः स्थिरो भवेत् द्विकर्णस्य तु मंत्रस्य।
ब्रह्माप्यंतं न गच्छति ७७ एकं हन्यान्न वा हन्यादिषुर्मुक्तो धनुष्मता बुद्धिर्बुद्धिमता युक्ता हं
ति राज्यं सनायकं ७८ न तद्दर्पैर्न नागेंद्रैर्न हयैर्न च पत्तिभिः कार्यं संसिद्धिमभ्येति यथा बु
द्ध्या प्रसाधितं ७९ दुर्योधनः समर्थोपि दुर्मंत्री प्रलयं गतः राज्यमेकं स्वकारोद्वैः सुमंत्री
चंद्रगुप्तकः ८० अष्टाववनपि वोद्धव्यं मंत्रिभिः पृथिवीपतिः यथास्वदोषनाशाय विद्वे
णां विकारस्ततः ८१ एष्टोभूते मितं भूते परिणामे सुखावहं मंत्री चेत्प्रियवक्तास्यात्केवलो
न विभुः स्मृतः ८२ सुलभाः पुरुषा राजन्सततं प्रियवादिनः अप्रियस्य च पथ्यस्य वक्ता

शा

९६

96

श्रोनावडलभः ८३ दुर्गाणि राज्ञा कार्याणि सजलानि दृढानि च द्रव्यमन्नं च तेष्वेव स्थापा-
नीयं प्रयत्नतः ८४ दुर्गं विकृतिपूर्णं ते यत्पर्वतस्य जलस्य च प्राकारस्य वनस्यापि भूमेरपि भवे-
त्क्वचित् ८५ न गजानां सहस्रेण न लक्षेणैव वाजिनां तथा सिध्यन्ति कार्याणि यथा दु-
र्गप्रभावतः ८६ विषहीनो यथा नागो मदहीनो यथा गजः सर्वेषां वश्यतां याति दुर्गही-
नस्तु भूपतिः ८७ शतमेको हि संधत्ते दुर्गस्थो हि धनुर्धरः तस्माद्दुर्गं प्रशंसन्ति नीतिशा-
स्त्रविदो जनाः ८८ एकः शतं योधयते प्राकारस्थो धनुर्धरः शतं सहस्राणि तथा सहस्रं
लक्षमेव च ८९ त्रिविधाः पुरुषा राजन्नुत्तमाधममध्यमाः नियोजयेत्तथैवैतांस्त्रिविधे-
ष्वपि कर्मसु ९० तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं मर्मज्ञं व्यवसायिनं अर्धराज्यहरं भृत्यं यो न ह-
न्यात्स हन्यते ९१ निर्विशेषं यदा राजा समं भृत्येषु तिष्ठति तत्रोद्यमः समर्थानां उत्साहः
परिहीयते ९२ प्रसादो निष्फलो यस्य यस्य क्रोधो निरर्थकः न तं भर्तारमिच्छन्ति पतिं ष-
ण्ढमिवांगनाः ९३ त्यजेत्स्वामिनमत्युग्रमत्युग्रात्कृपणं त्यजेत् कृपणादविशेषज्ञं तस्मात्कृ-
तनाशकं ९४ अविवेकिनि भूपाले नश्यन्ति गुणिनां गुणाः प्रवासरसिके कान्ते यथा॰

शाखाःस्तनोन्नतिः ९५ किंशुकेकिंशुकःकुर्यात्फलितेपिबुभुक्षितः अदातरिसमृद्धेपिकिं
कुर्युरुपजीविनः ९६ सेवयाधनमिच्छद्भिःसेवकैःपश्यपत्कृतं स्वातंत्र्यंयच्छरीरस्यमूढैस्त
दपिहारितं ९७ वरंवनेफलंभैक्ष्यंवरंभारोपजीवनं पुंसांविवेकहीनानांसेवयानधनार्जनं ९८
जीवंतोपिमृताःपंचव्यासेनपरिकीर्तिताः दरिद्रोव्याधितोमूर्खःप्रवासीनित्यसेवकः ९९ ।
नकश्चिच्चंडकोपानामात्मीयोनामभूभृतां होतारमपिजुह्वंतंदहत्येवहुताशनः १०० म०
आकारोपिसेव्यःस्याद्वकाकारैःसमासदेः हंसाकारोपिसंत्याज्योरटद्ध्वांक्षाकारैःसमासदेः १
चक्रंसेव्यंनृपःसेव्योनसेव्यःकेवलोनृपः पश्यचक्रस्यमाहात्म्यंमृत्पिंडःपात्रतांगतः २ ।
गंतव्याराजसभाद्रष्टव्याराजपूजितालोकाः यद्यपिनभवंत्यर्थास्तथाप्यनर्थाविनश्यंति ।
अत्यासन्नाविनाशायदूरस्थाफलप्रदाः मध्यभावेनसेव्यंतेराजावह्निर्गुरुःस्त्रियः ४ आ
सन्नमेवनृपतिर्भजतेमनुष्यंविद्याविहीनमकुलीनमसंस्कृतंवा प्रायेणभूमिपतयःप्रमदा
लताश्चयःपार्श्वतोभवतितंपरिवेष्टयंति ५ यस्मिन्नेवाधिकंचक्षुरारोपयतिपार्थिवः कुली
नोवाकुलीनोवासश्रियोभाजनंभवेत् ६ धवलान्यातपत्राणिवाजिनश्चमनोरमाः सदामा

शा
५०
97

न्नाश्रमाद्गतो ऽगाः प्रसन्नेसति भूपतौ ७ राजामात्यविदेशांश्च ज्ञमोत्सुक्यमेवविशिणा पुरोहितेऽप्रती
हारेषु समं वर्तेत राजवत् ८ यत्राहवेष्व यथैतेसामर्थ्यमपराङ्मुखाः विकटैरायुधैर्यान्ति ते
स्वर्गं योगिनो यथा ९ पदानि क्रतुतुल्यानि ग्राहवेषु निवर्तिनां राजा सुकृतमादत्ते हतानां वि
पलायिनां १० नवाहं वादिनं क्लीबं निहत्य हिंसिततिपरमां गतिं नहन्याद्विनिवृत्तं च युद्धे प्रेक्षणमा
गतं ११ द्विजा अपि न गच्छन्ति यां गतिं नापि योगिनः स्वाम्यर्थं संत्यजन्प्राणांस्तां गतिं याति सेवा
कः १२ राजा तुष्टो हि भृत्यानां मानमात्रं प्रयच्छति तेपि संमानमात्रेण प्राणैः प्रत्युपकुर्वते
१३ सारासारपरिच्छेत्ता स्वामी भृत्यस्य दुर्लभः शुद्धकुलः शुचिर्दक्षः प्रभोर्भृत्योपि दुर्लभः १४
श्रुतितेज्ञस्वपि नृपः पानासक्तो न साधयत्यर्थान् तृणमपि दग्धुमशक्तो वडवाग्निः संपिबन्न
ब्धिं १५ पानमक्षास्तथा नार्यो मृगया गीतवादिते एतानि युक्त्या सेवेत प्रसंगो यत्र दोषवान्
१६ नृपः कार्याक्षमो गणयति कार्यं न च हितं यथेष्टं स्वच्छंदः प्रवर्तति किल मत्तो गज
इव १७ गुणावद्गुणावज्ञा कुर्वता कार्यजातं परिणतिरवधार्या यत्नतः पंडितेन अतिर-
भसकृतानां कर्मणामाविपत्तेर्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः १८ आयाश्चतथ्थ

भागेनव्ययकर्मप्रवर्तयेत् प्रभूततैलदीपोपिचिरंभद्राणिपश्यति १९ अर्थानामर्जनंकार्यं
वर्धनंरक्षणंतथा भक्ष्यमाणोनिरादायात्सुमेरुरपिहीयते २० कर्मणामनसावाचाचक्षुषा
चचतुर्विधं प्रसादयतिलोकंयस्तंलोकोनुप्रसीदति २१ संभोजनंसंकथनंसंप्रश्नोथसमा
गमः ज्ञातिभिःसहकार्याणिनविरोधःकदाचन २२ संहतिःश्रेयसीराजन्विगुणेष्वपिबं
धुषु तुषैरपिपरित्यक्तानप्ररोहंतितंडुलाः २३ मूढैःपरिभवोनित्यंवैरंनीचजनैःसनित्या
शः उत्सृजंतद्वयंतस्मान्मध्यांवृत्तिंसमाश्रयेत् २४ अबुद्धिमाश्रितानांचक्षंतव्यमपराधिनां
नहिसर्वत्रपांडित्यंसुलभंपुरुषेषुकचित् २५ तेजस्विनिक्षमोपेतेनातिकर्कशमाचरेत् अ
तिनिर्मथनादग्निश्चंदनादपिजायते २६ किमप्यसाध्यंमहतांसिद्धिमेतिलघीयसां प्रा
दीपोभूमिगेहांतर्ध्वांतंहंतिनभानुमान् २७ अनावश्यचिंतंकार्यंमातिष्ठंगृहमागते क्षे
तमप्यागतेकार्येनोपसंहरतेइमः २८ हंतमेघोपसरतिमृगेंद्रःसंकुचत्यपि बुद्धिमंतः
सहंतेचनियायस्यादिकिंचन २९ व्रजंतितेमूढधियःपराभवंभवंतिमायाविषुयेनमायि
नः प्रविश्यहिघ्नंतिशठास्तथाविधानसंवृतांगान्निशिताइवेषवः ३० कोहंकोदेशकालोसम

प्रा
९८
९४

विषमगुणाः केवयः केसहायाः काशान्तिः कोभ्युपायः फलमिह च कियत्कीदृशी दैवसंपत्
संपत्तौ को निबंधः श्रविदितवचनस्तोत्तरं किंतु मे स्यादित्येवं कार्यसिद्धाववहितमनसो हस्त्य
गाः संपदः स्युः ३१ धर्मः शास्त्रविंत्योस्त च विनतमती सर्वदा लोकनीयो श्राज्ञाचौरोवैरो
गोमृक कठिनतसोयोजनीयो च काले ज्ञेयं लोकानुवृत्तेवरचयनचेदेमंडलं वीक्षणीय
मात्मा यत्नेन रक्ष्यो रणशिवसिगुनः सोपि नापेक्षणीयः ३२ कृतो विवाहे व्यसने विपत्तये
यशस्करे कर्मणि मित्रसंग्रहे प्रियासु नारीषु धनेषु बंधुषु धनव्यये त्वेषु न गण्यते बुधैः ३३
स्वाम्यमात्यश्च राज्यं च कोशो दुर्गं बलं सुहृत् एतावदुच्यते राज्यं सत्त्वबुद्धिव्यपाश्रयं ३४ सं
धिविग्रहयानानि संस्थितिः संश्रयस्तथा द्वैधीभावश्च भूपालां षड्गुणाः परिकीर्तिताः ३५
उत्साहस्य प्रभोर्मंत्रस्यैवं शक्तित्रयं जगुः आत्मनः स्वस्य देशस्य वनमित्रस्योदयास्त्रयः ३६ सा
मदानेभेददंडाविक्रमपायचतुष्टयं हस्त्यश्वरथपादाताः सेनांगं स्याच्चतुष्टयं ३७ इष्टावि
नीतशत्रूणां भयकृद्बंधुसन्निभं शाक्रधारणामोज्ज्वलं स्पं रत्नो विफक्तुहापदं ३८ वर्षानिला
रजोधर्महिमादीनां निवारणं राज्यलक्ष्मीगृहं वर्णं च पत्रं च छत्रधारणं ३९ चामरं श्रीक

रंदिव्यंराज्यशोभाकरंपरं सिंहासनसदैवैश्वर्यकरंलोकानुरंजनं ४० छत्रमेतोवरवस्त्रानांधा
रणंदिव्यरूपकृत् पापालक्ष्मीप्रशमनंचंदनाद्यनुलेपनं ४१ स्नानेनाममनःप्रसादज
ननंदुःस्वप्नविध्वंसनं शौचस्यायतनंमलापहरणंसंवर्धनंतेजसां रूपोद्योतकरंविश्रयम
नंकायाग्निसंदीपनंनारीणांचमनोहरंश्रमहरंस्नानेदशैतेगुणाः ४२ तांबूलंमुखरोगा
नाशिनिपुणंसंवर्धनंतेजसोनित्यंजाठरवह्निवृद्धिजननंदुर्गंधदोषापहं वक्त्रालंकरणंप्रह
र्षजननंविद्वत्सपाश्नेरणेकामस्यायतनंसभृन्नवकरंलक्ष्म्यास्तवसास्पदं ४३ देवतातिथि
विप्राणांपूजनंपापनाशनं लोकद्वयेपिशुभमहद्दानंधर्मयशस्करं ४४ सततध्रुमत्सदे·
विश्वामित्रकृतदेवते पंकेकोनरत्नोहृद्याक्षीकराःपत्रमूर्धनि ४५ मध्येभानोस्तुमाणि·
क्यंपूर्वेवज्रंतुभार्गवे चंद्रस्यमुक्ताश्रग्नेयेयायामाविद्रुमभूमिजे ४६ नैरृत्यांराहुगोमेदं·
पश्चिमेमंदनीलकं वायव्येकेतवेवैदूर्यंपुष्पराजंगुरूत्तरे ४७ मारकतंबुधेशानेस्थापनी·
यंविचक्षणो पतल्लक्षणासंयुक्तामुद्रादारिद्र्यनाशिनी ४८ माणिक्यंतरणीस्तथातिवि
मलंमुक्ताफलंशीतगोर्माहेयस्यचविद्रुमंमरकतंसोम्यस्यगोमेदं देवेज्यस्यचपुष्पराग·

शा

९९

गश्रुदितं शुक्रसम वज्रे शनेर्नीलं निर्मलमन्ययोश्च गादिते गोमेदवैडूर्यंते ४९ एतेनानायेथा·
नू इति शा· राजनीतिपरिच्छेदः अथ नीतिः अन्तर्गतं सतां वर्त्मे हृत्तत्त्वे यदि न शक्यते स्वल्प
मप्यवगंतव्यं मार्गस्थो नावसीदति १ प्रत्यहं प्रत्यवेक्षेत नरश्चरितमात्मनः किं नु मे पशु
भिस्तुल्यं किं नु सत्पुरुषैरिति २ सद्भिरेव सहासीत सद्भिः कुर्वीत संगतिं सद्भिर्विवादं मैत्री
वानासद्भिः किंचिदाचरेत् ३ न हि षंति न यावंते परनिंदा न कुर्वते अनाहूता न चायांति ते
नाश्मा नो न देवताः ४ एविते नास्ति मूर्खत्वं जपतो नास्ति पातकं मौनिनः कलहो ना
स्ति न भयं चास्ति जाग्रतः ५ गतेपि वयसि ग्राह्या विद्या सर्वात्मना बुधैः यद्यपि स्यान्न फल
दा स्वल भासा न्यजन्मनि ६ यदीच्छसि वशीकर्तुं जगदेकेन कर्मणा परापवादसस्येभ्यो
गां चरंतीं निवारय ७ वाङ्माधुर्याद्याति लोके प्रियत्वं वाक्पारुष्याद्याति लोके प्रियत्वं ।
किं न द्रव्यं कोकिलेनोपनीतं को वा लोके गर्दभस्यापराधः ८ यस्य चाप्रियमन्विच्छेत्तस्य
कुर्यात्सदा प्रियं व्याधो मृगवधं कर्तुं गीतं गायति सुस्वरं ९ प्रहरिष्यन्प्रियं ब्रूयात्सहा।
तापि प्रियोत्तरं अपि चास्य शिरः छित्त्वा रुद्याच्छोचेत्तथापि च १० अनागतविधाता स्यात्स पृती·

९९

११

कारकोपनं स्थिरात्मं विद्वान्यं चन्द्रं श्रीरुपतिष्ठते ११ सुसंचिंतेषु विक्रांतेषु सुकृतेषु वि-
चारितेषु आरंभेषु कृतबुद्धीनां सिद्धिरव्यभिचारिणी १२ नालसाः प्राप्नुवंत्यर्थान्न शठा न
च मायिनः न च लोकरवाद्भीता न च शश्वत्प्रतीक्षिणः १३ नोदन्वानर्थितामेति सदांभो-
भिः प्रपूर्यते आत्मा तु पात्रतां नेयः पात्रमायांति संपदः १४ सर्वथा स्वहितमाचरणीयं
किं करिष्यति जनो बहुजल्पः विद्यते न हि स कश्चिदुपायः सर्वलोकपरितोषकरो यः
काकतालीययोगेन यदनामवतिन्नतां करोति प्रणयं लक्ष्मीः तदस्याः स्त्रीत्वचापलं १६
यो यमर्थं प्रार्थयते यदर्थं चेष्टते पि च अवश्यं तदवाप्नोति न चेच्छ्रांतो निवर्तते १७ केचिद-
ज्ञानतो नष्टाः केचिन्नष्टाः प्रमादतः केचिज्ज्ञानावलेपेन केचिन्नष्टैस्तु नाशिताः मित्रस्वा-
जनबंधूनां बुद्धेर्धैर्यस्य चात्मनः आपन्निकषपाषाणे नरो जानाति सारतां १९ दुःखेष्वपि
निर्जरेष्वेव प्राहुर्न सर्वमुत्तमं हन्तं जीर्णं वेश्वापि हहेकार्पटमर्हति २० चिंतनीया हि विप-
दामादावेव प्रतिक्रिया न कूपखननं युक्तं प्रदीप्ते वह्निना गृहे २१ वरं दारिद्र्यमन्यायप्र-
भवाद्विभवादिह कृशतामभिमता देहे पीनता न तु शोफतः २२ अपरीक्ष्य न कर्तव्यं कर्तव्यं

षा

१००

100

कर्तव्यंस्वपरीक्षितं पश्चाद्भवतिसंतापोब्राह्मणीनकुलेयथा २३ दिवानिरीक्ष्यवक्तव्यंरात्रौनै
वचनैवच संचरंतिमहाधूर्तावटेवररुचिर्यथा २४ गावोहरश्चचारेणाहिरण्यंलाभलिप्सय ·
स्त्रीविनश्यतिरूपेणब्राह्मणोराजसेवया २५ अतिदानाद्बलिर्बद्धोनष्टोमानात्सुयोधनः वि
नष्टोरावणोलौल्यादतिसर्वत्रवर्जयेत् २६ धनमस्तीतिवाणिज्यंकिंचिदस्तीतिकर्षणं से
वयापीयदस्तीतिभिक्षानैवचनैवच २७ स्पृशन्नपिगजोहंतिजिघ्रन्नपिभुजंगमः हसन्नपि
नृपोहंतिमानयन्नपिदुर्जनः २८ जानंतिपशवोगंधाद्वेदाज्जानंतिवाडवाः चराज्जानंतिरा
जानश्चक्षुर्भ्यामितरेजनाः २९ सपक्षोलभतेकाकोहंतसाविविदंफलं पक्षहीनोमृ
गेंद्रोपिभूमिसंस्थोनिरीक्षते ३० सपक्षोलभतेलक्षंगुणमुक्तोपिमार्गणः नलक्षतेसोवि
पक्षः पुरोराष्ट्रपर्यंतेयदा ३१ अलब्धापिफलंराज्ञः संश्रितायांतिसंपदः महाहृदसमीप
स्थपश्यनीलंविनश्यति सर्वेसहायेसजवः प्रतिशातार्थपालकः परोपकारिणः सेव्या
निर्धनाअपिवेनराः ३२ युक्तियुक्तंप्रगृह्णीयाद्बालादपिविचक्षणाः रवेरविषयंवस्तु
किंनदीपःप्रकाशयेत् ३४ कटुकंवामयुक्तंवाप्रयुक्तमवचनंमनोहारि वामेगर्दभनाद

१००

श्रितश्रीस्तिष्ठयारोग्य ३५ वृथावृष्टिःसमुद्रेषुवृथातृप्तस्यभोजनं वृथादानंसमर्थस्यवृथादिवा
दीपविभूषणं ३६ अजायुद्धमृषिश्राद्धंप्रभातेमेघडंबरं दंपत्योःकलहश्चैवपरिणामेनकिंच
न ३७ स्नेहेनाग्निनपूर्यंतेपूर्यमाणान्यपिक्वचित् आत्मगोनियमोराजासमुद्रश्चदरंग्रहं ।
३८ वस्त्रंगांचबहुस्त्रींजलपात्रमुपानहौ ग्रीष्मधर्यंबीजमाहात्यंसंकीर्णीनयथामुयात् ३९
अर्थनाशंगटहेतापंगटहेदुश्चरितानिच वचनंचापिमानस्यमतिमान्नप्रकाशयेत् ४० अ-
हितंकंत्यजेद्देशंहितंसेपदवोत्यजेत् त्यजेत्मायाविनंमित्रंधनंप्राणहरंत्यजेत् ४१ सो-
सोदरेनपरित्यक्तंनिःस्नेहंबल्लवंत्यजेत् सोदरंभ्रातरमपिकिंपुनान्यपृथग्जनं ४२
धनिमित्रंमवेद्वक्रोकोडःखेयात्रामपवच ग्रायासोवायतेनामूलंतदेकांगमपित्यजेत् ४३
त्यजेदेकंकुलस्यार्थेग्रामस्यार्थेकुलंत्यजेत् ग्रामंजनपदस्यार्थेआत्मार्थेपृथिवींत्यजेत्
४४ नगरस्याग्रतोराज्ञेस्थित्वेकार्येसमेफलं यदिकार्यविपत्तिःस्यान्मुखरस्तत्रहन्यते
४५ पंचयत्रनविद्यंतेनतत्रदिवसंवसेत् धनिकःश्रोत्रियोराजानदीवैद्यस्तुपंचमः ४६ अ-
नायकेनवस्तव्यंनवसेद्बहुनायके आत्मनःशांतिमन्विच्छन्नवसेद्बालनायके ४७ सेवेयत्र

या
१०२
101

विनेतारः सर्वे पंडितमानिनः सर्वे महत्त्वमिच्छन्ति तद्वृंदमवसीदति ४८ ऊर्ध्वमिंयान्पदं क्रियाः
कार्या ह्यारोहणे येन केनाप्युपायेन प्रसिद्धः पुरुषो भवेत् ४९ नहीदृशं संवननं त्रिषु
लोकेषु विद्यते दया मैत्री च भूतेषु दानं च मधुरा च वाक् ५० विवादो धनसंबन्धो याचनं स्त्री
षु संगतिः आदानमग्रतः स्थापि मैत्रीभंगस्य हेतवः ५१ दर्शितानि कलत्राणि गृहे भुक्तम
शंकितं कथितानि रहस्यानि सौहृदं किमतः परं ५२ न मातरि न दारेषु न सोदर्येषु बंधु
षु विश्रंभस्तादृशो यादृङ्मित्रे पुंसां निरंतरं ५३ शोकारातिपरित्राणं प्रीतिविश्र—कार
णं केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमित्यक्षरद्वयं ५४ दुःखेन स्निह्यते मित्रं स्निग्धं दुःखेन भिद्यते
मित्रश्लिष्टानुयाप्रीतिः सा दुःखविवेकप्रदायिनी ५५ ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं कुलं तयो
र्मैत्री विवाहश्च न तु पुष्टविपुष्टयोः ५६ चिबुके यस्य लोमानि न वक्षसि न गल्लयोः ते
न मैत्री न कर्तव्या यदि निर्मानुषं जगत् ५७ दानेन तपसा शौर्येण च यस्य न प्रथितं यशः वि
द्यायामर्थलाभे वा तस्य जन्म निरर्थकं ५८ परोपकारशून्यस्य धिङ्मनुष्यस्य जीवितं जी
वंतु पशवो येषां चर्माप्युपकरिष्यति ५९ यज्जीव्यते क्षणमपि प्रथितैर्मनुष्यैर्विज्ञानविक्रम-

यशोभिरभ्रमन्नमानं तन्नामजीवनफलंप्रवदंतिसंतः काकोपजीवतिचिरं बलिमेवभुंक्ते ६०
किंतेनजातुजातेनमातुर्यौवनहारिणा आरोहतिनयःस्वस्यवंशस्याग्रेध्वजोयथा ६१
अज्ञानमृतमूर्खेभ्योमृतजातोनोसुतोपरं यतस्तौस्वल्पदुःखायजावज्जीवंजडोदहेत् ६२ ।
नपुत्रःपितरंद्वेष्टिस्वभावात्सर्वेतरः ब्राह्मणानांहिविद्वेषीजायतेन्यस्वरेतसः ६३ ।
तथाचोक्तं यःसुतःपितरंद्वेष्टितंविद्यादन्यरेतसः यस्तुनारायणंद्वेष्टितंविद्यादन्यरेता
सं ६४ किंकुलेनविशालेनशीलमेवात्रकारणं कृमयःकिंनजायंतेकुसुमेषुसुगंधि
षु ६५ नपुत्रत्वेनपूज्यंतेगुणोग्रासाद्यतेपदं रवेर्व्यापारमादत्तेप्रदीपोनपुनःशशी ६६
अधमामातुलैःख्याताःश्वशुराश्चाधमाधमाः उत्तमाआत्मनाख्याताःपितुःख्याताश्चम
ध्यमाः ६७ ज्येष्ठोभ्रातापितृसमोमृतेपितरिसर्वदा सर्वेषांहिसदातास्यात्सएतान्प्रत
िपालयेत् ६८ कनिष्ठास्तंनमस्येरन्सर्वेछंदानुवर्तिनः तमेवचोपजीवेरन्यथैवपि
तरंतथा ६९ विभागेचसमानास्तेपितुर्द्रव्यस्यकेवलं तयोःपूर्वतरोयस्तुगुरुःसहिनिग
द्यते ७० ऋणशेषमग्निशेषःशत्रुशेषस्तथैवच पुनःपुनःप्रवर्धतेतस्माच्छेषंनरक्षयेत्

श्रा

१०२

102

कुभोज्येनदिनेनष्टंकुकलत्रेणशर्वरी कुपुत्रेणकुलंनष्टंयत्रयत्रप्रदीयते ७२ चतुरःस्वजा-
तःसर्वंमृग्यायास्तेनवेधसा नसृष्टःपंचमःकोपिस्रष्टेनेयेनयोषितः ७३ संदेवमर्त्यजा-
नीयान्मंत्रमूलपरंस्त्वियं उद्विजेततथैवास्याःसर्पाद्विषमतानादपि ७४ वर्धस्मतपस्वी-
स्यात्कुरुष्वाप्यहुतव्रताः मयपास्त्रीसतीराजन्निततिनष्टद्दयामहे ७७ जल्पंतिसार्धमा-
नेनपश्यंत्यन्यंसविभ्रमं हृदयेचिंतयंत्यन्यंनस्त्रीणामेकतोरतिः ७८ नाग्निस्तृप्यति-
काष्ठानांनापगानांमहोदधिः नांतकःसर्वभूतानांनपुंसांवामलोचना ७९ स्थानंना-
स्तिक्षणोनास्तिनास्तिप्रार्थयितानरः तेननारदनारीणांसतीत्वमुपजायते ८० सभार्या-
याप्रियंब्रूतेसपुत्रोयत्रनिर्वृतिः तन्मित्रंयत्रविश्वासःसदेशोयत्रजीव्यते ८१ लक्ष्म्याःपरि-
पूर्णोहंनभयंमेस्तीतिमोहनिद्रैषा परिपूर्णस्येवंदोर्भवतिभयंसिंहिकासूनोः ८२ अति-
परिचयादवज्ञासंततगमनादनादरोभवति लोकःप्रयागवासीकूपेस्नानंसमाचरति ८३
व्रजन्पथःप्रयातीश्चैर्नरःस्वैरेवचेष्टितैः अधःकूपस्यखनकऊर्ध्वंप्रासादकारकः ८४ अति
परिचयादवज्ञादतिसंगमनादरोभवति मलयेभिल्लपुरंध्रीचंदनतरुकाष्ठमिंधनंकुरुते ८५

पतेनीतिशास्त्रेभ्यः ब्राह्मेमुहूर्तेबुध्येतत्यजेन्निद्रामतंद्रितः नरंप्रातःप्रबुद्धंहिश्रयतिश्री-
र्गृहणाश्रया ८६ नोत्तरस्यांप्रतीच्यांवाकुर्वीतशयनेशिरः शय्याविपर्ययाद्गर्भोदितेःशा-
क्रेणपातितः ८७ कुर्यान्नपरदारेच्छांविश्वासंस्त्रीषुवर्जयेत् हृतोदशास्यःसीतार्थेहतःप-
द्माःविदूरथः ८८ नमद्यव्यसनीक्षीवःकुर्याद्वार्तांविपल्लवं हस्मयोहियदुःक्षीवाल्लणा-
प्रहवैरोःहतं ८९ दानेमत्वाश्रितेकुर्यान्नपश्चात्तापवान्भवेत् वलिनात्मार्पितोबंधेदा-
नशेषस्तुष्टये ९०, ब्राह्मणान्नावमन्येतब्रह्मशापोतिदुःसहः नत्तकायेनागतःको-
पाद्ब्राह्मणस्यपरीक्षितः ९१ दंभार्थमोदृतंकर्मनाचरेदिहतिःफलं ब्राह्मणादंभल-
ब्धाब्रह्मविद्याकर्णस्यनिष्फला ९२ नस्त्रीजडःप्रमूढःस्यात्क्रूढरागवशीकृतः पुत्रशो-
कादशरथोजीवंजायाजितोत्यजत् ९३ क्षिपेद्वाक्यशरान्घोरान्नपारुष्यविशृंखलान् ।
वाक्पारुष्यरुषाचक्रेभीमःकुरुकुलक्षयं ९४ परेषांक्लेशदंकुर्यान्नपैशुन्यप्रपंचधियं ।
पैशुन्येनगतोराहुश्चंद्रार्कैर्भक्षणीयतां ९५ कुर्यान्नीचजनाभ्यस्तांनयाञ्चांमानहारि-
णीं वलिप्रार्थनयाप्रापलघुतांविष्णुर्वामनः ९६ वैरैःक्रूरतरैर्लब्धैर्नकुर्यात्प्रीतिसंगतिं

विशिष्टस्याद्दरेऽद्वेनं विश्वामित्रोनिमंत्रितः ९७ तीव्रेणपसिलीनानामिंद्रियाणांनविश्वसेत् ।
विश्वामित्रोपिसोत्कंठोमेनकावशमागतः ९८ भक्तंरक्तंसदासक्तंनिर्दोषंनपरित्यजेत् ।
रामंत्यक्त्वासतींसीतांशोकमाल्याज्ञलोभवेत् ९९ नक्रोधाग्रात्रधानस्यभीमामिक्रोद्विषी
यतां निपीतभ्रातृरुधिरःप्रायनिर्दोहृकोदरः १०० वर्जयेदिंद्रियजयेनिर्जितेजननीमपि
पुत्रीकृतोपिप्रद्युम्नःकामितःशंबरस्त्रिया १ प्रभुप्रसादेविश्वासंनकुर्यात्स्वप्नसन्निभे ।
नंदेनमंत्रीनिहितःशकटोलोहबंधने २ नलोकायतवादेननास्तिकस्याद्दैवतः ।
हरिर्हिरण्यकशिपुंजघानस्तंभगर्भगः ३ अप्युन्नतपदारूढःपूज्यान्नैवापमानयेत्
नहुषःशक्रतांप्राप्यच्युतोगस्त्यापमाननः ४ हितोपदेशंशृणुयात्कुर्वीतचयथोदितं ।
विदुरोक्तमकृत्वाभूत्कौरवःशोकभाजनः ५ नशृण्वायतमेस्वर्यंकुर्यादार्यःकथंचन ।
श्रुत्वार्पितप्रभुत्वोभूद्धृतराष्ट्रस्तृणोपमः ६ श्रुतिस्मृत्युक्तमाचारंनत्यजेत्साधुसेवितं दैत्या
नांश्रीवियोगोभूत्त्यक्तधर्मक्रियाभुवां ७ नदीनांचनारीणांचशृंगिणांशस्त्रपाणिनां विश्वा
सोनैवकर्तव्यःस्त्रीषुराजकुलेषुच ८ यावत्तल्पगतोविश्वःसस्माराप्यरगरुडध्वजं ९ ।

पतेत्तेमेंद्रस्य संदेहोवैस्यवेमार्गेनकार्योनैःऊर्दर्शनैः रामप्रभावमराधापिपयन्तोव्योपशमसेत
ना ११ शार्ङ्ग॰यवस्य अयाजरामनुष्याणामनधावाजिनांजरा असंभोगोजरास्त्रीणांवस्त्रा
णांमलिनंजरा १२ कविःकरोतिकाव्यानिस्वादुजानंतिपंडिताः सुंदर्याअपिलावण्यंपति·
र्जानातिनोपिता १३ कस्यापि इतिशा॰यवनीतिपरिच्छेदः २३ मणिःशाणोल्लीढःसम
रविजयीहेतिनिहतो मदक्षीणोनागःशरदिसरितःश्यानपुलिनाः कलाशेषश्चंद्रःसुर·
तमृदिताबालवनिता तनिम्नाशोभंतेगलितविभवश्चार्थिषुनृपाः १ अथसप्तकनी·
तिः शशीदिवसधूसरोगलितयौवनाकामिनीसरोविगतवारिजंमुखमनक्षरंस्वाकृतेः
प्रभुर्धनपरायणःसततदुर्गतःसज्जनोनृपांगणगतःखलोमनसिसप्तशल्यानिमे २ प
तोभर्तृद्वेषः अविधेयोभृत्यजनःशठानिमित्रारणदायकःस्वामी अविनयवतीचभार्या
मस्तकशूलावत्वारि ३ शान्तिरहितोपकृत्यतिसेवासक्तोपिमानमुद्वहति अधनोपि
द्दिकामयतेजानातिविधिविड्बयितुं ४ दुर्मंत्रान्नृपतिर्विनश्यतियतिःसंगात्सुतोला·
लनाद्विप्रोनध्ययनात्कुलंकुतनयाच्छीलंखलोपासनात् मैत्रीचाप्रणयात्समृद्धिरनयात्·

शा
१५४
105

स्नेहः प्रवासाश्रयात् स्त्रीर्मेघादनवेक्षणात् दपिकृषिः त्यागात् प्रमादाद्धनं ५ कोर्थान्प्राप्यनर्वि
तोति विषयात् कस्यापदोस्तंगताः स्त्रीभिः कस्य न खंडितं भुवि मनः को नाम राज्ञां प्रियः कः का
लस्य न गोचरांतरगतः कोर्थी गतो गौरवं को वा दुर्जनवागुरानिपतितः क्षेमेण जातः पुमान्
६ स्त्रीवैधेयमयोपनत्वचिंतामर्पितां तिः स्त्रीशुकामोपशांतिः काके शौचं द्यूतकारेषु सत्यं राजा
मित्रं केन दृष्टं श्रुतं वा ७ मांसं मृगाणां दशनं गजानां मृगाहिषीणां चर्म फलं द्रुमाणां स्त्रीणां
स्वरूपं हि नराणां हि रूपमेतेषु गुणा वैरकरा भवंति ८ त्वक्सारमन्यपतितयशो विषमस्य मेत्रीन
ष्टक्रियस्य कुलमर्थपरस्य धर्मः विद्याफलं व्यसनिनः कृपणस्य सौख्यं राज्यं प्रमत्तसचिव
स्य नराधिपस्य ९ ग्रामो न मित्रं कपटेन धर्मं परोपतापेन समृद्धिभावं सुखेन विद्यां परु
षेण नारीं वांछंति ये व्यक्तमपंडितास्ते १० धातुवादेन विनाशमेता नाशाः कौलिकमते जा
मातृविचश्रद्धाशात्रयमेतन्निरर्थकं ११ राजा तृणीब्राह्मणः सर्वभक्षी स्त्री चावशा दुष्टबु
द्धिः सहायः प्रेष्यः प्रतीपोधिकृतः प्रमादी त्याज्या अमी यश्च कृतं न वेत्ति १२ वैद्यं पानरतं
नटं कुपठितं स्वाध्यायहीनं द्विजं युद्धे कापुरुषं हयं गतरयं मूर्खं परिव्राजकं राज्यं न्द्रपजा

नैवक्रमेत्रिभिःपरिहृतेमंत्रवद्भिर्तंमित्रंबालात्विषयज्ञार्थियौवनगर्वितांपरिहृतांश्चंचतिनितेपंडि-
ताः १३ वृत्तंक्षीणफलंत्यजंतिविहगाःशुष्कंसरःसारसाः निर्द्रव्यंपुरुषंत्यजंतिगणिका-
भ्रष्टंनृपंमंत्रिणः पुष्पंपर्युषितंत्यजंतिमधुपादग्धंवनांतंमृगाः सर्वःकार्यवशाज्जनोभिरम-
तेकाकस्यकोवल्लभः १४ स्वफलनिचयःशाखाभंगंकरोतिवनस्पतेर्गमनमनसेवक्षा-
येयःकरोतिशिखंडिनः चतुरगमनव्याजेनायोभ्वःसगौरिवबाध्यतेगुणवतिजनेप्रायेणैते-
गुणाःखलुदूषणं १५ त्यजंतिभयमुत्कटनपायंमेत्रंचशत्रवःप्रमादिनंविद्या स्त्रीःकामिनम-
लसंश्रीःक्रूरंस्त्रीदुर्जनंलोकः १६ द्वाविमौपुरुषौलोकेस्वर्गविनोनकदाचन यश्चाधनः
कामयतेयश्चकुप्यत्यनीश्वरः १७ द्वाविमौपुरुषौलोकेपरप्रत्ययकारकौ स्त्रियःकामि-
तकामिन्योलोकःपूजितपूजकः १८ द्वाविमौपुरुषौलोकेस्वर्गस्योपरितिष्ठतः प्रभुश्च
क्षमयायुक्तोदरिद्रश्चप्रदानवान् १९ द्वाविमौपुरुषौलोकेनभूतोनभविष्यतः प्रार्थितोय-
श्चकुरुतेयश्चनार्थयतेपरं २० द्वाविमौपुरुषौलोकेशिरःशूलकरौपरौ गृहस्थोयोनि-
रारंभोयतिश्चसपरिग्रहः २१ द्वाविमावंभसिक्षेप्यौगाढंबद्ध्वागलेशिलां धनिनंचाप्रदा-

शा

१०५

105

तारंदरिद्रंचातपस्विनं संतश्चेदमृतेनकिंयदिखलस्तत्कालकूटेनकिंदातारोयदिकल्पशाखि।
भिरलंयद्यर्थिनःकिंद्रुमैः किंकर्पूरशलाकयायदिदृशःपंथानमेतिप्रियः संसारेपिसतींद्र
जालमपरंयद्यस्तितेनापिकिं २३ लोभश्चेदगुणेनकिंपिशुनतायद्यस्तिकिंपातकैः सत्यंचेत
पसाचकिंशुचिमनोयद्यस्तितीर्थेनकिं सौजन्यंयदिकिंगुणैःसुमहिमायद्यस्तिकिंमंडनैःसद्वि
द्यायदिकिंधनैरपयशोयद्यस्तिकिंमृत्युना २४ मित्रंस्वच्छतयारिपुंनयबलैर्लुब्धंधनैरीश्वरं।
कार्येणद्विजमादरेणयुवतिंप्रेम्णासमैर्बांधवान् उग्रंसंस्तुतिभिर्गुरुंप्रणतिभिर्मूर्खंकथाभि·
र्बुधंविद्याभीरसिकंरसेनसकलंशीलेनकुर्याद्वशं केषामपीते वाजीचारुगतिःशशांकधा
वलंछत्रंप्रियापृष्ठतः श्रोत्रेगानमनंतमंडलाविजयिनोभूपाःपुरःपंचषाः तांबूलंचवलंसा।
रवाचचत्वरःसंपद्यतेचेत्सखि शाङ्गस्तकटकद्वयासामितरत्नाभरणद्वयाणतदा कस्यापि जा
वोह्निसमेःपरमंविभूषणंद्वयांगनायाःकुशलातपस्विनः द्विजस्यविद्यान्नृपतेरपिक्षमाय
राक्रमःशाह्ववलोपजीवनो २७ पांडवजलस्य वासःशुभ्रमृत्वंवसंतसमयःशुभ्रशर्वरान्मा।
लतीधात्रक्षःकुसमायुधःपरिमलःकास्तूरिकोसंयत्रः वाणीनकैरसोज्वलाप्रियतमास्या

मावयोर्न्तनेमार्गीः ग्रांभवएवपंचमलयीगीतिः कविर्विज्ञाणः २८ विज्ञानस्य इंडकैरविणी
वकोकपटलीवांभोजिनीबोधवेमेघेचातकमंडलीवमधुपश्रेणीवशुष्पाकरे माकंदेपिकस्वं
दरीवनरुणीप्रारोग्यंवशोषितंचेतोहतिवियममप्रियसखीनांदहुशल्कंवते २९ नित्यंब्रह्मलय
यास्मरंतिगुनयोहंसायथामानसंसानंदास्कटशाह्लकीवनयुताध्यायंतिरेवांगजाः युष्मद्
गैनलालसाःप्रतिदिनंयुष्मान्स्मरामोवयंयन्न्यःकोपिसवासरोत्रभवितायत्रावयोःसंगमः
३० एवंवचैतन्यानामैत्री शत्रुर्दहतिसंयोगेवियोगेमित्रमप्यहो उभयोर्दुःखदायित्वंको
भेदःशत्रुमित्रयो ३१ प्रियवाक्यप्रदानेनसर्वेतुष्यंतिजंतवः तस्मात्तदेववक्तव्यंवचनेकाद
रिद्रता ३२ इतिश्री०नीतिपरिच्छेदः ७४ अथराजप्रशंसा यतोराजैर्विनाराज्ञांराज्यशो
भानजायते ज्ञयप्रतापौसैन्यसंरक्षात्तस्मादिहोच्यते १ पुरासर्वेसुरविनासन्कामगाः
खेचराराजाः मुनिशापाङ्गताभूमौततोजातावनेचराः २ मंडोमंडोमृगोमित्रसुखर्थीजा
यतेगजः त्रयोयुगत्रयेभूवन्मिश्राःकलियुगेगजाः ३ शाङ्कःपरंसेमो यतःसत्वंततोधर्मो
यतोधर्मस्ततोधनं यतोरूपंततःशीलंयतोनागास्ततोजयः ४ यद्वद्वनमसिंहंचयद्वद्राष्ट्र

शा
१०६
106

मपार्थिवं यद्वत्शौर्यमशास्तंतन्तद्दैसैन्यमकुंजरं ५ प्राकारगोपुराट्टालकपायेद्धाटनादिषु
भंजने मर्दने चैव नागा वज्रोपमाः स्मृताः ६ शरजालोच्छित्तपुंवः कोन्यः शक्तः परं राजान् तो·
तेषाकारमनुष्याश्वरथाश्वनरकुंजरान् ७ एकशक्तिप्रहारेणाम्रियंते श्वानरोपिहि सदेहकृते·
प्रहाराणां महायुद्धेषु वारणाः ८ कोशस्वचनैर्दंष्ट्राग्राजलेषु क्षिप्तपंकजे स्नपयंति राजाहृः
सैलेंग्रनश्चकर्पक्षैः ९ स्त्रियो वनारंयंतेपि लेम्पाम्यामयाश्च वनिम्मलाः नास्ति हस्ति समो बंधु
नास्ति हस्तिसमः सखा १० बालकाख्यात् चीत्कारैर्नाशयंतः स्वपतिभटमनोदयंतोम·
दाया: प्रौढाः संग्रामसीम्नि स्ववलवहलतां वाञ्छमाञ्छोकमानाः शुंडादंडप्रहारैः परमम
पिवलेकेपयंतः परेषां येषां सर्वे राजेंद्रा भुवि विजयविधौ तेमनाभूमिपालाः ११ चलंति
येषां न मतं राजेंद्राः पुरः प्रयाणे वनशैलतल्पाः वांछंति नैवं विजयेकपंते राजेति शाहृचा
कथंलभंते १२ सेतुंसंभेदयंतो चलविकटभटप्रांतर्तिं त्रोटयंतः प्राकारं दारयंतः पर·
मनसिपरांभीतिमुत्पादयंतः व्यूहं विद्रावयंतः स्वनमपि पवने हेलयोत्पादयंतो येषां मा
जैर्गजेंद्राः स्ववलयरणिभुजां तज्जयः सिद्धएव १३ रक्षंतिपक्षेमुदिताः स्वकीयमभ्रंतिसे·

१०६

त्वंक्त पितामः पौत्रेषां शाणैरपीत्यूंनि हितं तप्र भूणांगजैः समानंच्क्वबलं बलीयः १४ तावज्जर्जति वी
र्यान्त्वनिधनविधौ युद्धमध्येपि धीराः तावद्धावंति वेगं परमपि दधतः संम्रुखीनाः नरेंद्राः क्रूरा
द्दृढः स्सज्जोमदम्रुदितमनामाननिमानेविधुन्वन्पावन्नायाति कोपात्कृतिविविधरवाटोपप्रको
पितागः १५ सैन्यो मारणतो धुनीशूलनतेयो वारिवंधायते योमञ्जन्नपवितः परोष्ठनबलं युद्धेषु
योधायते यः स्त्रीयत्तितिनाथरत्नगणविधौ प्रौढैककर्णायते स्वप्राज्ञैर्विजिगीषुभिर्गजगणैः कैः
पार्थिवैनोर्थ्यते १६ मातंगैरथयैर्महेंद्रभवनं प्राणाधिकं जन्यते यैः श्रीमेरपि सर्वलोकमि
हिता कीर्तिः सिता तन्यते यैर्मत्तैरपि संगरे रिपुमदः शोषं समानीयते तेमी भागवतः प्रयांति
पुत्रतः क्वेवेरमाभूपतेः १७ एतेगुणाकरस्य इति गजप्रशंसा अथ भद्रलक्षणानि प्रतिमा
नेविपुलस्मारूढष्टायतानन: खेवस्वरभिनिम्वासस्तास्त्रजिकोष्टतालुकः १८ तथास्मता
ल्पसंस्थानोदंतोष्ठश्रोविशेषतः मधुपिंगलनेत्रश्चमहाकायोमहाबलः १९ पुरस्तादुच्छ्रि
तस्वापिपश्चादवनतोपिच यन्त्रविनतवंशश्च समपादतलः शुभः २० विंशत्पाश्चनखैर्युक्तो
योष्टादशभिरेवच विषफटवाग्निनिसिंहसेभोनविभेत्यंकुशादपि २१ अत्रयैवेदीश्चरश्चक्तपावा

ग्रा
१०७
107

नचकर्कशः कल्याणमेथातेजस्वीसमद्गः परिकीर्त्तितः २२ अथमंदल० महाग्रीवोमहावक्त्रो
महाश्रोथोमहोदरः पीनोरुवंशः सोद्गतत्वग्विभक्तामहाशिराः २३ वलैर्हृष्टैर्दृढैर्भिदीर्घैःशुक्लैः
स्तिरैर्येस्तनूरुहैः स्थिरैःस्थिराङ्गुलितलैः पादैस्सएष्ठुभिःसमैः स्थिरस्निग्धेविशालेचपी
नेचापिप्रकीर्तिते विषाणेतस्यविहङ्गिरोष्ठादीर्घस्सरोमशः २५ कूर्मसंस्थानगमनोमंदोम
मंदगतिक्रमः सेसीललोचनेनित्यंनिद्रांयस्स्वगच्छति २६ धीरोऽरक्तोहस्तिन्यांजितहेगो
जितश्रमः निर्भयोमंदबुद्धिश्चधृतिमान्मदउच्यते २७ अथमृदलक्षणानि तन्वत्वकर्णपादः
दीयस्तन्वास्यस्तनमेहनः तनुवंशोदरश्चैवतनुव्यक्ततनूरुहः २८ दीर्घजिह्वविषाणश्चदी
र्घगात्रस्तथावरः प्रध्वस्तकर्णरोमत्वक्दुर्बलाङ्गापिसंहतः २९ निपानेगोचरस्थानेशय्यायां
चापिनिर्वृतः तृणादिभयशंकीचनित्यमेवनसंस्थितः ३० कृस्वग्रवगालांगूलोदीर्घविक्रमते
क्रमैः पुनःपुनश्चविनन्दुर्मतिश्चापिधावति ३१ वकाशीबहुलीकश्चदंडपातेश्ववाहमः ग
हेत्यकष्टवेगाश्चभारंप्राप्यावसीदति ३२ हाङ्गाश्चाप्यायतेनागाःत्रिपंचपरिहीयते कदल०
लवणैश्चैवहृदैश्चातरतोव्रजेत् ३३ नित्यंचसांत्वयेनेदंनचैनमपिनापयेत् सर्वेषांलक्षणैः

कैश्चित्फलोमिश्रोभवेद्गजः ३४ अथगजप्रक्रिया एवंविधानाजानूज्ञात्वान्वनादानीयपार्थिवः
विनयेच्छिष्यवत्कार्यात्तत्रवत्परिपालयेत् ३५ शूरमारोहकंकुर्याद्दशगंधविशेषतः शूरत्वंका·
तरत्वंचनदायत्वंगजेयतः ३६ सजितःकल्पितःशूरःशूराद्दृढःप्रतापवान् जयत्येकोपिमातं·
गःषट्सहस्राणिवाजिनां शरतोमरयंत्रैश्चगजस्कंधहतानराः स्वर्गेतरणान्प्रयांत्येवतस्मात्स्व
र्गोपमागजाः ३७ एतेबालकाबात् इतिश्री·राजप्रशंसापरिच्छेदः अथतुरगप्रशंसा पुरा·
सपक्षाहरयोविचेरुःखेचराःकिल गंधर्वेभ्यःसमुत्पन्नाःसदास्वच्छंदचारिणः १ तेजोवायुप्र·
दग्धेःसर्वैर्लक्षितलक्षणाः वीक्ष्यशक्रोजगादेवंशालिहोत्रंमहामुनिं २ छिंधिपक्षानमीषां
त्वंयथास्युर्वाहनाइमे इषीकास्त्रीणसोप्येषांपक्षांल्लक्ष्मीतयेच्छिनत् ३ ततःप्रसादितैस्तैस्तु·
र्वरंप्रादादिदंमुनिः युष्मत्स्वेतोपमोवेगस्तुरगाणांभविष्यति ४ यूयंशक्रादिदेवानांवाहन
त्वंगमिष्यथ तथाभूमिपतीनांचवैरिवेगसमन्विताः ५ योराजाभवतांतुष्टिंसाधयेत्तादि·
भिस्तथा करिष्यतिससर्वत्रजयभागीभविष्यति ६ अथाज्ञामप्रवंशात्तांगतावाहनतांहयाः·
तेषुधर्मार्थकामांश्चसादयंत्युपकारिणः ७ अमूलमंडलंयस्यगर्देहेसंतिनवाजिनः गर्दहा·

शा
१०८
108

भिन्नेषु तेनापि लेखोद्धितेषां तये ८ अस्थाय समयस्यालस्य यस्या स्यात्लसत्कोचनं ९ निपतन्मु·
थिवीशेन मिषतां सर्वधन्विनां शत्रून्निहन्त्ययात्येकः स्पृहे वाजिप्रभावतः १० शस्त्रास्त्रैर्भिन्नदेहोऽ
पि स्रस्तांगोपि सुरुप्रभावतः न मुंचति रणे नाथमन्त्रः कोन्यो हयात्मसुत ११ हरस्यापि बली शत्रुर्न
शेते रजनीष्वपि तस्य भीत्या यदहे यस्य हयवेगावन्तराः १२ न गजैर्नैव नरैः कार्यसिद्धिमवाप्नोति·
भूभृतो तथा निमेषमात्रेण यथा वाहैः समाश्रितैः १३ इति शार्ङ्गधरे सिते इति हयप्रशंसा·
अथ तुरंगाणां सामान्यप्रशंसा ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां चैव लक्षणैः ज्ञेया हययोत्तमा।
स्तेषु पूर्वपूर्वः शुभावहः १४ प्रायेण ब्राह्मणः शुक्लः क्षत्रियो लोहितः स्मृतः वैश्यः पीत
सवर्णः स्यात्कृष्णवर्णस्तु तदर्थकः १५ पुष्पगंधः सदा विप्रः क्षत्रियोऽगुरुगंधकः घृतगं·
यो भवेद्वैश्यः मीनामोदी चतुर्थकः १६ विवेकी सद्गुणो विप्रस्तेजस्वी क्षत्रियो बली इष्टभा
वस्तथा वैश्यो निःसत्वः कातरोऽपरः १७ ब्राह्मणास्ते महत्स्वेषु सिद्धिं गच्छन्ति वाजिनः क्षत्रि
या युद्धकार्येषु वैश्या इवार्जने सदा १८ शूद्राश्वा नेषु कृत्स्नेषु ज्ञात्वैवं वाजिनः सदा श्र·
न्ते हि फलकार्येषु यच्छेच्छ्राम्यन्तीप्सितं १९ सदा सप्तमा भवन्त्येते वाजिनो ये तु भूतले जायता

योधनेग्रामेकार्कवस्यचमतृगो २० ख्लत्त्वग्णमहावेगाःसमत्वाश्रुतिचस्मराः जितश्रमाविनीता

येराज्ञार्हास्तिह्याःस्मृताः २१ अथपृष्ठ्यगवयवानांलक्षणानि घ्राताघ्राणजितावोष्टौवलिह्री

नेत्रमृडवचौ जिह्वावक्त्रावतन्वीवतालुरक्तंप्रशस्यते २२ घनस्निग्धाःसुबद्धाश्चसमादंता

स्तुशोभनाः नातिदीर्घौष्टपृष्ठैनेवहन्वाहसशोभनौ २३ अतंततनिर्गतौचैवसुवद्धेनैवचावि

ले प्रशस्ते वाजिनंनेत्रेमधाजेकालकावके २४ स्वावर्तंचविशालंचललाटंवाजिनांशुभं॰

शस्तंशिरःसुसंहृत्तमावर्तहृदयभूषणं २५ ह्रस्वताकर्णयोःशस्तानातीदण्णतानतुतातथा॰

सहछोक्ञेचितांतीक्ष्णांथग्रीवांविडदृशाः २६ केशांश्चजटाहीनंमृदुदीर्घंप्रशस्यते अ॰

नावर्तौहृछेश्चैवस्कंधेवाहसपूजितः २७ उरोविशालंशस्तंचकक्षेदीर्घोन्नतेशुभे कुक्षिं॰

समंसुगंधिस्याङ्कुस्थिव्रणविवर्जितं ऊरूवृत्तौसमौबाहूपृष्ठंजानुप्रशस्यते २८ अवक्रैमा॰

सहीनेचवाजिजंघेसुशोभने कूर्चंसमंसुगंधिस्यादंगुष्ठिव्रणविवर्जितं २९ पृष्ठामेढकि

काःह्रस्वाःवर्तुलाःपृथुलाःखुराः पार्ष्णीवभुजेतौदीर्घौसुदृढौवसमौशुभौ ३०॰ घ्रा

विलेविसृष्टंतंयजवरंवाजिनांशुभं नातिदीर्घंसमंपृष्ठंकिंचिच्चविनतंशुभं ३१ पतेषा॰

शा
१०९
109

लिहोत्रस्य पीताकटिःस्वहृतिश्चपश्चाद्भागःपृष्ठःशुभः मृदुस्निग्धायथेनैर्युक्तोबालैःपुच्छंप्रश
स्यते ३२ हृषरोगाचसमोहृत्तौविल्वमात्रौविलोमशौ हृस्ववर्णाविहीनंचहृस्वंमेदनमिष्यते ३३
अथस्वांगमानलक्षणानि ऊर्ध्वश्रीहिनयंमानमंगुलस्यनिगद्यते हस्तोपिहिसमाख्यातश्चतु
विंशतिरंगुलैः ३४ द्वात्रिंशदंगुलंवक्त्रमुत्तमाश्वस्यकीर्तितं अंगुलद्वयहीनंतुमुखंस्यान्मा
ध्यवाजिनः ३५ ततोपिद्व्यंगुलंन्यूनंकनिष्ठस्यमुखंस्मृतं शीर्षाचोत्तमवाहस्यषट्पंचाशन्मि
तांगुलैः ३६ चत्वारिंशत्स्वद्व्यधिकामध्यमाश्वस्यकीर्तिता: षड्विंशदंगुलैर्ग्रीवाहीनाश्वस्यप्र
कीर्तिता ३७ उरःपृष्ठेकटिश्चैवमुखवत्तुलंसमादिशेत् कर्णौसमांगुलौप्रोक्तौतालुकंचष
डंगुलं ३८ स्तनौमोक्षस्यःपुच्छदंडःकथितोविंशदंगुलः द्वाविंशदंगुलोमध्येजंघेचैवोत्तमेमते
अष्टादशतयामध्येहीनेचैवचतुर्दश समांगुलःखुरःप्रोक्तउत्तमाश्वस्यपंडितैः ४० षडंगु
लोभवेन्मध्यःकनिष्ठःपंचसंमितः चतुर्हस्तश्चविख्यातउत्सेधेनहयोत्तमः ४१ अर्धहस्ते
नहीनस्तुभवेन्मध्यस्तुरंगमः ततोचहस्तेहीनश्चहीनएवहयःस्मृतः ४२ पंचहस्तप्र
माणेनदैर्घ्यमुत्तमवाजिनि चतुर्भिर्मध्यमेप्रोक्तंत्रिभिःसार्धैस्तथाधमः ४३ अपांगात्प्र

१०९

क्षमूलेन्नतिर्यगास्यं प्रमाणयेत् स्तगंतालकऊर्दंयाहर्थमानेनबुद्धिमान् ४४ अथहयानां·
शुभलक्षणानि अथातःसंप्रवक्ष्यामिलक्षणानीहवाजिनां शुभैर्निवर्णैरावर्तैस्तानिविं·
याद्विशारदाः ४५ सर्वश्वेतोहयोयस्तुश्यामैकश्रवणोभवेत् सवाजीवाजिमेधार्हःश्या
मकर्णःप्रकीर्तितः यस्यपादाःसितासर्वेतथावक्त्रंचमध्यतः कल्याणपंचकःप्रोक्तःस·
दाकल्याणकृत्तमः ४७ यस्यपादाःसिताःसर्वेपुच्छंवक्षोमुखंतथा मूर्धजाश्चसितायस्य
तेविद्यादष्टमंगलं ४८ मुखेचंद्रकसंवीतोजंबूफलसमाकृतिः श्वेतपादःसविज्ञेयो
मल्लिकाख्यःसुपूजितः ४९ हंसोवाजीभवेद्यःसहंससमतालुर्नइष्यति कुत्सितावर्त
कर्णोपियावकल्याणकःशुभः ५० अथशुभावर्ताः एकोललाटेद्वौमूर्ध्निद्वौद्वौपार्श्वयोरुप
पार्श्वयोः द्वौचवक्षसिविज्ञेयःप्रयाणेचैकपद्यवत् ५१ अवावर्ताःदशप्रोक्तावाजिनां·
शुभकारकाः प्रयाणेमारुतोभालेवक्त्रवक्षसिचाश्विनौ ५२ सूर्याचंद्रमसौमूर्ध्नि रंध्रे।
स्कंधगजाननौ उपरंध्रेहरीशौचदशावर्ताअतःशुभाः ५३ त्रयोयस्यललाटस्थाआवर्ता
अथरोत्तराः निःश्रेणीसापविज्ञेयावाजिहृद्धिकरापरा ५४ अनेनैवप्रकारेणत्रयोग्रीवास्थि

शा
११०
110

नाः शुभाः ललाटे शुभावर्त्तौ चंद्रार्कौ शुभकारकौ ५५ कंठे चिंतामणिर्ज्ञेयः चिंतितार्थप्रदः
सदा आवर्तः पृष्ठवंशेयः स सूर्याख्यः शुभः स्मृतः ५६ नकुलस्यैते अथाशुभलक्षणानि च।
त्वारोप्यसिताः पादाः सर्वश्वेतस्य वाजिनः भवंति यस्य सत्याज्यो यमदूतः स उच्यते ५७ अन्य
वर्णशिरो यस्य शुक्लं वा यस्य वाजिनः शुक्लेन शिरसा वापि नानावर्णः स निंदितः ५८ हीनाः
दंतोधिकश्चैव करालः कृष्णतालुकः ऊर्ध्वलोमशाली शृंगी खंडितेत्वामिवातकः ५९ व्या
घ्राभस्तनी चैव द्विखुरः ककुदी तथा एकांडश्चैव जातांडो वाह्याः पादाः प्रकीर्तिताः ६०
पंचभिः सप्तभिर्दंतैर्वा हीनाधिको स्मृतौ करालीदीर्घैर्दंतैः ख्यायंते यस्य चोन्नताः ६१ कृ
ष्णतालुर्भवेद्यस्य स भवेत्कृष्णतालुकः ऊर्ध्वलम्बितैर्दंतैः ख्यायंते यस्य चाधरः ६२ सि
तैकचरणः शुक्लहीनस्तनशाली स्मृतः कलाभावर्तकः कर्णदेशे यस्य सं शृंगिकः ६३
व्याघ्राभो व्याघ्रवर्णः स्यात् स्तनयुक्तः स्तनी स्मृतः द्विखुरा गोखुराकारैः खुरैर्विंयाद्विचक्षणः
आवर्तः ककुदे यस्य स स्मृतः ककुदी हयः शुक्ले नैकेन लंबेन हयस्त्वेकांडसंज्ञितः ६५ अं
डाभ्यां रोमशाभ्यां तु जातांडो निह्नतः स्मृतः भस्माभं वक्र शुक्लं च कृष्णनीलं परित्यजेत् ६६ ११०

तिंयः केवलकस्मस्यसर्वस्येतस्यपूजितः ६७ अथइराणवार्ताः मुक्षेजात्तनिकहायांमेढ्रे।
गुस्येहनोस्यदि भूदेशेनेत्रपरितः कर्णोर्ध्येनदथस्तथा ६८ अथरोष्टचयाणायांगंडकेचि·
बुकेतथा शुक्रेनाभौत्रिकेजत्तावावर्त्तास्तुतिनिंदिताः ६८ शार्ङ्ग·धरस्य अथास्मानां
शुभाशुभचेष्टितं येर्ज्ञयाः कथयंत्याशुशुभंवायदिवाशुभं स्वामिनोवाजिनांचिह्नैः तं·
हिनेयंविचक्षणैः ६९ यः सनन्देहोह्रयोरावमूर्धवक्त्रः करोतिवा खुराग्रेणालिखन्भू।
मिंसशंसतिवराजयं ७० यः करोत्यसकृन्मूत्रपुरीषौवासुमोचनं सशंसतिपराभूति·
मन्यंतेयस्यदुर्मनाः ७१ निःकारणंनिशांतेयोह्रेषारावंकरोत्यपि परचक्रागमाशं·
सीसविज्ञेयोविचक्षणैः ७२ पुलकांचनपुच्छोयोजायतेयस्यघोटकः सशंसेति।
स्थिरस्यापिदुर्नंतस्यप्रयाणकं ७३ स्फुलिंगायस्यदृश्यंतेपुच्छतोम्यस्यवाजिनः निर्ग·
च्छतः प्रभोर्नाशंसशंसतिनिशागमे ७४ अश्वशालोसमाविश्यर्यदांतर्मधुमक्षिकाः।
मधुजालंप्रबध्नंतिम्रियंतेस्वामिस्तदाध्रुवं ७५ मर्कटवारयेयत्नात्सविशंतंहयालये मधु·
रायेसदाधार्योरक्तवक्त्रोमहाकपिः ७६ नकुलेसेते अथास्मानांजन्मदेशाः अथास्मा

नांजन्मदेशान्प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः उत्तमास्तात्रिकाः प्रोक्ताः पारसीकसमुद्भवाः केकाणाः
स्वैतलानाचतथासौराष्ट्रजाहयाः अथमध्या उरोजाताश्च कीराश्चान्तर्वक्षाराङ्गजाश्चये हक्क
जाः सैः थवामध्याः स्युर्लजातास्तथाहयाः ७९ अथहीनाः शांभलाश्चार्जुनाश्चैवतथासा
रस्वताहयाः अथमाष्टेकणाः सर्वेयेचप्रागदक्षिणोद्भवाः ८० अथवाहनविधिः अथातः
संप्रवक्ष्यामिहयारोहणमुत्तमं येनविज्ञानमात्रेणवेत्तापिप्रियतांव्रजेत् ८१ रूपावर्ता
गतिश्छायाः सत्वंवर्णोवयोबलं वेगहीनस्यवाहस्यसर्वमेतन्निरर्थकं ८२ तस्माद्वेगा
न्वितंवाहंनकर्णाग्रुष्टविग्रहं वाहयेद्वाहकः सम्यग्रंगे संतर्पयन्नृपः ८३ सार्द्धहस्तक
विनाश्चैवपाषाणोदकसंयुतां तृणकाष्ठयुतांचैवरंगभूमिंविवर्जयेत् ८४ समाच
विपुलाचैवकिंचिन्मांसुसमन्विता एकांतेविजनेचैवरंगभूमिःप्रशस्यते ८५ स्थूला
श्चक्रोधनोमूर्खोभीतोल्पबलाशनः अस्थानदंडपातीयोवाजीतस्यनधावति ८६
दृढासनोप्यतत्वज्ञः शास्त्रः सत्वबलोत्तरः स्वस्थानदंडपातीचसोत्तमोवाहकःस्मृतः
८७ चलकिशालयपादःकर्णमध्येकदृष्टिर्नचलतिकटिदेशोस्यासनेसंस्थितस्य स

यस्तदयमतिस्तः स्थानदंडंवपातीसस्खलन्तुरगोयोक्ताम्रजितेपार्ष्णिवेधैः ८८ त्रासलग्नोमतिदाने·
नसौम्येनतत्रियंनतथा वैषम्यंशाद्वेनदंडेनमूर्द्धदंडेनवाहयेत् ८९ क्रोधितेस्खलितेभीतेतथाचो
न्मार्गगामिनि कुपितेभ्रांतचित्तेचपृष्ठस्तदंडंनिपातयेत् ९० क्रोधितेस्कंधपृष्ठद्धिहस्खलितेच
घनांतरं भीतेवक्त्रःस्थलेहन्यात्कक्षेचोन्मार्गगामिनि ९१ कुपितेपुच्छसंस्थानेभ्रांतेजानुहयं
तथा सर्वस्यग्रामदंडस्यदंडमेकंनिपातयेत् ९२ अस्थानेताडितेवाजीबहून्देशानवाप्नुयात्
तावद्भवंतितेदोषायावज्जीवत्यसौहयः ९३ अवाहितानिविनश्यंतिसर्वकर्मतनुमात्रपि कृशा
व्याधिपरीतांगाजायंतेसंतवाहनात् ९४ पंचधाराप्रवक्ष्यामिऋषिभिर्याःप्रकीर्तिताः प्रथमा
विक्रमाधाराद्वितीयाप्लुलकास्मृता तृतीयापूर्णकंठेचचतुर्थीत्वरितास्मृताः पंचमीता·
डिताषष्ठीनिरालंबाःप्रकीर्तिता ९६ विक्रमागतिविस्त्रस्ताचानःपादेषुतास्मृताः स्तु·
स्वपादसमायुक्तापूर्णकंठीचसाभवेत् ९७ सेव्ययाचरिताधाराताडिताचैवपंचमी षष्ठीचै
वतयाधारास्वर्गलोकेप्रतिष्ठति ९८ यावंत्योरोमकूपानांवाहकस्यहयस्यच तावद्वर्षा·
नसेत्स्वर्गेहयपृष्ठेहतोनरः ९९ येलोकंवाजिपृष्ठेपुहतागच्छतिमानवाः तंलोकंनाधिग·

शा क्षेति वड्वाम्र हन्ताश्रये १८ अथ वाजिनां वयोज्ञानायुक्तानि दंतोद्भेदं प्रवक्ष्यामि वाजिनां सु
११२ लक्षणं येन विज्ञानमात्रेण वयोज्ञानं प्रतीयते १ षड्भिः दंतैः सिताग्रैर्भवति हयशिशु
112 रेकवर्षे द्विवर्षः संदंशो मध्यमौ ततः पतितस्सद्भिः त्रिवर्षतः पंचवर्षः संदंशानुक्रमेण
त्रिकसमगुणिताः कालिका पीत शुक्लाः काचमाक्षीकशंखावकृच लनमनश्चावपातंचवि
हि २ लघुत्वं मातृदोषेण पितृदोषेण मंदता दौर्बल्यं स्वामिदोषेण स्वदोषो नास्ति वाजि
नो ३ महाघोणा महाकाया महोरस्का महास्वनाः स्निग्धांगाः सर्वदा ये च तेषामायु
र्भवेद्दृढ ४ कर्णाग्रे पीडिते येषां सिंहराभस्य दर्शनं शोणितस्य भवेत्तिष्ठंते वाहाश्चिरजी
विनः ५ नविष्कर्षंति योयासंस्तभत्ताह्रस्वमेहनाः महाशिरोललाटाश्च वाजिनश्चिर
जीविताः ६ नमो जिघ्रंति ये वाहा भास्करार्पितदृष्टयः पृथुक्रांतिकटीकस्ताः स्वनि
ह्राश्चिरजीविनः ७ स्निग्धा दीर्घाश्च वक्त्राश्च घ्राणयस्यायसस्य वाजिनः भवंति विपुला रे
खास्तेन विद्याश्चिरजीविनं ८ अर्धघ्राणस्थिता रेखा दृश्यंते यस्य वाजिनः वत्सरं तु
द्विषष्टि दशमं प्राप्य वत्सरे ९ अंगुल्यायां दशार्थे नवर्षाणां नस्य जीविनं जीवेत्त्रयोदशाब्दा ११२

त्रियमस्यास्यान्तरंगुलाः ९ विनतः पूर्वकायेन स्थूलजानुश्चयोद्धमः स्तनातिकूटः स्तब्धा
त्तः स्वल्पायुः परिकीर्त्तितः ११ जयदत्तस्यैते समाषष्टिर्द्दिनामनुजकरिणांपंचचतिशाद्ध·
यानांद्वात्रिंशत्खरकरभयोः पंचविंशद्द्विजानां पंचाद्धाब्दंछगमहिषयोर्द्दादशाहंशुनःस्या
च्छागादीनांदशकसहिताग्रासुघोयंप्रकारः १२ कस्यापि श्रेयोयथानिवाजिनांकृते थ्यो
धाज्ञातिविडेयाहिंगुटजनवक्रकेनकीसेयंथवेः शणामासर्षपदीप्यकादशागुणंमांसंरसोनास·
मं संधायाम्लरसैर्लभितसततंयोविस्फदाख्यामिमांसप्तिः सप्तगुगाद्धिकोद्धिदशानः सं।
पादयासामयानू अथपरीक्षास्यस्य अस्मितगुरुचतक्ष्णः शणामलयंस्थिपादः स्त्रवतिकर·
समीपेमूत्रधारांसवेतं दशनचलखलीनः कर्कटस्कंधबंधः किटिवरकठिनोरुहूरा
गःस्यान्नवरंगः १४ शा·धरस्यैते इतिशा·तुरंगलक्षणादिकथनपरिच्छेदः ७६ अथा
खङ्गलक्षणं खङ्गाल्लक्ष्मीस्तथाराज्यंयशः खङ्गादवाप्यते खङ्गादिवैरनाशंचयत्रात्मभितं
दधूहे १ नकुलस्य अथलक्षणानि लोहानांलक्षणांवक्ष्येयथोक्तंमुनिपुंगवैः निरंगाः
सांगभेदेनतेलोहाद्विविधामताः २ निरंगाःकाचिपांज्यादिभेदाद्बहुविधामताः अस्सिक·

प्रा
११३
113

मिस्तते शास्त्रानानाव्याधिविनाशनाः ३ वर्तुलं तेज आयुःशोयस्मात्संगाः खड्गादिकर्मसु नाममे
देनविज्ञानिलोहानामभिदधमहे ४ कृष्णंगंरक्तंच्छयस्सनीलसीधतप्रतीयते रोहिणीतांवि
जानीयान्नत्त्रणोबहुवेदना ५ नीलपिंडसमंरंगंचनीलंपिंडेविदुर्बुधाः मयूरकंवसंस्थानेमे
गंयस्सप्रतीयते ६ मयूरंयैवकंलोहंतंविदुर्मुनिपुंगवाः नागकेसरपुष्पाभंअंगंयस्सप्रतीय
ते ७ मयूरवज्रकंप्राहुर्लोहशास्त्रविदोजनाः यस्मिंस्तिलिनपत्राभमंगंलोहेप्रतीयते ८
दुर्लभंतन्महामूल्यंतित्तिरांगंरसपाकजं सुवर्णसदृशाकारांतंगभूमिःप्रतीयते ९ सुवर्ण
वज्रकंविंद्याद्बहुमूल्यंमहागुणं प्रविछिन्नंरसस्तस्यांगंदूर्वाभांगमपाकजं १० यस्मिन्
शैवालमालानुमाहुस्तंमुनिपुंगवाः शुल्कंपार्श्वद्वयंयस्समध्येस्वर्णमयांगकं ११ धूमा
वसीमसंस्थानेमोषलंवज्रकंविदुः मृणालनालप्रतिमंविवर्वेवगनसंस्थितेः १२ कंकोल
लवज्रकंप्राहुःस्वर्णकंवज्रचिंतकाः शृंगंप्रतीयते यत्र बहुग्रंथिसमन्वितं १३ दुर्लभंतः
विजानीयाद्ग्रंथिवज्रकमुच्यते १३ लोहार्णवेसिते चूर्णमजसमाभूमिरंगंस्वेतंप्रतीयते
तंधवलगिरिपांडुपांडिज्ञाःप्रवदंतिहि १४ तन्वीपत्रावलीकालासोवर्णागास्तियत्रिका प्रा

ङ्गः कालगिरिः पाण्डिलो हरशास्त्रविशारदः १५ धाराशुभ्रा भवेद्यस्य मध्यं कज्जलसन्निभं हृ-
त्स्नं वेदे स्थितं गात्रे विद्यात्कज्जलगात्रकं १६ तन्मे वजनपत्राभमंगं कस्मात्सिपत्रिका कुटीर-
कः समाख्यातस्तन्त्वमेषु सपत्नुर्भवेत् १७ केतकीपत्रसदृशमंगं यस्य प्रतीयते विद्यात्केतकि-
वज्रं तवारं लोहं प्रवर्तते १८ निरंगं यौष्यपत्राभमीषन्नीलनिभं च यत् दुर्लभं तन्महामूल्यं
कांतिलोहं प्रवर्तते १९ अंगं दमनपत्राभमंगं यस्मिन्प्रतीयते विद्याद्दमनवज्रं तीक्ष्णाधारं
महागुणं २० कृष्णभूमिरहवर्णाभमीषद्धृङ्गसंयुतं अङ्कुनीवज्रकं विद्यात्कालसेवमथा-
परे २१ धूर्धगं कपिलाभासमंगं यस्मिन्प्रतीयते नकुलांगवतं विद्यात्सर्पशीलसाहिनाश-
नं २२ ग्रासीकामालिकायस्तु दृढांगं अंडलीकृतं दृढवज्रकनामानं प्राहुनागार्जुनो मु-
निः २३ खड्गकोशास्य अंतर्गाढं विहृदहीने विशालं मध्ये स्थूलं स्थूलं तथा गतिनीक्षणा रेखाव-
तेः छेदनार्थमहं तं कृत्वा खड्गं देवराजो निरूपष्टः २४ वामनात्तमहांतं न येन तत्तर्नजाय-
ते छेदगाढं विकृहीनं प्राहुः खड्गं विचक्षणाः २५ एरंडबीजशतिममंगं यस्मिन्प्रतीयते ·
महिषाख्यः सवैरवज्रो नीलमेघसमच्छविः २६ दृष्टे यस्मिन्भवेत्खड्गे शरीरं प्रतिबिंबितं ·

खा
११४
॥१

श्रेणपत्राभिधं खड्गं प्राहुः खड्गविचक्षणाः २७ यस्यांगे स्थूलरेखा च नमस्करा कथिः सर्वतो व्या
प्नोति देहान्तानीहन्ति तस्माच्छ्रविशति कथिरस्पर्शमात्रेण खड्गः यस्यांभः पीयमानं शमय
ति निखिलं व्याधिमाधिं समग्रं वै विश्रेणी विशंतोऽत्र वदति निविशो वज्रमेतत्कृत्स्नादि २८ यं श्री
प्नोति नियः समग्रथवर्णी शान्तिप्रशान्तहृद्धि सत्यार्थः सार्थः कृतार्थीकृतनिखिलकुलः सप
दा वर्धमानः यस्मिल्लक्ष्मीः स्थिरात्मा वसति रतिपतिं सर्वलोकाधिनाथं हत्वा तस्मात्प्रया
त्नादयमतुलगुणः पूजनीयो नरेंद्रैः २९ लोहरत्नाकरस्येमे गुणदोषाश्च खड्गानां व
र्णक्रमशो मया यान्विज्ञाय तु बुधः कुर्यात्खड्गजालविवेचनं ३० अविज्ञातो धृतः खड्गः
शुभसंपत्तिनाशकः विज्ञातः सकलैश्वर्यदायको भवति प्रभोः ३१ तस्मात्तेषां गुणान्व
क्ष्ये यथोक्तं मुनिपुंगवैः समेते प्रथगुणाः यस्य यस्य तु यत्र विह्नं तत्रैव त्वं सर्वांगसुंदरं तं खड्गमु
त्तमं प्राहुः सर्वसंपत्तिकारकं ३३ अर्धचंद्राकृतिर्यस्मिन्खड्गे स्वाभाविकी भवेत् अपि दा
घसहस्राणि हंति चंद्रसमो यथा ३४ गदाचक्रेण तथा स्थूलेऽङ्कमत्स्यमंडलेन तथा यत्र स्वाभा
विकं खड्गे स खड्गो नृपदुर्लभः ३५ एवर्णो भवेद्यस्तु एकलक्षणलक्षितः स खड्गराट्

जोत्पद्यते विज्ञेयः शुभकारकः ३६ पीतं नीलं तथा कृष्णं सत्त्वबीजाकृतिं तथा यस्त्वदाडि-
मबीजाभं तत्खड्गप्रवरं विदुः ३७ निंबकल्कोपमे यत्र दिवारात्रं विलेपिनः मधुरो वधुवर्णा-
भः स खड्गो देवदुर्लभः ३८ आहते यत्र मधुरो ध्वनिः समुपजायते पूज्यः स खड्गो नृपतेः
शत्रुसंचयनाशनः ३९ कांस्यस्येव स्वा भाति यस्मिन् खड्गे हते ध्वनिः खड्गोत्तमं तं वदन्ति गि-
रीशाः शुभवर्धनं ४० यस्मिन् खड्गे शरीरे प्रतिफलति यथा खड्गराजोभिवंघो वंघो यं देवखड्गं।
देवपि यदि स भवेदर्थचिह्नोपपन्नः नानावर्णैर्युतश्चेत्स भवति नृपतेः शत्रुनाशैकहेतुर्ल-
क्ष्मीप्रवाहैर्निखिलरिपुकुलध्वंसने धूमकेतुः ४१ लोहरत्नाकरस्य प्रथदोषाः खड्गे-
शुलक्षणं यद्यद्गुणेषु प्रकाशितं तत्खड्गं प्रभुसंपन्नैर्मिश्रितं शत्रुसंपदे ४२ यस्याग्रे-
दृश्यते चिह्नं मध्ये यन्न प्रकाश्यते स्वहितार्थेन रद्दृश्यं तितं खड्गं नरपुंगवाः ४३ यस्या-
ग्रे दृश्यते चिह्नं मध्ये नादौ पि दृश्यते खड्गं मध्यगुणाश्राहुः खड्गशास्त्रविशारदाः प्रर्धा
र्ध्वलक्षणं यस्य परार्थेनैव दृश्यते प्रथमः स भवेत्खड्गः क्षितीशानां भयावहः ४५ ऊर्ध्वा
र्ध्वलक्षणं यस्य नाधो र्ध्वलक्षणं भवेत् तं खड्गं मध्यमं प्राहुः प्रवीणा मतयो बुधाः ४६ ।

शा ११५ 115

त्रिर्धमस्समभवेच्छिन्नमपिसर्वांगगोचरं खड्गायमंतंनृपतिर्दूरादेवविवर्जयेत् ४७ तिर्यक्किक्क
मधोर्ध्वस्याइपर्यायोनवाभवेत् नापकृष्टेनप्रकृष्टेनशाङ्कः खड्गकोविदाः ४८ अर्थार्थेवर्णाः
एकः स्यादर्थार्थेभिन्नवर्णकः वर्णसंकरवान्खड्गान्नृपाणांभयवर्धनः ४९ आहतेयत्रा
खड्गेस्याद्ध्वनिः काकस्वरोपमः अंशाकारधनिर्वास्यात्सवर्ज्योनरपुंगवैः ५० इतिनिखि
लमुदारमर्थसार्थमग्राहितमेकमिहैवखड्गशास्त्रे गिरिशाममिमंतिषेव्यचक्रेलितिप-
तिमंत्रिसमूहवती ५१ अथखड्गलक्षणं अतः परंप्रवक्ष्यामिखड्गलक्षणमुत्तमं अथा
नदेहसंभूतैर्दंष्ट्रास्थिभिरविंदम ५२ लोहंशयानंखड्गार्थंप्रशस्तंतद्विशेषतः खटिख-
हरिषिकवंशस्तूर्पारकेषुच खटीषहरजातायेदर्शनीयास्तुतेमनाः ५५ कायच्छि
दः स्वार्षिकार्येमर्मगनाजरवस्तथा तीक्ष्णाच्छेदसहावंगाहच्छाः स्तूर्पारकोद्भवाः ५६
अस्तद्राक्षेवविज्ञेयाः प्रभावंतोविदेहजाः अंगदेशोद्भवास्तीक्ष्णामध्यमग्रामसंभवाः
असारालघवस्तीक्ष्णाश्चो—देशसमुद्भवाः ५८ महाग्रामोद्भवाः खड्गाः स्वतीक्ष्णालघवा
स्तथा निर्व्रणानिर्मलास्तीक्ष्णाश्चीनदेशसमुद्भवाः ५९ कालिंजराः कालमहास्ते

११५

षांवल्यामिलत्वणं शस्तार्थमंगलानां तु खड्गे श्रेष्ठं प्रकीर्तितं तदर्धमध्यमं ज्ञेयं ततो हीनं न का-
रयेत् प्रमाणाभ्यधिकं चैव बहुव्रवं शास्त्र तथैव च ६१ दीर्घः सुमधुरः शब्दो यस्य खड्गस्य भार्गवे ।
किंकिणीसदृशस्तस्य धारणं श्रेष्ठमुच्यते ६२ खड्गः पद्मपलाशाभो मंडलाग्रश्च शस्यते कर-
वीरपलाशाग्रः सदृशश्च विशेषतः ६३ मल्लीहुतवहगंधाश्च पद्मोत्पलसुगंधिनः वर्णतश्चो-
त्पलाकाराः सवर्णा गगनस्य च ६४ समांगुलस्थाः शस्यंते व्रणाः खड्गेषु भार्गव श्रीवृक्षप-
र्वताकारालिंगपद्मनिभाश्च ये ६५ मंगल्यानां तथान्येषां सदृशा ये च भार्गव काकोलूक-
सवर्णाभा विषमांगुलिसंस्थिताः ६६ व्रणास्तु गाः प्रशस्ताश्च न शस्ताः स्युः कदाचन खड्गे
न पश्येद्वदनं वृथा विवृणुयान्न च ६७ न वाति कथयेन्मूल्यं यात्रिदेशं कथंचन उच्छिष्टो
न स्पृशेत्खड्गं निशि कुर्यान्न शीर्षके ६८ दिवा च पूजयेदेनं गंधमाल्यादिसंपदा खड्गं प्रश-
स्तं मणिहेमयुक्तं कोशे सदा चंदनचूर्णयुक्तं संस्थापयेद्भूमिपतिः प्रयत्नादिहात्तथैनं स्व-
शरीरवच्च ६९ श्रीविष्णुधर्मोत्तरभाषितानि चिह्नानि खड्गस्य शुभाशुभानि विज्ञाय भूमी-
पतयः सदैव संधारयेयुः सुदेहपाणं ७० इति श्री खड्गप्रशंसापरिच्छेदः ७७ ख

श्री
११८
118

रुप्रशंसापरिच्छेदः अथ यजुर्वेदः ईश्वरोक्ताद्यजुर्वेदाद्व्यासस्यापि तु भाषितात् पद्यान्याकृष्य·
रचितो ग्रंथः संक्षेपतो मया १ विना शार्ङ्गधरादन्यो यजुर्वेदार्थतत्त्ववित् यतः स्वमे निशि श्री·
माशिवानन्तविचारणात् २ अतः संदेहदोलायां दोलनीयेन मानसं ग्रंथेऽस्मिन्स्थापयेत्·
दैवी रचिंतामणौ क्वचित् ३ यस्याभ्यासप्रसादेन निष्पद्यंते यजुर्धराः ज्ञेतारः परसैन्यानां
तस्याभ्यासो विधीयते ४ एकोऽपि यत्र नगरे प्रसिद्धः स्याद्यजुर्धरः ततो यांत्यरयो दूरान्मृ
गाः सिंहगृहादिव ५ इति यजुर्धरप्रशंसा अथ यजुर्दानविधिः आचार्येण यजुर्देयं प्रा।
लणे स्वपरीक्षिते लब्धे पूर्ते कृतघ्ने च मंदबुद्धौ न दापयेत् ६ ब्राह्मणाय यजुर्देयं क्षत्रवै·
क्षत्रियाय च ६ वैश्याय दापयेत्कुंतं गदां शूद्राय दापयेत् ७ यजुश्चक्रं च कुंतं च खड्गं च·
शक्तिकां तथा सप्तमं बाहुयुद्धं स्यादेवं युद्धानि सप्त तथा ८ प्रमेमे अथाचार्यलक्षणं आ।
चार्यः सम्प्रबुद्धः स्यात् तत्त्वशिल्पी भार्गवः स्मृतः द्वाभ्यां चैव भवेद्योधः एकेन गणको भवेत् ९
हस्तः पुनर्वसुः पुष्यो रोहिणी चोत्तरात्रयं अनूराधाश्विनी चैव रेवती दशमी तथा १० ज·
न्मस्थे च तृतीये च षष्ठे वै सप्तमे तथा दशमैकादशे चंद्रे सर्वकार्याणि कारयेत् ११ ह

तीयापंचमीचैवसप्तमीदशमीतथा त्रयोदशीद्वादशीचतिथयस्तुशुभामताः १२ सूर्यवारः
शुक्रवारोगुरुवारस्तथैवच एतद्वारत्रयंयत्नात्प्रारंभेशास्त्रकर्मणां १३ एभिर्दिनैस्तुशिष्या
यगुरुःशिष्याणिदापयेत् संतर्प्यदानहोमाभ्यांस्वरान्स्वाहाविधानतः १४ बालगणान्भो
जयेत्तत्रकुमारीश्चाप्यनेकशः तापसानर्चयेत्तत्रयायेचान्येशिवयोगिनः १५ अन्नपानादि
भिश्चैववस्त्रालंकारभूषणैः गंधमाल्यैर्विचित्रैश्चगुरुंतत्रप्रपूजयेत् १६ कृतोपवासःशिष्य
स्तुधृताजिनपरिग्रहः बद्धांजलिपुटस्तत्रयाचयेद्गुरुतोयतः १७ अंगन्यासंततःका
र्यंशिवोक्तंसिद्धिमिच्छता आचार्येणचशिष्यस्यपापघ्नंविघ्ननाशनं १८ शिखास्थानेन्य
सेदीशंवाङ्मुखेचकेशवं ब्रह्माणंनाभिमध्येतुजंघयोश्चगणाधिपं १९ मंत्रः ॐ ह्रीं
शिखास्थानेशंकरायनमः ॐ ह्रीं वाक्ये केशवायनमः ॐ ह्रीं नाभिमध्येब्रह्मणेनमः ॐ
ह्रीं जंघयोर्गणपतयेनमः ईदृशंकारयेन्न्यासंयेनश्रेयोभविष्यति अन्येपिदुष्टमंत्रेणन
हिंसंतिकदाचन २० शिष्यायमातुलुंगंचापिंयत्नुर्मंत्राभिमंत्रितं कांडात्कांडमभिमंत्रेणद
ग्धाद्वैदविधानतः २१ प्रथमंपुष्पवेशंचफलहीनंनपत्रिणा ततःफलयुतेनैवमत्स्यवा

धा
११७
117

धंचकारयेत् २२ मासवेधंततः कुर्याद्देवंवेदीभवेन्नृथा पतेतैर्विधैः कृतैः शुंसाधाराः स्युः सर्वसाध
काः २३ वेधनेचैवमोमस्यशारधातोयदाभवेत् पूर्वदिग्भागमाश्रित्य तदास्याद्विजयी सदा २४
दक्षिणेकलहोघोरो विदेशगमनंपुनः पश्चिमेधनधान्यंच सर्वंचैवोत्तरेशुभं २५ पश्चात्प्राप
तनंदृष्टंविदिशोन्याश्चशोभनाः हर्षपुष्टिकराश्चैव स्युःसिद्धिःसर्वकर्मणि २६ एवंवेधत्रयंकु
र्यात्संस्कारेंद्रमभिनिस्वनैः ततः शुभामपुरवेधत्पुर्वाणात्रिवेधयेत् २७ इतिधनुर्दानविधिः अ
थचापप्रमाणं प्रथमंयौगिकंचापंयुद्धचापंद्वितीयकं निजबाहुबलोन्मानात्किंचिहूनं
शुभंधनुः २८ वरंप्राणाधिकोधन्वी नतुप्राणाधिकंधनुः धनुषापीड्यमानस्तु धन्वीलक्ष्यं
नपश्यति २९ अतोनिजबलोन्मानंचापंसाधुभकारकं देवानामुत्तमंचापंततोन्यूनंच
मानवं ३० अर्धपंचसहस्रंतच्छ्रेष्ठंचापंप्रकीर्तितं तद्विज्ञेयोधनुर्दिव्यं शांकरेणधृतंपुरा
३१ तस्मात्परशुरामेततोद्रोणेनधारितं द्रोणाद्गृहीतंपार्थेन ततः सात्यकिनाधृतं ३२
हतनृगोमहादेवस्तेतायांचापिराघवः द्वापरेद्रोणविप्रश्च दैवंचापमधारयत् ३३ चतु
र्विंशांगुलोहस्तश्चतुर्हस्तं धनुःस्मृतं तद्भवेन्मानवंचापं सर्वलक्षणसंयुतं ३४ त्रिपर्व

सापंचपर्वंसप्तपर्वंप्रकीर्तितं नवपर्वंचकोदंडंचतुर्थीशुभकारकं ३५ चतुष्पर्वंचषट्पर्वंमष्ट
पर्वंविवर्जयेत् केषांचिच्चभवेच्चापोवितस्तिनवसंमितः ३६ प्रतिज्जीमपक्वंचजातिदुष्टंत
थैवच दग्धंछिद्रंनकर्तव्यंबाह्याभ्यंतरहस्तकं ३७ गुणहीनंगुणाक्रांतंकांडदोषसमन्वि
तं ग्रन्थियुक्तंनकर्तव्यंतलमध्येतथैवच ३८ अपक्वंभंगमायातिप्रतिज्जींतुकर्कशं जा
तिदुष्टंसदादग्धंकलहोबांधवैःसह ३९ दग्धेनदह्यतेवेश्मछिद्रंयुद्धविनाशनं बाह्येलक्ष्यं
नलभ्येततथैवाभ्यंतरेपिच ४० हीनेनसंधितेबाणेसंग्रामेभंगकारकं आक्रांतेतुगुणैः
क्वापिनलक्ष्यंप्राप्यतेदृढं ४१ ग्रलग्रंथितलग्रंथिधनहानिकरंधनुः एभिर्दोषैर्विनिर्मुक्तं
सर्वकार्यकरंस्मृतं ४२ शार्ङ्गंपुनर्धनुर्दिव्यंविष्णोःपरममायुधं वितस्तिसप्तमानेननिर्मि
तंविश्वकर्मणा ४३ नस्वर्गेनचपातालेनभूमौकस्यचित्करे तद्धनुर्वशमायातित्यकैकंकृ·
ष्णमुत्तमं ४४ पौरुषेयंतुयच्छार्ङ्गं·शार्ङ्गं·वत्सवशोभितं वितस्तिभिःसार्धषड्भिःनिर्मि·
तंधनसाधनं ४५ प्रायोयोज्यंधनुःशार्ङ्गंगजारोहाश्वसादिनां रथिनांचपदातीनांवांशं।
चापंप्रकीर्तितं ४६ इतिधनुःप्रमाणं अथगुणलक्षणानि. गुणानांलक्षणंवक्ष्येयथाहशंका

शा
११८
118

रयेद्गुणं पट्टसूत्रोत्थगुणः कार्यः कनिष्ठामानसंमितः ४७ यन्त्रः प्रमाणेन निःसंधिः शुद्धैस्त्रिगुण
तन्तुभिः वर्त्तितः स्याद्गुणः श्लक्ष्णः सर्वकर्मसहो ध्रुवं ४८ अभावे पट्टसूत्रस्य हारिणी स्नायुरि
ष्यते गुणार्थमपि वा ग्राह्या स्नायुर्माहिषी गवां ४९ तत्कालहतगोकर्णः चर्मणाच्छागलेन
वा निर्लोमतन्तुसूत्रेण कुर्याद्वा गुणमुत्तमं ५० पक्ववंशत्वचः कार्यो गुणस्तस्या वरोहढः
पट्टसूत्रेण सन्नद्धः सर्वकर्मसहो ध्रुवं ५१ श्रामे भाद्रपदे मासे त्वगर्कस्य प्रशस्यते तस्मात्तत्र
गुणः कार्यः पवित्रः स्याद्वरो दृढः ५२ हृत्वार्कसूत्रं तन्तूनां हस्तान्ष्टादशः स्मृताः तद्वृ
न्तं त्रिगुणं कार्यं प्रमाणे यो गुणो स्मृतः ५३ इति गुणलक्षणं अथ शरलक्षणानि अतः परं
प्रवक्ष्यामि शराणां लक्षणं शुभं स्थूलं न चातिसूक्ष्मं च न पक्वं न क्षुभूमिजं हीनं ग्रन्थिसुपक्वं च
पाण्डुरं समयाश्रयेत ५५ कनिष्ठवर्तुलकाण्डं शरं गृह्णीयात्प्रदेशजं द्वौ द्वौ हस्तौ मुष्टिहीनौ।
दैर्घ्यं स्याल्लोकनिष्ठिका विधेया शरमाने शुभं त्रेधा कर्षयेत्ततः ५७ काकहंसशशादी
नां मत्स्यादक्रौञ्चकेकिनां गृध्राणां कुररणां च पक्षा एतेषु शोभनाः ५८ एकैकस्य श
रस्य वचतः पक्षाणि योजयेत् षडङ्गुलिप्रमाणेन पक्षच्छेदं च कारयेत् ५९ दशाङ्गुलमि

तंपदंशार्ङ्गंचापस्यमार्गणो योज्याहद्व्याम्रतःसंख्याःसन्नद्धास्त्वायुतंतभिः ८० शराश्चत्रि
विधाज्ञेयाःस्त्रीपुं--नपुंसकाः अग्रेस्थूलाभवेन्नारीपश्चात्स्थूलोभवेत्पुमान् ८१ समेन
पुंसकंज्ञेयंतल्लक्ष्यार्थेनियोजयेत् दूरंपातंयुवत्याचपुरुषोभेदयेद्दृढं ८२ इतिशरलक्ष
णानि अथफललक्षणानि फलंतस्पुद्दलोहस्यसुधारंतीक्ष्णमग्रतं योजयेद्दृढलेपेन।
शरेपत्राणुमानतः ८३ आराम्रवैतवंशंचगोपुच्छंचार्द्धचन्द्रकं सूचीमुखंचभल्लंचवत्स
दंतद्विभल्लकं ८४ कर्णिकंकाकतुंडंचतथान्यान्यप्यनेकशः फलानिदेशदेशेषुभवं
तिबहुदृपतः ८५ आराम्रखेनकवचंत्वर्द्धेचंद्रेणमस्तके ८६ भल्लेनहृदयंवेध्यंद्विभ
ल्लेनगुणःशरः लोहंचकाकतुंडेनविद्धिअंगुलसंमितं ८७ इतिफललक्षणानि अ
थफलपायनं फलस्यपायनंवक्ष्येदिव्यौषधिविलेपनैः येनदुर्भेद्यवर्माणिभेदयेन्नरूपर्णा
वत् ८८ पिप्पलीसैंधवीकुष्ठंगोमूत्रेणतुपेषयेत् अनेनलेपयेच्छस्त्रंपीतंनष्टंतथौषधं
ततोनिर्वापितंतैलेलोहंतत्रविशिष्यते ८९ पंचभिर्लवणैःपिष्टंमधुसिक्तैस्सर्षपैः पा
भिःप्रलेपयेच्छस्त्रंलिप्तंचाग्नौप्रतापयेत् ७० शिखिग्रीवानुवर्णाभंतमपीतंतथौषधं।

ततस्तुविमलंतोयंपाययेत्तुतुरङ्गमं ७१ इतिपायनविधिः अथनाराचनालीकौ सर्वलोहा-
स्तुयेबाणानाराचास्तेप्रकीर्तिताः पंचभिःपृथुलैःपक्षैर्युक्ताःसिध्यंतिकस्यचित् ७२ नाली-
कोलघवोबाणानलयंत्रेणनोदिताः अत्युच्चदूरपातेषुदुर्गयुद्धेषुतेमताः ७३ इतिनाराचना-
लीकौ अथस्थानप्रमाणाकर्षलक्षणानि स्थानान्यष्टौविधेयानियोजनेभिन्नकर्मणां मुष्टयः
पंचसमाख्याताःव्यायाःपंचप्रकीर्तिताः अथतोवामपादंचदक्षिणंचानुकुंचितं आलीढंतु
प्रकर्तव्यंहस्तद्वयसविस्तरं ७५ प्रत्यालीढंप्रकर्तव्यंसव्यंचैवानुकुंचितं दक्षिणंतुप्रसा-
रितंहस्तदूरपातेविशिष्यते ७६ पादौसविस्तरौकार्यौसमौहस्तप्रमाणतः वैशाखस्था-
नकंज्ञेयंकूटलक्ष्यस्यवेधने ७७ समपादेसमौपादौनिष्कंपौचसुसंगतौ असमेचप्रतोवा-
मेहस्तमात्रेणतेवपुः ७८ अकुंचितौहृतौयत्रजानुभ्यांधरणींगतौ दर्दुरक्रममित्याहुः
स्थानकंदृढभेदने ७९ सव्यंजानुगतंभूमौदक्षिणंचसकुंचितं अथतोयत्रदातव्यंतद्विं-
शाङ्करूढक्रमं ८० पद्मासनंप्रसिद्धंस्यादुपविश्ययथाक्रमं धन्विनांतत्तुविज्ञेयंस्थानकं
शुभलक्षणं ८१ इतिस्थानानि अथशराप्रमुष्टयः पताकावज्रमुष्टिश्चसिंहकर्णास्तथा

वच मुत्सरीकाकतुंडीचयोजनीयायथाक्रमं ८२ दीर्घाङ्गतर्जनीयत्रश्राश्रितांगुष्ठमूल-
कं पताकासाचविज्ञेयानलिकाह्रमोक्षणे ८३ तर्जनीमध्यमामध्यमंगुष्ठोविशते।
यदि वज्रमुष्टिस्तुसाज्ञेयास्थूलनाराचमोक्षणे ८४ अंगुष्ठनखमूलेतुतर्जन्यग्रंस्तुसंस्थि
तं मुत्सरीसाचविज्ञेयाचित्रलक्ष्यस्यवेधने ८५ अंगुष्ठाग्रेतुतर्जन्याग्रंचयत्रनिवेशितं का
कतुंडीचसाज्ञेयासूक्ष्मलक्ष्येषुयोजिता ८६ इतिमुष्टयः अथधनुर्मुष्टिसंमानं सं
धानंत्रिविधंप्रोक्तमधऊर्ध्वसमंतदा योजयेत्त्रिःप्रकारंहिकार्येष्वपियथाक्रमं ८७ अ
धस्त्वहरपातितंस्तमेलक्ष्यंस्तुनिश्चलं दृढास्फोटंप्रकुर्वीतऊर्ध्वसंधानयोगतः ८८ इति
धनुर्मुष्टिसंधानं अथव्यायाः कैशिकः केशमूलेवेधारः शृंगेचसात्विकः श्रवणेव।
त्सकर्णस्सग्रीवायांभरतोभवेत् ८९ अंशाकेस्कंधनामाचव्यायाःपंचप्रकीर्तिताः के
शिकस्त्वित्रपृष्ठेषुअथोलक्ष्येषुसात्विकः ९० श्रवणोवत्सकर्णःस्वविज्ञेयाभरतोदृढभेदे
ने दृढभेदेचद्वेवेचस्कंधनामानमुद्दिशेत् ९१ इतिव्यायाः अथलक्ष्यलक्ष्यंचत्रिविधंज्ञे
यास्थिरंचैवंचलंतथा चलाचलंद्वयचलंवेधनीयंक्रमेणतु ९२ आत्मानंतुस्थिरंकृत्वा

धा
१२०
120

लक्ष्यंचैवस्थिरंबुधः वेधयेत्रिःप्रकारंतत्स्थिरवेधीसउच्यते बलंयेवेधयेयस्तुआत्मना।
स्थिरसंस्थितः बलंलक्ष्यंततसोक्रमाचार्येणतुधीमता १४ यन्त्वीतचलतेयत्रास्थिर।
लक्ष्येसमंततः चलाचलंभवेत्तत्रश्रमेयमचिंतितं १५ उभावेवचलौयत्रलक्ष्यंचापिध-
नुर्धरः तद्विशेयंद्वयचलंश्रमेणबहुसाध्यते १६ श्रमेणस्खलितंलक्ष्यंदूरंचबहुभे-
दनं श्रमेणस्खलिताकृष्टिःशीघ्रसंधानमाप्यते १७ श्रमेणचित्रयोधित्वंप्राप्यतेश्रम-
तोजयः तस्मात्कुरुसमस्तंहिश्रमःकार्योविजानता १८ प्रथमंवामहस्तेनयःश्रमं-
कुरुतेनरः तस्यचापिक्रियासिद्धिरचिरादेवजायते १९ वामहस्तेतुसंसिद्धेपश्चाद्द-
क्षिणमारभेत् उभाभ्यांचश्रमंकुर्यात्नाराचैश्चशरैस्तथा २० वामेनैवश्रमंकुर्यात्स-
सिद्धेदक्षिणकेरे विशेषेनासमैनैवतथाव्यायचकौशिके १ उदितेभास्करेलक्ष्यपश्चि
मायांनिवेशयेत् अपराह्णेचकर्तव्यंलक्ष्यंपूर्वदिगाश्रितं २ अनेरणासदाकार्यमवश्य
मवरोधकं संग्रामेणविनालक्ष्येनकार्यंदक्षिणातुरवे ३ षष्टिधन्वंतरेलक्ष्यंज्येष्ठंलक्ष्यं
प्रकीर्तितं चत्वारिंशत्मध्यमंचविंशतिश्चकनिष्ठकं ४ धारणांकथितंह्येतत्नाराचाः

णामथोच्यते चत्वारिंशान्यात्रिंशोऽथ वा भवेत्ततः ५ चतुःशते प्रकांडानां योद्धा लक्ष्यं विसर्ज-
येत् सूर्योदये चारूमये समुत्थितो न भवेत् ६ त्रिशतैर्मध्यमो बाणो द्विशताभ्यां कनिष्ठकः
लक्ष्यं च पुरुषो नानात्रयाऽथ श्रृंगकसंयुतं ७ ऊर्ध्ववेधी भवेज्ज्येष्ठो नाभिवेधी च मध्यमाः यःपादवेधी
लक्ष्यस्य स कनिष्ठः स्मृतो मया ८ इति लक्ष्यं अथानध्यायाः अष्टमी च अमावस्या वर्जनीया चतुर्द-
शी पूर्णिमादिदिने यावन्निषिद्धा सर्वकर्मसु ९ अकाले गर्जिते देवी इर्दिने वाथवा भवेत् पूर्व-
कोऽहते लक्ष्यमनध्यायं प्रवदन्ति १० अमंचक्रवर्तत्स्तत्र भज्यं गो यदि दृश्यते अथवा भजते चा-
पो यदैवं श्रमकर्मणि ११ त्रुट्यते बाणरोपणस्तत्र प्रथमे बाणमोक्षणे श्रमं तत्र न कुर्वीत शास्त्रेस्मा-
तिमतो वरः १२ इत्यनध्यायः अथ श्रमक्रियाः क्रियाकलापान्वक्ष्यामि श्रमसाध्यान् शुचिस्मि-
ते येषां विज्ञानमात्रेण सिद्धिर्भवति नान्यदा १३ प्रथमं चापमारोप्य चूलिकां बंधयेत्ततः ।
स्थानकं तत्ततः कृत्वा संधानं च ततःपरं सत्कदा कर्षचापेन भूमिवेधं न कारयेत् नमस्कृ-
र्यो हि विविधं राजे गुरु धनुः शरान् १४ यावित्बाणरोपणाद्वा बाणस्याकर्षणं प्रति प्राणावा-
युं प्रयत्नेन प्राणेन सहस्ररयेत् १५ ॐ भके ण स्थिरं कृत्वा हुंकारेण विसर्जयेत् इत्यभ्यासक्रि-

धा

१२१

121

याकार्यायत्विनासिद्धिर्मिळ्ठता १८ घराभासासिद्धांतमुष्टिश्रारः संवत्सरेणतु नवाराप्तस्यासि
द्धांतियमस्तत्क्षोभहेत्ववः १९ पुष्पवत्धारयेद्बाणं सर्ववत्पीडयेद्धनुः धनवत्खिन्नयेल्लक्ष्यं यदीच्छे
त्सिद्धिमात्मनः २० क्रियामिच्छंतिश्राचार्या हस्तमिच्छंति भार्गवाः राजानो हढमिच्छंति ल।
क्षमिच्छंति तेनराः २१ जनानां रंजनं येन लक्ष्यपाततात्प्रजायते हीनेनापि गुणातस्मात्वश।
स्त्रेलक्ष्यवेधनं २२ इति श्रमक्रिया अथ लक्ष्यस्खलनविधिः विशाखस्थानके स्थित्वा समसंधा
नमाचरेत् गोपुच्छमुष्टिवामेन सिंहकर्णाख्यमुष्टिना २३ आकर्षेत्कौशिकव्याये नशिरोग्रा
लयेत्ततः पूर्वापरौसमंकार्यौ समांसो निश्चलोकरौ २४ चक्षुषी संदधीतैव दृष्टिंलक्ष्येत नि।
योजयेत् मानोदृष्टिगतं ज्ञात्वा ततो बाणं विसर्जयेत् २५ मुष्टिनाच्छादितं लक्ष्यं शरस्याग्रे।
नियोजयेत् ॥ स्खलत्येवं कदाचिन्न लक्ष्ये योधः कृतश्रमः इति लक्ष्यस्खलनविधिः अथ।
शीघ्रसंधानं प्रदानेचैव तूणीरात्संधाने कर्षणे तथा क्षेपणं चत्वरायुक्तो बाणस्यकुरुते।
त्वयः २७ नित्याभ्यासवशात्तस्य शीघ्रसंधानता भवेत् अथ दूरपातित्वं मुष्टापातकया
बाणेस्त्री चिक्क्र दूरपातकं अथ दृढभेदिता प्रत्यालीढ कृते स्थाने अथ संधानमाचरेत् । १२१

दृढस्थानमासाद्य ऊर्ध्वं यथा गामाविशेत् २९ स्कंधबाधेन वक्रस्य मुष्ट्या भूमार्गगेन च अनंत।
मोऽप्यबाकादो जायते दृढवेधिता ३० अथ हीनगतयः सूचीमुखो मीनपुच्छा भ्रमरी चत्वती
यकाः शराणां गतयस्तिस्रः प्रशस्ताः कथिता बुधैः ३१ कर्करोनत्वचापेन यः कृष्टो ही।
नमुष्टिना मीनपुच्छा गतिस्तस्य सायकस्य प्रकीर्तिता ३२ सूचीमुखी गतिस्तस्य सायकस्य
प्रजायते पत्रं विलोक्य तेनैवस्य अथवा हीनपत्रकं ३३ भ्रमरी कथिता सैषा सद्भिस्तु भ्रमक
र्मणि ऋजुत्वेन समायाति क्षिप्यमानस्तु सायकः ३४ अथ बाणानां लक्ष्यस्खलनपतयः
वामगा दक्षिणा चैव ऊर्ध्वगा चाधोगा तथा चतस्रो गतयः प्रोक्ता बाणस्खलनहेतवः ।
कंपते गुणमुष्टिश्च मार्गणस्य हि पृष्ठतः संमुखी स्यादूर्ध्वमुष्टिस्तदा वामगतिर्भवेत् य
ह्णे शिथिलं यस्य ऋजुत्वेन विवर्जितं पार्श्वे तु दक्षिणं याति सायकस्य न संशयः ३८ ।
मोक्षणे चैव बाणस्य चापमुष्टिर्यदा भवेत् गुणमुष्टिर्भवेद्दृढं तदाधोगामिनी गतिः ३९ ।
अथ शुद्धगतयः लक्ष्यबाणाग्रदृष्टीनां संगतिस्तु यदा भवेत् तदानीं मुष्टितो बाणो ल
क्ष्यात्स्खलति न ध्रुवं ४० निर्दोषशब्दहीनश्च समं मुष्टिद्वयोज्झितः भिनत्ति दृढवेधानि सा।

धा १२२

घकोनास्तिसंशयः ४१ रक्तकृष्णेलेजितोयस्मस्त्रद्दोगाढ्यस्तुष्टिनः नरनागास्यकायेभुन
स्तनिष्टतिमार्गगाः ४२ यस्मान्दृणसमावाणायसेंधनसमंथनुः यस्यप्राणसमामोमौर्वीसथः
त्वापत्विर्तोवरः ४३ अथदृढ्यवलक्षं अथम्मर्मघटश्चैवमृत्पिंडंचचनुष्टयं योभिनत्तिद्दितः
स्पृष्टेवेवेत्रेणापिनथार्यते सार्धांगुलिसमाणानिलोहपात्राणिकारयेत् नानिभिंत्वैकवाणेन
दृढ्यवानीभवेन्नरः ४५ चतुर्विंशतिचर्माणियोभिनत्याशुगेननाः तस्यबाणागजेंद्रस्यका
येनिर्भिद्यगच्छति ४६ धामपन्नलेयुद्धेवेध्यश्चकेम्मृत्पिंडकेनथा भ्रमंतंवेधयेद्योहिदृढ्य
वेधीसउच्यते ४७ अथस्त्वकाकनुडेनचर्मथारानुखेनहि मृत्पिंडचघटंचेहवध्येत्क्षुरी
मुखेनहि ४८ अथचित्रविधिः बाणभंगंकुन्तावर्तंकाष्ठच्छेदनमेवच विद्धकंगोलकयु
गंयोवेत्तिसयुगीभवेत् ४९ लक्ष्यस्थानेधृतंकाष्ठंसंमुखंछेदयेत्ततः किंचित्तुष्टिंविधाय
स्वांतिर्यग्विद्धफलकेषुणा ५० संमुखंवासमायातितिर्यग्बाणानसंचरेत् शंखशरेणायः
छिंद्यात्बाणछेदीनजायते ५१ इतिबाणभंगः काष्ठेम्यकेषांसंयम्यतत्रवधावदादिः
को हस्तेनभ्रामयमाणांचयोहंतिसधनुर्धरः ५२ इतिवर्तादिकावर्तः लक्ष्यस्थानेन्यसे

त्काष्टं तांइंगोपुछसन्निभं यः छिंद्यात्तं तत्र क्षुरेण काष्ठछेदी स जायते ५३ इति काष्ठछेदनं लक्ष्य
विंडं न्यसेत्कुंभे शुभ्रं वंधूकपुष्पवत् हंतितं विंडकं यस्तु चित्रयोधी स जायते ५४ इति विंडकं समा
ने काष्टगोलयुगं त्रिंशं हस्तं सूर्धपुरःस्थितैः असंशमंशावंशष्टेतद्गोपुच्छमुखेन हि ५५ यो हंति
शावयुग्मेन शीघ्रसंधानयोगतः स साक्षाद्धनुर्भृतां श्रेष्ठः पूजितः सर्वपार्थिवैः ५६ इति गोल
कयुग्मं रथस्थेन गजस्थेन हयस्थेन वपतिना धावता विश्रमः कार्यो लक्ष्यं हंतुं सुनिश्चितं ।
५७ इति धावल्लक्ष्यं अथ शब्दवेधितं लक्ष्यस्थाने न्यसेत्कांस्यपात्रं हस्तद्वयांतरे ताडयेल्ला
केर्याभिस्तु शब्दः संजायते ततः ५८ यत्रैवोत्पद्यते शब्दः सम्यक्तत्र विचिंतयेत् कर्णांत्वि
यमनोयोगाल्लक्ष्यं निश्चयतां नयेत् ५९ पुनः शार्करया तस्य ताडयेल्लक्ष्यहेतवे ततो बाणो ।
न हन्यात्तदवधानेन तीक्ष्णधीः ६० एतच्च डक्कं वेकर्मभाग्यं न कस्यापि सिध्यति ६१ अथाभ्य
विधिः एवं श्रमविधिं कुर्याद्यावत्सिद्धिः प्रजायते श्रमे सिद्धे च वर्षांते नैव त्यास्यं धनुः करे
पूर्वाभ्यासस्य शास्त्राणाम विस्मरणहेतवे मासद्वयं श्रमं कुर्यात्मतिवर्षं शरद्दतौ ६३ जा
ते वा स्वयुजे मासि नवमी देवतादिने पूजयेदीश्वरं रीवंडीं गुरुं शस्त्राणि वाजिनः ६४ विप्रेभ्यो

श्रा
१२३
123

दद्विप्राणां दत्वा कुमारीभोजयेत्ततः देव्यै पञ्चबलिं दद्यात्तुष्टो वादित्रमंगलैः ६५ ततस्तत्साधये
त्मंत्रान्वेदोक्तान्वागमोदितान् अस्त्राणां कर्मसिद्ध्यर्थं जपहोमविधानतः ६६ ब्राह्मं नारायः
णं शैवमैन्द्रं वायव्यवारुणं आग्नेयं चापरास्त्राणि रुद्रदत्तानि साधयेत् ६७ मनोवाक्कर्मभिः
भीष्मं लव्यास्त्रेणाशु विघ्नता अपात्रमसमर्थं च दहन्त्यस्त्राणि मूर्तवे ६९ अयोग्यं चोपदानं योग्य
वेत्ति सधन्वर्धरः सामान्यकर्मणि अस्त्रो नैवास्त्राणि प्रयोजयेत् ७० इत्यस्त्रविधिः अथ शस्त्र
वारणं हस्तार्के लांगलीकंदो गृहीतस्तम्भकंदनः भूरसापि रोगं सोदर्पं हरति कातरः
गृहीतं योगनक्षत्रे अपामार्गस्य मूलकं लेपमात्रेण वाराणां सर्वशस्त्रनिवारणं ७२ अथः शु
पी शंखपुष्पी जलालुर्गिरिकर्णिका नलिनी सहदेवी च भृंग मार्जारिका तथा ७३ विष्णु
क्रांता च सर्वास्तां गृह्य शास्त्रार्थवेदिने बद्ध्वा भुजे विलेपाद्वा कायेशस्त्रोपवारकाः ७४ सर्व
व्याघ्रादि सत्वादि भूतादीनां न जायते भीतिस्तस्यास्थिता यस्य मातरो शिष्टो शारीरगः ७५
गृहीतं हस्तनक्षत्रे पत्रकुकुंदरीभवं तत्प्रभावाद्रणः पुंसो संपुरवो नेति निश्चितं ७६ कुकुं
दरी श्री फल पुष्प चूर्णं वा लिम गात्र सनरमहरणात् आग्नायगंधं हिवदोति मन्त्रो मदंतस्त्रैकेसरिणा

१२३

यथोक्तं ७७ श्वेताद्रिकर्णिकामूलं पाणिस्थं वा हृदये धृतं श्वेतकंटारिकामूलं व्याघ्रादीनां भ
यं हरेत् ७८ पुष्यार्कोत्पाटितं मूलं पाठायाः शिरसि स्थितं देहस्फुटनिनोत्तीर्णां मंडलाग्रे रणे
णा ७९ गांधार्या उत्तरे मूलं शुक्लवस्त्रस्थं गुर्वागतं शक्षौद्रं वारयेत्तत्र पुष्यार्के विधिनोद्धृतं ८० वि
धिरूपा वासः शुभायाः शारंगवाया जटा नीलीजटा यथवा भुजे शिरसि वक्त्रे वा स्थिता शस्त्रनि
वारिका ८१ भूपाद्रिमूलचोरक्षीरमह्नीगा पुष्यभास्करे इति शस्त्रवारणं अथ संग्रामविधिः प्र
थमं क्रियते स्नानं शुक्लवस्त्राहृतो भवेत् मंगल्यगीतसंयुक्तो देवविप्रांश्च पूजयेत् ८२ क्षेत्र
पालस्य नाम्ना च बलिं दद्याद्दिशो दश शस्त्राणि चापि संपूज्य रक्षामंत्रं स्मरेत्ततः ८३ मंत्रः ।
शूलेन पाहि नो देवि पाहि खड्गेन चांबिके घंटास्वनेन नः पाहि चापज्यानिःस्वनेन च ८४ प्रा
च्यां रक्ष प्रतीच्यां च चंडिके रक्ष दक्षिणे भ्रामणेनात्मशूलस्य उत्तरस्यां तथेश्वरि ८५ सौम्यानि
यानि रूपाणि त्रैलोक्ये विचरंति ते यानि चात्यंतघोराणि तै रक्षास्मांस्तथा भुवि ८६ खड्गशूलग
दादीनि यानि चास्त्राणि तेंबिके करपल्लवसंगीनि तैरस्मान्रक्ष सर्वतः ८७ इति रक्षामंत्रः दि
व्यौषधीनां लेपं च रक्षाबंधं च कारयेत् किंचित्कृत्वा च पीत्वा च ततः संग्राममाचरेत् ८८ सेनाप-

तिं गजारोहास्तांस्तांश्च सुभटांस्तथा अश्वानश्वान् पिधैर्वस्त्रैश्च परिधारयेत् ८९ पूर्वं सारथि
मारोप्य स्थे सज्जेन ततः स्वयं योजयेद्वाजिनः शुद्धान्सुसंतुष्टाञ्जितश्रमान् ९० रथे च धारयेच्छत्रं
कार्मुकाणां च तत्र यं ततः शतानि बाणानां तूणीरे च प्रपूजयेत् ९१ खड्गं चर्म गदां शक्तिं प
रिघं मुद्गरं तथा नाराचान्नररक्षं तं पट्टिशादींश्च धारयेत् ९२ नरयानं गजाय स सोऽश्वमेव वा
समारुहेत् कटिबद्धैकतूणीरः खड्गशक्तिधनुर्धृतः ९३ ततोऽर्जुनस्य नामानि विस्तुसर
ण पूर्वकं जपेत् ततः प्रतिष्ठेन च तत्र रंगबलैर्युतः ९४ लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः
येषामिंदीवरश्यामो हृदयस्थो जनार्दनः ९५ अर्जुनः फाल्गुणः पार्थः किरीटी श्वेतवाह
नः बीभत्सुर्विजयः कृष्णः सव्यसाची धनंजयः ९६ इति संग्रामविधिस्त्वोक्तो नृपसत्तमा
शिखिजारीसत्सुगोरस्तुकन्याद्विजलक्षणविभीतामोहिनीव्याजदोही करुचतुरचतुष्कं
देहजं पंचशुक्लां भवति भवसमानं सर्वकर्मप्रसिद्धं ९७ अथ व्यूहविधिः मुखे रथा गजाः
पृष्ठे तस्य च पदातयः पार्श्वयोश्च हया कार्याः [illegible] सार्यविधिस्ततः अर्धचंद्रं च वक्रं च
शकटं मकरं तथा कमलं श्रेणिका गुल्मं व्यूहान्येतानि कल्पयेत् ९८ अथ युद्धविधिः ।

येराजपुत्राःसामंताग्रामाःसेवकजातयः तान्सर्वानात्मनापार्श्वेबलार्थेस्थापयेन्नृपः २०॰ ।
यस्मिन्कुलेयःपुरुषःप्रधानःससर्वयत्नेनहिरक्षणीयः तस्मिन्विनष्टेकिलसारभूतेन
नाभिभंगेह्यरकावहंति १ तत्रसारभूतंशूरंशास्त्रज्ञमनुरागिचेत् अपिस्वल्पंश्रियेसैन्यं
नृपस्येयंमुंडमंडली २ अपिपंचशतंशूरान्निघ्नंतिमहतीचमूं अथवापंचषट्सप्तविजयंते
निवर्तिनः ३ यत्रसंयांतिसंपुष्टावाजिनोपुरवंडबलाः आकर्णपतितायोधाःसंग्रामेज
यवादिनः ४ एवंसमरानुसंरक्ष्यायोधाःशार्ङ्गधनुर्धराः मुहुस्तान्सुरणाद्वृत्तान्सेजयंतेर
णेविभून् ५ एकःकापुरुषोदीर्णोधावयेन्महतीचमूं तंदीर्णमनुदीर्यंतयोधाःशू·
रतमाअपि ६ दुर्निवारजराचैवप्रभग्नामहतीचमूः अपामिवमहावेगास्त्रस्तामृगगणा·
णाइव ७ यत्तुभग्नेषुसैन्येषुविद्रुतेषुनिवर्तते पदेपदेश्वमेधस्यलभतेफलमक्षयं
द्वाविमौपुरुषौलोकेसूर्यमंडलभेदिनौ परिव्राड्योगयुक्तश्चरणेचाप्यभिमुखोहतः ८·
यत्रयत्रहतःशूरःशत्रुभिःपरिवेष्टितः अक्षयंलभतेलोकंयदिक्लीबंनभाषते ९ वृ
त्तिंनैवविफलंनाशस्त्रंनान्ययोधिनं पलायमानंशरणंगतंचैवनहिंसयेत् १० भीतः

पलायमानोपिनान्वेष्टव्योबलीयसा कदाचिद्धरतांयातिमरणोद्धतनिश्चयः संभूतमहा-
तीसेनांचतुरंगांमहीपतिः व्यूहयित्वाग्रतःशूरान्स्थापयेज्जयलिप्सया १२ अल्पायांवा-
महत्यांवासेनायामितिनिश्चयः हर्षोयोधगणस्यैकोजयलक्षणमुच्यते १४ एकेनवोतं
निष्टेवाष्ठुर्वयांसिच अनुलवंतेमेघाश्चयस्यतस्यरणेजयः १५ अप्रष्टोनैवमर्त्तव्यंसंप्राप्तो
नैवजीवते तस्माद्धैर्यविधानव्यंहन्तव्यापारवाहिनी १६ इतियुद्धविधिः इतिशार्ङ्ग॰धत्रा
वैदेवर्णनेपरिच्छेदः १८ अथगांधर्वशास्त्रं अगाध्यसर्वदेवेशंशिवंब्रह्मादिकोस्ततः
गांधर्वशास्त्रसंक्षेपःसारतोयंमयोच्यते १ यदुक्तंब्रह्मणःस्थानंब्रह्मग्रंथिश्चयोमतः त-
न्मध्येसंस्थितःप्राणःप्राणाद्वह्निसमुद्भवः २ वह्निमारुतसंयोगान्नादःसमुपजायते
ननादेनविनागीतंननादेनविनास्वरः ३ ननादेनविनानृत्तंतस्मान्नादात्मकंजगत् प-
वनाज्जायतेनादोनादतःस्वरसंभवः ४ स्वरात्संजायतेरागःसरागोजनरंजकः पा-
दस्यस्वरसंघातस्तालेनसुमितस्तथा ५ प्रयुक्तश्चावधानेनगांधर्वमभिधीयते तदेत-
न्नारदादिभ्योदत्तमादौस्वयंभुवा ६ विधिवन्नारदेनादःपृथिव्यामवधारितं भृगोवा

त्रिशिश्चैर्वन्नि वेत्तिगीतरसंफणी यतोगीतेविलीनास्तुः सर्वथाचित्तहत्तिभिः ८ अपिब्रह्मपरा
नंदादिदमप्यधिकंध्रुवं जहारनारदादीनांचित्तानिकथमन्यथा ९ इतिसंगीतप्रशंसा अ
थस्तुगीतलक्षणानि स्तस्वरंस्वरसंचैवस्तरागंमधुमत्तरं अस्तालंकारप्रमाणंचषड्विधंगीत
लक्षणं १० स्वरेणपदसंयुक्तंछंदसाचस्तुसंयुतं समाकृतंस्तुतालेचस्तुगीतंतदिहभण्यते ११
इतिस्तुगीतलक्षणं वाङ्मात्रात्कथ्यतेगेयंधातुरित्यभिधीयते वाचाचगेयंकुरुतेयः वाग्गे
यकारकः १२ शब्दानुशासनज्ञानमभिधानप्रवीणता गणाछंदोरुचेदित्वमलंकारेषु
कौशलं १३ नौर्यत्रिलयचातुर्यंहृव्यशारीरपालितं लयतानकलाज्ञानंविवेकोनेक
काकुषु देशीरागेष्वभिज्ञत्वंवाक्पटुत्वंसभाजयः १५ इतिवाग्गेयकारस्यगुणाः सर्वे
निरूपिताः प्रथमोमातुकारस्यधातुकारस्यमध्यमः धातुमातुक्रियाकारउत्तमः परिकी
र्तितः १७ इतिवाग्गेयकारलक्षणानि अथशिष्यकारः त्वरितःशिष्यकोयस्तुसकंठो
मधुरस्वनः रागतालसमोपेतःशिष्यकारःसउच्यते १८ अथगायनलक्षणानि प्रबंधगा
अनिस्नातोविविधाउपकारकः रागरागांगभाषांगक्रियांगेयांगकोविदः १९ गायनो

शा
१२९
126

गीतशास्त्रज्ञैर्भण्यतेसर्वसंमतः २० अथगायनदोषाः कंपितंभीतमुद्दिष्टमव्यक्तमनुनासिकं ।
काकस्वरंशिरस्थंचतथास्थानविवर्जितं २१ विस्वरंविरसंचैवविश्लिष्टंविषमाहतं व्याकुलं ।
तालहीनंचगातुर्दोषाश्चतुर्दश २२ अथसालगसूडः हिमवत्कन्यकाप्रीत्येदेवदेवेनशंभुना
शुद्धरागादिभिःप्रीत्यासरसंसालगंकृतं शुद्धरागसमुत्पन्नेछायालगमनोहरे बालगोपा
लवनिताक्षितिपालेश्चगीयते २४ आद्योध्रुवस्ततोमंठःप्रतिमंठोनिसारुकः अड्डतालस्त
तोरासएकतालीचसंमताः २५ अथैतेषांपूर्वंध्रुवकलक्षणानि नविवेकंविनाज्ञानंध्या
नेनात्मरसंविना श्रद्धयानविनादानंज्ञानंनध्रुवकंविना २६ उत्तमःषट्पदःप्रोक्तोमध्य ।
मःपंचभिस्तथा कनिष्ठस्तुचतुर्थःस्यादेवंस्युर्ध्रुवकास्त्रिधा २७ एकधातुर्द्विखंडःस्या
द्यत्रोद्ग्राहस्ततःपरं तृतीयंकिंचिदुच्चंस्यात्खंडंनामकशोभनं २८ ततोद्विखंडआभोगः
तृतीयस्तस्यखंडकं उद्ग्रामकयुक्तंवानवाखाम्यंकितंचततः २९ उद्ग्राहस्यायखंडेचन्या
सःस्युध्रुवकोमतः २९ एवंद्विखंडपदंप्रोक्तमुत्तमोध्रुवकोबुधैः ३० पंचपादस्तदुद्ग्राहेप
दयुग्मंप्रशस्यते तृतीयंचोच्चखंडेस्याद्विवदन्नामिदंत्रयं ३१ आभोगश्चैकखंडःस्याद्वि

तीयंचोच्चरेदेकं तल्लनामांकितंचैतदितिमध्यमलक्षणं ३२ ततःपादस्ततक्कुडाहेपदैकं
स्यात्ततःपदं किंचिद्रचेद्वितीयंस्याद्विरभ्यस्तमिदंद्वयं ३३ आभोगेच‾ एकंस्यात्किंचिद्र·
चेद्वितीयकं प्रभुनामांकितंचैतत्कनिष्ठस्येतिलक्षणं ३४ प्रायापदानांवावर्णनियमो
वाद्वयोर्भवेत् पदयोर्वर्णनियमोध्रुवाणांद्विध्रुवोगतिः ३५ पदद्वयेवर्णनियमोयदावि
क्रियतेबुधैः तदापादाभिधान्यानिभवंतिनियमंविना ३६ एकादशाक्षरामाद्यादेकैका
क्षरवर्धितैः एवंध्रुवाःषोडशाःस्युःषड्विंशत्यक्षरावधि ३७ वसंततालादिवर्णैरध्रुवा
णांलक्षणंशुभं प्रोक्तंरागार्णवेसर्वंसंक्षेपादिहकथ्यते ३८ अथषोडशध्रुवाणांनाः
मानि जयंतःशेखरोत्साहोनंतोमधुरनिर्मलौ कुंतलःकमलाकारोनंदनश्चंद्रशेखरः
कामदोविजयाख्यश्चकंदर्पोजयमंगलौ तिलकोललितश्चेतिध्रुवाःषोडशकीर्तिताः
आदिनालोजयंतःस्याद्द्रुतगारवसंयुतः हंसाख्योक्षरपदैरायुर्द्विकरःपरः ४०
एकएवलघुर्यस्मिन्नादितालःसकथ्यते सयथा द्वादशाक्षरपादोन्याभोगोकफलके
स्वभे हंसकेचरमेवीरेगीयतेशेखराकयोः लघुगौलघुर्यत्रसतालोहंसकःस्मृतः ।

श्री
१२०
१२७

यथा उत्साहः स्याद्वसेद्वा सेना तालेकंडुकसंज्ञके वंशाभिवृद्धिकृत्स्याद्दः त्रयोदशमिता-
क्षरः लघुद्वयं विरामांतं तलेकंडुकसंज्ञके ४५ यथा गर्भताले न गीयेत कारुणि
मकरो ध्रुवः ग्रंथिर्द्विसमभिर्वर्णैरानंदफलदः सदा चतुर्भुतो विरामांतः तालोऽयं गा
र्भसंज्ञकः ४६ यथा ०००० क्रीडाकालेऽध्रुवः स्यात्सप्तवर्णादिनिर्मलाः शृंगा
ररससंयुक्तः श्रोतृतेजोभिवर्धनः ४७ एकप्रवक्तृतो यस्मिन्क्रीडाताल स कथ्यते ॰
यथा वर्णैः षोडशभिः पादः कृतलीलकशेखरे ४८ इष्टार्थदः शौर्यदः स्यादद्भुता
ख्यरसान्वितः लघुरेकं भवेद्यत्र समभवेल्लघुशेखरः ४९ यथा वर्णैः सप्तदशभिर्युक्तिः
शृंगारके वसे कमलो मलयाख्ये वस्यात्पूर्वैर्द्विकवः परः मलयाख्यो भवेत्तालेऽद्रुतलेक-
वतोऽगुरुः यथा ।ऽ।ऽ चारोऽष्टादशवर्णादिर्यशोहर्षप्रदो ध्रुवः ५१ फणिभाषायुतो
वीरे रसे कङ्कतालके लघुद्वयं विरामांतं तालेकङ्कसंज्ञके ५२ नंदद्वयेऽद्र वर्णादि
नंदनः सर्वसिद्धिदः पूर्णः शृंगारवीराभ्यां कङ्केचविधीयते ५३ लघुद्वयं विरामांत
तालकंडुकसंज्ञके यथा एकविंशतिवर्णाद्भिर्भवेच्छृंगारके वसे कामदोऽभीष्टदः

ऋंसां तालके तु वलीलके यथा ०० विजयाख्यो ध्रुवः स स्याद्द्वाविंशत्तत्वाङ्घ्रिकः सन्निप
तेन संयुक्तः शृंगारे भीष्टदो रसे एकपव गुरुर्यत्र सन्निपातः स कथ्यते यथा त्रयोविंशति
वर्णाङ्घ्रिर्ध्रुवः कंदर्पसंज्ञकः वीरवा करुणे वा स्यात्खंडतालो विधीयते ध्रुवमेकं भवेद्यत्र तालो
यं खंडसंज्ञितः यथा द्विरष्टद्वादशवर्णाङ्घ्रिः तालो वा खंडको भवेत् वीरशृंगारयोर्ज्ञेया
हज्जयमंगलः द्रुतद्वयविरामांते लघुनैकेन रूपकः यथा ०० पंचविंशाक्षरैः पादैर्या
सा सो लतिकाह्वयः तालेच सप्तटे ज्ञेयो वीरवाप्यद्भुतेपि वा तालं वा चपटं ज्ञेयं गुरुर्लघुद्व-
यं गुरुः यथा ऽऽ।ऽ यः षड्विंशति वर्णाङ्घ्रिः स स्यात्सर्वार्थसिद्धिदः ललितश्च पटाख्ये च
ताले शृंगारपोषकः तालेच चपटे ज्ञेयं गुरुद्वंद्वं लघुस्मृतः यथा ऽऽ इति षोडश ध्रुवाः अ
थ मंडललक्षणानि उद्ग्राहो ध्रुवपदश्च स्याद्द्वाभोगस्तदनंतरं नियमाद्विविधो ज्ञेयो मंठ-
कस्य विचक्षणैः ८० जयश्रियकलापश्च कमलः सुंदरस्तथा वल्लभो मंगलश्चेति षडेते मं-
ठकामताः ८१ लघुर्गुरुर्लघुर्यत्र सतालो हंसकः स्मृतः तालश्चायं रसे वीरे कर्तव्यो जय।
मंठके ८२ हंसताल ऽ । रंगताले च विज्ञेयो लघुश्चैकं गुरुद्वयं कपालो मंठकस्तेन रसे-

शा
१२८
128

रौद्राभिधानके ६३ रंगताल: ऽऽ लघुद्वयं गुरुश्चैकस्तालोऽयं दर्पणः स्मृतः अस्मिंस्ताले रसे
शांते कमलो मण्डको भवेत् ६४ दर्पणताल: गुरुद्वयं लकद्वंद्वं ताले त्रिपुटसंज्ञके सुंदरो
गीयते तेन वीरे वाप्यद्भुते रसे ६५ त्रिपुटताल: ऽऽ मल्लयाख्ये भवेत्ताले गुरुर्लघुकस्ततो गुरुः
वल्लभो मण्ठको ज्ञेयस्ताले ऽस्मिन्करुणे रसे ६६ मल्लयताल: ऽ।ऽ गुरुर्लघुद्वयं यत्र भृंग
तालः स कथ्यते मंगलो मण्ठको ज्ञेयो वीरे चाद्भुतसंज्ञके ६७ भृंगताल: ऽ इति षण्महाः
अथ प्रतिमण्ठकलक्षणानि तालस्याप्यमरश्चैव विचारक्रौंचसंज्ञकः चत्वारः कथिताश्चैते
प्रतिमण्ठास्तु शंभुना विरामांतं द्रुतद्वंद्वं गुरुश्चैकस्ततः परं हरंगताले गातव्यस्तालश्च
प्रतिमण्ठकः ६८ हरंगताल: ०० गुरुरेको भवेद्यत्र स सन्निपातः स कथ्यते अमरप्रतिमं-
ठो सौ विद्वद्भिस्तेन गीयते सन्निपातः लकं द्वंद्वं विरामांतं ताले क्रौंचसंज्ञके विरागो गी-
यते तेन विलंबश्च लयो भवेत् ७० द्रुतमेकं भवेद्यत्र स तालः खेडसंज्ञकः द्रुतलयेन गात-
व्यः क्रौंचश्च प्रतिमण्ठकः ७१ खेडताल: इति प्रतिमण्ठकाश्चत्वारः अथ निःसारुकल-
क्षणानि कांतारः समरात्तश्चैव क्रौंचो वाक्षतिस्तथा विशालश्च तथानंदः षोडश निःसार

कोभवेत् ७२ लघुद्वयंविरामांतेतालेकंडुकसंज्ञके द्रुतेलयेनगातव्यः कांतारोभवतिस्फुटः ।
७३ कंडुकः लघुद्वयंविरामांतेतालेकंडुकसंज्ञके समरोगीयतेतेनमध्यमस्यलयोभवेत् ।
७४ कंडुकः द्रुतद्वंद्वंगुरुद्वंद्वंभवेत्तालेमकरंदके अनेनगेयोवैकंगोवानिःसारुकःसदा ७५
वमकरंदः ०० ७७ लघुत्रयंद्रुतद्वंद्वंतालेसरभलीलके अयंनिःसारुकोज्ञेयोवांछितोवांछित-
प्रदः ७७ सरभलीलः ०० लघुद्वयंविरामांतंतालेनविशालस्यनिःसारुकः द्वितीयः स्तत-
मेकंभवेद्यत्रक्रीडातालःसकथ्यते अनेनगीयतेनंदोनिःसंनिःसारकोत्तमः क्रीडतालः
इतिषट्निःसारुकाः अथषट्द्रुततालाललक्षणानि शाकः कीलस्यविजयस्यागानिःशंकप्र
वच मकरंदःपरोज्ञेयःत्वड्डुतालस्यषड्विधः ८० लघुर्गुरुस्यभवतिलकशेखरतालके शंको
जमवत्तालस्यगीयतेतेनकोविदैः ८१ लकशेखरः द्रुतद्वयंविरामांतेतालेतुरगलीलके
विजयोगीयतेतेनगीतनृत्यविशारदैः ८२ तुरगतालः ०० उमातिलकतालेतुद्रुतोलघ
गुरुस्ततो तारम्तः त्वड्डुतालःस्याद्विदद्भिस्तेनकथ्यते ८४ उमातिलकः ०० स्ततमेकंद्रुः
तोद्वौचवनमालिनितालके निःसंगास्त्वड्डुतालःस्याद्विदद्भिस्तेनकथ्यते ८४ उमातिलकः

शा

१२९

129

०० द्रुतमेकं द्रुतौ द्वौ च वनमालिनि तालके निःसंगस्तद्रुतालः स्यात्तु येनैव गीयते ८५
वनमाली ऽ०० राजतालाभिधाने तु लघद्रुतौ लघस्ततः अनेन तु समायुक्तो मकरन्दोऽत्र ता
लकः राजतालः ०० इति ग्रहतालः अथ रासकलक्षणानि चतुर्धा रासकः प्रोक्तो गीत
वाद्यविशारदैः विनोदो वरदो नंदः कंबुजश्चेति कीर्तिताः ८७ एक एव लघुर्यत्र आदितालः
स कथ्यते विनोदो रासकस्तेन गातव्यो ब्रह्मवावहः ८८ आदितालः लघद्रुतौ गुरुर्यत्र
तालोऽयं राजलीलकः वरदो रासकेऽस्तेयः श्रोतॄणां सुखदायकः ८९ राजलीलः ००ऽ ।
प्लुतश्च गुरुरेकश्च तालो विद्याधरः स्मृतः यत्रासौ रासको नंदो गीयते मुदये शुभः ९० वि-
द्याधरः ऽऽ राजविनोदे ताले स्यात् गुरुद्वंद्वमयः प्लुतः रासकः कंबुजस्तेन गीयते गीतकोविदैः
९१ राजविनोदः ऽऽऽ इति रासकास्तावत् अथ तालीपकलक्षणानि एकताली त्रिधा प्रोक्ता
गीतवाद्यविशारदैः रामा च चन्द्रिका चान्या द्विपुलेत्यथ लक्षणं ९२ द्रुतमेकं भवेद्यत्र तालो यो-
ऽयं खंडसंज्ञितः रामा तेनैकपालेन गीयते गायकोत्तमैः ९३ खंडतालः गुरुद्वयं भवेद्यत्र ता-
लो ललितसंज्ञकः चन्द्रिका चैकताली स्यात्तेन सौभाग्यदायिनी ९४ ललिता ऽऽ कोकिला

१२९

त्रियतालैवेडुतत्त्वसमुद्राहृतं विठ्ठलाचैकतालीस्यात्तेनगीतज्ञसंमता ९५ कोकिलाप्रि
यः ००० इत्येकतालिक्लिप्तः जयंतश्च तथोत्साहो नंदनः चंद्रशेखरः कामंदो विजयाख्य
श्च कंदर्पजयमंगलौ ९६ अष्टौ ध्रुवाः समाख्याता रागयोगपालनदा बुधैः इतितालगणः
अथ मुद्रस्तुंडगीतनामानि एलाकरणाडेकीभिर्वर्तिन्याडुसमेन च रंभारासैकतालीभिः
मुद्रस्तुंडोष्टभिः स्मृतः ९७ मुद्रस्तुंडोन्यदेशीभुर्गीयते विदैलैः क्वचित् अतो न विस्तरो लो
केदन्निरोभुचगीयते इतिमुद्रस्तुंडनामानि अथ रूपकं उद्ग्राहश्चान्तराधातुः सा ध्रुवकः
श्चान्तराधातुकः मेलापकोन्तराधातुः साहाभोगश्चान्तराधातुकः ९९ चतुर्धातुकमेतत्
द्धि रूपकं कीर्त्यते बुधैः १०० इति रूपकं अथ रासको निरूप्यते स्फुरितं कंपितं लीनं स्मि
तं दोलितावपि आहतं त्रिकभिन्नं च गमकं सप्तधा स्मृतं इति गमकं अथ श्रुतस्वरं अति
श्रवस्त्रगगादौ किंचिदाधिक्य चिंतितं तद्धातमात्रनिष्पन्नं पर्यंतरमितीरितं १ पूर्वरू
पकसंसिद्धं छाया संस्कृत रूपकं तत्स्थानेशोचवनी चंचत्खलोतारं प्रकीर्तितं २ इतिश्रुतांत
तरं अथ स्वरादिकथं सामवेदात्स्वरा जाता स्वरेभ्यो ग्रामसंभवः ग्रामेभ्यो जातयो जाताः

शा
१३
130

तास्त्वथैवांतरभाषिकाः सप्तस्वरास्त्रयो ग्रामा मूर्छनाश्चैकविंशति ६ द्वाविंशतिश्च श्रुतयः
तेभ्यो रागसंभवः षड्जर्षभकगांधारमध्यपंचमदैवताः ७ निषादश्चेत्सप्तमी सप्ततंत्रीकंठो
त्थिताः स्वराः षड्जादयः स्वराः सप्त ग्रामौ च षड्जमध्यमौ केचिद्गांधारमप्याहुः स तु नेहास्ति भू
तले चतुर्दश्यैव श्रुतयस्ता— न्मानाश्च मूर्छनाः गीयंते मानवैर्भूमावन्यास्त्रिदशालये
स्वयं वो राजते नादः स स्वरः परिकीर्तितः स्वरैश्च निखिलं व्याप्तं तद्धित्वेयं छयकृयक्र
९ उच्चैर्निषादगांधारौ नीचैऋषभदैवतौ शेषास्तु स्वरिता ज्ञेयाः षड्जमध्यमदैवताः ११
षड्जं वदेन्मयूरो हि ऋषभं चातको वदेत् अजा वदति गांधारं क्रौंचो वदति मध्यमं पुष्प
साधारणे काले कोकिलः पंचमं वदेत् दर्दुरो धैवतं चैव निषादं च वदेद्गजः १२ हास्य
शृंगारयोः कार्यौ स्वरौ पंचममध्यमौ षड्जर्षभौ तथा रौद्रे वीरे चाद्भुते रसे १४ गां
धारश्च निषादश्च कर्तव्यौ करुणे रसे धैवतश्च तथा कार्यौ बीभत्से च भयानके १५
चतुः श्रुतिस्त्रिश्रुतिश्च द्विश्रुतिश्चेति ते स्वराः इति स्वराः इति षट्त्रिंशद्रागवर्तकरागाः
यंते भैरवः पंचमो नाटो मल्लारो गौडमालवः देशाख्यश्चेति षड्रागाः प्रोच्यंते लोकविश्रु

१३

ताः १६ वंगपालो गुणाकरी मध्यमादिर्वसंतकः धन्याश्रीश्चेति पंचैते रागा भैरवसंश्रयाः
१७ ललितो गूर्जरी देशी वराटी रामकृत्तथा मलाः गार्णव वे रागाः पंचैते पंचमाश्रयाः १८
नव नारायणः पूर्वगांधारवसालगस्तथा ततः केदारकर्णाटौ पंचैते नाटसंश्रयाः १९ ।
मेघमल्लारिका मल्लकौशिकः प्रतिमंजरी आशावरी पंचचैते रागा मल्लारसंश्रयाः २० ।
हिंदोलः त्रिगुणा धाली गौडी कोलाहलस्तथा पंचैते गौडनामानं रागमाश्रित्य संस्थिताः
२१ भूपाली हरिपालश्च कामोदी धोरणिस्तथा वेलावली च पंचैते रागा देशाखसंश्रयाः
अन्येपि बहवो रागा जाता देशविशेषतः मार्गभ्रष्टतया लोके ते च भेदेक्षिकाः स्मृताः ꣳ
न रागा नानतालानां मंतः क्वापि विद्यते संतोषाय शिवस्यैते ज्ञेयाः बुधजनैः सदा २३
तथा नयति कैलासं न गंगा न सरस्वती यथा नयति कैलासं न गंगा न सरस्वती २४ यथा
नयति रागास्तेन वै गायनकोविदं इति पाठांतरमुत्तरार्धे इति रागाः अथ गुणाः स्वरस्त
न्मूर्गैर्लीनैर्वैर्भिर्देशाभिवर्ततैः समस्तं वाङ्मयं यत्रामंत्रैलोक्यमिव विस्तृता २६ सा त्रु
स्वारो विसर्गांतो दीर्घो युक्तपरश्च यः वापादांतस्तु सो गवक्रो ज्ञेयोन्यो मात्रिको लघुः २७

मखिलकलितगुरुश्रमकारोभादिगुरुः पुनरादिलकर्यः योगुरुमध्यगतोवलमध्यः सोंत्य·
गुरुकथितोंत्यलघुकः २८ मोभूमिः श्रियमातनोतियजलंहृद्धिंरवाग्निर्मेतिसोवायुः
परदेशाहरणमनंजव्योमसूतंफलं यःसूर्योरुजमाददातिविपुलंभेंदुर्यशोनिर्मलं ।
नोनाकस्थिरमायुरष्टकामिदंश्राद्धगणानांफलं २९ अथगणकः अथवर्णप्रस्तारः·
पादेसर्वगुरावाद्याल्लघुंकन्यस्यगुरोरधः यथोपरितथाशेषंभूयःकुर्यादमुंविधिः ऊ·
नेदद्याद्गुरूनेवयावत्सर्वलघुर्भवेत प्रस्तारोयंसमाख्यातः छंदोविचितिवेदिभिः ३१
इतिप्रस्तारः अथलघुगुरुप्लुतलक्षणानि लघुः शुद्धोगुरुर्वक्रः इभाभ्यांचप्लुतोभ·
वेत द्रुतस्त्वर्धचन्द्ररूपः स्यादितिसर्वत्रनिश्चयः ३२ एकमात्रोलघुःशेकोद्विमात्रश्च·
गुरुर्भवेत प्लुतस्त्रिमात्रकोज्ञेयःद्रुतःस्यादर्धमात्रकं ३३ लघोःगुरोःप्लुतस्यापि·
भवेत्तालःपृथक्पृथक् मिलितानामपिभवेत्प्रस्तारस्तस्यकथ्यते अथतालप्रस्तारः
तालेपादस्थितेमात्रागणायेलघुरूपिकाः तावतीभिस्तुमात्राभिःप्रस्तारोनिखिलोभ·
भवेत ३५ सचमध्याद्वयोज्ञेयःतत्स्थेचेदथोपरि मध्यमिश्राश्रितेःसार्धमात्राभिर्वा

णयेद्बुधः मध्यस्थायेचविलिखेन्मंत्राष्टरणाहेतवे स्वरगायविधिस्त्वेषपूर्वस्थूलास्ततः कृशाः
३७ बहुमात्राभवेत्स्थूलस्ततोहीनः कृशोभवेत् द्रुतस्तुसंभवेन्मूलमन्येमूलाद्रुयामताः
एवंपुनः पुनः कुर्यात्कुर्यात्सर्वद्रुतोभवेत् गीतेवाद्येचनृत्तेचशक्तिः साधारणागुणाः साचे
देत्तत्किमन्येनदूषणेनगुणेनवा ३८ अथगायनार्थमौषधानि शुण्ठ्यपामार्गविडंगशंखि
नीवचाभयाकुष्ठशतावरीसमा घृतेनलीढाश्रकरोतिकंठंसांत्रिभिर्दिनैर्गीतसहस्रधारणं।
३९ देवदालीदलोद्भूतरसोमधुकान्वितः पीतः पथ्याशिनः कुर्याद्गीतेमधुरवरतां भृशं ४०
वासाब्राह्मीवचाकुष्ठपिप्पलीमधुसंयुता सप्तरात्रप्रयोगेणकिन्नरैः सहगीयते कृष्णाद्राक्
कमूलंहियालिहेन्मधुसर्पिषा समाहंतीरक्षपाशीकिन्नरैः सहगीयते ४२ वज्रपूर
रवलंजातीपत्रंजंवीरजंतथा एनीयान्यकलाजाम्बपिप्पल्यासहचूर्णयेत् ४४ मधुना
चावलीढंत्वकंठंस्वरतांनयेत् एतेरागार्णवाद्युद्धशास्त्रेभ्यः आयुर्वेदाच्चकथिताः
४५ इतिश्रीगान्धर्वशास्त्रपरिच्छेदः ॥ ७४ ॥ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥

ग्रा.
१३२

132

अथोपवनविनोदाः पुंसां सर्वस्वैकसाधनफलात्सौंदर्यगर्वोद्धुरक्रीडालोलविलासिनीजनमनः स्फीतप्रमोदावहा गुंजद्भृंगविनिद्रपंकजभरस्फारोल्लसद्दीर्घिकायुक्ताः संति गृहेषु यस्य विपुलारामाः स एव क्षितीपतिः १ नवं वयो हारिवपुर्वरांगनाः सखी कलाविज्ञकलवल्लकीस्वनः यतो हि सर्वं विफलं सुखैषिणो विना विहारोपवनानि भूपतेः २ ग्रामाणां तावदवलोक्य महामुनीनामर्घ्यः स एव गदितः परमार्थभक्त्या एवं विलोक्य निखिलं सुविचारयेतः संतः स्वभावसरलां मुदमाप्नुवंति ३ अथ तरुमहिमा बहुभिर्वत किं जातैः पुत्रैर्धर्मार्थवर्जितैः वरमेकः पथितरुः यत्र विश्रमते जनः ४ दशकूपसमा वापी दशवापीसमो ह्रदः दशह्रदसमः पुत्रो दशपुत्रसमो द्रुमः ५ क्रीडारामे च यः कुर्यादुद्यानफलसंकुले स गच्छेच्छक्रभवनं वसेत्तत्र युगे युगे ६ एतत्सर्वं परिज्ञाय यत्नादारामसमाचरेत् धर्मार्थकाममोक्षाणां द्रुमेभ्यः

पु॰
२

पिसर्वेसेन्नित्यंयतिर्धर्मेणयुज्यते २१ अन्यानपितरून्पुष्पफलपुष्पोपयोगिनः रोपयेत्तुसहस्रस्य
फलमाप्नोतिमानवः २२ अश्वत्थमेकंपिचुमंदमेकंन्यग्रोधमेकंदशचिंचिणीश्च कपित्थवि
ल्वामलकत्रयंचपंचाम्रवापीनरकंनपश्येत् २३ इतितरुमहिमा अथगृहासन्नतरुशुभाशु
भलक्षणानि गृहस्यपूर्वदिग्भागेन्यग्रोधःसर्वकामदः उदुंबरश्चयाम्यायांवारुण्यांपिप्पलः
स्मृतः २४ प्लक्षश्चोत्तरतोधन्योवैपरीत्येविवर्जयेत् वर्जयेत्पूर्वतोश्वत्थंप्लक्षंदक्षिणतोत्य
जेत् २५ न्यग्रोधःपश्चिमेवर्ज्यःसप्तधोदुंबरउत्तरे देवदानवगंधर्वाःकिन्नरोरगराक्षसाः पशु
पक्षिमनुष्याश्चसंश्रयंतिमहातरून् सर्वासांवृक्षजातीनांकाष्यावर्ज्यागृहेसदा अपिसौवर्णके
वृक्षेगृहद्वारेनरोपयेत् वदरीकदलीचैववदाडिमीवीजपूरकं यस्यरोहंतिगेहेतिसयहीनप्ररोह
ति पलाशःकांचनाश्वत्थपालिप्यातकार्जुनाः करंजंचमहावृक्षानारोप्याःसर्वदागृहे आ
सन्नाःकंटकिनोरिपुभयदाःक्षीरिणोर्थनाशाय फलिनःप्रजाक्षयकरादारुण्यपिवर्जयेत्तथा
नीलीहरिद्राचनरःसदोषाःपुत्रैर्धनैःसंक्षयमभ्युपेयात् एतास्तुसर्वाःस्वयमेवजातानाछिंद्या
त्क्षीणांवचनाद्विपश्चितः २८ नकुर्यादन्यनैवन्याग्रेयेप्यापिहिवाटिका अन्यथाकलहोद्वेगौक॥

२२

पु०
१३३
133

साधनेयतः यावद्दिनानि तुलसी रोपिता यद्गृहे वसेत् तावद्वर्षसहस्राणि वैकुंठे समहीयते ८ यस्तु
संरोपयेद्बिल्वं शंकरप्रीतिकारकं तत्कुले हि सदा लक्ष्मीः संतिष्ठेत्तु त्रयोत्रके ९ एवमेव हि योश्व
त्थं रोपयेद्धि पिनाकरः यत्र कुत्रापि चापन्नो समाप्नोद्भवने हरेः १० तेनेष्टा बहवो यज्ञा ल्लिनदत्ता वसुं
धराः सम्यग्ब्रह्मचारी स्याद्धात्री येन प्ररोपिता ११ वटहस्तद्वयं मर्त्यो रोपयेच्च यथाविधि शिवलो
के वसेत्सोपि सेवितस्त्वप्सरोगणैः १२ निंबत्रयं समारोप्य नरो धर्मविचक्षणः सूर्यलोके समासाद्य
वशेदह्नायुतान्प्रिये १३ चतुर्णां लक्षहस्तानां रोपणान्नात्र संशयः राजसूयस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नो।
ति मानवः १४ पंचाम्रान्रोपयेद्यस्तु मार्गेषूपवनेषु च भूतान्भविष्यान्पुरुषांस्तारयेत्स चतुर्दश
शिरीषपर्णाविनोषस्तोयः कुर्यान्नित्थिरोपणं गान्धर्वलोकमास्थाय मोदये देववत्सदा १६ पलाश
पर्णाविनाः पंच रोपयेदेकमेव वा ब्रह्मलोकमवाप्नोति पूज्यते सोमरैः सदा उदुंबरद्रुमानष्टौ रो
पयेत्स्वयमेव यः प्रेरयेद्वापरणाद्वापि चंद्रलोके समोदते १८ पार्वतीतोषिता तेन सम्भवेच्चनिराम
यः पूजिता देवताः सर्वा मधूको येन रोपितः १९ नीरिकाकदली द्राक्षा प्रियालपनसान्विता
न तत्संरोप्य नो दुःखी जायते सप्तजन्मसु २० ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि जंबू येन प्ररोपिता गृहे।

५

ष्टेवालभृतेभृशं २९ तस्माद्द्वारांतोहिमेषुभदंपुत्रपौत्रादिवर्धनं पश्चिमोत्तरपूर्वेषुभवेदुपवनेकृते
अथभूमिनिरूपणं जांगलानूपसामान्यस्वभावापिचमेदिनी भेदैः साभिद्यतेषड्भिः वर्णैतासस
तल्लथा ३१ असितविपांडुश्यामललोहितश्वेतपीतरोचिषः क्रमशः मधुराम्ललवणतिक्तक
टुकषायभुवोरसैः ३२ विषपाषाणवाल्मीकविलडुष्टातथोषरा दूरोदकाशर्करिलानतस्मि
न्नहितामही ३३ इंद्रनीलशुकपत्रकोमलाशंखकुंदकुमुदेंदुसन्निभा तप्तकांचनविकासचं
पकस्पर्धिनीवसुमतीप्रशस्यते ३४ समासमान्नजलाहरिणातृणांकुरा तस्यांसर्वेपितरवः
प्ररोहंतिनसंशयः ३६ पनसलकुचताडीवंशजंवीरजे बूतिलकवटकदेवाम्रातखर्जूरपूगाः
कदलितिलसमृद्धीकेतकीनालिकेरप्रभृतयउतिचान्येप्रायशोनूपजाः स्युः ३७ सोभांजनश्री
फलसप्तवर्णाः शेफालिकाशोकशमीकरीराः कर्कंधुराकेसरनिंबशोकाः हरिद्रिलभेतिभु
विजांगलायां ३८ वीजपूरकपुन्नागचंपकाम्रातमुक्तकाः प्रियंगुदाडिमाद्याश्चसाधारणा
समुद्भवाः ३९ नितिदेवमहीपानांप्रभावाद्यापियत्नतः असात्म्यभूमिजेपत्राश्रपिसिध्यंतिपा
दपाः ४० अथपादपविवक्षा वनस्पतिद्रुमलतागुल्मापादपजातयः वीजात्कांडात्तथाके

पृ० १३४ 134

दामजन्मत्रिविधं विदुः ५१ ते वनस्पतयः प्रोक्ताः विना पुष्पैः फलन्ति ये द्रुमास्त्वन्ये निगदिताः
पुष्पैः सह फलन्ति ये ५२ प्रसरन्ति प्रतानैर्यास्ता लताः परिकीर्तिताः बहुस्तंबा विटपिनो ये ते
गुल्माः प्रकीर्तिताः जंबूचंपकपुन्नागनागकेसरचिंचिणी कपित्थबदरीबिल्वकुंभकारीप्रि
यंगवः ५४ पनसाम्रमधूकाद्याः करमर्दाश्च बीजजाः ५५ [illegible]
[illegible] मौलूलीसिंधुवारश्च तगराद्याश्च कांडजाः ५५ पाटलादाडिमीप्लक्षकरवीरवटाद
यः मल्लिकोदुंबरः कुंदो बीजकांडोद्भवा मताः ५६ कुंकुमार्द्रकसोनालुकदाकंदसमुद्भवाः
पलाण्डुपद्मोत्पलादीनि बीजकंदोद्भवानि हि ५७ अथ बीजोप्तिविधिः सम्यक्कृष्टे समे क्षेत्रे
माषान्मुद्गांस्तिलांस्तथा स्वनिष्पन्नांस्समुद्धृत्य तत्र बीजोप्तिरिष्यते ५८ अतः पक्वं फलतो वि
शोषितान्विमुच्य बीजं पयसाभिषिच्य विशोषितं पंच दिनानि सर्पिर्विडंगमिश्रेण च धूपयेत्ततः ५९
क्षीरेण सिक्ते बीजे हहृती तिलभस्म सर्पिषा लिप्ते गोमयमर्दिते मध्यान्नसद्यो जायेत धूपिते
वसया ६० पयसा निषिक्ते बीजे गोमयपरिमर्दिते विशोष्य ततः माक्षिकविडंगचूर्णैर्वकुशो
मृदिते प्रजायेत ६१ जंबूपनसचूतानां सरलस्य कुचस्य च क्षीरसिक्ते वपेद्बीजं हृतगोविड्डे

गवत ५२ शुचिः स्नातो विशुद्धस्तनममले पूजितस्तरोगुरुं नत्वा दत्वा च सर्वसस्यमती वागुणवते स्वयं
वीजान्यादौ वपति कतिचिद्धास्तयुक्तं घनमस्यतः कृत्वा तदनु परितान्यपरिजनः ५३ वीजस्थानीत
ण्णोस्त्रीणां कृत्वा सिंचेत्पयोऽनुना जातं ऊरं च सलिलैर्निस्तृणां शोषमानयेत ५४ अथ रोपणवि
धाने अयथाविहितानां यत्नतो ज्ञातासंपदोन्यस्तः कथ[illegible]यामस्तृणां रोपविधाने यथोद्दिष्टं ५५
फलवम्हद्रुमूलविशाखा गुरुभेश्रवणास्तथाश्विनीहस्तः उक्तानि दिव्यदृग्भिः पादपसंरोपणे भानि ५६
हस्तत्रमाणान्विटपानसिक्तासंक्रामयेन्मूलवतः सम्मृत्कान सर्पिर्मधूशीरविडंगलिप्तान्विलेत्प
टिप्याच्चकरीषयुक्ते ५७ अवालुकास्तणाम्मृदापूरितेगर्ते शोधयेन्न कोदंडार्द्धमितेखातेजलसिक्तेव
पेत्तत्र ५८ कदलीनारिकेलाद्यो मूले दत्वा तु गोमयं रंभायाः सुपरिणतैः फलैर्विलिप्तासंमु
खोभुवि निहितोपलालरज्जु स्फ्रुद्धायामुपरितथा चगानगुप्तामाभिसिंचेदृक्षजलैर्बहून्यहानि ५९
सारज्जुस्तदनु तमालनीलभासो विभ्राणा मरुणफलैः कृतान्यसूते भूपत्लामुपरितपत्रकांडमूला
मारोप्य प्रथमविधानतोभिषिंचेत ६० आषाढे श्रावणे मासे वीजवापनरोपणे ग्रीष्मादन्यत्र च
लीनांकेचिदिच्छंति रोपणं ६१ मंडपतिर्यावर्तस्वस्तिकचतुरस्त्रसर्वतोभद्रः वीथीनिकुंजक

पु०
१३५
135

पुंजकविन्यासैः पादपारोप्याः ६२ दशविंशतिषोडशभिर्यथोत्तममध्यमतानरकान् द्विचतुस्त्रिभि
रंतरिताः क्रमशः तृणपादपगुल्महतीश्च वपेत् ६३ सांद्रे रोपणमह्नि कारणं वातभीतिरतिदूररोप
णतः भिन्नवर्गरचनाल्पपिंडनानैव शुक्तिरियमेव शस्यते ६४ कुसुमैः फलमप्युपभोगमहे फलि
नो हि न यस्य दलेति शाखाः कुसुमेन विनैव फलंति च ये न भवंति शुभास्तरुहायनसाः ६५ मातु
लिंगरजनीशाकेठकाकिंशुकश्च गिरिकर्णिका मता तिंतिडीकविफलास्त्रमालिकाकोविदा
रइति दोषगणाः ६६ फलिन्यशोकपुन्नागशिरीषानिवचंपकः मांगल्याः प्रथमारोप्याः भल्लात
स्तुगदापहः ६७ पूर्वस्यां करमर्दवेणुविटपाः पारावते दक्षिणे कौबेर्यां बदरीकपित्थतरवो था
त्रीच पश्चात्स्थिता ६८ अन्ये चोत्तममध्यमाधमशिफा रोप्याः स्वर्गैः सहहत्वा चोत्तरके यथायथा
यथमसमीपत्रो बुधैर्यासहशः ६९ अथ निषेचनविधिः। सर्वस्यापि नवोप्तस्य सायं प्रातर्निषेचने व
र्षासु च शरत्काले यदा वृष्टिर्न दृश्यते ७० तदा देयं जलं तत्र आलवाले महीरुहाः वारिणा प्ला
विता यस्य मूले सौहित्यमिष्यते तावत्तस्य तरोर्देयं किंचिदत्रार्थविवक्षया ७१ आलवालस्थिते तो
ये शोषं न भजते यदा अजीर्णं तद्धि जानीयान्न देयं तादृशे जले ७२ समीपजाते यत्नेन तृणगुल्म

५

लतादिके स्फोटनीये विधिज्ञेन द्रुमाणां हृद्धिमिच्छता ७३ अथ द्रुमशाला नीहाराच्चंडवाताच्च धू
माद्वैश्वानरादपि जालकावात्ययंत्रेन रक्षणीयाः समारुहाः ७४ पंक्तिमध्येस्थफलवा […]
स्रोततोयपरे हृताः कार्याश्रुताहस्थासा चापि पयसिवा हृता ७५ विद्युदाहततरूत्थसंभूतिमादाय स
वेतः रक्षार्थं विकरेद्देशे तथानाहिमवायवे ७६ दीप्तोप्यग्निः शमं याति वज्रदग्धद्रुमस्थना शि
तत्र शालेपादने दद्यात् सैंधवेन युते वने लेपनीये च परितो गात्राणां हृष्टिवारणे ७७ शूलमाखुपत
गानां पिप्पल्यादेर्भयेसति अष्टोत्तरशतं जप्त्वा मंत्रं पत्रे ततो लिखेत् ७८ मंत्रं यथा स्वस्तिक
किंधास्थितप्रकटपराक्रमोतर्हिताकंमंडलोपजीवितस्य श्रीहनुमानाज्ञापयति मूषकप
तंगपिपीलिकाशलभकरभान्वककीटगोधिकाविविहैनव्यामाज्ञापयति क्रममाणस्य शरीर
निम्नः समावर्तयतितस्यवानरर्षेहृस्य क्रममाणस्य सागरे कल्लोलातरगतो वायुर्जीमूत इव न।
हेति हुंफट् नम इति पत्रे मंत्रे समालिख्य जप्त्वा तत्रिखनेद्भुवि तेते कीटपतंगाखुपिप्पलादिर्वि
नश्यति ७९ अथोपवनक्रिया वनप्रवालस्थगितातपानि विकीर्णपुष्पाणि समीरणेन शृंगा
णि कुर्यादितिमुक्तकानां लताभिरालोलमधुव्रताभिः ८० स्थानेष्वपरेषु तथापादपयुगलेषु

पा॰
१३६

136

मिथुनसेवाढ्या पुष्पलावलेववनीभिर्दोलाः कार्या लताभिश्च ८१ तरुविटपलतानिकुञ्जरम्यावि
रचितकेदारसानुगेहशैला विविधमणिगुहा विचित्रधातुः क्वचिदपि पार्वणिका विकारहेतुः ८२
केकानिनादसुभगाः सदासन्त्वाहिताहृयः तोडवनतडेहपुष्पान्मेदुयेतिप्लाविडिनः ८३ विलेवा
नोयत्रतटद्रुमावपुर्विलोकयेतिप्रसवैस्तसीरिव समेदिप्मेतः कलहंसभूषणा क्वचिद्वनेपुष्करि
णीमनोरमा ८४ निर्यातः सलिलास्रावावतरणीतीरेषु पुष्पिद्रुमो कूजद्धृत्तविहंगमोसमतरणी
मत्यायतो दीर्घिकां कुर्यात्तत्र समुत्फुल्लकमलिनीपत्राङ्कुरघ्रणामलो पुष्पमालोचनमल्लिकोवि
दधतीनीलोत्पलानि क्वचित् ८५ उपवनमिव वारिमध्यलग्नं विमलतया प्रतिबिम्बवत्दधानाः
शशिशिनिकरेण भूषितेव क्वचिदमलवनेमयासलायवापी ८६ मध्ये तस्मिं प्लुशिरशिलावरस्यधि
वेश्मप्रवाने गूढोपातेस्वरभिकुसुमैः पुष्पविभिन्नस्वपुष्पविः स्थाने स्थाने स्फुटिकधवलोमेडपा
नधमेडकुर्यात्कासित्रपिचकादलीमंदिरेमेदवाघुः ८७ क्वचिदपिकूपंकुर्यादुपवनदेशेषु
मिष्टसलिलभरे संसिक्तसकलविटपेवद्धेयाषाणमेचयेः परितः ८८ संजनमुक्तापूर्णैः सना
गकेशतकामलचूर्णैः कनकफलेनचशुक्तैः योगः कूपेप्रदातव्याः ८९ केतुकेकलषेविरसे

लवणंसलिलंयदिवाम्बुभवेत्तोपिभवेत् तदनेनभवत्यलंसुरसंसुसुगंधियुणैरपरैश्चयुतं ९०
अथकूपार्थंभूमिपरीक्षा पातालादूर्ध्वगमाःशिराःप्रसर्पंतिसर्वतोदिक्षु नीरस्यासिमथोक्ता।
त्वाताःकल्पयेत्कूपं ९१ यदिवेतसोम्बुरहितेदेशेहस्तैस्त्रिभिस्ततःपश्चात् पुरुषेसार्धेतोयंवहि:
शिराःपश्चिमातत्र ९२ चिह्नमपिचार्धपुरुषेमंडूकःपांडुरोथमृत्पीतापुटभेदकश्चतस्मिन्पा
षाणेभवतिबहुतोयः ९३ जंबूवृक्षस्यप्राग्वल्मीकोयदिभवेत्समीपस्थः तस्माद्दक्षिणपार्श्वे
सलिलेपुरुषद्वयेस्वादु ९४ अर्धपुरुषेचमत्स्यःपारावतसन्निभश्चपाषाणः मृद्भवतिचात्रनी
लादीर्घंचकालंचबहुतोयं वल्मीकोपचितायांनिर्गुंड्यादक्षिणेकरत्रयोन्मात्रे पुरुषद्वयेनपादे
भवतिजलेस्वादुचाक्षोभ्यं ९६ रोहितमत्स्योर्धनरेमृत्कपिलापांडुराततःपरितः सिकताश्चमा
शर्कराःक्रमेणपरितोभवंत्यधः ९७ पूर्वेणयदिवदर्यावल्मीकोदृश्यतेजलंपश्चात् पुरुषैस्त्रि
भिरादेश्यंश्वेतागृहगोधिकार्धनरे ९८ सफलाशावदरीचेद्दिग्पश्चिमायांस्याज्जलंभवति पुरुषत्रये।
सपादेभवतिपरेहुंडुभिश्चिह्नं ९९ काकोडुंबरिकायांवल्मीकोदृश्यतेशिरातस्मिन् पुरुषत्रयेस
पादेपश्चिमादिकस्थाचसावहति १०० आपांडुरीवमृत्स्नागोरसवर्णश्चभवतिपाषाणः पुरुषा

हेंकुमुदनिभोहष्टपदेंमूषकोयाति १ आसन्नोवल्मीकोदक्षिणपार्श्वेविभीतकस्य अध्यर्द्धेतस्यशिरा
पुरुषेज्ञेयादिशियाम्या २ तस्यैवपश्चिमायांदिशिवल्मीकंभवेद्यदाहस्त तत्रोदकंभवतिशिराच
तुर्भिरर्धाधिकैःपुरुषैः ३ श्वेताविश्वंभरकःपुरुषेप्रथमेतुकुंकुमाभोग्या अपरस्यांदिशिचाश्म
गनष्टपतिवर्षत्रयेतीते ४ सकुशाःसितपसिन्धोवल्मीकोयत्रकोविदारस्य मध्येतयोर्नरैरै
र्धपंचमतःतोयमक्षोभ्यं ५ प्रथमपुरुषेभुजंगःकमलोदरसन्निभामहीरक्ता कुरुविंदकपाषा
णश्चिह्नान्येतानिवाच्यानि ६ सर्वेषांहस्तानांमध्यःस्थितदर्दुरेयदापपूपेत तस्माद्धस्तेतोयंच
तुर्भिरर्धाधिकैःपुरुषैः ७ उत्तरतश्चमयूकाद्दहिनिलयःपश्चिमोनरेतोयं परिहृत्यपंचहस्
तानर्धाष्टमपौरुषेवाच्यं ८ अहिराजःपुरुषेस्मिन्धूम्याद्धात्रीकुलत्थवर्णोपम्मा माहेन्द्रीभव
तिशिराभवतिसफेनेसदातोयं ९ सर्पावासःपश्चाद्यदाकदंबस्यपश्चिमेनजले पुरुतोह
स्तत्रितयात्षड्भिःपुरुषैःतुरीयोनैः १० वल्मीकसंहतोयदितालोवाभवतिनालकेरीवा प
श्चात्षड्भिर्हस्तैर्नरैश्चतुर्भिःशिरायाम्या ११ आम्रातकस्यवामेवदरीवाहस्तत्रयेहिनिलयो
वा षड्भिरुदगाम्बुकैःसार्धैःपुरुषत्रयेतोयं १२ कूर्मःप्रथमेपुरुषेपाषाणोधूसरससिकताम्

त् आदौ शिराचयाम्या पूर्वीं नरस्ततोऽहिं तीयाच्च १३ जलरहिते यदि देशे चिह्नान्यानूपजानि दृश्यं
ते वीरणदूर्वा मृदवश्च यत्र तस्मिञ्जलं तस्मिन्पुरुषे १४ तिलकाम्रातकवरुणकभल्लातकबिल्वतिंदु
कांकोलाः पिंडारशिरीषाञ्जनपरूषकावंजुलातिबलाः १५ एते यदि सुस्निग्धैः वल्मीकैः प
रिवृताः ततः तोयं हस्तैस्त्रिभिरुत्तरतश्चतुर्भिरर्द्धेन च नरस्य १६ अतृणे सतृणा यस्मिन्सतृ
णे तृणवर्जिता मही यत्र तस्मिञ्छिरा प्रदिष्टा वक्तव्यं वा धनं तत्र १७ कंटक्यकंटकानां व्यत्यासे
ऽम्भः करैस्त्रिभिः पश्चात् खात्वा पुरुषत्रितये त्रिभागयुक्तं धनं वा स्यात् १८ हस्तैः सकाशगुल्मा य
दि विनता भवति पांडुरा वा स्यात् विज्ञातव्यं शाखा वा गतलेन जलं त्रिपुरुषेतु १९ फलकुसुमा
विकारो यस्य तस्य पूर्वे शिरा त्रिभिर्हस्तैः भवति पुरुषैश्चतुर्भिः पाषाणो यः क्षितिः पीता २० य
दि कंटकहीनः स्यान्निर्दिग्धकाः शुभ्रपुष्पसंयुक्ता मृन्नातले तु वाच्याभिर्मिन्नैर्ध्यपुरुषेण २१
खर्जूरे द्विशिरस्का यत्र भवेज्जलविवर्जितो देशे तस्याः पश्चिमभागे निर्देश्यं त्रिपुरुषैर्वारि २२
यदि भवति कर्णिकारः सितकुसुमः स्यात्पलाशरक्तो वा सव्येन तत्र हस्तद्वये तु पुरुषत्रयेऽम्भ

शा.
१३८
138

वति २३ ऊष्मायस्यांधात्र्यांधूमोवातत्रवारिनरयुगले निर्देष्टव्याचशिरामहतावारिप्रवाहेन २ ४
यस्मिन्क्षेत्रेदेशेजातंसस्यंविनाशमुपयाति स्निग्धमपिपांडुरंवामहाशिरानरयुगेतत्र २५ मरु
देशेभवतिशिरायथातथातःपरंप्रवक्ष्यामि ग्रीवाकरभाणामिवभूतलसंस्थाशिरायाति २६
पूर्वोत्तरेणपीलोर्यदिवल्मीकोजलंभवतिपश्चात् उत्तरगमनाचशिराविज्ञेयापंचभिःपुरुषैः २७
चिह्नंदर्दुरआदौमृत्कपिलाततःपरंभवेद्धरिते भवतिचपुरुषैश्चाश्मातस्यतलेवारिनिर्देश्यं २८
बदरीरोहितवृक्षौसंपृक्तौचेद्विनापिवल्मीकं हस्तत्रयेंबुपश्चात्षोडशभिर्मानवैर्भवति २९
सुरसंजलमादौदक्षिणाशिरावहतिचोत्तरेणान्या पिष्टनिभःपाषाणोमृच्छ्वेतावृश्चिकोर्ध
नरे ३० सकरीराचेद्बदरीत्रिभिःकरैःपश्चिमेनतत्राम्भः अष्टादशभिःपुरुषैरैशानीवहुज
लाचशिरा ३१ ककुभकरीरावेकत्रसंयुतौककुभबिल्वौच हस्तत्रयेंबुपश्चान्नरैर्भवत्यव
त्यैकविंशत्या ३२ ग्रंथिप्रचुरायस्मिन्शमीभवेदुत्तरेणवल्मीकः पश्चात्पंचकरांतेशतार्धसंख्यै
र्नरैःसलिलं ३३ जंबूत्रिवृतामूर्वाशिशुमारीसारिवाशिवाश्यामावीरुधयोवाराहीज्योतिष्मतीगरुड

२७
७

वेगाश्च सूकरिकामाषलतावाश्च यदा चेत्ति यस्य गेहे निलये वल्मीकाङ्कुररतस्त्रिभिः करैर्हि पुरुषा
गतेतोये ३४ एतदनूपे वाप्यजङ्गलभूमौ च पञ्चभिः पुंभिः एतैरेव निमित्तैर्मरुभूमावष्टभिः एतैरेव
निमित्तैर्मरुभूमावष्टभिः कथयेत ३५ एकनिभा यत्र मही तृणतरुवल्मीकगुल्मपरिहीना तस्यां
यत्र विकारो भवति धरित्र्यां जलं तत्र ३६ हलोमध्यानुगायापुष्पयनिष्टा तत्रास्य रोहिणः प्रातोभ
षगित्या रेभे कूपानां प्रशस्यते भगणः ३७ आग्नेये यदि कोणे ग्रामस्य पुरस्य वा कूपः नित्यं स करोति
भयं दाहं च समानुषप्रायः ३८ नैर्ऋतकोणे बालक्षयं च वायव्ये दिक्षेपश्चान्यां भीतिः शेषास्तु शु-
भावहाः कूपाः ३९ यामेदिनी कापिञ्जुकशेवलाश्च शुक्ला नीला च मृष यत्र सशर्करा च तस्यां प्रणीतेहरसे
वतोयं हि कस्मात् यथा यत्र च क्लिमृत्स्यात ३० सशर्करा भानुमही कषायं क्षारं धरित्री कपिला करोति
आपाण्डुना पामलिने प्रदिष्टे मिष्टं पयो नीलवसुन्धरायां ३१ शीतभूपरीता अथ पोषणविधिः फा-
लकुसुमसंपत् चिन्ता गायपणता भवति केवला न्नयतः पोषणविधिमथ संमतमनोज्ञह्लानामतो व-
क्ष्ये ३२ खर्जूरबिल्वलकुचाः सितसर्षपेण पिण्याकतश्चतुषवारिवशेन चाम्राः एरावतानिचु-
लपत्रजलोक्षणनशसी हिमांसजलिलेन च यांति हृद्धिं ३३ प्राचीनामलकाः प्रयाहिमापःती

पृ.
१३५
139

रंभोद्भूतमिह्रवाल्ल तिंदुकानां श्रीयंते यवरजसा च नालिकेराः सर्वेषां भवति रुचिर्हि निम्नभूमौ ३४
क्रमेकीटसारंगसृगालस्वादिमेदसा कथितेन सदुग्धेन पंचपल्लववारिणा ३५ कृतसेको भवेदाशुस
हकारोतिसौरभः चूतकूष्माण्डयवचावराहविष्टासलिलमतीवसुखाय दाडिमानां कथितमथकुल
त्थचूर्णकं वा निजमपि हृद्धिकरं सदाफलाद्याः ३६ यस्त्रिफलाशफरी चूतलिप्तो धूपितश्चाज्य
फलत्रयधूपैः आम्रफलैरिह दाडिमपुष्पावीतालफलानि विडंबयतीव ३७ दीयमस्तुकांजिक
सुरा वदरीतिलमेथिकाकूष्माण्डपत्रमीधुपयः फलिनीकदंबकारिकेसरिकाकुरुते सुगोयवकुष्णद्यु
तान् ३८ प्रियंगुगुंजाफलनिंबपिप्पलीवचाहरिद्रातिलमाषधूपैः समैः चूताम्रकर्णीद्रुविलोप
पातयत्नवेपके नागतैरासहद्भिदं ३९ सिक्ताभोभिः पललरुषयोः कूकुटानां पुरीषं मूले दत्वा सकु
सुमफलागोस्तनी हृद्धिमेति स्कंधैर्न्यस्तैः पनसनवकोषाम्बुपालालभारे मूलादग्रे दयति ववचावा
रिसिक्ता फलानि ४० सर्पिर्गुडक्षीरमधूपचारं दत्वा निषिक्तो वकपित्थविल्वौ पीयूषकल्पान्यतिमां
सलानि फलान्यनस्थीनि सदा ददाते ४१ कोष्मातकी दललिप्ता फाकथितांभिः बीभः संसेवता च समक
एणरजसा च मुक्ताः लब्धोपचारमथ धूपनसाभिषिक्तः शोभो विभर्ति नितरां मधुरो मधूकः ४२

तिलयष्टीमधुभिर्मिश्रितजलसेकनर्पिता वदरी कुणपैरुपचितमूला फलति फलैश्शर्करासमधुरैः ५३
अजैडकाम्लकरविडंगकृतोपचारेणचवीजपूरः भूयोऽश्वमूत्राविलवारिसिक्तः फलानिधत्ते सव
हूनिशाश्वत ५४ हास्त्रिककेठकविष्ठाः सुरभीकृतधूपितानिखिललताः मूषककोलवसाभिः
संसिक्ताः स्युः फलैः नम्राः ५५ सुरभिजलनिषेकेनानिदाघे कुणपजलेन च केतकी निषिक्ता
जलधरसमयेसुगंधिसूचीचयनिचितानिविभर्त्तिपल्लवानि ५६ यस्यकस्यापिपुष्पस्यसौरभे
णाधिवासितान मृत्तिकाशकलान्मूलेहस्ताणां वहून्निपेत कुष्टपत्रसुरामुस्ततगरोशी
रचूर्णकैः मिश्रितेनाम्भसासेकात्स्यात्सौरभसंभवः ५७ कुल्माषदंतिदंतानां चूर्णाद्युक्तंकसेम
वा प्रत्यहंपुष्पितोभोजमंडितापद्मिनीभवेत ५८ सिद्धार्थःकदलीदलानिशफरीविट्कोलमा
जारया रेतेषांसमभागमाज्यसहितंचूर्णंतरुभ्योहितं दत्तंधूपविलेपनोपचरणैराप्यायनेरो
गहृत शाखापल्लवघनत्वरेमधुकरव्यालोलपुष्पच्छदः ५० धूपाहृतस्यसमुदायववारिसेकोनि
त्येवद्रुमस्यसलिलैः कुणपोद्भवैर्वा लेपोविडंगतिलकल्ककृतःशिग्रूनोहृद्धिकरोतिपरमांखल
भूरुहाणां ५१ अंकोल्लकाद्यतोयेनमिश्रितेच्यूतमातुलिंके वसाकिटिकुरंगाणामेतैः सिक्ताः मही

रुहाः ५२ सिद्धार्थकफलोपेताः सर्वदाफलशोभिताः जायंतेपत्रपुष्पाढ्याः स्कंधायारोगवर्जिताः
षष्टीमधुकपुष्पाणिसिताकुष्टसमाक्षिकैः निःपिष्यगुटिकांकृत्वामूलेसर्वत्रनिक्षिपेत् ५३ दु
ग्धमेकेचहस्तस्ययस्यकुर्याद्द्विचत्वरणः फलेस्तानिक्षिप्तेतस्यमधुरंजायतेभृशं ५४ अथकुणपज
ले कुरंगकिटिमत्स्यानांमेषच्छागलखड्गिनां मांसान्याहृत्ययथालाभंमेदोमज्जावसास्तथा ५५
तान्सर्वानेकतःकृत्वावह्नौनीरेणपाचयेत् सम्यक्पक्वान्क्षिपेद्भांडेतत्रदुग्धंविनिःक्षिपेत् ५६
चूर्णीकृत्यखलीर्दद्यात्तिलानांमाक्षिकंतथा पिष्ट्वामाषान्सरस्यान्माषांस्तत्रदद्यात्कृतेतथा उष्ण
जलेक्षिपेत्तत्रमात्रानात्सीहकस्यवित् पश्चात्केस्थापितेभांडेकोष्णस्थानेमनीषिणा कुणपस्तु
भवेदेवंतरूणांपुष्टिकारकः ५९ अथतरुचिकित्सा नराणामिवरूक्षाणांवातपित्तकफात्मकाः
रोगाभवंतितिनिरूप्यातः कुर्यात्तद्दोषनाशने ६० कीटजग्धेग्निसंलुष्टेवातभग्नेश्मनिक्षते हस्तिके
टोपचारादिपीडितेषुपृथक्क्रिया ६१ कृशोदीर्घोलघुर्न्नूषोनिद्राहीनोल्पचेतनः नयत्नेफल
पुष्पाणिवातप्रकृतिकस्तरुः ६२ आतपासहनःपांडुःशाखाहीनोमुहुर्यदि अकालफला
पाकीस्याच्छायोपित्तात्मकःकृशः ६३ स्निग्धशाखादलःशाखीसम्यक्पुष्पफलोज्वलः लता

परीतभागाश्मकफवान्यदिमंज्ञनः ९४ कटुतिक्तकषायरसैः पवनः पित्तंकट्वम्ललवणाम्लैः
स्निग्धमधुराम्ललवणैः श्लेष्माकोपंप्रयातितरोः ९५ स्निग्धैः पिशितरसैः प्रयातिवा-
तः स्निग्धैर्मधुरजलैश्चयातिपित्तं कट्वम्लैर्वह्निमज्जलैः कषायरूक्षैः श्लेष्मापिक्रमविहि-
तैः प्रयातिनाशं ९५ रोदंग्रंथिकुटिकावाताहृत्तस्मज्जायते गोविड्भिर्लीयवसाकुणपज-
लैस्तज्जणेपिभवेत् ९६ दोषैर्यस्यविनाशबालकंसमास्थानिविद्रधंवपुर्मूलेनसततरोर्भवं-
तिक्रमयोर्यत्नाच्छनात्तुद्धरेत् गोमूत्राज्यविडंगासर्षपतिलैर्लिप्ताश्चनेष्टस्ततः सिक्तः क्षी-
रजलैरुदेतिसहसाधूपैश्चसुपायितः ९७ कर्वजारवक्याविष्टसमपरीतवाह्कतः उपवा-
रःकामिहरोमूत्रमुस्तविडंगवान् ९८ कुणपजलपयोनुषिक्तमूलः सवसितजदधिलिप्त-
सर्वगात्रः नकरवनिलहतोविभर्तिभूयोमरकतकांतिनिभानिपल्लवानि ९९ स्वस्ताको-
डुंवरातकुचुन्नमधुमधुरोक्षिप्तडोयैर्विलिप्तः संभेकतंभवज्वापविकलितवपुःश्रवितः
ह्लतमूलैः सिक्तःक्षीरेणभूयोजलभरिततलमंडवाताद्विभग्नः स्वस्थोभूतांकिपयो
कुसुमफलभरैर्यातिनेतिप्रकामं १०० हृतस्थाणानिदग्धस्संजीवनंस्पृष्टः गोमेदजं येनो

शा
२४२

शीतमधूकैश्चमुद्गामाषायवास्तिलाः २१ पिष्टक्षीरांबुसंसिक्तैः सेवयेन्नमभीक्ष्णशः सुसेका
प्यायितः शीघ्रं प्रकृतिस्थो भवेन्नरुः २२ जनयत्याफलक्रमोऽमेयः पुनरूपयाति बंध्यतां शा
खी सक्षीरैः कुणपजलैर्भूयः सिक्तः फलत्येव २३ अतिसेकतोऽत्र तनिषेकतश्चशाखाविशो
षं फलितोविट्पाः सप्ताहमात्रं स्तनमत्र सर्पिर्विडंगाद्यमथं विनिषेचनीयं २४ तन्मूलस्थूला
परुषप्रहाराविष्वाविनंदोषशांतं निहन्यात् दैाज्ञाज्यपजं तु ज्ञातिलोप्रसिक्तं मृत्सविंतं उवधज्ञा
लैर्निषिंचेत् २५ उत्तिङ्गतामत्स्यगंधिता च प्रवालहानिः सपिपीलकत्वं त्वग्भ्रंशिता
वातिकृतात्तजीर्णोन्नरोभवेत्तच्चिकित्सनीयं २६ शार्करातिलगोक्षीरवारिसेकात्तथा त
रोः शोषः शाम्यति हृत्सलेपाद्रूपो विचावतः २७ प्रियंगुवनकर्कंधुचेतसार्जुनवल्क
लैः क्षीरसिद्धैर्विलिप्तानां स्रावः शाम्यति शाखिनां २८ इति तरुचिकित्सा अथ विचि
त्रकरणं कृत्वायुर्वेदफलं मनोहरं शास्त्रतः सिद्धं नानाविधानचित्रं कृत्तानां विचित्रीकरणं
प्रवक्ष्यामि २९ सुरभिसमनोलब्ध्वामोदं निधाय च मृत्तिकां यवविवेदिरयोः क्वाथोभो
भिः सुगंधिभिरक्षणात् मलयजरजोलेपाद्दृष्टा हृत्सस्य च भूरुहां व्रजतिकुसुमं निर्वा

थानामतीवसुगंधितां ८० यवतिलनिशापलाशीक्रपचितमूलातदंभुसिकाच ज्वलदनला
पममसन्कात्वपोसीवलकंस्तेते ८१ शाल्मलीत्वङ्गिःशानीलीत्रिफलाकुष्टसीधुभिः सक
ह्वोपोपचारेण शुकपत्तनिभं भवेत्‌ ८२ मंजिष्टातिलयवपीनसावसोवैर्ज्ञीवृंतीदलसहिः
तैर्मनःशिलाज्यैः गोजाविश्चुरपयःश्रितैर्विलिप्ताल्पापोसात्मभवतितलकंवलीना ८३
संपक्केत्नवसविदारिकंदविलिप्तमूलभागस्य सिक्तस्यत्नवसेनचनरोवकालेभवेत्कुसं ८४
तिलखलविडंगगोमयविलोडितेत्नरससेचितस्पनरोः फलकुसममकालभंवमनो॰
हरंफलतिलोकस्य ८५ मधुयष्टिसिताकुष्टमधुपुष्पविनिर्मितैः मोदकैःश्चादितेमू
लेनिवस्थिस्यान्फलंतरोः ८६ मधुकक्षमस्तमरंजाशकरोडुंबराजंतमधुनिह्वितमेभः॰
कांडस्तत्कीर्यवद्दा उपविचपरिलिप्तंवत्मविन्मिलत्नूणांज्ञनयतिफलमेनतल्वाङसेकाद
नास्य ८७ नत्कालनिहतमेचैःस्नागस्यकेयचसेणा बद्धायांहत्तशाखायांफलपा
कोनजायते ८८ कपिमदमृदितवल्लीसुलेनालिकेमूलेषुकीलितस्पनरोः संवत्सरे
नयावत्फलितस्पफलानिपच्यंते ८९ बद्धावर्मन्त्रणाभ्यांविडंगमधुडस्थलेपितोलिख

शा
१५२
152

शाखायां पयोंबुसेकास्थिरमपि पक्वं फलं यते ९० मीनकोलवसामांससदृश्यसेकेन धूपतः स
र्वेबीजानि सामर्थ्यं मुक्त्वा हंति फलं तिच ९१ अंकोल्लतैलस्तृकरशिशुमारवसाभिर्भावितं
बीजं सद्योरोहति बीजं निहितं सुविकारकाभसासिक्तं ९२ बीजमाम्रादिबद्ध्वा ततपक्वं
मीनफलांबुनि अंकोल्लतैलस्य थाजे निहितं न्वहितं भवेत् ९३ भस्मसामीलितं शुक
गुमस्तुद्भिधैतसद्य फलेनाशोघलोकसक्तुन कौतुकमंजसा ९४ एकविंशतिवारेणाक्र
ऊटस्यास्त्रजोद्धितं ततः णाद्दाडिमीबीजं वर्धते फलते ध्रुवं ९५ मत्स्यकोलवसामांस
चणकत्वाभावितं यस्य कस्यापि वा बीजं कुतसुच्छफलं भवेत् ९६ स्कंधतः समंततः
स्तृकरास्थिभिर्दृढं कीलितोनः संशयोनाशमेत्य नोऽकरूः ९७ कुलस्थकाथतोयेन
नरूः पुष्पफलं त्यजेत् किंशुकार्जुननतकीरीलवणांबूनेन वा ९८ नानावर्णोद्य
टितं कुंदं कुमुदस्य मूत्रसेचटितं घृतमधुविलिमसुमंप्रांतेकुसुमं तथा वर्णो ९९ माहि
षकरीषमूत्रैर्मृदितं शुष्कं दिनानि यत्नम कुमुदफलबीजमुमं जनयति करवीरविटप
तत् १०० कूष्मांडहंनाकपदोलकादिबीजं वसाभावितं सममसिक्तं विशोधितायां भु

विसर्वकालं फलान्यनस्थीनि महान्ति यत्नेः १ वृंताकबीजं चूतरसादिकाकं विशोषितं गो
मयलिप्तं बध्ये बालस्य कूष्माण्डफलस्य तसे पक्कं वहीनं फलितं महत्स्यात् २ मंदारडु
मं यध्येयाकोषांडी निर्गतालन मज्ञोमयघृतेन तस्मिन्सिक्ता फलति सा सदा ३ सहकार
स्तु यवमासिक्तमंकोल्लतिलभावितं एरंडबीजं कारवल्लीफलं सूतेन निकोतकं ४ खर
तरगाविद्धि वेशितनाशितया शलाकया मूले निर्यविद्धा कदली फलति फलं करिक
राकारं ५ कोलशोणितमेदोभ्यामंकोल्लकथितेन वा सिंचिता कदली सूते दाडिमी
फलमुत्तमं ६ नवमांसवसारक्तदंतिदंतविचूर्णितैः मिश्रितेनांभसा रक्ताकारं भाचूत
फलाभवेत् ७ अंकोल्लकथितेन सिंचेन्मत्स्यमांसेन क्षागयुक्तयुक्त पिण्याकसहितेन मूलं
सहकारस्य निक्षिपेत् ८ द्राक्षावल्लीसमाकारः सहकारः सदाफलः जायते निश्चि
तं यत्ते सर्वेषामद्भुतं यदि ९ शाखाकुमीसृगोमयेवद्धभावितमाम्रजबीजं तुंडसितकंड
गंधैः फलति फलं सर्वकालेषु १० कृमिरिपुयववर्षणीमधुगुडडयवविलेपितो विलिखितः
न भवति जलडयसिक्तः स्वभावतिक्तोपि मधुरफलः ११ बीजं नवपलांकोल्लतैलभा

शा
१४३

143

नेश्रुभंमदाउद्भव्यातिमृद्वापूर्णमंभसिक्तंकरेणणत १२ अंकोल्लतैलभावितमुषितंगोशाकृ
त्तिऊमुद्‌कंदमले काबकांबुकर्दमभृते कलशेऊसमंसमुद्भवति १३ गोकोलास्थिकरी·
षैस्तद्‌यैगर्तैर्विशोधिते उम्मंबालकयापूर्णमूलकंगर्तवद्भवेत १४ इष्टकचितेसमंता·
उकृषविरवानेवटोनरुजातः वामनएवहिधत्तेफलऊसमसर्वकालीनं १५ ग्रयान्ना·
दिनिष्पत्तिस्तानं फलऊसमयत्रहहिंवनसत्तीनांविलोक्यविज्ञेयं सलभंतवइव्याणां·
निष्पत्तिश्चापिसमानां १६ न्यग्रोधेनत्वयवकल्किंडकहस्रापिकष्टिकोभवति श्र·
सथ्येनज्ञेयानिष्पत्तिःसर्वसमानां १७ जंबूभिःस्थूलपाषाःशिरीचहस्त्राचमृद्भनिष्प
त्तिः गोधूमाश्चमधूकैर्यवहहिःसमपर्णेन १८ करिणाश्चहस्तिकिंरणोनिर्देषणावा·
जिनोश्वकर्णेन गावश्चपाटलाटलाभिःकदलीभिरजाविकंभवति १९ ग्रामैःहे·
मेभल्लातकेभयंपीलुभिस्तथारोगं खदिरशमीसांडभिन्नमर्जुनेशोभनाहष्टिः २०
पिचुमंदनागऊसमैःसभिन्नमथमारुतःकपित्थेन पिचुलेनाहष्टिभयंव्याधिभयो
भवतिऊटजेन २१ नानायुर्वेदशास्त्रेभ्यः इतिशा· उपवनविनोदनंनामपरिच्छेदः ·

१४३

॰ अथशाकुनप्रशंसा दृष्ट्वाशास्त्रसमुदायमनुभवसिद्धिंचलोकतः ज्ञात्वा प्रारभ्यते।
मयेदंशाकुनज्ञानंसतामर्थे १ येजन्मादिशुभाशुभंविदूराणेकालावधिप्राणिनांयै
र्व्याप्तंनिखिलंजगत्त्रयमिदंयेभ्योविनाकिंचन ज्ञानंभूतभविष्यभाविविषयंनस्ताद्यते
नस्फुटंविश्वान्मिषकराजज्ञेतिशाकुनाख्याभ्यासमाप्तस्तमाः २ लाभंहानिंविदधति
सुदुःखमेकान्ततोऽइमायुर्दीर्घमरणमथवासर्वकामार्थसिद्धिं येसंग्रामेविजयमतु॰
लंभंगदायेचवक्तुंतेषांभावंकइहशाकुनानांनाप्रगल्भोऽस्मिमर्त्यः ३ इतिशाकुनप्रशं
सा अथशाकुनविवृतिः त्रिविधमिहभवतिशाकुनंदैविकमान्तरंतज्जाधिकंचान्यत्
ज्ञात्वाथिवासनाधियदीप्ततेदैविकंतत्स्यात् ४ स्थानस्थानांशाकुनेयदिकस्माद्दि॰
खिभागतोभवति शांतप्रदीप्तभेदात्स्वक्तफलंप्रथितमान्तरं ५ सव्यापसव्यसंस्थ॰
त्वदृष्टेश्चग्रामवन्यसत्वानां शाकुनंस्वरगतिचेष्टाभावैःपथिजांघिकंनाम ६ पोत॰
कीपिंगलीकाकोजंबुकीभषणस्तथा पैचैतान्युत्तमान्याहुःशाकुनानामथीश्वराः॰
७ चत्वारिशाकुनान्याहुर्दुर्विज्ञेयानितत्वतः स्वबोधायभूषणान्येतेनपूर्वंसंकथ्यते ८

एकाशाक्रनेवदिक्षास्थानेष्वन्नाद्यनानासनवस्त्र प्रकटं सलभं चयतो नैवं विघ्नमस्ति किंचिद्
पि ९ अथ तेविशास्त्रने अथोच्यते स्थानकन्तसमासंवस्तारं समस्तेषुपिशाक्रनेषु विसष्ट-
वेष्टं शुभलक्षणीयेषु भाषु भंप्राक्तनजन्मपाके १० विमर्शकः शास्त्रनशादक्षो विशुद्ध
बुद्धिः सततामिषुक्तः यथार्थवादी शुचिर्विनीतज्ञो भवेदिहाचार्यपदाधिकारी ११ स्था-
नमल्लक भषणाः कौलेयककपिलज्वागन्तुकाश्च मंडलज्ञजरयन्नाशुनकः सरमास्त
तस्याह्वाः १२ श्वेताद्विजाः क्षत्रियकाश्च रक्ताः पीताश्च वैश्यास्त्वसिताश्च शूद्राः विमि-
श्रवर्णाश्च नकास्तथेह भवंति नानाविधकारुसंज्ञाः १३ स्वस्वजातेस्तु इच्छायाश्च इष्वा
इति केचन समं ब्रूते यथाक्रमस्तथान्येन स्तुनेव्रतं १४ आचार्यमानीय शुभे क्रिकार्य-
पोष्टं स्वयुगं शुचिर्विरचयित्वा क्षीरेण भोज्यं भषणास्तु शिष्टो दद्यात्कुमारीशिशुबांधवे
भ्यः १५ सर्वांगकृत्स्नः परिपूर्णकायः शांतो विरोगस्तरुणो वलिष्टः अवामभागा
ननशुक्लचेष्टो विभर्ति सूक्ष्मोनखविंशतिं यः १६ तं स्नात्वमेयं शुभरूषोधिवासयविश्वसध्ट-
वास्तु पश्येदिनांते शुक्लांबरस्तां रजनीं बनीसायत्तेनक्षत्र यन्निनलेसमंत्रं १७ आ

थिवासनमंत्रः ॐ स्तुनकोनमस्त्रस्मिन्कर्मणिमयाधिवासितोसित्रुद्दिसतंस्वाहा इत्यामहृतं
स्तुनकस्पशिरसिदत्वाभिमंत्रयेत् ततःप्रभातेनवगोमयेनविहस्तमात्रंचतत्रकंच स्तु
चोमनोन्तेविरजनेविदध्यात्कृतालमंडलकंविशुद्धं १६ गोवर्ज्जोकृणर्वक्रिर्यमःकव्यास्तु
मेघकोस्थ्रःपाशीचहरविनोवायुम्भिरेोधनेश्वरः १७ विषादःशंभुरित्येतेकार्याप्रष्टदले
बुजे पिष्टातकमयाःसर्वेनिजकाष्टासमाश्रिताः १८ हृष्टाचार्यचतत्सेज्ञाकुर्यान्तषा
दिभिस्तथा प्रणावाद्यैर्नमोंतैश्चमंत्रैस्तत्रामनिहितैः १९ पंचोर्चनीयाविधिनात्रमध्येपे
ष्टंस्तुरमंचततःक्रमार्याः पक्वेनदेयश्वरणोपहारोथतस्तैभार्चितदेवताभ्यः हविः
स्तुमचरोस्तथान्यत्कार्यंचपिंडंस्तुनकार्यमत्र ततस्तुप्रज्ञोविदधीतमध्येयत्नसमं
त्रेर्निरविलैरमोभिः २० मंत्रोयथा ॐमंडलायस्वाहा इतिचंदनं ॐभुलहायस्वाहा
इतिपुष्पं ॐकपिलायस्वाहेत्यक्षतं ॐयज्ञायस्वाहेतिधूपः ॐविनितेस्वाहेतिदीपः
ॐस्तनकालाभिगामिनेस्वाहेतिफलं ॐबलिभोजनायस्वाहेतिनैवेद्यं ॐस्वामिभक्ता
यस्वाहेत्यर्घः इतिमध्येमंडलमध्यस्थपूजा ततश्चानीयस्तुनकंस्वस्थकृत्वानिजंकरं निधा

शा
१४५
145

यमस्तत्कृतेनसमंत्रमेनंततोजपेत् मंत्रोयथा ॐकृतत्तपह्निएह्निरात्रिजागरणएह्येहि ॐ
दिव्यज्ञानएह्येहि ॐशकुनव्यवचनएह्येहि ॐस्वल्पप्रियएहि ॐदिव्यज्ञाननिन्नेह्येहि ॐशकुन
कोत्तमएह्येहिसत्यंब्रूहिगृह्णस्वाहा इतिशकुनकाभिमंत्रेण ततोनरोनिजंकार्यंनिधा
यसदध्येविलं हविःपिंडंसमादायमंत्रेणत्वावनीनन्यसेत् २२ मंत्रोयथा ॐनमोभगव
तेशकुनकोत्तमायमहाशकुनराजायवंशाद्याय प्रजापतये अतुकालाभिगामिनेशीघ्रमेह्ये
हिबलिंगृह्णममचिंतितंसत्यंकार्यंब्रूहिब्रूहि हुंहुंफट्स्वाहा इतिबलिनिवेदनमंत्रः
शाद्यायंनत्वेशकुनमासंसमस्तयत्नाद्दिनानिकार्येष्वविधोविदध्यात् हीनावधिर्येनभवत्य
सत्यःसर्वेपिलोकेशकुनोगृहीतः २३ एवंविधेभाविनिचिन्तचिन्हनिवेदनकार्यंमा
षणांविमृशंचेत् संभक्षपिंडान्नुस्थिवतांगतस्यचेष्टादिकंतस्यनिरूपणीयं २४ इतिशकुन
कबलिदाने ग्रहणभूपतिनाशस्यचेष्टा कंडूयमानःखलुदक्षिणेनहस्तेनमालेभरणां
ददाति प्रभावनम्रीकृतराजचक्रंराज्याभिषेकेवरपट्टबंधं २५ करेणकंडूयतिदक्षि
णेनयत्रोयदावामकरेणदानीं प्रभूतमानंगायटासमूहंदूनेसमंनास्यथिवीपतित्वं २६

१४५

स्पृष्टयेद्दक्षिणमक्षियतोहस्तेनमुञ्चत्यथदक्षिणेन तस्याभिषेकःसम्भवेन्नृशात्याद्दितो
शलस्तेक्षितपादपद्मः न कौलेयकोदक्षिणकर्णदेशंकरेणकंडूयतिदक्षिणेन यदात·
दाजल्पतिमौनवाद्यविनोदयुक्तंपृथिवीपतित्वं कंडूयतेदक्षिणपाणिनाचेत्ससारमेयो।
वदनंतदानीं भक्ष्यैःप्रभूतैःसहभूमिपालेभोज्यानिभक्ष्याणिचिरंभवंति २७ वक्षोथकं
डूयतिदक्षिणेनस्वसारमेयःखकरांनिजेस्य तुरंगमातंगमहिष्यजादिवादित्रसंपत्स·
हितंनृपत्वं २८ यद्दक्षिणपादस्मनखैर्लिखतिमंडलः ज्ञातवंस्वेनदानस्यलाभस्ता।
किमदृतनं २९ पश्यतिजिघ्रतिविलखतिकंडूयतिपार्श्विमपलेपि दक्षिणातोथच·
लितादक्षिणमंगंस्पृशंस्थाने ३० दक्षिणकटेनघोतेदक्षिणचरणेनमूत्रयत्यथवा उ।
पविशतिदक्षिणेनचपार्श्वेनखाशिवंशंसनू ३१ मेहतिस्पृष्टप्रदेशोश्वयतेशांतोदिशःप्र·
देशेच ग्रथितोहतिशय्यायामासनवेदिप्रासादहर्म्याणि ३२ दक्षिणंचेष्टितंतत्समेयं
सर्वत्वादृ वामागतिर्वामचेष्टासर्वानर्थायकेवलं ३३ जृंभणावमनप्रलापनविं
तानिद्रांगभंगतनुकंपो मूर्धश्रवणविधूननतनुचर्वणकासहिक्काश्च ३४ भस्माङ्गल

श्या
१४६
146

नलोटनत्वनतार्कंदानिभद्रूपपरिह्वारः रोदननेत्रनिमिलनहृषदाग्रहमास्करालोकाः ३५
दोमदिगाश्रयभीतिविश्रामोत्ताद्दिकं चयद्दीमे निर्युंशांतप्रस्मेदीमेप्रस्मिमयंहंति ३६ दि
कैष्टितस्थानगतिःस्वराख्योःपंचेहदीमाःखल्पंचशांताः प्रनेष्वपीमेशाकुनेषु भूस्ता
निमित्तविद्भिःपरिभावनीयाः ३७ भवंतिवामायदिवामनस्य चेष्टासमासन्नगुणेनदोषः
कैलेयकोयास्त्वधिकाःकरोतिफलंतदस्यप्रतिपादनीयं ३८ महोदयंपंचविधेनतुंसां
शांतेनराज्यंवितनत्सवधूं पंचप्रकारेणगुनत्तदेवदीमेनवित्तंहरतिप्रसह्य ३९ इतिभू
पतिप्रश्नः अथकन्यार्थवरप्रश्नः वरस्यकन्यावरणेयतस्यक्रमात्रिकायापतिमर्थ
यंत्याः आख्यायतेन्योन्यपरीक्षणायक्रमेणचेष्टासरमास्तुतस्य ४० कौलेयकेदक्षिण
चेष्टितेस्यात्कन्याविवाहोनतुवामचेष्टे अन्यासमंकेलिरतेसहत्वेनतपो— यासार्थमह्व
नियाति ४१ स्यावेहवस्याभिमुखंवसमेतितनदानकन्यात्वलुसाविवासा यतःसमाजिघ्र
तिपः — अन्यायोनिंसकत्वांत्तनयोनिमाह ४२ इतिकन्यार्थवरप्रश्नः अथवरार्थक
न्याप्रश्नः प्रस्नेवरार्थेविहितेक्रमायोसाह्वामचेष्टाःशुभदानचान्यः सूत्रेचअन्यासुपं

विद्यकुर्वल्लुते सपत्नी भवणो भवित्री ४२ मूलं निजं लोठि दिशं च वामा मायया ति न सोदयि
तोऽत्रवागी संमार्जयन्वामकरणाजिह्वां ब्रवीति भोगाधिपत्यं तावदस्य अथ वर्षाप्रश्नः वर्षा
निमित्तं शुनकोऽन्नमस्य चेष्टाविशिष्टाविधिनोपदिष्टाः पाशाङ्कनज्ञानविशारदैस्ताः शु
रावतनिशिष्टाः परमार्थप्रश्नः अथ वर्षानिमित्तं शुनकोऽन्नमस्य चेष्टाविशिष्टाविधिनोपदि
ष्टास्ताः खलदत्तिरणायाः शांताश्चयादीमनरानशास्तानवामचेष्टाः शुनकस्य हूते ४६
उत्थायवेदत्तिरणामहिलीठिन्नाभिस्वकीयामपिवाधिनूठः शेते च दहत्सोपरि जागरूपः
तदांतु देवोतु दिपति प्रभूतं ४७ जंभां प्रकुर्वन्नागनं विलोकयो जगवान्रूकः उरूस्तेत्सुपा
ते सजलस्ति शास्त्रप्रमंचुपूरस्ततावनि सर्वसमृद्धसस्या ४८ निर्गतस्तोयादयिकरुणा
लीकोलेयकस्तेहिधुनोतिकायं तन्निश्चितं शास्त्रघमहमहं कालेकृषीवलप्रीतिकारी
करोति ४९ उच्चप्रदेशं मघणोथिरुत्सभयमभीह्यारविमीलमाणः यदा तदा नीश्र
चिरेण वृष्टिं प्रमोदयुक्ता भवति प्रभूता ५० इति वर्षाप्रश्नः अथ राज्ञोः शुनकयोगेन
जयप्रश्नः युद्धोद्यतयो राज्ञोः शुनकात्सं जयपराजयप्रश्नः कनेयो विहङ्गिश्च शास्त्रा

श्रा
१५०
147

पिकथ्यंते ५१ युद्धार्थिनोर्नीमयुगेनराज्ञोः पृथक्पृथक्रूपलगंप्रकल्प्य संचेत्तनोयोबलम-
तिजित्वामध्यानयोस्तस्यजयोन्यस्य यद्यहादानेचबलिमिलित्वास्तेहान्वितोभक्तयतो
यद्येभौ जयार्थिनौःस्याल्पयोस्तदानीमन्योन्यसंथानविधानबुद्धिः ५३ यन्नामकः
स्याग्रपलायतेनचेद्धेयःसमत्रासइतीगितज्ञैः यन्नामधेयःपुनरस्तरंगोनतस्यसाह्योभय
मस्तिचित्ते ५४ मुचतोचतुर्गुरावस्वंयदावाक्रांतेपितल्लघादिहंबली मंडलीकृततनिजाः
स्पदाश्रयोयोवेबमेवनतत्वाभवेद्गणः ५५ स्थानात्रुभावप्यभिभूयसात्त्वायदापरोऽश्नाति
बलाद्बलिंचेत् भुवंतदान्योन्यपतिर्बलिष्टःतोभूपतीजेतनयेपेतित्तुर्यो ५६ मध्यानृ-
योरेकतरेणायेनपुनाग्रहीतोबलिनास्वशक्त्या ग्राह्यिद्यभुक्तेभघाणास्ततीयस्तस्या
पवस्तत्रभवत्पराति: ५७ मध्यानयोर्मंडलयोस्तुयेननेवेद्यमेकेनग्रहीतभुक्तं भुंक्ते
ऽतीयःश्रुणायेननतस्यमिलत्यकस्मात्कथितत्रमितं ५८ एकेनमध्यानुभयोर्गृहीतंग्र-
हणातिमध्यंश्रुणयान्तृतीयः यद्येतयदिह्यावपितौनित्रहैतिजयत्यपरातिसतदासमितं ।
५९ समस्तुतोयद्यधिकारिभावात्समंतृतीयेनपुनातदन्ने स्थानेनतदानीसमुपेत्यवा

१५०

पणराज्ञोस्तयोः संधिविधायिमित्रे ६० इतिशुनकयुद्धप्रश्नः अथैकेनशुनाराज्ञोः संग्रामप्र
श्नः ध्रुवं रणोस्तीति यदात्रदृष्टेराज्ञोर्द्वयोर्बुद्धिमतार्थतत्त्वत् स्थानस्तुचेष्टांप्रकरोतिशांतां
युद्धंभवेन्नस्वपयोर्ववश्यं ६१ दिक्स्थानचेष्टानिनदैः प्रशांतैः यथोक्तंवसंगवत्बुद्धिकारी चा
त्वभिर्वेतैर्यदिशांतदीप्तैस्तदानसंधिर्नचसांपरायाः ६२ पत्तोभषन्नेवबमीत्तमाराः क्रौं
ध्वेनास्वत्पतितिप्रधावत् योवापसर्पत्यथसव्यगत्वा सोपरायप्रशमायराज्ञोः ६३ प्रदक्षि
णाङ्गतरमप्रदक्षिणायदातदासंधिवणांवणांतरात् करोतियत्तोयदितिष्ठतेकमात्तदात्र
संधिः प्रथमंवणांततः ६४ इतिसंग्रामप्रश्नः अथसंग्रामप्रश्नः राज्ञोरणेनैवमविष्यती
तिप्रश्नेकृतेयद्यशुभाभवंति चेष्टाः समस्ताः स्वरमास्तत्समभवेत्तदानीसमरोतिघोरः ।
६५ शुनानिमित्तेहितयंविरुद्धं शांतंवदीप्तंवहृतंयदिस्यात् मध्यात्तयोर्निः फलमादि
भूतंफलान्वितंपश्चिममामनंति ६६ इतिसंग्रामप्रश्नः अथैकेनशुनाएकस्यैवराज्ञो।
जयप्रश्नः जयायपत्तः कृतशांतशांतचेष्टप्रदीप्तचेष्टस्तुपराजयाय लोकान्ध्रुवंलोक
पतेनरेशंसवाहनामात्यपदातिदेशं ६७ अथसंधिप्रश्नः प्रशास्तचित्तेशुभशांतचेष्टा

श्रा
१४८
148

संधिर्भवेद्यद्भस्त्रुघतस्य पराङ्मुखिचाथपलायमाने भंगो भवेत्तत्र न संधिः ६८ अथ युद्धप्र
श्नः दिक्स्थानचेष्टानिनदैः प्रदीप्तैर्जयाय युद्धे नियमेन योद्धुः सप्रशांतः समवेकरोति
वैधं वधं तस्य पराजयं च ६९ अथ विविधप्रश्नः शुभस्वरो यः शुभचेष्टितः स्यात् करोति मूर्त्तैव
शुभप्रदेशे ददात्यसावुग्रमितां सुदिस्थैर्निःसंशयं धान्यधनादिलाभं ७० उपस्थितः श्री
कृतचुरणयोः कान्तरः स्थितो दक्षिणपाणिना स्वा शिवः स्वशोद्दक्षिणचेष्टितो वा यो मं
डलो मंडललाभदोसौ ७१ उच्छ्वासहिक्काशयनांगभंगविष्टावमिः स्यात्सविजृंभणानि ।
वक्रेऽथ नेत्रोर्योन्मिषितां च दृष्टिं गानेः प्रशंसंति च वामचेष्टां ७२ संमूत्रयः स्यात्रमणीयदेशे।
चेष्टामवामां ललितां प्रकुर्वन् स्यात् भवस्याः स्वतजन्महेतुः चेष्टात्रकन्याजननाय वामा
७३ विष्टावमिः स्यात्सविजृंभणानि प्रस्वापकासांगविमोदनानि यथा चरत्याश्रुतदाक
रोति स्यात् गर्भवत्याः स्खलद्गर्भपातं ७४ दिक्स्थानचेष्टानिनदैः प्रशांतैः प्रसन्नः शुभसौम्यपु
शुभार्थकारी चतुर्भिरेतैस्तु भवेत्प्रदीप्तैः प्रश्नेषु तीव्रेष्वशुभाय यत्तः ७५ इति विवि
धप्रश्नः अथ रोगीप्रश्नः एष्टेनिमित्ते श्रवणो विधूय संकोच्य गात्राणि विलानि शेते ।

कौलेयकश्चेन्नदैयेतिरोगी पदेत्तनायाववमथंत्तरोन ७६ अवामभागेननदावसितास्या।
शुष्कंतृणमपाकरोति नदक्षिणेश्चैववकृतांतगेहेरोगाभिभूतोनियतंप्रयाति ७७ पु
नःपुनर्दक्षिणभागंलिहन्दिनेपंचभिराहमृत्युं यमस्तयेतन्नत्रणमेवयत्तःक्षिप
मवश्यंजनवाचलेहात् ७८ वामांगेवामचेष्टाश्वरोगिणश्चैवशुभावहाः उच्चस्थानाश्रा
येहर्षेमूत्रश्रावःशुभःस्मृतः ७९ इतिश्चैत्रिकशकुन अथारण्यकशकुनं स्थानस्थ
स तत्रशाकुशुनकस्यसम्यक्चेष्टानिकथ्यते स्थानस्थितस्यस्यादेहंयस्याजिघ्रतिला·
भदः कृयाणाकेमूत्रयतेभक्षणेलाभदायकः १ दक्षिणेनाङ्किनाकर्णौविलिखेन्त
ष्ठितश्चकः भक्षणेविलिखेश्वभृत्तःप्रतिभूत्रतिसंगमे ८० उच्छीर्षपदकंकृत्वायदि·
शेतेशुनकस्तदा आगच्छत्यहंभेवक्तितदेयमन्यचिरादपि ८१ हारप्रदेशेजघनेविद्धे·
नृस्नाहैयायामगमनाययत्तः करोतितत्रापिविशंकनीयंसंगतेनाभिमतेनपुंसां ८४
लिमस्पृशेतवक्षविशेषेश्चागागेसनिवहादमभावाणः संपदंशवितवत्यतिवकेनतत्व·
तश्चनवनर्थकरोस्सो ८५ संमार्जनीवकर्पासंसरणकंस्ततृर्थकंकतो गृहीत्वासंमुखो

ग्रा
२४९
149

स्येति नन्दहंसर्यंतिथेनैः ८६ वसुंधरायाः कमपि प्रदेशं मूर्भास्पृशन्सयवलोकने सा ग्रु
वंन दानत्तमहानिधानमस्तीति सिद्धो कथितं वहंस ८७ विवाहहोर्थे शकुनः श्रुत्वा विथत्ते
शश्वयदि तदा विवाहिता कन्या शुभा सौख्यार्थभाग्भवेत् ८८ दक्षिणांगं यदा यत्नः
स्पृशेद्दक्षिणपाणिना तदा श्रेष्ठं विवाहार्थे विधत्ते चिंतितार्थिकां ८९ स्पृष्ट्वा स्वभगिनी
वीक्ष्य क्रीडन्तं कांतया सह विवाहयते कुमारी या सा सौख्यं लभते तरां ९० चंद्रार्कौ प्रेक्ष्य
वर्षासु रोगस्पर्शवदनो यदि समरागान्हा विपूर्वं पतिष्यति वदन्नथः ९१ नीरतीर्थे तदा
स्पृश्ये दंगं कंपयते शकुनः तत्र देशे धनं नामेयदृष्टं वदति भाविनी ९२ प्रयच्छनकस्य स्तु
भवेष्टितानि गच्छतां दक्षिणे यन्ता वामः प्रविशतां भवेत् कार्यं कारणं समग्रात्प्नोति
कृषिकर्मे विड्तमः ९३ दिनकराभिमुखो दिवसात्सये कृतरवः खलु कर्णकभीतये
पवनदिग्वदनस्तु तिशात्सये भवति चोरसमीरभीतिदः ९४ उदङ्मुखो वह्निभयाय नि
शीथे द्विजोपपीडां मरणं गवां च कुमारिका दूषणगर्भपातवह्नीन् निशांते शिवदि।
स्वरवः स्यात् ९५ प्रातर्दिने याम्यमुखो विदिक्स्थो भयान्विधत्ते नलचोरभीतिं दिनस्य

मध्येनलचौरभीतिं सरक्तपातं कलहं दिनांते ९८ मध्यन्दिनो पाभिमुखः प्रभाते ग्रामस्य
मध्ये नृपनाशनाय वर्चोभिमुखं च नृपादि हृष्यते श्वा सिद्धिं पिकार्ये तदपद्रवः स्यात् ९९ दुर्भी
ननाभास्करसंमुखीनाः श्वानो रुदंतो महतो भयाय एवं हि संध्यासमये नृपदात्र निर्वा
सकारस्तु नगरस्य तस्य ९० मताः शरद्हैतौ श्वानो रुदंति किल ते निशं तदा नहर्षणं ते षा
मन्यदा तन शोभनाः ११ तद्दोगद्दोवक्तिचवंथकीनां बहिर्मुखो भ्यंतरकायभागः रह
द्देशविषपचेदन्नं विद्धि पित्कयत्यनृदः गढ़हिषाणि ते ददात्यर्थं ज्ञात्वा स्ये तद्धि चावय खनितो
पविगेहस्य पुरीषं कुरुते यदि यामं निशायां खरसारमेयाः सूत्रं विधातुं सहिता रुदं
ति यामे भषित्वा भषिणाः श्मशाने रुदंति नाशाय च प्रमुखोत्रुंसः ९० निःकारणं यः
प्रपलायते श्वा विरौति वा वारिणि यो वतीर्य मूत्रं गावज्ञस्यप्रमुखो रुगाति रोहविषाद्यः
स च मृत्युमाह १ खनत्यगां यदि सारमेयः कूटेन दास्यात्तव त्वसंपद्विवातः गोष्ठप्रदेशो
यदि श्री विहारो थान्यस्य भूमिं यदि धान्यलाभः २ यदिश्वा निजपृष्ठं विकाशाणि राहुणा
कर्मणि लोष्टिगोरी समाप्य कलं कयति स्माकुलं ३ हत्वा शिरोहारि वपुर्बहिष्ठ

शा
१५०
150

क्रोशेतिदीर्घं रटद्धिंगी श्रपश्यत् जारसंगममेवाप्निपस्माद्वनिकयोषितः ४ तूलिकाशी
र्षके नित्यं यदि सेवति मंडलः जारप्रवेशस्तस्य गेहे जायते निशि सर्वदा ५ मृगालोलस्य
लोमसूर्यं सतुरवद्धो वा कूटः दन्तो ह्यौर्ध्वं पतति चेजारमाख्याति तद्गृहे ६ नृभं दत्वा
नभः श्वेतार्वत्सरूपिणो रौति च स्थाने तस्मिन्निदज्ञेयं विफलत्वं तो भविष्यति ७ यदि
स्वापललकृत्वा श्रुवेनीव विगाहते संग्रामो वाप्निना सर्वदस्तेन कथयत्यदः ८ गृहे
त्वा गोमयं गेहे विशन्तो हरणाय सः श्मशानं दष्टानैः स्वादं गृह्णंत्यं स्थाने करोति वे ९
स्तर्योदये रटह्वोर्ध्वं च वाञ्छि भीत्यै कृतवान् भवेत् सवोर्विवादाय भवेदासनादोड्डीयकृतम्
१० भुजाहृदयं जिघ्रति सारमेयः पुंसो भवेत्तस्करचौरियोगाः मांसास्थिभक्ष्याणि च भस्म
मध्ये स्थाप्य ह्यापयन्नग्निमयं प्रभूतं ११ भषन्नभीक्ष्णं भवनस्थितानामावेष्टनं तं कृतवत्तेक
दाचित् कौलेयकोऽवशप्तुपास्थितं तज्ज्ञेयं भयं बंधनसंग्रहेतं १२ यस्य प्रातः स्वस्थित
स्हृदयं वा वहतोऽथवा कुर्वंति युद्धमीशानेतस्य सद्वैरिभिस्सह १३ चतुष्पथे राजमा
र्गे तोवत्सीकामयेकुनः तत्र भीतिं समाख्यातिसमम्मे मासि वैरिणां १४ विशान्नस्थि

शुभो गेहे स्वामिपुत्रादिमृत्यवे क्रोशंति शयने तस्य सोर्धं सौख्यं च यच्छति १५ इति शुना
नकचेष्टितं पतानं च स्वरान्श्रुत्वा सर्वदिक्षु गता शिवा फेफे न गवनाशाय हूहू सर्वक्ष·
त्रप्रदा भुभु स्वविह्वरं श्रुत्वा हाहाहाहा महाभयं १६ हुहु स्वन्तपनाशाय मिश्रैर्मिश्रफलं
भवेत् पुरा मन्ने वैश्मीत्रफलं हरेविरेवाच १७ इति शिवारुतानि अथ फेरुशब्दः उच्चा
दिने यथा ग्रामे गच्छंतां दक्षिणस्वरः सृगालास्ते पुनः स्थानं कथयंति करास्थितं १८ स्था·
नस्थानां चतुर्दिक्षु समकालविरावी रणः हृष्टभीतिं समाप्नोति सर्वथा चाशुभादिने ।
१९ सर्वास्तु दिक्षु फेरूणां शिवारुतवदादिशेत् एकोरवः सदा निंद्यः सोपि भीनस्य शां
तिदः २० वंथाय यथा वनाशास्त्रो युध्यतां कंदनाय च शुभाय स्यात् फेरूणां दिक्षु शांतासु
वा रवः २१ इति फेरुशब्दः अथ कौशिकः रात्रौ गृहस्योपरि भाषमाणो इः खाय का
कः स च मृत्यवे च गृहस्य नाशाय च सम राज्ञा नाशाय राज्ञोऽहितगुणानुबंधी २२ अहं·
हारिकवत्सलकोहत्वं ति चोराइविरांत्रमस्य तस्मिन्देशे निशि मांसयुक्तस्तदोष·
नाशाय बलिः प्रदेयः २३ संध्याकाले रुवन्भूमौ प्रवेशे वेश्मनो यथवा दृष्टो रोगप्रदः

शा
१५१
151

घूकः सोप्यार्तानां भयापहः २४ घूघूशब्दः सदा शांतो शकलश्च कलस्तना हृष्टः अन्येशब्दा

स्तु घूकानां निंदिताः सर्वदा स्मृताः २५ शांतायांदिशिवृक्षेषु यामध्येषु शब्दकृत् घूकः

स्यात्सर्वलोकानां स्वसमृद्धिस्वार्थकृत् २६ इति कौशिकः अथ पिंगला रटन्हौपरि

रटन्हारि पिंगलायस्य बैतिच श्रियतेनस्य ह नशुभानि ...... स्मृता अथ शिवाकृतं ·

अष्टदिशो रवियोगाज्ज्वलिता धूम्रान्विता छाया सजलाकर्दमधात्री भस्मिनूदग्धेति वि

ज्ञेयाः २८ अनेकमेवं सततं सुमेरोः प्रदक्षिणाभ्यागमनक्रमेण दिवारजन्योः अष्टा

राष्टकेन प्रतापयन्स्सकौणोदशोष्टो २९ न शिवा शिवा शिवा रटंती भास्वद्दिग्याश्रुति

ष्टशुकाष्टास्तु पंचस्वशांतास्वशुभे तस्मिवेशस्वाहतापथाः ३० दिशिज्वलंत्यां मरणं प्र

दिष्टं स्वधूमितायां सकलार्थनाशः छायाजलाकर्दमितास्वदिक्षु योधरित्र्यां का

थितोर्थलाभः ३१ स्याद्भस्मितायां न भयं न हानिरंगारितायां स्वजनः क्षयः स्यात् वा

त्वोशिवाघाः स्वरजः प्रभावो यथा भवेदग्निपितद्विधः स्यात् ३२ अतीव सौख्यशुभदा या

म्यां निशि भवेत्सदा पूर्वस्यां तत्र याम्यस्तमनंक्षयादहस्मृते ३३ अस्ते शिवाय स्मिमायां

परचक्रभयायस्ता शिवासमस्वराशास्याबहुशाहाम्रनिष्फलाः ३४ धनंमित्रंप्रियंभोगंसुखं
राज्यंजयंक्रमात् शुभाज्ञवेरदिशिचेयामांतःशून्यकारिणी ३५ अस्मत्येकृतरवाशिवा
युद्धप्रपंचकृतम् एकादीसमपर्यंतेशाहेषांतदिशांफलं ३६ तृजंशोकंभयंहानिंचौर्यंवह्निं
मृतिंक्रमात् ऊर्वेसेकादिसमांतादीमदिक्षुशिवारुताः ३७ दिनानित्रीणिवापंचसप्त
वाक्रतेसर्वं यद्ग्रामनिकटेदीप्तशिवानेनाशयत्यपि ३८ दिक्षुवाकटंतीसकलास्त्रो
डेभ्राम्यत्प्राविज्ञापवितःशुवेचेत् स्यालजायायाखल्लतद्भवीतियुद्धंमहत्तत्रमहामिघातं
३९ फेफेहूहूभुभुस्रैवहाडहाडहहस्तया शांतायांदिशिवृत्तेषुशुभेषुयदिपिंगला
ग्रैतिभूमंपुत्रतत्वाभ्यानदानत्रशुभंभवेत् ४० पृथिव्याःकेचिकीचेतिचीलिचीलिजलो
ऽवं शाहितशुभक्षशेयंपिंगलायानमायवे ४१ यदिपिंगला अथकाकशुभचेष्टितं
शुष्टेशुरेवानवगोमयस्यावटादिशुत्तीवनतरुष्वपीह स्थितोरुवन्भोजनपानमिष्टमि
ष्टांचकुर्वन्दिनरत्नवर्शं ४२ अन्नादिवर्चःफलशुष्यमांसमत्स्यादिभिःपूर्णमुखःसदेव
साहष्टमात्रोभिमतार्थसिद्धेर्मिष्टान्नभोज्यायमुदेवकाकः ४३ गोपृष्ठहृद्वीतरुगो।

शा
१५२
152

नयेशतंजंविवर्षन्नवलोकितोयि प्राह्वावमनव्यस्मभुविदत्तोनोददातिभोज्यंबलिभुग्विविधं ।
४४ यान्त्यंपयोवादधिवाप्यचायविशेतिमस्प्रन्नि थिलाभकारी करोतिलाभंपुरतःसहृष्टं
यस्यास्तिवक्रेतरणमप्यपुर्षं ४५ शांतामिःक्षीकक्रुभंशाप्यकवन्तायस्मःक्रुकृते हेमन्तः
स्वस्वदस्यास्तिशाल्यन्नपुष्पानामिंच ४६ आग्नेय्यामनिलाजीविकयुवतिप्रवरधान्यलाभ
स्य यामेमाषकुलत्थभोज्यंगांधर्विकैर्योगः ४७ नैऋत्यांहृतास्वापकवणादधिपलिल·
तैलभोज्याप्तिः वारुण्यांमांसमत्स्यासवधान्यसमुद्रवन्तानि ४८ मारुत्यांशस्त्रसरोजा
वस्त्रवल्लीफलासनाप्तिस्य कौबेर्यांपरमान्नाशनंतुरंगांबरप्राप्तिः ४९ ऐशान्यांघृतपू
र्णानांप्राप्तिर्भवेदनडुहश्च एवंफलंगृहपतेर्गृहस्थस्समाश्रितेभवति ५० क्राक्रामि
तिहेमविधौशिरावःक्रिंक्रिमितीष्टशानयानहेतुः करोतिकुक्रुमितिचार्थलाभंकंको
धनिःस्यादनिलाप्तभीतेः ५१ यकाइतिब्रिस्त्रदत्तुहिवेतच्छन्दंचयत्यान्महृतेफलाय ।
कामितपर्वाहनमासनंचददातिहृष्टंकुर्वितीदं ५२ इतिशुभचेष्टानि अथाशुभचेष्टि
तानि ऐंद्र्यादिदिगवलोकीमृत्योर्मिमुखोगृहेगृहेद्विणः राजभयंचौरभयंबधकलह·

पशुभयंस्यात् ५३ गोवृक्षवल्मीककृतामदग्रकाकोभवेत्सर्पभयस्यहेतुः स्यान्मृत्यवे·
गांवविनास्थिसंस्थः काकः प्रकुर्वन्कचलेचनेंच ५४ वल्लीवरत्राकचशुष्ककाष्ठचर्मास्थि
जीर्णांबरवल्कलानि शृंगाररक्कोल्लुककर्पराणि दृष्ट्वावदेत्काकमुखेभणाय ५५ सुत
ल्तानिजपत्तैस्तंडविद्यातैर्जननाभिभवंतः कुर्वंतिशत्रुहृदिनिशिविकृचंतोजनविनाशं
५६ शीर्षेनरस्योपविष्टः काकोष्टमायनर्थदः स्थितोजनापवादंवाशोकंवकुरुतेखि
यः ५७ दीप्तोदिनोविटपेविकुर्हयन्वह्निकांदिधुतपत्तः भंजनास्थिरजंघायदिविशे।
तिभंगाय ५८ विह्वोमयेनस्यातियस्यमूर्ध्नितस्यानलज्जासहजोभवेता यस्यास्थिरविंडे
विस्त्रजनसैतत्प्रयातितूर्णंनरोयमस्य ५९ मध्यंदिनेवेश्मनियस्यकाकोविशेतितिरो
तिरोइविधुनोतिचांगं हरंतिचौराइविराणानितस्यभुंवतथान्योभवतिप्रसादः ६० ।
छायास्तलाभंभुविभूमिलाभंविघ्नंजलेयावनिकार्यनाशं करोतिकाकोविकृतस्वरः·
सप्रस्थायिनःस्थानगतस्यवापि ६१ क्रींक्रींमितीष्टार्थविनाशनायज्वलज्ज्वलेमाति
भयायशाहः कींकींतिकोकावितियःकथंचित्तुहृन्मुहुः स्यात्समतोविधाय ६२ ।

शा आहारदोषायचकाकदीतिस्माद्दाङ्कदानिधनितंवणाय कैकेधनिष्टाकुर्वंतिविकाचत्र·

१५३ येविदंस्मात्स्वरहूपणाय ५३ स्यात्कालिकरकधनेनोहृणांज्ञायनेकनकनयनोज्वरः·

153 आवजेत्कालकुलधनेनोप्रियःसोदनंकटकादधनेनोदधि ५४ इदंमिहोत्पातसुगंधथि

वांमहाभयंपाङ्कनिकावदंति यद्वायसोमैथुनसन्निविष्टोदृश्यतेन्ययद्वाथवलःक·

दाचित् ५५ निःकारणासंमिलिताकुर्वंतोयामेननाशायभवंतिकाकाः रोधांचच·

काङ्क्तयोवदंतिसव्यापस्वयभ्रमणाद्भयंच ५८ यःस्नातिधूलपांसुविलोकयेति॥

हृषिंसमामांसतिवायसोयं जलस्थलस्थाणउविपर्ययेणावर्षासुहृष्टिंभयमन्यदात्र

वैशाखेनिरूपहितेपदेनी—ःस्वभिन्नकंफलदायी निंदितकटकशुष्कसुपस्वभि॥

रत्नभयाभितहृशीकाकस्यकुष्टाहृष्टिहेतोनीडेदितप्रशस्यतेतिस्वष्टु दुर्भिक्षमरणा॥

हेतुर्भवतिसयामेषुकोणेषु ५९ मूर्भितरोर्बहुवर्षतिमध्येमध्यंनवर्षतिस्कंधे जा·

तेकाककुलायेशुष्कतरोवर्षतिनजातु ६० भूमौलग्नमहीरुहवल्मीकश्वाभ्रको॥

टवतटेषु काकोलस्यकुलायाजातदेशस्यनाशाय ६१ द्विविधतःशावत्वस्वभि॥

तदंपंचभिर्न्नृपान्वितं शुभंअवकिरणामेघांततःश्वस्तुतिस्थनशिवाय इतिकाकः अथपोतकी ·
स्यानस्थितानांसूर्यैःक्लेशाद्यांकुर्यात्तुमेष्यनिं नृपप्रसादंकुरुतेशोतेतिथ्यागमायच ।
९२ दीमेतधनिनाद्रगीसाकिंचिद्गक्तहानये उदयेस्तेदक्षिणसंध्यामात्साहेमलाभदा ।
शुभासदैवकोवीर्यमभुवान्स्याप्यत्पलं सेवाग्नेयसदाभीमैवायव्यांद्रविनःशुभा स्नाव
नःचाशुभाकिंचित्संड्वीधनितामती व्रस्यस्यानेचमध्याह्नेकोकलिष्यातयन्नादिह्नत् गेहो
सर्धनिनाभीतेपहेतस्वामिमृत्यवे ९४ शय्यायांमहिमाकेष्टुद्भगीयाःकुरुतेबवः पा।
लेनेवालकष्टायरदहमध्येविज्ञायते ९५ शून्यकान्त्वनद्वारेममतस्वधनितानदा यचत।
त्रस्थितापिघात्रासाक्षद्रयरायणा ९६ शुभाशुभावाफलाफलदासास्वभावज्ञा नियो
गिनःक्षत्रियसङ्गाचेन्मस्तकेविशेत् पदश्रुतिष्ठावस्थसाड्मिगावःकुर्द्विनः ९७ ।
करोतिनीरंभ्रविवेदराहीसमानपत्यानिविज्ञायते सशुन्नेवज्ञात्रुमघृष्यवकोजाम्बः
लसतेनोजनानीसमस्ता ९८ हारादिदेशेषुरहेस्वयमस्यप्रनत्यदत्तूपाकुरुतेकलाय शुं
भोथराववर्षतिवितथापितकृत्यतांयातिचभियतेच ९९ गतेस्मविज्ञायसिवावराहीशावा·

शा
१५५
154

नयुग्मान्यादिवेन्प्रसूते नांभोधरोऽचुंचतितावदंभोयावत्सगुहीपनतेव्रजंति १० प्रासादशै।
लद्रुमकोटरेषुनंगेषुचाम्रेषुविधायनीडं प्रसूयतेयद्यसमैवपक्षैः श्यामान्तदांभोभवति
प्रभूते ११ इतिपोतकी म्रयातिनिरवरवसर्पाः ग्रामेषुवेवादिशिदीपितायांस्थानस्थिताः
नामकरणोदयेच उद्वेगदायीनिशिसर्वदिक्षुकरोतिमूत्रंधनिनास्तुतामं १२ वाकरणोध
नितोक्लेतनतिनिवृक्षोवभीतिदः समयेभीतिहंतावभृवमध्यंदिनेध्वनिः १३ धाटी——
स्वईशानेसर्वदिक्षुनशोभनः स्थानस्थितस्येककालंसर्वथात्पजेतन् १४ कृष्णारेभः
दिनेक्षेत्रंप्रविष्टस्यायतिनिवेः प्राच्यांकतनेसर्वभीत्यप्रतीच्यामीतिसंभवः १५ उदीच्यां
सस्यनिष्पत्तिर्याम्यांनिष्पत्तिनाशकृतन् गृहान्निर्गच्छतांवामेशुभंक्षेत्रेचदक्षिणे १६ स्था
नस्थस्यप्रयातवांतिनिविधनिवमदा एवरमावटितयात्संचेष्टावासस्तुभाहिता १७।
प्राघाक्षिधाशकाहृष्टाःस्थानस्थानेसभिन्नदाः चतःपादादिनाशोयतनुलब्धोशावाद
शीन केदारगाहूतमयेहसमसर्पोविलोक्यते येनलाशाकुमाहृष्टःसभिनत्प्रवदेनदा॰
१८॰ अयलहा पूर्वस्मिन्दिवसेदृष्टास्तहस्तेत्रेफलाननां क्षेत्रेप्रविष्टाकृतनेफलदाप्रभु॰

रांह्रूषिं ८१ मैवदैत्राद्दिनिर्यांताम्मूषकोपद्रवायसं इष्टाष्टूषकषांकोयेलटाक्रोषिप्रयोज
ने ८२ ग्रथ्यकारायिका समार्षिताविक्रियोवाग्रऊड्डलडूलधनीः नियोगिन्तांसदापि।
साल्लाभःकवकरावबात् ८३ निर्वैदायन्त्यपह्रावेगातकुलह्रलावबः कर्णकाणपतो।
सस्यासिद्धैकराबबः ८४ निरूपद्रवनिष्पासैदेत्रमध्येसदैवाहि इर्भिह्नायचतचैवमवे
कुलबुलावबः धान्यसंराशौनिष्पनेःसाचेत्कलघकलायते ८४ तद्धान्यंयनिकौने
वरटह्मणातिपरकीयवत् संग्रहेत्पाकाष्ठानोसाचेद्दुलकलायते तत्रयासंयदसंतो।
वेद्रूपायीनभयायते भीतानांपरचकेपिद्रहनेसाभवेयदि ८५ तस्मात्कलघकला·
रवःतदानिस्लावयेद्ध्रुवं ग्रयपल्ली पल्लीभुजेयसव्येथमस्तके स्वामिनोदरं पंततेम
ऊरूनेवामेलाभेहानिकराकवे ८७ करेवदत्तिरोगाधायेस्यदित्तेत्रादिलाभदा १६।
वोपद्रवंहंतृदेरामिष्टात्रभोगदा ८८ नाभोश्चत्रफलंधनेकटौश्रेयचपेरोगहृत् जा
नुयुग्मेमहावंस्तेनेपादयोश्रममहाभयं ८९ श्रंगदत्तिरामाकस्यवामेनोत्रवतिस्फुटं त
दाहानिकरातेयाव्यत्ययेनतुलाभदा ९० वरुणाहर्षंगीभूयययग्ध्रारोहतिमस्तकं।

षा
१५५
155

राज्याद्राज्यं न दारिद्रेय पल्ली स्वेता विशेषतः ५१ चिंतिताभ्यधिकं लाभं स्थिता भोजनभाज
ने सर्वमेतत्फलं स्थनेव हंती नाडिकाश्रिता ५२ स्त्रीलाभं वक्ति लाभायुद्धं युद्धात्समागा·
मे भक्ष्याल्लाभं त्रिगदपिपल्ली .... नागोष्टा ५३ पतिता मस्तके यस्य विवेत्तिष्टति पा
ल्लिका मरणं तस्य कथितं मन्त्रोनीराणिपिकष्टदा पल्लिका — रदहृद्वाविस्तवेति स्थिसमा
गमं कुरुते स्वस्थचित्तस्य पृष्टेवैरदवं स्वरः उरयस्यालस्यविस्यायिरोधिका चतुष्पदा
स्यनाशाय सर्वास्वादिक्षुशाहस्त्रासां लोकस्य नाशाय पृष्ठवृश्चिकः दीर्घोत्सवे —
वशाद्यादि विध्यति वृश्चिकः तद्वर्षं तस्य सौहृगं धनमानादिहानिदं ५५ वृश्चिकोव
स्त्रमध्यो वाकुर्वत्तो क्रयविक्रये महार्घं तानदान्तस्यवस्त्रनः कथयत्सदः ५६ यना
वृष्टिः करं मतः नाभिसंदःस्वदेशनाशाय पृष्ठेपराजयाय स्कवणास्य दयस्य विजया·
य ५७ प्रियसंगमाय वाकोः केपास्तकमलसंभवो भीत्ये मूर्ध्निस्फुरति राज्यं वमनो
मीमं तिनीमस्तोणः ५८ वामास्याधःस्फुवणामसकृन्तवेभंगाहेतुस्तस्यैवोर्द्धं हवति·
ति नरो मानसंडः स्वजाते नेत्रोपान्तोपहवति यनेनेत्रकोणोद्यबंधुः सर्वचैतत्फलमवि

कलेव्यमयंवापसवो २०० अथसंकीर्णशकुनानि नीचैर्विरौतितः तारायनः प्रदक्षिणावा
र्तो ङ्केतिभयंहकलीतानांक्रूरस्साः सपाश्वमार्जाराः पूर्णाननाः समृद्धैमार्जारभुजंगमाद
योपियेक्रूराः किंपुनरपरशकुनाः शस्तंचेष्टादिकंयेषां १ गर्भगृहे ...... दोदेहिल्या
माजाक्रमभग्नयोस्तु चुल्लीगृहमूर्धादिषुनशुभानिगृहप्रदेशाच २ नष्टेपरगृहोपविष्टःक्षु
ज्ञासनवाहनादिसंस्थावा नेष्टःशिरसिवमेचनवर्षःपांडुःकपोतस्तु ३ पिंगलाफेरुजं
बुकोहकोमकोक्तिशाविताः निशितानिविशाग्रामनगरंहास्यहेतवः ४ पक्षयोर्निगच्छ
तो—स्वरावपहायदेशभंगाय सर्वस्यापिद्विजगतःप्रकृतिस्याद्विकृतिस्तस्मातः ५ ।
उद्वासयितंवेश्मनिसरव्याःकुर्वंतियस्यपुच्छंने दुर्गीकरोतितीव्रंकुर्युर्वल्मीकपथा
दीकाः ६ ग्रामोद्वासनहेतोग्रामेनगरेवतत्पतिविधाय प्रविशंतिसिंहभल्लुकाद्या
माधुनवत्तशुभोक्तं ७ देशोदयायाप्रतिमप्रभावावनौषधीनामधिकाफलर्द्धिः
निकामवर्षित्वमथांबुदानांधर्मप्रवृत्तिश्चसराजताच ८ इतिशकुनेस्थानप्रस्थितानां
प्रस्थितेमैत्रेवत्सोमृगोमूलपुनर्वसू पुष्योज्येष्ठःनक्षत्राहस्तःप्रस्थानेश्रेष्ठउच्यते ९ ।

शा
१५८
156

अर्जुनः फाल्गुनः पार्थः किरीटी श्वेतवाहनः बीभत्सुर्विजयः कृष्णः सव्यसाची धनंजयः २०
इत्यर्जुननामानि यावद्गृह्णाति तत्र समये नाडीपादं तमथनः कृत्वा अंतः शोणितप्रविशाति पाया
हैनायकोशेषेण २१ योजनशेषेन राजाज्ञामात्केशानेवेपथिन्याज्ये कल्याणं वांछद्भिः प
थिकैर्गीतं च हास्यं च मंडलवमनविकर्तनं तैलाभ्यंगा— मोक्षणाश्रुखानि मैथुनमथइ
रोदरकलहानपि वर्जयेत्तदहः २३ संताडकमपि पुरुषं विप्रा— वमान्यबालमाहत्य
निर्भर्त्स्य योषितो वा प्रयाति नायाति पुनर्वत्र २४ अतः स्नात्वा [illegible] चित्ते तत्र स्थानवंश्रुभे
दिने स्नात्वा होमं करौ देवीपशुपतीं शाक्रनाम्नुभानू २५ दधिदूर्वाक्षतपल्लवशंखवृश्री
खंडवनजस्त्रमानि आदर्शामिषमृत्तिकागोमयगोरोचनाद्युधमू— र्वा २६ अंभः कुंभा
भेकहयामरथं गाराहेमरूपाणि फलानि तांबूलवरांबरमदिरामीनेष्टभोज्यानि २७ आ
शीर्वादस्वस्ति वाचो मंत्रस्तोत्रविप्राः सल्लगाः प्रियवाक् ज्ञपालेष्टवनितिथिप्रियसुहृत्सदानंद
परिवर्णाः १८ यांतः स्वरभिर्वज्राः प्रदक्षिणमाहृतः शनैः सर्पेन् एतेप्रयाणकाले
चिंतामीष्टं परं कुर्युः १९ सिद्धोयास्वरविसंश्रुतिपथजाताः प्रयाणसमकाले नांदी

मंगलतूर्यघ्राख्यानिकवाद्यनिर्घोषः २० आरूढः स्वामिकेशः स्याच्चिंतितसिद्धये ।
सर्वेषांस्वतंत्रवीज — छादोभोगलब्धये २१ मयः प्रस्तुतास्वरभीस्तवत्साकामधेनुवा
तु रश्मिबद्धोवृषः श्रेष्ठोद्दोधेदत्तंततः शुभो २२ हृष्टः प्रीतोवभूपालाश्राघकेकीकरी
वृषः प्रस्थानेवाप्रवेशेवासर्वसिद्धिकराः स्मृताः वामंरोदनमाहुः शस्तंसाद्वस्वदिशे
दिताद्दखः — सर्वोतिदोषाणांनासांकस्तिंतंचसंसिद्धे २४ सिद्धोकेनचिङ्क्तेष्टेष्टेग
केतिभ्रत्नपहीति माणाः कृयासितिष्टेस्मेवंकूपंनिषेधाय २५ हृष्टः शवः प्रवासेरोद
नवंधः प्रियाणिसाधयति यत्रेमत्तप्रवेशेदीर्घकजंदीर्घनिद्रांवा २६ दीनत्तपणको·
न्मत्तपरिव्राजकविकृतवेषहीनांगाः नशुभाः शुभास्तुसर्वेयतयोमितोलुसत्पात्राः ·
पिष्टान्नमशुभंस्तंवंभूइंधानेनसिद्धये सिद्धमन्नंसर्वसिद्धैकथितंकष्टहेनेव २८ आ।
र्तेद्रुतावरजर्जरविहीनदीनशमिनलघकरोद्रा: निघाः शुभास्तुशाह्वाः प्रमदिनपरिष्
तोहठशोना: २९ संकृतवबीजबकुलाकेनचिङ्क्ताप्रशस्यतेनाशीः गमनेयहत्सा·
ताप्यतः नयघत्रविपत्तने ३० उष्मानायचकाव्येडरुपप्रभृतिवतिनयायनाव्यानां ·

स्वस्थानामपि च हृद्गत्या यात्रार्थ विजीति ३१ मार्जारमहिषपुंड्रस्तनितं दहृदाहृबंधुकल
हस्य विफलमालादिनमयाकं कंस्तुतकेवेच ३२ प्रतिसूर्यदर्शनोल्काशयानकेतुग्र·
बोधनिर्घाताः हस्तिकरकार्षपातः शुभाशुभस्थानविज्ञाय ३३ हेमलायनभंगस्खल।
नविपर्यासवेगभंगादि यन्तुत्रवाहनानां तदपि निषेधाय च निषेधस्य ३४ निंद्यानिलोप
हस्तंवलभसैधवरज्जुविक्रभांडानि कार्पासकेशाविष्टास्थीनि गुडस्तूर्मलवणानि ३५
नक्रवसान्नगाकर्यरपिण्याकांगारभुजगमार्जाराः निंद्याः शुभमलिनातैलविप्रमहि
षार्दभाहूयाः ३६ इति प्रस्थानशुभाशुभनिमित्तानि अथ शकुनविचारः स्थानंगा
तिस्तथा चेष्टस्वरो दिगिति पंचधा विचार्याः शकुनास्तत्र बलवंतो यथोत्तरे ३७ कोशा
दंतर्बलीतस्मा हूर्धमूर्धफलस्ततः नज्ञातः सर्वथा यस्तस्तनगुणाः स्यात्समृत्पवे ३८
शकुनः शकुनं दत्वादीमां यदि दिशं व्रजेत् तदानस्यैव पंचत्वं तत्फलं पथिकस्य तु ।
आसन्ने फलमासन्नं दूरगे दूरगं फलं मिश्रं तु मिश्रशकुने फलमाहुर्विचक्षणाः ४० ।
रटद्धभितिव शकुटाग्रे दंतवेशकुनं भवेत् दृश्यते चेदर्थफलमदृष्टमफलं विदुः ४१ ।

रोगार्तः क्षुधितो भीतो वनक्रीडादिसंगवान् नग्रास्यः शकुनः सीमाशेलाग्रंतवितः
शुभः प्राणयामाष्टकं कथितो दायेहिरण्यं तं हये तृतीये शकुने दृष्टे तु वितोगमनं सज्जे
त् ४३ सपुष्टः चेष्टः पटुस्यानो निर्भीको निकटस्थितः सर्वथा सिद्धये ग्रास्यः शकुनः
सुष्टदर्शनः ४४ शुभः प्रागशुभः पश्चादशुभः प्राक्शुभस्तथा पश्चात्फलदो
वश्येहन्तः सर्वेषु कर्मसु समकालमजानीयाद्वामदक्षिणगाविणः शकुनात्मनोव
णासंज्ञाः सिद्धिं कुर्युर्गमागमे ४५ नरस्यान्तिकेकार्ये जाते दुःशकुने भवेत् यदा
तदा जपेन्नमंत्रं शकुनामये ४६ मंत्रः ॐ भगवन्मामहाकाल्यामहृष्टत्वखरकु
टः सिद्धः प्रसादतः कारणे समे सशकुनेनरः ओं मूलमंत्रमितिसमजप्त्वास्थाने
तस्मिन्निविशेत्क्षणं यावत् मंत्रप्रभावजाते सशकुनमालोकयेत्ततः व्रजेत् ४८ इति शा
कुनविचारः अथ यात्रिकशकुनेषु पूर्वं मृगाणां शुभचेष्टितानि वामां दिशं दक्षिणभू
मिभागान्तर्गन्यायोमृगाः प्रशस्ताः वामप्रदेशात्तु पुनः प्रवेशो प्रशस्तो दक्षिणभा
गगामी ४९ यानेप्रवेशोभवति प्रशस्तो शुभ्रागतिः स्थानविपर्ययेण नचेष्टितंप्रश

शा
१५८
158

भयोर्विशेषः शनीश्चनोरत्रचपाश्चिदस्ति ५० मूर्द्धंविधायाभिमुखंप्रयातियोजागरूकःश्वा
भदःसमुंसां कार्येषुसर्वेष्वपिसर्वकालंनमूत्रयंश्रीसुनकीप्रशास्ता ५१ गजाश्वशाला
सनशाद्वलेषुकूपहृदमोल्ललवलसध्वजेषु ऊंभेष्टकासंचरमावरेषुपर्याणमूत्रव्रफलादि
केषु ५२ व्रजेत्तरक्ष्यायदिमूत्रयित्वासदैवनन्निसिद्ध्यतिकार्यमिष्टं मिष्टान्नभोज्यंनवगो
मयेस्यान्मूत्रेचशुष्केपिवशुष्कभोज्यं ५३ प्रयातिस्पृष्टोभिमुखोयदिस्यात्स्त्रीणांप्रऊर्ध्ववि
लग्नयाये प्रीयंतदानीभुवमध्यगानांभवेत्प्रभूतोधनधान्यलाभः ५४ न्यासांप्रयायोभ
वनाग्रमेवाश्चानोरमंतेयदिसप्रमोदाः नदेष्टकार्येपिभवेत्प्रमोदःसमागमःस्वस्वजा
नैःसमेस्या ५५ स्थितोनतेश्वायदितप्रवेशात्पादेनकंडूयतिदक्षिणेन शिरःप्रदेशोति
यत्नेनरम्यनाढिनलाभंविदध्यान्निसद्यः ५६ उच्चात्प्रदेशादवतीर्यनिम्नंयोयातिवामोप्य
सवप्रदेशो प्रउच्चदेशासुनरुच्चदेशंयदाव्रजन्दक्षिणगोपिशस्तः ५७ प्रस्नादिवि
ष्ठानवगोमयानिनवानिविभ्रद्वदनेसदैव वामोप्यसव्येनविलोकमानोमनोरथा
न्पूरयतेभुवंस्था मानवावयवक्षतिनानतोवीक्षितोभवतिभूमिलाभकृत्तू स्यात्तनः

स्वरूपस्तनाग्रचालनात्मंडलो विपुलभूमिलाभदः ५८ गवां सह क्रीडतीति चेत्तदानीं प्रयोजनं सि
ध्यतीति यद्यदिष्टं ग्रामप्रदेशे प्रवर्ततो वमूत्रमभवन्मभीष्टा सततलब्धयं स्यात् ५९ यत्नः पुच्छादव
तिं विलिख्य यात्तदैवं पश्यतीति चेत्तदानीं तत्रैव देशे द्रविणस्य लाभं ब्रवीति कार्येन हि संशयो
त्र ६० वामेन गच्छत्यथिकेन सार्थं वदाति रम्यं रमणीं धनेन ब्रजंस्तु मार्गे सहदक्षिणेन को
लेयकस्तस्करभीतिमाह ६१ आदाय पत्रं हि विनिर्यदि स्याहूर्वीन वांवान वगोमयं वा प्रया·
ति यातः पुरतस्तदानीं राजप्रसादं नियतं ब्रवीति ६२ यत्नो हि विद्वामिषतो विकोयैः सुवर्णान
नो वक्ति सुवर्णलाभं दृष्टः पुनः पुष्पफलांकुरेषु चिरं ददातीनिधिलाभकारी ६३ फलं·
गृहीत्वा सह सानिवासं यत्नो विशन्नूजल्पति पुत्रलाभं ग्रामं प्रेति हृष्टोऽभिमुखः प्रयातः शीघ्रं·
सकुर्यौ हि धनधान्यलाभं ६४ यः पल्लवैः क्रीडति वृक्षमूलं नयेत्स सेयः सददाति सौख्यं र·
क्तामकवक्त्रो अभिमुखो भ्युपैति यो मंडलः सोवलिलाभमाह ६५ युद्धं विधाते चलितस्य म·
ध्यात्सैन्यद्वयस्यानुपदस्य यत्र कौलेयको मूत्रयते ध्वजादावसंशयं तत्स भवेज्जयश्रीः ६६
घोद्व्यमथैवमयेति यातः प्रावेशिकं स्याकुभदं निमित्तं दिनांतरेयस्तु नरोऽयुप्तः तेसं·

करेयात्रिकमेवनस्य ६७ रोगार्दितैर्भेषजसंश्रयायगेहेष्ठ्याघमेनष्टविलोकनेवा दुर्गप्रवेशे·
वशुनःप्रशस्तास्तासरागतिः संनिहितेभयेच ६८ तिष्ठन्तोऽप्रचलन्तोयनराणांमदिरेप्रवि
शन्तोवसमस्त दन्तिरांभषणाचेष्टितमिष्टंवामकंशुनकस्यन्तिविरुद्धं ६९ खादन्तिकिंचन
हष्टिगतस्ययच्छन्तितद्विविधंबहुभोज्यं धूतशिवाउननामितपुच्छोयोभषणःसनिषेधति
भोज्यं ७० इतिशुनकशुभचेष्टितानि अथाशुभचेष्टानि बलेनवामोयदिनीयतेस्याका
ष्ठान्नदल्पंविदधातिलाभं खनन्हरिप्रीमशुवःवहःस्यादेतन्शुनःस्यादनिहन्तिदेहः ७१
स्थानांतरंविभुज्यानद्वौचेत्समयातितद्वद्बहुरस्तदास्यात् आक्रोशरस्तान्स्तहयातिवास्या
दयास्सयानन्हुदनस्तदार्थे ७२ आईकीकसमुत्खःपुरतस्तेहृप्यतेभवतितत्कुभदःस्या
चर्मशुष्कमथवास्तिविशुष्कंविभ्रदेशमरणांविदधाति ७३ केशास्थभस्मोल्मुककर्पीर्णवा
स्ताणंपगावस—धनकर्पराणि वक्तेसमादायभवेद्यदातद्ग्गोचरोभूरिभयावहस्स ७४
दीर्घपादःपथिस्थित्वारोदितिस्वाप्रवासिनः तस्याङ्कवंरोदयतेमार्गालिखतिविनदः ७५
निर्विघ्नसमर्थमार्गेचेत्तदायामंतरेस्थितिः भवतिस्वाखनतिचेन्मार्गार्थेकष्टदेहदः ७६·

दक्षिणोनिजपदन्न्यसोवामेस्रोपदिह्वानिहन्तु ह्हेयगदह्वद्रःस्रोयज्जायतेलवनेश्रमः ७७ प्र
सेनकेन्द्रनिपरोनराणांविरोधकारीभ्रुनकःसदैव स्याहर्षपादःभ्रुनकःशयानःसिद्धि
प्रदःकार्यविधौविरुद्धे ७८ प्रस्थानरथ्येयदिसावमेयःकार्यंसमग्रंक्षयवरांधुनोति भुवो
तदानरद्दृढप्रहाराहरंतिचौराःइविशांदरोन ७९ शृंगारमूत्राश्मपलालकेशाविस्त्री
णिविट्चर्मसूतेभ्रुद्धएः स्यामूग्रयत्यकृतिकार्यनाशंदाविद्धमूत्रंचसमुखानतयान् ८०
विरागंसमुत्पादिकरुणीवक्रोभयार्दितःस्यायदिकंपमानः पराङ्मुखोयातितदा
ध्यमानांनसंपंतिसिद्धान्यपिवांछितानि ८१ विज्जंभतेलेढ्धिचनासिकाग्रंयस्यांगरागं
भषणःकरोति सलाभद्दानिंप्रकरोतिपुंसोमूत्रंप्रदःस्यात्तदलेघनेन ८२ वामको
यदिदक्षिणामेरंदक्षिणेनभषणोयदिवामे संस्पृशत्यभिमतोनकदाचित्तत्स्ययोजन
विधौक्वचनापि ८३ विधूनकर्णोभ्रुनिचेतरक्तातत्स्याद्योविरोहद्धेषमतदासमस्ते प्रया
णतोश्वेस्तनुपाजनैयायस्तराजकीयाःपुरुषाहरंति ,८४ दक्षिणगःप्रथमंतनुस्याद्वाम
गतिश्रेजनामषिंवुःस्या वैषमनियत्रनैरेस्तुनदर्तेहरनंविषवत्यजनीयं ८५ इतिभष

शा
९७
160

णः अथशिवा आयः अथासामेतौ वामश्च वामंयदेशिवा गंतः नेष्टा दक्षिणाशाह्वानेविशे
षस्तदिग्जनितः ८६ आग्नेय्याद्दिशोनैर्ऋत्यांतस्याप्रतीमाः शिवारुते दग्धाप्रज्वलिताधू
म्राशेषाः पंचमुभामताः ८७ वंधंवंधंरुजेभूतेशिवादीमेश्वपदिशि लाभंक्षेमंजयंसौख्यं
राज्यंदिक्षुचकेषुभं ८८ वामेचसव्येपुरुतेहृष्टेपुंसः शिवाजल्पनियत्रयत्र आयांतिचौराः
प्रथमेविरावेद्वयोर्भवेतस्करदर्शनंच नृपातिरोषागमनंतृतीयेतत्रैवैत्ततिः पंचमकेर्थ
लाभः वणिज्यसेवादिफलायषष्ठेभीः सप्तमेस्याद्विफलोष्टमेषु यात्रास्वपिवामकवाः
शिवाशिवाः शांतदिक्षुनान्याक्षदक्षिणावापिशांतेशस्तोशास्त्रप्रमाणेन ८९ वामा
प्रदीप्तेककुभः प्रदेशोलाभंनदीहीनमुपाददाति शिवावदंतीपथिदक्षिणेनक्षिपन्य
नर्थाबहुसंकटेषु ९० प्रथमसशांताककुभः सृगालीनरस्यवामाद्यदिरावटीति तदर्थ
लाभंवितनत्सवचापमर्थक्षयंदक्षिणेनावदंती ९१ दक्षिणतः प्रथमंयदिपश्चाद्वामगता
पथिकस्यसृगाली फेऽरुतेऽरुतेतदवशेषप्तेमथनाशिरदहामामनानि ९२ कार्यांत
रेस्थायनगामयमानाश्रियः प्रदाशांतिदिशिप्रदिष्टा शिवाप्रदीप्तेतदिशः प्रदेशेसमारटं

९७

तीमहतेभयाय ९३ अयोघमेदीप्तदिशिशुष्कदीप्तेर्नादैर्दूणांहन्तिमहान्तिदेवी भयानि
सर्वाण्यपिशांतनादाःशांतस्थितास्तेवभयायभूम्नः ९४ यदाचनयुक्तरोगानवाणांशाङ्क्
लगनालीकृतेनेकदाचित् तदहयेतस्यविवर्णीयंभयंमहत्स्याद्विज्ञलेचवेभ्यः ९५ इति
शिवा अथफेरवाः यात्रायांगच्छतांवामाध्वनिताःफेरवाःशुभाः निषेधयंतिते यात्रां
शृगालादक्षिणारवाः ९६ शांतास्यदिक्षुफेत्कारणांरुष्टःशब्दःप्रशस्यते एकोरवःसदा
निंद्यःसोप्यार्तानांभयावहः ९७ गतिर्वामाप्रयाणेतुप्रवेशेदक्षिणाशुभाः तत्रस्था
नविलंबेनफलःसर्वत्रजंबुकः ९८ अथोलूकपिंगलेअथोलूकस्वरोवामेयात्रायांग
च्छतःशुभः दक्षिणेम्रियतेकिंचदृष्टदर्शनेनमस्य ९९ कौशिकोदक्षिणोभूत्वापश्चा
द्वामस्वरोयदि कष्टंविधायमृत्युतंनिर्वाणोकार्यसाधकः २०० करोतिकुंकुस्वरगीति
ध्वनिर्यानेषेनङ्केष्टेःसपत्नोवननर्थात् चलेचलःसाकलवायशब्दःकिकीतिदीप्तोशुभः
कलकलशब्दः १ दृष्टेचवामोविदधातिशब्दःसमीहितंतेपांयजनस्यराज्ञो विशेषतोवा
यसैवेविषाद्वोङ्कष्टःप्रदिष्टोहन्तिसर्वंदिक्षु २ पिंगलावाममतिनदाप्रयाणेशांतदिक्स्थ

शा
१८१
॥

ता प्रशस्ता विपरीता च कष्टोद्वेगौ ददाति सा ३ पूर्वदक्षिणशाखास्यान्नतो वामस्वरा यदि प्र-
तीव कष्टं दत्वा सा निर्वाणे कार्यसाधिका ४ इति कौशिकफेरवे अथ काकः आरण्यो ग्रा-
मिकैश्चैव सर्वे काकाः समास्मृताः दोषज्ञे शकुने ग्राह्यः काले कालेषु सर्वदा ५ कार्यका-
लेषु काकोलः प्रशस्तः स्याद्यथा किल न तथा वायसो ज्ञेयो ग्राह्यस्तु तदभावतः ६ द-
क्षिणा देशे शब्दं कुर्वन्नात्मस्थः ददाति गणैव काकः शुभः प्रयाणे शुभः प्रवेशे तु विपरीतः
७ वामेन गत्वा विनिवृत्य मार्गे काको यदा दक्षिणमार्गगः स्यात् यातुः करोतीप्सित-
कार्यसिद्धिं क्षेमं च शीघ्रं पुनरागमं च ८ कृत्वा रवं यः पुरतः प्रयाति पुरः स्थितो यो मृदमा-
दधाति कण्डूयते यश्च शिखिक्किनासौ तूर्णं तदाभीष्टफलं ददाति ९ स्तंभे गजानां नियतं
गजाप्तिं गजाधिरूढः पृथिवीपतित्वं तुरंगमे वाहनभूमिलाभं करोति काको विजयं
ध्वजे च १० प्रशान्तनादः शिखरे तु तूर्णं स्त्रीसंगमाख्यं करटोभिधत्ते धान्यादिकूटेषु त-
था तु लाभं गोष्ठे च गोगोंचनिगोधनाप्तिं ११ मन्त्रादिविद्यादिविवादिभिर्यः पूर्वाननो-
भीष्टफलप्रदोसौ मंत्रादिसिद्धे वाणिज्यादिलाभे शस्तो विवाहादिविधौ च काकः १२ ।

विक्रमयज्ञात्तत्र कृतार्थिरोहासमुद्यतं शत्रुबलं प्रपश्यनु ग्रामोजयं जलाति भूमिपानां कृत-
धनिः स्त्रीरत्नैश्च काकः १३ ककोमिति स्त्रीवल्लयोषिदीप्ये यो नाथ को कोमिति शब्दि-
तं स्यात् अपत्यलाभः किकिरित्यनेन गंतुः फलं केकरतीत्यनेन १४ क्रोंक्रोंमितीदष्ट-
मलाभकारि क्रेंक्रेंनिनादाप्रियसंगमाय मित्रागमेयसात्करतीह शंवकरोति काकोवद-
तिस्तनुष्णा १५ हेमं विपत्नेकरभस्य पृष्टे रिभयं ववंध क्रोडस्य पृष्टे धनमर्थलाभं तसे-
वपृष्टे च नपंकलिप्ते १६ सयोजस्वरं सोरिभपृष्टसंस्थो मृतांगसंस्थो मरणं करोति का-
र्येत्तातिः रिक्तघटस्य संस्थः काकः कलिकाकविनष्टहष्टः १७ प्रयाति वामे यदि दृष्ट-
देशो हत्वा रवः स्कंदुधिरः श्रुतिः स्यात् व— लवलादि चयं गदहीनाः प्रयाति वामे सहसा
पतितेः १८ नदीतटे वाथ वदन्न्तठवा रवरस्वरवाद्यभयाय गंतुः नैवात्वरः क्वापिमा-
नोहितायन स्पष्टपृष्टाः क्वचिदेव पृष्टाः १९ तुंडेन पुच्छं विलिखन्स्वरेण खरेणायो रौ-
ति निरीक्षितैकां एकेन पादेन नदीप विष्टो चूतेम वंधं पुरुतोजनस्य २० यात्रायमे सेनन्य
वथायकाको हृष्टो रथे भास्वनिमस्तकेषु आयाति यस्याभिमुखो वलेस्य यशुद्धमेतस्य

पराजयः स्यात् २१ काकाइतिकोरितिवहितनं कूंकूं इतिकोऊऊहूरितीदं हतंप्रविशेमर
णायशुभ्रंसांगंतद्विनाशंऊकतेकमाख्या २२ कौंकौमितिचत्रयोमाकांकामितिहोचरवैर
णस्य काकाइतीदंवितकावितत्स्याकाइतीदंविफलंसदैव २३ इतिकाकः अथपीतकी
यामाद्वहिर्विजिताँलोकेतरमार्गमथास्य उस्वार्थेस्वल्पयनंविस्मृतार्थेचसमस्तम् २४ तः
त्रावलोक्यमुख्यार्थेकिरीटिनोऽभिधानानि नामानिकल्मिकायाःप्रोक्तंनत्वाचतांपरेषां।
तु २५ अर्जुनःफाल्गुनःपार्थइत्यर्जुननामानि अथदुर्गानामानि सपामाह्रुस्माषाऊः
निःशितपत्रापीतकीकुमारीत्वं दुर्गादेवीचटकीधनुर्धरापांडुवीवाराहीत्वं २६ पांथ
जननीत्र्योमाञ्चलस्तुताशाङ्कनेदेवतांत्वमसि प्रसन्नाभवभगवतिनमोऽस्तुतेदेहिमेसि
द्धि २७ इतिपोतकामंत्रणा अथपातकीशाकुनविचारः दिक्कालस्वरचेष्टाभगवतिस्व।
रकार्यंसंप्रस्नात् योवेत्तिशांतदीप्तांस्तज्ज्ञास्तेनशाकुनविज्ञाने २८ भस्मितदग्धज्वलिता
लिंगातिधूमान्वितान्विशुच्याष्पंचैव शेषादिशःप्रशांताःकाकोविशादिभिर्मुक्ताः २९ शां
तोभीमाथरवैोदहनानिलगगनगाःस्वरादीप्ताः चेष्टाशुभाःप्रदीप्ताभावःशोकादि-

निर्द्दुक्तः ३० वक्रादिदोषरहिताऽस्खलिताऽऽगतिः प्रशस्ता स्यात् ननु तेवराणादि शांतं स्यान्नं दीप्तं
कपालादि ३१ कार्यं च शांतदीप्तं ज्ञात्वा ब्रूहि इदं विचारयेत् सर्वं शांते शांतं तथा संदीप्ते दीप्तं च गदं शुभी।
या ३२ विलिस्खलरवो भो भो चिक्कु रिति कुचीति स्खलनं वायो काक्करिति तेजसः स्यात् स्खलि·
तानादाः स्युर्ये केचित् ३३ वीचीति मारुतः स्याविलिक्कनिनादः स्मृताः दशः कथितः प्रोवरमा·
क्कः स्वरितर्वि चीक्कवितामंवविहंगमः ३४ कीलकीलरितियो मधुरो सौकामदस्तु निनदाः स्व
लितास्याः स्याज्ञयायतियमेनच चीतिनिःस्वनाश्चिलिक्कनादरुहापि कष्टदश्चिरविरीविला
वश्रीक्कश्रीक्करतिदैन्यवियाधि एवमीदृशाफलाः दशनादाः प्रसक्तदानिगदितामगवता:
३६ दर्शनचेष्टास्वरगतिभक्ष्याग्रहणं समधिकं स्यात् क्रमशो बलमेतेषां समुदायसकल·
भयहेतुः ३७ वामादक्षिणगामनायां सा रानी निगद्यते ऽवतः दक्षिणातो वामायां दिशि·
यातो कीर्त्यते वामा ३८ वामो विभागो निजपक्षनामा विपक्षनामांकितदक्षिणः स्यात्
यसांशुभंपूर्वसुदीप्तितायां दक्षिणो हंति विलोकिनामा ३९ वामाविरामास्थिरः प्रशा।
स्ता गतानागतदक्षिणरवापि पक्षे स्थितानू शस्तागतावामा स्वरवः स्वहर्षशोकप्रभृतिय·

शा १६३ 163

दादेवतः शाकुनिः सावस्यापतेस्वाशे यान्यत्र शत्रूणां ४१ त्वरितं याती त्वरितं पूर्णं वसमीहितं फलं
जनयेत् मध्यफला सविलंबा हीनफलं रुचिरगमनात् ४२ अथयोत कीदर्शनं अविकृतकृत।
भौमरवा स्वस्थानात् मृगचेष्टिता वामे यात्रा सदृढमात्रामात्राकर्णाण्णनाशयति ४३ दृष्टा शाउ·
पविष्टा शांतरवाणां गतानाना स्वचिरस्थानकृतास्थितिरभिमतफलदायिनी कर्णी ४४ उ·
न्नतदक्षिणपदा मध्याम्भुवी विहितपार्थिवनिनदा तारातनुमधिगच्छति नधनिवांछितादा।
धिकं ४५ अग्रे नसती कुमारी तन्त्रस्थे गोमये यदा नारः सिद्धिस्तदा तमासाहुष्णापादो च
राङ्गर्णा ४६ एकापि पंच शांतानारा वाछामये भ्रभासिन्यः तस्मात्मुर्वीत्येवं बाला भोराज्य
कामस्त ४७ नीचैर्याती नीचफलमथवा चिरणा वा फलं दिशति मध्यममात्रं मध्ये पूर्णं शि
रसोन्नि ४८ आदौ दर्शयती नतिं याती समनुनतिं धत्ते अनुकूला पिवराही विरेणउत्कृष्टफ
लंधत्ते ४९ उच्चैरुद्दीयमानानन्निमत्ते वहति यात्रगच्छती यंचिरलम्ब्यमथाल्पतत्त्वाब।
हुपत्तानित्वरितं ५० वामे विधाय शाह्वं यात्या ऽनुकूलं करोति विविरावं वामननोतिभूत्वा।
रौतिनिनदा बहुफलादेवी ५१ वामे विहितविरावा तारा भूत्वा करोति शाह्वं या सा विनिहन्त्या।

गतेः फलमाप्यरवौ श्रुंफलं यत्ते ५२ यायमतिमौनिनीवा श्वदक्षिणां रूप्यवामा शङ्खावा राज्ञा॰
शुभाय गमने वामा ग्रामप्रवेशे च ५३ पंचकादक्षिणगा वामा न्यानतद्वयमुपेक्षणाय अन्याग
वेष्णीयामिश्रत्वे फलानि मिश्राणं ५४ दृष्टाभिमुखी दृष्टेकार्यनास्ति तिसंमुखं यत्ते तारा॰
लाभाय पृष्ठः दृष्टेनिष्ठीलाभाय ५५ वामस्वरा समृद्धिं दक्षिणशब्दो निषेधमाचरति संमुः
खशब्दो नर्थं दृष्टरवा— दक्षिदृष्टर्थं ५६ उर्ध्वांधोर्ध्वगमने वचनावयो मुखी शाकुनिः वा॰
मेयात्तु निधनं दिशति विपत्तस ५७ पत्ते भयहरणे लाभाय विपत्तसंभवं हानैः पंचाना॰
मपि मुखो भक्ष्यामिदर्शनादीनां ५८ संमुखमायांती वा दृष्टरवा वा तिरोभवति अर्थं॰
तद्दृष्टचेष्टा वा सा वयो गमनं ५९ वापचुत वतुलिना वियतिजवाद्यातिहृदेशाया तारा
गणाप्यगंतवीमाषपामान्नमरणाय ६० श्राद्युर्न्हतयागच्छन्मार्गे मार्गे विमार्जयदुर्गा
वामरवां तारां वा स्हणीतन्मृगेस्यदृष्टेषु ६१ अथ हंसचारः एकत्र सार्थे व्रजतां बहूनां
अल्पेपि जातेशाकुने फलानि नतीव्रकाराणि भवंति येन तं हंसचारं प्रविचारयामः।
६२ प्राशांक नाञ्जाम च्यवार्क नाञ्जमंतः शरीरे प्रविशात्मशांति यथाः समृद्धिं कुशालं न

यंचनिर्गछतःस्यात्फलवैपरीत्यं ६३ अथहंससंचारः पिंदवीवहतिनाडिकायदास्वेछया।
प्रविशतिप्रभंजनः पोतकीभजतिदक्षिणांतथास्यात्तथास्तकलमीप्सितंफलं ६४ यद्यदि
वामाश्यामावायुरिदंविशतिचेत्तदातत्र शाकुनशकुनात्किंचद्भूतंभद्रंभवेन्नियतं ६५।
माकृतेविशतिदक्षिणानाडीदक्षिणांयदितानिर्भगावत्माः ईप्सितफलशुभांतितापवनी।
यदातिशायप्रकृतःसमीरणः अथदक्षिणागतिर्धनुर्धरीस्यादनिष्टफलमत्रयंतदा
६७ वायुर्दक्षिणनाड्याःनिःसरतिस्याच्चदक्षिणाश्यामा शाकुनशाकुनाहूतंकिंचिद।
निष्टंभवेत्तत्र ६८ यदिवहतिवामनाडीपवनोवहिरेतिपोतकीवामा अर्थमनिष्टंभव
तिप्रास्थितकार्येतदानित्यं ६९ दक्षिनाडीपूर्णापवनगतिर्यदिचवामास्यात् अल्प
कमशुभंभवतिध्रुवमिहनैवास्तिसंदेहः ७० तारायांतीसोमनाड्यावहिस्तातश्चाला
श्यामाशोभनेकार्यभावो यत्रास्यादौवैपरीत्यासंमिश्रमेव ७१ तेनैकस्मिन्नेवजाते
निमित्तेयात्रादेवेषंत्राणवारोभ्युपेति तादृक्चेष्टास्यात्फलंमानवानांनैकाकारोहंससंचारः
कश्चित् ७२ इतिपोतकीअथतित्तिरिः यात्रायांतितित्तिरिर्वामस्वरःस्तेमायशास्याते सप

वकन्यकाकार्येलक्षितोवरलब्धये ७३ वामपूर्वेदक्षिणाःस्थानयोर्यःपश्चाद्वामस्तती
र्थव्रतंदाता स्थैर्यंविमेलाभकृत्प्रवेशेनष्टान्वेषेदक्षिणःश्रेष्ठकारी ७४ हस्तितिति
विविनीहपतंतीहृष्टितितिरिविरितिप्रास्थितोयः वैदथिमह्निगोवतितिविसमाःशाकुनेषु ।
७५ इतितितिरादयः प्रथलहा लहादक्षिणागमनायोयात्रायांवामप्रवेशेच संग्राव
मायांमध्येनतस्यसोख्यादिदाचीसा ७६ हृष्टादागच्छंतीहृष्टैमौख्यंकरोत्यभयमरो य·
दिशुद्धातिफलंमेविवाहयात्रेनदानिष्टे ७७ ग्रामितायदक्षिणान्येनग्रामसमायातिसात
वे हृष्यतेनमुखेनसवस्त्रतहस्तहृष्टिकृत इतिलहा अथकरायिकायामादौक्तं·
वामेशुभःकरकरावः दक्षिणेकरायिकायाःश्रेष्ठोरुञ्जुलारवः ७९ प्रवेशे·
सादक्षिणानाःश्रियैकरकरावः वामेञ्जुलञ्जुलारावोविपरीत्येनशस्यते ८० प्रा
वेशेनिर्गमेचैवदक्षिणेवगतिःशुभा उभयत्रापिवामात्वशुदास्याद्धयबांधवाः ८१
शांहृकतोहृौयतेयोगत्वावाञ्छरुतेमनिं शाद्वायनेनरावापिवामापिव्रजतोशुभा ८२
प्रवेशेल्पफलासैवग्रामेञ्जुलञ्जुलासदा बहुस्याशुक्लयेसर्यामूलाञ्जुलञ्जुलापिच·

पा
१६५
165

हूहस्यपृष्ठनिर्गत्यैनस्माकरकरावव: वाणिज्यार्थंगच्छतांतल्लाभदायीसएवहि ८४ ·
इतिकरायिका अथहूकः पाशयाशुनरस्याममस्थेवभिनीवरोहूकः दक्षिणेकष्टके·
त्कार्यंक्लीयदिस्याच्चतर्नये ८५ वरस्यपरिणीतस्यसवधूकस्यगच्छतः पङ्गनरेष्टत
कानिशकटेपित्ववेश्मनः ८६ पितृमातृविनाशायमनीयेस्वसुरेकस्तः वधूःस्व
स्तोपुत्रपौत्रैरेकवासेनिवारकाः ८७ तेचेज्जाताकर्षकस्यविनाहृष्टिंतयेहूकाः ते·
त्रमध्येलब्धंतस्यडुभिक्षानर्थसूचकाः ८८ पूर्वरदहीनावाप्यापारयामंवाष्टछतोहूकः
प्रणावापदवीवामंप्रापयंत्सनरंभृशं ८९ चौरस्यान्यस्यवापुंसः परार्थग्रहणाय
चेत् गच्छतोवापुरुन्नीलैःफलदानाभवेहूकः ९० भवेहूकानांशाकुनेदीप्रेका
र्येस्तुशोभनाः सर्वकार्याणिभद्रासांसाधयंत्येवसर्वतः ९१ इतिहूकः अथहरि
णाः विषमाःहरिणाश्रेणायथायांतिप्रदक्षिणं प्रस्थानेनशुभावामास्तस्मात्ले
नशोभनाः ९२ उत्तार्थंदक्षिणेपृष्ठेवपश्चाद्वामेननिंदिताः केचित्तस्माच्छरगाश्चैकः
केचित्सर्वेऽपिनाहृताः ९३ नेत्रोगणपयचेकोवावामगोमृगमध्यतः लाभदः ।

१६५

सस्वपदेवेदृतीर्थप्रविशोन्मयः ९४ खनन्तृतीर्थभूमिंचेन्निदानत्तितिलब्धये स्वपदेष
रपदेनत्नशास्त्रपातादिचिंतये ९५ उत्तीर्यशृष्टतोयानिवेष्टनंवाकरोतिचेत् स्वस्थस्येव
ष्टनत्रासिस्तभयस्यभयंकृवेत् ९६ हतःशृंगोविषाणाभ्यांडहेनःस्यात्ववासिनः खे
लेनःखरनंवापिकुर्वतःकार्यसिद्धये ९७ यदुत्तरतत्रासंतेनदाकार्यस्यनाशकाः
शुभकार्येषुदोर्वेषुकार्येनेशोभनंस्मृताः ९८ इतिहरिणाः नकुलानामपिधन्यंविषमा
र्गांवत्तिर्गांगतिंयात् लोमशाकापिहिंस्रेष्टादर्शनेराज्ञावराज्ञास्य ९९ इतिनकुललो·
मशिकाकाकाः अथमिश्रशकुनानि सर्वत्रहंसचारःसचकोरहारीवनकामिथुना
नि धन्यानिनिदर्शमकृतैःस्वजनदान्सहमासाश्च १०० मालुमरवढकालगोधाविष
धरमार्जारकौशिकानशुभाः मार्गेविलंघ्ययातोदीप्तकार्येचनेशुभदाः १ गाधिव·
धवंधमुल्कयहृतोस्त्वेषशोचनष्टस्य प्रस्थानाद्दिपरीतःशकुनःशस्तःप्रवेशेच २
प्रायनेनैयोह्यव्येशकुनोविजयायशांतिकविरुद्धः दिवसांतविनेयुद्धेहेमःप्रास्या·
निकःशकुनः ३ अथस्तंत लाभकारिभवेद्देतामागनेयांहानिकृतया यमालये

मरणाद्धौ नैन्टस्याङ्गःखिकृतान्तन्तं ४ पश्चिमायां भवेल्लक्ष्मीः शुभवार्त्ता महद्दिशि कौवेर्या·
य महलाभः स्याद् ऐशान्यां विजयो भवेत् ५ चलस्थाने स्थिते जाते राज्ये नृः संशयं भवेत् वा
मविभागे सफलं दक्षिणे ऽष्टमः शुभं तत्र स्थितमष्टमे नियतं ददाति कष्टं तथा मरणं ६।
श्रुतिकं वा यदि द्वह्रास भयादिभिर्विह्वलस्य स्थानवस्तु कर पशु तत्ते कष्टं नियतं ७
वस्तु विक्रयकर्त्ते ये स्थितं विक्रयकारकं लाभदं वस्तुतो ग्राहे तत्र साद्भवसायिनां ८
तत्त्वान्वेषेण गच्छतां तत्र तत्र नष्टा मध्ये भवेत् न ज्येपरिहते नवस्थे स्थिते चेह सुलाभदं ९।
होमपूजां समस्ते मंधर्मोत्तवेङ्गवेन्स्थितं सविशेषं तथा कार्यं शुनरागृहस्य जायते १०।
स्थिते श्वेतक्रियां ते च शुनः श्वेतक्रियापरं बलिनं विभुमाख्याति स्थिते विभवविनिग्रहे ११
वैद्यसंगच्छतो रोगं स्थितो हन्ति क्षणादपि वैद्याकारणयहृतस्य गच्छतो रोगि मृत्युकृ।
त् १२ कर्षणान्वेषणो स्थिते—जलदं हृष्टये हेमादि भूषणेन ख्याति विभ्रते भूषणामये·
शुभादनंतरश्रेष्टं शुभानंतरं स्थितं श्रेष्ठ शुभं सर्वकार्येषु तं हि चार्यं विचक्षणैः १३ इति
ज्योतिक भाजनानि अथ दिशां स्वभाव कथनं उदासीनो मूलाख्यो ऽन्तराया ख्यो भवति।

वासमानो नैर्ऋतवायव्योश्च प्रमाणाण्यरकाकयोस्तेषां १५ वृद्धिचैवमवेनामेषा नोश्चेन
यकोणयोरभिये सहृतरविंगतिज्ञतेषेषां द्वैधा शांतदीप्तत्वं १६ शाख्यामूलं दीप्तं स्वभा
वतस्तत्कार्यंच रविवियोगान्मूकृते शपिदीप्तेरस्मादिग्गेशानी १७ पक्षांतरशांतमेकं
मन्यंतेमानवानिवासाख्यं उपवेषण्यशांतस्यविनाशाकरशांकार्यशुभमस्य १८ प्रमा
णानि: प्रमाणानां प्रमाणांज्ञकनेनरा पदस्थस्यपदावासिनाशाकृतखविंतिचयत् १९
शाण्यप्रमाणाकोणांच यस्यस्मज्ञायतेशाकुनः तस्याकस्मात्किंचित्सवत्भुतत्वयतेका
र्ये २० नशारव्यास्तिद्धातिप्रस्यानेनप्रमाणयति शाकुनेप्रमाणाज्ञातेविघटेनसमागः
मेसंधि २१ विघतिमर्थघटयतिसंशयितेवस्तुसाधयत्यचिरात् प्रमानयतिचनी
तेप्रमाणकोणाः दिशाः शाकुनः २२ प्रत्यक्षोक्तनादिग्भूढानामतिप्रमाणाणां प्रा
यः प्रमाणशाकुनः कोसाधीयान्कोदिशीकानां २३ पश्चिमेमपूर्वलेशांतस्वभाव
तस्त्वचितकार्येहकाहीरं स्थास्थिरकर्मकरंरवेदीप्तंसाइवेर्योगात् २४ विक्षीकरोति
शांतिविक्षांशांतांकरोतिनियमेन प्रायः सत्त्रूपदीप्तः शाकुनमर्यकप्रवेशोमय: २५

शा
१६७
167

उत्साहोद्योजितमनसां राज्ञां परिमोषिणां जिगीषूणां निरुपायो हि ग्रामानां माधुरवरः सदा।
शाकुनः २५ चौर्यावस्कंदासूतपरमं मंचयसंभूतप्रदेशं सर्वोविक्रीकरणांरवरकेशा-
कुनं सम्बुद्धेत २७ भूमिं तानोपि जीवति निगडै रपि संयुतो विमुच्येत शुद्ध्यते सनरवरः को
यानोदा शुभायोयाः २८ ध्रुवोद्भवं तशाकुनं शुभमस्योर्द्धशुभमायपत् ग्रहभोर्द्धेनमद्दंस्यात्स
र्वे त्वेषां विचारणा २९ कटारोपित भांडेषु ज्वलति नैव जानकामोपि ध्रुवदेशोत्थ शाकु
नेकिंत्वेकः प्रवसमिश्रस्य: ३० यस्योटजे पि वसतो ध्रुवं समस सा साध्य जायते शाकुनः
मासार्धमस्यन चिरात् स: सोथानि साधयति ३१ रामाश्वरदहूपवित्राग्रदिशा रवा।
नां रभात् सिद्धिर्भवोथशाकुनोयतिमरवोद्दाहमुरव्यांश्च ३२ ईशानोत्थशाकुनेचो-
राग्रामं प्रविशणन चलंते नचरोगार्तो जीवति स्वेप्यापुस्वास्थ्यमामोति ३३ ईशानो
त्थैः शाकुनैश्चौरा ग्रामं प्रविशप न चलंते नचरोगार्तो जीवे द्विविशोषतः स्वर्वमंडलाक्रांतेः
विग्रचेष्टितर रवहन्ते सत्कास्थाने पलायेत ३४ पश्चिममूले शांताः शाकुनाः शुभाव।
हाः सदा: प्राचीमूलेनन तयाशांताः परिणामसो ख्यकराः ३५ यस्मिन्देशेयथायो:

षांप्रसिद्धंशास्त्रंकिल तस्मिन्देशेनथातेषांफलदंनान्यथाक्वचित् ३६ इतिदिशांस्वभा
वकथनं अथस्वरोदयः मर्मशास्त्रंतगुणस्यापायस्यचफलप्रदं स्वरोदयंप्रवक्ष्यामि·
येनज्ञातानावसीदति ३७ स्वरोदयेशुभेज्ञातेशास्त्रैः किंप्रयोजनं तस्मिंश्चाप्यशुभेज्ञा
तेशास्त्रैः किंप्रयोजनं ३८ इडासोमस्यनाडीस्यात्पिंगलासूर्यनाडिका इडासोमाभ·
वेद्धामापिंगलायावदक्षिणा ३९ हंसाभिधानः पवनोनाभिमूलात्समुत्थितः नाडी।
मार्गेणजंतूनांप्रकरोतिगतागतं ४० इडायांसंचरन्वायुःसौम्येकार्येशुभःस्मृतः पिं
गलायांतथादीप्तेद्वयोःकायेनशोभनः ४१ अध्ययनमित्रसंग्रामप्रवेशयात्राविवा·
हयानेषु शुभकार्येष्वपरेष्वपिशस्तासोमाभिधाःपवनः ४२ युद्धवादरणवस्त्वविक्र
यद्यूतभोजनभयोग्रकर्मसु सूर्यमार्गगमनः समीरणः तत्वदर्शिभिरतीवशस्यते ४३
शुभः स्यात्पविषान्नंतर्मोक्तातोनतत्वनिःस्वरू सोम्येवादीप्तकार्येवा सर्वत्रैषाविचारणा
४४ यस्यांप्रवहते वायुः नाडीनांजीवसंहितां नसंसिद्ध्यतिकार्याणि ४५
अथपंचतत्वानि. प्रथमस्तत्वंभूमितत्वंववायोस्तत्वंतेजस्तत्वमाकाशतत्वं पंचैतानिप्रा·

शा
१६८
168

रवांगुमिलित्वानाडीयुग्मेप्राणिनांसंचरंति ४६ नाभियावत्क्रवेन्मानोवाविशाःषोडशांगु-
लः धारायाश्चभवेत्तत्वमानोद्वादशांगुलः ४७ काष्टांगुलसकथितोवायोर्मानोवि-
चक्षणैः चतुरंगुलमानंवह्नेस्तेजस्तत्वंनिगद्यते ४८ अंगुलेन्मानमाकाशंकथितंत
त्त्वदर्शिभिः एतानिपंचतत्वानिनाडीयुग्मेविचारयेत् ४९ नीरस्याधोभूमेरूर्ध्वंवायो
स्तिर्यकस्मात् ऊर्ध्वंतेजःप्रभावाद्व्योमगगनसमागतिरुक्ता ५० नीरंवर्तुलंशुवीचच
तुरस्राचतुर— र्धकंवेद्दःस्यात् मारुततेजोभ्यांचप्रारब्धंदीप्तमेतिसंसिद्धिं ५१ सु-
मंगलंनिःफलमखिलेष्वपियातदीमेषु कार्येषुनिंदितंतत्कथितमिदंसुवैस्त-
विभिःसतं ५२ तत्रापिचिंतनीयंसोमदिनाधीशनाडिकावेगात् फलमेतेषामा
खिलंविरुद्धंसंजायतेयस्मात् ५३ इडायांयांतिभूमंत्रुतत्वेभवहतिसदा स्थिरेसो
म्यादिकार्याणामारंभःसिद्धिकृद्भवेत् ५४ पिंगलायांयदातत्वंवायोर्वातेजसोभ
वेत् उग्रकर्माणिसर्वाणितदासिध्यंतिनिश्चितं ५५ यदेडायांमरुत्तत्वंकार्यसि।
द्धिर्भवेन्न कार्याणांसोम्यदीप्तानांसदासान्निश्चितंफलं ५६ पिंगलायांधरानी

रतत्वेश्ववहृतोयदा नदोयसौम्यकार्याणांभवेत्फलविमिश्रता ५७ पिंगलायांइडायांवा
वामतत्वेनशस्यते कर्मणांशांतदीप्तानामावेशेनाशकंयतः ५८ तत्वबलान्नाडीबलम
धिकंप्रोक्तंमहर्षिभिर्निर्णितं ज्ञात्वैवस्वरवारेनदोभवेत्कार्यनिष्ठुरतामतिः ५९ शार्दू· थर
स इतिस्वरोदयः एतेशाकुनशास्त्रेभ्यःकेचिन्नामैव इतिश्री· शाकुनशास्त्रेपरिच्छेदः ८१
अथपशूनांलक्षणानि तच्चिकित्साचतेषुपूर्वंछागाः भूपानांथनिनांवागेहेषुवसंति·
संततंपश्चवः यास्माक्शुभलक्षणास्तेकुलक्षणाहृद्धताः सांज्याः १ छागशुभाशुभ।
लक्षणमभिधास्येनवविधाष्टदंतास्ते धन्याःस्थाप्यावेश्मनिसंत्याज्याःसप्तदंताये २ स्तन·
इवचगलेलंबतियः छागलानांमणिःसविज्ञेयः एकमणिःशुभफलकृद्धीनफला
द्वित्रिमणयोये ३ मुंडाःसर्वेशुभदाःसर्वसिताःकृष्णदेहाश्च सितार्धाःसितधन्याः
कपिलायेकृष्णाश्चसष्टष्टतः कंठशिरावानालृष्टष्टनिभश्वेताशुद्धकृशाङ्गः कृष्णचरणाः
सितोवाकृष्णोवाश्वेतचरणोयः ५ यःकृष्णाङ्गःश्वेतोमध्येकृष्णेनभवति पट्टेन·
भवतिशुभकृच्छागःसोपिशुभोवामनोयश्च ६ यव्याघ्रशस्त्रावर्ततुलनागाःश्वरी

शा
१६९
169

मग्नः श्वाफनखोविवर्णाः निकृत्तकर्णाद्विपमस्तकाश्च भवंतियेचापिनतालजिह्वाः ७
इतिश्वानः अथशुनकः पादाः पंचनखायस्यचवर्णाः रक्तांगैर्नेत्रैर्दक्षिणाः नासाग्रोष्ठाग्र
नसोमगोस्वरगतिजिह्वंचवयातिच लांगूलेसमदः समस्तसदृशीकरोतिचलंबोमृदुयस्या
स्यात्सकरोतियोजवचिताः शुभांश्रियंस्वाग्रहे ८ पादेपादेपंचपंचायपादेवामेयस्यावस
खोमल्लिकाक्षी वक्रशृंगपिंगलेलांगलंचकर्णायामाराष्ट्रंअक्रूरोपतिशृष्टा इतिशुन
कः अस्ताविलस्पत्रोमूखकनयनाः शुभदागावः प्रवलचिपिटविषाणाः करटाख
रसदृशवर्णाश्च ९ श्यामातिदीर्घजिह्वाग्रलेफेवतिनतुभिवतिमहृत्तिर्वा श्रुतिकक्षा
दाकृशादेहानेष्टाहीनांधिकांगाश्च १० स्थूलसहज्वलणश्रृंगः सितोदरः सावर्णाश्च
यदहृजातोपिनान्योष्टमविनाशावहोवृषभः ११ श्यामकश्चपुष्पविंताभगोयस्यासक्ति
मोविडालाक्षः विप्राणामप्यशुभंकरोतिवृषभः पविदहीनः १२ मृदुसंहतताम्रा
ष्टायुजतुस्फिजलाधतलजिह्व श्रत्रकृस्वोश्चश्रवणाः सक्रष्टमसष्टजंघाश्च १३ नेत्र
भूस्तनखालयर्योरक्तान्तविलोचनामहोच्छ्रायाः सिंहस्कंधाः तनुकंबलाः पूजिताः श्च

मेगता: १४ वामावर्तैर्वामेदक्षिणापार्श्वेचदक्षिणावर्तैः शुभदाभवंत्य:ग्रुरुहोजंघा।
भिश्चेडकानिभाभिः १५ लंबैर्हृषणोमेषोदरस्थसंक्षिमवंक्षणाक्रोडः गेयोभारावसहो
जंवेस्थतुल्यस्तमस्समस्तफलः १६ सितवर्णःपिंगलाक्षःताम्रविषाणोक्षणोमहा
वक्त्रः हंसोनामशुभफलोयूथस्यविवर्धनःप्रोक्तः १७ भूस्पृग्वालधिस्ताम्रविषाणो
ह्वककुदांभ्र कल्माषश्चस्वामिनंचिराद्धकुरुतेपतिंलक्ष्म्याः १८ अथगवादीनांचिकि
त्सा धूपोगीहृतेश्वसुखापादवणायुनपिंडकान् वारिसेकोटाविनश्यंतिद्रुतंचैनरवाजि·
नां १९ कुष्टसैंधवसंयुक्तमधुलिमांगवालके हेषोपिकुरुतेशीतिंवाजिनीशस्तवान्वि
ता २० तंडुलीयवमूलानितथावि— कपित्थयोः गोहुतेनसमालोड्यसर्पदष्टंत्तुपायय
येत् २१ चंदनागुरुकाष्टस्थलोध्रमागीफलिस्तथैः दंशालेपोविषंहंतिजंगमस्थाव·
रंगुनः २२ मूलंह्लिशालपर्णीनिर्विविशिमिश्रितरवैर्दिवसे नीतंविधिनाबद्धंकंठे·
गजपंचीहरति २३ वर्धितालक्ष्मणामूलंप्रेरितंसुरभिवाग्रुना योनिमध्यास्थितंगर्भः
पातयेन्महिषीगवा २४ शाल्मलीतलीतलनिर्यानदर्भांवंडस्यचंदनात् स्थानश

श्री
१०
170

तस्यजेन्याजमुद्देगकारिणी २५ मधुजीरकगोरंभातकलेपप्रभावतः वल्मीस्त्रिस्तिगोः
त्रीरंबहुलंचप्रयच्छति २६ विलिप्तविधिनाचित्रंपाषाणेस्थितः स्थितं लिहंतीस्तवत्
सापिप्रस्तौतिसत्वमीडुतं २७ बल्लदंडीशिफा-दिकंवबद्धाचमूलिका मयसंत्रमेकथा
रत्नाचित्तणास्यकरोतिसा २८ श्रंगारैः शाकद्रव्यस्यचूर्णितः सहितैः अहं दत्तैर्नृप
ति-सारः अहंपानीयवारणात् २९ वरुणस्यफलादत्तपीडिताङ्गलितोवसः सवेण
पूरितेशोषंकृमिजालंनिपातयेत् ३० ग्रवल्लवृक्षपत्राणांलेपोगोस्तुविरोगकृत् गोना
सतंभवेत्तीरोहंतिमुखंचिरागृहं ३१ ज्वरदोषोमहिष्यादिगोष्ठेधूपोज्वरापहः ।
मतदोषेसमुत्पन्नेगवांकंठेतिबंधयेत् ३२ हंदांतत्रलिखितंत्वं जावकेजामयापहं
मंत्रः ॐवंटाकर्णोपदेशेनगणाः प्रोक्तोमहाबलः मारीनिर्नाशनकरः सगाः पा
तुः जगत्पतिः ३३ इतिश्रुत्यवत्ता अथपञ्चकीकवर्णं ग्रंथस्तज्जनोभ्यांगवांरोगशा
न्तहमानयेत् मंत्रेणानेनतस्यास्तुः पशाठेम्भादयस्तथा ३४ ॐनमोभगवतेवि
स्तवेपशूनांपशूनांपतयेनमः विन्नोत्तरावेस्मवरोहिणीश्चचत्वर्दशीदर्शनादिनाष्ट

१०

मीषु स्थानप्रवेशं गमनं पशूनां धीमान्विदध्यान्न कदाचिदेव ३५ एतेनानाशास्त्रे·
भ्यः इतिधा· पशुलक्षणपरिच्छेदः ८२ अथ स्थावरजंगमविषापहरणे स्थावरं
जंगमं चेति द्विविधं विषमुच्यते स्थावरं कालकूटादि जंगमं भुजगादिकं १ चिकि·
त्सा कथ्यते तेषां मंत्रपूर्वमविस्तरात् मरिचं सैंधवं सर्पिर्मधुनिंबफलानि च समभागा
नि पिष्टानि पाययेद्विषमूर्छितं २ ततो सद्यर्दिर्विकोच भवनस्तत्क्षणादपि तस्मिन्निष्ट·
ते स्वस्थः स्यात्कालकूटादिमोहित ३ कर्कोटिकार्कयोर्मूलं चूर्णयित्वा च सर्षपान्
सर्पिषा पाययेन्मंत्री स्थावरस्योपशान्तये ४ तंडुलोदकेन पीतं वा निहंति निखिलं वि
षं स्थावरं जंगमं मंदं तथाहुः विषं चयत् तत्सर्वं नाशयत्येव नात्र कार्या विचारणा
वामेनानामिकया जलस्पर्शं समवेक्षमभिमंत्र्य दक्षिणाकरस्थेन तस्मात्तमेव तुलका
नि ७ पानं यस्य च वयान्ते निर्विषो भवति तत्क्षणादेव मंत्रमथ सावरोयमुच्यते विषहरः
परमः ८ शिवः शावररूपेण ययापार्थमबोधयत् तदा प्रोवाच यान्मंत्रांस्ते मंत्राः
शावराः स्मृताः ९ मंत्रो यथा ॐ गुरुके पाय शावराय ओं वचीवचीचारभारविष्णुमाटी·

शा
१२१
१२।

इतिमहाविषः अथोपविषाणि हरिद्राद्रवसहितामस्वमारविषार्दितः पिबेत्सशर्करंवा
पितन्तरणान्निर्विषोनरः ९ तंदुलीयंरसहृषीवाथनस्वमविशोषयेत् तथाकपीसपंचांग
तस्यंचांगविषापहं ११ वाक्ककालीतस्त्वचापिष्टंजलेनहतपिंडकां बद्धाकर्मविषः
स्यानेभवेद्विषविनाशिनी १२ क्षारगंधेनसंपिष्टाहविद्रातिलहूर्विकाः नाशये
निवेगेनविषकर्ममसशन्त्यितं १३ शरणापातिविषंपीत्वाकृष्णांडरससंयुतं सशर्करं
वागोदग्धंकोद्रवास्वर्णोयोर्मदः १४ चुल्लकेजलपानेनाजिकापर्षणतोपिवा पूगी
फलमदोयातिलवणास्यापानेनच १५ धूर्तोद्भूतेनतोयातिकंटूतिकपिकच्छुका ।
यातिलतनासमंशीघ्रंरसद्रवविलेपनात् १६ मातयोतेनवनीतंभल्लातजविषहृद्वि·
लेपात् हिद्दाविषंसमसलेशामयतिनीलीतथालोध्रं १७ गुंजाफलानिविषातिरभया।
त्रिनयंशुद्धचपलमात्रं हतिकत्रचगुदिकाः ऊर्याबकाणोल्मिताःसकलाः १८ गुटि
काविनतयेभक्ताषीत्वा चोष्णोदकंविवेकःस्यात् योगोयंहृषीविषहतोपथ्येदद्धिभ·
क्ते १९ अथेलेमलयभगेविकेशलोध्रपिप्पलीमधुकस्वर्वचकेवमांसी पथ्यायत्सम·

पुनतोयदंदहृर्गोनहृषीविषमहंतिलीढं २० इतिस्थावराणि अथजंगमानि तेषुपूर्वंभुजंगः
शेषवासुकितक्षकाख्यककर्कोटकमहांबुजाः शंखपालश्चकुलिकोनागश्रेष्ठाभवन्
२१ आद्यंतौचनदाद्यंतौनदाद्यंतौचमध्यमौ वर्ण्यौद्वौशुकरांशुत्रौपितृमातृसमप्रभौ २२
दशाष्टपंचत्रिगुणाससमन्नूर्घौत्विदीक्रमात् विप्रोह्यपोह्यिशोद्रौद्वौनागोवंशकीर्तितो
नागानांजातिरेतेषांस्मृताःपंचशतंपृथक् अजरामरणाघाराष्तेसर्वेकामरूपिणः २४
तदन्वयोद्भवाःसर्पाश्चसंख्येयास्ततोभवन् स्वर्गेवावथिपातालभूतलेषुवसंतिते २५
फणिमंडलराजलीलावातपित्तकफात्मकाः क्रमाद्भोमाःस्मृताःसर्पाःव्यंतरेदो
षमिश्रिताः २६ दर्वीकरास्तुसफणाघोणाशोमंडलांचिताः राजिलाराजिभिश्चित्रा
षंतरामिश्रलक्षिताः २७ दर्वीकरास्यदंशाःस्याडहुःस्युकस्तितेवमः उग्रसर्पोफणा
तस्यदंशोमंडलिनःपृथुः २८ शोफवान्स्थिरपशीतस्यदंशोराजीलिकास्मृतः व्यंत.
रादिहृततेदंष्ट्रोविज्ञेयोमिश्रलक्षणः दंशोस्थितोद्विपंचाशात्मात्रासंवर्धतेविषं मा।
त्रालवतरोत्मानामेषोत्मानानिकापिवा २० दंशाद्दायातिगरलंभालनेत्रंततोमुखं .

शा
१७२
172

ग्रस्ता वधमणीस्ताभ्योयातत्वाग्रोत्पपिक्रमात् ३१ धातोर्धात्वंतरप्राप्तो विषवेगो भवे
न्महान् ततो दृष्टाश्च जायंते वेष्टावेगेषु सप्तसु ३२ वेगो रोमांचयात्येव च यति विषजः
स्वेन च क्रोधशोफौ तस्यार्थस्तत्र रोहो व भविजनयतो वर्णभेदश्च वेपथुः यो वेगः पंच
मोसौ नयनविषयज्ञानाकंपभंगांच हिक्काष्टष्ठो निश्वासमोहो वितरति च मृतिं सप्तमोद
ष्टकस्य ३३ यस्यांगानां ज्ञाड्यस्वप्नस्वबयबो हेरदाहश्च वेपथो विभेदः केशानुक्तस्व
करमकरणतापांगयोर्भीतिवक्त्रो त्वस्मात्स्कंधमूलोरुपदि च विघटनादंतदंतक्षा
दानां यथावं च श्लेष्मपित्ते हमनमसकावेरोथक्रूपादिश्वसा ३४ लालास्तुतिः सित
निभं परिविषमास्यनाशाश्रयाणि वचनानि च संधिभेदः पूर्वाधिकाविकृतयो विवि
धा भवेयुर्यस्य प्रतितराम सौ वल्लकालदष्टः ३५ कृत्तिकाभरणीस्वातीमूलं पूर्वा
त्रयं धिष्ण्यं वा विशाखार्द्रामघाश्लेषाचित्राश्रवणरोहिणी ३६ ताराहताः सर्पदष्टस्य
न्जेनंदकुजौ तथा पंचमी चाष्टमी षष्ठी अमावस्या चतुर्दशी संध्याचतुष्टयेदष्टे
ग्ध्वेरोगाश्चराशायः ३७ अथ हतपरीता ग्राकारणाय मातृकामागतहूतस्य वचनमाद

य कृत्वाश्मानमादावभिमंत्र्य तत्र मंत्रेण ३८ सप्तत्रिगुणितवारं ततः श्मारोपुनः
ऊर्ध्वात् दृष्टौ समतां यो वा जीवति दष्टो न मानी हीनत्वे ३९ अवशेषे ह्यन्ये वा जीवति नो
जीवितानज्ञेयं इति हृतपरीक्षा अथ सर्पाणां तेन दष्टचिकित्सा दंशकाह्नि दशांत्य
घो दष्टः काष्ठशिलादिनः विषशांत्यै दहेद्दंशं ज्वालोल्काकनकादिना ४१ अथवामा
लेनवास्याद्भिलिपेत्संवृकयेच्च तं दष्टो गांत्रच्छेदयेद्दंशोपरिष्टाद्बंधयेद्दृढं ४२ सर्वदष्ट
प्रवेशोप्यस्य यमेव विचक्षणः मूत्रयेल्लवणादेव निर्विषत्वमवाप्नुयात् ४३ सद्योभुज
गदंशो रवि स्तनमलक्ष्म रिनेकदाचिदपि व्रजति न यात्तष्णुगरलं स्तनपायाणामेवेव ४
४ सद्भूतमरिचं पयो जीवो लक्षणः रोमठोद्वाऽऽरूपं च गोग्रस्तं पूर्णवाणास्यनो हितनु ४५
अथ दर्वीकरचिकित्सा शिरीषवीकृष्णार्कक्षीरबीजकटुत्रयं विषविनाशयेन्पानले
पलाभंजनादिन ४६ शिरीषपुष्पं स्वरसेन भावितं त्रिसप्तकृत्वा मरिचं सिताकृय प्रयो
जयेदंजनपानभावनैर्विमोहितानामपि सर्पदंशिनां ४७ नतोत्पलनिषादारकरंजो
कः शिलामधु यष्टी शिरीषं कस्माचगणोयं विषनाशकः ४८ शशाहृद्दस्तमूत्रवर्ति

गा
१७३

विषं हरेत् हिंगत्याह लावोषधान्यस्तुटिकानया ४९ मांसीवंदनसिंधूत्थकुसा।
यस्तुशलोमलैः सस्तैर्वं जनं सयोविषस्तम्भवोथनं ५० अर्ककर्पासयोर्मूलजलपीतं
जयेद्विषं पटोलमूलंनभ्रेणकाकदष्टोपिजीवति ५१ मूलस्वर्णाज्ञान्ताम्मूलेशफ
कनकयोर्वापि दत्तंनस्येतानेवैकंनगरलनाशकंवदंता ५२ वैरोचनाफलमज्जा।
निंबुकरसभावितवस्त्रबद्धवारं लालासृष्टोनिहितोनेत्रयुगेहरतिकालविषं ५३
पावामूलंविविनिक्षिप्यगोघृतेनपिवेन्नरः सभवेद्विषनिर्मुक्तोनात्रकार्याविः
चावणा ५४ एकविंशतिसंजमंजलंमंत्रेणपाययेत् यदावांतिस्तदामृत्युर्नवांतेः
जीवतिध्रुवं ५५ नीनीलकंठविशुद्धात्तः इतिदर्वीकरचिकित्सा त्रिहन्तिशाखायाफ
लत्रयीतत्तीरान्वितेगव्यघृतकृष्णशुके भास्लीरसेसाधितवीजमुख्यंविनाशनंमंडलि
नांविषार्तिः ५६ होडसंभवंचूर्णंनित्रभवस्तहीतत्रशिफा एकांकदल्याफलंतं
वीवीर्हिंजमुनिः शिलाशिवजलंनीलीशिरंजाशितचूर्णंनागलनादलौदधिन्दपो
लोनाम्यपिंशत्रयंयोगानामिदमस्त्रमंडलविषंलेपेननिर्मूलयेत् ५० काकमाचीत

ध्याङ्कोटङ्गोतक्षेणावपाययेत् नाशयेन्मण्डलीक्ष्वेडमगदोयं स्वनिर्मितं ५८ इति मण्डलवि
कित्सा अथ राजिलचिकित्सा अथ राजिदलचेष्टेन पेयाङ्कुस्मासंसैन्धवा सकुस्मा खण्ड
ङ्गुयार्थपानं वा पिमात्तिकं ५९ सकुष्ठो वेरणक व्योषवल्ल्ग्रातिविषमात्तिकाः कङ्कु
काङ्गटह्नूमा या पाञ्चेनिराजीविषं मतं ६० शिखिपित्तवदा हिङ्गुलगुनी नकुलास्थिभिः
मरीचतल्लैर्धूपः सा हिपाक्षिपाजिज ६१ जिघ्रेद्वा नाशयेद्दर्वीरोचनासिकनाशु
ली पिबेद्यां गुलिकायां त्र्योषं सवकुलर्धिका ६२ इति राजिलचि: अथ व्यन्तरचि-
कित्सा अगदैः सर्वसामान्यै व्यन्तराणां विषं हरेत् धूपो देवी महापीञ्छखण्डनेस्त्र हिषा
पहः ६३ व्योषपिञ्छविडालास्थिनकुलाङ्गरुहैः समैः चूर्णितैर्मेषशृङ्ग्या ... धूपः
सर्पविषापहः ६४ मन्त्रेणानेन सलिलमभिमन्त्र्यैकविंशति पाययेत्सर्पदष्टस्य नि-
र्विषो जायते क्षणात् ६५ व्यन्तरगोनसालूनागर्दभविस्फोटउन्मादंडाः मूषकाः
कीटविषाणि स्थावरमपि नाशमायान्ति ६६ दष्टमोलीषु ... ध्यात्वा वर्षन्तिमेघमा-
लिकाः दष्टैर्मयूरपिञ्छैर्वा मार्जयेन्मातृकान्यतः ६७ ध्यानेन जलपानेन मार्ज-

नेनाखिलंविषं प्राणिनां नस्यनिहितमेघमालाप्रभावतः ६८ ॐ मालेमालेहरविस
वेगं ह्रां ह्रां ह्रीं सर्पविषं वेलं भ्रंगेवह्निं गोनागेंद्रमंग्रदः मः स्वलेसहवः ठः इतिमेघ
मालाविद्या इतिघंतरचिकित्सा अथसर्पसामान्यचिकित्सा दधिमधुनवनीतंपिप्प
लीशृंगवेरंमरिचमपिचकृष्णंचाष्टमंसैंधवंच यदिदशतिसरोषस्तक्षकोनागराजः·
अगदमपिचकुर्यान्निर्विषं तत्क्षणेन ६९ अलंबुवीजं च त्रसमस्य बीजं तत्सेवनो मेचनं।
त्रिषिक्तं आलेपनाद्यैर्विधिवत्प्रयुक्तं हन्याद्विषं तत्तकसंभवं च ७० श्वेतवचाहृतमरि
चं शृंगवेरं च पिबेद्भुजंगमसंदष्टः छर्दिविरेकोभवतः स्वतः स्यदीस्याद्विषेमुक्तः ७१ आ·
लिदिद्यौषधिः श्रोक्ता सत्यमकंटकसंभूता विमुच्यतेविषैः प्राणीपीतातोयेनतज्जटा ।
७२ अथचोनसविद्या सप्ताभिमंत्रितंनीवंसर्पदष्टस्यपोजयेत् दर्भैर्मर्मरपत्रैर्वामार्जये
देकविंशति ७३ स्थावरजंगमगरलंभूतग्रहशाकिनीप्रभृतिवत् गर्भोद्भवं वश्चलेदृष्टि
विषस्फोटयेल्लूताः ७४ नाशयतितोणाअयंविद्यामंत्रेणाश्ववसिद्धेन लाभः सहस्रमा·
णोमंत्रस्यशतंचहोमः स्यात् ७५ ॐ आं क्रौं नमः श्रीयोनससमहेम्प्रवेस्प्राबलचलललांतसा·

रासां त्रं त्रं त्रीं त्रीं ह्रूं भगवति श्रीं चोनसे स्वपसः ५ हर ५ वः ५ ठः ५ ठः ५ वः मः
५ वर विहंगमातृजे लक्ष्मीं क्ष्मीं क्ष्मीं क्ष्मूं क्ष्मौं क्ष्मः वरोम यवः श्रीं चोगासे त्री स्वाहा इति चो
गास्तविद्या अथ सर्पस्थापनविषमंत्रः क्लीं क्लीं आस्तीकाय लक्ष्मीं क्लीं विषविनाशाय हुवः २
उयः ॐ हरः ४ कर्णोजयः दष्टमस्पृशति इति लहरीसर्पस्थापनमंत्रः अथ सर्पोच्चा-
टने समाभिमेचितान्यत्र ककरानेकविंशतिं क्षिपेत्ततः पलायंते सर्पास्त्रासपरायणाः
७६ मंत्रः ॐ क्लीं क्लीं क्लीं क्लीं क्लूं क्लौं क्लैं कं कः अथास्तीकमंत्रः ॐ सर्पाप सर्प भद्रं ते दूरं
गच्छ महाविष जनमेजयस्य यज्ञांते आस्तीकवचनं स्मर ७७ आस्तीकवचनं श्रुत्वा यः
सर्पो न निवर्तते शततथा भिद्यते मूर्धा शिंशवृक्षफलं यथा ७८ अनेन त्रिवेलपाठितेन
सर्पाः स्थानमस्मान्नायांति अथौषधं रसोनवमस मलिमः कर्पासास्थिविनिक्षिपेत् विल
द्वारे ततः सर्पाः प्रणश्यंति विशेषतः ७९ इति सर्पोच्चाटनं अथ सर्पवक्ता वक्ष्ये यो-
ऽदन्मंत्रीसमवेलं जपेन्मंत्रं देहे यस्य स्थितं वा सो यावत्तावन्न सर्पभीः ८० मंत्र ह-
ष्ट कवस्य दष्टकालिंगनागहरनागसर्प ङुङी विहङ दाढबंधनाशिव गुरुप्रसादात् ल-

ज्ञामूलमथःषष्ठामूलंबद्धंयस्याकरे तदातस्यनसर्पेभ्योभयंकुत्रापिविद्यते ८१ सितवर्षा
भूमूलंकृष्णार्कगदहीनमितिश्रुतिविधानात् तंदुलजलेनपिबतःसप्तदिवैःसर्पभीर्नास्ति·
८२ आषाढकृष्णपक्षेभानोर्दिवसेशिरीषस्य मूलंजलेनपिष्ट्वापिबेत्तयस्तस्यसर्पेभ्योव्या·
यानाशः ८३ श्रावणस्यमङ्गलेभौतिर्नेसायस्यप्रभावेन शुकनासांचपिबेद्योभुजपाठं·
तस्यभीर्नास्ति ८४ इतिसर्पदष्टा अथवृश्चिकचिकित्सा पलाशबीजमर्कस्यदुग्धेपिष्ट्वा
हवेल्लक्षणात् विषंवृश्चिकसंभूतंदंशस्थानेविलेपनात् ८५ वृद्धकर्पासमूलंचमेषशृं
गीवचाकरणी एकैकस्यप्रयोगेणवृश्चिकोवनवेदले ८६ चूनार्कडवथलेपनमधूकस्त्व
दतोथवा सैंधवोस्याज्यपानेनवृश्चिकस्यविषंव्रजेत् ८७ अथमंत्रमिमंकर्णेजपेद्दंश·
स्थेनतथा एकविंशतिवारंचवृश्चिकस्यडंशांतये ८८ मंत्रः आदित्यरथवेगेनविष्णु
बाहुबलेनच गरुडपक्षपातेनभूम्यांगच्छमहाविष ८९ ॐपक्षियोगायदाज्ञाश्रीशिवे·
वोनमश्शुणादाज्ञा अथद्वितीयमंत्रंपूर्वोक्तनिषेधेनजपेत् मंत्रः हिमवंतउत्तरेपार्श्व
सैकपिलोनामवृश्चिकः तेनाहंडंषितोहतोगच्छगच्छमहाविष किलिकिलिस्वाहा १

डिकिनीस्वाहाफट्देवः विषः अथापरविषाणि विर्ङ्गीलीढमंगयपतस्मिन्नंगंविनिलि
पेत् दीपतैलेनतस्मौश्रंविषंनश्यतिदेहिनो ९० हरेवह्निरीषपंचांगंकोषंशातपदाविषं।
गंतुकलीवशिषाभिर्हैवेहर्डरजोविषं ९१ शिलातालकऊष्टानिसावयोन्नलसीवसेः ।
जातिंतसानतः शीघ्रंविषमूषकसंभवं ९२ आत्तैकाभत्तिनस्माथनामोच्चार्यसगुडवे
तू मार्गहलिंलिपेत्हरंतस्परीग्रंस्तवंभवेत् ९३ कस्तूंबरूनिशायुग्मशिरीषकूस
मेस्तद्द कांनापुषांभवेन्मूत्रेसमस्ताद्विषापदं ९४ कर्णिकावसनोवीवयुमाद्यिकं·
डमाथवी षष्टीयान्यगुडुत्तीवेदष्टोमनत्रुभापिबेत् ९५ अंकूद्दूपत्रधूपेनयष्ठाकेस·
ममन्वितैः शंकूभिः कटुतैलाक्तैर्यातिमत्स्याविषंलिपेत् ९६ मुग्रीमत्स्यविषेस्वेदाः
घृतचिक्कसपिंडिकाः इतिषाः अहोपशामनंपरिच्छेदः ९७ अथकौतुकानि भूपानां
रसिकानांधनिनांवाकौतुकेष्टसक्तानां येषामालोक्यमयाक्रियतेकिंचिद्विनोदार्थं
१ रथ्याकूपतरुच्छायाद्रेतभूदेवगेहजाः वल्मीकसंभवावक्त्रिदराथाः पानीयपीडि
ताः २ हिमाम्बुहिमिभिर्मक्ता मृडकालसंभवा गेषधोविधिमानीतानकार्यसाधयं

शा
१२८
178

तिताः ३ अतःप्रवेशेन तत्रैव शुभे वा वेशु चित्प्रता प्रपाये विधिवद्बद्धा सोऽस्मत्वादेवी च स्तुशभां
ध मंत्रः ॐ स्वत्रभाये नमः कृष्णार्कमूलहस्ता केचोनरार्कादिवसे पुग्रोस्वं प्रातर्दिष्टति
में चिंतं भानुस्तत दिवसे ५ कृष्णपराजिता कैं नस मुहूर्ते सर्पिषुते पीतं वा कं यथावद्धं
उमालाविनाशनं ६ चित्राद्वीतं गले बद्धं कदमूलं निहंति तं कं वै बद्धा वज्रं मृतस्य
सस्त्रवज्रमादा तस्मा विडं केवैबद्धं गंडस्वर्वं हरति ७ अकूलवंदकं बद्धं तथा प्रशो
विकार वृत्त तथा शेफालिका या स्त्र वायु पीड हरं स्मृतं ८ काकजंघा सदा विद्धा
हृतेन मस्तके स्थिता कृष्णा हूतेम्न नःपरः मयस्य वधमजनात् ९ निर्गुंडा सहदेव्या।
श्वकटौबद्धं जटाद्वयं प्रातर्गादित्य वारे च सर्वज्वर विनाशकृत् १० कन्याकर्तित सूत्रे
ण बद्धायामार्गमूलिका काकमाची शिफा कर्णे बिमोवार्थ्य नाशनः ११ हंति
कर्णे जटा बद्धा तस्मान्नेत्रामयं ध्रुवं गृहीतं रेवती दृष्टे पिप्पलस्य च वंदकं १२ महि
ला नो केवे बद्धं परमं गर्भधारणं १३ धत्तूर मूलिका कृष्णा गृहीता कटिसंस्थिता।
गर्भं निवारयत्येव वंडा वेषणादि योषितां १४ राजिका तिल तैलं च पिष्ट्वा नारी स्तनौ।

पिबेत् विषतैलेन वृत्तगर्भोऽस्याः संभवो नैव जायते १५ पिबति श्वेतहलि समये कांजिका-
शुक्तंजयोग्य वेगुष्ठं नवमितिसा श्वेतलिंगुतम पिप्पलस्या न गर्भः स्यात् १६ वंशलंबू-
लपत्राणि रोहृद्गये नापि वेहेतो यानारी गर्भसंभूतिः पुनस्तस्य न जायते १७ नाला
गर्भगर्भिण्याः सार्धमासस्य योनितं तदैकवर्णगोक्षीरे पिबेद्गर्भसमंजरी १८ छष्टीमद-
हीत्वा च रवे दिने शुचि विधानतः भवन्ति पुत्रिकायस्याः स पुत्रं जनयेद्ध्रुवं १९ भूनाग-
लजालकयोर्मत्स्यसंगलिम शेफसा यानारीर्भ्यन्ते साम्पाद् दुर्नेयषांडुष्ठनाशिनी २०।
क्रत्तस्नाता पिया नारी श्वेतकंटाविकाजडो पयसा डुष्ठसंभूतिः तस्याः संजायते ध्रु-
वम् २१ द्विपदशानःपुटदग्धःसयाक्षीरेण मांजनोपेतः दिनसप्तमसमलेपात्त्वलते
रोपिरोमसंजनकः २२ कन्हरमहातकशाव चूर्णक्षीरी जवानास्समनःशिलाश्व तै-
लंविपक्वं हरनालमिश्रं निर्मूललोमानि करोति सद्यः २३ गुंजाबीजमज्जानां स्थूले
चूर्णो विधीयते तिलतैलेन तच्चूर्णं सम्यक्कृत्वा च भावयेत् २४ मर्दपिता स्तितोये-
नरहणीयातैलमुत्तमं नाना कर्माणि सिद्ध्यन्ति तैलेनानेन योगिनां २५ प्रपक्वम-

शा
१०१
१७

पिचूतस्यफलंद्रवतिवेगतः शुक्रमंत्रीप्रलेपेनविस्तृतंस्वस्ववाननयोः २६ निष्किलिदारिते
राजीचूर्णंगुग्गुलमर्दितं अपक्वमपिचूतस्यफलस्वादुभावितं २७ वेपत्रकुष्ठैलादल
केसरचूर्णतः दिव्यगंधेभवेद्दारिमांद्विनालवकोदकं २८ चंदनेलादशोशीवनमवे
वासितोजलैः पीतिसंजायतेनित्यंपीनंवपुषियोगिनां २९ पालाशपत्रकोल्मिश्रजः
लचंदनशिग्रुभिः केतकीपुष्पसंवादीगंधोभवतिनिश्चितं ३० शिग्रुजदारसभा
वितचूर्णैसर्षपहरिद्राणाङ्गुषितः चंपकगंधसमंमस्त्रचिरंगंधंकरुतेस्नानविधौवि
निधुक्तः ३१ अपिक्वकपित्थेनलिप्तमपात्रेपुजामितं दुग्धमस्तुविहीनंसान्द्रंभवि
बोपमदधि ३२ धाचीरसफलेलिप्तेपक्वपात्रेस्युयामितं गतस्थंकेजलायोतेतपात्र
भूतंभवेद्दधि ३३ शाल्मिमंडेनसंलिप्ते शुष्कदुग्धेनवासमा बादितंवेणुपात्रस्याद
दुग्धंयामितंदधि ३४ शाल्मिमंडेनसंलि फलान्पनेकद्दुग्धाणांमधुनामदनेनच
लिप्तद्दतानितिष्ठंतिस्त्रनहीनानिवेचिरं ३५ कञ्जमस्यफलंपुष्पंलाक्ताश्रीवासगु
गुल्ल सेतापराजितामूलंविडंगादितसर्षपाः ३६ धूपःसर्जरसोयितःसप्तवत्तेग १०१

द्रुमध्यतः सर्पास्तुमत्कुलान्सकान्यानिसंसेवगंयतः ३७ अथक्षेत्ररक्षा ॐभेविघो
समभ्यर्च्यमंत्रिनावलविद्यया बालुकाश्वेतसिद्धार्थानि क्षेत्रमध्येविनिःक्षिपेत् ३८
खलभस्मरसावीटावराहमृगमूषकाः धाधाकाखनलोयांतिचलविद्याप्रभावतः
मंत्रः ॐनमः खरेभ्योबलवलजःविविविविमिलिमिलिस्वाहा ३९ अथसिंहरक्षा
देवायाःॐउलेकयांत्रिजमार्येसमंततः मंत्रिकोयत्नुषःकासाजपेन्मंत्रेनशांब
रे मंत्रः वेंदायणमुतामाचिउपडिदारुमोरीवत्तक्रक्रवजिमिशुंखिउलावर उवहू र
सक्लीपवशुद्विज्ञाहवेहाजाश्राढकलाकविउरसोबंथोकघ्रवाविणिकउगुडुवंयग।
कलियाखविपिणीकीउहरमहादेवकीपूजायारढालहिजारश्रागिलिविषदेहि वो
ललाइतिशाब्रेनउच्चैरुक्तेनमंत्रिणा यावद्रहरंश्रुतःशाब्दस्ततःसिंहपलायते ४० ३।
तिसिंहरक्षा पिशुनानस्करास्तेहापदम्ष्टेनास्तथा चिरात् पवितःशावरोमंत्रः रक्ष
णोकृतसदा ४१ रक्षांकुर्वीतजन्मादिषसास्वपिहिबुद्धिमान् अथवातालिपदि।
लकरेकवानमिमंत्रितान् ४२ ॐश्राहतकवाडीकुंडीवोरस्वायुंडकालवायुस्वाहा।

श्री
१२८
178

अथविघ्ननिवारणं जैमिनिश्चसुमंतुश्चवैशंपायनएवच पुलस्त्यःपुलहोविश्वः षडे
तेवज्रवारणाः ४३ कल्याणमित्रसमुनेजैमिनेश्चापिकीर्तनात् विघ्नदानिभयंचा
नास्तिलिखितेतुयद्गृहे ४४ कदंबवृक्षसारस्तुविघ्नस्यातनिवारणः विघ्नस्या
तस्यभीतिर्नदेवराजेतिकीर्तनात् ४५ रामचंद्रांपवेशस्त्वराज्ञोवायदिवादिवा नता
मुंडस्वर्चित्तेभ्योभयंक्वापिविद्यते ४६ एतेनानासंहिताभ्यः इतिश्री कौतुकनि
धिः परिच्छेदः ८४ अथकल्पस्थाने षट्त्रिंशाब्दवर्षदर्शीयः पुमान्कुर्यादिसायं
ने पंचाशाब्दवर्षिकोवापिकृत्वातन्नावसीदति १ रुदंतीनामविख्याताजराव्याधिवि
नाशिनी चणमात्रोपमैःपुष्पैःशुक्लाभोबिंदुवर्षिणी २ चतुर्विधानुमाज्ञेयारक्तापी
तासितासिता नामौषधीसमादायशुक्लपक्षेशुभेदिने ३ पत्रमूलात्वितांप्राज्ञःछा
याशुष्कांचकारयेत् दिवेकंवमनंकृत्वाविडालपदमात्रया ४ भक्षयेन्मधुसर्पि
भ्यांमासमेकंमहौषधीं जीर्णायांभोजनंकुर्यात्दुग्धभक्तेननीरुजयी ५ दृढका
योतितेजस्वीसर्वरोगैःप्रमुच्यते वलीपलितनिर्मुक्तःपरमायुस्ततोभवेत् ६ इति

हृदंतीकल्पः हरीतक्यास्त्रयोभागाःशिवाद्वादशभागिका षड्भागाश्चविभीतस्यत्रिफ
लेतिप्रकीर्तिता ७ त्वादिवंशांशोसौभसामसमशत्रंभगवत्सेनच विडंगपयसासमन्तलसी
रसेनच ८ त्रिफलाभागवपिलेत्यंभक्षयेन्मधुसर्पिषा पलितंहंतिवर्षेणासर्वरोगैःप्रमु
च्यते ९ इतित्रिफलाकल्पः समूलपत्रपुष्पाख्यंभृंगराजंशुभेदिने शुष्कंचचूर्णितंशुष्के
विडालपदमात्रया १० कांजिकेनसमामासमभक्षयेत्सानरन्वहं षण्मासयोगतोहं
तिपलितंबलिभिःसह उग्रयान्नभोजनासक्तश्चिरंजीवेभवेन्नरः ११ इतिभृंगराज
कल्पः विडंगसमयष्टीमधुचूर्णंलोहरजोयुतं तैलान्वितंनरोलीढ्वाजवसानाभि
भूतये १२ इतिविडंगादिकल्पः अभिमंत्र्यशुचिर्विधानादाज्याध्विहस्तिकर्णजं हू
रंपोरव्यानिसहितःसाद्यथेच्छेच्छेष्ठापिदीर्घायुः मंत्रः ॐनमोविनायकायस्वाहा।
अमृतंवदनववनममास्तिहिदेहिस्वचनेस्वाहा इतिहस्तिकर्णकल्पः भल्लातकसमादा
यत्नीरेणमहणाचयेत तन्नीरंमधुसर्पिभ्यांपिबेन्मासत्रयावधि बलीपलितनिर्मुक्तो
जीवेद्वर्षशतंसुखी १३ इतिभल्लातकल्पः हरीतक्यापलानिपंचनितरांगंधाश्मनो

श्रा
१२५
179

यत्नतः तच्चूर्णं त्रिगुणेन मार्कवरसेन भावयावि शुष्कीकृते पश्चाच्चूर्णं मध्वाज्यमधुक्तं प्रा-
तः एकमेषां पलं वृद्धो यौवनमेति मासयुगलं खादन्नरः प्रत्यहं १७ इति गंधककल्पः अश्व-
गंधाफलं त्रिशच्चूर्णयित्वा विचक्षणः वृद्धदारुककचूर्णेन समभागं च कारयेत् स्थाप-
यित्वा घटे दिव्ये सर्पिषा परिभाविते कर्षमेकं समश्नीयात् चूर्णस्य पयसा सह १८
न चात्र परिहारोस्ति शुक्रवृद्धिः प्रजायते भवत्येव चतुर्मासात् वलीपलितवर्जितः १९
इत्यश्वगंधाकल्पः पुनर्नवाजटाचूर्णं पलार्धं पयसा सह मासैकं क्षीरभोजी यः स वृद्धः
तरुणायते इति पुनर्नवाकल्पः न संपत्तिक्रियायस्य भेषजं न च विद्यते सर्वरोगविना-
शाय निशान्ते सपयः पिबेत् १९ अंभसः प्रसृतीनष्टौ रवावनुदिते पिबेत् वातपित्तक-
फान्हत्वा जीवेद्वर्षशतं सुखी २० प्रसृतियुगलमात्रं प्रातरुत्थाय नित्यं पिबति खलु नरो
यो नासरंध्रेण वारि स भवति मतिपूर्णः चक्षुषा तार्क्ष्यतुल्यो वलितपलितविहीनः स-
र्वरोगैर्विमुक्तः २१ इति पानीयकल्पः अथ धात्रमारणं नागेन रुक्मं शिलया च ना-
गं तालेन वंगं दरदेन तीक्ष्णं गंधाश्मना चैव निहंति शुल्वं नागं च माक्षीकवशेन हन्या-

त्. २२ शुद्धं हेमरसस्तापश्चीकृतं वारं वारं हूतं तथानुलिप्तं तीव्राग्निवज्जो कांचनारे द्दिनित्याक्ता
लाम्बुयोः संपुटैर्भस्म कुर्यात् २३ इतिधातुमर्दनं अथभस्मसूतकः नारिकांसैंधवंवे
वणारदंस्तभागताः निंबकइवसंहृष्टानष्टपिष्टांस्तकारयेत् २४ ततस्तान्पिंडमध्ये।
धृत्वामुद्रांचदापयेत् अधःप्रज्वा येद्वह्निं पिठयांस्तुशनैःशनैः २५ ग्रासामुपविदा
ग्नापानीयसाविचक्षणाः एवंमासद्वयंकुर्यान्नरुस्त्वाशांतदापयेत् वह्निरेवंततरंकु।
र्यांयामेकंनिरंतरं गत्वापरिरसस्तत्रम्रियतेस्फटकप्रभः भस्मसूतकएवंस्यात्ततः
कार्येषुयोजयेत् २७ इतिभस्मसूतकः एतेरसशास्त्रेभ्यः इतिशा·धरविरचितायां
मध्यंकल्पस्थानेपरिच्छेदः ८५ अनः केशरंजननानि त्रिफलायास्त्रयोभागाजदा·
दाडिमजाद्वयं भागत्रयंविशानांस्यात्सर्वमेकत्रचूर्णयेत् भागांषष्टिकमंडस्यकुर्या·
देवचतुर्विमान् भृंगराजरसंतत्रभागान्दद्यात्स्तविंशतिः सर्वमेकत्रकृत्वातुलोहभां
डेविनिक्षिपेत् तस्योपरितत्रोदद्यात्स्नेहसैवपिधानिका ३ भूमौवास्यमकंमध्येमा।
समात्रेविधापयेत् तस्यलेपंततोमूलोच्चूर्णांडयेनदापयेत् ४ रात्रौवेतडपत्रैस्तवेष्ट

शा
१८०
180

यित्वास्वपेत्ततः प्रातः स्नानंततः कुर्यात्केशाः स्युर्भ्रमरप्रभाः ५ एवंलेपत्रयंकुर्यात्सममे
हनि ततोजन्मावधिकचाः स्युःभ्रमरप्रदाः तिलान्वितमहाकालवीलैतैलस्यनस्यतः
इयथाहारस्पृष्टेस्तत्रपलितंनश्यतिध्रुवं ७ विभीतनिंबकुंभारीशिवासैलस्यकाकिनी
एकैकतैलपेनपलितंनश्यतिध्रुवं ८ श्यामातगरकर्पूरतिसागंधकलेपतः वेगतः
पांडुराःकेशाःकृष्णस्युःधूपिताः ९ काकिन्याःपत्रमूलंसहवरसहितंकेतकीनां
वकंद छायाशुष्कंचभृंगात्रिफलजलयुतंतैलमध्येनिधाय लोहपात्रेप्रणीतेधवलित
लपतंमासमात्रंस्थितंतत्केशाःकाशप्रकाशाभ्रलिकुलसदृशाःसंभवंत्यस्यलेपात् १०
नागपत्राणिचणकत्वावलिमेनवेष्टयेत् वह्निणाभाजनेलोहेस्थापयेन्मुद्रितेसुधीः ११
करीषधेविनिहितंतत्सर्वंपंचमासकं द्रवीभूतंततःसर्वंमुद्धरेत्तेनलेपयेत् १२ शिरः
कुर्याच्चवज्रांतस्तंडुलानिविनिक्षिपेत् यदाकुसुमानितानिस्युस्तदास्नानेविधीयते १३
केशाःकालालिसंकाशाःजायतेदशवत्सरं चूर्णेतुराजतंचूर्णंताम्रंनागंपिचूर्णितं
त्रिफलानागवल्लीचकासीसंगंधकस्तथा १४ भृंगराजरसेनीलीलोधंपलमितंच

धक पतत्रतर्दशांते तैलं तस्मात्स्नापयित्तत्रदशां १५ कांजिकं प्रदिपेद्धीमांस्ततः तैलं
विपाचयेत् लिप्त्वा शिरसि तेनैव तैलं पेडैवेडसंभवेः १६ वेष्टयित्वा स्नापयेद्रात्रौ प्रातः स्ना
नं विधीयते भवेयुः श्यामलाः केशाः पदं यावस्वनान्यथा १७ धेत्राकष्टकलंजीनां
तैलं स्यात्पंस्त्रवलितं उन्मूल्यासितकेशांस्तु मूले मूले च निक्षिपेत् १८ ततः केशाः प्र
जायंते हृस्वाः कौतुककारिणः धुत्तूराकोल्लिकया पुंस्या केसराणि पयः सुधीः
१९ पतेनानां संहितम्भ्यः इति श्री॰ पञ्चत्रिंशो केशरंजनपरिच्छेदः ८५ अथ शृंगाररस
स्य निर्देशः शृंगारवीरकरुणाद्भुतहास्यभयानकाः बीभत्सरौद्रशांताश्च नवधाः
कीर्तिता रसाः १ यतोऽयं सर्वजंतूनां प्रियः शृंगारको रसः अतो रसानां सर्वेषां
मयापूर्वमिहोच्यते २ चतुर्विधः सचाख्यातः सामान्यो विप्रलंभकः संयोगो मिश्र
कश्चेति रसिकानां सुखावहः ३ अथ सामान्यशृंगारे मनसिजप्रशंसा अनेनानाबा
लाः संग्रामजिता येन जगत्त्रयी सचित्रचरितः कामः सर्वकामप्रदोस्तु वः ४ देवेंद्र
स उत्पलशरवलानां केलिरीताप्रबंधे परमसुखसुदं नेगोरो हरिणीवल्लभस्य श्रीप

शा कुतूहलमपहाय तैर्दैवराजसभेनायतिनत्स्वच्छलीलानाटिकासूत्रधारः कस्यापि प्रथमस्त्री-
१८१ प्रशंसा इयमादरं यं मनसि जं जीवयन्ति दृशो वयाः विद्रुमाधरसमक्षमथिनीलास्तवेवामलो-
181 चनाः ८ ते मे इमस्य यासां स्तनापि समद्गुणानुसरणोदोषानुरागो मृगीयाः प्राणादमपयं-
ति न पुनः संहरंति दृष्टिश्रियं भ्रमतं तामिमतेप्रविस्तनिविधिः यान्तां तिपेथात्मकस्तनेके-
लिषु दन्तिगणाश्चपि सदा वामा जयन्ते स्तवनाः ९ कस्यापि न हृदयाच मांतं गानवध्याः न चा-
पतयः स्त्रीणामपांगदृष्टेवजीयंते जगतां चयं दंडिनः प्रभवति मनसि विवेको वि-
दुषामपि शास्त्रसंभवस्तावत् निपतन्ति दृष्टिविशिखा यावन्नेन्दीवराक्षीणां १० कस्य
मिश्रस्य स्त्रीस्मृद्वा कुसुममायुधस्य परमास्त्रं वाथ संपत्करी ये मूढाः प्रविहाय यान्ति कु-
धियो मिथ्याफलान्वेषिणः ते तेनैव निहन्य निर्दयतरं नग्नीकृता मुण्डिताः केचिद्रक्त-
पटीकृताश्च जटिलाः कापालिकाश्चापरे ११ एतत्सृष्टे हरेः सोमः शौचं ददौ तासां
गंधर्वाश्च शुभां गिरं अग्निः सर्वांगकान्तित्वं भक्तासर्वांगभूषणा ११ स्त्रियः पवित्र-
मतुलं नैता दुष्यन्ति कर्हिचित् मासि मासि रजो ह्यासां दुःकृतान्यपकर्षति १२ १८१

यस्याधरित्र्याश्चरमेव सारं शुभं च गेहं सस्यनिषेकदेशः तत्रापि शय्याशयने वरस्त्री रत्नोज्ज्वला
राज्यसुखस्य सारः १३ रत्नानि विभूषयंति योषा भूष्यंते वनिता न रत्नैः कांत्या चेतो वनिता हर
रत्यं रत्नानि रत्नानि विनांगनानां गसंगात् १४ श्रुतं दृष्टं स्पृष्टं स्मृतमपि नृणां ह्लादजननं न
रत्नं स्त्रीभ्यो न्यत्क्वचिदपि कृतं लोकपतिना तदर्थं धर्मार्थौ विभववरसौख्यानि च ततो रह
हेलस्मो मान्यासन्तनमबलामानविभवैः १५ केषामप्येते अमृतमयवक्त्रेंदावतिरत्नाना
मिव राशयः रते विधिनिधानानि निर्मिताः केन योषितः १६ प्राणानां च प्रियायाश्च भूषाः
साहसैकरूपकारिणः प्रियाकंठगतानेते प्राणानश्वराद्दहनवः १७ वक्रातिप्रेमरसाविला
सालसगामिनी श्वासावेदयसंस्पार्शसारं सांगलोचनाः १८ केषामप्येते इति शार्ङ्ग
धरविरचितायां पद्धत्यां सामान्यशृंगारे स्त्रीप्रशंसापद्धतिः १९ अथ स्त्रीपुरुषजातिहृ
तिः देवीमप्सरसोयक्षकांतां राक्षसकामिनी कन्यामिति जगुर्नारी युतां तैवल्लवाः
१ वंद्यश्रवस्सुगनयनामदनधनुर्भ्रूः शशांकशिशिरायामसमशिखरसहृशानाम्रवपवि
मलिलीनमधुपालिः २ पंस्कोकिलमयूरोक्तिर्विंबोष्ठीकंबुकंठकृतशोभाकोमल

शा
१८२
182

मृणालबाहुरक्तोत्पलसदृशाकरचरणा ३ श्रीफलसमवक्षोयामध्येक्षीणागभीरनाभिश्च ।
त्रिभुवनजयवैजयन्तीव यस्याश्चिवलीलताभाति ४ पृथुतरनितंबबिंबाहरिणीस्वरदृशमदि-
रोद्देशा कामतरोरंकुरवरवयस्यारोमावलीविभात्युदरे ५ रंभोरुहंसगतिः कनककचिर्विनी-
लनीरजाभावा स्वल्पभक्ष्यापतिभक्तालज्जालुः स्वल्परतनारी ६ सितवसनकुसुमनिरा
ताल्पाहाराचक्रस्तनकवरी शुचिरकलितपतिमरणादेवीसापद्मिनीवास्यात् ७ ।
गीतनृत्यप्रियाकेकिवाणीचित्राम्बरेक्षिणी स्वगंधिवक्त्रेभगार्तेः सुंदरीमधुरप्रिया ८ ।
मधुरगंधिरतं ह्रावा कोष्णांगीकठिनस्तनी गौरीश्यामशरीरावाग्विशालककटीतटा ९ ।
ग्रजालकुसुमरावामावास्त्रसंभोगरागिणी नारीयाचित्रिणीविज्ञासास्मरोज्ज्वातिरुच्यते
स्थूलावातन्वीवागौरीश्यामाभिदीर्घकरचरणा वडवाह्यमदनगद्दावक्त्रावररागि-
णीकुटिला ११ विपुलकुचाक्षुजघनासोष्णांगीक्षारगंधिमसलिला याशांखिनीस-
मानाहंसस्वरावासरवाघतिणीसास्मात् १२ दीर्घास्यदंतानासास्थूलोष्टौस्थूलहस्तचर-
णाच कपिलकचागतलज्जावारणांगभामवक्षोयः १३ करिमदगंधिरतजलारोमशा

जंघाकषायकटुरसना स्थूलह्रस्वस्वरोष्ठाशीतोष्णांगी चखरवचना १४ अरुणांगी श्यामा
वा पतिवर्गद्वेषिणी कुटिलचित्ता या हस्तिनी समाना साज्ञेया राक्षसी नारी १५ कलहप्रि-
या तिदीर्घा खर्वा वा श्यामपीतहरिता वा लंबोष्ठी लघुनासा लघुशिथिलस्तनविभागा च
१६ शुष्ककटिः ह्रस्वजंघा विगंधिकाया या वृकवभिका योनिः यापस्मराशिवाक्तिः साज्ञेया क-
मैत्रीरवीकन्या १७ अन्योन्यलक्षणैर्युक्ता नारी संकीर्णिका विज्ञः यानि जैवेवसंयुक्ताविज्ञे-
स्ताः केवलां जनः १८ अथ पुरुषलक्षणानि देवगंधर्वयक्षाणां येरक्षसपिशाचयोः ल-
क्षणैः संयुतास्ते स्युर्नरास्तैरेव नामभिः १९ दाता सत्यवचाः शूरो ज्ञानी सत्ववतः शुचिः
स्वर्णकांतिः श्यामो वा महाकायो धनध्वनिः २० आजानुलंबबाहुः कंबुग्रीवो वलीवत्र-
देहः भाग्यनिः ह्रस्ववक्षालकमध्यरागी च पमावः २१ मलयजगंधिशरीरः कामक्रोध-
निषेवने स्यानेम्हगलिंगाः स्वल्पकृषी भक्तो विप्रज्ञेयः २२ सत्ववजोभ्यांगयुक्तः श्यामो वा च-
पकाभकांतिर्वा रूपस्त्रीप्रविवेषो मधुराम्लकषायविर्वदानयश्च २३ संगीतरक्तः प्रमदासक्त
कोडेडमिथीरघोषः मध्यप्रमाणो वृजगंधिकायो गंधर्वजातिः कपितोजलिंगाः २४ ह्रस्वा

जठरललाटः पीनकंठोवलीयाविपुलनिबद्धकायोरोमशः पद्मलाञ्छः अचलमतिरमर्षीसिं
हस्त्रोधाधनाढ्योनवचनसमगंधः कोनरकोननेत्रः २६ दीनेष्टदाताम्लरसालभोजीरजस्ता
मोभ्यंजनितासुखेनः यः किंचिदाश्यामतनुः प्रदिष्टः सपत्तजातिर्हयलिंगलिंगः २७ क्रू
रोष्णोवाविकृतास्यदंष्ट्रः प्रचंडकायोबलवान्पनाशीउच्चस्वरः कोपनिधिः स्वरापस्तमोम
धोवारणादानसंधिः २८ विशालाक्षः स्वरान्धेष्टिनितम्बमूर्धशिरोरुहः रक्तोजातिनरोऽते
योहयलिंगाभमेहनः २९ आसंचरतिबहुभुक्ककटुम्लाशीचकर्मठः पिशुनः स्थूलः
कृशोऽतिदीर्घः खर्वोवाकृशमपीनोवा ३० अतितामसोजगंधिः काकरवोरूक्षखर्वकः
पापः भीरुः क्रुद्धः पिशाचस्तुरासभलिंगस्तुविज्ञेयः ३१ परस्परगुणाकांक्षियोविभ
क्तिसामिश्रकः यः स्वैरेवगुणैर्युक्तः सस्वरूपोनिगद्यते ३२ अथविविचितायोपदर्शितासा
मान्यस्त्रीगणास्त्रीपुरुषजातिवृत्तिपरिच्छेदः अथस्त्रीपुरुषसंयोगविवृतिः हरिणीछा
गीवडवाकरिणीकरभीचपंचधानार्यः मृगवर्करवृषभतुरगरासभसंज्ञानराःपंच
१ ऋतलोकपालपंक्तिः द्वादशभुवनांगुलास्मितः गुह्येयस्तुमदनस्तदंशुकाद्धरिणीहरि

णादयोस्तेयाः २ हरिणीमृगयोश्छागजयोः स्यात्तुरगीहृषयोर्वडवाश्वयोः करिणीखरा
योरुत्रं नमाङ्गर्मनीषिणाः ४ छागीहरिणंवडवाश्छागंकरिणीवृषभंकरभीतुरगं
यदिलभतेकथमपिवतिसमयेनीचवर्त्ततेकिलतदिदंप्राज्ञः ५ मृगीवृषभमजावाहंवड
वासभंयदि लभतेस्त्ववतस्थानेनतदास्त्रस्वरतंविडुः ६ हयीमृगमभिभाछागंकरभीवृ
षभंयदि लभतेस्वरतेप्राज्ञवतिनीचवर्त्ततेनदा ७ हरिणीहययोःछागलाश्वयोवर्त्तद्व
रतमिहगदितं हरिणःहरिणीछागलः करभीमतिनीचवर्त्ततेयदिसंयुक्तः ८ मृगीख
रंयदापाताकरभीचमृगंयदि तदायुक्तंतरंप्राज्ञवसंसंचयुथाजगुः ९ पंचविंशतिभे
देनप्रोक्तमेवंरतंबुधैः नरोस्त्रैवसमेप्रीतिर्योषितांनानातःस्मृते १० देवीवत्तर्थया
मेदिनराष्ट्रावस्मेरागणं प्रथमेयत्स्त्रीतृतीयथामेद्वितीयेकोमात्तसौरमयेत ११ निव
लेष्वपिवाक्षत्सांनोवाकमासरामवेदम्मा करभीचिक्षाक्षत्सापेवः पिशाचस्त्वेयोषु
क्ते १२ पतेषा थरस्य रतिशा थरविरचिनायां गुरुषस्त्रीसंयोगपविच्छेदः ८५ प्रथ
स्त्रीसेवाप्रकारः सेवनंयोषितांकुर्याद्बुधोवृद्धायथाक्रमं बालायोगपाभिवृत्तानाम्

रा
१८४
189

तरागविभावनात् १ बालेतिगीयतेनारीयावद्वर्षाणिषोडश तरुणं—चतरुणीयावत्त्रिं-
शतिर्भवेत् २ तदूर्ध्वमभिरूढासायावत्पंचाशतंभवेत् वृद्धातत्परतोज्ञेयासुरतोत्सववं-
चिता ३ निदाघशरदोर्बालाप्रशस्ताविषयिणोभवेत् हेमंतेशिशिरेयोग्याप्रौढावर्षावसं
तयोः ४ नित्यंवासेव्यमानाबाबालावर्धयतेबलं तमंतयत्ययोगाद्धीप्रौढाजनयते-
ज्वरं ५ मदेश्वरस्तद्विशेषमाह अलोमशाःसतिलकाःनित्यंसेव्यादृढयोनयः अलोम
शंतुकलायांतुविसंज्ञायतेतिलः ६ अर्धासनेलालयेद्बालांतरुणींशयनेतथा उत्थि-
तेप्यभिरूढांचलालनंत्रिविधंविदुः ७ नारभेतरतंतावद्यावन्नोत्कंठितास्त्रियः अन
यात्तत्वेनतिरितिकामाद्युपासनात् ८ पंकजासनलेवनपद्मिनीनागरेणरमा
येत्तचित्रिणीं वेगदारितपदेनशंखिनीस्कंदपादयुगलेनहस्तिनीं ९ व्रजतिरतिः
सुखार्थेचित्रिणीमध्ययामेभजतिदिनरजन्योर्हस्तिनीचद्वितीये रमयतिचतुर्तीयेः
शंखिनीमाईभावंरमयतिरमणीयांपद्मिनीतुर्येयामे १० एतैःकोकात् इतिरा॰॰
स्त्रीसेवापरिच्छेदः १० अथसंकेताख्यानं आद्येयामेतुशंखःस्यान्महाशंखोद्वितीयके

पद्मस्थितीयकेयामेमल्लापद्मस्तवर्थके रामल्लपंचमेख्यातोविरामश्चेतिषट्क्रमः प्रवर·
समभेत्तेयः·प्रत्यूषस्याष्टमेस्मृतः २ दाडिमेतर्हिजनेतेयपनसंदत्रियेस्मृतं कदलीफ
लकंवैश्यंतथाम्रंमूर्द्धकेस्मृते ३ रात्रपुत्रेद्वितीयेडः संपूर्णेन्दुमभूपतौ मध्याह्नमृत्य
पङ्कतवालेपकंचवद्वृद्धके ४ ग्राल्लपणोकंदपुष्पंसाश्चजपुष्पतमालती मल्लिकावे·
श्यपुष्पान्तमूर्द्धपुष्पाचकेवलः ५ कान्तकेभ्रमरःशोकः कामिन्यांचूतमंजरे तथाका
नेऽरुणास्याविप्राकारोवरणोस्मृतः ६ देहार्पणोरक्तस्तजंजीवोजीवसमर्पणो भल्ला
तफलंभीतोभयाभावेहरीतकी ७ छिद्रवस्त्रंतविच्छेदेसहसंग्रंथिसंश्रमे पकस्ते
हेतथाचेकंद्वयोस्नेहेतनद्वयं एतेपद्माश्रियः इतिसंकेतकथनं अथभावा शृं
हास्यद्वयसंकीर्णास्त्रिधाभावाःप्रकीर्तिताः शृङ्गारोपित्रिविधामंदमंदस्तीव्रतातरस्त·
या ८ ईषत्स्मकटितोमंदोतीव्रतापस्त्रपुलकादिभिः सत्वतीव्रतातरःस्यात्सर्वाणिघिनावा
यवात्रयः अथशृङ्गारोद्भूटोयामन्मर्त्तकसेवयोभवेत् कैतवस्तेहमापन्नोभावःसंकी
र्णोऽच्यते इतिभावाः अथहावाः हेलाविच्छित्तिविद्योककिलकिंचितविभ्रमाः ली

शा
१८५
185

लाविलासोहावश्चविक्षेपोविभ्रमस्तिंमदः ४ मोट्टायितंकुट्टमितंमौग्ध्यंचतपनंतथा ललि
तंचेत्यमीहावाश्चेष्टाःशृंगारभावजाः ५ प्रौढेच्छयाभिरूढानांनारीणांस्वरतोत्सवे शृंगा
रस्यास्वनवबंधेसाहेलापरिकीर्तिता ६ यथा ग्रासज्यसद्यएवचुंबनविधियाग्रोविनालिं·
गनंनलब्धंनेजघनेनवेपथुमताप्यर्पायणांजानुनोः क्रोधाकर्षमसर्षयत्सभ्रुनयत्यसम्याःस्म
रक्रीडयाप्रौढेकामवतिप्रियस्यहृदयंदेहेबलात्कर्षति ७ प्रसाधनानांदयितापराधा
यदीर्घपानादरतःसखीनां प्रयत्नतोधारणमंगनायाविच्छित्तिरेषाकथिताबुधैः ८
सखिविभ्रमेयानत्वास्खलितमकरोत्तन्नमुचितं विधत्वालंकारंनहिनहिवलादर्पयसि चे·
त्. अपिश्चर्यश्चिंतसततमबलाभिःप्रणयिनोमानीतान्विघतनुमपिविधियतिविधयात्र·
भिमतवस्तूपस्थितावपिगुरुवदनादरस्तन्वाःस्खलितेप्रियस्यपश्चात्ताडनमित्येषविः
व्वोकः ९ यथा अनास्थावस्तूनामभिमतगुणानामुपस्थितौ घनोगर्वस्तन्व्या विद्वः
विहिताडंबरविधिः प्रहारःपादाभ्यांघटनमपिकांत्याचरणयोःप्रियायाविव्वोकस्त·
दिदमतिथन्योत्रभवति १० मोट्टायितहसितरुदितत्रासक्रोधश्रमाभिलाषाणां सं·

कर्षः प्रियदर्शनहर्षात्किलकिंचितं ज्ञेयं ॥ कं दंतव्रणावमभये भयमातनोति क्रोधं मनाक्ष्म·
जति तत्क्षणमेव हासं आज्ञं व्य हर्षमबला किलकिंचिताख्यं हावः विभावयति शुणप्रवा
लोति कस्या क्रोधस्मितं चक्रुस्तमाभरणादियाञ्चा तर्जनं च सहसैव विडंबनं च आश्लि
ष्यकांतवदनं लपनं सखीभिः निःकारणास्थितगतिश्च सविभ्रमः स्यात् ॥ एष भावयथा·
आस्तां मा दशमेवमस्तु भेदफलतान्यस्तान्वया माधवीकां तेनेत्ममसंप्रयस्तुकुसुमं किं वाप्तुना
मे फलं नाथं निर्मलया मिमौक्तिकमिदं न्यस्तं त्वया दस्यता मिस्यां विभ्रमसंभ्रमो मदय·
ति श्रेयां समेणी दृशाः १५ अथाम वल्लभसमागमनादिकायाः सख्योः पुरो वनिजचित
विनोदबुद्ध्या आलापवेशगतिहासविकत्थनाद्यैः आलोम्बरानुकृतिमाकलयंति ली
लां १६ यथा वेणीबंधकपर्दिनीसितनखैः श्रीखंडपांसूत्करैः कैतव्यकलहेशुभूषि
शालिता व्यालापनीतान्यपि अक्काणि ग्रहणादिनोदरभसा सख्याश्शुरोलीलया कुर्व
णानुकृतीहरस्य दिशतु श्रेयांसि वः पार्वती ७ यो वल्लभायामनसीविकारोगात्मा
मनस्यानविलोकनाद्यैः यथा स्मितक्रोधचमत्कृतिश्च विकूजने चास्य कृतो विलासः

शा
१८६
186

यथा स्खलितवद्गलः पादन्यासो विलोकितमन्यतो रुचिर विषयवक्त्राम्भोजं प्रयाति विकू
जने स्मितमपि मुक्तं गर्भस्थः क्रोधो वृथैव च मत्कृति दर्शितमभिराकृतं सालन्याविलासर·
सोदयः १९ सवाच्यगर्भहासालापः स्मितः पांगवीक्षितं प्रेमदाक्षिण्यहृतिम्भ— रुणया·
हावश्च्यते २० प्रामेषु शृंगारवसाश्रयेषु हावेषु कामांकुरविक्रभूतः उत्पद्यते यः स्मि
तवीक्षितोक्तमुन्मीलितं वा ललनया स हावः २१ विसंस्थुलावेषामयो विकारो विविध·
स्त्रियः नमामनेतिविक्षेपमुन्नयः कपिलादयः २२ यथाघमिल्लं बद्धमुक्तं तिलकम·
सकलं न्यस्तवर्तिच यथते दृष्ट्वैकत्र कालाञ्जनस्वरसिरणा किंकिणीरत्नकांची प्रसो
ल्लिमार्थहाराक्रमुकफलरसावेजिनेकाधरांता —— विक्षेपभावादपहृवतिमनस्तस्त·
रुद्धोरुवासा २३ शाब्दानां च पदार्थानां नाज्ञानेपि यदभाषणं नायिकेषु मृगाक्षीणां वि
हृतं तत्प्रकीर्तितं २४ कंठेकपघतववल्लभमनूपुरोयं स्तनमादभूषणमयं मलयस्तदानी
रसादिवाच्यमविभाव्यवचो मृगाक्षीज्ञानेपि न हि हितमुत्सुकता तनोति २५ मधुपान
मधुप्रायः तारुण्यातिशयोद्भवाः विकारो यो वरस्त्रीणां नहदंतिमदं बुधाः २६ आला

यस्मिन्कौमुदीमहत्त्वगाहहृष्टहर्षैल्लतामूर्निन्याम्बदीक्षितानाचवरणायोन्यासः समेमेभंगुरः वे
शेषत्तणिकःस्वद्धामदविषेबंयेनवाधाश्रयस्तत्वातेकविकारभूर्मदमथुश्रोघतमदःस्म
जेति २७ दयितस्य कथारंभसांगमेगाविज्जृंभणं कर्णकंडूयनंस्त्रीणांमोदायितमुदीरितं ।
२८ यस्मांश्चिदितयंनमंतिविबुधासात्विककः सर्वविघ्नेमृत्युंजयमाममंतिमुनयः सोयापि
पाणिग्रतः शंसाकर्णपकथारहस्यप्रियथापार्श्वेविवाहाम्मरा भक्तांगानिविज्जृंभितंतगि ।
रिभुवोमोदायितेपातुवः २९ केशस्तनादिग्रहणेहृष्टोदिभ्रमितेमुखे डःखाविःकर
णेतन्वायनत्कुट्टमितंमतं ३० यथा किंकांतनिर्दयमयंभुजकेदलीभंगगाढतिपीड ।
यसिमानसहिस्मवासि वामभुवामितिमुखेषपिडःखभाजोधनः शृणोतिकुट्टमिता
नरणानि ३१ मुक्ताफलतरोःकस्मादियत्कृत्रिमवचः वल्लभानोपरःशोकेमोरयं ।
तत्कथियोविडः ३२ यथा केडुमास्तेकुवारामेसंतिकेनपरोहिताः नाथमत्कुक्षणेनस
तंयेषांमुक्ताफलंफलं ३३ नागच्छतिप्रियतमेप्रहरार्थमात्रमुद्वेगजंविविधवेष्टितं ।
मंगनायाः सरव्योःपरःस्मसतरोदनमात्मभागप्रनिंदादिकाविवराल्लपनंवदंति ३४

ग्रा
१८७
187

यथा नायाते प्रहर्षाद्र्सैव दयिते भक्तानि नितंबे वृथा संस्मिकांगुलिजालमोघमधुना सख्योक्ता
नार्यो रति व्याहारः स्वपने गुरुः प्रनादिदंशौर्यो विनाभ्यर्चनं न त्वंगपास्तपनेतनो निकृतिनः
प्रेमानमस्त्वेस्तरां ३५ भूनेत्रादिकपोशलीक्रमारविधानतः हस्तपादांगविन्यासैः स्त
न्यांगपाललिते विटः ३६ स्कंधार्पितेकमणिकुंडलमुन्नतेकभ्रूवल्लिसाचिविनिवेशि
तदृष्टिपाते चेतो न कस्य ललिते हरति प्रियाया हासोद्धता मकरकेतुविडंबकांत ३७ श्री
निहावाः अथ स्त्रीपुरुषवशीकरणं नाभिस्तंकंठदेशेषु दद्यात्संशनैः शनैः कामंस
माथयेत्कामी गायत्रीं समथापवेत् ३८ अथ कामगायत्री ॐ नमो भवाय विद्महे पुष्प
बाणाय धीमहि तन्नो कामः प्रचोदयात् व्याजेन तु वनादीनामुच्छ्रामं पाययेत्स्त्रियां ।
तेन सा वशमायाति न तु तस्याः स्वयं पिवेत् ३९ अंगुष्ठे पदगुल्फजानुजघने नाभौ च वा
तस्तने कक्षाकंठकपोलदंतवसने नेत्रालके मूर्धनि शुक्लाशुक्लविभागतो मृगदृशा
मंगेष्वनंगस्थिती ऊर्ध्वाधोगमनेन वामपदतः पक्षद्वये लक्षयेत् ४० केशग्रहांतिकचां
हुलाटनयने चुंबति दंतच्छदं दंतोष्ठेन निपीडयंति तिरसा चुंबति गंडस्थली कक्षाकंठतटे

लिखंति नखैर्वेरदृढ्हांति गाढं स्तनौ गुह्यावलासिताडयंति ददते नाभौ च पेटां शनैः ५१ कुर्वंति
स्मरमंदरे करिकरक्रीडां स्त्रियो जानुनी गुल्फौ गुह्यपदानि च श्रतिगुरुर्विजृंभंति ते रात्मनः श
नैवं कलयंति ये शशिकलामालिंगयमज्ञं ते ते पीतां गृह्यपलपुव कौशाशिकरस्पृशामिव·
प्रेयसी ५२ ज्ञात्वा नेत्रास्थितिं कामी संस्थाने संस्पृशेदिति तेन कांता वशं याति द्रुतं द्रवति·
निश्चितं ५३ एकादिकाद्युक्ताहृदि हृदंजहाराः पंचबाणाः स्मरस्याख्याता लक्ष्मणा एप मीषा
हृदयकुचदृशो मूर्धगुह्ये क्रमेण स्थाने स्थिते गुभूयो निजनयनधनुः प्रेरितैरिस्त्रैः पतद्भिः
स्पंदंते सुंदरीणां ज्वलदनलनिभैर्विद्रवैः कामवारां ५४ सर्वस्मिज्जमकरणास्य दये कुचयोः
चूतं दृशो रशोकं च शिरसि शिरीषं योनावुत्पलमेतानि पंचबाणाः स्युः ५५ रोचना मीन·
पित्ताभ्यां सर्वबहुलकनिष्ठया कर्णेनो विशेषको युक्ता त्रैलोक्यस्यापि मोहने कनकस्य
तर्पिचांगे कर्पूरं केतकीरजः स्त्रात्म गुक्केण संयुक्तं वधमकूजहस्तयंत्रिया ५७ शिला·
गोरोचनापत्रं कुंकुमस्य विशेषकात् शृंगलेपनतो नारी नरेंद्रस्य प्रिया भवेत् ५८ तृण
दंतं वशाल्क चूर्णं बीजस्य काकजंघायाः गुनिदलरसस्तिक्तो वाटकणाकः स्वागमला·

शा
१८८
168

मिलितः ४९ तौमीलिम्बावर्त्तिगदद्दलनालीसनगरवैकैसैलसिद्धार्थसगदहीनान्दक·
पालेयांजनेविहितं ५० जयनगनेगुवतीनांग्रपिगुनिचेतांसिमोहयति यदिसहदेवीमू।
लेयहृतोसंगदस्यरोचनापिष्टं ५१ तद्भततिलकानारीगुरुजलमपिवशपतांनयतिसि त·
हृवीसितहृहतीसितारिविकर्णीसमूलगुणाच तांबूलेनवितीर्णास्त्रीगुरुमंवशातांन।
यति निजबीजेनरतांतेवामहस्तेरुडितिवामपादेयः ५२ अथवालिंपतिहृदयंस·
एवतस्याःपरोदयितः वचासोवर्चलंकुष्टंरजन्योपरिचानिच एषांलेपप्रभावेनवा।
शीकरणमुत्तमं ५३ कर्पूरंचंदनंकुष्टंतुलसीसर्जसंभवं मुक्ताशिलावसंचैवयहृता
मगुवस्तया ५४ शेफालीशतगुण्याचसर्षपास्तगरंगुडः तथारुद्रजटासर्वमेवादक
त्रकारयेत् ५५ अनेनयोगराजेनधूपितांवरभूषणाः धूपितांगाः त्रिभुवनेमनुजाःकु
र्वन्तेवशं ५६ इतिवशीकरणं यदिवामधुगुडचिंचासहितंकठिनोनगनावरोगोप ते
पातधजलेपाद्देतःस्वतःप्रवर्त्तयति ५७ कर्पूरमिश्रेनचकंटकारीबीजोद्भवेनेवर·
सेनलिप्ते लिंगाग्रदेशेद्रावकरंवधूनांसंजायतेसंततसुखावहंच ५८ चूर्णितिष्टपतेमेहा

गह्वीफलकृदैः मधुनालिंगलेपेनद्रवोभवतियोषिता ५५ रक्तकपिलिंगनमुद्गपतिको
वनमधुसूतसहितंवा हयलालमंजिष्ठास्तितमर्घपञ्जातिक्रममेवा ८६ मधुसैंधवकल
रवमलसिलितंवाजिलिंगलेपेन द्रावयतिकामिनीनीरतिसमयेकाममंदिरंनियतं ८७
इतिद्रावणं गोक्षुरकेक्षुरकंशतमूलीवानविनागबलातिबलानांचूर्णमिदंपयसानि।
शिसेव्यंयस्यगृहेप्रमदाशतमस्ति १ गोक्षुरविदारिकाभवचूर्णंवाशर्करासहितं स्व।
सेनभावितंवाधात्रीचूर्णंसितान्वमथफलीष्ठं लीष्वान्तुपीयद्वंगथंनन्दपतिस्त्रीशतमपि
पिप्पलीमाषशालीनांयवगोधूमयोस्तथा चूर्णंभागान्समान्कृत्वाघृतेशूपलिकांपचेत
तांभक्षयित्वापीत्वाचशर्करामधुरंपयः नरस्मटकवत्स्त्रैमैथुनेतरुणीदश ८५ घृतम
धुसहृदेवान्वितसरोजकिंजल्कलिप्तनाभेर्वा रममाणस्यनदृप्यतिमनःशतेनापितरु।
णीनां ८८ एतेयोगारत्नावल्याः इतिवाजीकरणं अथवीजस्तंभः भृंगवज्रः कन्याभ्यां
विसृज्यतांतांपराजितेमिलिते मुखगतगुटिकाविधिनावीजस्तंभंरतेकुरुते ८७ वानर
चपलंध्यायेद्दृत्तशाखावलंबितं स्मरतेतेनबीजस्तंभोभवतिनिश्चितं ८८ कपिकच्छू

कमूलेनमदविकलजायागमूत्रपिष्टेन मिलितस्तब्धीकरणंमूलेनडगलभास्त्र ६९ इतिबीज-
स्तंभः शुष्कलिंगवृद्धिः मधुतगरकोरसर्षपबृहतीवरमंजरीकणाः सतिलाः यवकुष्ठा
मरिचसैंधवबृहयंगंधामाषसंयुक्ताः ७० स्तनयुगलकर्णपालिध्वजभुजशिखरोपचयमे-
ता श्ववसुदर्तनविधिनासततंभ्यासेकुर्वंति ७१ शुभं कपिकच्छमूलेनचनिजचरणवि
लेपनाद्भवतिबीजस्तंभः पुंसोवश्यःहृष्टःप्रयोगोयं ७३ सितशरपुंखामूलेपारद-
रससहितमाननेनिहितं पक्वंकरजबीजांतरगंबीजंविधारयति ७४ स्नुह्याजडा
रयपिष्टंलज्जालोमृगमेढ्रविलेपनतः ध्वजलेपादजमूत्रात्पिष्टवावानरीमूलं ७५ मा
हिषघृतसहदेवतिलमधुसितकमलकेसरैःतुल्यैः रहस्यघटकेनविलेपितनाभिः-
स्तच्चेद्वियःस्त्रीशतंरमते ७६ भल्लातकबृहतीफलदाडिमफलकल्कसाधितंकुरुते
लिंगमर्दनविधिनाकटुतैलाद्वाजिलिंगाभं ७७ शुटदरयपद्मिनीदलभल्लातकल्क-
सलवणानां भूयःपरिणतबृहतीफलरससंपिष्टयामृदितं ७८ महिषीमलमलि
नमेयलिंगंपस्माक्छेनेर्भवति शुष्ठलमिवमदनविकलयुवतीजनदर्पनिर्दलनं ७९ ॥

कनकरसमर्दनाद्वर्तितहयगंधामूलमिश्रपर्युषितं माहिषमिहनवनीतेनात्तबीजेकनक
फलमध्ये ८० गोमयगाढोद्वर्तितपूर्वप्रमादनेकशोलिप्तं भवतिहयलिंगसदृशंलिंग
कठिनंगगनादघृषितं ८१ घृगमकविक्रमस्याश्वगंधाचनवनीतंचमाहिषं एतेषांमर्दनाल्लिंग
वृद्धिःसंजायतेपरा ८२ कर्ष्टुरमिश्रमेढ्रंडउग्रथलेपेनजायते शोफसोमहतीवृद्धिःकठि
नस्तोहस्ववद्धा ८३ शर्करासैंधवंसर्पिःछागीक्षीरविपाचितं ग्रहयानमर्दयेल्लिंगंभा
वेत्कविकरोपमं ८४ एतेकोकात् पृथक्शक्तमजननं पीतेतिलककषायेत्रिकटुहि
नयाष्टिमूलसयुक्ते अपहरतिरक्तगुल्मक्रमशःमनिरोधंचतरुणीनां ८५ कर्पासबीजा
मजानांचूर्णतैलेनपाचयेत् तेनसंजायतेदुग्धंयुवतीनांचिरागते ८६ नंदीवीजय
वक्षारोदन्तिबीजंकरणाशुडः पत्रवाणावलंवर्त्तिवज्रीक्षीरेणनिर्मिता ८७ योनिम
ध्यस्थितादुग्धंजनयत्येवयोषितां अथगर्भजननं नागकेसरदुग्धाणांचूर्णंगोसर्पि
षासह पीतंस्त्रीलभतेगर्भमृतोऽन्यथानभक्षणात् ८८ लक्ष्मणाशिखिमूलावाऽभ
यपीतादिनत्रयं ऋतौजातेस्त्रियोगर्भमृतोऽन्यथानभक्षणात् गाढयेन्नरंसगमे ८९

या ५०

190

अथ गर्भपातनरक्षा लज्जालुर्धान्यकीञ्चप्यृअत्फलं मधुलोध्रकं जलस्य या पीतं तु गर्भपातं नि
वारयेत् ५० गर्भिण्या गर्भतो रक्तं स्त्रभयेन्निपतद्ध्रुवं पारावतमलं पीतं अहतं कुलवारि
णा ५१ अथ सुखप्रसूतिः कृत्वा च समखण्डं गुञ्जामूलं निबध्य कटिमूले सूत्रैः सप्तभिः
विना क्लेशं प्रसूतिं भामिनी लभते ५२ हिंगुसैंधवसंयुक्तेन मकाञ्जिकपानतः प्रसूते स्त्री
कटौ बद्धे मूले वामाङ्गलिंगजे ५३ जरायुजं मृतं गर्भं सपतंती जरामये योषितां पानय
त्येव पादस्योपनर्वाणीशिरवा ५४ अथ बालरक्षा मयूरचूलिकामूलं ग्रहणादि समस्तं ते
बालकस्य करे बद्धे सर्वदोषनिवारणं ५५ एका वा द्वि अधिकाले बीजं श्रेष्ठं श्वजटा धृता
कण्ठे दंतोद्भवभूतवेदनां हरते क्षणात् ५६ अथ यौवनरक्षा मुण्डीचूर्णकषायेन युतं तैलं वि
चयेत् पतितं यौवनं तस्यापुनाड्ज्ञ निश्चयं ५७ माकंदमूलसंयुक्तं मधुकर्पूरपूरिता गा
ते पि यौवने स्त्रीणां योनिर्गाढातिजायते ५८ एते योगरत्नवल्याः अथ मुखवासजलवा
सो जातीफलकस्तूरीकर्पूरं चूतवारिसंसृष्टं धूपितमगरुकसिल्हकमधुगुडधूपेमुख
वासः ५९ स्त्वेलालाकस्तूरीजप्तनकाश्चचंदनैः स्तत्र मलयानिलजवासंवचयमः

५०

ह्रीपालतिलकानां १०॥ त्वक्कृत्राभ्यां जातीपत्रैलाभ्यां च पंचकोभवति त्वङ्मरिचाभ्यां नी-
वः कुष्ठशिवाभ्यां च पाटलावासः १ अथांगवासः चूर्णं कुष्ठमुरानागकेसराणां हृतानि
ते कामिन्यं सौरभं तस्य देहस्याचिरजीवितं २ प्रातः कुष्ठस्य चूर्णं लिहेन्मधुहृतानि
ते कामिन्यं सौरभं तस्य देहस्याचिरजीवितं ३ अथ धूपाः दलमलयजमांसीसितागु
रुजलमधुसमांशैर्मीलितो धूपो यत्नेन कुंकुमसौरभं ४ चंदनागुरुकुष्ठानि शिवामां-
जैनत्वैभिसिता मलयानिलनामायं धूपो मीभिः स्मरप्रियः ५ प्रत्येकयोगारत्नावल्या
हृरेणाद्विपदानाभ्यां शिलयागोरसर्षपैः कुंकुमागुरुरंभाभिः श्रीखंडचंदनकोशि
कैः ८ दशांगो यं महाधूपो नाम्नायंसमोहनाभिधः त्रैलोक्यंमोहयत्येव कामभवा
णासमाः स्मृतः ७ शार्ङ्गधरस्य शशिनखगिरिमदमांसीजलभागोमलयलाध्रयो-
गाः मिलितैर्गुडपरिमृदितैर्वस्मरदारादीनि धूपयेच्चतुरः ८ गंधदीपिकायाः
अथ धूपवर्त्तिः नखागुरुसिह्लककवालककुंडरुशैलयचंदनश्रपामाः क्रमवृ-
द्धभागरचितावर्त्तिः दितिनाथकौतेयं ९ पद्मश्रियः मार्जारीदिमवालुकापि-

श्वनकंगोशीर्षकंशिल्पिनेवह्नेः प्रीतिकरंनयांतुपिसिस्पाकोशिकोजोगिकं कलंकभाग
गविवर्द्धितंशुद्धसितासंमूर्छितंसर्पिषायुक्तंमनन्मथवर्तिरित्यभिहितास्याङ्गोणानांसर्वदा
१० श्रीगोविंदराजदेवानां अपदीपवर्तिः स्वरदारुवस्त्रकलालाग्ररुशालचूर्णकर्षवे
त्टपवासगेहयोग्यामनोहरादीपवर्तिरियं ११ गंधस्नायुकङ्कदारुगुग्गुलुसर्जरसपू
तकर्षैः श्रीवासमिश्रचंदनमित्यपरादीपवर्तिरियं १२ एतेपद्मश्रियः इति श्रा॰ सं॰
केनाख्यानभावहावादिवर्णनपरिच्छेदः १२ अथबालावर्णने अभ्यासःकर्मणा
सम्यगुत्पादयतिकौशलं विधिनातावदभ्यासंयावत्स्वष्णम्नृगेक्षणा १ दग्धोविधि
विधत्तेनसर्वगुणस्त्वदंजनेकमपि इत्यपवादभयादिवमुग्धाक्षीनिर्मितविधिना ॰
२ लावण्यामृतदीर्घिकाकुलरहंसौंदर्यसौभाग्ययोः त्रैलोक्याकरवत्नकंदलिनि
र्येजीयात्सहस्त्रसमाः रूपालोकनकौतुकेनपद्मनाभिशालिभ्रमेणादरादनेषा
विधायविहितंस्त्रष्ट्रैर्ध्वजारोहणं ३ एकान्तसंदर्वविधानजडःकथैवथाःसर्वांगः
कांतिवनरक्षकवत्रूपमस्याः मन्येमहेश्वरभयात्मकरध्वजेनप्राणार्थिनाग्रुवतिरूप

मिदं गृहीतं ४ कैषामप्येति अस्याः सर्गविधौ प्रजापतिरभूच्चन्द्रो नु कान्तिप्रदः शृङ्गारैकर·
सः स्वयं नु मदनो मासो नु पुष्पाकरः वेदाभ्यासजडः कथं नु विषयव्यावृत्तकौतूहलो नि
र्मातुं प्रभवेन्मनोहरमिदं रूपं पुराणो मुनिः ५ कालिदासस्य किं कौमुदी शशिकलाः
सकला विचूर्ण्य संयोज्य चामृतरसेन पुनः प्रयत्नात् कामस्य घोरहरहुंकृतिदग्धमू
र्तेः संजीविनी घटिरियं विहिता विधात्रा कस्यापि इति शा· बालावर्णनपरिच्छेदः ९२ ·
अथ वयोवर्णनं यथा यथा विशति तस्या हृदये हृदयेश्वरः तथा तथा बहिर्यातौ शंके
संकोचतः कुचौ १ कस्यापि अनाघ्रातं पुष्पं किसलयमलूनं कररुहैरनाविद्धं रत्नं
मधु नवमनास्वादितरसं अखण्डं पुण्यानां फलमपि च तद्रूपमनघं न जाने भोक्तारं क·
मिह समुपस्थास्यति विधिः २ कालिदासस्य अयमङ्कुरभावप्रवृत्तावक्रयोः क·
र्षति लोकलोचनानि इतरेतरपीडनीमवस्थां गतयोः पीवनयोः कथं भवित्री ·
३ हर्षपदं सहहेतैर्मनसा मधुतैर्विभावनीयं च स्वकृतशतकोटिभोगं किमिव व
यः स्तनभुवः स्वदने ४ भ्रुवोः काचिल्लीला परिणतिरपूर्वा नयनयोः स्तनाभोगोव्य

शा
१५२
192

कस्तकरणोमसमारंभसमये इदानींबालायाः किममृतमयः किंविषमयः किमानंदः॥
सूत्काङ्कृतिनमधुरः पंचमरवः ५ केषामप्यमी परिहरंतियथायथावयोस्याः स्फुरदुरु·
कुंडलशोभिबालभाव इच्छयंतिधनुषस्तथातथाऽपास्यशांतिशरानपिसज्जयत्यनोभूः
६ समंविलासोंकुरितस्तयाभ्यांत्रपाविलासेनसहावतीर्णा प्रवर्तितात्मरूपपर्येवलो·
ककांतः कारीवचसाकृशांग्याः ७ मुखेविकनविभ्रमामतिरपास्तसंस्थामतिः उ·
रोमुकुलितस्तनंजघनमंसवक्षोद्भवनेऽवदनानकृणिमेहसंमादते ८ कस्यापि दो·
लायांजघनस्थलेनचलतालोलेक्षणासज्जते सारंकांतगुकंठकहलतमियाक्रीडा·
वनेक्रीडंति धत्ते दृनिरीक्षणंस्मितमुखाप्रावतानांवरैः सज्जोमोक्षविसर्जना·
धहतनोः शृंगारमित्रवयः ९ खिंख्रिणस्य भ्रूनाकृतैरेवप्रियसहचरीणांशिक्षितः·
यावचोभिः पाञ्चालीमिथुनमधुनासंकामयितुं उपादत्तेनोवाविरमतिनवाकेवल
मियंकपोलौकल्याणीपुलकमुकुलैर्दंतुरयति १० मुरारेः वक्षस्थावरणादरः·
स्तनयुगोद्भेदे विनाप्यंगुलीमुद्रासूचितहास्यमासमयिकंनोपत्रिकादोरसः तिर्य

ल्लोचनवीक्षितानि वचसां छेकोक्तिसंक्रान्तयस्तस्याः सीदति शैशवे सममवक्रोऽपि घनव्य
क्रमः ११ प्रागल्भ्यानामेनः प्रविशति स्मरोऽतिप्रियकथां स्वयं तत्तत्खेऽप्याशातमपि नैये·
र्वैजयन्तिव स्पृहामंतः कान्तेवहन्ति नसममभ्येति निकटं वैधेवेयं बालाहवति हितन्या
चित्तमधिकं १२ शृङ्गाः पद्मान्तरलगतयः संश्रितालेचलाभ्यां श्रोणीबंधः त्यजति
तनुतां सेवते मध्यभागः धत्तेवक्षः कुचसचिवतामद्वितीयत्वमस्यां तद्गात्राणां गुणा।
विनिमयः कल्पितो यौवनेन १३ देहमंथने यदतिबहुलः स्निग्धलावण्यपूरः प्र
संगं यस्मिन्मठमनुसरं स्फूर्जयोर्विभ्रामाणां उन्मादंपः स्फुरति च मनाक् कुम्भयोर्द्वन्द्व
मेनममन्येतस्याः स्मरगजयुवा गाहते हृन्निमग्ना १४ लावण्याम्भृतनिर्झरैस्तसदृशाः
सिक्ताखिलांगस्थलीजातस्तत्र नवीनयौवनकलालीलाललतामंडपः तस्मिन्नेव
विवेशशीतलतनरुच्छायासु समोऽस्थितः कंदर्पोद्विजगज्जयोद्यमपरोऽप्यपापिलिङ्ग·
लसः १५ यद्यायद्यास्याः कुचयोः समुन्नतितयालोचनमेति वक्रतां स्पृहोस्तदृते
नपरोन्नतिं खलानिसर्गतोंतमेलिनास्तसमाधवः १६ केषामप्येते इतिषां वयः

शा
१९३
193

संधिवर्णनंपरिच्छेदः १९ अथनखशिखाःपृथक्पृथगवयववर्णनं तत्रप्रथमंकेशपाशः
अस्यामनोहराकारकबरीभारनिर्जिताः लज्जयेववनेवासंचक्रुश्चामरवर्हिणः १ वर
लेखैः भातिविन्यस्तकल्हारंस्त्रकेशसंचयं शोणिताद्रैःशरैःपूर्णंतूणीरमिवमान्मथं
२ कस्यापि विकचकलापः किंचिदाकुंचितोयंकुचकलशनिवेशीशोभतेश्यामलाक्ष्याः
मधुरसपरितोषात्किंचिदुत्फुल्लकोशोकमलइवनिलीनःपेटकःषट्पदानां ३ अथास्य
स्नानार्द्रमुक्तेष्वनुधूपवासंविन्यस्तसायंतनमल्लिकेषु कामोवसंतात्ययमंदवीर्यः।
केशेषुलेभेबलमंगनानां ४ कालिदासस्य चलत्कामिमनोमान-दांतेविच्छिन्नजन्मनः
गलयष्टिरिवाभातिबालवेणीगुणोज्ज्वला ५ कस्यापि आभुग्नांगुलिपल्लवोकचभ-
रंव्यापारयंतीकरेबद्धोत्कर्षनिबंधमानसनयास्त्रस्तांदधानादृशं बाहूत्क्षेपसमुन्नतेकु
चतटैर्पर्यस्तचीनांशुकाद्गूढसंकोचितबाहुमूलस्तभंगावभातिजृंभंतीवधूः ६ सिंगापदेः
अथललाटं अस्याललाटेरचिताःसखीभिर्विभाव्यतेचंदनपत्रलेखा आपांडुरक्षाम
कपोलभित्ताववंगबाणव्रजपहिकेव ७ भालेललामलेखेयंभालेवल्लीवराजते ·

१९३

भ्रूलताचापमाकृष्य नविघ्नः किं हनिष्यसि ८ कस्तूरीतिलकं बाले भाले मा कुरु मा
कुरु अयं सोमं भजामीति कुरु अयं सोमं भजामीति मध्ये नैषा शशलाञ्छनः ९ विराज
ते स्मास्तिलको यमं चिनो त्रिकं चित भ्रूलतिकाद्वयान्तरे विजितलोकद्वितयादिवंश
ति स्मरेण बाणो धनुषीव योजितः १० केषामपि अयं भ्रुवौ नस्तः शलाकाञ्जनैः
निर्मिते च कान्ति भ्रुवौ राघनलेखयोर्यो नेत्रीव लीलाचतुरा मतङ्गः खचापसौन्द
र्यमदं ममाच कालिदासस्य भ्रूविलासयुगलं भाति नस्याञ्चञ्चलवल्लभः पञ्चहयेव
हविता नासा वंश विनिर्गताः ११ विलासिनस्य अयं नेत्रे नूनमाज्ञाकरस्तस्याः स्व
भ्रुवो मकरध्वजाः यन्त्रस्त्रेत्र संचारस्त्रचितेषुः प्रवर्तते १२ कस्यापि यासां का
टाक्षविशिखैः स्मरवीरेण ताडितः स्तनचेतन्यः सर्वस्वामो ह्यनेन मुग्धकामुकाः १३
शा· यदस्य सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषः तावदेवेन्द्रियाणां लज्जां तावद्वि
धत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव भ्रूचापाकृष्टमुक्ताः श्रवणपथजुषो नील
पक्ष्माण एते यावल्लीलावतीनां हृदि न धृतिमुषो दृष्टिबाणाः पतन्ति १४ बाणस्य

श्रा
१९४
194

नलिनेमलिनेविहरावतीस्वसानीसमस्थातीनदीतटे अपिवेजनमंजनांचितेविदथी
नकविगर्वडंबिंयं १५ ह्रीहर्षस्य ह्रीहर्षस्य अमयतिशरीरमधिकभ्रमयतिचेतः क
रोतिसंतापं मोहंचकुरुते विषमं वीक्षणं तस्याः १६ शिलासंघातेनोज्ज्वलः
धवलधारापरिस्रुतनिर्मातः श्यामास्विपविषमबाणास्वविशिखान् दृष्ट्वा श्रवणाव
तीर्णाकृतः कटाक्षानेणाक्ष्यास्तु निरूपितमोक्षं भवति १७ कुयोरपि अथना
ता श्रवणवासनामायाघनूनता स्वकृतकलात् तन्नासाभातिकामेनतूणीवाद्यो
मुखीकृता १८ विल्हणस्य त्वधामयोपिरोगशांत्यैनासाग्रमुक्ताफलकच्छलेन ।
अनंगसंजीवनदृष्टशक्तिर्मुखामृतंतेपिबतीवचंद्रः १९ वैद्यनाथस्य अथकर्णपाशौ
सौंदर्यपत्रेवकेंदोरुभंगीसंगभीतया सृष्टिवेतोथोभपाशाभ्यांपाशाविवमृगीदृशा ।
तालीदलेकांचनकर्णपाशेः अमारयंतीत्वतनुः कराभ्यां व्याजकर्णाननिषिक्तहारा
शिः शाणोदयातेनवकटाक्षबाणान् २१ विल्हणस्य ताटंकमप्यालरेखलाणयाङ
नाश्लेषाकनकचापविधने अर्वाक्श्रियांचंद्रमिवाभिभूयनंदीकृतंतारकचक्रवालं २२ ।

१९४

१५५

कस्यापि ग्रथकपोलौ श्रावमस्याविवेषमंडलमलंवकैंडविंवाहद्दिः ऊर्वेत्वपकजंभमाण
कलिकाकर्णावतंसत्किंयां नंत्वगः पवित्लयतीवहसतीवोत्सर्पतीवोल्लवणं लावण्य
ललतीवकांचलशिलाकांतेक लस्थले २३ त्रिविक्रमभहस्य ग्रथ्याधरः नवेषविद्रु
मच्छायोमहमार्गेश्वाधरः करोतिकस्यनोमुग्धेपिसाकुलितमनः २४ ग्रत्नेनापित्व
क्तेनसाधितेनप्रयोजनं ओष्ठहृदयसहायेनकान्तासेनजगज्जितं २५ रसवदमृतकः स
देहामृधुन्यपिनान्यथा मधुरमधिकं ज्ञाताचाप्यभ्रसन्ननवफलं सकृदपिदनमेध्यस्यः
सज्जनोनरविजनोवदनपहान्यत्स्वाडस्पात्रियादशनच्छदात् २६ केषामपिग्रथ्या
धरदलं ग्रपित्सगाद्गिनवाधरपलवेदर्थितं दंतपदंनभवमदः भवनमोहनमत्रपदा
किंतकिंनयंत्रमिदंस्मरयंत्रिणः २७ सर्वस्यैवहिवत्ननसयत्रणोर्थः परिहीयते दयि
तायरवत्नंनसत्रणंयातनर्घताः २८ कयोरप्यैतौ ग्रथ्यदंतकपोलौ ह्रियावियाय
श्रीनांश्चकपोलौकृतवान्विधिः नतलइसनिसंदविंदवोवदनावली २९ कपाल
कवेः यावयावत्कवलयदृशांव्यज्यते दंतपालिस्तावत्तावद्धिगुणामयरच्छायपाशो

श्रा
१९५
195

गाशोविः काचिन्नस्याः परिमलकलाहूतमत्तालिकोंत्पावक्रस्यासेव्रस्मतिस्तुङ्गः
श्रणामिकाप्याविरासो ३० कस्यापि ग्रथ्यास्मितं स्मयमानमायताद्याः किंचिद
भिव्यक्तदशनशोभिस्तुख्व प्रसमयलदाकेसरस्तुक्लमदिवपङ्कतेहृष्ट ३१ श्यामबालो
पहितेयदिस्मात्रताफलेवास्फुटविद्रुमस्य नेत्रोत्कर्षीदिवादस्मितस्याः नत्वोष्ठरी
लक्ष्मः स्मितस्य ३२ पत्नोकालिदासस्य प्रथमत्वं यदमरपातेः सिंधोरंतः कथंचिदु
पार्जितं सकलमपितद्वाचाकांतास्तुवैविनिवेशितं स्वरसस्तमनः स्वासामोदेशशीव
कपोलयोमसृणमथर्वैतिर्यग्भूतेविधृषबिलोचने ३३ नसास्तुवस्यातिमनोहरस्याः
कर्णेनशाक्तः सदृशोश्रियायाः प्रथापिशीतघ्नतिपात्मविंबतिर्मोयस्तुनभिनत्ति ३४ श्रु
नेनरंभाकृतवानेनपीयूषभानोः तुलयाधृतस्य उनस्मन्नूनंनश्रतिस्तवर्णायनाराः स्फुर
त्तिश्रतिमानखंडाः ३५ कयोरप्येनौ कोशाः स्फीतनवः स्थितानिपरितः पत्राणिडर्गे
जलेपत्रैर्मंडलमुन्नलेचिरमधोनीतास्तथाकंटकाः श्मान्छृष्टशिलीमुखेनरचनाहो
नायदनपद्मतयातिद्रोणावतिष्ठणापिनजितंस्तुगर्यत्वदीयस्तव ३६ विजकायाःयिका

१९५

समंदमंदमनसः कुकवेः कवितंयः स्त्रीसुवंचसमीकरोति भ्रूभंगविभ्रमकटाक्षनिरी
क्षणानि कोपप्रसादहसितानि कृतः शशांके ३७ श्रीधनदेवा ना घनाकाशचंद्रः सर
सिजदलंद्वंद्वसहितो गृहीतः पद्मायेकुटिलकुटिलैः सोपि तिमिरैः स्फुर्यांसुचन्द्रेवा
निशमथ संमोह— नंनी किमुन्मातालीयं वदत जगतः कांतेमुदिता ३८ कस्यापि प्र
येदयितामुखप्रतिममेनिर्मातमस्मिन्नपि व्यक्तं जन्मसमानमेतिमिलितामंचुरुटाः
वर्षति श्रात्महोहिणिरोहिणीपरिवृढपर्येकपंकेरुहः संकोचावादथडः स्थितसमनः
विधेसनखीलमुन्मीलितं ३९ सुरारेः सुकांतदेवस्वरतस्य मनिलितलोचनं ४० जि
तेंदुपद्मलावण्यंकः कांतावदनेजयेत् कस्याप्यथकोंठः कंठस्य विदधे कांतिमुक्ता
भरणतायथा नास्याः स्वभाववस्त्रस्य मुक्ताभरणतातथा ४१ शाकहेकुः मातं
गकुंभसंसर्गजातपातकशंकया स्नातीव मुक्ताहारोस्याः स्फुरत्कांतिजलेगले
वंधभानुपंडितस्य कंठस्याः स्तनवंधुरस्य मुक्ताकलापस्य श्रेन्यान्यशोभाजननाह्वयू
वसाधारणो भूषणभूष्यभावः ४२ ग्रयवारू दयितावाहुपाशस्यकुनोयमपरोवि

श्रा
१५८
196

यिः जीवयत्यर्पितःकण्ठेमारव्यसनपवर्जितः ४४ आसन्न शाद्वलविल्वलेकाश्लेरूपेनमनितिको
मलं स्खलत्केकाद्यवहेजेनहाङ्कलतिकाद्वये ४५ शाकद्रुहे: ग्रथकरो सुरचेश्वसमयः स्मि
किंऊरुस्तमानिहर्त्तमेतावशोकविटपस्यज्ञातरूलेन ग्रसैवतन्विनवपल्लवडंवरेशुतं
हारयिष्यसिनतुरुमयमेवपाणी ४६ न्यस्तानिदांतवलयानिकरेकथाचित्तानीउरवंड
शाकलानिममैषनर्के: ग्रस्तानिसर्वमृडुणाणिसरोजमेषामामोचवेनऊडितियन्तुः
ऊलीबभूव ४७ कयोरपि ग्रथांगुलः श्रंगुलीषुऊरंगमाप्ताःशोभतेमुद्रिकावलिः
श्रोतवर्षाणोः सुषिषोः स्ततोसूतमपरंपरा ४८ विज्ञानस्य त्वदीर्घीवागगपालिनोबाहु
पर्वमनोहरः नसाविरेजुरंगुलः कामिनांसंकथाश्रव ४९ शाकद्रुहे: ग्रथयत्नतो ः
नयननीरजकिंभवताकृतंसुरवधायीयदर्थंविपुराश्रिताः इतिवचोविनरीतमिवोन्नु
खंवरतेतोःस्तनकुम्भयुगंवभौ ५० सुषिषोरभिषेकहेमजलेषोहारश्रभावाहिनीव
क्राकोमदनोन्मदहिण्डतेः ऊंभोरतेः कांडकौ केदौबाहुमृणालिकायुगलयोरा
लीलनाम्फलेनवोरत्नसमुद्रकोवहतिमालावृरापक्षरांगोस्तनो ५१ सुकीचहृतः

१५८

स्वान्तश्च विफलयुग्मं यौवनतरोरयः शंकात्स्तं मदनकरिणः कुंभयुगालं समुद्रं मोगाय
मृतकलशयुग्मं स्तनकृतिनः जयति हेतन्वा नवनवपदांके विजयते ५२ केषामपि ।
मृद्वङ्गिकठिनौ तन्विपीनौ स्तनमण्डिडमुखौ अत एव वहिर्यातौ स्तदयानेपयोधरौ ५३
तन्वङ्ग्याः स्तनयुग्मेन मुखं वनप्रकटीकृतं हारायगुणितेस्यानेन दत्तमिति लज्जया ५४ ।
काठिन्यमंगे गौर्निरिविलेनिरस्तं कुचौ युवत्याः शरणीचकार अथः पतिष्यावतीव भीत्या
न शक्नुतस्तावपिहातुमेनत् ५५ यत्र मातितदंगेषु लावण्यमतिसंभृतं पिंडीकृतम्
रोदेशे तत्पयोधरतां गतं ५६ एकावलीकलितमौक्तिकके तवेन तन्व्याः समुन्नता
पयोधरयुग्मसेवा चक्रमेमोस्मियमिनामतिनिर्मलानि कंदर्पमुक्तशरयातहतानीत ।
राणि ५७ केषामपि अथ मध्ये वयःप्रकर्षाडपचीयमानं स्तनद्वयस्योद्वहनश्रमेण ।
अन्त्यतकार्श्यपवनजायतनाद्यामध्योजगामेति मेषतर्कः ५८ कुमारदासस्य कौ ।
वीगुणैर्विरचिता जघनेषु लक्ष्मीः लब्ध्वास्थितिः स्तनतटेषु चरत्नहारैर्नोभूषिता ।
वयमितीव नितंबिनीनां कार्श्यं निरर्गलमधार्यत मध्यभागैः ५९ रत्नाकरस्याः

शा
२१७
157

यद्वलित्रयं मध्यत्रिवलेत्रिपथे पीवरकुचचक्रवर्तेस्त्रयवलदृशां कलयति मदनपिशाचः
शुकपङ्क्तिमनागपिसंवलिते ८१ एकमेव वलिं बद्धा जगाम हरिकृत्तति तन्वाङ्गिवलिः
बंधेऽपि सैव मध्यमनमुता कयोरपि प्रथते रोमावली गंभीरनाभीहृदसन्निवेशरराजत
न्वीनवरोमराजिः मुखेन्दुभीतस्तनचक्रवाकचञ्चुच्युतशैवलमञ्जरीव ८२ लक्ष्मीधर
स स्रस्तुष्मिंल्लावण्यामृतसरसि नूनं मृगदृशः स्मरः शर्वप्लुष्टः पृथुजघनभागे निपा
तितः यदंगांगारागांब्रशमपिशुना नाभिकुहरे शिखा धूमस्येयं परिणमति रोमावलि
मिषात् ८३ कस्यापि प्रथनाभिः मन्पसमानलावण्यसारगर्भं मृगीदृशां प्रथयति
त्रिवगतो नाभिरत्थं चतुर्भुवः ८४ उच्चकुंभौ समाश्रित्य नरीतुं कांतिनिम्नगां प्रसाद
नस्तनो प्रष्टा हृष्टिनी मौनिमज्जति ८५ कयोरपि प्रथयति नितंबः तां नितंबस्थितिं दंति
हृद्भिपरिजनां गनाः कांचीनवनवंशेष्विप्रथमेनकुदर्थिताः ८६ विलासस्य सा
कथं न स्पृहणीयो विषयवनस्तन्नितंबविन्यासः धातात्मनापि विहितं विश्वसृजा।
गौरवं यत्र ८७ कस्यापि प्रथजघनं वपुरनुपमं नाभेरूर्ध्वं विधाय मृगीदृशो ललि॰

तललितं रंगान्यासैश्वरावमसादिव नदन्तु मदनस्ताविनिन्नैनेव प्रजापतिना स्वयं घटयुलघु·
फला स्थूलस्थूला कृता जघनस्थली ८८ चटकस्तनस्याः पद्मपलाशात्यालब्धा·
लवनं घनं हंसस्तावोभियो भित्ताशुभावं मनसायद्गः ८९ वल्मीककवेः प्रोघोरुः
पृथुपनु हन्तो मन्मथवाणपानैः शोकोविधातं ननिमोलयन्तः ऊरुविधाशाहिक·
थं कतौतौ विन्यासितस्याः समतेर्वितर्कः ९० ऊर्मावहासस्य मन्येतहृतूसंभाव्य
हृत्सर्वस्वहारिणौ वहतः स्पर्शान्तोहोतामनं गतं मनं गजाः ९१ विलासस्य।
जयेतदीर्घसंतापयजनस्याश्च रागिणः विनघोचकोतस्तोवंतत्रहेतविलोमता।
९२ शाकहृद्वैः हेमसंजविमालाभ्यांभानिजंघालनाद्वयं लावण्याकृतास्यानङ्ग
कमेन चस्तनुवां ९३ विलासस्य प्रथचरणयुगलं प्रमूलामममस्वर्णीतलाको
दिहृष्यंकिंयत इतिकोपादिवातात्राम्रपादयुगं ममृणोहृदाः ९४ जायतः कमला
लक्ष्मीयजयाहतदङ्गुतं पादद्वयसमन्ते भगास्तियेत्वकागतिः ९५ विलासो
मौ प्रथनत्वप्रोणिः तस्याः पादनखश्रेणीशोभनेन नखभ्रुवः रत्नावलीवला

शा
१९८

148

वरण्यरत्नाकरस्य भूक्ता ७६ विज्ञानस्य तदङ्गेनैव प्रपञ्चयकुटितमसकृत्त्वाथितंय·
त्मयैतज्ज्ञातं तस्मात्स्फुटंयद्दृशामविरतंज्ञाज्यमंतः कलंकः तत्सर्वेत्नमयतांमेश्वनव·
पिनकरोम्येवस्त्रवत्काऽतनस्याः गाढंलग्नंस्याप्शांकस्स्वरणनत्वमणिक्लमनापादयुग्म
७७ कस्यापि प्रथमगमने सलीलमिवमायाति कामिनीगजगामिनी उन्नतांघ्रिन।
स्वज्योति शुद्धैर्भवमिवार्चेति ७८ मारयंत्पाजनेसर्वेनिरापमनसंख्यया मांतगा·
नांगतिर्यो हस्त्वाहगासीदसंशयं ७९ कस्यापि प्रथयकांतिः सुंदरीसाभवत्यविवे
कः केनजायते प्रभामात्राहितवलंदर्पतेनात्रसंशयः ८० दंडिनः अवयवेषुपरस्प
रविवर्तेषु तलकांतिषु तन्वतोः अससमयंप्रविभागादति स्फुटं जगति निर्मितेव
तरीपिकः ८१ भीमसिंहपंडितस्य इति शार्ङ्ग· धरपद्धतौ एषगावयववर्णनं परि·
छेदः ९४ अथ समयस्त्रीस्वभाववर्णनं सादृश्यायैनीवाहदशाह्रषिताः समसेवते सु
दयंगतमेकेषामन्येषांचचक्षुषोः फलं १ प्रभाकरदेवस्य अवलोकनमपिसुखय·
ति कुवलयदलचारुनयनायाः किमुतरचितसमानंसरभसमालिंगनंतस्याः २।

१९८

कस्यापि स्तनयुगमतीवतुंगंनितंबोमध्यःसमुन्नतंजघनं इतिविषमेहरिणाक्ष्यावद्भ्रमन्विवेकः
स्खलति २ रुचिरेणचंद्रकांतेनमहानीलैःशिरोरुहैः पादाभ्यांपद्मरागाभ्यांवेजेवतनम
यीवसा ४ सन्यस्तभूषाण्यपिनैवबनितंवविनापिहारेहमस्तीवकांता मदंविनापिस्खलिती
वभ्रौवैवंविनाव्याहरतीवहंसा ५ व्याससम तदंकंयदिसुदिनाशशिकयोतवेत्मितंका
स्तथानवक्रत्वर्थदिदारितंजवलशैःनाक्षेत्रिरोपिस्तव्रह्म थिक्रांदर्पथनभुवोयदिवनेकिंवा
वक्रभूमद्वयस्तंपुनरुक्तवस्त्रविभवैःस्वर्गेकमाहृदमः ६ सोवक्रमृगलांछनेयः
दिभवेदिंदीवरेवक्रतामाधुर्यंयदिविद्रुमेतरलताकंदर्पचापेयदि रंभायांयदिविभ्र॰
तीपगमनंश्यामोपमानंतदातहुक्रांतङदीवरांनदथवस्तज्जूस्तहृद्युगं ७ यतोयतोया
तिकंचुकेततस्ततःस्वर्णमरीविहृष्टयः यतोयतोस्यानि पतंतिहृयः ततस्ततःस्पा
मसरोजहृष्टय ८ श्रुत्कर्णानितंबभागोत्तामममध्येसमुन्नतंकुचयोः श्रत्यायतंवयनयो
र्ममजीवितमेतदायाति ९ श्रव्याजसुंदरीतांविज्ञानेनाद्भुतेनयोजयता उपकारिणा
ताविधात्रावाणाःकामस्यविषदग्धाः १० वेणीविडंबयंतिमनमथब्रतालीमंगीक

शा॰
१५८
२

१९४/२

रोमिरुणामिंदवमासमस्याः बाहूमृणाललतिकाश्रियमाश्रियेते शृंखानशृंखयतिका।
मथारान्कटाक्षः ९ कालिदासस्येमौ नदातदंतस्यविभतिविभ्रमंविलेपनामोदमुचः
स्कंधबंधः इयस्फुरत्कांचनकेनकीदलान्तवर्णामस्यस्मृतिमीरभयदि ११ शार्ङ्गधरस्य
आलोक्यचिकुरनिकरंसततंतमनोपिवासयोगं तेकामोनिलंनिसंगंपविवृत्यपराप्नु
यातिसाशंकः १२ कामराजस्य भ्रूयुग्ममनुश्चैर्थनुहाक्कितजयावाणाकटाक्षाः कुटिला
नितांतं तथापिमूर्नास्यदयंभिनत्तिकोयंविलासोवनिताजनस्य १३ भूपहूवंधनुवपाः
गतवेगितानिवाणाःशरणाःश्रवणपालिविनिस्ववेणा तस्यामनंगराजेय जंगमदेवताया
मस्त्राणिनिर्जितजगंतिकिमर्पितानि १४ जयदेव वेणीवेल्लरणमकरांकिमुबलनेणी
दृशोमध्यमसंव्यानंकिमिदंविहतिविषमाहासःस्तनाक्षमते नृत्यंतीवकिमंतिकेवलि
तयोःस्निग्धादृशोःकांतयः साकूतस्मितगर्भितंकिमुत्रवंवक्त्रंसरवींवांछति १५ शा॰
धरस्य इतिसामान्यशृंगारेसमस्त्रीस्वरूपवर्णनंपरिच्छेदः ५५ अथविप्रलंभकशृंगारेः
प्रियप्रस्थानावस्थाकथनं मनसिविशतेसकोपितापःप्रसारयितिवाडूवमांतरस्थिते

१५८
२

पि सरस्तिज्ञमकरंदगंधबंधुर्वहंति यदैवशनैः शनैः समीरः १ श्रायाते श्रुतिगोचरं प्रि
यतम प्रस्थानकाले जनान्नल्पातास्थितया ततदाननमलं दृष्टाचिरं मुग्धया सो संहृष्टम
त्सुनिर्भरगलद्वाष्पांबुयैतांतथास्ववक्त्रं विनिवेशितं भर्तृदृशे दयेनिः श्वासकं तन्यते २ क
स्मापि गंतुर्विवृत्तडदये स्वरसप्रवृत्तवाष्पहितनिनदश्रमज्ञानकणा निद्रां जलैः शिशिरैर्न
यनाम्बुवारैः कांताननं दृशि शिखरे पतितैर्जहार ३ स्त्रुतिस समुत्स्वानात् कांते कथंचिद्गद्गदि
तश्वयाणे नयनं विनश्राविव हार्दितांगी तत्स्त्रमालोक्य कदागतोसीत्यालिंग्य मुग्धयाश्रु
दमासमासादे ४ लज्जां विहाय हृदितं विधृतः पटांते मा गास्त्वमित्युदितमंगलया मुखेवा
लाः स्थित्वापुरः पतितमेव निवर्तनाय प्राणोप्यसे व्रजति किं न कृतं कृशांग्या ५ दृष्टः
कांतवनेत्रयाचिरतं बद्धांजलिर्याचितः पश्चादंशुकपल्लवेन विधृतो निर्व्याजमालिं
गितः इत्याक्षिप्य समस्तमर्थमचुरोगंतत्प्रवृत्तः शठः पूर्वं प्राणपरिग्रहो दयितया मुक्तस्ततोल
तोवल्लभः ६ श्रमकृतकस यामीतिप्रियपृष्टायाः प्रियायाः कंठवर्त्मनि वचोजीवि
तयोरासीत्पुरो निःसरतोरणः ७ लग्ना नांशुकपल्लवे भुजलता न द्वारदेशोर्पिता नो

या
१९८
३

198/3

वापादयुगेनयानिपतितंतिष्ठतिनोक्तंवचः कालेकेवलमश्रुदालिमलनेगंतंप्रहतःप्राणः
स्तव्यावाष्पजलौघपूरितनदीपूरेणरुद्धःप्रियः ८ भ्रमरुकस्य प्रवृत्तविवर्तितोमध्येवाक्यस्ता
नोपिपयेणावाकिंतुतस्मकलेयानेप्युज्झितप्रियत्वमिहैष्यसि इतिदिनशतस्याप्यंदेशाप्रिय·
स्य—यासतो हरतिगमनंबालालापैःसवाष्पगलज्जलैः ९ अलमलवासदेस्य हृदं।
हृदविनिर्गताद्धिनगरादेषकुमःक्षीववात्स्मादेवनिवर्त्यतामितिशनैरुक्ताधरेणप्रि·
या गाढालिंगनवक्रितस्ननतढाभोगस्फुटत्कंचुकीत्योवःस्थलमस्त्रपूरितहयाप्रस्थान
भंगःकृतः १० इतिप्राप्रियस्थानवर्णनंपरिच्छेदः १८ अथनायिकाप्रतिनायकवा
चनादिकथनं स्मर्तव्योहंत्वयाकोतेनस्मरिष्याम्यहंनव स्मरणंचेतसोथर्मस्तच्चमेम।
वताकृतं २ स्मर्तव्यावयमिडदस्वदत्तंमुखविप्रस्तावतोपित्वयासत्यंनाथयदिप्रदास्यति·
विधिर्जातिस्मरत्वंमम एकस्मिन्नपिजन्मनिप्रियतमेजानातिस्मरत्वंकथं प्राणाःपांथ
समंत्वयैवचलिताःकाघापिजन्मेकता २ कस्यापि अथनायिकंप्रतिनायिकोक्तिः
गच्छगच्छसिचेत्कांतपंथानःसंतितेशिवाः ममापिजन्मतत्रैवभूयाद्यत्रगतोभवान् २

१९८
३

महिष्येविरहेनाथदेहदर्पांजनंमम यदत्तानेवेकंदर्पः प्रहर्तुंमांशक्नोति ४ एतेमेदं
ष्ट्रिनः लोलैः लोचनवारिभिः सशपथैः पादप्रणामैः परैरन्यास्ताविनिवारयंतिकृपणाः
प्राणोस्वंयप्रस्थितं श्रुणणाहंव्रजमंगलस्तदिवसः प्रातःप्रयातस्यतेयत्स्नेहोचितमीदृशं
प्रियतमा निर्गतः श्रोघास्मि ५ अमरुकस्य अथनायिकंप्रतिसखीवावाक्यं याविंबोः
ष्ठकैः क्वचिद्रुमनाणिः स्वल्पेपितांलब्धवान्हासः श्रीसहदैर्घोलपोभिरपिकिंतुक्तापकाः
लैर्भूयते नतत्कांतिः श्रातशोपिवञ्चितपतेहेंमंः कृतानेत्तस्यानितस्मकावत्तमयीप्रयाः
सिदयितोकसैथनायाप्रता ६ शिवस्वामिनः उद्यद्दीधितिदंडैरावबद्धयिग्रत्नीणां
यांग्या ग्रथिचेष्टांतदिकृपिंवर्द्धन्तस्तुषिस्तवेद्देसाद्दिषिप्राहषि मामांगुवजचायसंननपा
नद्राघ्याऊलांबालिकाकालेकालकरालनीलजलदव्यालम्मभास्वनिषि ७ वाणभ
हस्य इतिषष्ठः नायकादिवचनकथनंपरिच्छेदः ५७ अथविरहिणावस्थावर्णन सा
शाभृतनपल्लवेषपांकेमकरंदस्यतिवारणीसरोजे अपिचासममकङ्कणान्मृहेतेतिलज्ज
ऋमसकृदंचपकोयदाक्षि १ विश्रम्याविश्रम्यवनद्रुमाणांछायासुतन्वीविचचारका

ग्रा
१९९
199

चित्रं तन्नूनमेवायेण करोत्कुनेन निवारयन्ती शशिनो मयूखान् २ अस्तमितविषमसंगमभङ्ग
लितनयनोत्पलास्रुः स्मरति ध्यायति किमपि लज्जां नितरां योगाधिरूढेव ३ कस्यापि
परिम्लानं पीनस्तनजघनसंगादुभयतस्तनोर्मध्यस्यान्तः परिमलनमप्राप्य हरितं इदं वा
स्तं न्यस्तं स्थभुजलतातेपचलनैः कृशांग्या संतापं वदति बिसिनीपत्रशयनं ४ श्रीह
ष्टस्य दह्यमानेपि हृदये मृगाक्ष्या मन्मथाग्निना स्नेहस्तथैव यतस्यान्तदाश्चर्यमिवा
भवत् ५ लिखति न गणयति लिखति निर्भरबाष्पाम्बुधौतगंडतला अवधिदिवसाव
सानं माभूदिति शंकिता बाला ६ मालिकायाः प्रयाते त्वं भानौ श्रितशकुननीडेषु
तरुषु स्फुरत्संध्यारागे शशिनि शनकैः कस्य सति च प्रियप्रस्थानाख्यानादिपुरणावैरहि
त्वं किं तिष्ठसि तदावध्यं तन्व्या मरणमपि यत्रोत्सवपदं ७ मल्लहस्य सा तोरणांति
कमुपेत्य दिशो विलोकयन्तिः श्वसदीर्घमुपथाय करं कपोले मन्त्रावर्त्तनेपुत्रः तपवस
संभ्रमाद्वात्वासनेह लिखिते त्रन किं किमासीत् ८ प्रष्टीधरस्य भ्रांतः पांथपङ्कि
त्वयान पथिकः कश्चित्समासादितो बालेन कषातानि कीदृषाश्शतिप्रख्यायतावह्य ।

१९९

भः॥ यं गेहं दृष्ट्वाग्रमदाज्ञनस्य भवनः स्फारीभूदालोचने सखि यो दयितो ममेति पथिकायावे।
घ्नमोहं गता ॥ ४ ॥ रथ्यारजोधवलितधूसरतां गयष्टिकश्चितितः स्मरशिवृत्तकनिर्दूणस्य ।
उत्कैवमेकगगनमायननमायतनाहृयायांघ्यन्वियायकदितंकस्तांगांदिनांते ॥ ९ ॥ कस्यापि
नन्वंगणागुरुसन्निधौ नयनयोर्यद्दाविसंस्तंभितं तेनांतर्गलितेन मन्मथशिखी सिक्तो वि-
योगोद्भवः मन्ये तस्य निरस्यमानकिरणस्येषानुविनोद्भूताम्भासामोदसमागतालिसव-
र्णव्याजेन धूमावलिः ॥ ११ ॥ कस्यापि मुग्धायाम्भासमसमागतेनैपुलिसमिसि प्रियतमेनतस्याः
णि संस्पर्शिनेरामांचांचितयाशरीरलतया संभाव्य कोपात्किल मामावल्लभसंस्पृशेति
सहसा न्यूनं वदंती मुहुः सख्यानो हसितास्य चिन्नमसखा तस्ये शोचतामिन्वत ॥ १२ ॥ कड्स-
पत्तानिनिः सहननेरसमंजसानि न्यूनं मनः पिशुनयानिगताग्ताताति पतेच तीरजवा।
वः प्रथयंति तापं मालेविनोज्झित लरूपितैः प्रवालैः ॥ १३ ॥ कालिदासस्य शीघ्रं भूमिग
हे रटहागवसतिं प्राशेः किमु क्रीडसि माम्नो पश्यसि किं न देवहनकांज्योत्स्नां गवाक्षो
दरे इत्यं मन्मथनीव संज्वरजुषां गेहेषु वामभ्रुवां मुह्रं ब्रेतिकुरंगलांछनमयाद्दीनांस-

शा
२००
200

स्वीतांगिर १४ विज्ञाण शाय्या श्चामयीपराममयत्ताग्गंगार्पशाा दत्त्वने तामंत्संतिक
नालहंतनलिनीपत्राणिदाहोष्मणा न्यस्तंवक्त्रे मंडलेमलनजंशीशांतिदं हृषपजेका
यादाश्लमवंतिफेनिलमाखामूषाम्हणणलांकरा: १५ मदनदहनश्चाल्कांतकांताक्र
चाननवलयबंपकेगाढवद्धाविलाज्ञि उपरिवितनपत्तोलद्यतेलिर्निमग्नशारवा
ज्वरमेषोरेषश्रवावशेषः १६ इतिशा• विरहिणावस्थावर्णनंपरिच्छेदः ४० अथनायि
कांप्रतिसखीवचनं पद्मायश्चितात्रिबिंडनिकैरेर्ज्ञकाफलस्पर्धिभिः कुर्वन्याद्वरहा
विरुदयेहारावलीभूषणं बालेबालमृणालनावलीभूषयालंकारकांतेकरेवि
न्यस्यानननायतात्तिस्तकतीकोयंत्वयास्मर्यते १ कस्यापि श्रासन्नामवलंब्यकेसर•
लतामेकेनश्चाङ्क्लांसवानिःसदयानितंबफलकेकृत्वाकरांभोरुहं श्रामीलन•
यनांयवानसलिलेसाच्यस्पनिपस्पवाकस्पदंहढसौरस्यदंप्रतिदिनंयन्नत्वयास्मर्यते
प्रलमचलितैः प्रेमार्द्राईर्मुहुर्मुकुलीकृतैः क्षणमभिमुखैर्लज्जालोलैर्निमेषपराङ्मु
खैः हृदयनिहितंभावाकूतंवमद्भिरिवेक्षणैः कथयसुकृतीकोयंमुग्धेत्वयाद्य

२००

विलोकयते ३ भ्रमरकस्य उद्यद्भ्राननमुल्लसत्कांचनदंलोलभ्रमत्कुलतंखेदांभः स्तनपि।
तांगयष्टिविरालक्ष्मीडंसरोमांचया धन्यः कोपियुवासयस्यवदनेव्यापारिताः सांप्रतं॰
उत्येडूयमहाब्धिफेनपटलंश्रव्याः कदानलक्ष्दाः ४ धनिकस्य भामिनिमदनः श्री
मानेषत्वयायदिल दृणेकिमस्मुत्थिविध्यासीतिभ्रजामिनिजालये यदमपिमकरोथ।
तातैरेष्यंकेवशरासनं नदपिपविनोदृष्टिदैयाजनः सखिनागराः हन्तमतः स्मृये।
दैलतिकांनिधायनक्षतोहारोपरोयस्त्वयानीलन्नाक्रदतीगतासित्भसान्तस्योनवी।
यांत्रुके कालेस्मिन्क्रस्वमाकवेविगुणितप्रेमोत्सवेवागिरांगच्छत्वंयतएवमूढ्ढस्य
दयेमुक्तस्त्वयावल्लभः ५ दोलेतिकाभीमस्य विश्रांतोदिवसस्तटीमयमटस्पत्ताच
लसांशुमानूसंभ्रंसक्ररितांयकावपटलेलंबालकाघोरभूत् पसंतविषवेसमनःश।
शिनुविहारस्थलीतोरणास्त्रमालंवितवाहुवल्लिरुदतीकिंत्वपथः पश्यसि ७ रुदा
तिपंडितस्य गोपायंतीविरहजनितंदुःखमग्रेगुरूणांकिंत्वंमुग्धेनयनविसृतंवाष्पपू
रं करोषि नक्तंनक्तंनयनपटलेवेषधाइीकृतस्तेषाघैः कांतः कथयतिदशामातपे।

शा
२०१
२०१

शोच्यमानाः ८ मुखंपांडुक्षामंनयनयुगलंबाष्पाकुलंततः त्वामागतमविशदंधैर्यविगम
मः मियंमुक्ताभूछिकथयमितमेसाववचनात्तवस्थावैनेयंतवमखिमुहूर्तेनपतिता ॥
श्वाहारैविरतिःममयविषयामेनिवृत्तिःपदानासाग्रेनयनंयदेनदपरंयच्चैकनिष्ठंमनः
मौनंचेदमिदंचशून्यमखिलंयद्विश्वमाभातितेतद्ब्रूयाःसखिवियोगिनीकिमितिभोःकिं
वावियोगिन्यस्मि २ राजशेखरस्य इतिशा॰ नायिकाप्रतिसखीवचनवर्णनंपरिच्छेदः
५५ अथवियोगिनीप्रलापः प्रस्थानेवलयैःकृतंप्रियसखैरस्रैरजस्रंगतंधृत्यानक्षण
मासितंव्यवसितंचित्तेनगंतुंपुरः यातुंनिश्चितचेतसिप्रियतमेसर्वेसमंप्रस्थितागं
तव्येसतिजीवितप्रियसुहृत्सार्थःकिमुत्सृज्यते १ अमरुकस्य स्वयमप्रामदःखेदायः
सडनोतितविस्मयः तेस्मरप्रामदाहोपिदहसीतिकिमुच्यते २ कस्यापि वरमसौदि
वसानएवनिशानतुनिशेववरंनएवनदिनं उभयमेवमखिव्रजतुद्वयंयप्रियतमेन।
नयत्रसमागमः ३ कस्यापि अवतिवियुक्तेपेतिमांननिद्रागारामयतितस्यगुणानमनो
नदोषान् विगलितरजनीनसंगमाशाव्रजतितनुस्तनुतांनचानुरागः ४ विज्जका

२०१

स पंचत्वंतनुरेतुभूतनिवहः स्वंस्वंविशन्त्वीप्सितंयाचेत्वांद्रुहिणप्रणम्यशिरसाभूयोपि
भूयात्क्रम तद्वापीषुपयस्तदीयमुकुरेज्योतिस्तदीयालयव्योम्निव्योमतदीयवर्त्मनि
धरातत्तालवृन्तेनिलः ५ आकाशपोलेः हारोनारोपितःकंठेस्पर्शसंरोधभीरुणा इ
दानीमंतरेजाताः सरित्सागरपर्वताः ६ वाल्मीकिमुनेः मृगयासुनैवदविधुंत्वद
किंवदामिकिमुत्क्रवाञ्छसिमुग्धेपतितंशशांकं असमर्थबिंबगलितेमत्तथारसेनसंधा
नमेतिनवकिंनजरत्कबंधः ७ विक्रमस्य विद्युद्विसत्वीसंवासोयंशिखीवह्निमा
निलोविषमिवतथारश्मिर्यस्मिन्दुनोतिमनोगते हृदयमदयेतस्मिन्नेवंपुनर्वलते
बलात्कृचलयदृशांवामःकामनिरंकुशः ८ जयदेवस्य विरमतविरमतसख्यो
नलिनीदलतालवृन्तपवनेन हृदयगतोयंवह्निःझटितिकदाविज्वलत्येव ९ कस्मा
पि याःपश्यंतिप्रियंस्वप्नेधन्यास्तास्सखियोषितः अस्माकंतुगतेकांतेगतानिद्रापिवै
रिणी १० विभेमिसमस्विसंवीत्यभ्रमरीभूतकीटकं तद्ध्यानादागतेपुंसितेनसार्द्धंरतिः
कथं ११ यास्यामीतिसमुद्यतस्यवचनेविश्रब्धमाकर्णितेगच्छन्दूरमुपेक्षितोमुहुरसौ

शा
१०२
२०८

अहत्पतिस्तत्रापि तद्भुवो पुनरागतानामिभवने प्राणानापवस्थिताः सख्यस्त्वि इत जीवित-
व्यसनिनी दंभादहृतो दिमि १२ केषामपि इदानीं नीचाभिर्द्धनइवभाभिः परिवृतोम-
मास्वर्ये त्वर्यः किमुस्मावि रजन्याम् उदयतोग्र यं शु स्थेचं द्रः विमितिमयितां पंथकटयतस्तना
थाना बाले किमिव विपरीतं न भवति १३ दृष्टिकस्य यात्रामंगलसंविधानरचनाया
ये सखीनां गरो वाच्यांत पिहितेजनेगतजनेन तद्गत स्वस्तमंडले प्राणेश्वासमदी नणा।
पितहशः ह्लादति कामतः किं त्रीडाहतया मया भुजलता पाशेन कंठेर्पितः १४
कस्यापि इतिषा· वियोगिनी प्रलपनं परिवित्दः १५ अथ नायिकं प्रतिदूती वचनं
अस्मजिते वास्तविरीदकन्या किं पन्नपानेन मनो भवस्य यथस्तदूतीसंवचसो किदग्धा
दासः पतिः पादतले वधूनां १ विद्गणस्य दूतीत्वितकसीयुवाम चपलः शणमास्त्र
मोभिर्दिशः संदेहः स वहस्य पक विपिनं संकेतकावासकः भूयो भूयइमेवसंतम
रुतः चेतो नयत्पथा गच्छतेमसमागमायनिपुणावत्तं ततेदेवता· २ कस्यापि न
नुसंदिशोति सहृदयोदित यात्र पयान किंचन किलाभिदये निजमेवितं तं मदमनिशं·

१०२

निशितैः कृशितं शरीरमशरीरशरैः ३ मा यक वेश्म गणेश विज्ञमिति यं मदीयान त्रैवनीया
दिवसाः कियंतः संप्रत्ययोग्यस्थितिरेष देशः कारायदिंदोरपि नापयंति ४ वल्लभस्य
जीवामीति वियोगिनीय दिव देन्नेनेवहना कथाश्रयस्मरोस्यमविष्यतीतिमरणे कालात्य
यः किंकृतः आगंतव्यमिहेति संप्रति मम विसंभावनानिः फलाशानः संप्रतियाहि नास्मि
लिखितं तद्दूहियनेत्तमं ५ लोण्णिलकस्य प्रबलत्वं मनविघ्नानियतं तमभगत्वमेवा
ज्ञानासि मन्मथशरानिनतमेस्य दिमेकथमन्यथा वसामि ६ कस्यापि उहस्यापिस
त्वीवचः सतु चिंतासूतस्य जपलाज्जामलं भितवाङीतिमवं निरस्य च निजं सौभाग्यगर्वं मा
नाक्ष आज्ञाकेवलमेवमन्मथगुरोरादाय नूनं मयात्वं निःशेषविलासिवर्गगणनाचू
डामणिः संभूतः ७ इति श्री नायकं प्रति दूती प्रेषणं परिच्छेदः १० प्रियवियोगपव
स्यावर्णन प्रलापाख्याने देशेरंनरितः पानेष्वसरितामु वीरुहां कानने यंत्रेनापिनया
तिलोचनपथं कांतेति ज्ञानन्नपि उद्ग्रीवश्चरणार्धरुद्धवसुधः प्रोन्मृज्य सास्रे दृशौ ता
माशांपथिकस्तथापि किमपि ध्यायन्मुहुर्वीक्षते १ सानन्वीनितिघनस्तनी नितिविकस

शा
२३
203

नीलाब्जनेत्रेति च स्वैरं संचरतीति वक्ति मधुरां वाचं विचित्रामपि इयं विद्रुमपाटलाधरपुटा।
सीमंतिनी ध्यायतो रोमांचोकदंबितस्मितं प्रलपितं पांथस्य संजायते २ कयोरपि प्रिया।
विरहितस्यास्य हृदि चिंता समागता इति मत्वागतानि द्राक्केकानल्पमुपासते ३ शीला।
महारिकायाः कर्पूरांबुनिषेकभाजि सरले वंभोजिनीनां दलैरास्तीर्णेऽपि विवर्तमानव।
पुषः स्तनस्रजः स्रस्ता वै मंदोन्मेषदृशः किमन्यदभवत्साकाव्यवस्थानदा यस्याश्चंदन
वेदचंपकदलश्रेण्यादिवह्नीयते त्रिविक्रमस्य प्रथावियोगिनः प्रलापाः यदि प्रिया।
वियोगेपि कथने दीनदीनकं नदिदं दग्धमरणान्मुपयोगं क्व यास्यति ५ दग्धरणस्य।
दिव्यवल्लरहं जातः स्मरावेगाणापि च वल्लभा इहस्थापि न पश्यामि देशांतरगतो प्रिया ६ दै
र्घमित्रस्य नपुंसकमिति ज्ञात्वा तातप्रति प्रहितं मनः नष्टं तत्रैव रमते हताः पाणिनिमा
वयं ७ कस्यापि न्हनमयं मे पापः कांतः विरहो रसायनीभूतः वर्षसहस्राण्यपि।
कान् यामि कथमन्यापि दिवसान् ८ भ्रमयज्जलदानंभोगर्भान्भमोचयच्चातकान्
कलयच्छिखिनः केकोत्कंठान्कटोवरयकेनकान् विरहिणिजने मूर्छां लज्जाविमो।

दयति व्यायामकर्कशा पुनः संज्ञा व्याधिविधायकिमीहसे ९ भवभूतेः जाने कोपपराङ्मु
खी प्रियतमा स्वप्नेपि दृष्टा मया मा मां संस्पृश पाणिनेति रुदती गंतुं प्रवृत्ता ततः नो याव
त्परिरभ्य चाटुकशतैराश्वासयामि प्रियां भ्रातस्तावदहं शठेन विधिना निद्रादरिद्रीकृतः १०
निद्रादरिद्रस्य नमे महाविरहदवाग्निशिखावलीभिरापांडुरे स्तनयुगे जघने प्रियायाः
मन्मार्गवीक्षणनिशासु न दानहृष्टैर्नूनं क्लमिक्लमितिवाष्पकणाः पतंति ११ क्लमिक्ल
मिकारनस्य नमेडः त्वं प्रियाहृदये न मेडः त्वहृदयेति सा इति निश्चितस्य शोवामिव यस्तस्या
निवर्तते १२ वाल्मीकेः इतो विषफणिजस्य कृतिनमम कांतरलापयति मामितः केका
नेकाहरति '''''''' निर्दयमिदं इतो वामः कामः प्रहरति तमुद्रुः शुचितरारोगतसितवहू
रेचपलनयने प्रेयसि यत्नः १३ गोविंदस्य केशैः केसरकालिकामपि पिचितं यावि भ्र
तो विद्यते यानातेभ्य विलेपनं चनमपि त्वत्तनसोऽकृत्वमा दीपस्यापि शिखेव नवासा
भवने यात्कोपि यावीजितं तापं साविरहस्यनलस्पर्शहतः सोऽकं कथं साह्यते १४ का
साषि प्रपसरति न चलक्षोनम्रमात्वीवजनि रियं न च याति नेति निद्रा प्रहरति मदने।

शा
२०४
204

तिङः विलासं च तनवङ्गशोभितश्रवीभवं स्वपायाः १५ त्रिविक्रमस्य स्फुदिविमलं ननायितायं
भुजंगमनायकः कावलम्बदलश्रेणीकैवेनस्मागरूलफतिः मलयजरजोवेदंमस्माखु
यावद्दिनेममयिस्मरहरवन्द्रवभ्रांतानं नाक्कथाकिमथावसि १६ पाणोमाजरहुत्साधकमनु
माचोपमा चोपमा गोयगृक्कीईनिर्जितविम्बमूर्छितजनाचानेनकिंपोकर्षं नस्यापवस्तु
गीहशोमनसिजश्रेवन्कदाना शगाश्रेणी जर्जरितंमनागपिमनोस्यापिसंधुत्सते १७
जयदेवस्यैतो यदिस्मरामितां नत्वीजीविताशाक्कृतोमम अथविस्मरन्यजीवामिजीवि
तव्यसनेनकिं १८ कस्यापि पादांगुष्टेन भू[illegible]किषालयरुचिलासमपदेशावनतीमयि
स्मितशावलेलोलतारे वक्रीकृतभ्रमीषत्स्फुरदधरपुटं वाक्यगर्भं दधाना यन्मांनोवा
चं किंचिन्स्थितमपि श्रुतोमानसंतनुतेनोति १९ कस्यापि ब्रीडयोगान्नतवदनया
सन्निधाने गुरूणांबंधोत्कंपस्तनकलशायामन्युमंतर्निरुद्धा निःश्वस्तंकिमपि न
तं यापतत्वग्नास्फुरत्ज्जवाष्पंमय्यासक्तंचकितहरिणीहारिनेत्रत्रिभागः २० ब्रह्मयशस्वि
नः याताःकिंनमिलंतिसुंदरिपुनश्चिंतात्वयामत्कृतेनोकार्याशान्तरामहाशासिकथय

नेवंसवाष्येमयि लज्जामंथरतारकेणनिपतत्पीताश्रुणांचक्षुषाहष्ट्वामांहसितेनभा·
विमरणोत्साहस्तयासूचितः २१ कांतामुखंसुरतकेलिविमर्दसंज्ञानद्यमेकणविक्रु
रितंतनोंते आपांडुरंविलसदर्द्धनिमीलिताक्षं संस्मृत्यमेहृदयकिंशतधानयासि २२ ।
अद्यापितस्यचलकुंडलहष्टगंडंवक्त्रंस्मरामिविपरीतरताभियोगे आंदोलनश्रमजल
स्फुटसांद्रबिंदुमुक्ताफलप्रकरविच्छुरितंप्रियायाः २३ निद्रार्धमीलितदृशोमदमं·
थराणिनाप्यर्थवंतितवनामनिरर्थकानि अद्यापिमेमृगदृशोमधुराणितस्यास्तान्य·
क्षराणिहृदयेकिमपिध्वनंति २४ अद्यापितांकनकचंपकदामगौरींफुल्लारविं·
दवदनांतनुरोमराजिं सुप्तोत्थितांमदनविकललालसांगींविद्यांप्रमादगलिता·
मिवचिंतयामि २५ अद्यापिसामनसिसंप्रतिवर्ततेमेरात्रौमयिक्षुतवतिक्षितिपा
लपुत्र्या जीवेतिमंगलवचःपरिहृत्यकोपात्कर्णेकृतंकनकपत्रमनालपंत्या २६
विह्लणसैते आसन्नमार्गसतिलंघनतेनमूर्ध्नापश्चात्मसंगवलितेनमुखेनयांत्या ।
आरोपिताःकतिपयेमयिपंकजाक्ष्याकूतहाससमनतिप्रकटाःकटाक्षाः २७ क

शा

२०५

205

कस्यापि श्रुतं तस्याः स्मितस्मेरं किंचिद्वलमं हृतं मदालोकनलोलातसस्पृहामन्येऽत्रा
धावुध्याः २८ इति शा० धवस्य इति शा वियोगएवस्याव्यानंयपरिच्छेदः १२ अथ तस्याः क
स्यायेहस्ताक्तिः सा सुदनमवविवहे सुनत्रुविरयन्मात्रलोचनासपादि एतावतीमवस्थां
यातमद्दिवसैर्विरयन्मात्रैः १ कडस्य श्रेणेनगाज्वरज्जनवहमस्तुपिथ्यानमुद्राकैकणीवः
करकिसलये दीर्घसायीकपोलः श्वसेवेणीजचपरिसरे चंदनं वाचिमोनं तस्याः
सर्वास्थितमपिनतत्वां विना क्वापि चेताः २ होमेंऽस्य रदहीनां तांबूलं परिजनवा
चोभिः कथमपिस्मरतंपतमुत्वासभक्ताविगतनायामपिनिशि तथैवास्तिहस्तः का
लितफणिवल्लीकिसलयः कंथैवासं तस्याः क्रमुकफलफालीपरिचितं ३ विल
गस्य ऊरुसमधायने पंथा नाममत्यंतं स विवर्तनं प्ससमनपवनेः घणामच्छायो बभूव स्तवि
जनः स्पदयनिहितः शीतो लेपः समीनिर्वं वकरोत्महहक्काठिनावस्यां तस्यास्तवये
वसुपेत्तणे ४ गलेपिकामूर्छा भवतिपुनर्नवेत्यायदनयोः किमप्यासीन्मध्येवा
भरासकलायामपिनिशि लिखत्यालत्नस्याः ऊरुसमधावलेखनवकृतेसमासि

स्वस्तीति प्रथमपदभागोपि न गतः ५ तस्या महाविरहवह्निशिखाकलापनेतस्थितो
सिरुदये सततं प्रियायाः शालेयपीकुसुमस्य दिसाहकपालो बालानलं वसतिनेवा
(वि)लतदीये ६ कथोरपि दृष्टेचंद्रमसि प्रफुल्लनलनमसि वोमांगरासेयसि स्फूर्जन्निर्म
लतेजसि त्वयि गतेहं निजप्रेयसि प्रवासः कैरवकोरकीयति गुरुर्विनस्यानलराजीयति
नीरेदीयति मन्मथो मृगदृशो हंकांडकांतीयति ७ मल्लटस्य आवासाविपिना
यते प्रियस्य विसालापिजालायते तापो निःश्वसितेन दावदहनज्वालाकरालायते
तापितनद्विरहेणाद्दृतहरिणीरूपायते हा कथं कंदर्पोपि यमायते विरचयन् शार्दू
लविक्रीडितं ८ तारामपि विरहः प्रणयनेहेन घनामीलनखिन्नयानयाते वसं
ति कथमसौ रसालशाखां विरहेण विलोकयतु मुग्धितायां ९ जयदेवसौमो प्रेमाति
मेदहत कांतविप्रयोगवह्निः सरसत्यं प्रियतमास्यादिवर्ततेयः श्लाघ्यागाधाशाशि
(री)गलदस्तवारिधाराभिपूरमभिवर्षति स्य तप्रदेशं १० सखिभिन्नाया चेत्स्वगत
शिरस्त्वामिदमहं नचेदस्ति प्रीतिः ऊरु तदपि कारुण्यकणिका प्रवस्यामानसाः

स्त्रक्तनमयमसां किमपरं प्रेमोहो विश्रामः त्वमथमरणं वा प्रतिकृतिः ११ सोऽयमभिनंद-
स्य पवित्रेनयनांबुवं प्रभुकृतं तापः सखीम्याहितोद्वेगैर्न्यसमशोषतः परिजने चिंता-
गुरुभ्योऽपिता श्वयष्टः किल निर्वृतिं व्रजति सा श्वासैः परं खिद्यते विश्रब्धो भव विप्रयो-
गजनितं दुःखं विभक्तं तया १२ अमरुकस्य त्वच्चिंतापरिकल्पितस्त्वभगासौ ~ भाव्य
तो मां विंता स्मृत्वा लिंगनं संभवल्लड्डुजयुगेनात्मानमालिंगति किंचान्यद्विरहव्यथा-
प्रशामनी संप्राप्य मूर्छां चिरात्प्रत्युज्जीवति कर्णमूलपतितैस्त्वन्नाममंत्राक्षरैः १३ ।
नीरागं नृगलांछनेषु विमपि स्वनेत्रनेदर्पणो चक्ता कोकिलकूजितं दपि गिरं नेत्र
द्वयत्यात्मनः विग्रं दुःसहदाहदायिनिष्ठुरतहे श्वापि प्रध्याप्युयं सा बाला स्वभगं ~ ~ :
प्रतिपदं प्रेमाधिकं पृच्छति १४ उन्मीलन्निनवेल्लनीह्रिवहतिशैलो मांचलेनाहृताः
क्रीडाकाननयावकांति चलयन्नाखोः समग्रामतय इत्थंवज्जलदतिराणानिलकूहू।
कं केषु सा केतिक व्यापाराः स्वभगत्वदीयविरहे तस्याः सखी नामिथः १५ सत्कवि
मिश्रस्य वर्षति त्वनयित्नवानमरलेधाराद्रहे वर्तसे गर्जति प्रतिकूलवाननिनदैर्हा।

विस्थितादंतिनः इत्येवंगमितोयनत्यतिकरः सारासजघ्रीघ्रनवीतोद्भूतकदंबछायस्त्र-
ष्वैकेन घ्रताविघ्नते १६ उमापतिधरस्य संघ्रामेवधिवासेनरागमस्तुत्वहर्षवाताय-
नेवावेर्णुपेतनिः स्पतयानिक्षिप्तकिंचिचिवे संघ्रमेववितिवेद्यकेलिजरती: साधश्याभिः
शिरोमाधव्याः कलहावकोणकरुणः यायियहीनिर्मितः १७ विसुवेत्याश्रयणांत्रिया:
विरहडःरवासहतयातयासंदिष्टलोकविनस्वदयापश्चिममिदं अपनांवालोकामवि
थिहतायाः सलिलदायथानेयंसेवावसनरुचयेदीयतइति १८ किंदृष्टेनद्भुतनरा:
मितोरामयंतांसापियानेहष्टामार्गादिवसमखिलंसाश्रमेकामयेयेवं दृष्टाहष्टेत्वमितिर:
मसोद्भीवमालोकयंतीष्टष्टेहष्टेनभवतिभवानित्वदस्कर्बलंती १९ केषामपि चिंत्री
त्कीर्णादपिविघ्नधराङ्गीतिभाज्ञानिरायाकिंतद्भूमस्त्वदभिसरणोसाहसंनाथतस्याः
धांतेयांत्यायदितिमिभूतांचालयन्तस्यकाशा — सोन्याणिःपथिफणिपणारत्नरोची:
वाथापि २ हरिहरस्य संकेतकुंजभुविसाषायतोपधानेव्यालंकृतंतरभकुंडलिनंनवे-
दः तत्कंवलरनघनचंदनगंधलुब्धस्तैवनिश्चलस्तुवासविरायसोपि २१ कस्यापि

गी॰
२०१
207

मागच्छ मदाश्रिय प्रियशतैरभ्यर्थितस्त्वं मया यावालाङ्गं गता मानात्तेन भवता प्राप्तो मोदस्य वस्त्यो·
परं किं वास्याः कुच भारनिसहतैरंगैरनेनाकुलैः तत्पकं चुकजालकैरनुदिनं नि:
स्तत्र भस्मवदहं २२ इति गी॰ हरलतिवर्णने परिच्छेदः १३ अथ नायिकां प्रति नायकाव·
स्थावर्णन संदेशाख्याने पदशाद्वलीनरूपदयोत्पालंकारभावनानिपुणाः कविरि
ववंचितनिद्रः तरुणिन वार्थयत्र संभुवा १ कस्यापि विकरति मुहुः श्यामा मानामोपु
रोगुञ्जरी तत्ते प्रविशति मुहुः कुंजात्कुंजं मुकुर्मुर्वितापयति रचयति मुहुः शय्यापर्या
कुलगुञ्जरी तत्ते मदनकदनक्रान्तः कान्ते प्रियस्तव वर्तते २ सा मां द्रक्ष्यति वक्ष्यति
स्मरकथा प्रत्यंगमालिंगनैः प्रीतिं यास्यति रंस्यते सखि समागत्येति चिन्ताकुलः।
मार्गं पश्यति वेपते पुलकयत्यानन्दति स्विद्यति प्रत्युद्गच्छति मूर्छति प्रियतमः कुंजेति
कुंजप्रियः ३ पूर्वं यत्र समं त्वया रतिपतेरासादितास्सिद्धयस्तस्मिन्नेव निकुंजमन्मथ
महातीर्थे पुनर्वल्लभः ध्यायंस्त्वामनिशं जपन्नपि तवैवालापमन्त्रावलीं भूयस्त्वत्कु
चकुम्भनिर्भरपरीरम्भामृतं वाञ्छति ४ जयदेवस्येमो अथातां प्रति संदेशः त्वद्वा

२०१

पाम्भृतपानदुर्ललितया दृशा काचिद्यामलतां तदा कान्त्या वणाभियोगपदयोः श्रावेञ्जनः
श्रोत्रयोः पशिलत्वमविरं भनिर्भरवसैरंगैः कणंस्थीयतां कष्टं त्वद्विरहेण संप्रतिवयं कण्ठ
मवस्थापिताः ५ कस्यापि भ्रूचापे निहितः कटाक्षविशिखो निर्मातु मर्मव्यथां श्यामा
त्मा कुटिलः करोतु कबरीभारोपि मारोद्यमं मोहं तावदयं च तन्वि तनुतां बिंबाधरो रागः
वान्सद्वृत्तः स्तनमंडलस्तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति ६ जयदेवस्य त्वामालिख्य प्रणय
कुपितां धातुरागैः शिलायामात्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुं अस्रैस्तावन्
मुहुरुपचितैर्दृष्टिरालुप्यते मे क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते संगमं नौ कृतान्तः ७ कालि
दासस्य स्यानान्निर्गमस्य हूत्वं ब्रजति मयि चिरं मुक्तकंठं रुदित्वा पश्चाद्‌ लज्जानेत्रे प्रणति
मुपगतावेपमानांगयष्टिः कांते यन्मामवोच प्रलयघनघटाटोपवर्ध्यांधकारे काले
कापालिकोपि प्रविशति न गृहात्तन्मनो मे दुनोति ८ कस्यापि इति श्री॰ नायिकाप्रति
नायकावस्था संदेशावर्णनं परिच्छेदः १४ अथ हृष्टपहासप्रसंगे पार्श्वाभ्यां सप्रहारा॰
भ्यामथ वक्षणं खंडिते हृतिसंग्रामयोगपाशिनयोगपाहृतकर्मणि २ कस्यापि बहुना

शा
२०८
208

त्वकिंभ्रमेण हृतिमत्कार्यसिद्धये समासान्तपि ···· वत्सुष्टमेष्णुकाकथा २ बवकुचेः ।
स्मासः किंतवनितागमात्स्थलाकिताकस्मात्प्रसादः हतः स्वस्थावेरणपिपादयोर्निपतता
ज्ञोबीगमादाममात्त खेदाईस्तुरवमातयेनगलितस्त्मामाकिमत्तुकिभिर्हतिस्नानस्य:
तोहृष्टाकृतिथर्वसोष्टस्याकिंवत्स्याति ३ शीला महाविकायाः निःशेषच्युतचंदनस्तन
तटानिर्मृष्टरागोधरोनेत्रेहूरमनंजनेषुलकितातन्वीतवेयंतनुः मिथ्यावादिनिहूति
बांधवजनस्याज्ञानपीडागमेवापींस्नातुमितोगतासिनपुनस्तस्याधमस्यान्तिकं ४ ।
कस्यापि वजन्यातस्यांत्वंस्तवनपरिहृतावत्तुथितेमदीयंयदासः कथमपिहिंतेतेन
स्तसदा तयाचयानीतेनिजवसिनदानात्मनविदंज्ञातस्त्वाहूतिस्मस्वलितशामनो
पायनिभणा ५ विज्ञीकवस्याकिंत्वंमिटहसेश्रतिस्तमैवर्वजचपाणिना खंडितापव
धोमंतेस्मरायरपयोधरः ६ कस्यापि प्रथहृतीभ्रनितायकाश्रस्नः उद्दीपयंत्यादा
यितसहृतीवद्दानिवेशांचविभूषयंत्या प्रसन्नताकापिमुखस्यजातेवेषाश्रियात्प्रि·
यवातयात ७ शिवस्वामिनः कथयनिभ्रणेकस्मिन्दृष्टः कथंत्वकियद्दिवंकिम

भिलषितं किं तैस्तैरास्तां कदासमिहैष्यामि इति बहुविधप्रमालापप्रपंचितविस्तराः प्रियतः
मकथास्वलेख्यस्थेन या निर्विनष्टता ८ कस्यापि अलमलघुरागस्य तस्य नाम्नापुनरपि
सैव कथा नतासकालः कथय कथय वा तथापीहति इति वचनं हि यतोपि मानतीवं
वासुदेवस्य इति या॰ हृन्मपहासं प्रश्नपरिच्छेदः १०५ प्रथमसंयोगाभ्युगमे नायिकाना
यकयोरवलोकवर्णने प्रियादर्शनमेवास्तु किमन्यैर्दर्शनान्तरैः प्राप्यते येन निर्वाणं
सरागेणापि चक्षुषा २ नीवसागरकल्लोललोललोचनयानया ग्रस्तावोपि हि संसा
रः सारवानिव लक्ष्यते २ आकाशायोला उपश्राकाशायं अहिराउनयने तर्कयमना
गनाकाशे कोयं गलितहरिणः शीतकिरणः सुधाबद्धग्रासैरुपवनचकोरैरनुसृ
तो किरन्नूज्योत्स्नामच्छा नवलवलिपाकप्रणयिनी ३ कस्यापि पुरःस्थितां कां
चिद्वलितमुखमालोकयस्तवेस्तवेदाः स्यासंनिधुर्वमिवमदृष्टानवदृशः इतः चं
चत्काचीरणितमुखरास्तोथशिखरादराकायाकेयवलयति चतीव्रेण महसा ध
प्रत्तोकेयं लीलाधवलदहवातायनतलेत्तुलाकोटिक्वाणैः क्षणमथतुबंजागरः

यामि नचात्वंजानीषेति दृशान्तदिनीनीरमिकटेकपालंयस्मात्तेषिकमहत्त्वरीतस।
हात्तिनः ५ भूतमन्त्रन्तंबद्धस्त्रंदुः नथ्याऽजमंकुंजरत्निवपिबति॑कामःकामोम
धूनिकथून्यापि शनिनमजतेवस्तगायः परस्परसंकरं तदियमबलाथतेलवस्त्रज्ञ
नःसकलाम्मिको ६ विनेवाभावोहंवहलफचिलिमांवरलतातडिल्लेखाहेमफ
तिविततिवस्माविलसति विनेवसर्गगानभक्तिरभसावागृशाफरीपरावर्त्तेःसार्थ।
रुव्रतिविकचेंदीवरवनं ७ नमस्तोमःपूर्वनदनुसकलःशीतकिरणःततःको
कद्वंद्वंनदनुनवकिंचित्तनरभूत मुलंभागकान्तेतदनुकदलीकांडयुगलंततोवी
चीयभोकिमिदमतिविचित्रंवरवना ८ वेदेवाथेः प्रथमनायकदर्शनं नजानेसंत्व
खायातेश्रियाणिवदतिप्रिये मर्माणिपवानिमेयांतिमेत्रनाशुतकर्णातो ९ कस्मापि
काचिन्निरुपितबहिर्वामकाजनन्याङ्कुंप्रियंभवनजालकमाससाद नसाविलोच
नमहद्यानंदम्भावतमयंत्रोपनहवाफतोयामितंहशोन १० हृष्टेणकापिगुरुणेवजः
लेनदोषवल्लंहृदनायकमनीयदुवंपनस्या हाहंतमीग्रगमनप्रतिरोधहेतंरसाः

ष्ठ्म: स्वनभोऽपि रुरुर्बभूव ११ यां यां प्रियः प्रैक्षत कातराक्षीं सा सा ह्रिया नम्रमुखी बभू
व निःशंकमन्याः सममाहितेर्ष्यास्तत्रांतरे जघ्नुरमुं कटाक्षैः १२ मा गमस्य इतिशो: ना
यिकावलोकननाम्नि उन्मादप्रीनपरिच्छेदः १४ प्रथनायिकांतिरूपनायिकाग्रेमो स
जितकलमरीनत्तरोत्तरोमनसिकमपि तारणयंती उत्सवमिव नंदिवसमत्तोनेश्रया:
प्रियागमने १ शार्ङ्गधरस्य श्रागमनं स्तविनोधम्मोमवभेद्योऽट्हश्रति प्रथमं सावि क:प्र
ज्य: किंवा क: किं कमेलक: २ सोमकवे: पूर्णेन्दुबिम्बमलकस्थलमुवास श्रुत्ये दोडुले
यलगोऽहिमापवितो प्रदनसलिलामासज्य हैमेखे दत्तापील्लग्रामीकरी वकबलाहे
रो चलेनादवाडन्मृष्टकरमलयकेसवसयभावायलंवज्ञ: ३ श्रृङ्गरप्रपसबालाः
वंबरमालयाकिसलयग्रथीनवः जवंतीयुत्वावहोमवाहनस्वदितं दाशोकवसाग
रो श्राक्रंदावृत्यदोवनाङ्कुरजनं नाशाग्रसंगाद्दभ्रूकांतेस्वबधपातकान्सवमनस्त:
कीर्तेः पतावर्तयत् ४ किं विकंपितपाणिकंकणारवै: स्पष्टंतनुस्वालांबोडानम्रा
क्षिप्तायावरणायेत नीलेत्रजेश्रान्तले हावस्यलेनयुग्ममंडलयनेदमः प्रवेशोऽसदिला

मिलिंकिमवलानिधेःसखुचितंसख्यानयात्वर्पितं ५ त्रिविक्रमस्य अथनायिकस्यनायिको॰
श्रम्ः कृशाकेनासिव्रकृतिरियमंकस्मनन्तुमेमलापृष्टाकस्मात्कुरुजनगदैहेणावकनया
सवसस्मात्कश्चिन्नहिनहिनहील्वेवमगमत्समरेतंकंपंबालामसरुदिनियत्पश्रकृदिता ६
कृशासीत्वालीनामलिनवसनासीत्सवनताक्वचित्दृष्टासीतिस्तनकलशाकंपश्वकादि
ता परिश्वक्तायावत्सरायपदवीकामपिकतातनःसावेगात्सात्सदयसदनेलीनममभः
वत् ७ इतिश्री॰नायिकातिण्याश्रस्मपरिच्छेदः १०७ अथमानिनीमानवर्णनं स्कुरसि।
वाकुलनेकिमनर्थकंकिमपिलोचनवामरवचःस्मितं दसुहमागतनक्षप्परायिनेनपरि
रभ्रमलंनचवीक्षितं १ एकत्रासनसंस्थितिर्हिनाथे॰प्रत्युत्थजमाहूतस्ताम्बूलानय
णाकूलेनरभसाश्लेषोपिसंविघ्नितः आलापोपिनमिश्रितःपरिजनंव्यापारयंत्यांति
केकांतंप्रत्युपचारतश्चतुरयाकोपःकृतार्थीकृतः २ नवकाभिनवंविभुवंविनमिता॰
दृष्टिःकृतापादयोस्तस्यालापकुतूहलाकुलतरेश्रोत्रेनिरुद्धेमया पाणिभ्यांचतिरः
स्कृतःसपुलकःस्वेदोद्गमोगंडयोःसख्यः किंकरवाणियातिशतधायत्कंचुकेसंधयः

३ न मम दृढतापि ग्रह्यावसरं हसत्या लेङ्गतेपि न निषेधति चुम्बनेपि किं तत्प्रसादन भयाद
पिनिकृतेमले न कोपि विहितो यदसावतार: ४ ग्रामांकाग्रगणितिपदांतपिहितोपादौ का
रैत्या दृशा ग्रजेनाग्रतन आहुणोति हसितं चास्य स्फुरद्वीक्षते भग्नालापवतिप्रतीपवचनेस
ख्यास्तहास्यभावनेनसा: निष्टत्वनिर्भरवाप्पितामातोप्रिरमोदय: ५ भीमस्य नदेवा
जिस्याद्वत्स्तवमविमादालागिरश्मा: सचांतसेषा — मयिमवशतिमाख्रिष्यातिनद्य य
डनं प्रत्युत्तंकं यदपाङ्गशिर: कंपनपरं व्रियामानेनाहोमुन्नरपिकृतामेनववधु: ६ स
कलस्य वेगाडन्नकमात्रतेविचलितं संभाषिणिस्फारितं संश्लिष्यत्यकृणारदहीतव:
सनेकोपांचितभूलतं मानिन्याश्चरणानतिव्यतिकरे वाष्पाम्बुपूर्णेक्षणं चक्षुर्जातमहो
प्रपंचचतुरं जातागसि प्रेयसि ७ कस्मादपि भ्रूभंगेरचितेपि दृष्टिरधिकं सोत्कंठमुद्वी
क्षते रुद्धायामपि वाचि सस्मितमिदं दग्धाननं जायते कार्कश्यं गमितेपि चेतसि तनू रो
माचमालंबते दृष्टे निर्वहणं भविष्यति कथं मानस्य तस्मिन् जने ८ भवादनववमेगा: शति
शार्ङ्ग-कामिनीमानवशीनंपरिच्छेद: १०८ प्रथक लहांतरितामलापमसवोत्तुनयो प्र

शा
२११
211

यावन्मयदि प्रियेषु नवहं मानस्य वान्यस्य वा वल्ली यांविषरूपिणाः श्राठमते नर्मामाभिसंतो
मिताः तन्नैनैव विनाशशंका किरणस्य ह्याहहासानि शापकोवादिवसः पयोदमलिनो
भूयान्नम ग्राहयि २ मान व्याधि निपीडिताहमधुना वक्तामिनस्यांतिकं नोगंतुं न स।
खीजनोपि चतुरो योमां बलोत्रेष्यति मानी मेपि जनो न लाघव भया – स्येति मानः स्व।
यंको – यानिव जीवितमिदं त्वद्वंमनस्विनया २ निःश्वासा वदनं दहंति हृदयं निर्मूलमु
न्मूल्यते निद्रा नैति न दृश्यते प्रियमुखं नक्तंदिनं रुद्यते अंगं शोषमुपैति पादपतितः
प्रेयांस्तदोपेक्षितः सख्यः कंगुणमाकलय्य दयिते मानं वयंकारिताः ३ कस्मापि
इदं हृत्स्नेहाः त्वंप्रियतम न त्वमेतमथा किं गामिष्यामो यामो भवतु गमनेनाथ भवतु
पुरायैनैवं मेचिरमनुधृता चिंत्यपदवीसपत्न्यो जातः सखि परिचिताः कस्य कृषाः
४ गते प्रेमाबंधे प्रणयबहुमाने विगलिते निवृत्ते सद्भावे जन इव जने गच्छति पुरः त
दुत्प्रेक्ष्योत्प्रेक्ष्य प्रियसखि गतांस्तांश्च दिवसान्न जाने को हेतुर्दलति शतधा यन्न हृदयं
५ कथमपि सखि क्रीडाकोपाद्व्रजेति मयोदिते कठिनहृदयस्त्यक्त्वा शय्यां बलाद्

तपवसः इतिसरभसमधसवैभिणावयेतहूणेसरहांशुनरपिहनञीइंचेतः करोतिकवे·
मिकिं ८ अमककसेतो मानोनतेनाहमतेनातिमंडितेति मध्येवयिहृतिरनेकगुवी
सखीनां दात्तिगणमात्रमहुणेनविवेष्टितेन मूर्तस्मदि—— गुणानुपवर्ण्ययंति अथसखे
नुनयः स्निग्धेयसकृषासियन्मणामातिस्नव्यासियद्रागिणिद्वेषस्यासियडन्नुखेविमु·
खंतांयानासिनसमिन्विये नन्नुरयेविपरीतकारिणिनवश्रीखंडचर्चाविषेशीतांशु
स्तपनोहिमंहुतवहः क्रीडामुदोयातनाः ८ समयचकितेविन्यस्यतीहशांतिमिथःपा
थिश्रतिनसमुदः स्थितामेदपदानिविचिन्वती कथमपिरहः प्राप्तामंगैरनंगतरंगि
भिः सुमुखिसुभगः स्मितांपथणज्ञैतिकृतार्थतां ९ नांचितेनसद्मावहननयमितिश्रां
तोभूयांनापितः कंदर्पेण—पातुमिच्छतिसुधासंवाददिंबाधरं अस्यांगंतदलंकुरुष्व
क्षणमिहभूक्षेपलक्ष्मीलवक्रीतेदासजनेपिसेवितपदांभोजेकृतः संभ्रमः १० जयदेवस्य
ते लिखमांसेभूमिंबहिर्वननतः प्राणदयितोनितान्हाराः सख्यः सन्नतहृदिताहुननन
यनाः पविन्नकंसर्वंद्रसिनपवितेपंजरशुकेस्तवावस्यावेयंविरहजकविनेमानमयु·

शा
२१२
212

ना ११ अमरुकस्य रागांरागिणिमुत्तमध्यवनतेदृष्टेश्वसीदाधुनासयस्त्वद्विरहेभवंतिसुभ॰
गोसर्वाममंगाध्यादिश्चाः यत्राकीर्पितमिंडनासवसिंजेवंगारवुजायितंक्रुद्धायोमयिनाथ
तेकदलिकाकांडेवलातायितं १२ अस्तुहृतोनाथनचवल्लभुशीणिवेवरद्विनः श्रियेतुक्ता
द्वारस्त्ववचरणमूलेश्रपतितः प्रहासोनमुक्त्येव्रजतुनवृकंठग्रणायितामृपान्योना।
स्यन्यस्त्ववसदयदाहोपशमने १३ कस्यापि मुक्येकिंनखेदैःत्रिपस्याविरतंनेत्रां।
बुमानोन्नतेपर्धेणनंचवरणाग्रनम्रशिरसंसंकांतमातांजलिं श्रवकेतवचेतसिश्रणयि
निश्चातेपिनिर्वाणतामन्यासक्तमनमभ्युपेत्तितगतानाक्रुत्स्नान्यरोदिष्यसि १४ यांङ्क॰या
रस्य इतिशा॰ कलहांतरितावलापसत्रोत्तुनयवर्णनापरिच्छेदः १५ अथनायि
कानायिकयोरुक्तिप्रत्युक्तौ बालेनाथविमुंचमानिनिरुषंरोषान्मयाकिंकृतंखेदो।
स्मासुनमेपराध्यतिभवान्सर्वेपराधामयि तत्किंरोदिषिगद्गदेनवचसाकस्याग्रतो।
रुद्यतेनन्वेतन्ममकातवास्मिदयितानास्मीत्यतोरुद्यते १ कमावदासस्य नयनति
पंतेक्रांतिः पल्लवितोवचसिगुंफितोहसिते फलतकलगतवांगस्पर्शेनमनोरः २१२

घेऽस्माकं २ कस्यापि स्वभुजं तु कृपितेन पालम मयानेन त्यक्ताः कथा घोषितो हरादेव मयोदि
ता: स्वभयः स्वर्गं यथूपादयः रागं वानि निर्गुंच मत्य वनने हृष्टेप्रसीदाधुना सघ त्वधि
देह भवंति स्वभमेते सर्वाम समं याद्दिशः ३ विद्यापतेः उन्नरंगाय कुरंगलोचने मोचने का
मलगर्वमोचने अत्तं संदरिकलिंदनंदिनी वीचिडंबरगभीरमंबरं ४ कस्यापि यदा
भूदस्माकं प्रथममविभक्ता तनुरियं ततोऽनु त्वं प्रेयानहमपि हताशा प्रियतमा इदानीं
नाथ स्त्वं वयमपि कलत्रं किमपरं मयाप्तं प्राणानां कुलिशा कठिनानां फलमिदं ५ अम
रुकस्य व्याहृतं खलु सर्वतो विषयतस्त्वय्येव लीनं मनो नितं संत्वदधीनमेव नियतं त
जीवंत मानिनि मन्त्वेव मत्थि न तु न मन्त्व विषया शंका तव या न्न जाता किंचान्न जनि शाकरे
भिरमते मुक्त्वा दरागा कौमुदी ६ कस्यापि कृतकक्हतकैर्मायाया शाठ्येस्त्वया पिश्रुनि वा
र्तितं नि भृतनि भृतेः कार्यालापैर्मया प्युपलक्षितं भवत्तविदितं नेशोतेहं - थापरा विध
मेघ्रहमहसनात्वं निस्तेहः समेनसमं गतं ७ कस्यापि यद्यमंगु हगोरवसस्वस्लेय
सिंल्ह मैनं तनायदाति णपवशान्न सत्य सहतेन मोपचारानपि यत्त्कानि हणाद्वियत्र

शा
२१३
213

शापथैकतस्यायतेऽस्य यस्तत्किं प्रेम समुच्यते परिचयस्तत्रापि कोपेन किं ८ कस्यापि
कोपोयत्रभ्रुकुटिरचनानिग्रहोयत्रमौनंयत्रान्योन्यस्मितमनुनयोदृष्टिपातःप्रसा-
दः तस्यप्रेमणस्तदिदमधुनावैशसंपश्यजातंत्वंपादान्तेलुठसिनचमेमन्युमोक्षः
खलायाः ९ वामनस्य सार्थमनोरथशतैस्तवधूर्तकान्तासैवस्थितामनसिकृत्रि-
मभावरम्या अस्माकमस्तिनकथंचिदिहावकाशस्तस्मात्कृतंचरणपातविलुठ-
नाभिः २ कस्यापि यद्दातंचेदोभूः शिशिरकरसंपर्करुचिरमदाहृजानाहा-
कसायाथरमणीनांशतिहृतिः इदानीमर्कसंतप्तवरकविसमस्तलाशितरसः किंवृती-
कोपाग्नीनहमपितथायावघटिता १२ अचलस्य अस्मादेवतस्यप्रकटयमुदस-
मज्जरुषश्रियेस्तुष्टेऽस्यागान्यमृतमिवतेसिंचतववचः निधानेसौख्यानांक्षणमिवा-
शंवस्थापयमुखेनमुखयेप्रसैतुभवतियानःकालहरिणः १२ चंद्रकस्य इतिप्रा-
नायिकानायिकयोरुक्तिप्रत्युक्तिपरिच्छेदः ११ अथनायिकशिक्षानायिकस्तु-
यो अंगुलीकिसलयाग्रतर्जनंभ्रूविभंगकुटिलंचवीक्षितं मेखलाभिरसकृच्चबं-

२१२

वयमृणायिरणीरवापस्तः कालिदासस्य कोपात्किंचिदुपानतोपि रभसादाकृष्य को
शेष्वलं नीतो मोहनमंदिरं दयितया हारेण बध्वा दृढं भूयो यास्यसि तन्महानिति मुहुः
कंठार्द्धकद्धादतरं जल्पन्त्याः श्रवणोत्पलेन स्वहृती कश्चिद्धन्याजने २ सा बाढंभव
तेहिते तिनि निविडसंयमस्वाक्षेः स्वजा भूयो दहनसितां शयेत्तिनितरां संभ्रमत्स्वसंतर्जपेच
श्याली नांयुरपवनिर्गतिपरः कोपाद्रणन्नूपुरं मानिन्याचरणाग्रहारविधिना प्रेया
नशोकीकृतः ३ रुद्रसेनौ पादेमूर्धनि तनामुतनामुपगाने कर्णोत्पलेनूर्णिते हित्ते
हारलतामुणोकरतलेसंपानजातव्रणा श्रुग्रामस्त्रियताडनव्यतिकराहुत्तश्रुनः को
पिनावांछतीमुद्गरेणाशावनयनापर्याकुलारोदिति ४ कस्यापि श्रोत्रिरज्ञनिजगा
मध्यमस्याः प्रियतमयेतिरूपास्वजाकरबद्धः पदमपि चलितुं युवानसेहे किमिव
नशक्तिर्हरेस्समाध्मसाना ५ माघकवेः भृष्टनायिकाञ्जनयः त्वंतावद्बहुवल्लभो
नवयुवा कांतः स्वलीनिर्द्वणोनोज्ञानासिपरवशथा या वमतेनैवासिद्धः स्त्रीयतः ·
किंत्वन्याः परिरब्धमन्मथशरैः पीडामसम्यामिमा — ज्ञात्वभवयेनमज्जनज्ञनेः का

३६९
॥॥

पालिकोनोच्यते ६ कस्यापि विरहविषमः कामो वामः करोतितनुंतनुं दिवसगणनाः
नादत्वस्मासौ व्यपेतघृणोजनः त्वमपि वशगो मानव्याधेः विचिंतय नाथहे किशलय·
मृद्वीजीवेदेवं कथंप्रमदाजनः ७ शीलाभहारिकायाः वनेवनमपिक्रमसर्वेणकृत्वा
क्लिविक्रुलकवाचश्योत्रमासीन्निवासः अस्तसमनन्दनाहंयदिदिवोपिजातेनवयनप·
रिरंभप्रार्थनायायाशठेन ८ हरिगणस्य मुक्तोमानपरिग्रहः सहसखीसार्धेनतत्नंवि
गणाशक्तात्वद्वरणात्प्रसादरहितानाहंतत्गांत्राणितें पश्यपत्वक्षराकंशरीरकमिदन्वा।
यानवस्थांगतंमैषाहंतवपादयोर्निपतितानाथप्रसीदाधुना ९ कस्यापि इतिशा·ना
यिकशिलानायिकानुनयाख्यानेपरिच्छेदः ।।। अथपरस्परप्रसादः दृष्ट्वैकासनसं
स्थितेप्रियतमेपश्चादुपेत्यादरादेकस्यानयनेनिमील्यविहितक्रीडानुबंधच्छलः तिर्य
ग्वर्तितकंधरःसपुलकंप्रेमोल्लसन्मानसामंतर्हासलसत्कपोलफलकांधूर्तोपरांचुंव
ति १ अमरुकस्य आगात्यप्रणिपातसांत्वितसखीदंतांतरेसांगमिस्वेरंजवतितल्पा
र्धनिभृतेधूर्तांगसंवाहने ज्ञात्वास्पर्शवशान्नयाकिलसखीभ्रांत्यास्तमंशंशनैः खिन्ना·

सीत्कारमिथायमीलितदृशासानंदमारोपितः २ कस्यापि स्वतनुजहिहिमानंयपपादा
नतेमानखलत्तवकदाचित्कोपएवंविधोभूत् इतिनिगदतिनाथेतिर्यगामीलिताक्ष्या।
नयनजलमनल्पंमुक्तमुक्तंनकिंचित् ३ कस्यापि सतंद्रलंभएषवल्लभजनेनागोममा
स्मिन्मनःकोप्यस्यातिगुरुर्नचातिनिपुणाःसख्योपिसंबोधने संचिंत्येतिमृगीदृशाश्रि
यतमेदृष्टेस्मधामेखला बध्नंत्यानागतेस्मिन्ननचलसदासोयवासंभूतं ४ वाचोवाग्मि
निकिंनवाच्यपरुषाःसभ्रूभ्रुवोविभ्रमोपक्रांतःकृतएषलोलनयनेकिंलोहितेलोचने
नस्त्यागागमयिकिंमुधेवक्रपितेस्मकेपुरःक्षेपसामानिन्याजलबिंदवस्तवपुटादृष्टेःस
खीभ्याहिता ५ रुद्रंसेने सायावंतिपदान्यलीकवचनेरालीजनेःपाविनातावंस्पव·
कृतागसोद्भुततनेवसंलप्यपयत्नःपुरः प्रारंभेपुरतोयथामनसिजस्येच्छातथावर्तितेप्रे
मणामौग्ध्यविभूषणास्यसहजःकोप्येषकांतःक्रमः ६ भर्तेंद्रराजस्य दृष्टेलोचनव·
त्मनागमुकुलितंपार्श्वस्थितेवक्रवत्सकूतेबहिरासितंपुलकवत्स्पर्शासमातन्वती नी·
वीबंधनतांगतांशिथिलतांसंभाषमारोहणाल्मानेनापस्तंतंक्रियेवत्तदृशःपादस्य

सुभा
२१५
215

शिरेयसि ७ कस्यापि इंद्रस्फुटंतिष्ठतिनाथकंदकः शनैः शनैः कर्षनत्वाशलीलया
इतिच्छलात्काविदमनकंदकेपदंतद्धत्संगतनलेन्यवेशायत ८ इतिशाः परस्परवृत्तसा
दाख्यानं परिच्छेदः अथसूर्यस्तमनवर्णनचक्रवाकावस्थाने दृष्ट्वगगनकबंधस्कंध
चक्रं किमेतन्किंशुकरुधिरकपालेकालिकापालकस्य कलभविन —मंतः किंत्वतार्क्ष्यो
डंडंखंडेऽर्धभज्जनयतिवितर्कस्याध्यमर्कस्यबिंबं ९ कस्यापि श्वेतावलंविरविबिंबतयो
दयाद्रिचूडोन्मिषन्मकलचंद्रतयाचसायं संध्याशृंगनहवहस्तगृहीतकांस्यताल
हर्षेवसमलक्ष्यतनाकलक्ष्मीः २ वत्नाकरस्य अनुरागवंतमपिलोचनयोर्दधानेव
९ःस्वत्वमतापकरं निरकाशपद्मविमर्दनवस्तंविधदालयादयवदिगाणिका ३ मा
त्वकवेः विलोक्यसंगमेरागं पश्चिमायाविवस्वतः कृतंकृष्णमुखं प्राच्यानहिना
र्यो विनेर्ष्यया ४ संध्यारागरुधिराकणास्तारानिपपातरविमंडलमुदधौ कूर्मकालक
रवालविलूनवासरस्यमहमैववाशिरोव ५ पतिपततिपयोनिधौपतंगः सरसिरुहा
मुदरेषुमत्तभृंगाः उपवनतरुकोटरेविहंगायुवतिजनेषुशनैः शनैरनंगः ६ कस्या

२१५

पि कृतोपकारं प्रियबंधुमर्कं विलोकयहीनोऽस्तमथः पतंतं इत्येवमन्वा नलिनीवधूः
मिर्निमीलितान्यंबुरुहेक्षणानि ७ भोजनैरंहसा नोरविर्न वत्तमो नतमीशो नश्रुति
र्गेहंगतानचसंध्या याऽदर्शाप्रथमतः किलहृष्टैः ताहगेव बभुवनं प्रियगूढे ८ कस्यापि
सौरंधीकरहाटपट्टक-गामावधनिः संचरदूतीस्तत्र जसंधिविग्रहविधिः सोल्लासली
लाविधिः वारस्त्रीजनमज्जमानशयनः सन्नह्यमानायुधः प्रीतिंदृढ्वधीनसौधशिख
रोरमाः त्रासोवतीते ९ कस्यापि विक्षिप्ताकुलचक्रवाकमिथुनैरुन्मत्तमाक्रंदितैका
स्तरण्यादिवमीलितास्तनलिनी स्वस्तं च मित्रे गते शोकेनेव दिगंगनाभिरभितः श्यामाः
मायमानैर्ध्रुवैर्निःश्वासानिलधूमवर्तयश्वेवाकीर्णास्तमोराजयः १० कस्यापि शुचि
रितिपरितः प्रसिद्धिभाजिष्वकटितनेजसि ऊर्जेयेहृष्यानौ निजवसतिकरं बमस्ता
वेलान्तिकरवान्विदयेस्तरोजबंधुः ११ विस्फुरास्य महद्धिरोधैस्तमसामभिद्रुतेऽभ
वेपसंमूढमतिर्भ्रमन्नन्वितो प्रदीपवेषेणागदहेगृहे स्थितो विषंडदेहं ...... व भास्करः
तेमेहंसः प्रथचक्रवाकावस्थावर्णनं चक्राख्योविरहीहृतोपिरुदयेबाणेननमस्तो

मा
२१८
216

वातूकोमिश्राणसमाकमाणामस्तत्वध्यानैकतानश्चिरं छायांछायामवलोक्यवारिणिगलद्बाका
मवेत्याश्रियांभ्रांतस्तद्गणावेदनापरिगतः कष्टंमृतंसांप्रतं १३ कस्यापि पंकेनाद्द्गणाश्रविन·
तरुषावीत्यतेलंवमानमानोबिंबजलविलल्लीनतापवेशास्वकांतं श्रकः छेदेदयितविर·
हाशंकिनीचक्रवाकीहंसंकीर्णोत्वयतिरसैनर्तकीवश्रगल्भा १४ चंद्रकस्य नीरान्तो·
रचक्रेपतिरेतिकरुणांचिंतांसमालंबतांकिंचिद्ध्यायतिनिश्चलेनमनसायोगीवयुक्तेक्षणः·
छायायामवलोक्यकूजतिपुनः कांतेतिमुक्तांस्वगोथन्यास्तेभविष्येतिहन्तमदनाधिक्र·
डःखिताः कामिनः १५ आयाति याति पुनरेव जलं प्रयाति पक्षांकुरं च विधुनोति पतं
उन्मत्तवद्भ्रमति कूजति मुक्तकंठः कांतावियोगविधुरो निशि चक्रवाकः १६ भुक्त्वा·
भोक्तं नवं तत्के ज्जटिलबिसलताकोटिमिंदोर्वितर्कान्नाराकाराः तृषार्ताः पिबति न पयसा
विप्रुषः पुत्रसंस्थाः छायामंभोरुहाणामलिकुलशबलांवेत्तिसंध्यां कांताविश्लेषभी
रुर्दिवमपि रजनीं मन्यते चक्रवाकः १७ भित्त्वेकापि गते सरोरुहवने बद्धानने स्वामिनि
तिक्रंदन्भ्रमरे श्रुवीहन्दयितास्मि ष्ठेपुरःसारसं चक्रांगेन वियोगिना बिसलता नास्वा·

दितानेऽङ्कितावकेकेवलमर्गलेवविहिताजीवस्यनिर्गच्छतः १८ वापीतोयंनटहहवनं
पद्मिनीपत्रशय्याचंद्रालोकोविकचकमुदामोदकृद्घः समीरः यंत्रैर्नैतेऽपियविरहिणो
दाहिनश्चक्रनाम्नः नजैःपायः कश्चभवतुशाणासुधावगाय १९ केषामप्येते इतिमा·
तृर्यास्तमनवचक्रावस्थानपरिच्छेदः ११२ अथतमोवर्णनं पिदधतितिमिरेसमस्तलो·
कंप्रलयमहाब्धिविजृंभितोवनिम्न घनरुवङकगणोवलनरोविवंड्डविधफेनसमूहल·
लच्छूपः शा·धरस काकोलः कलकंविकाकुवलयंकादंविनीकर्दमेकंसारिः कव
रीकृपाणलतिकाकस्तूरिकाकज्जलं कालिंदीकषपट्टककविघटाकामारिकंविका·
कुवलयंकादंविनीकर्दमकंसारिः कवरीकृपाणलतिकाकस्तूरिकाकज्जलं कालिं·
दीकषपट्टकंकरिकंकविघटाकामारिकंविकाकुवलयंकादंविनीकर्दमकंसारिः·
कवरीकृपाणलतिकाकस्तूरिकाकज्जलं कालिंदीकषपट्टककविघटाकामारि।
कंवस्युलीयसैतेकवदामवंतिसावितवंहविनिद्रेतमः २ कस्यापि लुंपतीवतमोगा
निवर्षतीवांजनंनभः असत्पुरुषसेवेवदृष्टिः निःफलतांगता ३ त्रिविक्रमस्य अवि·

ज्ञानविशेषस्य सर्वतेजोपहारिणः स्वामिनो निर्विवेकस्य न मम स्वाकिं मनतं ४ प्रवंतिव
मेराः इदं नभसि भीषणभुमण्डकुलकोलाहलैर्निशाचरविलासिनी निहृदद्दत्तनेत्रो·
त्सवं परिस्फुरति निर्मलपञ्चवर्णकमनीलस्फटिकोज्ज्वलमांसलप्रबलबद्धमेघतमः ।
५ सर्वज्ञवासुदेवस्य विंधूमोपचितः स्फुरति करिणः कस्तूरिकाधावसैः सिक्ताः किं·
नुविलादिशः किमपविलं तिमिरं सखीभिर्नभः किं व्योमं भुवनं समस्तमपि च श्रीकंठकं
ठविषाकालिंदीजलकान्तिभान्ति निबिडे जाते यकारेधुना ६ मयः स्वाइमसखी विलग्न·
कज्ञभः स्निग्धेन्द्रनीलैर्धवोद्यामीलनभसानिवत्तरमिलनीयीवस्तः व्योतितः पतेको·
किलकायकालिमस्ततोलंपतिहृतिं दृशोकन्निर्झंजनपुंजमेचककचो भीमास्तमः प्र·
क्रमाः ७ चिन्वयोरचिकीर्षितानिघटयन्नोष्ठीसखीकामिनो नन्नाविस्तचमादनोत्सव
रसेनिर्वृजितमीतात्मनो ऊर्वन्कामहृष्टशाम्भुनसमनसाउमोतनासंगामदर्पत्कोकिल·
काककैठमलितंध्वान्तं समुज्जृंभते ८ केषामपि कापमीरोगोरवश्रुषामभिसारिका।
णामाबद्धवैरवमभितोकाचिमंजरीभिः पततमालदलनिलनिभं तमिस्रं तत्त्वमहेमति

कपोलतलांतनोति ४ जयदेवस्य शशिना· तमोवर्णनपरिच्छेदः १४ अथाभिसारि
कासंचारकथनं कुचाग्रस्थितनासिकरमोचनेनिशीथेग्रामाग्रियोवसतिवसतियत्रमनः
प्रियोमे एकाकिनीवदकथंनविभेषिबालेननुसितशंगितपाशरोमदनःसहायः १·
गोविंदस्वामिनोविकटनितंवायाश्चवातोहूतमुखीप्रनष्टतिलकानोयाच्चनीलांशु·
कामेचानांतनिदेनभीतहृदयागंताप्रियस्यालयं हारेनेच्छतिलज्जयापलपितंदेहो
तिवर्षाहृतायादेनूपुरकर्दमप्रतिहतोसासांसंस्थितीस्थिता २ प्राणेशामभिसरंतीप
थिसवलंतीस्तपिच्छिलेसुराधा अवलंवनाययाधारामुत्करेवप्रसारयति ३ उरसिनिहि
तस्तारोहारः कृतानाजधनेघनेकलकलवतीकांचीपादौरणन्मणिनूपुरौ प्रियमभि
सरस्येवंमुग्धेत्वमाहितडिंडिमा यदिकिमपरंत्रासोत्कंठादिशःसमुदीक्षसे ४ अंबाद
न्याय्यंस्तोकः मार्गेपंकिनितथनांधतमसेनिःशब्दसंचारयागंतव्यायमयाप्रियस्यव·
सतिर्मुग्धेतिकृत्वामतिं आजानूद्धृतनूपुराकरतलेनाच्छाद्यनेत्रेभृशं कृच्छ्रेणाप्तपा
दास्थितिःस्वभवनेपंथानमभ्यस्यति ५ अंभोजाक्ष्याः शुकवनलताधाम्निसंकेतभा

गी
२१८
218.

जनस्थिते नाथे चिरयति हृदयं मोहमितीङ्गनायाः सखस्तनाभीकृदवलषितं कांतवत्नांश्च·
ज्जलितोय श्रांतास्मि वनिद्विर्गीविलसवेच श्रयाति ८ ज्ञाते ज्ञातिजनैः प्रकाष्टमयशो
हृदं गतनाधीरतास्मकाधीः श्रुतिपादिनोपि विनयाः साधीपदं श्रोज्झितं लमाचोभयलो
कस्याधुपदवीदनः कलंकः कुलेभूयोहतिकिमन्यदस्तिपदस्याव्याघ्यापिनागच्छति·
नायातः सखिनिर्दयोयदिशठः त्वंहतिकिंहृयसे स्वच्छंदंबहुवल्लभः सरमते किंत।
त्रैकेहृतंगां पश्यपाद्यप्रियसंगमायदयितस्याकृष्यमाणं गुणैरुत्कंठार्तिभयादिव·
स्फुटदिदं चेतः स्वयंयास्यति ७ जयदेवस्य जनोनुर्वर्ज्योर्यकुलममलितंवत्से
विषमंयातिः छिद्रान्वेषी श्रणायवचनेडुः परिहरं श्रुतः कावितस्त्रीवतिविहृतस्य।
केतवातयेरटहाहांवेवारंनिरगामदयश्राविषादय ९ छिद्रान्वेषणातत्परः श्रि·
यस्त्विप्रायेणा लोकोधुनाराविस्थापिचनाथकारबहुलागंत्वनते शुज्यते मामैः
वंसखिवल्लभः प्रियतमस्तस्योत्कंकादर्शनेशृंकाशृंकविचारणायदिभवेत्तेन हा
यदन्तर्जलं १० मंदेनिधेहिचरणोपरिधेहिवासोनीलंपिधेहिवलयावलिमंचले

न माजल्पस्माद्धसि विशारदचंद्रकांतं दंतांशवल्लवनमांक्षिसमायर्येति ११ इतिशशि
प्रभिसारिकावर्णनंपरिच्छेदः ११५ अथचंद्रोदयवर्णनं उदयतटांतरितमियंप्राची
सूचयति दिग्दिशानाथं परिपांडुनामुखेन प्रियमिवहृदिस्थितं रमणं १ श्रीहर्षस्य
अथमन्मथवाहिनीपरागः किमपिज्योतिरुदेतिपदःपुरस्तात् तिमिरस्मजरायकार·
कुरंगलटाकेलिवनांतकानलार्चिः २ कस्यापि अथपथिकवधूदहनःशनकैरुद
भून्निशाकरोल्लेकः कुमुदप्रबोधहेतोर्व्यसनकृद्विप्रचक्रवाकानां ३ क्षेमेंद्रस्य ततः
कुमुदनाथेनकामिनीगंडपांडुना नेत्रानंदेनचंद्रेणमाहेंद्रीदिगलंकृता ४ व्यास
स्य हंसोयथाराजतिपंकजस्थः सिंहोयथामंदरकंदरस्थः वीरोयथादर्पितकुंजर
स्थश्चंद्रोविवभ्राजतथांबरस्थः ५ वाल्मीकेः पश्योदेतिवियोगिनांदिनमणिःशृं
गारचूडामणिः तारामौक्तिकहारनायकमणिश्चंडीशचूडामणिः प्रोद्यदनंगभुजंग
मस्तकमणिःकंदर्पसीमंतिनीकांचीमध्यमणिश्चकोरपरिषच्चिंतामणिश्चंद्रमः ६
कस्यापि मृगांकोयंधत्तेगगनजलधेःफेनमुकुलंसितच्छत्राकारंमदननृपतेर्विश्व·

शा
२१९

219

जयिनः त्रियामारामायामलयजविशेषप्रतिकृतिं जगद्धात्रीदेव्यां मणिमुकुरलक्ष्मीं च वि
मलां ७ शार्ङ्ग-धरस्य आकाशवापीनलिनपुंडरीकं शाणोपलं मन्मथसायकानां पश्येणा
दितसादरमुत्पलानि संध्यांगनाकंडकमिंडबिंबं ८ कस्यापि ॐकारो मदनद्विजस्य गा-
गगनक्रोडैकदंष्ट्रांकुरस्तारामौक्तिकमुक्तिरंधतमसस्तंबेरमस्यांकुशः स्तूणारार्गाः
लङ्कविकाविरहिणीमर्मच्छिदाकर्तरीसंख्यावाविवधूनुरवेस्तिरियं चांद्रीकलाज्ंभ
ते ९ कस्यापि त्रिनयनजटावल्लीपुष्पं निशावदनस्मितं गृह्हकिशलयं संध्यानारीः
नितंबनखक्षतं तिमिरभिडंबोम्भाः स्तंभो मनोभवकार्मुकं प्रतिपदनवस्येंदोर्बिंब
मवोदयमस्तु नः १० फल्गुहस्तिनः स्वैरं कैरवकोरकान्विदलयन्यूनां मनोदा-
लयन्नंभोजानि निमीलयन्मृगदृशां मानं समुन्मूलयन् ज्योत्स्नाकंदलयन्दिशो ध
वलयन्नंभोधिमुद्वेलयन्कोकानाकुलयंस्तमः कवलयन्निंदुः समुज्जृंभते ११ का
स्यापि प्रभास्वर्गतरंगिणीजलमिलद्दिग्दंतिदंतस्फतिर्भ्रमपद्माजनतक्षंभविभ्रनतथवः
शीतांशुरभ्युद्यतः हंसीयत्यमलांबुजीपतिलसत्तुडिंडीरपिंडीयति स्फारस्फाटक

२१९

कुंडलीयति दिशामानंदकंदीयति १२ पुरंदरदिग्दरीकुहरगर्तसंभ्रमोत्थितस्तमोवारकरा।
केसरीगहनकाननं गाहते मधूत्वनरवरज्जुटतिमिरकुंभिकुंभस्थलोज्वलनवलताव।
काकपटकीर्णमुक्ताफलः १३ कस्यापि उपोढरागेण विलोलतारकं तथा गृहीतं
शशिना निशामुखं यथा समस्तं तिमिरांशुकं तया पुरोपि रागाद्गलितं न लक्षितं १४ पा
णिनेः ग्रंथकारस्य बलं जगत्पतेर्मोहकारि भूषामतिनित्ययशः उज्वलं ज्वरमोषधीपते
रज्जनासममभवत्कृतः प्रिये १५ कस्यापि ग्रयापित्सनपैशलदुर्गविषमे किं मानिनी।
मास्यदि स्यात्तं वाञ्छति मानपञ्जडिति कोथादिवालोहितः उदयभूर्तवप्रसाविनक
रः कर्षन्त्यसौ तन्तुलाग्रोत्कच्छकैरवकोशनिस्सरदलिश्रेणीच्छपाशं शशी १६ इंदोरे
ककलाया करेणोद्धृत्य मूर्ध्नि धृतायाः स्थानमिव तत्क्षमेतत्कलंकरूपेण परिणमति
१७ सद्यः पाटितकेतकोदरदलश्रेणीश्रियं बिभ्रती येयं मौक्तिकदामगुम्फनविधौ योग्या
रणाच्छविः प्रागभूत् उन्नेया कलशीभिरंजलिपुटैर्ग्राह्या मृणालांकुरैः पातव्या च शशि
न्यमुक्तविभवैः सा वर्तते चन्द्रिका १८ पतन्नर्कयकेरवक्लमद्दरेष्वंगारदीनाग्रोदि

शा। कांतानुरूरेवकोरङ्गद्दिशो ढौकन्ते घावविधि कर्पूरैः किमपूरि किंमलयजैरालेपि किंपारदैः
२२. रक्षालिस्फटिकोपलैः किमघटि द्यावापृथिव्योर्वपुः १९ कपोले मार्जारी पय इति करान्लेढि
११० शशिनः तरुच्छिद्रप्रोतान्बिसमिति करी संकलयति रतांते तल्पस्थान्हरति वनिताप्यंशुकमि
ति प्रभामत्तश्चंद्रो जगदिदमहो विप्लवयति २० भासस्व कैलासायितमद्रिभिर्डिंडिभिः श्वे
तातपत्रायितं मृत्स्नेकेन दधीयितं जलनिधौ डिंडीरयितं वारिभिः मुक्ताहारलतायितं
व्रततिभिः शंखायितं श्रीफलैः श्वेतद्वीपजनायितं जनपदैर्ज्योत्स्नेश शांकोदये २१ त्रि.
विक्रमभट्टस्य मल्लिकामाल्यधारिण्यः सर्वांगीणार्द्रचंदनाः क्षौमवत्यो विलक्ष्यंते.
ज्योत्स्नायामभिसारिकाः २२ दंडिनः अमुदेश्चधिके भ्रांतिपतितांस्वेइव समयः प्रति
प्रहृष्टशीलेषु जलेष्विव सन्हृदयः २३ ख्यातावयंममथुपामधुकोशवत्समस्वंड्ः प्र
मावितकरोद्विजराजपद्म प्रस्मन्तमागमकृतोस्य पुनर्द्वितीयो माभूत्कलंकइति संक्र
चितानलिन्यः २४ लक्ष्मीचूडामणिधवलगृहेहंदर्पणोदिग्वधूनां पुष्पंधणामालतायाः
त्रिभुवनजयिनो मन्मथस्यातपत्रः पिंडीभूतं हरस्य स्मितममृततमयं पुंडरीकोमृगांको
२२.

ज्योत्स्नापीयूषवापीजयतिसितहयस्तारकोगोऽङ्कलस्य २६ कालिदासस्य मानिनीजा
नविलोचनपातान्नुत्सबाष्पकलुषान्प्रतिगृह्णन् मंदमंदमुदितःप्रययौखंभीतभीतइव
शीतमयूखः २७ भारवेः इतिशा॰चंद्रोदयवर्णनपरिच्छेदः ११६ अथपानगोष्ठीवर्ण
ने हर्षपतेपानगोष्ठीषुकांतावक्त्रगतंमधु स्मरसहायमासाद्यरसोराङ्करिवेन्दुना १
हेमेंद्रस्य पीतस्तुषारकिरणोमधुनैवसार्द्धमन्तःप्रविश्यचषकप्रतिबिंबवर्ती मानांध
कारमपिमानवतीजनस्यनूनंविमोदयदसौप्रससादसद्यः २ रत्नाकरस्य प्राप्यतेगु
णवतापिगुणानांव्यक्तमाश्रयवशेनविशेषः तत्तथाहिदयिताननदत्तंव्यानशेमधु॰
रसातिशयेन ३ भारवेः सागसिप्रियतमेकृतकोपःस्फिगुरमपतितेननतेष्टा सैव॰
मद्यपविलुप्तविवेकान्तनथैवपरितोषयतिस्म ४ नग्नजितः पिपिप्रियममसवयमुखं॰
मुखासवंदेहिमेननतत्पज्यडुडहुतेवभजभाजनंकांचनं इतिस्खलितजल्पितंमदवशा
त्कुरंगीदृशःप्रगेहसितहेतवेसहचरीभिरध्यापिनः ५ कस्यापि हावहारिहसितंव
चनानांकौशलंदृशिविकारविशेषाः चक्रिरेभृशमृजोरपिबधाकामिनेवतरुणेनमा

सा
२२१
221

देन ६ माघकवेः मूर्तिमंनवपिनाराव सौधेनेसमर्पितपदस्पदवक्त्राः मुंगनासवमिषे
णनदानीग्रातिपंनरुदयेभुवानः ७ जयमाधवसेनो इतिषण॰ यानगोष्ठीवर्णने
परिच्छेदः ११७ अथप्रियचाडुसूनकोडस्वनप्रशंसा सुगंधेधानुष्कताकेयमसूवति।
वद्दसपते ययाविध्यसिचेतांसिगुणैरेवनसायकैः १ कस्माज्जैनाश्रुरकापिदृष्टिः।
कर्णावलंबिनी यातिनिःस्वासिनीयंनकस्तेकलभाषिणि २ स्मितपुष्पोद्गमोयं।
तेदृश्यतेधरपल्लवे फलेंनजाते पुष्पातिचलोर्मपश्यतः ३ श्रीहर्षस्य दासीकृ
तागसिभवेद्भवितः प्रभूणांपादशद्दारद्दव संदेवितासिहृद्ये उपत्कंठोरथुलकोचितकं
टकाग्रैर्यात्विपघेनेनवपदंननुसाव्यथामे ४ कस्यापि वंधूकच्छतिबांधवोयमधरः॰
स्निग्धामधूकच्छविगंडेचंडिचकांतिनीलनलिनेश्रीमोचनेलोचनं नासाभ्येतिपितिल॰
प्रसूनपदवान्कांदामदंतिप्रियेप्रायस्त्वन्मुखसेवयाविजयतेविश्वंसपुष्पायुधः ५।
जयदेवस्य तंरंगायदृशांगणांरचयवंधमिंदीवरंस्तणांपुर - याहृणुस्फुरणारकांचनेका
लिमा स्फुटीकुरुदक्छंदप्रजातविद्रुमः स्वेतनाम्रदंचयमुखंमनागभवनल्लजितखंडमः

राजशेखरस्य यत्नयत्नानवानतीयांङ्कवेगलक्ष्म्याचमृगाक्षिलक्ष्मीं एकार्थलिप्साहत·
एवमन्येशशांकपंकेरुहयोर्विरोधः ७ हर्षस्य अथद्यूतक्रीडा आस्तेषुत्तुंबनरत्नोत्सव·
भूषणानि क्रीडाडवेदरपणाग्रतिभूरनेकाः भोगाः सपघपिज्ञयेचपराजयेचद्यूतेनामनस्त
दपिवांछतिजेतमेव ८ सुराचेः अथद्यूतजितार्थरयहविधावीशोसितत्खंडनादायिः
केयवदकोभवानितिम्रुषाकोपांचितभ्रूलता सद्यःस्विन्नकरावजंततलप्रायन्नाःक्रा·
ताःपश्यतेश्रुत्यातीव्रतिक्ष्मस्तत्कृतवती द्यूतेप्रियत्नार्जिते ९ गोपादित्यस्य गाः
ढालिंगनपूर्वमेकमनयाद्यूतेजितंचुंबनंतत्किंचित्परिरभ्यदत्तमनुनाग्रत्नार्पितेचामा
रंनैतत्ताहृगिदंममेतदशामितिप्रत्यर्पणाग्रक्रमेद्यूतेचुंबनमेकमेवबधारात्रियोगतानन्व
तोः १० उत्तीव्रकवेः आस्तेषत्रणमंक्रमेणाविजितेरूपेथरस्मार्पणेनमद्यूतविधोपणं
त्रियतमेकांताभृत्नः स्पृहाति अंतर्ह्रीसनिरोधसंभृतरसोद्भेदस्फुरद्गंडया स्वैरंसारिवि·
सारणायनिहितः स्वेदांबुगर्भोत्करः ११ अथस्मरतप्रशंसा स्मरतेचसमाधौचमायाय
त्रनलीयते ध्यानेनापिहिकिंतेनकिंतेनस्मरतेनवा १२ कस्यापि यत्रनमदनविका

शा
२२२
222

वःस्तज्ञाव्यसमर्पणं च गणज्ञानां तस्मिन्नुक्तनभावेपञ्चकर्माणि प्रशावप्रवर्त्यते १४ इति
तणसमुल्लसन्नवकलापान्वितः तपाकरविलोचने यदितवास्तकौतूहलं विलोकयनदा
ह्लवेत्सवनसंगरागस्तत्राणाद्वस्पष्टदयितामुखं निविडकंचुकोन्मारणा १५ भद्रमोमेस्वरस्म·
मंदहासाधरपल्लवसचकितं हस्तायमाधुन्वती मामामामुंच शठेति कोपवचनैरानर्तितभ्रूलता
सीत्काराञ्चितलोचना सपुलकायैः चुंबिता मानिनी प्राप्तं तैरमृतं श्रमाय मथितो मूढैः
सुरैः सागरः १६ इति शा· प्रियचाटुवादिवर्णनं परिच्छेदः १७ अथ नववधूसंगमे सखी
वाक्यं वधूसखबलारंभक्रीडा रत्नमालिकया बालेबद्धया किं प्रयोजनं अवश्यं भवितावा
तो ऽजयवयत्न यथेहो १ कस्मादपि नीविबंधं परिरभ्यते प्रियतमो भूयस्तरांगुं व्यातेन साढं·
क्रियते यदस्माविवरैः चाटुत्कारैः स्तूयते सख्यागुणयवधूरसौवनविधौ यत्नेन साशिक्षि·
तानिर्भ्रान्तं शरत्कणाश्रुनः शान्तगुणं पंचेषुरणकोविता २ रुद्रस्य तन्वी बालामृडतनुरि
यं त्वज्यता मत्रशंकाहष्टक्वापि भ्रमरभरतो मंजरीभज्यमाना तस्मादेषा रहसि भवता
निर्दयं पीडनीया मंदाक्रांता विसृजति रसं नेक्षुयष्टिः समग्रं ३ मंदाक्रान्ता वृत्तमत्र विक

टनितं वाग्याः प्रथमवधूस्तवनान्तं भक्तोडा दृष्टा दृष्टिमधो ददाति कुरुते नालापमाभाषिता
शय्यायां परिवृत्य तिष्ठति बलादालिङ्गिता वेपते निर्यान्तीषु सखीषु वासभवनान्निर्ग
न्तुमेवेहते बाला वामतयाप्रियस्य नितरां प्रीत्यै नवोढा भवेत् ४ श्रीवर्षस्य पदालक्तेन प
सौनमयति मुखं जातविनया हठाश्लेषं वाञ्छत्यपहरति गात्राणि निभृतं न शक्नोत्याख्या-
तुं स्मितमुखसखीदत्तनयना ह्रियानामत्यन्तः प्रथमपरिहासे नववधूः ५ अमरुकस्य
अंसाकृष्टदुकूलया सरभसं मूर्ध्नो भुजाभ्यां स्तनावाच्छाद्य जघनांशुके हृतमथः संसक्तमूरु-
द्वयं नाभीमूलनिबद्धचक्षुषितया व्रीडानतांस्याप्रियेदीपः फूत्कृतिवातवेपितशिखः
कर्णोत्पलेनाहतः ६ कर्णोत्पलस्य विरम नाथ विमुञ्च ममाञ्चलं शमय दीपमिमं समया
सखि इति नवोढवधूवचनैर्मुदं मम गाढाधिकं स्मरतादपि रुद्रस्य चुम्बनविपरिवर्तिता
धरं हस्तरोधिरसनाविघट्टने विघ्नितेच्छमपि तस्य सर्वतो मन्मथेन्धनमभूद्वधूरतं ८
कालिदासस्य समाकृष्टवासः कथमपि हठात्स्पर्शनितनवाक्रमाहरुद्धं हृजवधू रागौ
रम्भे गाहेशाः नयाहृष्टिं दत्वा महति मणिदीपे निपुणया यानि रुद्धं दत्त्वा भ्याकडिति निज

गी
२२३
223

नेत्रोत्सलश्रुते ८ बलान्नीतापार्श्वमभुवममभिमुखेनैवकृतेधुनानामूर्धानंहवतिबहुशाश्रु
बनविधिं रुदित्यस्त्नेहकलितिपतितमनारोपितमनानवोढावोढांवस्त्रवयतिचसंतापा
यतिच ७ कयोरपि रतिशा· नववधूसंगमादिवर्णानंपरिच्छेदः १२५ अथसुरतकेलि
कथने आस्तांदूरेणविश्लेषः प्रियामालिंगतोमम स्वेदः किंनसरिन्नाथोरोमांचः किंनपा
र्वतः १ कस्यापि आयातेदयितेमनोरथशतैर्नीतेकथंचिद्दिनेवैदग्ध्यापगमाज्जडेपरिज·
नेदीर्घोंकथांकुर्वति दष्टास्मीत्यभिधायसत्वरतरंव्याधूयचीनांशुकंतन्वंग्यारतिकात·
रेणमनसानीतःप्रदीपःशमं २ अकुलजरणस्य भंजतःतल्पांतिककटकटकंकृति·
पिहितंस्मितयातगेहाहहिरवहितालीपविजने प्रियासंपश्यंत्याः स्मरशरसमाकू·
तसुभगंसलज्जालज्जापिव्यगमदिवदूरेमृगदृशाः ३ जयदेवस्य विरविरहिणोरत्न·
कंठाश्लथीकृतगात्रयोर्नवमिवजगजातंद्वंद्वंचिरादपिनंदतोः कथमपिदिनेदीर्घे·
यातेनिशामधिरूढयोः प्रसरतिकथावक्रोक्तिनोर्यथाननतथारतिः ४ गाढालिंग·
नवामनीकृतकुचप्रोद्भिन्नरोमोद्गमासांद्रस्नेहरसातिरेकविगलत्कांचीप्रदेशांबरा मा

मामानंदमाशुनितामलमिति त्वामात्तरोल्लापिनी स्मा किं त्वमृतान्नु किं मनसि मे लीनावि
लीनान्नु किं श्रमकलकसीमैमो दृशामपदि मीलितं दशनरोचिषा निर्गतं करेण परिचेपितं त
वलयमालयाक्रंदितं श्रियेशाहविणीदृशां दशनखांडसमाने यथे पर व्यसनकातरा: कि
मुनकुर्वते साधव: ६ कस्याश्चि धमिल्लो भंगमरु: प्रविशात्तिलक: केशायाशाथका
वेपञ्चाली गंडपाली त्वजरुचिविविचरं कर्णयोर्गत्रिका मा वामा या: कांतदत्त क्रतननति·
सहने त्वेकपवाधरोसौ वीर: कामाहवे स्मिन्निति वदति चलन्नूपुर: क्वाणभीत्या ७·
भाग्नुपंडितस्य दोर्भ्यां संयमित: पयोधरभरेणा पीडित: पाणिजै रा विद्धो दशनै: त्तता·
धरपृष्ठ: श्रोणीतटेनाहत: हस्तेनानमित: करे थरस्त्वयास्यंदेन संमोहत: कांत: का
मपि त्वसिमापतद्दहो कामस्य वामा गति: ८ ईषन्मीलितदृष्टिमुग्धहसितं सीत्कार·
धाराबशादव्यक्ताकुलकेलिकाकुविकसद्दंतांशुधौताधरं श्वासोत्कंपपयोधरोपरिप
विष्वक्तं कुरंगीदृशो हर्षोत्कर्षविमुक्तनि:सहतनोर्धन्यो धयत्याननं ९ जयदेवस्य·
रतव्रमसनितांतश्रांतकांताकुचांत: चलदमलकलापाया न्नाभिदेशो स्वथापि स्मितमा

शा
२२४
224

धूर्त्तभ्रुवीनां क्षीणानेत्रोत्पलानामधरमधुवधूनो भागधेयं तः पिबन्ति ९ चारुभ्रूभङ्गकणीहृ·
तं रते कामिनां हरति मानसं यथा नोत तथा मधुरगीतवादिनं केकि चातक पिकस्वनाश्च पि ११
शा· धरस्योष्ठो नैषा वेगं मृदुतरतनुस्नावकीनं विमोक्षुं शक्ता मोने चपलनितरां खेदयेन्दीवरा·
क्षी इत्यभ्यासं विदधत इति प्राणनाथं सपत्न्याः कर्णोपान्ते निभृतमुपवेशं सितेव १२ मूर्तस्य·
स्वामिन्नभो पिबदहाणपविघ्नजस्वाकिं किंशठोऽसकरुणोऽसि मुखेऽस्यितोऽसि हाड: खेय·
स्वलमलं विरमेति वाचः स्त्रीणां भवन्ति सुरतेऽपि शतायानुकूलाः १३ ऊमारभहस्य खिन्ना
मंडलमैन्दवे विगलितं स्तगभारनहृतं तमः प्रागेव प्रथमानकेतकशिखावातायितं वास्थिता
शान्तं कुंडलताडवं कुवलयद्वन्द्वं तिरो मीलितं ··· विद्रुमसीत्कृतं न हितं नो जाने किमासी
त्परं कस्यापि मन्त्रेभकुंभपरिणाहिनि कुंकुमार्द्रे कान्तापयोधरयुगे रतखेदखिन्नः व·
क्षो विधाय भुजपंजरमध्यवर्ती धन्यः क्षपां क्षपयति क्षणलब्धनिद्रः १५ भर्तृहरेः इति
शा· सुरतकेलिवर्णनं परिच्छेदः १६· अथ विपरीतरतक्रीडा तत्रान्यकिकारयति यत्र म
नो भवस्य साधाक्रिरप्रतिहता भुवने तथापि उद्गाढपीवरपयोधरमंडलाग्रं वल्गाति प

स्मरपरिभ्रमदाम्रपीत २ शशिवर्धनस्य पतन्तवोरसिसततं दयिताधम्मिल्लमल्लिकानिकरः
रतरसतरमसकुचग्रहल्ललितालकवल्लरीपतितः २ बाणस्य प्रशांते नूपुरारावे श्रूयते मेः
खलाध्वनिः कांते नूनं रतश्रांते कामिनी पुरुषायते ३ कस्यापि प्रारब्धे रतकेलिसंकुल-
रणारंभे तया साहसप्रायं कांतजयाय किंचिदुपरि प्रारंभि यत्संभ्रमं खिन्नायेन कटीतटी।
शिथिलता दोर्वल्लिरुत्कंपितं वक्षो मीलितमक्षि पौरुषरसः स्त्रीणां कुतः सिध्यति ४ जय-
देवस्य चलत्कचं व्याकुलकेशपाशं खिद्यन्मुखं स्वच्छकृतमंदहासं पुराणातिरेकात्पुरुषाल-
भेते शुभावमं मोहहलोचनानां ५ मुग्धेन वास्मिद्दयिता पुरुषोभवत्वमित्युक्तया न हि।
नहीति शिरो विधूय स्त्रीया कराल्पतिकरे वलयं त्रिपंत्या वाचं विनाभ्युपगमः कथितोमृ-
गाक्ष्याः ६ क्वचित्तांबूलाक्तः क्वचिदगुरुपंकांकमलिनः क्वचिच्चूर्णोद्गारी क्वचिदपि च सा-
लक्तकपदः वलीभंगाभोगैरलकपतितैः शीर्णकुसुमैः स्त्रियः सर्वावस्थं कथयति रत-
प्रच्छदपटः ७ केषामपि ईषत्कंपपयोधरं गुरुकटीश्रोणिप्रहाराहतं स्विद्यज्जालमनेक
हास्यमरसंरंभमंदत्रपं वारंवारमुरःप्रहारसंभ्रमसंदर्पमानादरं किंचिद्दत्तनितंब-

शा
२२५
225

देशानखवंधनोरतंसेवते शिवदासस्य आलोलामलकावलीमञ्जसमांविभ्रज्वलत्कुंडलं
किंचिन्मृष्टविशेषकंतनुतरैःस्वेदांभसःशीकरैः तन्व्यायत्सुरतांततांतनयनंवक्त्रंरतिव्य·
त्ययेतत्वांपातुचिरायकिंहरिहरब्रह्मादिभिर्दैवतैः ४ अमरुकस्य इतिशार्ङ्ग· विपरीतर
तक्रीडापरिच्छेदः ११२ अथसुरतनिवृत्तिः शांतेमन्मथसंगरेरणभूतांसीत्कारमातन्वा
नीवासोदाज्ञघनस्यपीनकुचयोर्हारेस्मृतोकुंडले बिंबोष्टस्यचवीटिकांसनयनायप्रज्ञारणा
न्नूपुरोपहशालेविनिकेशपाशानिवयेयुक्तोहिबंधक्रमः १ आलोलःकेशपाशस्तरलितम
लकैःस्वेदलोलोकपोलोक्लिष्टाबिंबाधरश्रीःकुचकलशरुचाहारिताहारयष्टिः कां
चीकांचिद्गताशांस्तनजघनपदंपाणिनाछाद्यंतीभूषाहीनापिकिंचित्प्रियसदयमहो·
प्रीणयत्येवमुग्धा २ जयदेवस्य नेपथ्यादपिराजतेहिनितरांव्याल्लमभूषातनुः संभो
गश्रममीलितंविजयतेवक्त्रःकटाक्षादपि गाढालिंगनकौतुकादपिवरंदोर्वल्लिवि
स्रंसनंप्रेमालापरसादपिप्रियतमंमौनंकुरंगीदृशः ३ हरिकरस्य करकिसलयधृ·
त्वाविमार्गतिवासस्सीत्यपनिभ्रमनोमालारोधंप्रदीपशिखांप्रति स्थगयतिमुहुःपत्र·

नैत्रैविहस्यसमांकुलासुरतविरतौवस्यातन्वीमुहुर्मुहुरीक्षते ४ सुरतविरतौक्रीडावेशा·
श्रमस्लथहस्तयारहसिगलितंतन्व्याश्रमेनथावितमंशुकं रतिरसजडैरंगैरंगोपिधातुमा·
शक्तयाप्रियतमतनौसर्वांगीणंप्रविष्टमथुष्टया ५ श्रमकणकसेमौ प्रियकृतपटलेया·
क्रीडीविडंवनविकलंकिमपिह्नपणालापबालविलोकससंभ्रमा अपिविचलतिस्कं·
धावावेगानेसुरतान्हवे त्रिभुवनमहाधन्वीनूनंन्नापर्वतमन्मथः ६ निर्हतेसुरतेतत्का
वेबहुविथेजातेथिकेंगात्रमेतलेसेजलाईचंदनमयेकिंचिद्दतैवरे सांद्रस्वेदवशाद्वि
शेषविषयव्यासंगाजिह्मात्मनोदंपत्योःसमबन्धसमागतेरतयाभूयोपिजातस्पृहा ७ क·
योरपि इतिश्रा·सुरतांतवर्णनंपरिच्छेदः ११२ प्रथममथरात्रिक्रीडानायिकाउनयस्त·
शमितनिखिलदीपेसुमनिद्रालुलोकेरतपरवशचित्ताःमध्यरात्रेविदुग्धाः प्रथमसुरत
खिन्नांमुग्धिकाबोधयंतेबहुहठरुपविशेषैःकामुकाःखेदयंति १ शाङ्गधरस्य वदन।
शशिनःस्पर्शेशीतादिवागतेवेपथुःस्तनयुगलकेभ्रांत्यानेत्रेनिविष्टइवभ्रमात् ज्वा·
लितमदनागारेतन्व्यास्ततोजघनस्थलेसमुपलकजलःपतःपाणिर्विनीतइवाभवत्

२ रतिक्लान्तिगते मायामिद्रां विवर्त्तितत्तुं बताभ्रलकयसातत्वं मत्वाम्रुबोदपस्रुतानना हृतः
कषायनोनिर्ग्रीस्योसीत्तदीर्यकलंवध्रुग्रीणितमथवंहृत्वादंतैवपूरयतस्पृहो ३ कस्यापि अथ
ग्रणयकलहेनायिकानुनयः गतप्राया रात्रिः शाशिमुखि शाशी शीर्यत इव प्रदीपो यं निद्रा
वशमुपगतो घूर्णित इव प्रणामान्तो मानस्तदपि न जहासि क्रुधमहो ज्ञयप्रत्यासदयमपि
ते चंडिकठिनं ४ लीणांसुः शाशालांछनः शाशिमुखि लीणामकोपल्लवसेवंपम्रवनं म
नागपि न ते स्मेरं मुखांभोरुहं पीतं श्रोत्रपुटेन घड्दरुतं पीतं न ते जल्पितं रक्ताशाकदिनं
गता रविकरैर्नायापि रक्तासि किं ५ एकस्मिन्शयने पराङ्मुखतया वीतोत्तरं ताम्यतो
रन्योन्यं हृदयस्थितेप्यनुनये संरक्षतोर्गौरवं दंपत्योः शनकैरपांगवलनामिश्रीभवच्चा
लुषोर्भग्नोमानकलिः सहासरभसं कंठग्रहोनुष्ठितः ६ भ्रमकृकस्य हृत्वा विग्रहम
नुपानकलखेशय्यासनाद्गयिताक्रोधाच्चापि विवध्यगर्भभवनद्वारेकपाश्रस्थिता ह
ष्ट्वा चंद्रमसं प्रभाविरहितं प्रत्यूषवातादृता हा रात्रिस्त्वरिता गतेति पतितांकोनाथियसो
दसि ७ कस्यापि ७ इति शा· मध्यरात्रिक्रीडानायिकानुनयवर्णनपरिच्छेदः १२३ अथ

प्रभातं प्रभूतप्राचीपिंगारसपतितिविषाशयकनकंगनच्छायस्पंदोद्बुधजनइवप्रामासहासि त-
णं दी णास्तारान्द्रपतयइवात्तुयमपरानदीपाराजंतेद्वविगारहितानामिवगुणाः १ विरल-
विरलीभूतास्तारा: कलौसज्जनाइवव्यपसरंतिचध्वांतंचितान्तानामिवदुर्जनः मनइवमुने:
सर्वत्रापिप्रसन्नमभून्नभोविगलितनिशाविशंलक्ष्मीर्बुधमिनामिव २ भोजराजसेवकका
विवर्णसेमै, ध्वजमपरवारिधिंरंजनपिंडपांडु: शशी नमंतिजलबुद्बुदफनिसपंक्तयस्तारकाः
ऊरंडकविपांडुरंदधतिधामदीपांकुराः चकोरनयनाकरणाभवतिदिक्चयैसोत्रामणी ३ क-
स्यापि यः सैन्यस्मरपार्थिवस्यविरहिप्रमर्पिनामयशः ज्योत्स्नानिकरमुन्मज्जतिस्मजगतोप-
स्तापनिर्वापणं सोयंतारकनायकः किमपरंश्रृंगारसंजीवनंतेजाः स्पष्टपरागपांडुरजर-
त्कूष्मांडपिंडाकृतिः ५ सिंदानोमानिनीनांपतिश्रुकपमयंहर्म्यपारावतेभ्योवाचालत्वद
दानः कविषुचककवितायातिभंस्पंदधानः श्रानस्तत्तूर्यनादः स्पयायतिवासनेमांसलःपांसु-
तल्पादस्वल्पाङ्गस्थितानांनरवरकविताणांस्त्रे: खेलाभिंजितेन ६ प्रविरतमपियामारात्रिणां
सर्वरात्रंनवनव-नलीलाः कौतुकेनाभिवीक्ष्य इदमुदवसितानांमस्कटालोकसंपनय

शा
२२७
227

नमिव सनिइंच्चूर्णितैर्दैयमर्चिः ७ कुमुदवनमपश्री-श्रीमदंभोजखंडंत्यजति मुदमुलूकः
प्रीतिमांश्चक्रवाकः उदयमहिमरश्मिर्याति शीतांशुरस्तं हतविधिलसितानां हा विचित्रो वि
पाकः ८ ललितनतारः ज्ञामवक्त्रेंदुबिंबा नवजन इव विनिद्राक्रांतनीलोत्पलाद्यः तिमि
रमिव दधानाः स्रंसिनः केशपाशानवनिपतिगृहेभ्यो यांत्यमूर्वारवध्वः ९ माघकवेरियं कृ·
वीहतवल्लभप्रणातिथयः शोषैरनंगास्यैन शामा श्रुनिषीथिनी पतिकैरेशैथिल्यवीथीमपि ते
तिःशंकविटंकनालनमलप्रोतनलवलावितैः छिन्नाकूर्जदहकृजितैर्मृगाहशां मानयहम्र्यंथ
यः १० विक्लाणास्य श्राघ्रेजगद्धुषितानम्रचूडश्चितेश्रोत्रं प्रवुद्धाजवाक्किंचिद्वासवदिज्ञुखंश्रा
विकसद्दृष्टागवाक्षाधना संत्रासेनसमीरिताप्रियतमप्रेम्णावकृष्टाशनैकन्यानापतिवेशना
निष्कृतेतल्पमङ्गःपांशुले ११ निर्यान्यावति वेश्मनः परिणतश्रायां विलोक्यत्तपांगाप्त
लिंगनचुंबनानि बहुशः कृत्वाप्यसंतृष्ट्याप्यंकं भूमितले निधाय चरणांतल्पेश्च कल्पापरे
तन्वंग्यपरिवर्तितांगलनया प्रेयांश्चिरंचुंबितः १२ केषामपि इतिश्री· प्रभातवर्णनं परिच्छे
दः १४ अथ प्रभातवायुसूर्योदयवर्णने विकचकमलगंधैरंधयन्भृंगमालाः सुरभित·

मकरंदमंदमावानिवातः समदमनमाद्यद्यौवनोद्दामरामारमणरभसखेदस्वेदविच्छेददक्षः
१ माघकवेः स्तनपरिसरभागोहूरमावर्तमानाः स्फुटतिरमराणामध्येकिंचिदेवस्खलंतेवा
प्रबलकनितंबाभोगरुद्धावधूनांनिधुवनरसखेदच्छेदिनःशीतवाताः २ कस्यापि प्रातः
सीमंतिनीनांनिधुवनललितान्संस्पृशन्केशपाशानुन्मीलत्पंकजाभःपरिमलसुरभिःस्फा
रयन्कामलीलाः स्वच्छावश्यायबिंदून्दिशिदिशि विकिरन्स्थूलमुक्ताफलाभान्धूलीभिः।
केतकीनांधवलितमदनोवातिमंदंनभस्वान् ३ रामाणांरमणीवक्त्रशशिनःस्वेदो
दबिंदुप्लुता व्यालोलालकमंजरीःप्रचलयन्धुन्वन्नितंबांशुकं प्रातर्वातिनवातिकुसुम
विकसद्राजीवराजी——ःपुंजामोदमनोहरोरतिरसग्लानिंहरन्मारुतः ४ कस्यापि
हेमांभोरुहपत्तनेपरिमलस्तेयीवसंतानिलस्तत्रत्यैरवयामिकैर्मधुकरैरारब्धकोलाह
लः निर्यातस्त्वरयाद्रवन्निपतितःश्रीखंडपंकद्रवालिप्तेकेरलकामिनीकुचतटे खंजः
शनैर्गच्छति ५ कालिदासस्य अथसूर्योदयवर्णनं ततःकोकवधूबंधुर्बंधूककुसुम
प्रभः उपायादिशिपौरंदर्यांमुद्द्योतितेजसांनिधिः ६ शार्ङ्गधरस्य निजांशुकहृतांप्राची

चुंबनस्यैकैतिवाणिगाणि लज्जयैवयथैवकापिषणामामीलितलोचना: ७ रत्नोः कविदर्पणा
स ग्रागनस्यसंवृतिविघोनाविसंस्तुलोगीमंभोजिनीकाचिदपितपितविद्यामः पतोप्रमाद
यतिपषपथीनेः प्रभातेतत्त्वंतिपादपतनेनसहस्ररश्मिः ८ कस्यापि उन्निद्रकोकन
दवैराउपिसिंगितेतोमाः गायतिस्त — मधुयाग्दहदीर्घिकास्तु पतच्चकालिचरवैर्नवबंः
धुजीवपुष्पच्छटाममुदयाचलचुंबिबिंबे ८ उदयतिविततोर्ध्वरश्मिरज्जावहिमरुचो
हिमधाम्नियातिचास्तं वहतिगिरिरयंविलंबिघंटाद्वयपरिवारितवारणेंद्रलीलां ९
माघकवेः अयमुदयतिमुद्राभंजनः पद्मिनीनामुदयगिरिवनालीबालमंदारपुष्पं
विरहविधुरकोकद्वंद्वबंधुर्विभिंदन्कुपितकपिकपोलक्रोडताम्रस्तमांसि १० इतिशा
प्रभातवायुसूर्योदयवर्णनंपरिच्छेदः १२५ अथमेभोगाविष्करणं चंदनतटैपरविंबे
यावकंचनतनवसपत्न्याः प्रातरीत्यपकृपितापिमृगाक्षीसाक्षाति प्रियतमेपरितुष्टा १
लाक्षालक्ष्मललाटपट्टफलकेकेयूरमुद्रागले वक्त्रेकज्जलकालिमानयनयोस्तांबू
लरागोधरे दृष्ट्वाकोपविधायिमंडनमिदंप्रातश्चिरंप्रेयसो लीलातामरसोदरेमृगदृशः

णः श्वासाः समाप्तिं गताः २ यद्ग्रीवोद्ग्रहमिव्यपेतविनयं हृत्तं वसात्कामिनोरन्योन्यं शयनीया
नीयमीहितरसात्वामिश्रवृत्तस्पृहं तन्मानंदमिलद्दृशोः कथमपि स्मृत्वा गुरूणां पुरो हासो
द्भेदनिरोधमंथरमिलत्तारं कथंचित्स्थितिः ३ अमरुकस्यैतौ बहुजगदपुरस्तात्तस्य मम
त्ताकिलाहं चकरचकितं चाटुभ्योऽप्यपि हृदयस्य विदितमिति सखि भ्योरात्रिवृत्तं विचिन्त्य
व्यपगतमनयाह्वानमीडितं मुग्धवध्वा ४ माघकवेः दयितोऽश्रुपरिभोगदर्शिनीनीवृष्टतः प्रा
यिनो निषेदुषः वेह्रप बिंबमनुबिंबमात्मनः कानि कानि न चकार लज्जया ५ दंपत्योर्निशि
जल्पतोर्गृहशुकेनाकर्णितं यद्वचः तत्प्रातर्गुरुसन्निधौ निगदतस्तस्यातिमात्रं वधूः क
र्णोत्तंसितपद्मरागशकलं विन्यस्य चंच्वोः पुरो व्रीडार्ता प्रकरोति दाडिमफलव्याजेन वाग्बंधनं
६ अमरुकस्य धन्यासि या कथयसि प्रियसंगमेऽपि नर्मोक्तिचाटुकशतानि रतान्तरेषु
नीवीं प्रति प्रणिहिते तु करे प्रियेण सख्यः शपामि यदि किंचिदपि स्मरामि ७ विज्ज
कायाः रतिखिन्नामनुप्रातर्लज्जानम्रमुखं वधूं स्मरंतीं रात्रिचरितं दृष्ट्वा सोऽतिनिकोऽस्तुदं ८
शार्ङ्गधरस्य एतावत्साविवेद्मि केवलमहं तस्यांगसंगे पुनः कोऽहं काऽवयमत्र किं नु सुरत

श्री
२२४
229

नेस्वल्पापिमेनस्मृतिः कांतेतल्पमुपागतेविगलितानीवीस्वयंबंधनाद्वासस्सश्लथमेखलेगु·
णाधृतंकिंचिन्नितंबेस्थितं ४ भ्रमरकस्य किमपिकांतभुजांतरवर्तिनीकृतवतीयदियं
कलभाषिणी नदनुकृत्यपिकाव्यरुतमन्नियेोक्रियमनीयतसारिकयावधूः ९ इतिशार्ङ्ग·
संभोगाविःकरणपरिच्छेदः १२६ अथसतीवर्णनंकुलवधूकृते निर्व्याजेदयितेननताङ्ग·
ज्ञनतास्वसूश्वभक्ताभवत्स्निग्धाबंधुषुवत्सलापरिजनेस्मेरासपत्नीष्वपि भर्तुर्मित्रजने·
समर्थवचनाविन्नाचतेहैविष्णुप्रायःसंवननेनतन्मुतदिदंवीतौषधंभर्तृषु १ राजशेखर·
स्य स्नानंभोबहुसाधितावसवतीदेवाग्निकार्योचितासंभारोरचितोविशुद्धवसनेकाला
चितेयोजिते स्नानंनाथविधीयतामतिथयःसीदंतिनान्याशयाःयत्प्रबोधयतेशनैरि·
तिपतिंमध्याह्नसंभ्रमंसती २ दीपकस्य नातःपरंकुलमतःपरतोनशीलंनातःपरंचक
रणंमदनंमृगाक्ष्याः यद्भाषणंविदुरपरायवतोपिपत्युरुत्संगितेनचरणेननतयापतित्वे ३
कस्यापि दुर्वाराःस्मरमार्गणाःप्रियतमोदूरेमनोप्युत्सुकंगाढंप्रेमनवंवयोतिकठिनाः
प्राणाःकुलंनिर्मलंस्त्रीत्वंधैर्यविरोधिमन्मथसुहृत्कालःकृतांतोक्षमीनोढ्याःसखि

सांप्रतंकथममीसर्वेविनयोङःसह्याः ४ शकुनस्य अस्माकंसखिवाससीनरुचिरेग्रैवेय।
कंनोज्ज्वलंनोवक्रागतिकद्धतंनहसितंनैवास्तिकश्चिन्मदः किंत्वन्येपिजनावदंतिसुभ
गोस्याःपतिर्नान्यथोदृष्टिंनिदिपतीतिविश्वसितंयतामन्यामहेडःस्थितं ५ रुद्रस्य अ
यज्ञलवधूचरितं जीवतिजीवतिनाथेम्रियतेचमृदाभुतामुदिते महजस्नेहरसालाज्ञल
वनितानकेनतुल्यास्मात् ६ शार्ङ्गधरस्य भक्तिःप्रेयसिसन्नतेषुकरणास्वस्वेषुनशेषिताः
प्रीतिर्नीतिषुवैरोवंधुजनेत्रांतिःकृतानागस्यपि अम्लानःकुलयोषितांव्रतविधिःसो
यंविधेयःपुनर्मन्नर्देदयितारतिप्रियसखीबुद्धिःसपत्नीष्वपि ७ विक्रमस्य अभ्युत्था
नमुपागतेगृहपतौतज्ज्ञाघलोनमुतानतत्यादार्पितदृष्टिरासनविधिस्तस्योपचर्यास्वयं।
रुषेनतत्रशायीनवप्रथमतोजस्याब्रवीयाम्यामितिप्राच्यैःपुत्रनिवेदितःकुलवधूसिद्धांत।
धर्माश्रयः ८ राजशेखरस्य चतुर्थेह्निस्नातांत्रिदिनविरहापांडुवदनांवजोसंक्रांत।
त्वीचपलनयनांकामकलितां हिमत्विणमार्जारीमलयभवगंधप्रणयिनीमयन्यःको
पुंक्तेचपुतकतमशोषामिवलतां ९ कस्यापि लज्जावशावनतमेघरदृष्टियालंयैःचं

श्रा
२३.
230

वितं कुलवधूवदनारविंदं तेषामनेकशुकपत्रगणितायशेषुस्तां किः कथं भवति वेशवधूसुखे
षु २० कस्यापि शकिरजनिश्चलिदिवसं विरहबहिस्त्रंडिंडिमं दत्वा कोणवधूहृदयवलिते
विस्मृयुतराजकुलीभवति १८ विलासस्य इतिषाः सतीवर्णनादिपरिच्छेदः १९ पृथासती
चरितं वयं बाल्ये बालास्तरुणिमनिभृतत्वनियुवानपीह्यामो वृद्धान्तविरामयथोचितस्थ
स्थितिरिति त्वयारथ्यं मन्ये तदयथितमनेनैकपतिनानमेयोनमैति कश्चिदपि सतीला।
छनमभूत् १ कस्यापि मयाकुमार्यापि नृतमेकयानमारसुतस्तरपशुमा न विलोकि
तः अनेन गोत्रस्थितिपालकेन प्रसन्नतामेत्य नवोपकारिणी २ विलासस्य भ्रूभेदः
कतिविकिराकुटिलया काश्चित्कियतः स्मितैः कैश्चिदपि कथयति मन्मथवशेया।
व्यापारवशंगमनः • कासांचिन्नवंगके शुभस्याग्रायेषुमस्थितिभावः कावघुटे
घुसुक्कसिवपद्मांकमालोक्यते ३ अभिनंदस्य दृष्ट्वा किंचित्किंचिद्दलालितभुजली।
लाविलसितैः कराघातैः किंचिन्मल्लविलसितैः किंचिदधिकं स्पर्शास्तैः संवाधैरवा।
भिवनमिश्रितस्मितपथ्यपथ्यैः स्वैरेष्टैः स्फुटकचनटाः पक्ष्मकुलदाः ४ नयनविकारे

रन्यं वचनैरन्यं विचेष्टितैरन्ये रमयन्ति सुरतेनान्यं स्त्रीबहुरूपा निशा कस्य ५ हे मैन्द्रस पर्ये
कः स्वामस्तरागः पतिरनुकूलो मनोहारं मदनं दृष्ट्वा मिव लक्ष्म तंते कामिन्या सौ यरति लब्धा
६ दुर्दिवसे घनतिमिरे दुःसंचारासु नगरवीथीषु पत्युर्विदेशगमने परमसुखं जघनचप
लायाः ७ यः कौमारहरः स एव हि वरस्ता मेघगर्भाः क्षपाः प्रोन्मीलन्नवमालतीपरिमला
लामोदान्नकृतानिलाः सा चैवास्मि तथापि चेतसि सुरतव्यापारलीलाविधौ रेवारोधसि वे
तसीतरुतले चेतः समुत्कण्ठते ८ सा लाभं हसिकायाः दृष्टिं हे प्रतिवेशिनि क्षणमिहाप्य
स्मद्गेहे दास्यसि प्रायेणास्य शिशोः पिता न विरसाः कौपीरपः पास्यति एकाकिन्यपि यामि
तद्वनमितः स्रोतस्तमालाकुलं नीरन्ध्रास्तनुमुद्वेष्टितजरठच्छेदा नलग्रन्थयः ९ विज्ञका
याः श्वश्रूपरत्र निवर्तयस्वी वादस्वबंधुस्त्रियः कावेरीतटसन्निविष्टनयनुत्सेयकि
नास्यस्ति श्यालेव समीपमेव भवनादेलालतालिंगितं स्वच्छालतमालदंतुरदरीतत्रा
पि गोदावरी १० कस्यापि भद्रं तव मातेरोः स्वयं कृतचिरप्रस्थानकिं कथ्यतां डंबरं क्षम
तापवहिं विवहदिरदाकांडदर्वचः मारवेयस्तनतः प्रभातु उदितं तस्यापतत्क्रिटीशीरंभा।

भिपविगादिपल्लवघनच्छायस्तनुर्वर्द्धते ११ कस्यापि रहवदेहदिपत्नीव्रतिवसतिदिवापियवम
यशांका तस्मिन्नति नवबध्यातीतावीतोदकः सप्रादाः १२ एकाकिनीयदबलानकरणीनस्या
हंसमिन्नुदेहे गदहपतिश्यालोविदेशं गंकावशेनदिहवासमियंवराकीस्वश्रूर्मम्मांधवधि
रान्नवमूढमायः १३ कडस्य मूलं वेश्मविहृतोगदहपतिर्जातानाथुनाशर्वरीस्यात्वंनोवितः
मत्रगकति पुंगोलोकैकनालाहितः इयंलोभहृष्यामालमावांमालिनीदाहीस्वेनाथः
गस्तत्वा किंचिदिवक्षपामिवत्ननीग्रामेस्तदीर्घोस्थितः १४ एकांतेचलतेगदहेशाखिस्त
लोयन्नाहृष्टोहृष्टानेदिग्रसाथययाहिभ्रविस्मदनेभुक्तान्यायावासकं सस्यांसभ्रमिता।
किलेतिबहुधाः संप्रेरयंत्नावधूंपांथेवीत्नवनेजस्वामिनमुलीसैवार्द्धमिद्धांदने १५ स्वा
मीनस्वसितोप्यस्तपतिमनोजिह्मः सपत्नीघनः श्वश्रूर्विगितदेवतंतनयनयोरोहालिहो
पातरः नहसादयमंजलिः किममुनाहृष्यागिभावेनतेवेदस्यामदनश्रपंचवचनवद्या।
योंयमत्रयमः १६ हंसंगासोमिमशीतेरसतीरहसामत्वेस्वयन्कपटभित्त्वकलहितो।
सि समस्यभूर्नचभवासितनः समस्त्वंमेतोपटोकममिषादयमंजलिस्ते १७ अनार्यत्र

शानामिहजनवधूनां हिमनसो मह्याशाल्यं करोतिवजवकजेतूकिशलयः भ्रमनूमित्ता
हेतोरमिनवीविरुहो मिनमयात्वयेनावानूदेषः पथिकनविधेयः पुनरपि १७ भेलाद
नसेनो श्रायानासिविगुवधेपयुभंरहघासिकेनापिनोनीलंबालमपुंविपुचहरतम्बंदे
निशीथानिलः श्रतंनभवसत्नकंटमसह्यामीतितल्पागनाद्रसतोपरिरमयतेखकः
तिथिः स्वैरंनवैरोविणी १८ सखीडाईनिरीलणामडभमोर्धेहृतिसंडेघणावायसोमव
तासमागमश्रतिश्रीतिघसादंवचः प्रामेकालसमागमेसरभसंलब्धंवनालिंगनंता
न्कामस्यफलंनदेवस्वरतंशीघ्रापसूनास्थितिः १९ कस्याप्येतो मुखेशय्यातो हूलंवि
श्र्यान्मेघवेवनादीनि तलयंतिनलनेशांवाविनदाणावोर्धस्वनस्य २० इंडयंत्रा
नवियनेनमधुरंहृतीवचः प्रायेनेनोक्तासंस्य दयेवकुनयसिशिरानोपेतिकार्यवपुः
स्वाथीनाम उत्कलिकांसवटहिणीमालिंगयपल्लयतेनाकिंदेमगदहाश्रमवृतमिदं
कष्टंसमावाधते २१ इतिमिश्रकश्रृंगारेश्रसतीचरितपरिच्छेदः अथषट्ऋतुवर्णा
नेवसंतसमयस्वभावाख्यानं श्रसोमरुस्तुखितघारुकेसरः प्रसन्नतामायधिपमंडलमायः

शा
२३२
232

णीः विमुक्तरामा नवरूढिवीदितो वसंतकालो हनुमानिवागतः १ भट्टवीजकस्य ।
कोकिलस्तनशिखरे मंजरी वेणुउपिंजरः गदितैः वाक्तनामेति कुलेन स्पृष्टैनेविव २ प·
चिचुंबितसंश्लिष्टमधुमन्मथनमंजरी नवसंगमसंस्पृष्टकामीशगमिनीमिव ३ मल्लिका
मुकुले भाति मंजुगुंजन्मधुव्रतः प्रयाणे पंचबाणस्य शंखमापूरयन्निव ४ सहकार
कुसुमकेसरनिकरभरामोदमूर्छितदिगंते मधुरमधुविधुरमधुपे मधौ भवेत्कस्य नो·
त्कंठाः ५ कपिलरुद्रस्य मलयानिलमिलितोत्कटमदकलकलकंठकवकला
पः मधुरमधुविधुरमधुपमधुनार्थिनोतिथयः ६ भटरुद्रस्य मंदोपमलयानिलः कि
शालश्चूतद्रुमाणां नवं माद्यत्कोकिलकूजितं विचकिलामोदः प्रसूनां मधु वा
णानि निष्पदा करोति सततं ऋतुभिः पंचैव पंचेषवो गो नामिंद्रियपंचकस्य युगपत्संमोह·
संपादिनः ७ श्रीपालविराजस्य उद्यद्द्रुमकीर्तिभि मंकिशालयैस्ताशांतिर्विषवि·
भ्रांतो भुंगालेः विकीर्णैः कलैरविषादमाहारस्लीलापिमाः चूर्णान्तो मलयानिलाद
तिकैलैः शाखासमूहै मुकुभांति प्रोष्यन्मथशं समगाजनितां मनाशवासीद्रुमाः ८ श्री

हर्षस्य वसन्तस्यैकैकमकरंदन्तोयं सलीलमादाय वसंतकामी वनस्थलीवामदृशां मुखा
नि सिंचत्यसौ मंदमरुत्करेण ९ ताम्रपल्लवतते स्थिता कोकिला मधुरस्वरं चुकूजकामि
नीनां चित्तमकर्षतीव हन्तिकाः १० पुष्पस्तनभरानम्रा नीलभ्रमरलोचनाः पुष्पव
ल्लैर्वल्लयंत्यसौ भर्तारं च माधवं ११ कस्यापि स्थाने स्थाने मलयमरुतः पूरयंतः कपा
लीपुष्पालीभ्रमरगजरजः स्नानयोग्यापराग्याः जातं चूतेन मधुमधुकरे प्रेयसी जा
तदर्थं निर्विज्ञं त्वां स्पदिमजते राजराज्याभिषेकः १२ विकासस्य कमलिनीमलि
नीदपि तं विना न सहते सहते न निषेवितुं न मधुना मधुना निहितं स्पृदि स्रवति स्म
रतिमानमहर्निशं १३ किंशुककुलिकान्तर्यतिमिंडकलाप्याधिके समं भाति र
कान्तिबोलकपिहितं धनुरिव जातमुद्रितं वितनोः १४ विजकायाः सजतमान
वल्लं वितनविग्रहे नृपुनरेति गतं च वसंतरयः परभृतामिति तीव निवेदितं स्मरस्मेरस
रमतेस्म वधूजनः १५ कालिदासस्य प्रियसखीमदृशां प्रतिबोधिताः किमपि कामि॰
मतापरपुष्टया प्रियतमायवपुर्ल्ड मनस्सरा किंडवयाडवयाविमनं गताः १६ माघ

गा २२२ 233

कवेः प्रथमदनस्पृशा कृतमस्तकमपमूर्तिर्दधेतेनियमेननवतनंसमर्थ्यं श्रामातिमः
करकेतोः पार्श्वस्थावाप्यपथिरिव स्वनंगोयमनेयानमध ~ तिष्ठतिष्ठवं यदनेमनसः
श्रमः पाणिस्पर्शोऽस्तु वत्सलत्व १८ श्रीहर्षिस्पैते प्रथकृत्स्नमावचयः प्रसंख्येष्वपिम·
नोऽभवस्पर्शैव बाणायमर्थं ददाति एवंकदर्थमिवयार्थं सर्वस्वम ~ ग्राहिवशीर्वस्य।
मिः १९ अनाज्ञमसलब्धपाणिनैकस्पर्शोत्तवेराजवस्पृमत्सांकं नब्धेदहेतोर्बालिपं।
त्किंमृगपावित्रकंतितावाललतानास्मरेण २० विक्रमास्य निखिलमश्वथमस्थः स्थिते।
मृगातीक्ष्णोर्वस्मिन्नविटपपरहीनकामा स्मरेऽवणमदादशो कण्ठेमूला।
ग्रात्मलवपिनेत्ववश्यानोऽसौ २१ जयमाथवस्य पूर्वेद्विपकर्करिभूतमयाङ्कवत्साय·
केशाग्रवश्यभवसां हरिणानामिसृक्ते वर्धितदयपुननवच्छलकेशशृंगाः पुञ्जीभवलिज्ज।
ज्ञलभ्रमत [illegible]ंति २२ कस्यापि पाणेरपसमधिशयामयूकज्ञसमग्रान्यातयांगेऽ।
योनीलेंदीववर्णांकपानयनयोर्वेधूकवधूपाथेषु लीयंतेकवरीभरेनिजकलयामोह·
जातस्पृहा उर्वीराः मधुपाः कियंतिनकृतिस्थानानिवदिष्यसि २३ अचलस्यसंत।

द्रुमः किसलयोत्तरपुष्पभाराः आमिवसंतसमयेकस्यामित्यमेव त्वामेतैर्नवफलितमतो
पवयोः स्तवेयम्ः प्रमिता स्तनउपल्लविनोविभाति २४ सकिमहत्वात् इदमिदमि
तिभूरुहोपस्तनैर्भुद्धरतिलोमयताप्रवः प्रतीत्याः ग्रहमनापिनापिकेनतरंयति
रेतमहोजनेमनोभूः २५ अथवसंतवायवः पामींबंनालिकेरीफलजालरुरुका
विकल्लोलयंतः कावेरीनीरतलकुमभरितस्तराभंडभांकारवंजः पतनसंतिविला
नललितलतातांडवंडविडंबीकर्तरापांडुगंडस्थलल्लगितरयावायवोदाक्षिणा
त्याः २६ त्रिकूटास्य सललितमलकानां वल्लरीर्नर्तयंतोपयुक्तवक्षिग्रवाङ्चो
मरांधान्नवंधाः उपरनवभाजोयोषितांस्वेदविंदून्नातपश्चपिवंतोवांतिमंदंसमी
रः २७ कस्यापि कावेरीवारिविल्लहरिपरिकरक्रीडनलंपटस्पातस्फीतश्रीखंडरव
डमेमरणामरमवधूतिसोवरगभीः चोलवीचीनवेलापलचलनकलाक्रांतका
तांकचोनावांतिप्रमाग्निकालाकलिनकवचवधूबद्धवैराः समीराः २८ कुसुमि
ग्रसस उदंचत्कावेरीलहरिशुभविसंगरंगोरतंमः कस्तकंठीकंठीरवकवसवाचासित

शा
२३४
234

ज्ञापिते भाः श्रीचित्रे मेघावरणेन कणिकेलकं केलमल्लीचलवल्लीमाकन्दरम्भयश्चन्द्रिमे।
चन्द्रिकालाः २९ कावेरीतीरभूमीरुहभुजगवधूभुक्तमुक्तावशिष्टः कर्णाटीचीनपीन।
स्तनवसनदशान्दोलनस्पन्दमन्दः हेलालाटीललाटीलुञ्ठललितलतालास्यलीला·
विलोलः कण्ठे गोदावरिणान्यः श्रमशमनिपवनः पान्थकान्तः कृतान्तः ३० राजसपण्डि·
ताय्यौ वैचक्तश्रीचोमलयगिरिगुरु ग्रावदावादवामा मन्दानन्दैर्मलिन्दैर्बहमिह।
मिकं याकृदद्य दीर्घपान्थाः कावेरी वारिसिक्ताविरलतानन्तरन्तीरवानीरसिक्ताश्चका
दः स्वेदबिन्दुलवरवपवनात्कालवत्या विशति ३१ कस्यापि चूतश्रेणीपरिमल।
मुखरमधुकरीकानुयाता भूयोभूयः कुवलयकदलीकोटरे लीयमानाः मन्दं मन्दं स्खलत
विरतौ वाति सीमन्तिनीनां भोगश्रमजललवग्राहिणो गन्धवाहाः ३२ प्रीयत·
देवानामिन्दुकान्तस्यन्दनालीकमलमुकुलतान्तोल्लासिहल्लयन्तस्फुरन्तश्चूतवाटीपरिम·
ललहरीचम्पकानकम्पयन्तः प्राग्दारामसीमातटघटितघटीयन्त्रनिर्वातवारं ध्या
नमाराधयन्तः श्रमजलमिडया वान्तमीगन्धवाहाः ३२ कस्यापि लीलालीला।

निखिलारसत्रभसलसत्तबालचेलांचलानांचोलीनामापिबंतो मृगमदरसरश्मिः खे
दबिंदून्मंदानू लोलंतः केवलीनां कुचकलशलसत् कुंकुमालेपनेषु स्निग्धंतो
मालवीनां मलयपवनमधुराः कंचुकीवीतिवाताः ॥ २४ ॥ कस्यापि दोलाकेलिका
राः कमपि मृगदृशां मानतंतुच्छिदोयेसमयाः शृंगारवद्दीनावाति करग्रहवोयेच लोकः
त्रयेपि नेकंठेलोलवंतः पञ्चभूतयशासांपंचमंमस्तगराजंबोतिसेवेरे समीराः स्मरविजा
यमहामात्तिगणदातिगणयाः ॥ २५ ॥ पथ्यवसंतपथिकः हे पांथाः स्वरटत्तागिरावृत
स्तवेसेवाल्लसोणेषुच्यानामानंमानविमुंचवल्लभजनेकोपातवं येनकिं आयातः कु
सुमाकरः नयपयति प्राणानुवियोगातवेष्टितेवंप वसस्वनादपटहोवाक्तिवकामा
नया ॥ २६ ॥ चयेपाशिवस्मितिहितेननिम्पकथियाकणानडर्वारः मत्तहिमइवपथिकः
किंशुककुसुमांकुशेनप्रयत्नः यत्नस्मिन्वदतिगणप्राणिलचलितलतानीलमत्ता
लिमालपत्तलोभावधूनच्युतवहलरजोमालादिमसेवसंते प्रेमबेराद्दवाद्भस्मय
वलयतलसत्पोठमीमंतिनीनांनंदः कंठग्रहोपितपयतिमदयंकिंनुनर्विप्रयोगः ॥

शा
२२५
225

केषामपि पलौ उन्मीलन्मधुगंधलुब्धमधुपव्याधूतचूतांकुरक्रीडत्कोकिलकाकलीक
लकलैः कर्णिकर्णज्वराः नीयंते पथिकैः कथं कथमपि ध्यानावधानक्षणं प्राप्तप्रा
णसमासमागमरसोल्लासैरमीवासराः ३४ जयदेवस्य अथ न्येर्मकर्दशीकवसुराम·
तव्रणत्कोकिले मार्गे मार्गनिरोधिनी पथि विदुनाशंके शुभाषाकया पां यत्नीवयपात·
काउपनलेचेजलचित्रकमधोवेषास्विंस्विणिकेवधतादमधीआवतारिणीसंहतिः ४·
कस्माति सख्यायेक्षणशनानतनस्पकरयिरेटश्चस्पलाभाश्रुतिः किंचिन्नेनतदिहास्तित।
कथमसौ पांथस्य पत्नीकृतः प्राप्तानमफलपटैर्मधुकरैराबध्यकोलाहले नूनंसाह·
सिकेनमृतमुञ्ञलेदृष्टिः समारोपिता ४१ वामिलसोमलयोः अथान्यस्य वधूवि।
योगाविधुराभर्तुः स्मरंती यदिग्वारणानुप्रतिनसनतत्वलमहत्त्वजा घते पान्तक या
वन्नो हतनमथयोनाप्यदर्थेताव नरोमूर्द्धनि प्रीतेघकं छंपरवृत्तछयातवतवेलाश्चैर्वविचोनेक
याः ४२ रतिषा· यमिमिश्रिकश्चंगारव घूकृष्टवर्गामेवसंतस्मयस्वभावाव्यातप
रिच्छेदः अथ ग्रीष्मसमयस्वभावाव्याप्ति तनामसहीविरहिणामिवबिन्नहतिस्तस्या

धर्मोपकृतपरोपि वहद्भिमेति सूर्यः करैः दहति सर्वं शठनैः खलोत्तच्छायामलीवनवि
मुंचति पादमूलं १ कस्यापि प्रतिगतमर्थिजनानां लिखितांशमूहमवलोक्य स्फु
टितमपयशस्तापादिव सदयदलतडागस्य २ सुरवक्रतविसर्वंडखंडमार्तंडतापा
त्तिमजलदनलस्योराजनेराजहंसः रजतवटस्यार्थितिंदुमावद्धथारात्रिवरविमला
देवः कंबुकं विश्रतीहि ३ कस्यापि सागरैः खचितैर्मयूर्वियदपिज्वालाकरालकैः
क्लिगमांशोः किरतीवलीश्रमभितोवायुः अकूलातले ग्रंथं भास्तिनरवपचानि सरि
ता यासां ज्वलंतीव च ग्रीष्मे स्मिन्नववह्निदीप्तिमिवाशेषं जगद्दहति ते ४ भीमोनदे
वस्य कांतिस्थानानिदवपालिमयुखाहृनाः संतिकेवामदेशाः किं वाशेषं जनस्यास्थिति
गिति पवनास्तथा विस्फुरितेजाः वेद्रज्वालावलीदग्धस्फुटिततरुलतान्ग्रंथिपुत्राहह।
दासोदावाग्निः शुष्कद्रुतोशीरविविणागहनेष्विष्टिनः पश्यतीव ५ भीमस्य वाले
वालेयमच्छेर्नभवतिमागानव्यापिनीनीरदानां किंत्वेपतातवांतैर्मलिनयसिमुधा
वकमक्ष्मपवादैः एषाप्रोद्धतमतद्विपकठकमयणात्तस्य विंध्योपलानां दावाग्नेः

श्रा
२३९
236

संवृद्धा मलिनयति दिशां मण्डलं धूमलेखा ॥ ६ ॥ धाराङ्कदेवस्य ॥ स्फीतं शीतैर्वातैर्ध्वाङ्क्षकाभिः
शिरकिरणाः क्वापि दिष्टेन वासः शैलेयानीयशृङ्गी मलितलतलथराः काययविश्रम्यमो
दः इत्थं सैवैर्जल्पमानैरिव कुरवलवस्त्रैर्विकिल्लिकृतैर्नरूपैर्लोकतानीयेस्थामतोसौ श्रृगालितविज॰
यस्तेभ विकेनिदाघः ॥ ७ ॥ पश्चात्स्यैर्भक्तताकजैर्हिजगतामुन्मूलयत्नाई तादावान्निम्ब
लिनैरपावसह्दृक्तामन्याणान यत्नस्मतो वामाभिक्लृशायतन्न लिनिकरानुधुनवलिहा
यः स्थले ग्रीष्मः शुष्यदनन्तपल्वललसन्नस्तसमभ्यागतः ॥ ८ ॥ शार्ङ्गधरस्य ॥ निर्जो॰
कायच्छायांश्रयति महिषः कर्द्दमयियाच्युतं तृष्णार्त्तः कर्षिं विमिति काकः कलय
ति सत्त्वसार्ष्ठः तविविवरंतापविवशाः सर्वीकावायूतं प्रविशति कवंजेजरप
ते ॥ ९ ॥ हेमेन्द्रस्य ॥ ग्रन्थकुशिलमंस्तु कंस्तविमधुस्वामोदमबद्धरजः कर्पूरं विपरता
इ चंदनकपदंष्ट्राकुरंगीटवाः धारावेश्मस्य पादलं विविक वस्त्रदाम वेश्मति वा ॥॰
धातः स्विरिवेहयेव तवचनयाीकोमविष्णयदि ॥ १० ॥ श्रीभोजदेवस्य ॥ तदानवज्रा
नालावनदलितमल्लीमुकुलिताः सजोविभागानामलयजरसार्द्रैवस्त्रे ॰

निदाघाग्निप्लोषग्लपितमभितापं मृगतृषां परिक्लिष्टेनांगं शतलवपिपासैवं ज्वरयति ११
कस्यापि ग्रीष्ममध्याह्नः उग्रसंतापभयात्त्रस्यति मध्यास्थितेनदिवसनाथे छायामि
वांछंती छायापि गंता तरुतलानि १२ श्रीमद्वंविनिवसौरसः पृथक्तूर्यां शूत्तनमा
हृषाः कुसरुमाश्रितः सानुभागं परिक्लीयोनीडे प्राग्बैवसीदति १३ कस्यापि प
ल्लेपं कज्जितीवलेपशकभयेसफर्मतालक्ष्यिः प्राघलेववसानियवृत्तिशिरवीमध्येशि
वंडेशिरः शिख्यालेविस्मृणालकोटिकल्लेलवंशुंशलंबनकोरमध्यार्केमहिषश्या
वांछतिनिजच्छायामहाकर्दमे १४ राजशेखरस सवेष्टयोविवलितापितेभृशंविद
ह्यमानः पथिनमपांशुभिः अवाकूमालिकिलवातिः श्रमतुङ्गः फणीमयूरसता
लेनिलीदति १५ कस्यापि तरुणातपरितेजः पुंजमननम्रदेहः पततिजवखवेङ्कः
पल्वलेपंकगेहः हविविरविसलिलार्थीसंकथातसमीरं पिवतिनयातिल्किपतिः
प्राघ्यनीरः १६ शार्ङ्गधरस्य सर्पास्ताविणिवाविषीलिलेविन्यस्तपुष्पोत्करैनीडेश्रेक
दलीवनेगुरुदलच्छायाहतानाकस्थिता कर्दिगुरुपकपिल्लवनोतंबालनालिंगि·

ग्ग
२३०
237

भिः कांताकेलिवनेवहोस्त्वकृतनिसिम्मीथ्यं दिनं नीयते ८ कस्यापि प्रयजलकेलिः क
रोमुक्तानानवपल्लवाकृती पयसा गाये किललज्जानतसंभ्रमा सखीष्वनि वीच्यमथार्त्तहषि
नाप्रियं कस्ते सेषमवापमानिनी ९८ नथानवसर्वकृतनभूमणाद्दवः प्रियेणरागेणवि
लासिनीजनः यथाजलं ह्रीनरवमंडनश्रियादृदाहहष्टिः प्रतिपन्नयोषितां ९९ तिरो
हितांतानितांतमाकुलैर्वणं विमाहादलकैः प्रसारिभिः दधुर्वधूनांवदनानि तुल्यतां
द्विरेफवृंदांतरितैः सरोरुहैः २० एतौ माघवेः संतोभंणयसिवुनमीहेमकुंभश्रीभा
जाकुचयुगलेननीयमानो विश्लेषंयुगमगमदृगंगनानां नोरुहत कइवदत्तवावहः
पयोधा २१ माघकवेः प्रातमात्रमयिकान्तदिनकानवासफवशांविनीजनो
भ्रंजलोजलमधीवलोचनालोचव्रप्रतिशरीरलांछितं २२ कलधासय श्रविरतमि
तमंभः सेकयोद्भवमयंपाति कचकमलकोशोतानहस्तद्वयेन परिकलितइव
कैः कामबाणार्पितेभ्यः सलिलमिवविनीर्णं बालली लःस्ववायः २३ कस्या
पि ललितमुरवमातरं तीनवमानतं योग्वलितनिलिनं वा विपरीतरतताशाकेवचद्दा

२३०

एपांते सर्वसिंसामरव्योमसक्तकसन्नमृष्टपत्राः कलितालकांताः कंठेवक्त्रलग्नाजवने
स्पृशंतः स्तनस्थलेष्वाहतिमादधाना नागनावधूनां श्रियमाजलौघाः २५ हतांगरागाति
लकं विमृष्टलग्नांतवेवेभिवनीवमता हसंहृतेनेतितदाजलानामदायिमध्येन ऊचर
दयेन २६ जयमापवसैते जलनिविडविवस्त्रश्लक्ष्णनिम्नालताभिः समकलितदा
भूमिः स्नानमात्रोस्थिताभिः रुचिरकनककुंभश्रीमदाभोगगंभीरललनविनिहननद
लस्वस्तिकाभिर्वधूभिः २७ भवभूतेः ... वायवः क्वापिजीकुंजयंतोनजज
वरवर्वभिजितावीरकोशीहस्नाताल्कमललानांष्टम्रविरवगातासिंदिकाम्पादयंतः
किल्लीकाकिलरीणांवधिवितकऊभदूमनाविवितिपेनः स्निंजानास्वछपत्रपत्रकावक
णकरणरविणोवांतिवाताः २८ वाणभट्टस्य व्योमव्यालोलमुक्ताफलथवला
गलहिंडसेदोहनर्मानेदोदान्मत्तापितादिग्भित्तिभित्तिभुवनेभीतिमुद्गावयंतः पते
द्वतात्स्याल्लीरामवलितमदतोभसंभ्रमभूतावातापातालकूलस्थितमपि सलिलं
नन्दणाकृष्टयेति २९ श्रीदेवदासामात्यस्य गाथानोद्धतरावबवकिमहदः कीर्णो

स्मरेणात्मकवाः संततमध्यगान्तःकविदविषमस्थासोस्मसंवादिनः त्वस्मातोजगतपथास्म।
अहवेलिप्रभवेशोक्तकटाभूमेगोरिवनजेयंत्निपवनादस्य स्थलीकजलेः ३० हेमेड्डा
स्य श्मपरीषमपथिकाः सर्वीभाकृथिदमयवीक्ष्यिसदासावंगाबज्जक्रधित्तामदणाक
थिमंदमुस्मयुलिहिस्वकंदक्रेदकहि भुग्धाश्रोधामितनमभूविरजाञ्ज्वालायमाराणा।
ग्निस्पीषमासितनाकेतेजसिकथंपांथव्रजन्तीवसि ३१ ग्रीष्मोष्मस्मायपश्यनत।
पयसिवकमयाङ्गालपापाठीनभाजिप्रायः पकैकमाञ्जावातवनिसवसिस्वल्पलोः
पैल्लपि त्वाक्तमाजलाद्रीह्रातमुवसिजवत्वर्पदाद्रुश्रवायोलोयंजम्यापिपासथः पथिवः
हमिहहादेतिक्रेवंल्पिपासः ३२ बालाकोरगविषीगांवाविणिश्रणीकणात्कादिः
णिश्रीछिमोक्ष्माणिचंडमयीकिवणाञ्जालकाष्यमाकामसि विंतारोपितकामिनीस्तव
शाशिव्यानत्वा हनेकानवोसध्माकेपिस्तवेसयातिपथिकः स्वदेशान्तुकोगिलाः ३३
ग्राम्पञ्जीकावयंकभ्रमविमविघटीसंवत्कश्युनः श्रानः ध्रूलीः प्रणमयीपथिशवाणि
गरः मावपांतपतंति ३४ बालामहंसेति श्रयप्रपालिका उल्लयनिमिषिनस्तत्र।

तदा धामामियं कुर्वती कर्णकर्णीन पत्रं प्रयोनि पुणिका तान्तं प्रपापालिका । विस्थितंगुल
लिनाकरेणा दशनापीडं शनैः पांथदेहिनः प्रहोदई विलोचन स्वमयि हाजाता शिपान्तप
यः ३५ हन्तदेव ब्रह्मनोंजालिनिर्मितस्नु नः पानीयपानोचितो नृपालोकन कौतुकान्मव·
लितो मूर्द्धा वर्गान्तस्तथाः रोमांचोपिलितंतनुं प्रकटितः प्रीत्सानशेत्मादपामान्ता तो·
सो विधिवधुनेन विहितो वीतप्रपापालिका ३६ आणभहस्म गन्तुसनवमीहसेय·
दिसुकर्णलीलालवणीलतां द्रष्टुं वासवकुञ्जे विनीमन्तुद्दिने कांतां समुतं कंठसे तत्पश्च।
नविंगुचमंथरचरलै नेत्रो त्रुकृष्टा अगामेतां हृवतणवहेपवित्तः प्रातः प्रपापालिको·
मध्याकेतिरवैनिदाघसमये तापाधजो वर्त्तते पीते कुंभ रघटे विविचित्रविटपे भोपांथ।
विश्राम्यतां प्रकाकीवमभवानद्य वनराणीसम्या प्रपावर्त्तते लज्जामिङ्गवनीस्वयं चचत्रः
रेजानमसिकालोचिते ३८ शतिषा· परमिश्रकर्णे तेषु त्वरान्नि शीघ्र तर्तु समम्।
येस्वभावाख्यानप विच्छेदः अथ वर्षासमयस्य भावोकथ्यते धीनलादिवसंत्रस्तेधाद्य।
धाज्ञनमस्तलः नभोवभावनीरंध्रजीमूलकुलकंवले १ सर्वदामसम ग्रस्थिरम।

शा
२३५
239

नैकारागोगुणावृहितेनित्यवकाः शापं शाहृषितवैर्दत्वापं विभाव्यते युवतिचित्तमिव २
शाकहृद्धेः स्फुरन्तः पिंगलाभासोथवरणासिंहरोपकाः सवत्सवांताः पांथस्त्रीजीवाश्च
चकाशिरे ३ कस्यापि शाकारापसव्यखेवनायपदहंजीमूतवाचस्यानि नूतनकोकिला
डंबकस्य दधतं मेदोमृदंगक्रियां उन्मीलन्नवनीलकंदलदलव्याजेन रोमोद्गिता हर्षे
णेव समुल्सितावसमनोदभीशिलीमधजा ४ त्रिविक्रमस्य नेंदयति कस्य न मतः श
वैर्घनधूलिधूसरव्याये श्याकस्यपुत्रकेवमलिनीकृतमंबरं जलदैः ५ कमलि
नकृतभुकधूमस्यामैर्दिशामलिनाघनैर्नवविरलत्याश्यामाभूमिनिर्वाकमनकंदलैः
स्मृतस्तभगोनूनं कालः सपक्षसमागतोमवरणाश्याश्यायस्मिन्नेतेभवंति वियोगिनः
६ विज्जकस्य वक्रेणाविजगन्पतेर्बलरिपोर्वज्जिनपक्षः पुराये भीतानिमम ज्जवद्धि
जवेनेलूनपक्षान्नूगिरीन् आम्मोस्यधमङः क्विताधामथितं तेषामद श्वव्याश्यामुन्नस्य
जलदच्छलेनजलधेनूधोंभसः पर्वता ७ स्तूकिसहस्तात् तपांतामीकृताश्रसभ
मपक्षांसाद्रुसविलंघनण्याधीकृतत्वातरुगदनमुक्तोघ्यसकलं कासप्रत्तसांस्पुर्गा

नश्यन्तिनदन्त्येषपापरक्ततडिण्डीपालोकाद्विपादिशिजलंतीवजलदाः ८ पाणितेः ।
विश्वंहाराकराः शाक्तिनशाम्भिमालाग्रपिमुक्षेवस्तीसंचारः कृतमदविकाराश्वासि ।
खिन्ना स्थितायव्यापारास्तुहितकरास्नाताविरहिणीमनः कर्णांगाराकिरणिजल ।
धाराजलधराः ९ मंदंमुद्विन्नपाशावः परिपतघनध्वान्तजंकामहृद्वेगाधलकुटीवका ।
ग्रनिपतन्निविडेवुलध्वांबराः कर्मव्ययत्रुङ्गबिनीक्तचमरास्वेदक्लिदः प्रावृषः प्रावे ।
भेमदयन्तिकंदलदलोल्लासः पयोविंदवः १० भ्रमत्रुकस्य किंचिन्मुद्विन्नपाशावः
शिखिकुलेकन्त्केठमालोकितानीशर्वासकदन्द्वविष्टटहिरणीस्थासातिलैर्जडैराः
पतेतेनिपतन्निम्नमनघनशाविद्भवांरभिणोविद्यायीहातविप्रयुक्तवतित्तावक्रेद ।
वोविंदवः ११ मेघाटोपेनतिनसहमगोवीक्ष्यावहृतिदंतेः कृत्वाभीतिन्नपरिस ।
दनेचामरैः छादयिता कर्पूरैस्त्रांमृगमदवेसैर्भूमिमालेप्यशोनेसैंहेचर्मणुव ।
सिदपिनाबाज्ञरुदः पुलिंदः १२ रदन्तुवजलधाराः पतन्तुधाराः स्फुरन्तुतडि ।
न्महन्तोपिवान्तवाताः इयमत्रुरसिमहौषधीवकालानिखिलमवप्रतियाति ।

यातिनीस्थितायै एव उन्निद्रकंदलदलान्तर लीयमानगुंजन्मंदांधमधुपेघनमेघकाले
स्वप्नेपियः प्रवसतिप्रविहायकांतानस्मैविषाणावहितायतमोस्तुषाय १४ राज्ञ्लक
स्य कालेनीलबलाहकेनतडितिप्रीतिप्रदेबर्हिणामास्वर्यैकयथामिवः स्फुराउतमोय
हृतमस्मन्नहे सोभाग्यव्ययर्यांकयेवशायतेकांताप्रियाभ्यामहोमाणिक्यावतराङ्गेम
वस्तकलोहृर्गंप्रवासिहृतं १५ अथदोलाकेलि सौंदर्यमिंदीवरलोचनानांदोलास
दोलास्वयडल्ललाप यदिभ्रमादाह्लभतेकवितंजानामितद्वर्णयितुंमनोभूः १६ प्रा
सार्यपादौविहितस्थितीनांदोलास्वदोलांशुकपल्लवानां मनोवयानामपियत्रग
म्यंतद्दष्टुमाष्टुः सदृशांयुवानः १७ उन्नम्यहृतंमुहुराननमंत्याःकांताःसखीभूतनितं
बबिंबाः दोलाविलासेनश्रितभ्रमत्वात्प्रकर्षमायुः पुरुषायितेषु १८ विश्लाण
सैने प्रत्यासन्नमुखीकरांगुज्ञमुरःप्रेंखोलितांप्रेयवि कामाकस्येयमुदस्तहारलतिका
व्याविद्धतंगस्तनी हृष्यद्दृष्टमुखांगनागतवशाद्दोलालोलमातांशुकानत्वंगीगवानेक
रोतिपुरतः शान्तस्पंदंविभ्रमं १९ नाथउमावस्य अथवर्षावायवः यात्रायोतंधुनानाः

धाराधरधवलं केशरं केतकीनां केलाशो किन्नरीणां चलदलकलनालासलीलां दधा
नाः आमूलं मानिनीनां मनसि विनिहितं मानमुन्मूलयंतो वांतस्तेनैव वा विवाहव्यतिक·
रशिखराः प्रावृषेण्याः समीराः २० एतेते ऽद्य रितिक्रमकमभिलषदुर्म्मोर्म्मिमर्म्मच्छिदः·
कादंबेनरजोभरणाककुभोरुंधंतिकंकानिलाः गाढं द्वारं भतिशूद्रनीवदशदाहृयात्व।
कंपयोवेराणीकरणग्राहिणः २१ श्रीकान्तवल्लभस्य प्रथवर्षापथिकः गर्जवावर्षवामे
घमुंचवासवितोमरं गगनायंतिनषीतोस्मिं वल्लभाविभुक्तोजना: २२ उपरिपयोधरमा·
लाहृदेदपिलाकिमेतदापतितं हिमवतिमहौषधयः कोपाविष्टः फणीशिरसि २३
किंगतेन यदि सा नजीवति प्राणिति प्रियतमा तथापि किं इत्युदीर्यनवमेघमालिकोन·
प्रयाति पथिकः स्वमंदिरं २४ भर्तृहरेः उपरिघनंघनपटलं तिर्यग्गिरयोपिनर्ति·
तमयूराः क्षितिरपि कंदलधवला दृष्टिः पथिकः क्वपातयितु २५ वर्हीशौतिबका
रटेतिनडिनोभ्राम्यन्त्यत्तिव्याकुलाविकोशंतिघनाघनाचविलपत्युच्चैर्वलोकावलिः
श्यामानंमरुतः क्षिपंति सलिलासारः पतत्यग्रतो मुक्ताश्रा हृषि साहसैककरसिकोयाति·

शा
२५१
251

प्रियासखराः २६ नूनमखंडकिणिक्कणान्मधुलिह्विषयामायमानादिनोथीवध्यान यो
मुविभ्रविलसन्मोहादिनीदामिनी धीरंभः कणावाह्निषीतमन्नुतिप्राणान्मघोषावामो
ह्नाह्नाह्नासन्तिमुग्धकाननवधूरितिसंधगाः क्रंदति २७ श्रुत्वाबालमृगीविलोलनया
नाथाङ्गंघनानांघुरामीत्यावत्तमिसंस्त्रिताषिनिविडंभूयःसमालिंगति यावत्काहपस्
सकोपनवतीकंवेममेवाननंनघाङ्कान्मधुनाकथंनुविवेह्मबालापयेदावली २८
दुर्जनमसितो वसन्तितरुणीकेधास्यामेपयाभृतिनिर्भरस्फुरतिचपलेचावंचवल्गणफ
तितेजासि उपगुरुजनेममेदेसान्पराङ्मुखवक्त्रमयानिभृतनिभृतमंदोछ्वासंतथा
वत्तघेते २९ जीवनायकस्य राज्ञोवारिमवालसांद्रदववोढिवनेनजातान्नुणपांथेना
मवियोगाङ्गःखपिमुनंगीतंसमुत्कंठना ग्राम्याजीवितहाविशाःप्रवसनालाप
संकीर्तनेमानस्यापिजलांजलिः मवमहलोकेनदहोयथा ३० अमन्दुकस्य
निषीथेलीनानांकटितितडिन्नोवीक्षविषयेघनानामाभोगारसिकपथिकेनो
न्मुखदृशा नगीतंसोत्कंठंनचरुदितमुत्कंवत्तवलंनमुक्तानिःश्वासाःस्फुरा

दत्तमत्तं किं तस्य दयं ३१ ग्रामेस्मिन्पथिकाय पांथ वसतिर्नैवाधुना दीयते रात्रावत्र वि·
वाहमंडपतले पांथः प्रसुप्तो युवा तेनोन्नीय खलेन गर्जति घने स्मृत्वा प्रियां तत्कृतं ये
नायापि करंक दंड पतिनाशंकी जनस्तिष्ठति ३२ केषामपि भ्रातः पांथ प्रसीद प्र
तिविरम सत्वमुत्सृज्य मालाम कांडेर्गतं वर्षासु प्रस्रवत नयनमुक्तवीप्रयसीपितयुक्ते ह·
तग्रामेति कष्टं यदि हन्त वपते प्रोषितस्य प्रियाया मुक्ताक्रंदास्पंदितानुसलिलविनत्र
णेनिर्गतानूपसर्पवंश्वत्न शंकूनेकस्य भद्रान्त्र ग्रामकेत्ववसस्सि पथिव यस्त्वेत्तिजाता
वातीमध्यन्यजा यो जलधरवसितो ज्ञातं कश्चिद्विपन्नः अन्यपांथ प्रवासा वधिदिन·
विगमापायशंकी प्रियायाः एकं त्वं नात मात्रात्थित निजापि भवनोप्याकुलो न प्र
याति ३४ अथ पथिककामिनी प्रहृष्टं पूर्वमस्माभिर्यद्दिनं दृष्पतेमुना विषयैः·
पीनं मूर्छिताः पथिकांगनाः ३५ शिशिरवसीकरवाहिनि मारुतेन चरति शीतभयादि
वसत्वरः मनसि प्रविवेश वियोगिनी हृदयमाकृतशोककृतासने ३६ क्रमावदा·
तस्य विरमतत्त्वताः किंवा दृष्ट्यामुथेव विसृष्टया त्रजंत कर्जभंकामयन्त्यामनोहचिरा·

गी
२४२

मतः ३७ न नदि हृदनं नासौ मार्गो न तत्र पथात लं विरहगालिते त्वमाल तां न यनां तुभिः
३७ प्रसरदकाकोर्णिकेकिकतं क्रतं स्खलित विजितो वातो ज्ञातो नवाक्रदजोकरः
नयपरिवितां स्पन्दन्तां श्रुति लोचने तदपि किमपि प्राहृद्या मायुनोति वियोगिनी ३८
मेघैर्व्योम नवांबुभिर्वसुमती विद्युल्लताभिर्दिशो धाराभिर्गगनं वनानि कुटजैः पूरै
र्वृता निम्नगाः एकां घातयितुं वियोगविधुरां दीनां वराकीं स्त्रियं प्रावृट्काल हताश
वर्णय कृतं मिथ्या किमाडंबरं ३९ बीजाकस्य दाना वान्तकदंबरेणुशबलान्त
सन्तस्सर्पन्ति हि पः सोत्साहान ववारिधारा वर्षवांभ्र यंतनादघनाः मन्नोकोत वियो
गशोक जलथौ मां वीक्ष्यदीनानना विक्रान्तिकि स्फुरसि त्वदपकरुणोस्तीव समाने
सति ४ वियोगपतेः इति शार्ङ्गधरविरचितायां मिश्रक शृंगारे षट्त्रिंशत् वर्णानेव
र्षागम भावाख्यान परिच्छेदः अथ शरत्समय स्वभावाख्यानं अथ प्रसन्नेन्दुमुखोसि
तां वरासमायया वुत्पलपत्रलोचना सपंकजा श्री विवगां निषेवितं समहसबालवत्
जना शरवदधः १ महामनुष्यसचदर्शयन्तिशा वनयगुलिनातिधौनेः धौनेः नवसं।

गम्भीराजघनानीवयोषितः २ भावतोव्यासस्य ननजलेयत्नमुचारुपंकजेनवद्दली
नषद्धपदे नवद्यदेशोनतगुंजयः कलंनगुंजितंतनजहारयत्नमनः ३ भरिस्वामिनः
एकेनचुलकेनाब्धिर्निपीतः जंभजेनयतू तस्मोद्धेनः कालुष्यंमजेत्पापोजयादि
व ध काशाः नीरनिकाशादधिनवरागिनिमत्सरागीनि नवनीतनिभस्संदः शारदि
वनवनकमभाजोमत्ता ५ गंडगोपालस्य नीहारोवविस्तपतिनांचरवाविरायः स्थेगो
नकलपजतिमिनरवाक्तनत्तः तोयंप्रसीदंतिमुनेरिवधर्मचिंताकामीदविद्दश्ववेशो
षमुपेतिपंकः ६ भासस्य प्रहंसस्वानिशायाः नवमसमुद्वतापासमे लथायंग
प्रोद्भुतामसमत्तस्मोमधुमदविलोहमषिद्धष्टेप्रगुड संभोगक्लांतकांताशिलभवन
लतानिर्जितांगाजीरीतोज्योत्स्नाभिन्नाब्धीनांनपिवतिसलिलंशारदंमंदभाग्यः ७
भर्तृहरेः इयमिदमत्यंनतममेनीचप्रभविस्तनाशरवेत्रेयंतिनम्यः प्राप्यफलंवि
लेषुनिःक्षिप्यतेयसंचितः कर्षतिसमब्दद्रुमरसावसोरभ्यभृंगीगीतश्रुतिव
भगादिशावासवाःशारदीयाः किंचवः कोशपंकेरुहमधुवमगंवीसंचरश्चवरी

कश्रेणीवेणीमनाथावमयन्तिनकणाः पद्मिनीमंजुमाली ८ ऋतिधरस्य ग्रीष्मोपवर्द्धे·
शरदा शशांकेशारदयोः शानतनडित्कटाला काशानसौ भागपश्यन्तोंगनानां स्तनैः पा
विभ्रष्टपयोधराणां ९ अथ भ्रमरक्रीडा वेलांचलेन चलहारलताप्रकांडैर्वेणीगुणे
नच बलाद्वलयोत्कृतेन हेलाहितभ्रमरकभ्रमभंडलीभिः क्वणज्जयंरचयतीवविवि
ततभूः १० कस्यापि भ्रमात्सकीर्णभ्रमरीषु किंचित्सरीचिनोदेतिनितंबबिंबात्कि
मलङ्कुलं विलोकय कस्याश्चन कोमलांगणाः भ्रंभावमन्याः स्तहसो वांकुरः ११
उगणाकरस्यैतो अथ शरद्वायवः वांतिवाचोरतिक्रांतः कामिनीस्वरदानिला ल·
लनालोलधम्मिल्लमल्लिकामोदवासिताः १४ वांतिकल्हारसुभगाः समवदस्त
गंधयः वातानवरतया नवधूवामनमेष्थराः १५ वाल्मीकिमुनेः अथ शरत्पथिकः
पंथाः उपकंपथिविस्मरंतः कथ्याविशेषेचपयोदवृंदं मार्गेषु चक्राततपपिद्रलेष्पदे।
पदे चस्खलत्सुमनीनाः १६ रहति चुलनिकुंजेवेशासंभावभाजिस्वमपिपदम्युक्तंपश्य
सिंहेत्रमेतत्न इति पथिकमकस्मात्ता गोपवोपविष्टं वदन्ति तरुणकांतगोपिकास्ता

मभंगं ९ कस्यापि इति शाः मिश्रकस्यंगावेशावलम्बमय स्वभावाख्यानपरिच्छेदः अ-
थ हेमंतस्वभावाख्यानं हिममथ वलदंतकेशा मंदफतिनावकाद्दंतिमिरा द्विगुणी-
भूता रजनी तरुणी वशनैः शनैः याति १ विजकस्य सुकहावितपवानां सीत्कृतानी।
हारवासः सपदि विगतनिद्राः कौतुकांतान्तपांते विदधति कमनीयकाणाण्डघक-
कारं गरलितगरनालं गर्जिरस्फारवेफ २ कस्यापि वेपते पकयो भृशां शांतनुडे।
गोजाथिके स्थायति श्वा कुली ऊरुलोदरं दलगमपि प्राणपि नैवो ऋति शीतार्तिम
स्तान्तरः कृतव्यंदीनोजनः कस्मवत्सा मा व्यातिशीत्वप्रवहि नितिकोत्रमा।
कांतति ३ लक्ष्मीधत्स्य लकतितराऊदीरच्छेत्र कोणोयवानां नवकलाला।
सक्तरेसोपथानेपरहरति स्तुमं हारिक हर्षमारा रुक्वकलशामरोषा वहुरेखलु-
घारैः ४ कमलापुधस्य हेहेमंतस्त्वदिषामितन्मनेनेत्रगाहृयं अयन्तशीतलवा
तिनिशास्वस्वतत्तमाः ५ प्रौढसौठावविंदस्फतिभृतिविदलत्कुंदमायद्विवेफे-
कालेप्रालेयवातप्रवलविकसितोहारमंदारदाम्नि येषांनेकं वलगना ह्यामपि।

गा
२४४

न्नेह्निनत्तोदवृत्ता स्तृआदीनेषामायामियामायामसदनमत्तमायामिनीयास्तिष्टूनां ६ ॰
कस्यापि प्रालेयशैलशिशिरानलसंप्रयोगः प्रोत्फुल्लकंदमकरंदरसनालिहृंद: ॰
कोलेवमातपतिरुंक्रमपंकपिंगप्रोत्तुंगरंगरमणीक्रमसंगयोग्याः ७ मोहर।
स ग्रथ क्रीड कक्रीड चंचल्लीलालाचलानि श्रुतिसरणिवलयवल्लवेणीनि बाहोर्वि।
लिप्यदलिगास्यप्रवलितबलयस्फारकोलाहलानि स्वासत्रुटत्स्तवांसिद्रुतमितर॰
करोत्क्षेपलोलालकानि स्वस्थं जित्वा मोदं दधति मृगदृशां कंदुकक्रीडितानि ८
राजशेखरस्य पयोधराकारपयोहि कंडुकः करेण रोषादिव ताड्यते मुहुः इती।
वनेत्राकृतिभीतिमुत्पलं तस्याः प्रसादाय पपात पादयोः ९ कालिदासस्य व।
क्रश्रीजितलत्रितेडचलनरुत्वाकरेकंडुकक्रीडाकौतुकमिश्रभावमनयातिः
र्यगवहस्तानननंभ्रुय--यहस्कृष्णाकंदलदलसन्निवतीनाहशांदीर्घापांगतरंगरोक
स्तरुदांकोष्टप्रयात्रीकृतः १० राजशेखरस्य प्रमदमणिनूपुरक्वणनचारुचा।
रीकमंगणाङ्गणितमेखलास्खलिततारहारच्छदं इदं तव णाककणाबलिविशेष॰

244

वाचालितं मनो हरति स्वभुवः किमपि कंडकक्रीडितं ११ अथ हेमंतवायवः हरिणी।
सीमंतमुक्तांसपद्मिनवलयत्कीरकांताकुचांतः स्वच्छंदस्तनस्त्रीचलचपलतयालो
लयंहाख— शालेयावासधूप्यधिवशिशिरघुलत्वाकवारप्रवाहः प्रत्तो भक्ष्यातिन।
श्रीः प्रसरति परितो हेमनोगंधवाहाः १२ अथ हेमंतपथिकः हे पांथ प्रियविप्रयो-
गकृतभुक्तज्वालानलिनीसिकिंकिं वानास्ति तव प्रियागतहरिणाः किं वा विहीतोयि
या येनास्मिन्नवक्रं कुमोकणाकचिद्व्यासंगधर्मीचित्ते कुंदानंदितमन पदस्थ कूलेको
लेवदहान्निर्गतः १३ आहतोपि सहायैर्वेहीस्वकाविमुक्तानिद्रोपि गंतुमनाअपि
पथिकः संकोचनैव शिथिलयति १४ भवेोशीतार्तिप्रसरस्तथाकुलपदान्यामेः स
मुत्कंपिमिपांथेति ये दन्तच्छगोयनन दक्षायावेः सूचिताः प्राप्यंते हिमपीडिता
निनिभृतशोद्भ्राटमूमाघ्वनस्तोकालतकुटीरकाः कथमपि ग्रामगिरि ग्रामकाः
१५ श्रीभोजदेवस्य अन्योन्याहतिदंतिनादमुखरं वक्रं मुखं कुर्वता नेत्रे सास्रुक।
णेनिमील्य पुलकव्यासंगिके हृयता हाहा हेति हतनिष्ठुरविवदनाबाहुप्रसार्य।

श्रा
२४५
245

तरोरुण्णानिः पथिकेन पीयतइव ज्वालाहतप्रमसुरणा १८ बासामहस्य इति पा-
यरविरविता यांमिश्रक संगारेहमंतलप्रसवआवाख्योन परिच्छेदः अथशिशिरव
णुआवाख्याते अंशुकमिव शीतभयात्संस्थाननवबलेनहिमवलयं अंभोनिरपिदद
हीतेपथ्यतरा शिशिरस्य माहात्म्यं १ अनुजवर्द्धनस्य वहेशांनिर्जलमिव राता दर्शना।
दाहहृतिः निसोङ्कर्येन वमरुचर्कवर्तने छायकार्ये शीतत्रासेदथदिवरवियोति।
सिंधोः कृशातनीहारातीरेव चदिवसाः संप्रत्तेसंकुचंति राजशेखरस्य प्रावरणो-
वेगवैरीभवदेहस्तनने दस्पदयितानां संवर्जितमाठानां निपततिशीतं दरिद्रस्य २
कावेरीतस्तटकोपपि सांद्रतमदानलः निशीथ्यातपदेशेन गाढमालिंगति प्रियं
महानसमनुष्यस्य पीतोत्समाप्योधराःपरिलसत्संपूर्णचंद्राननाः कान्ता नेव वट
हेवटहेनचहंठंजातिं नकथमीरजं तांबूलेनवतूलिकान चपटीतैलेन गंधाधिवा।
लेस्तयोगोहतपोविना नवटुकाः शीतं कथंगच्छति ५ श्वेतांबरस्य श्रीचंद्रस्य हा।
वेवटहस्तपिहितेन्नशायनस्य पार्श्वे बहिर्जलस्य परितः पदीमविरुद्ध अंगानुकूलमत-

रागवशांकलत्रमित्थंकरोतिकिलसौम्यपतत्स्तुषारः ८ उज्झीसीमन्तिगोत्रसो

इमशानेभुक्त्वापरीतोमर्केवभ्योक्तिस्वरूपीनयंत्रतिनंदहर्षोत्समाकर्णयत शो

नेसंहतिगोरागोष्मणिरदहेस्वस्त्रावरागोक्तिनीमालिंगनगसायनिशास्वगगायन्तो

ड्डामरः पामरः अथदृगमीलनक्रीडानेतस्याः प्रहृतत्स्वयेनसरलेशकोविधातोदृशो

सर्वैवविलोकयेतस्वरवेधाश्रिज्योत्स्नाविततेनेविधे ९ इत्थंबालतयासखीभिरसकृ

दृग्मीलनाकेलिषुव्याकोशानिवजलीमुखंचनयनेस्वेगर्हितेकन्यका ० नपाणि

पल्लवाग्रंमयनव्युगमस्त्यावृत्तासिदंनितंवसोदाशीतवसिगतयोरप्पस्वलभः प्रति

स्वलैपापाणीस्वनभवतितेयन्निमीलितोनिमीलक्रीडायांकलयसिमन्येकिमि

तिनः ११ अथशिशिरवायवः केशानाकुलयतदृशोमुकुलयन्वासोबलादाति

पन्नातनन्मलकोङ्कमंप्रकटयन्नावेगकंपंगतेः वारंवारमुदारसीत्कृतिमवेदंतस्व

दंपीडयनप्रायः शैशिरपवनसंप्रतिमहत्कांतास्तुकांतायते १२ चुंबंतोगंडभित्तीरल

कवतिशुविरक्तानानादधानावतः स्तंकेचुकेषुस्तनभरपुलकोद्भेदमापादयन्तः

सा
२४९
2-46

शहनाकंपयंतः श्रुजयननतटासंश्रयंते स्रकानि व्यक्तं कांताजनानां वदचरितभूतः
शैशिरावांति वाताः ११ अथ शिशिरनायिकाः गुणपारेनोहूणीवाह्नः प्रथम गणित
प्रोषादोषः प्रदोषेपांथः स्रुवायथे छन्तदन्तसटरोरयामनि यामदेव्याः गुरुकंपीकर्य
टाईवजानि परिजनेष्विड्मिष्विइविड्वानेवातिप्रकामंहिमकणानिकणत्काणतः
कोणमेति १२ वासामहकस्य संविशेयामदेव्याः ऊचयदितवटीकूडकोणक
देशोशीतेसंवानिवायोहिमकणानिवणांतपंक्तिदयायः पांथः कंथांनिशीथप
रिक्वथितनरजर्टसंतानशर्वरीशीवाणदायजात्रुग्रहणवदचदत्कपटाशाहूणोति
१३ मयूरस्य शरात्काशेषवक्रेविविथविनतटणशुक्तवांतनिघिसेः संवीणीगृधिकं
याविवविषविशातशीतवानाभिभूते नीताक्रतेनेनपांथैः अभिरिवविविड्डेता
नुसंकोचवक्रजैरंतडवावडः त्वहिगणानवह्नानाधामपामास्त्रियामा १४ अथसमि
आख्याने योनदीर्घासिनाथांगविलासललितभ्रुवः श्रियामंबरवसवधागात्तमैतन्
पशावेनमः १ ऊचावालोकनतवगगाः शिरः कंपयत्तेयुवा नयोरंतर्निमग्नोहि

हृष्टिमाकर्षयन्निव २ मत्तेभकुंभपरिणाहिनि कुंकुमार्द्रे कांतापयोधरयुगे रतिखेदखि
न्नः वक्षो निधाय भुजपंजरमध्यवर्ती धन्यः क्षपां क्षपयति क्षणलब्धनिद्रः ३ करोता
लदलं तनोमलयजं कर्पूरवासो शुके चूडे रंफितमालतीदलभरः कंठे नवैकावली·
वामः श्रीनववासमीमनिवृत्तः श्रीमत्कवेरुत्तमः धन्यः के नागरखंडमल्लपुरतः प्रेमाकुला
कुंतली ४ मधुन्नविकसितोत्पलावतंसं शशिकरपल्लवितं च हर्म्यपृष्ठं मदनजनितवि
भ्रमा च कांता फलमिदमर्थवतां विभूतयोऽपराः ५ भर्तुर्मोक्ष भूवान्तर्यान्कं वितानाः
कटाक्षः स्निग्धा हावा लज्जितान्ता मुहुर्हासाः लीलामन्तं प्रस्थितं च स्थितं च स्त्रीणामेतत्·
भूषणं चायुधं च ६ भर्तुर्हरे ग्रामोपशल्पनदिनीतटमंडपे स्मिन्नापांथ मंथरगते
रजनी न यस्य अस्मिन्निशीथविरहज्वरजागरूकाको कांता नाम करुणां कुजितकं।
प्रमस्ति ७ अर्थीनविघ्नैर्विगतेविशंकैर्वेधनार्जितमाहारिणीयोवनेनव सेवानितेबाक्तु·
विलासिनीनां तनतस्तदर्थं धरणीधराणां ८ यत्रोदारा दारा तत्र न कांतः स्वतः कांतः
यत्र तु कांतः कांतः तत्र न दारा गुणोदाराः ९ श्रीनंदकरदेवानां श्रवणे न वनेन गुरुः

गा
२४०
247

सन्निधानमवलोकनमेववलोकनं अवयवावयवांह्रिपदंस्तकातिकरेणानंदेगसमा
प्तिः ९ वामानस्वामिनः अत्रैदिनमभ्यासहृष्टेः सोऽर्जुनशाकातेविरहः अत्रासमत्नम
मारामसुकृतेविरहस्तड्विग्रहः ११ सख्रीडाहंनिरीक्षणाय उभयोर्यदितिसंश्रेषणाश्र
घस्त्रोयसमागमित्युतिश्रतिबोधपश्रमादस्मयः संगमेनसमागमेस्तरभसंयत्नुवनालि
गनंतत्कामसफलेनदेवस्तरतेशाणापस्तुनांविधिः १२ अयंस्निग्धपापामोयरहविरह
स्तंबुजनवनेविनिंद्याग्जनमधुपरतिर्जल्पतिजनः अहंशंकेपंकेरुहजहरवासवास
निनीत्रिवेश्वंगनृत्यागुरविपुवतो—वमयितं १४ केषामप्येतौ इतिशार्ङ्गधरविरा
चितायांमिष्टकश्रृंगारपरिच्छेदः अथवीररसः अतिः पिंडान्दसाकरोयशाःकथम
हापराः स्वर्गगनास्वयंयासोरम्यः कालीयमागनः पांडित्यस्य प्रायेणास्वकरेदानं
प्रायेणास्वकरेतपः प्राणानपेक्षीव्यापारः पुनर्वीरसमुद्रःकरः २ त्यागियस्योरसितं
त्रैवल्लभेष्टव्यवास्थितं तेनष्टेनदानवांष्टदोबलहाभवेत् ३ भगवतोव्यासस्य
मामेष्टेनेतनिरिक्षिपाः नीलोत्पलदलतिभः पतेवीरावलोकिस्यालक्ष्मानयनविभ्र

२४०

मा: धूतयत्नुभिरोर्यशालिनि शैलावनमंक्षियमदाश्मर्यं विभुरवज्रास्मिंहंतमनेमा·
क्रंभकूटदहासिनः पक्षदोर्दण्डशोभापिकः सहेतपराभवे ६ जीवन्नेव मृतोसौ यस
त्तनो बाहुवदनमन्योन्यं कृतमुत्वभंगोहूराकशेति निर्देशमनुल्मा ७ दामोदरयु·
गस्य रविमणिरपि नश्येत्ः पादैस्तिगमकृतेर्मनाकस्पृष्टः ज्वलति तवामितिकोवामा·
नंसेत्तोफुल्लतमोमानी ८ इदंसिंहस्य लोकः शुभक्लिष्टतनावदन्यः पराङ्मुखोनाम
मेरेणुभृता पक्ष्योपितेषांनक्रियामुखानिभृत्रः सर्वेनाममपिदर्शयति ९ हातात·
तातेति सवेदनार्तः कनकगूढमूवकफान्नुलिमः वंशस्तः किंभवनेकिमाजौसद·
हदंतकूदभीमवज्रः १० संमूर्छितं संभुवासंप्रह्वावैः पश्यंति तामभतिवृद्धतलं प्राम्रा
नमेयेशुहारागनानां मंदाकिनीमारुतवीजितांगे ११ पतेवावाद्यमिहिवस यदि·
समवमपास्य नास्ति मृत्योर्भयमयमुत्क्रमितोन्यतः प्रयात प्रथमवणामवषपमेवज्ञ·
तोः किमितिश्यामलिनेयशाः क्रियेन १२ महनारायणास्य श्रोत्रैः स्वैरपिसंया
नाथवराणां मूर्त्ताभिरामतनोस्वाधीनत्राणितांगशास्त्रनिचितो वर्णोक्षमवर्णापन् ।

भगवन्नातुच्छलधर्मे ज्ञानं स्वयमयन्तुच्छर्षयनिष्ठुवंधन्योधामजयश्रियः शुभ्रशाखांमेघला
कायते १७ वयस्याः कोष्ठवः प्रतिष्ठाउतत्वहोञलिरियं किमण्याकांज्ञामः त्वरा
तिनयथावीरचरितं म्लाननामस्माकं भवति परवशपवशुरिदं भवद्भिः कर्तव्यं नहि
नहि पराधीनचरणा १४ हंमीरनृपतेः रक्तंनक्तंचरैरायः पिवतिचमतिचयत्ल्लंकृतः
सङ्कतः कव्यंनवंगदद्दीनाश्रणाद्दतिमुदितोमनवेतालवालः क्रीडनक्रीडमसिन्नुद
धिरमधुवसाः ध्वननान्नूननांगीघोषिन्योमांसमेदप्रमुदितमनसः शूरशाकिन्यवे
ति २४ कवीश्वरस्य कोप्युधर्वेडितशिरा विकसन्मुखश्रीः प्रारब्धताडवविधिः
स्वरकामिनीभिः आलोक्यतेनिजकराभिनयानुरूपव्यापारितेक्षणनिवेदितसा
त्वसारः १८ वेदीश्वरकांचनसपरस्पेरणानतयोः प्रहर्षो हक्कांतवायोः स
मकालमेव भ्रमत्सभावेपिकयोश्चिदासीदेकास्पदः स्थितयोर्विवादः १७ क
श्चिद्धिषत्वक्त्रहतोत्तसांगः सद्योविमानप्रभुताशुपेत्य वामांगसंयुक्तसुरांगनः स्वं
नृत्यत्कबंधंसमरेददर्श कालिदासस्येतो नेतर्जियाः कुंडलिनोभुवानः परस्परं

सायकविक्षतेगाः कुंभेषुलग्नास्तपुरुषगजानां कचेषुलग्नाइवकामिनीनां १९
भूरीरणउदग्रयानववारिजातमालारजोवासितवाजमध्याः गाढंशिवाभिः परिरभ्य
मानाः स्वरांगनाश्लिष्टभुजांतरालाः २० युग्मं वैयासकीये जन्मेदोरमलेक्ष्य व्यपदिशे
सयाप्यथितोगदाभोऽ ः शासनकोपक्षोणितस्वरातीर्थविरिंभमाधमे दर्पायोमधुके।
टमहिषिहरणवत्सकद्वंतवेष्टसेसंत्रासान्तयपक्षोविहायसमरेपंकेषुनालीयसे २१।
महनारायणास्त्र हतेभिमन्योक्ष्रुद्वेनतत्रपार्थेनसंयुगे अक्षौहिणीः सप्तहत्वा हता
तोराजाजयद्रथः २२ लोहितायनघादित्सवरमारणोधनंजयः पंचविंशतिसा
हस्त्राणिजघानमहारथः २३ रथेभ्योगजवाजिभ्यः संग्रामेवीरसंकराः पति
ताः पातिमानाश्वहर्षणेतेर्जुनताडिताः २४ दूरोघातसहस्त्रेद्वेपदातीनांनरोत्तमाः
प्रज्वलज्वालरोग्रीष्मोविधूमस्वपावकः २५ आकर्णपलितः श्यामोवयसाशीति
पंचकः रणेपर्यचरद्द्रोणोहवृद्धः षोडशवर्षवत् २६ व्यासस्य लक्षणालक्षा
संधानोदेहपातीचराघवः कर्णोद्रष्टपक्षहारीचपार्थेसैतेत्रयोगुणाः २७ हेमंड

शा
२४९

स नकालस्य नशाक्रस्य नविस्नोर्विन्तदस्य च भूयन्ते तानि कर्माणि यानि युद्धे हनूमतः २८

वाल्मीकेः छिन्नेपि शस्त्रभिन्नेप्यापतितेनिर्विण्णोपि हनूमति क्लान्तशक्तिनि देवमदेवं य।

मोप्ययमः २९ कपोले जानक्याः करिकलभदंतद्युतिमुषि स्मरस्मेरं गंडोड्डमरपुल।

कंवक्रकमलं मुहुः पश्यञ्छृण्वन्रजनिचरसेनाकलकलं जटाजूटग्रंथिं दृढयति रघू·

णांपतिसुतः ३० महानाटकस्यैते वीरोसौ किमु वर्ण्यते दशमुखः छिन्नैः शिरोभिः स

येयः स्वजासृजक्रमकोपदटयितं देवस्य वह्नाविनः श्लाघ्योपीन्द्रकठसूत्रमुजगा·

व्याकर्णितगाघोषतः सादोपं प्रमथैः कृतभ्रुकुटिभिः स्मितानवेक्षितः ३१ विक्र।

मस्य सं.... इति चूडामणिवशमयिविपिनकं कूलदोर्मंडलं कोडमहतत्वनः प्रहृष्टशिरसो

वीरस्य लिप्सोर्वरं पाठ्ये देन्यपरांविपसकलक्षंधेनेमिषस्वंहरात्वंहवरितमभिनो·

त्सवानि सदशाग्रीवः कथंवर्ण्यते ३२ मुरारेः स्वलीलयातानिमन्दिरस्मोमानवि·

वस्तैः अवसापदकमे प्रवृद्धतः संपतितेन नवेवलवलस्पाभगृहः प्रशांतसशीघ्रतां ३

माघकवेः आजन्मव्रलपालिप्पलभुजवेसेलं भविभाजमाणाज्यायातश्रोणिसंज्ञा·

वविजवस्तमतीचक्रजैत्रप्रशास्तिः ब्रह्मः पीडयन्नास्त्र व्रणाकिनकठिने संतप्तबाणः ॥
षत्का न्यासो राजन्यगोपीराजवनम्रगायाकोत्रकोजामदग्न्याः २४ मुरारेः तद्वः सं
त्रासमेते विजहतहयोभिन्नमत्तेभकुंभा पुष्पैहेलेष्वलजं दधति परमभीसायकानिः
पतंतः सोमित्रेत्तिष्ठपात्रं त्वमसि न हि रुषां नन्वहं मेघनादः किंचित्तं भ्रूलीलानिय
मितजलधिं राममन्वेषयामि २५ महानाटकात् समग्रहितः कोसोबानराणां
तरस्विनां पश्चिमेनाहं शेषेणामेघनादेन सायकैः २६ वाल्मीकिस्तने इति शा॰वी
ववसात्व्यानपरिच्छेदः ४२५ अथ करुणरसनिर्देशः यस्याः ज्ञम्रमशाय्यापिको
मलांगपाकज्वाकरी साधिशोले कथं देवी ज्वलंती मधुनाभविति १ दण्डिनः वदहि
णीमचिवः मलीमिथः प्रियसख्यो ललिते कलाविधौ ॰करुणाविमुखेन मृत्युना
हरतात्वावदकिं न मे हृतं २ रघुः काव्या हेमेरुः कविविपणिमहारत्नसाधि
विशीर्णः भुक्ताः ग्राह्ये घसिंधुः प्रलयमुपगतो वाक्यमाणिक्यकोशाः दिवाकीनो
निधानं नियतमुपगतं हा हतादिव्यवाणीवाराहवष्टयाराणागराणायिति विवियनाशा

शा
२५०
250

यितेदीर्घनिद्रां न्न सृजति नावदशोधशगाकवेपुलमघनन्नमलंकारसंभवः नदपित·
न्नमभंगिकरोतिचेदस्त हकक्ष्मपंडितानवियेः ४ सारवतादिगानानवकाविलसं·
तिचलतिनोकंकः सरसीवकीर्तिशोभुगनवतिभुविविक्रमादित्ये ५ स्तवंथोः मा·
धामासमहीपतिः कृतयुगालंकारभूलोगतः सेतुर्येनमहोदधौविरचिताकासो
श्यासानकः भ्रमेचपियुधिष्टिरप्रभृतयोप्याविर्भवेतोगतास्तत्केनापिसमंगाः
तानवस्तुधामनेनयायाास्पति ६ गुंजंप्रतिभोजराजस्यलेखः भगीरथ्यायाः
सगरः कअल्प्यादशाननोराघवलम्भशोन्न युधिष्टिरायास्तुवभूवरेतेकसंकथा
तावत्तजेनवेद्गः ७ व्यासस्य उरवानंदेवनमिवायतनप्ररोरवलाचलानविनम्र
धीमिवांजविनं हंसीरभूअजिगानेष्टवदेशमविस्थंपयपामिहाद्रमिवनायकरन्नस्तू
नं ८ देवेश्वरस्य श्रुतिरवल्लविषमः प्रुराकतानांविलसन्निजेनपुकमरागोवि·
पाकः हरशिवासिशेरांक्रियाः निवेद्ध शीवशिवतानिलवंतिरढ्ठपादेः ९ मा
नलोग्रसगोविंदः पिनायस्यधनंजयः सोपिकालवशंयातः कालोहिदुर

तिक्रमः १० सात्राणमयवत्तः पौत्रः पुत्रो गांडीवधन्वनः स्वस्त्रीयो वासुदेवस्य·
धास्तां पर्युपासते ११ स सहायाः सहायार्थीमामनुध्यानवानसौ पीड्यमानः शा·
वैस्त्रीदैतोतीदैवोर्द्दीणाकृपादिशि १२ व्यासस्य अलक्ताविक्रान्ताभिमन्युदहनशो·
कूलतीव्रक्रुधः पार्थस्याकृतवातव्रतप्रतिज्ञाते रेतः शुचामुखतः कौशोवाष्पका
रोः पतंतिथनुश्चिचीडाजलदाहृष्यंयोत्रायसंनिविरः स्फुरंतिनशनैनीयातिवक्राव·
द्रिः १३ निशानाराणमास कोहं ब्रूहि सखीस्वयंस भगवानार्यः स कोराघवः
केयूयं वतनाथनाथ किमिदं दासोस्मि ते लक्ष्मणः कांतारे किमिहास्महे बत
सखे देव्यागतिर्भूपते का देवी जनकाधिराजतनया हा जानकि क्वासि हा १४ मा
हानाटकस्य मितं ददाति हि पिनामितेभ्रातामिभैस्तूतं श्रमितस्य हि दातारं भती·
वंकानशोचति १५ वाल्मीकेः पदिकस्य प्राज्ञेननीजसाहरानवप्रहतिर्वदानप
स्विनी गतिस्तयोर्वेष्टजनस्तमर्दयन्नहोविधेत्वां करुणाकरुणाद्वित १६ मदर्थसं·
देशमृणालमंथरप्रियाप्रियहंवशतिनयोदिते विलोकयंत्याकरुदतोयपत्तिणः

ष्ठियेस की हल्म विलानवल्गाः ७ एते श्री हर्षस्य मथ्यां केदवक्रिनो ममसमये दो
दग्धमाने पिरः क्रुद्धानि गीलब्धुदंशंजलमध्यो लीढे कवलानामे प्रेमाज्जीवयितुं
मिथः पिचयिवेलुच्चार्थीपिवान्निर्गतास्यमपीनवाविहल्पिताद्वंद्वपिवन्नेबने १९ श्रा·
वायमांसमखिलेस्लनवर्जमंगात्मांतुम्रवाशुरिकयामिऊकथमवं सीदंतिषाण्ण·
कवलाननभिन्नमत्स्यमन्मार्गी वीनणपशः शिशावोमदीयाः १९ इतिश्रा· कहणा
वस्ताख्याने परिच्छेदः १२८ अथाङ्गुलवस्तनिर्दिष्टा· क्रमेतांवचनेनरंहमफना·
मृडविनाखिन्नयासस्तंकुसकिमेधस्य हस्पालीमिथ्यांवयस्यानुनं अवेदीति
विकासितेचवदने हृष्टासमलंजगल्मातानवजगामसविस्मयं पर्वतृपाख्यात्सवः·
श्रीपतिः १ पातुश्रीगिरिजांगलिसेनतमक्रुणापातलमसमप्रद्वरनुधाविश्री कोलकुले·
वरः सममगवान्स्येकदंष्ट्रांकुरे कूर्मःकदलिनालनिष्ठिबमन्तः पत्रंतिदिग्दंति
नोमेरुः को घातिमेदिनीजलजातिव्योमानिरालंबानि· २ कस्यापि काऊस्य।
नशिसंस्थितिमानवाः ष्ठिनानिमायानिये: पौलस्त्यस्यविमानसीमतिनखा।

भ्रंमात्तिमाकौकसां नाल्पैवास्य यत्नुः श्रमश्रामने ऊर्ध्वतिसीतापनेकीडवामवडे
वाणिकृतिमिलौलायप्रानैः कवैः २ विद्धाणास्य नक्लिन्दृदेत्तणैनेव नविता।
वानरध्वजः स्वर्धंसध्वजंसास्त्र भीष्मसेनदंधेशनैः ४ व्यासस्य किंकमिद्यातिवा।
मनोयावदियमरसंतदानवाः नावदस्यन मौनभक्तलेलेविनार्कशशिमंड।
लाक्रमः युगान्तकालप्रति संस्थितात्मनोजगंतियस्यांसविकासमास्तन्नैनोमा
स्वत्तस्यनकैटभद्विषस्तपोधनाभ्यागमसंभवाद्युदः ६ पश्चासमायामिहसान्त।
श्वत्तित्रिवर्गाः पश्यतिसांद्रमयसांद्रतवंद्धजाले संपूर्णालहलललनालपनोपमा।
नमुत्संगिसिंमिहवगसस्वहिमांशुमूर्तेः ७ पुनेमाघकवैः चलेभितिपुंसकोनेःप्र
तिबिंबशातैर्हतः ज्ञातोलंकेश्वरःकृष्णादाजनेयैनतलतः ८ दंडिनः समुद्रे।
श्वबतर्थेवसंध्यामवासतनलाणान् कन्दानिमनिशांत्सेवीबालीपोलस्यमस्त
नू ९ वाल्मीकेः किंहूमोहविमस्यविस्मृदवेकिंवाफणामोगिनः श्रीतेयस्या।
हरिःस्वर्गजलनिधेः सोध्येकदेशास्थितः प्राग्वंश्यकलशोद्भवोमुनिवैसौयसेक।

हस्तेन्तुर्यैर्गृही अयनियं कजावलिकरणीभृंगीयनिश्रीमति: १ इति शा॰ अद्भुतरसाख्या
नेणरिच्छेद: १३॰ अथहास्यरसनिर्देशः पारोतालग्रबदीजशः करतलेपौतेस्मितेवा।
तसीगालेस्तिलकः संचरमनस्त: स्परेक उष्णंशिरः स्यातितमयदाहकनिद्दितरवा॰
दिष्टदंताशिरः सोयंवंचयितुंजगद्भवतः दंभस्यदेहक्रमः २ वेशयपभंगिवचना॰
वचनैः अनार्यकंठाविरायविकटस्तनमुत्तंगी अस्मोपदेशामिषसंगतगंडभित्तिनि:
शंकचुंवनरसैः किमुवाद्भवति २ पीठेश्वतालेनेनदितिपनिकथयामस्तनानांश्व
वादैर्गीतायामाधर्मवंजशाऊत्तमसमांबराणांग्रहस्ताः पश्चादेतेनिमज्जन्तुयु।
वतिऊवाभोगादतेतस्यानाद्वाः शरणायामापदेशादिहसवनिमदावासवाणिहिपं॰
ति ३ अंगुलिभंगाविकल्पनविविधविवादप्रहतपाडित्यः जपचपलोष्ठ: सज्जने
ध्यानपरोनगरचर्याह ४ मुंडोजटिलोनग्नः छत्रीदंडीकषायधारीच भस्मस्ना॰
नशालीवेदविदिशिशोमीविजंभकोदंभः ५ प्रथम पतलोमेंउस जिह्वायाः छेदिता॰
नालिननाल्पलनाङ्गं निर्विशेषेणावक्त्वंनिर्लज्जः कोनपंडितः ६ यान्याक॰

नागरविशाईकदाडिमनवकसंबवीलवगमतैलस्कसंस्कतान्नः मत्स्यानशीतसितभक्त
तलेददातिस्वकलोकमधिगच्छतिपुण्यकर्मा ७ भुकुटीकुटिलललाटःकंटा
किलांगःकटाक्षविकटाननः कवलयतिहस्तकवलेतंडुलमवलंबितद्विजःकुष्ठः ८
शाईःथरस्य परान्नेप्राणदुर्बुद्धेमांसप्राणोऽपदर्घाकुक्ष इत्थमानिपरान्नानिप्राणान्जन्म
निजन्मनि ९ क्रियविक्रयकूटतलालघवनिक्षेपमहागाव्याजैः पतेहिदिवस
चौरायुक्तिमहानन्नवणिजः १० ग्रामाध्यायकान्तरामीव्रजतिसदा पथुल्ला
केशोत्तं दष्टश्वसमसर्पैःपालायतेदानधर्मेभ्यः ११ दत्वादिशिदिशिहस्तिं
वकबकिनोवयंठनेहतना चौरश्वकुटिलचारीपलायतेकुटिलदृष्टाभिः १२
पतेह्रीमेंद्रस्य वैघनाथनमस्ततःसहायितासेवमानव त्वयिविन्यस्तभारोयंक्तः
तांतःस्वस्वमेधते १३ मत्कोशांलोलमेत्रेकुलयुवतिमुखे दर्पणेनसान्तकंपेवेडाः
नामर्थलज्जाविनमयिपुलकंदर्पणतेपीनमस्ता कीर्तानांशोयतैतःचिरविहित
यनंकास्फूलानिलोयैः पूर्वोमिहाकलस्यविनिधैर्यवियामिवंद्या १४ या

शा
२५३
253

गायति गायनेनानाकथं झेगल्लमानामं विपणावाया: विविधभुजंगक्रीडासन्कांगट
ह्रिणीनजानाति १५ कलसायनिर्गतमधीविंडधानेनसाजनात्तुकाणा का
यस्थैर्लेकानीरोदिति खिन्नेवराज्यश्री: १६ हेमैहमवाचयति नानालिखिता
वनेनापि वाचयतितान्य: सुयसपरोक्षितिविशेष: स्वयमपि लिखितं नवाचयति
१७ कायस्थे नादवस्येन मातृणामिषसंकथा संज्ञानित्यनन्यज्ञानितत्र हे नर:
दंतता १८ काकालोलपयमाकोर्थस्थयनेदृढयातिना ग्रायत्नवाणिसंघटस:
कायस्थाकेननिर्मित: १९ तरीषसवरोमसाहिंसा साम्लस्कवमच ग्रायदना
णिसंघटस्वैयास्त्रकेपुरोहितं २० रामेषवमेथिलस विनामक्षंति नामासंपवस:
हसंगविना विनापरापवादेन दिवारोदिति रोदिति २१ कस्मादपि मूर्खो नामजना
नां जीवितमखिल: क्रियाकलापश्च संचंतमपिपूर्णोच्चगलमलापायनालोके
तमसि वराकस्यैरोहाहाकारिणायाति संवत्स: गायतेचौर: कपाटीहाहाहा है:
त्वानयतिलक्ष्पव २२ ग्रासंगराजयपाहै: प्रमिपदं कावर्घघेरावावे: स्वयस:

क्रमसाधुवादैरंतरयतिगायनेगानं २४ एतेतेप्यैकस्य शैलहः स्थितोस्ति हरेमनुष्या
भूमिपतेयदिस्यजन् भीतोभयेनचौर्यात् चोरणां हेमकारणं २५ तस्मान्महीप
तीनां मसंभवेदस्तु चोराणां एकः स्वर्णकारेर्निर्याय्यः सर्वथ्यानि ते २६ हेमे
इस्य २६ उपयुक्तरवदिवदीप्तिकरात्मितापधरणामभंगभयात् पितरिमृतेपिहि
दितिवेश्याहातातननालेति २७ पूर्ववेटीनतोवेटीपश्चाद्भवति कुट्टिनी सर्वापा
यपरिभ्रष्टावेश्याभवतितापसी २८ वर्णानर्थिनः कश्चिद्दमदयितोहासकर्मदा
यितोन्यः रत्नादयितश्चान्योवेश्याभिनमेदयितोन्यः २९ गत्वाद्वारवतीनयामि
दिव[illegible]यंतीमसिंहद्वावालश्चानेनजीविश्रमिवंचुवाम्भिभागीरथीप्रातःप्रा
तरिलिप्रवर्तितंनिकेप्यानिवेदमातन्वतीरंगान्नक्रमनेणआवसत्ततश्रीमान्स्त्वायात्
वः ३ कटीसुष्टियासाहिभुकषमभुजयास्यमुदंस्तनेगोघ्रंटालोलोज्जघनमधिरोते
धवसितोस्मिन्नभेरीनादैस्तथेमपियेत भयकरे तस्थाप्यधरेडापरिभवतिसंता
पयतिच ३१ कंयोरपि यत्नेस्थापनमत्रभिः सहजस्यभावशेषस्त्यथभ्रमः स्या

श्रा
२५४
254

छेफसिद्धर्बलांगवलनव्यर्थोयमः लिंगने वज्राधायिनि विघमानयुवतौ हृद्व्रसकालेः
रजंयन्स्मानन्स्पेति भावत्र किंतु हसितं युक्तं किमारोदितं ३२ खद्गानितान्तलकाशि
थिलश्रज्ञानाहेषु: पतिः सचनिंतनरवाडुकारी नचापि दैवहृतकाः खलुमाघरात्रोह्ल
मसुताकथमुपयुञ्जामनुपञ्च ३३ स्मराउमाविकौतकमेकयामीणा कासिनायदय
हृते हलमस्तेविमालतातत्सीमृतेति भीतेनमुक्तासि ३४ यदत्तमूलतापांगे: स्त्रियः क्र
वैविक्रामिता जघनेष्वव्रन्तसंर्वपतनुस्मनपराधिषु ३५ केशालवनस्मास्पेषिद्दिहृतपश्रेप
नदंतर उपस्थाः कीटमस्नातिदधिभक्तंद्विलवरा: ३६ भिन्नोमांसमनिषेवनप्रक्रक
घोकिं नमयातिनामयप्रजतापितवाप्रियमहोवाराणानाभि: मद्रु वेषणादिभ्राहविः क्र
नस्ववचनंघृतेनचौर्येणावाघृतंचौर्यपरिग्रहोपि भवतौ नष्टस्य कान्यागतिः ३७ भि
क्षो: कंथास्त्रथाते नहिशफरवधेजालमश्नासिमीनांत्तेमेयोपदंशा: पिवसिमधु:
समं वेश्ययायासि वेश्या दत्वाङ्घ्रिं मूर्ध्नि रीणां तव किमु रिपवो भित्तिभेत्तास्मि येषां चौ
रोस्मि द्यूतहेतो: त्वयिसकलमिदं नास्ति दुष्टे विचारः ३८ सामगायनमृतमेनोछि

२५५

एमधुवंकक अकंटिताभिवेड्डडे वामकर्णदेशवसे ४९ अस्तांगुलिर्वकोञ्यापी बालशो
वीनशाहिही यातावर्तीत कर्वंतीघडेते पुरुषाधमाः ५१ भेषकप्रेषिकः कोडः कि
मेककेभलीनकः योगीनकालयोगीच घडेते सेवकाधमाः ५२ इति श्री॰ हास्यरस॰
परिच्छेदः १२८ अथ भयानकरसनिर्देशः दीमञ्च हेवा योवाहृहनलहलहलहलवनि
कायलीफ्ठद्दलबलाडविंडप्रवलनभ्रमनञ्जाव्रगाग्निस्फुलिंगा कालंककालयो
षामलगलबलमुंडमालाकराला मञ्जासंवादिनेत्रा गजिननिवसनानोनिपा
शासिहला १ शा॰ यस्य दंष्ट्रासंकटवक्त्रकंदवलजिह्वाव्याह्रव्याप्तज्वाला
भास्वद्भूमिके सवसदाभावस्मदेन्द्रड्डहः व्यावलानलवह्निवाणपकाशिप्रक्रोडस्य
लास्फालनसप्तष्टप्रस्फुरद्दंष्ट्रिपंजरवरवाः करालरवाः पातव॰ २ छन्दमनः श्रुत्वा
पुन्नदयातथाननहराणी चंचलकरास्फालनव्यालल्लासकपालबालवणितेन्द्रिता
त्पिशाचांगनाः उज्झायतिपशांसियस्य तैतेनीदेः प्रचंडानिलप्रव्व स्पनकाविक्रेम
क्रूपकट्टद्दव्यक्तावणतोणायः ३ हास्यमिश्रस्य इदं भयोनः कलिशांपातासंनिदि

शा
२५५
255

नातलं स्मरणं यस्य दैत्यस्त्रीगर्भपाताय केवलं ५ दंडिनः तपःपरामर्शी विहङ्गमन्यो भू-
भंगाङ्कः प्रेतप्रवेसनस्य स्फुरन्नदर्विः सहमातलीयादद्गाः कृशानुः किल निष्कृपा।
त ५ कालिदासस्य किंचित्कोपकलाकलापकलनाहं कारविभ्रकुवोर्विद्वेपाद-
करोदसौरचकपतिर्लंकापतेः पतनं कंदंत्ये कवटत्कवराउ विमलदानस्फटकुगल-
त्र कीडत्कपिनिः स्वसत्फणिवराग्निकालिभ्रमद्दीपिव ६ ववरुचेः शौण्डिक्लेदानुदृ-
पोद्धलनत्तववशात्सैंहिकेयापमेयं त्रासानष्टाघलित्थिदलितवविरथेनाकसोतेहत-
माने ऊर्वन्काऊतस्य वीर्यत्ततिमिहमकलाकं धरांध्रभाजांभांकारेभीममतनिप
तितवियतःऊंभकरणेनमागं ७ यशोवर्मणः मायन्मातंगकुंभस्थलवसनव-
शावासनामिश्रगंधव्यासक्तव्यक्तमुक्ताफलसकललसत्कैमवालीकरालः प-
णीवेधव्यवेधाः स्वभुजबलमदग्रस्ततेजस्विधामा गंजत्कुंजे गिरीशेणाहविरिहशा।
वरीगर्भपातं विधत्ते महयशामः ८ महाप्रलयमारुतक्षुभितपुष्करावर्तक प्र-
चंडघनगर्जितप्रतिरवानुकारी मुहुः रवः श्रवणभैरवः स्थगितरोदसीकंदरः ।

क्रान्तोऽघसमरोदयेव्यमभूतपूर्वपरः ४ मंथायस्ताणीवांभः प्रतिक्रन्दवलघुघुर्घुराघायानयी
रः कोणाच्चातेषुराजेंत्स्खलयत्ननघटान्योन्यसंघट्टचंडः क्लमक्रोधांयहतः क्रुरुशानति
धनोत्पाननिर्घातवातः केनास्मात्सिंहनादप्रतिहतमिलसत्वीडिंडिमिस्ताडितोयं २ः एतो
नारायणाभट्टस्य इति भयानकरसस्याख्यानं प्रविवेकः १२५ अथ बीभत्सरसस्य निर्देशः ३ उ
त्कृत्योत्कृत्य कृत्तिं प्रथममथ पृथूत्सेधभूयांसि मांसान्यंसस्फिक्पृष्ठपिंडाद्यवयवसुलभा-
न्युग्रपूतीनि जग्ध्वा आर्तः पर्यस्तनेत्रः प्रकटितदशनः प्रेतरंकः करंकादंकस्था
दस्थिसंस्थं स्थपुटगतमपि क्रव्यमव्यग्रमत्ति २ अथ स्तुते शृंगैः कलितमंगलप्रतिस
रस्नीदन्तरन्त्रकोत्सलसवस्केशांसंभूतः पिबन्नसृक्ससरसामांस्तुंडीकस्तुः तत्रक्रोणि
तपंकक्रोडमज्जाघः संभूयकांते ः पिबंत्यस्थिवेष्टनरसाः कपालचषकैः प्रेताः पिशा
चांगनाः २ उत्कृत्तस्खलितान्तशिवाकथमपि प्रेतासनः ये शिजीपेशीमसितमयीति।
गीर्यसत्तृताद्दद्दसमानोदरः यावत्तत्स्रवते मुहुर्निपतति प्रेतस्तनेविषक्रोशातिसंपिन
छिजठरं सुखायवलन्मस्तकः ३ कस्यापि विकीर्णेहि विवरनरविणयवलीलायुताः

शा
२५८
256

निपेतुर्वलिवंचलाश्चतुरकामिनीदृष्टयः नदेतदुपरिभ्रमन्निविडगुच्छजालेषु नैर्लुठ·
त्कामिकलेवरेपिहितनासिकैर्वीक्ष्यते ४ इंद्रकवेः प्रस्वेदमलदिग्धेन वहता स्वस्रसो
णितं व्रणेनविकृतेनेदं सर्वमेधीकृतं जगत् ५ ग्रथयौडरसनिर्देशः पातालतः कि
मुदधारसमानयामि निःपीड्यचंद्रममृतं किमुताहरामि उद्यंतमद्यतपनं किमुवा
चारयामिकीनाशमाशु करणाशाः किमु चूर्णयामि ६ महानाटकस्य घस्मरद्रुम
भंगभीतमनुसायुत्तेन मंदीकृतं यद्विस्मर्तुमपीहितं शमवलाशांतिकुलस्य लुंठता १
तद्यूता रणिसभ्रूतं न्रपशुनाकेशांबराकर्षणैः क्रोधज्योतिरिदं महत्कुरुकुले यौधि
ष्ठिरं ज्वंभते ७ नारायणभट्टस्य सरोषदष्टाद्रवलोहिताहोर्व्यां क्रोधर्त्तभ्रूभ्रुकुटीविहृत्तैः
नस्ताविशालविह्लनिकृत्तकंठैः कावंगमैर्द्विषतां शिरोभिः ८ कालिदासस्य येनस्वा
विनिहन्यमानरमणिप्रियत्राससंत्रासवासात्दोन्नतपरस्य थेनविदये निःक्षत्रियामेदि
नी यद्वासाविद्यागवर्त्मनः शिखिशिखाः क्रौंचस्य हंसव्रजा लादघापाप्यस्य स्यिकणा पतंति
मश्रुनः क्रुद्धोमुनिर्भार्गवः ९ त्रैलोक्यत्राणशौंडः स्मरस्मितजवसतेः सब्रह्मतोग्र

ज्ञाभ्यामुत्तत्त्वंनामबाणैः ऊलिशकठिनयोर्यस्य दोर्लोर्निलीनं ज्वालालिज्वालका-
लानलकवलभयभ्रांतदेवाङ्गनाणां व्यातन्वानो जगंति ज्वलति भुनि वयं पार्वतीध-
र्मपुत्रः १० पतीमत्रारेः चंचद्भुजभ्रमितचंडगदाभिघातसंचूर्णितोरुयुगलस्य सु-
योधनस्य स्त्यानावनद्धघनशोणितशोणपाणिरुत्तंसयिष्यति कचांस्तव देव भीमः
११ अन्योन्यास्फालभग्नद्विपरुधिरवसामांसमस्तिष्कपंके मग्नानां स्यंदनानामुप-
रिकृतपदन्यासविक्रांतपत्तौ स्फीतासृक्पानगोष्ठीरसदशिवशिवातूर्यनृत्यत्कबं-
धे संग्रामैकार्णवांतःपयसि विचरितुमलं पंडिताः पांडुपुत्राः नाशायरामहस्तेमो रेयुष्मा।
धार्तराष्ट्राः प्रबलभुजहृदंताडवाः पाडवा रे रे वा संयाः सहृस्ताः शृणुत मम वचो य-
द्वीसऊर्धबाहुः पतेस्तातवानवाहोईपदन्यस्तनानामपि नाहं पातारूपल्बोणिता।
नोपमवति यदि वस्तु किमेवं न पार्थः १२ नाहं रक्तोन भूते रिपुरुधिरजलाह्लादि-
तांगः प्रकामं निस्तीर्णोरुहप्रतिज्ञाजलनिधिगहनः क्रोधनः क्षत्रियोस्मि भो भो राज-
न्यवीराः समरशिखिशिखाभुक्तशेषीकृतं बः त्रासेनानेन लीनैर्हतगजतुरगांतर्गा।

शा
२५७
257

तैरास्मतेयत्न् १४ माघुरराजस्य इतिरौद्ररसनिर्देशपरिच्छेदः ४॰ इतिशार्ङ्गधरपद्धतौ
शृंगारादिरसाष्टकवर्णनं समाप्तं अथशान्तरसवर्णनोपक्रमः तत्रपूर्वं वैराग्य पुत्रमि॰
त्रकलत्रेषुसक्ताःसीदन्तिजन्तवः सरःपंकार्णवेमग्नाजीर्णावनगजाइव १ मार्कं॰
डेयपुराणे मन्येमामेयमस्ताले यत्तद्वेस्वजनादपि निदाघवारणायालेनिजच्छा।
यानकस्यचित् २ विपत्सुशोभैसेव्यन्तेयदिक्लिष्टेनभूभृतः तत्किरिष्यन्तिकस्यापि
विपत्तिमधिकंततः ३ मित्तमायुष्ययोनित्यंनैतियानंकदाचन पराम्रृशन्तितत्।
दपिनभवेभोगलालसाः ४ केषामपि वाञ्छीवतिष्ठतिजनरापरितर्जयंतीरोगाः
स्मरात्रवरश्व प्रहरतिनित्य आयुःपरिस्रवतिभिन्नघटादिवांभोलोकस्तथापिहि॰
तमाचरतीतिचित्रं ५ क्षणंबालोभूत्वाक्षणमपियुवाकामरसिकःक्षणंवित्तैर्ही॰
नःक्षणमपिचसंपूर्णविभवः जराजीर्णैरंगैर्नटइवमषीमंडिततनुर्नरःसंसारा॰
केविशतियमधानीजवनिकां ६ मातर्मेदिनितातमारुतसखेज्योतिःसुबंधोज॰
लभ्रातर्व्योमनिबद्धएषभवतामंत्यःप्रणामांजलिः युष्मत्संगवशोपजातसुकृता

नैवेकस्फुरन्निर्मलज्ञानानामस्तसमस्तमोहमहिमालीयेपरब्रह्मणि ७ किंकंदर्पा
करंकदर्थयसि रे कोदंडटंकारितै रे रे कोकिलकोमलं कलरवं किं त्वं मुधा वल्गसि मु-
ग्धे स्निग्धविदग्धमुग्धमधुरैर्लोलैः कटाक्षैरलं चेतः चुंबितचंद्रचूडचरणध्या-
नामृतं वर्तते ८ भर्तृहरेरेतौ भूपर्यंकं निजभुजलता कंडुकं खं वितानं दीपश्चंद्रो वि-
रतिवनितालब्धसंगप्रमोदः दिक्कन्यानां विजनपवनैर्वीज्यमानो ऽनुकूले भिक्षुः शे-
ते नृप इव सदा वीतरागो जितात्मा ९ क्वचित्कंथाधारी क्वचिदपि च दिव्यांबरधरः क्व-
चिद्भूमौ शय्या क्वचिदपि च पर्यंकशयनः क्वचिद्धिताहृतिः क्वचिदपि च मिष्टाशन-
रुचिर्महात्मा योगज्ञो न गणयति दुःखं न च सुखं १० भर्तृहरेः घोषाणां वेदेष्वपि र-
नवाहैः कांतैस्तिथीः शोणितमांसपिंडे पंचात्मके नात्मनि चात्मभावो जयत्यसौ को ऽपि
चनमोहलीला ११ श्रीगोपालदेवानां निस्नेहो याति निर्वाणं स्नेहो ऽनर्थस्य कारणं
निःस्नेहेन प्रदीपेन यदेतत्प्रकटीकृतं १२ दामोदरदेवानां अहो वा हारे वा बलव-
ति रिपौ वा सुहृदि वा मणौ वा लोष्ठे वा कुसुमशयने वा दृषदि वा तृणे वा स्त्रैणे वा सम

शा
२५८
258

मसमहस्रोयांतिदिवसाः क्वचित्पुण्यारण्येशिवशिवशिवेतिप्रलपतः १३ आशानाम-
नदीमनोरथजलातृष्णातरंगाकुलारागग्राहवतीवितर्कविहगाधैर्यद्रुमध्वंसिनी मो-
हावर्तसुदुस्तरातिगहनाप्रोत्तुंगचिंतातटीतस्याः पारगताविशुद्धमनसोनंदंतियोगी-
श्वराः १४ अशीमहिवयंभिक्षामाशावासोवसीमहि शयीमहिमहीपृष्ठेकुर्वीमहिकि-
मीश्वरैः १५ आसंसारात्त्रिभुवनमिदंचिन्वतांतात्तादृङ्नैवास्माकंनयनपदवींश्रोत्रव-
र्त्मागतोवा योयंधत्ते विषयकरिणीगाढरूढाभिमानक्षीबस्यांतःकरणकरिणः-
संयमालानलीलां १६ प्रतेभर्तृहरेः येषांवल्लभयासहक्षणमपिक्षिप्रंक्षयात्तौ।
यतेतेषांशीतकरःशशीविरहिणामुल्केवसंतापकृत् अस्माकंतुनवल्लभानविरह-
स्तेनोभयभ्रंशिनामिंदूराजतिदर्पणाकृतिरयंनोष्णोनवाशीतलः १७ भोजराज-
देवस्यकविहस्तस्यपद्यं देवत्वंक्वचित्क्वचिन्मन्मथजाविकाराःकुत्राप्यनेकविधबंधु-
जनप्रपंचः क्वापिप्रभुत्वधनकाल्पितमीश्वरत्वमित्येकवेक्तमिदंजगदावभाति
१८ श्रीवत्सराजदेवानां गतास्लानप्रातस्वप्नवेलावपीयूषमधुराःप्रवालहस्ताः

क्षीबा व्यसनसंरंभास्तेपि दिवसाः सदः श्रांतं भ्रांतं क्लांतं मपदि निर्वेदपदवीं भजत्यभ्या
सोयं जनयति स्वांते भावविस्तरं १९ श्रीराघवदेवानां धावंतः प्रतिवासरं दिशि दिशि
श्राम्यंत्याशापाशास्तंपदां दृष्ट्वा कालवशेन हंत फलितं कस्यापि देवद्रुमं श्रावं श्राव मवस्तयोप
वसितं सर्वत्र भग्नेनाग्रमातीवामः परमार्थशून्यहृदयाः त्वमाम मनोमोदकैः २० श्रीदा
मोदरदेवानां संत्येके धनलोभमात्रहननव्यामोहसंमूर्छिताः केचिद्दैवतसेवदर्शन
न परीरंभक्रमव्याकुलाः २१ लब्ध्वा स्वर्गक्षाम संसारे धावंतो बांधवाः स्वयं न संति
स्खलन्तो वंतो गंगा यामपि बालकाः २२ अंतर्भूतसमस्ततत्त्वनिवहं चिन्मात्रशेषं शिवं
दृष्ट्वा स्पष्टतनूरुहांकुरभराः कष्टं न शिष्टाः क्वचित् २२ श्रीदेवदासानां इति शांत
तरसे वैराग्यवर्णनपरिच्छेदः १४२ अथानित्यतानिरूपणं येषां निमेषोन्मेषाभ्यां ज
गतां प्रलयोदयौ तादृशाः पुरुषा याता मादृशां गणनैव का १ वसिष्ठरामायणात्
प्राप्ताः श्रियः सकलकामदुघास्ततः किं दत्तं पदं शिरसि विद्विषतां ततः किं संतर्पि
ताः प्रणयिनो विभवैस्ततः किं कल्पस्थितं तनुभृतां तनुभिस्ततः किं २ वर्धयेभ्यो·

शा
२५५
259

जाताश्चिरपरिगताएववल्लितेसमंयैः संहृद्यास्मरणपदवींतेपिगमिताः इदानीमेते।
स्मप्रतिदिवसमासन्नपतनाः गतास्तुल्यावस्थांसिकतिलनदीतीरतरुभिः ३ हर्म्य॰
हर्म्यतलेनकिंवसतिरयः श्रावंनगोपादिकंकिंवाग्रामसमाससमागमरवैनैवाधि।
कंप्रीतये किंतत्तुरंगपतंगतरंगपवनव्यालोलदीपांकुरच्छायाचंचलमाकलय्य
सकलंसंतोवनांतंगताः ४ भर्त्तृहरेः त्वयस्त्यन्यथामूर्ध्निहृथाग्निमेषायवाद्यताद्या
जलिकल्पितःसन् मृत्युंसमीपस्थितमप्यजानन्भुनक्तिमर्त्योविषयांस्तथैव ५॰
अहमिवहृतविधोवेदितासकलानांधनपतिरहमेकोरूपलावण्ययुक्तः इतिहृ॰
तपुण्यगर्वः विद्यतेकिंजनोयंकतिपयदिनमध्येसर्वमेतत्रकिंचित् ६ दामोदर।
देवानां गलितानीन्द्रलरूपाणिवृन्दानीववारिणि माजीवितनिबद्धाशांविहसिष्य
तिमाधवः ७ संसारवारिधिः स्वप्नेस्वप्नेदेहमयेभ्रमे शास्यांचेदनुबध्यामितन्मूर्खो॰
नास्तिमत्परः एतयोः प्रेतसेलक्ष्मीश्छत्रचामरचंचलाः स्वप्नएवमहाबुद्धेदिनानि
त्रीणिपंचवा ९ येषुयेषुदृढाबद्धाभावनानष्टवस्तुषु तानितानिविनष्टानिहा।

ष्टानि किमिहान्नमाः ९ यन्मध्ये यस्य पर्यंते सदापाते मनोरमं सर्वमेवापवित्रं तद्धि
नाशामेध्य हृषितं ११ नीलोत्पलाभनयनाः पद्मभ्रमहेषणा ह्नामायेव विलासिन्यः
क्षणभंगितयास्थिताः १२ एते श्रीवसिष्ठात् गंधर्वनगराकाराः संसाराः क्षणभंगु
राः मनसो वासनैवेयमुभयोर्भेदसाधनं १३ नेदंति मदाश्रियमाप्यनित्यं परं विषीदं
ति विपन्नहीनाः विवेकदृष्ट्याचरतां नराणां श्रियोघान किंचिद्धियदो न किंचित् १४ मि
त्रं कलत्रमितरः परिवारलोको भोगैकसाधनमिमाः शुभसंपदो नः एकः क्षणः
स तु भविष्यति यत्र भूयो — नान्य — मितरान वयं न चैते १५ गतेनापि न संबंधो न स्व
त्वेन भविष्यति वर्तमानेन क्षणातीतेः संगतिः कस्य केन वा १६ एते श्रीदेवगणादे
वानां इतो न किंचित्सवतो न किंचिद्यतो यतो यामि ततो न किंचित् स्वात्मावबोधादप
रं न किंचिद्विचार्यमाणे विजगन्न किंचित् १७ यदस्माभिर्दृष्टं क्षणिकमभवत्तत्वम
मिवत न किंयंतो भावाः स्युः स्मरणविगमादप्यवगताः अहोपश्यन्त्यश्यन्त्वस्त्रजनम
खिलं यातमखिल संत्रस्त जीवेः चेताः तदपि न भवेत्संगरहितं १८ शिवदासदेवानां ।

शा।
२९·
260

सात्वात्वेमावतारः कमलदलदृशोदिव्यलक्ष्मीवनंतात्सन्त्वत्राः सत्पविज्ञानमविषयविपत्
संविभागीकृदंबः पतत्सर्वेहितावत्त्वकृतविलसितं दृष्टमानंमनोज्ञं यच्चैतद्विश्वनाशश्च
णयमिवमनाकम्लायतेतेनचेतः १९ हरिगणस्य चेतोहराः प्रवनयः समुदोत्तुकूलाः
यहाँयवाः प्रणयगर्भगिरस्मृत्ताः वल्गानिदंतिनिवहान्सरलाः तुरंगाः संमीलनेन।
यनयोनहिकिंचिदस्ति २० पृथिवीदस्यतेयत्रमेरुश्चापिविशीर्यते शुष्यतेसागरजलं
शरीरेतत्रकाकथा २१ इदंयुगसहस्रस्य भविष्यदभवद्दिनं तदप्ययातमायन्नका·
कथामरणावधेः २२ लब्धाः सत्काश्चसंसारेयावंतोबांधवास्त्वया नसंतिवल्लु·
तावंतोगंगायामपिबालुकाः २३ आसन्नतामेतिमृत्युराभुयातिदिनेदिने आघाः
तेनीयमानस्यबध्यस्येवपदेपदे २४ केषामपि अव्यक्तादीनिभूतानिव्यक्तमध्या·
निभारत अव्यक्तनिधनान्येवतत्रकापरिदेवना २५ भगवतोव्यासस्य पके·
यशातवपरेपश्चादन्येपश्चयःपरे सर्वेनिःसीम्निसंसारेयांतिकःकेनशोच्यते २७
इतिशा· यदविरचितायांवीरवसेश्चनित्यतानिरूपणांपरिच्छेदः २४। अथविषयो·

पह्मासाः नियममाचरतः शौचं कुर्वतः पितॄन् तर्पयतः । यस्य नोद्विजते चेतः शान्तं तस्य करो।
ति किं १ यावतः कुरुते जंतुः संबंधान् मनसः प्रियान् तावंतस्य निखन्यंते हृदये शो।
कशंकवः दाराः परिभवकारा बंधुजनो बंधनं विषं विषयाः कोयं जनस्य मोहो ये
रिपवस्तेषु सुहृदाशा २ कृमयो भस्म विष्टा वा निष्ठा यस्येयमीदृशी सकायः प वि
पीडाभिपोष्यते कोत्र वानयः ४ रक्तमांसमयः कायः स्त्रीणां स्पर्शसुखावायनः तमे
वाश्नंति सिंहा व्याघ्राश्च मनास्लीहृव कुनः ५ अंगसंगेन संपीडा मांसं मांसेन तद्धि यः ।
कुतो हम भवन्नीतो यत्र मोहविजृंभितं ६ एतो श्रीवसिष्ठवाक्यात् अज्ञानो … नम
डूकपातितोदरसन्निभे क्लेदिनि स्त्रीव्रणे सक्तिरक्तमेः कस्य जायते ७ दृष्ट्वैव वि:
कृतं कार्य वाञ्छ स्पर्शाविवर्जितं ये तन्निर्व्याज मासक्ताः तेभ्योपि विभिमो वयं ८।
श्रीदेवगणा देवानां स्वेतपदं समभिवीक्ष्य शिरो कल्हाणा स्थानं परं परिभवस नदेव।
शंसां श्वारोपि नास्थिशाकलं परिस्य यांतिं चंडालकूपमिव हरन्तवंतकाणाः ९ ल:
नो मांसग्रंथी कनककलशाविन्युपमितो मुखं श्लेष्मागारं तदपि च शशांकेन तुलि·

श्री
२६१
261

तं स्रवन्मूत्रक्लिन्नं करिवरकरस्पर्धिजघनं मुहुर्निंद्यं रूपं कविजनविशेषैर्गुरुकृतं ९०
तृषा शुष्यत्यास्ये पिबति सलिलं स्वादु सुरभिः क्षुधार्तः सञ्शालीन्कवलयति मांसावक
लितं प्रदीप्ते रागाग्नौ घननिविडमाश्लिष्यति वधूं प्रतीकारं व्याधेः सुखमिति विपर्यस
त्यिज्जनः ९१ एते भर्तृहरेः इति श्री· विषयोपहासपरिच्छेदः १४२ अथ पश्चात्तापः ·
भोगा न भुक्ता वयमेव भुक्ता तपो न तप्ता वयमेव तप्ताः तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णा।
कालो न यातो वयमेव याताः १ नाभ्यस्ता भुवि वादिवृन्ददमनी विद्या विनीतोचि
ता खड्गाग्रैः करिकुंभपीठदलनैर्नाकं न नीतं यशः कान्ताकोमलपल्लवाधररसः
पीतो न चंद्रोदये तारुण्यं गतमेव निष्फलमहो शून्यालये दीपवत् २ न ध्यातं पद
मीश्वरस्य विधिवत्संसारविच्छित्तये स्वर्गद्वारकपाटपाटनपटुर्धर्मोऽपि नोपार्जितः
नारीपीनपयोधरोरुयुगलं स्वप्नेऽपि नालिंगितं मातुः केवलमेव यौवनवनच्छेदे कु
ठारा वयं ३ क्षान्तं न क्षमया गृहोचितसुखं त्यक्तं न संतोषतः सोढा दुःसहशीत
वाततपनक्लेशा न तप्तं तपः ध्यातं वित्तमहर्निशं नियमितैः प्राणैर्न शंभोः पदं।

२६१

नतत्कर्मंकृतंयदेवमुनिभिस्तैस्तैःफलैर्वंचितं ४ जातःकूर्मःपृथुभवनभरायार्पितंये।
नपृष्टंश्लाघ्यंजन्मध्रुवस्यभ्रमतिनियमितंयइतेजस्विचक्रंसंजातव्यर्थयक्षापरहित।
करणेनोपरिष्टान्नचाधोब्रह्मांडोदुंबरांतर्मशकवदपरेजंतवोजातनष्टाः ५ धन्या।
नांगिरिकंदरेनिवसतांज्योतिःपरंध्यायतांआनंदाश्रुजलंपिबंतिशकुनानिःशंकमें।
कस्थिताः अस्माकंतुमनोरथोपरचितप्रासादतपीतटक्रीडाकाननकेलिकौतुक।
ज्जुषामायुःपरंक्षीयते ६ अज्ञानन्माहात्म्यंपततिशलभस्तीव्रदहनेसमीनोप्यज्ञा।
नाद्बडिशयुतमश्नातिपिशितं विजानंतोप्येवंवयमिहविपज्जालजटिलान्नमुंचामःका।
मानहहगहनोमोहमहिमा ७ पतेभर्तृहरेः ततत्स्वबलहस्मेतकिमिवास्मिन्वृथ।
तले मयानकृतमत्रेनपश्चात्तापाभिवृद्धये ८ मंत्रोज्ञाविततेदेवतेनैविधिवदासीत्का।
ताःसिद्धयोयोगाभ्यासमसमाहितेवतुदिनंतीर्णोनमोहार्णवः दृष्ट्वात्वइतवेदंदत
विगलत्सपल्लवेलासितेदिग्मूढैरिवपंडितैरपिबलात्कालःकथंनीयते ९ धा
विन्बाहसमाहितेनमनसाहरेर्गिरोनामितंभूपानांप्रतिगाहकेविवर्चितंप्रोद्धुष्टमिह

वचः ह्वाराध्यक्षनियंत्रणापरिभवप्रम्लानवक्त्रैः स्थितं भ्रांतः किंकरवाम मुंचति मनो ना
प्याप्यविद्यारहे ९ एतौ श्रीदेवगणदेवानां यांतं यौवनमधुना वनमधुना वनमधु।
नाशरणमेकमस्माकं स्फुरडुरुहारमणीनां हारमणीनां गतः कालः ११ गात्रं सं
कुचितं गतिर्विगलिता दंताश्च नाशं गताः दृष्टिर्भ्रश्यति रूपमेव हसते वक्त्रं च लालायते।
ते वाक्यं नैव करोति बांधवजनः पत्नी न शुश्रूयते हा कष्टं जरयाभिभूतपुरुषैः पु
त्रैरवज्ञायते १२ नो धर्मायतनो न तत्रनिरतानार्थीयपतेद्दर्शः कामोर्थोयवनंत
दर्थमपि तो मोहः क्वचित्कस्यचित् तत्किं नाम वयं हहैव वचादिता ज्ञानेश्वनः कारणाज्जी
वंतोपि मृता इति प्रवदतां याह्यार्थसंसिद्धये १३ केषामप्येते इति शा॰ पश्चात्तापपरि
च्छेदः १५४ अथ कालचरितं पुरंदरसहस्राणि चक्रवर्तिशतानि च निर्वापिता
नि कालेन प्रदीपा इव वायुना १ भ्रातः कष्टमहो महान्स नृपतिः सामंतचक्रं च
तत्पार्श्वे तस्य च सा विदग्धपरिषत्ताश्चंद्रबिंबाननाः उद्वृत्तः स च राजपुत्रनिवहस्ते
वंदिनस्ताः कथाः सर्वं यस्य वशाद्गतं स्मृतिपथं कालाय तस्मै नमः २ प्रामाजरा

यौवनमप्यनीतं वृथायसेतं परमार्थसिद्धौ आयुर्गतप्रायमिदं यतो मे विश्रम्य न याति।
कालः ३ एतो भर्तृहरेः कांश्चित्कलयानं कृतस्थितिर्यावज्जन्तून्दिनानां शान्ते ता।
त्वाक्कर्मभिरात्मनः प्रतिदिनं संनीयमाना मुधा कालोयं कवलीकरोति सकलान्भ्रा:
तः कृतः कौशलं ४ कालेन त्वतितिवा विवर्कि यवनव्योमादि शुक्तं जगद्भुलाधाश्चवः
राः प्रयान्ति विलयं विश्वो विचारादिति एषणामोपि विनश्यन्तो नवनवं लोकान्तनेकान्भु
था मायामोहमयी भवभ्रमणा यीनी नास्थाजहिमो वयं ५ एतो शार्ङ्ग:धरस्य अप्येवहः
सितं गीतं पठितं येः शरीरिभिः अप्येवतेनहर्ष्याने कष्टं कालस्य चेष्टितं ६ म्रियमाणं
मृतं बंधुं शोचंति परिदेविनः आत्मानं नानुशोचंति कालेन कवलीकृतं ७ श्रीदेवा।
गणानां आराध्य भूपतिमवाप्य ततो धनानि भुंजामहे वयमिह प्रसभं सुखानि इत्था।
शया वत विमोहितमानसानां कालो जगाम मरणावधिरेव पुंसां ८ इति शा० काल
चरित वर्णनं परिच्छेदः १४५ अथ विचारः यस्मिन्वस्तुनि ममता मम तापस्तत्रैव
यत्रैवाहमुदासीनस्तत्र मुदा मे स्वभाव संतुष्टः मृत्योर्बिभेषि किं मूढ भीतं मुञ्चति किं यमः

अज्ञातेनैव सटहृणातिक्रकयन्नमजन्मने १ कस्यापि मुंडीजटीवल्कलवांश्चदंडीकषा
यवासाव्रतकर्षितांगः सकोहिकोवायदिनामनत्वस्तत्तात्रतस्योभयमेवनष्टं २ अधी
तचतुरोवेदान्व्याकरणाण्यष्टदशासमृती अहोश्रमस्यैवफलंस्मात्मापिकलितोनचेत् ३।
पतोहरिगणास्य जडास्तपोभिःश्रमयंतिदेहंतुधामनश्चापिविकारहेतुं स्वाधुक्तमस्ते·
दधातीतिकोपाङ्गोन्याकारशुद्धिश्यापहिनास्तिसिंहः ४ कस्यापि बालिकारचितवा
लुकत्रिकाक्रीडनेनसहधांतदर्पने यत्रशाम्यतिमनोननिर्मलस्फीतविजलधिमज्ज
नामलं ५ अग्रेगीतंसरसकवयःपार्श्वतोदाक्षिणात्याः पृष्ठेलीलावलयरणितंचा
मरग्राहिणीनो यद्यस्त्येवंकुरुभवरसास्वादनेलंपटत्वंनोचेच्चेतःप्रविशसहसा।
निर्विकल्पेसमाधौ ६ यदाकिंचिज्ञोहंद्विपइवमदांधःसमभवंतदासर्वज्ञोस्मीत्य
भवदवलिप्तंममनः यदाकिंचित्किंचिद्बुधजनसकाशादवगतंतदामूर्खोस्मी·
तिज्वरइवमदोमेविगलितः ७ मानेम्लायिनिखंडितेचवसुनिव्यर्थेप्रयातेर्थि·
निक्षीणेबंधुजनेगतेपरिजनेनष्टेशनैर्यौवने युक्तंकेवलमेतदेवविदुषांयज्ञा।

कुकन्यापयः पूतयावगिरीन्द्रकंदरदरीकुंजे निवासः क्वचित् ८ इतिशा० यत्र विरचि
तायां विचारपरिच्छेदः २४६ अथोपदेशाः सवेदो निर्वेदः स्मृतिरपि च सा विस्मृतिर०
होस शास्त्रार्थो बाधः तदपि यजनं मोहभजनं सकृद्धः प्रत्यूहो हरिहरिकथा सा त ।
वितथा न यत्र स्पादात्मा स्फुरदनुभवप्रत्ययमयः १ कस्यापि कालेमहति जातेन श्रा०
मनः श्रेयस्कृता आत्मज्ञानेश्रमः कार्यो यज्ज्ञात्वामृतमश्नुते २ शंभुकृष्णः कथामेवं
शिवशक्त्योर्लयेयेवच यः शृणोति नरो भक्त्यानिष्पापः सोपिजायते ३ सगुणी सर्वथ
मिष्टः सविवेकी सबुद्धिमान् बलसत्तानेन मर्यस्पपोषाः पशुसमानराः ४ यामेगा।
स्यवरौष्ट्राघाकानेन हरिणादयः यथैते पशवो मूढास्तथात्मानेन वेत्ति यः ५ सर्वे
षां तु पदार्थानां अभ्यासः कारणं परं अनभ्यासेन मर्त्यस्य योगः प्राप्तोपि नश्यति ६ अ०
भ्यासेनास्थिरं चित्तं अभ्यासेनानिलच्युतिः अभ्यासेन परानंदः अभ्यासेनात्मदर्शनं ७ अ०
भ्यासेनान्यसंचारे अभ्यासेनान्यरूपता अभ्यासेन समुत्क्रांतिरभ्यासेनाणिमादयः
श्रुत्वापि यदनभ्यासो लोहेति श्राज्ञजनेरतिः विरुद्धशास्त्रश्रवणमेतद्योगविनाशनं ०

शा
२६४
264

असत्संगो गुणज्ञोपि विषयासक्तमानसः अकस्मात्प्रलयं याति गीतरक्तो यथा मृगः ८ वि-
षयेष्वपि कष्टोयं विषये वनिताभिधः जीवन्मृतैः किलाकृष्टः स्त्रियः कृष्टेन जीवति ९
स्त्रीरत्नध्यानमात्रेण ब्रह्मज्ञोपि मनो हरेत् किं पुनस्त्वितरेषां तु विषयेच्छानुवर्तिनां १०
स्त्रीरत्नं मोहनं स्पष्टं दृष्टमाशीविषोपमं यदीच्छेदात्मनः श्रेयो मनसापि न चिंतयेत् ११
एते योगरसायनात् संसारतनवड्घोरपदवीं न दवीयसी अंतरायास्त्वरा नस्युर्यदिमे मदि-
रेक्षणाः १२ संगः सर्वात्मना त्याज्यः स चेत्त्यक्तुं न शक्यते महद्भिः सह कर्तव्यः सैव
तस्य हि भेषजं १३ एतौ मदालसायाः मोक्षद्वारे प्रतीहाराश्चत्वारः परिकीर्तिताः शा-
मो विवेकः संतोषश्चतुर्थः साधुसंगमः १४ वासनाद्विविधा प्रोक्ता शुद्धाति मलिना
तथा शुद्धा जन्मक्षये हेतु -- मलिना तथा शुद्धा जन्मक्षये हेतुर्मलिना जन्मकार।
णं शुभाशुभाभ्यां मार्गाभ्यां वहंती वासनां सरित् पौरुषेण प्रयत्नेन योजनीया शु-
भे पथि १६ न तदस्ति जगत्कोशे शुभकर्मानुपातिना यत्पौरुषेण शुद्धेन न समा-
साद्यते जनैः १७ शुभवासनया चेतो महत्याज्या यते महत् आत्मानं चिंतयन्द्वंद्वनेही।

रुद्रत्वमागतः १८ रुद्रवासनयाचेतः रुद्रनामेति नित्यशः पिशाचविभ्रमात्स्पष्टः
पिशाचान्निशि पश्यति १९ महातिशाययुक्तेन विश्वामित्रेण विश्रुता भूयोभूयः प्रयत्ने
नद्भः प्राप्ता तपसोर्जिता २० प्रापयेनमयं जित्वा कृत्वा वचनसंगरं परलोका उपा
नीतः सा विद्या सत्यवानपि २१ नमोस्तु तिशायो लोकेयस्याक्लिन्नफलोदयः प्र
नः कार्यः प्रसन्नस्त्वं सद्भिः शिवफलाप्तये २२ पुत्र्यासं — सतोज्ञस्य संसारो मोक्षदा
यते हृत्संस्यक्तयुक्तस्त्वमहागाधार्णवोपमः २३ त्वमनन्तं समस्तांगं प्रशमान्त्र
तवर्मणा वेधयंति नद्भः स्वानिशिताचग्रशिलामिव २४ पुंसा निजमनोमोहः कः
ल्पितो नलप्तद्भः स्वदः संसारविषवेताला विवा वैगो वलीयते २५ विचारदर्पणे लग्ना
चिंत्ये धैर्य्यरंगता श्रायया न विलंपति वा ताम्रिचलतामिव २६ यथोदिते दिवाना
था क्वापि याति नमस्विनी तथाविवेकी भ्युदिते क्वापि विद्या विलीयते नाहं मांस
न चास्थीनि देहादन्यः परोस्म्यहं इति निश्चितवानन्तः क्षीणा विद्यस्त्वावते २७ सा
र्वहृष्टीः परिमज्य नियम्य मनमामनः सबाह्याभ्यन्तरार्थस्य संकल्पस्य तं त्यजेत् ॥

यदिवर्षसहस्राणितपश्चरसिदारुणं तथापितेनसिद्धिःस्यात्संकल्पोपशमादृते ३०
हरोयद्यपदेष्टास्याद्धरिःकमलजोपिवा तथापितेनैवमुक्तिःसंकल्पोपशमादृते ३१
संकल्पतंतावखिलाःप्रोताभावाःशुभाशुभाः छिन्नेतंतौनजानीमःक्वयांतिविशा-
रदः ३२ शांतसंदेहदौरात्म्यंगतकौतुकविभ्रमं परिपूर्णांतरंचेतःपूर्णेंदुरिवराजते
चेतश्चंचलयावृत्याचिन्तानियतपंजरे धृतिंबध्नातिनैकत्रपंजरेकेसरीयथा ३४ ह
ष्टमात्रेषुभावेषुयथाबालेनरुध्यते तथैवतदनध्यानस्थिरंचित्तेनरुध्यते ३५ घटा-
त्पटमुपायातिपटाकंकुकमुत्कटं चित्तमर्थेषुचरतिपादपेष्विवकर्मटः ३६।
सफलोनांसदेहस्यनकाश्चित्तकणक्रमः मनोदेहस्यसफलंसर्वमेवस्वचेष्टितं ३७
मनोनिर्माणमात्रंराजंजगज्ञाम्नामहार्थिना स्वक्तनानेनचार्थःस्यात्कउदारोमहा-
मनः ३८ मनोमात्रंजगत्सर्वंमनःपर्वतमंडलं मनोभूमिर्मनोव्योममनोवायु-
र्मनोजलं ३९ ऊर्ध्वमोल्लासिधम्मिल्लाहेलावलितलोचनाः काष्ठकुड्योपमाःसो-
पिलग्नाथमनसोगना ४० कल्पांतपवनावांतुयांतुचैकत्वमर्णवाः तपंतुद्वाद-

शादित्यानास्तिनिर्मनसः स्तुतिः ४१ शास्त्रसत्संगाभ्यां वैराग्याच्चिंतानममतापितं छिंधि
त्वमयत्नेनैवायो मनसैव मनोधुना ४२ वासनावायुनाकृष्टो मनोहरिणको न्नृणां परि
विवशतामेति संसारवनगुल्मके ४३ संततोदारवृत्तान्तकथाभ्यासपरिशीलितं सं
यत्नं निर्मलं चेतो मोहपंकैर्न लिप्यते ४४ एतेन वसिष्ठात् श्रुत्वैकं जगत्यस्मिन्नास्थि
मांसास्थिनिर्मितं कर्मभिर्निर्मितं महायामं सर्वतः स्नायुवेष्टितं नवद्वारं महाभूतैः पंच
भिः सर्वतोवृतं नृपस्त्वत्र कथं तत्र चेतनावान्व्यवस्थिता ४६ मंत्रिणो न समबुद्धिर्भव
विरोधिनो यत्नेनैतस्य नाशाय तानुभाविनवेनरं ४७ नृपस्य तस्य चत्वारो नाशामि
त्रेति विद्विषः कामः क्रोधस्तथा लोभो मोहश्चान्यो महारिपुः ४८ यदात्वसत्
पत्नानि द्वाराण्यावृत्य तिष्ठति तदास्य स्थबलैश्चैव निरातंकस्य जायते ४९ एते
मार्कंडेयात् जयन्नविंद्रनात्वमानियंतिः परमात्मनः यद्वशादिदमाभाति जगच्च
कं प्रवर्तते ५० यस्सर्वात्मको देवः परं ब्रह्म महेश्वरः स्वच्छः स्वानुभवानंदरूपः
पोन्नादिविवर्जितः ५१ एतस्मात्परमानंदात्कुन्दविन्मात्ररूपिणः जीवः संज्ञा

या
२६६
266

यतेपूर्वंतस्माच्चिद्वंततोजगत् ५२ स्वाभाविकंयतस्फुरणादियोऽन्तःसोंगजीवकः ५३
यथावातास्यचलनंकृशानोकस्मतायथा शीततापितुषारस्यतथाजीवत्वमात्मनः
जीवत्वाच्चित्तसंवित्त्वंचित्तनादिंद्रियादिकं इंद्रियादेःशरीरत्वंशरीरात्कर्मसंचयः ।
कर्मणःसंचयात्स्वर्गनरकौमोक्षबंधने कर्मणोजायतेजंतुर्बीजादिव वांकुरः ५६
जंतोःप्रवर्ततेकर्मपुनर्बीजमिवांकुरात् आदिसर्गोहिनियतिर्भाववैचित्र्यमक्षयं
अनेनेत्थंसदाभाव्यमितिसंपद्यतेपरं अंतःकीर्णायथापंकेपुत्रिकावाथदारुणि ।
वर्णायथाम– कल्केसर्वेसंगीतायापरे ५८ कटुकत्वंयथाकुहेमन्नलंवगात्वए-
यज्जलात् यथानसंभवत्येवंनजगत्स्थगीश्वरात् ५९ नापएवयथावारिमृ-
गाणांभ्रमकारणं असत्यमेवसत्याभंतथामूढमतेर्जगत् ६० नाकिंचित्केनचि-
त्तामनचकिंचित्कचित्स्थितं चिदाकाशमनंशांतंसर्वमेतदमितिमत् ६१ मुधैवै-
तेवयमहोसत्वराहरमानवाः असत्याएवजानीमोयामश्चायामएवच ६२ ।
अलीकएवमज्जावोभावस्तेलोकएवच अनुभूताप्यसद्रूपःस्वप्नेस्वमरणंयथा ।

शरीरातीतवृत्तिस्त्वं शरीरस्थोभवाभव: मागा: शोकं च हर्षं च तत्र मात्माविगतज्वर: ।
यथा रजोभिर्गगनं यथा कमलमंबुभि न लिप्यते तिसंश्लिष्टैर्देहैरात्मा तथैव च ६५
वह्नि: कृत्रिमसंरंभोरूढ्दिसंरंभवर्जित: कर्ता बहिरकर्तांतर्लोके विहर राघव ।
देशाद्देशं गते चित्ते मध्ये यच्चेतनं सो वपु: अजाड्यसंविन्मननं तन्मयो भव राघव ६७ ।
प्रशांत: शांतसंकल्पो धीरधीर्दूर्विनाशय: यथाप्राप्तानुवर्ती च लोके विहर रा।
घव ६८ भूयतां ज्ञानसर्वस्वं श्रुत्वा चैवावधार्यतां भोगेच्छामात्रको बंधस्तत्त्यागो
मोक्ष उच्यते ६९ शमा: ज्ञानदशामेतां पश्यन्नेवाद्वयोपि यै स देहा वाप्यदेहो वै ने·
मुक्तानात्र संशय: ७० यच्चस्तिमितगंभीरं तेजो न तमसस्ततं अनाख्यमनभिव्य·
क्तं न तेज: परमात्मकं ७१ नेंद्रियाणि न वा रूपं न मन: परिकल्पना यत्सर्वं न च
यत्सर्वं तद्रूपं पारमार्थिकं ७२ परमाणोरपि परं तदणीयो ह्यणीयस: शुद्धं सू·
क्ष्मं परं शांतं तदाकाशोदरादपि ७३ एतद्ब्रह्म परममेतत्तत्सत्त्वमं पदं एषा गति
विरक्तानामेषोसौ परमा: शिव: ७४ एते श्रीवासिष्ठात् इति श्रीशा· वीरवसेश्च ।

श्री
१८०
267

प्रदेशविधानं परिच्छेदः १८७ अथ कालसंख्या षड्भिः प्राणैः पलं प्रोक्तं षष्ट्या च घटि
का च तैः षष्ट्या च घटिकाभिः स्यादहोरात्रं तु मानवे १ दिनैः पंचदशैः पक्षः शुक्लः
कृष्णश्च गीयते पक्षद्वयेन मासः स्यात् पितॄणां तदहर्निशं २ ऋतुस्तु मासयुग्मेन वर्षस्या
त्त्वयनं स्मृतं अथ नृणां हि यद्वर्षं देवानां वासरो निशा ३ तद्द्वात्रिंशत्सहस्रैस्तैर्लक्षैश्चतुः
लक्षैः कलिः स्मृतः शेषं युगत्रयं त्वेतत्कलेर्द्वित्रिचतुर्गुणं ४ खचतुष्करदा वेदा अष्टा
तद्युगमुदाहृतं चतुर्युगैकसप्तत्या मन्वन्तरमुदाहृतं ५ चतुर्भिर्वृंदैः कल्प-
द्वात्रिंशद्भिश्च कोटिभिः चतुर्दशमनुवैश्चाद्यपतंति ब्रह्मणोहनि ६ चतुर्युगसहस्रा
त्मकः कल्पाख्यं ब्रह्मणो दिनं तन्मानेन तथा रात्रिः सृष्टिसंहारकारिणी ७
अथ कालाग्निरुद्रस्य तृतीयनयनोत्थिता ज्वाला दहति तत्सर्वं निशायां ब्रह्मणो
यतः स्वपतो ब्रह्मणः सदा भूमिरेकार्णवीभवेत् निःश्वासैः सृज्यते सापि सृज्ये
त्यमोत्थितः पुनः ८ स्वकालपरिमाणेन शतवर्षायते किल ब्रह्मादीनां तथा श-
केः तयो यन पुनः पुनः ९ ब्रह्मा हरिर्हरो रुद्र ईश्वरो लीयते ह्यस्मिन् ईशः सदाशिवः।

वेसोपिशक्तोशक्तिःपरेशिवे ११ पुनःसृष्टिःपुनर्नाशःपुनःकल्पपरंपरा पुनःपु-
नरिदंसर्वंचक्रवत्परिवर्तते १२ येतत्रलीनाःपरमेपदेशिवेमुक्तिंगतादेवितएववना
परे शक्तिप्रणाशोप्रलयेमहत्यहोतेषांकदाचित्पतनंनविद्यते १३ शिवभाषितयो
गरसाधनात् इतिश्रा· पत्रविवचितायांपञ्चमोकालसंख्यानेपरिच्छेदः १४८ अथशा·
रीरे शक्तिकारणमव्यक्तंसर्वव्यापिपरात्परं सान्निध्यादपिडर्यासुविश्वमूर्त्योपलक्षि।
ते १ नाकारेणनिराकारेणनस्त्रीपुनपुंसकं नांभस्तेजोमरुद्व्योमभूमिर्हरेनवा।
तिके २ ततोनिष्कलदेवस्यशक्तिरिच्छेतिजायते चिद्रूपिण्यातयाक्रीडांकर्तुमै।
च्छल्लीलया ३ क्रियारूपागुणमयीतस्याबुद्धिरजायत ज्ञानशक्तिरितिख्याता।
क्रियाशक्तिश्चसासृता ४ पुरुषरहितनश्चितशक्तिस्तस्याःसदाशिवः नमोरूपस्ततो
वायुरीश्वरःसमजायत ५ ईश्वरात्समभूद्रुद्रोज्योतिर्मयउमापतिः रुद्राद्विष्णुरभू·
द्यत्रैलोक्यपरिपालकः ६ विष्णुनाभ्यब्जतोब्रह्माब्रह्माण्डपृथिवीमयः तदर्थे।
मभवत्सर्वंब्रह्माण्डकनकप्रभं ७ तेनसृष्टंस्वशक्त्येदंत्रैलोक्यंसचराचरं पंचभिःस·

हृत्संभूयपंचभूतमयात्मके: ८ ततो ब्रह्माद्विधाभूतः शिवशक्तिविभागतः स्त्रीपुं
साविति सोऽभ्यार्द्धस्वरेवेनासृजत प्रजाः ९ ततस्तन्मुखस्यास्य दशपुत्रा मनोभवाः
तेषां दशस्वयेका कन्या मनोजाता प्रजापतिः १० ते सर्वे ज्ञाननिरताः हृत्संपुष्ट्यात्तपो-
धनाः तेषां पुत्रैश्च पौत्रैश्च व्याप्तं सर्वमिदं जगत् ११ ततश्चात्मभवः पुत्रो मरीचिरिति
यो भवत् दशपुत्रेषु विख्यातस्तस्माज्जातश्च कश्यपः १२ सोऽपि दत्तस्य कन्यासु क-
श्यपः समजीजनत् उत्पत्तिहेतुर्विश्वस्य भूतग्रामाश्चतुर्दश १३ तेजसा देवकार्ये-
षु वधूवु समधातवः अन्येषामपि कार्येषु पार्थिवः समधातवः १४ अष्टधा देवता-
योनिस्तिर्यग्योनिश्च पंचधा एकधा मानुषी योनिर्विमिश्रा भूताश्चतुर्दश १५ सर्वे मि-
थुनरूपेण प्रजा उत्पादयन्ति ते मैथुनानन्दनिरता विषयासक्तचेतसः १६ भग-
स्त्रैवेस्त्रवी शक्तिर्लिंगरूपी सदाशिवः उभयोर्योगतो बीजं ब्रह्मरूपं प्रवर्तते १७
गर्भाशयो धरापीठं रजो रक्तं च भास्करः सोमं रेतो ब्रह्मरूपं तस्मिंस्तत्र विलंबते १८
सूर्याचंद्रमसोर्योगाममावास्यां विदुर्बुधाः तस्यां प्रजा प्रजायते यदीच्छा परमेश्वरी

शुक्रशोणितसंयोगोयद्देवकिलजायते तदासंजायतेजीवोवह्निस्सूर्यात्समणोर्य
था २० शुक्रेधिकेभवेत्पुत्रः कन्यारक्ताधिकेभवेत् नपुंसकंसमत्वेन कर्मतोनिय
तिर्यथा २१ अंगप्रत्यंगभागास्ततः पिंडेप्रजायते चर्मरोमास्थिकादिताः सप्तधातवःस्व
रक्तक्रमात् २२ पिंडेमज्जाहस्राणिनामसंख्यापष्टिः शतेवास्थिभिः द्वासप्ततिसहस्रा।
भिर्नाडीभिःपंजरंकृतं २३ क्रियाशक्त्याविनाकापिज्ञानशक्तिर्नदृश्यते तेनदेवा।
नशक्तयर्थकृतंवेश्मक्रियामयं २४ चतुर्विंशतितत्त्वैः क्रियाशक्तिरचेतना सा·
नशक्ताप्यनाचापिलब्धातेचेतनावती सर्वज्ञोपिशिवस्तत्रशक्तिसंगेनमोहितः ना·
त्मानंनपरंवेत्तिविचेष्टतितदिच्छया प्राणापानमयीशक्तिः षट्चक्राधारसंयुता ·
शांतंशिववशीकृत्यवर्त्ततेकामकारतः २७ आधारकंदमित्युक्तंस्वाधिष्टानचजन्म·
भूः नाभिस्तुमणिपूराख्यंहृदयेविद्धिनाहतं २८ विशुद्धंकंठदेशस्थमाज्ञाचक्रंभ्रु·
वोंतरे आधारोहिचतुर्भिन्नः स्वाधिष्ठानंचषड्दलैः २९ दशभिर्मणिपूराख्यंहाद·
शभिस्त्वनाहतं विशुद्धंषोडशैर्भिन्नमाज्ञाचक्रद्वयंतत्र ३० कालाग्निरुद्रआधारो।

शा
२६५
269

शक्तिःकुंडलिनीतथा आनंदाख्यास्वाधिष्ठानेप्यात्माकामाख्ययामहः ३१ नाभौब्रह्मा
हृदिश्रीशःकंठेरुद्रोव्यवस्थितः ईश्वरोलंबिकायांचतदूर्ध्वेचसदाशिवः ज्योतिःस्था
नानिचैतानिषट्चक्राणिजयद्बुधाः नासामूलंबिंडस्थानंनादस्योत्पत्तिकारणं ३२।
तस्याधायोगिनीचक्रंतदूर्ध्वेशक्तिवास्थिता शक्तूर्ध्वेतुशिवोज्ञेयाशिवांतेधूमसंभवः
तमसोंतेपरंज्योतिर्बलहाःपरमेश्वरः यंदृष्ट्वाविलीयंतेयोगिनःस्थिरचेतसः ३४
चराचरेषुपिंडस्थंपदस्थंखानिलादिषु भास्करादिषुरूपस्थंरूपातीतंपरंविंडः हा
सप्ततिसहस्राणिकंदान्नाड्योविनिर्गताः प्रविश्यनाभिदेशात्तुसर्वांगेषुततोगताः
इडाचपिंगलाचैवसुषुम्णाचसरस्वती ३७ गांधारीहस्तिजिकाचपूषाचैवनिगद्यते
अलंबुसाकुहूश्चैवशंखिनीदशमीमता ३८ एताःप्राणवहाज्ञेयाःप्रधानादशना
डिका इडानासापुटेवामेपिंगलादक्षिणेभवेत् ३९ सुषुम्णातालुभित्त्वैवब्रह्म
द्वारंप्रवर्तिता सरस्वतीचजिकायांगांधारीवामकर्णके ४० दक्षिणेहस्तजिकास्या
त्पूषावामेचलोचने अलंबुसादक्षिणस्याद्गुदद्वारेकुहूर्भवेत् ४१ आब्रह्मरंध्रात्मा

२६५

गैणब्रह्मदंडसंशोधिनी प्राणोपानःसमानश्चउदानोव्यानएवच नागःकूर्मश्चकृक
करोदेवदत्तोधनंजयः ४३ प्राणोहिदशधाख्येषदशानामाद्यवायवः ह्यासमतिसा
हृत्वाष्टनाडीषुविचरत्यले ४५ हृदिप्राणोगुदेपानःसमानोनाभिसंगतः उदानः
कंठदेशस्थःव्यानःसर्वशरीरगः सर्गगमोटकोनागःकूर्मउन्मेषकारकः कृक
रस्याहारकरोदेवदत्तस्तुजृंभकः ४७ धनंजयोनादकरःस्यादेवंदशधामरुत् ये
नजीवतिजीवोयंनिर्जीवोयद्विनाभवेत् ४८ सप्राणइतिविख्यातोवायुःक्षेत्रचरःप
रः कंठाद्यात्मोस्थितःप्राणःसदावहतिदेहिनां ४९ सृजतेजीवमाश्वासस्यबहिर्गत्वा
निवर्तते पिंगलेडापथेगत्वा--चगगनामृतं ५० निहंत्यजीवसंतर्प्पणःकंद
प्रवर्तते अपानेचपुनःकदाचिदितःकालदीपणा ५१ निश्वासोच्छ्वासकोहातिज्ञा
पन्हंसेत्यहर्निशं हंसश्चाष्टादशदलेजीवात्माहृदयांबुजे तिष्ठन्करोतिचैतन्यंयोत
दीपोघटेयथा वह्निकर्मगुणोर्बुद्धिसंस्थितःत्रिगुणात्मकः ५२ याहोपंचेंद्रियार्थाना
मनोहृतेनसर्वदा चेतयन्निखिलंदेहंजीवात्माहावकः स्वभुक्त आत्मानंनैवजानाति

श्रा
२०
270

तिकामक्रोधादिभिर्हतः स एव जीवः सप्राणी सशरीरी [illegible]यते स एव गर्भः दुःखसंसो
च्छ्वासेनैव कर्मणा अन्यैः संयुतः सर्वैर्दहितो बालकाकृतिः ५५ मातुराहारवशतो दे
हो गर्भोऽभिवर्धते ततो गर्भस्थितः प्राणी चिंतयन्किं कृतं मया ५६ निःकृतं येन निरा
ये गर्भे खे पतितोऽस्म्यहं ५७ उल्वनालकरपादाभ्यां कृत्वा द्वारे विनिर्गतः योनिद्वारे वि
निःक्रांतो विसंज्ञः पतितः क्षितौ न स्मरेत्पूर्वं स्मरेत्किंचिन्मायया बध्यते पुनः अज्ञानेन
हतो बाल्ये यौवने रागहतस्तथा ५९ वार्धकेऽपत्यचिंताद्यैः कर्मभिर्बध्यते पुनः न
न श्राद्धयत्येकदा दपानः कालरूपवान् ६० प्राणं बद्धिः करोत्येव शरीरात्कंपितः
किल ऊर्ध्वश्वसंहतः प्राणोपान्तलयस्थितिस्ततः यया तमनुयात्येव जीवः का।
लपाशादितः निर्गच्छन्नेव वपुषो घोरदूतैर्यमकिंकरैः ६२ नीतं नयंति बहुधा भीष।
णैर्यमांतिकं पंचेंद्रियमनोबुद्धितन्मात्रैर्भूतपंचकैः ६३ युतः कर्मशरीरेणाप्र।
याति यमसंनिधिं ततो यमाज्ञया स्वर्गं नरकं वा प्रपद्यते ६४ अवशिष्टेन पुण्येन।
पापेन च समन्वितः तेभ्यो निर्गत्य भूतेषु जायते कर्मभिः पुनः ६५ एवं कदाचि

नरकं स्वर्गयोन्यंतराण्यपि प्रयाति जीवो जीवानां मोहितो भवसंकटे ६६ एते योग
रसायनात् एते हि जीवसञ्ज्ञा वा भवभावनया हिताः ब्रह्मणा कल्पिताकाराः सह
स्रायुतकोटिशः ६७ संख्यातीताः पुरोत्पन्ना जायंते चापि चानघ उत्पत्स्यंते पि चैवा।
न्ये कणौघा इव निर्झरात् स्ववासनावशावेशादाशाविवशतां गताः दशास्वतिविचि
त्रासु स्वयं निगडिताशयाः अनारतं प्रतिदिशं प्रांतिनेषं जले स्थले जायंते च म्रियंते च
बुद्बुदा इव वारिणि ७० केचित्प्रथमजन्मानः केचिज्जन्मशताधिकाः केचिच्चासंख्य
जन्मानः केचिद्द्वित्रिभवान्तराः विहरंति जगत्केचिद्द्विपतन्त्युत्पतंति च कंडकाश
वहलेन मृत्युना विवर्तंहताः ७२ आशापाशशताबद्धा वासनाभाववाहिनः का
मात्कायमुपायांति वृक्षाद्वृक्षमिवांडजाः दिवि देवा भुवि नरा पाताले भोगिनो ह्य।
राः ब्रह्मांडोदुंबरफले स्फुरन्मशकवत्स्थिताः ७४ तावद्भ्रमंति संसारे प्राणिनो।
मनसो भ्रमात् यावन्न ज्ञानपश्यंति स्वं चिदात्मानमात्मना ७५ चिदानंदमये देवी
क्रियतां चित्तसंगतिः मोहदीर्घमहानिद्रां त्यज्यतां संप्रबुद्धता ७६ तत्कर्मयत्नब

श्री
२३१
271

धायस्याविद्यायाविमुक्तये आयासामपरंकर्मविद्यान्याशिल्पनैपुणं ३३ एतेश्रीवा।
सिष्टात् इतिश्री॰ शांतरसेशारीरव्याख्यानेपरिच्छेदः २४५ अथयोग मंत्रयोगोलयस्त॰
वराजयोगोहठस्तथा योगश्चतुर्विधःप्रोक्तोयोगिभिस्तत्वदर्शिभिः १ आसनंप्रा।
णसंरोधोध्यानंचैवसमाधिकः एतच्चतुष्टयंविद्धिसर्वयोगेषुसंमतं २ ब्रह्मविष्णु॰
शिवादीनांमंत्रजापविशारदैः साधितोमंत्रयोगस्तुवत्सराजादिभिर्यथा ३ इतिमं॰
त्रयोगः अथलययोगः कृष्णद्वैपायनाद्यैस्तुसाधितोलयसंज्ञितः नवस्वेवचच।
क्रेषुलयंकृत्वामहात्मभिः ४ ब्रह्मचक्रंप्रथमंस्यात्त्रिगुणावर्तभगाकृति आधारे
मूलकंदाख्यंकामरूपंचतज्जगुः ५ तदेववह्निकुंडंस्यात्तत्रकुंडलिनीतथा तां
जीवरूपिणींध्यायेज्ज्योतिष्कंमुक्तसिद्धये ६ स्वाधिष्ठानंद्वितीयंस्याच्चक्रंतन्मध्य।
मेविदुः पश्चिमाभिमुखंलिंगंप्रवालांकुरसन्निभं ७ तत्रोड्डियाणयावेतुतद्ध्या
त्वाकर्षयेज्जगत् तृतीयंनाभिचक्रंस्यात्तन्मध्येभुजगीस्थिता ८ पंचावर्तामध्य॰
शक्तिश्चिद्रूपाविद्युदाकृतिं तांध्यात्वासर्वसिद्धीनामयनंजायतेध्रुवः ९ चतुर्थं॰

हृदयेचक्रंविज्ञेयंतदधोमुखं ज्योतीरूपंचतन्मध्येहंसंध्यायेत्प्रयत्नतः ९ तंध्यायतो
जगत्सर्वंवश्यंस्यान्नात्रसंशयः पंचमंकंठचक्रंस्यात्तत्रवामेइडाभवेत् ११ दक्षिणेपिं
गलानाडीसुषुम्णामध्यतःस्थिता तत्रध्यात्वाशुचिज्ज्योतिःसिद्धीनांभाजनंभवेत् १२
भ्रूचक्रंसप्तमंविद्याद्बिंदुस्थानंचतद्विदुः भ्रुवोर्मध्येवर्तुलंचध्यात्वाज्योतिःप्रमुच्यते ·
१३ अष्टमंब्रह्मरंध्रेस्यात्परंनिर्वाणसूचकं तद्ध्यात्वासूचिकाग्राभंधूमाकारंविमु
च्यते १४ तच्चजालंधरंज्ञेयंमोक्षदंलीनचेतसां नवमंव्योमचक्रंस्यात्दलैःषोड
शभिर्युतं संविद्रूपाचतन्मध्येशक्तिमूर्ध्वास्तथापरा तत्रपूर्णगिरौपीठेशक्तिंध्या
त्वाविमुच्यते १५ एतेषांनवचक्राणामेकैकंध्यायतोमुनेः सिद्धयोमुक्तिसहिताः
करस्थास्युर्दिनेदिने ७ कोदंडद्वयमध्यस्थंपश्यंतिज्ञानचक्षुषा कदंबगोलका
कारंब्रह्मलोकंव्रजंतिते १८ ऊर्ध्वशक्तिनिपातेनअधःशक्तेर्निकुंचनात् मध्यश
क्तिप्रबोधेनजायतेपरमंसुखं १९ इतिलययोगः अथराजयोगः दत्तात्रेयादिभिः
पूर्वंसाधितोयंमहात्मभिः राजयोगोमनोवाय्वोःस्थिरीकृत्वाप्रयत्नतः २० पूर्वाभ्या

स्तोमनोवातोमूलाधारवन्हिकुंचनात् पश्चिमंतंतुमार्गेणघंटालिंगंततःप्रवेशयेत् २१ ग्रंथित्र-
यंभेदयित्वाभित्वाभ्रमरकंदरं ततस्तुनादयेद्विंदुंतत्रलीनोप्रलयंव्रजेत् २२ तदभ्यासात्
स्थिरस्यात्तातोर्ध्वरेताश्चजायते परानंदमयोयोगीजरामरणवर्जितः २३ अथवामूल-
संस्थानमुद्यतेस्तप्रबोधयेत् सुप्तांकुंडलिनींशक्तिंविसतंतुविभाकृतिं २४ सुषुम्णा-
न्तःप्रविश्यैवपंचचक्राणिभेदयेत् ततःशिवेशशांकेतुस्फुरन्निर्मलरोचिषि सहस्रदा-
लपद्मांतःस्थिरेशक्तिंनियोजयेत् अथतत्स्वधयास्रवांसबाह्याभ्यंतरांतनुं प्लावयित्वा
ततोयोगीनकिंचिदपिचिंतयेत् ततउत्पद्यतेतस्यसमाधिर्निस्तरंगकः २७ एवंनि-
रंतराभ्यासाद्योगसिद्धिःप्रजायते एतेश्लो·यवस्य इतिश्लो·धवविरचितायांपद्धत्यां
वीरवसेयोगादिवर्णनेनामपरिच्छेदः २५ अथहठयोगः द्विधाहठःस्यादेकस्तु-
गोरक्षादिसुसाधितः अन्योमृकंडुपुत्राद्यैःसाधितोनाशमुद्यतेः १ तत्रगोरक्षसह-
शैःसाधितोयःसकथ्यते धीरैरपिसिद्धिडःसाध्यःकिंपुनःप्राकृतैर्जनैः २ आसनंप्रा-
णसंरोधःप्रत्याहारोथधारणा ध्यानंसमाधिरेतानियोगांगानिस्मृतानिषट् ३ एकांते

विजनेदेशेपवित्रेचनिरुपद्रवे कंबलाजिनवस्त्राणामुपर्यासनमभ्यसेत् ४ आसनोपविष्टोयो

कृत्वागुरुसंस्थोप्रयत्नतः गुरुमध्येनयोगात्मोपाणीपद्मासनेनचिंदं ५ इत्यासनं अथप्रा

णायामः तत्रपद्मासनेबद्धाततःसंकोचयेदधः समदंडशिरःकृत्वानासिकांतर्दृशं

नयेत् ६ यथैवोत्पलनालेनयाकर्षतिनिरोजलं योगीयोगसमाधिस्थस्तथाकर्षति

मारुतं ७ काकचंचुपुटीकृत्यगोष्ठेशक्तिःनिलेपिवेत् ॐकारध्वनिनाकृष्यपूरयेद्या

वदंतरं पूरणात्पूरकंप्रोक्तंकुंभस्तस्यनिकुंभनात् ८ रेचकंरेचनात्कृत्वात्रयोतंशोध्य

तेत्रिभिः प्राणायामानतःषष्टिंकुर्यादिवसतृतीयं ९ चत्वारिंशाद्धमध्यायां — विंशा

तिर्भवेत् अर्धरात्रेविंशतिःस्यादेवंप्राणविनिग्रहः शरीरलघुनादीप्तजठराग्निविवर्ध

ने कृशत्वचशरीरस्यजायतेवैभवेत्तदा १० लवणंवर्षपाम्लमुष्णंरूक्षंचतीक्ष्णकं

स्त्रीसेवामग्निसेवांचवक्ताशित्वंचवर्जयेत् ११ क्षीरंघृतंचमिष्टान्नमिताहारस्यशस्यते

मितोक्तिःपवनाभ्यासेनिद्रायाश्चजयस्तथा १२ केवलेकुंभकेसिद्धेरेचपूरविवर्जिते

ततस्तुदुर्लभंकिंचित्त्रिषुलोकेषुविद्यते ततोधिकतराभ्यासाद्भवतःस्वेदकंपते ततो

या
२२३
273

धिकतराभ्यासाद्दार्दुरीजायतेभृशं १९ यथैवदर्दुरीगच्छेत्तद्वदुत्प्लुत्यभूतले पद्मास।
नस्थितोयोगीतथागच्छतिभूतले ततोधिकतराभ्यासाद्भूमित्यागश्चजायते स्वल्प।
वाबहुवाभुक्त्वायोगीनव्यथतेतदा ९ अल्पमूत्रपुरीषश्चअल्पानिद्राचजायते को·
टिभोऽःखलालाखेदोदुर्गंधितानतनोः एतानिसर्वदातस्यनजायंतेततःपरं स्त्री·
संगंवर्जयेयत्नाद्बिंदुरक्षेत्प्रयत्नतः आयुःक्षयोबिंदुनाशादसामर्थ्यंचजायते २० इति।
प्राणायामः अथप्रत्याहारः ॥ विषयद्वारनिःक्रांतंयावत्सविषयान्प्रति चित्तंनिवा·
र्यतेयेनप्रत्याहारःसउच्यते २१ इतिप्रत्याहारः अथपंचधारणा गुरूपदेशतश्चित्ता।
मेकस्मिन्स्थानकेयदि वायुश्चरुध्यतेयत्रधारणासाभिधीयते २२ नाभेरधोगुदस्या
र्धेघटिकापंचधारयेत वायुंततोलभेत्पृथ्वीधारणांतन्नयापदं २२ पृथिवीसंभ।
वैर्दुःखैर्नभवेत्तस्ययोगिनः इतिपृथ्वीधारणा नाभिस्थानेततोवायुधारयेत्पंचना।
डिकाः आग्नेयीधारणासेयंमृ— नलभयवर्जिता २ इतितेजोधारणा नाभ्यूर्ध्वमं·
ङ्गलेवायुंधारयेत्पंचनाडिकाः आग्नेयीधारणाम नासाभ्रूमध्यदेशेतुवायुंतथैवधा।

२२३

रयेत् वायवीयाधारणीयं मृत्युस्तस्य न वायुतः इति वायुधारणा भ्रूमध्यस्योपरि स्पष्टा द्वार
येत्तं च नाडिकाः वायुं योगी प्रयत्नेन सेयमाकाशधारणा २६ आकाशधारणां कुर्वन्मृ
त्युं जयति निश्चितं यत्र तत्र स्थितो वापि सुखमत्यंतमश्नुते २७ इति पंचधारणा अथ ध्यानं
वायुः परिचितो यत्नादग्निना सह कुंडली बोधयित्वा सुषुम्णायां प्रविशेदनिरोधतः
महापथं प्रविश्यैवं मूलस्थाने लयं व्रजेत् तदा तदा भवेद्योगी त्रिकालामलदर्शनः ।
२८ इति ध्यानमथ समाधिः यदेतद्ध्यानमाख्यातं तच्चेत्सविगमत्यपि चैतन्यानंदरूपेण
स समाधिरुदीरितः ३० इति समाधिः अथ जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तितुरीयावस्था प्रोच्यते ·
बुद्धिपूर्वं च यज्ज्ञानं बहिर्विषयसेवितं प्रत्यक्षमनिरुद्धं च तज्जाग्रदिति गच्यते ३१ अ·
र्थाभावे तु यज्ज्ञानं प्रत्यक्षमिव दृश्यते गंधर्वनगराकारं स्वप्नं तदुपलक्षयेत् ३२ ज्ञा·
नं तु मात्र भावे तो निःस्पंदं यत्र प्रतिष्ठितो उत्पत्तिः प्रलयश्चैव सुषुप्तिं तामवधारयेत् ३३
जीवभावश्च निद्रा च दृश्यं तत्र न विद्यते तत्तुरीयं इति प्रोक्तं उत्पत्तिलयवर्जितं ३४ इति
अवस्थाचतुष्टयं अथ देहस्थिरीकर्त्तुं योगिनां सिद्धिमिच्छतां कथ्यते शुद्धकर्माणि ।

षा
२२४
२७५

यैः सिद्धिं प्राप्नुवन्नराः ३५ महामुद्रा नभोमुद्रा उड्डियानं जलंधरं मूलबंधं स्थिरीकार्यं यः ।
करोति स सिद्ध्यति ३६ अथ महामुद्रा पार्ष्णिं तु वामपादस्य योनिस्थाने नियोजयेत् ।
प्रसार्य दक्षिणं पादं हस्ताभ्यां धारयेद् दृढं ३७ अंतःकपालकुहरे जिह्वामाकुंच्य धार-
येत् वामांगेन सममभ्यस्य दक्षिणांगेन चाभ्यसेत् ३८ इति महामुद्रा अंतःकपालवि-
वरे जिह्वामाकुंच्य धारयेत् भ्रूमध्यदृष्टिरमृतं पिबेत् खेचरमुद्रया ३९ इति नभोमुद्रा
कंठमाकुंच्य हृदये स्थापयेद् दृढमिच्छया जालंधरो बंध एष सुधाक्षयनिवारणः ४०
नाभिस्थोऽग्निः कपालस्थसहस्रकमलच्युतं अमृतं सर्वदा सर्वं पिबन् ज्वलति देहिनां ।
४१ यथासोऽग्निः सदमृतं न पिबेत् तद्धितत्स्वयं याति पश्चिममार्गेण एवमभ्यसतां सदा
अमृतं कुरुते देहे जालंधरमिति स्मृतं ४२ इति जालंधरं उड्डियानं तु सहितं क-
थितां गुरुणा सदा अभ्यसेद् सततं यस्तु वृद्धोऽपि तरुणी भवेत् ४३ नाभेरूर्ध्वमधश्चा-
पि तानं कुर्यात् प्रयत्नतः षण्मासाभ्यासतो मृत्युं जयत्येव न संशयः ४४ इति तडि-
यानं मूलबंधं च यो नित्यमभ्यसेत् स हितत्ववित् गुदं पार्ष्णिना संपीड्य नतं समाकुंचयेद् बला

२०४

त् वारंवारंयथाचोर्ध्वंसमायातिसमीरणः प्राणापानौनादबिंदूमूलबंधेनचैक-
तां गत्वायोगस्यसंसिद्धिंगच्छतेनात्रसंशयः ४६ अपानप्राणयोरैक्यंक्षयोमूत्रपु-
रीषयोः युवाभवतिवृद्धोपिसततंमूलबंधनात् ४७ इतिमूलबंधः पृष्ठंबध्वं।
दृढंकुर्यादनंगंस्थिरमंचयं दंडधारणमेतद्धियोगिनांपरमंस्मृतं ४८ इतिदंड।
धारणं एतेयोगशास्त्रेभ्यः इतिशास्त्रेभ्यः इतिशा॰ प्रथमहठयोगपरिच्छेदः १५२
अथमार्कंडेयसमाधितोद्वितीयोहठयोगः श्लोकार्द्धेनप्रवक्ष्यामियदुक्तंग्रंथ-
कोटिभिः ममेतिमूलंदुःखस्यनममेतिचनिर्वृतिः १ निर्ममत्वविरागायोगसं
ततिः योगाच्चज्ञायतेज्ञानंज्ञानान्मुक्तिःप्रजायते २ उपभोगेनपुण्यानांप्राक्ता।
नानांतथाहृतां कर्तव्यमितिनित्यानामकामकरणात्तथा ३ असंचयादपूर्व-
स्यत्यागात्पूर्वार्जितस्यच कर्मणांबंधमाप्नोतिशरीरेनपुनःपुनः ४ अथहठक-
थ्यतेस्माभिः कर्मणांयेनबंधनं छिद्यतेसउपायेनसम्यक्त्वातत्रप्रवर्तितां ५ अष्टा-
ंगानियोगस्ययमोनियमआसने प्राणायामःप्रत्याहारोधारणाध्याननंतराः ६

शा
२२५
२२५

अहिंसासत्यमस्तेयंब्रह्मचर्यपरिग्रहः इष्टानिष्टयमाश्चित्तायमाएतेप्रकीर्तिताः ७ अथ।
नियमः स्वाध्यायशौचसंतोषदेवताराधनंतपः वैराग्यंचजनासंगोनियमोयंप्रउच्य
ते ८ अथासनं आसीनः स्थितः शांतोनचव्याकुलचेतनः युंजीतयोगंयोगज्ञो।
नित्यसिद्ध्यर्थमादृतः ९ नाश्नीतेनातिवैचास्मिनदुर्गेनाग्नुनस्तटे नसोपद्रवदेशेऽ-
योगः संधीयतेक्वचित् १० एकांतेविजनेवापिपवित्रेनिरुपद्रवे सुखासीनसमा-
धिः स्याद्वस्त्राजिनकुशोत्तरे ११ पद्ममर्धासनंचापितथास्वस्तिकासजादिकं आस्थाय
योगंयुंजीतकृत्वाचप्रणवंहृदि १२ समः समासनोभूत्वासंहृत्यचरणावुभौ।
संवृतास्यस्तदाचसम्यगाविष्टमचलायतः १३ पाणिभ्यांलिंगमाछाद्यवृषणावस्पृशान्व।
यतः स्थितः किंचिदुन्नामितशिरोदंतैर्दंतानसंस्पृशन् १४ संपश्यन्नासिकाग्रं-
स्वंदिशश्चानवलोकयन् ऊर्ध्वांहृत्पृष्ठंवशामुड्डियानेनयोदरे १५ ज्ञानोच्चा।
रणोत्कृत्वाऊर्ध्वंसंस्योपयत्नतः ऊरूमध्येतथोत्तानौपाणीपद्मासनेत्विदं १६ द-
क्षिणाभ्युन्नतेवामेपादंतस्मात्तदक्षिणं वामोपरिसंस्थानमेतदर्धासनेमतं १७।

पार्ष्णिं तु वामपादस्य योनिस्थाने नियोजयेत् वामोरोपरि संस्थाप्यो दक्षिणः सिद्धमा।
सने १८ इत्यासनमथ प्राणायामः प्राणायामैर्दहेद्दोषान्समाहारेण पातकं धारणा
भिस्तु ऋग्वाणि ध्यानेनानीश्वरान्गुणान् १९ यथा पर्वतधातूनां ध्मातानां दह्यते मलं
तथेंद्रियकृता दोषा दह्यंते प्राणनिग्रहात् २० वशीकर्तुं यथेच्छातो नागेनयति हस्ति
पः तथैव योगी च्छंदेन प्राणं नयति साधितं २१ यथा हि साधितः सिंहो मृगान्हंति न।
मानवान् तथा हि साधितः प्राणः किल्बिषान्हंति तं प्राणायामं विना योग।
साधयेयस्तु मंदधीः नसमाधिगतिं याति पंगुर्वाजिगतिं यथा २३ तस्मात्तु साध
नं कुर्यात्प्राणायामस्य योगवित् प्राणयाननिरोधस्तु प्राणायामः प्रकीर्तितः २४
सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह त्रिः पठेदायतः प्राणः प्राणायामः स उच्यते
२५ चलःस्पंदनमात्रस्य यावद्द्वादशमात्रकः तावन्निरुध्यते प्राणः प्राणायामः स
एव हि २६ स्वजानुतः करावर्तं यावद्द्वादशकोटिकाः तावन्निरुध्यते प्राणः प्राणा
यामः स उच्यते २७ प्राणायामो लघुस्त्वेको द्विगुणो मध्यमः स्मृतः उत्तमस्त्रिगुणो

शा
२२९
276

ज्ञेयश्चैषा वैदिकी स्थितिः २८ प्रथमेन जयेत्स्वेदं द्वितीयेन च वेपथुं विषादं हि तृतीये-
न जयेद्दोषाननुक्रमात् २९ द्विगुणेन च यास्तुष्ट्या प्रत्याहारस्तु धारणा ध्यानं समाधि
र्वित्येवं प्राणायामादनुक्रमात् ३० तस्मात्फलं सदा योगी प्राणायामपरो भवेत् ।
श्रूयतां मुक्तिफलदं तस्यावस्थाचतुष्टयं ३१ धृतिः प्राप्तिस्तथा संवित्प्रसादश्च महामु
नेः स्वरूपं श्रूयतां चैतेषां कथ्यमानमनुक्रमात् कर्मणामिष्टदुष्टानां जायते फलसंचयः
चेतसोऽर्थकषायत्वाद्यत्र सा धृतिरुच्यते ३३ ऐहिकामुष्मिकान्कामांल्लोभमोहात्मको-
भयत् निरुध्यात्मसदा योगी प्राप्तिः सात्सार्वकामिकी अतीतानागतानर्थान्विप्रकृष्टतिरो
हितान् ३५ विजानातिस्सदा योगी स्तदा संविदितिस्मृता यांति प्रसादं येनास्य मनः पंचव वाय
वः ३६ इन्द्रियाणीन्द्रियार्थांश्च स प्रसाद इतिस्मृतः ३७ प्राणायामस्य युक्तिं
स्तु सर्वाभ्यासस्य कथ्यते यां चक्रुर्मुनयः सर्वे नाडीसंशुद्धिहेतवे ३० पूर्वं दक्षि
णहस्तस्यांगुष्ठेनैव पिंगलम् निरुद्धा पूरयेद्वायुमिडायास्तु शनैः स्तयोः ।
३८ ॥ ३९ यथाशक्तिनिरोधेन तथा कार्यश्च कुंभकम् ॥ ॥ ॥

पुनस्त्यजेत्पिंगलयाशनैरेवनवेगतः ३९ पुनःपिंगलयापूर्यपूरयेदुदरंशनैः धा।
रयित्वायथाशक्तिरेचयेदिडयाशनैः ४० यथात्यजेत्तयापूर्यधारयेदनिरोधतः ना·
डीविशुद्धोजायतेततः कथितायथेकया ४१ इतिप्राणायामः अथप्रत्याहारः शब्दा।
दिभ्यःप्रयत्नानियतत्नानिसुनात्मभिः प्रत्याहियंतेयोगेनप्रत्याहारस्ततःस्मृतः ४२
सबाह्याभ्यंतरंशौचंनिःपाद्याकंठनाभितः पूरयित्वाबुधैःप्राणैःप्रत्याहारमुपक्र।
मेत् ४३ रजसस्तमसोवृत्तिंसत्त्वेनरजसस्तथा स्वच्छायनिर्मलेसत्त्वस्थितोयुंजीत·
योगवित् ४४ इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्यःप्राणादीन्मनएवच निरुध्यसमवायेनप्र।
त्याहारमुपक्रमेत् ४५ यस्तुप्रत्याहरेत्कामान्सर्वांगानीवकच्छपः सदात्मरतिरे।
कस्थःपश्यत्यात्मानमात्मना ४६ इतिप्रत्याहारः अथधारणा प्राणायामादश।
द्वौचधारणासाभिधीयते द्वेधारणोस्मृतोयोगोमुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ४७ आधार
गुदमूलंनाभिश्चहृत्कंठंतालुनासिके भ्रूमध्येमस्तकद्वारेदशस्थानेषुधारणा ४८
गुरूपदेशमासाद्यएकस्मिन्स्थानकेयदि स्थापनेयन्मनोवातोधारणासाभिधीयते·

शा
२०१
277

जितंजितंशनैर्भूमिमरोहेनयथाक्रमं दोषान्व्याधीस्तथामोहमाधते भूवनिर्जिता ५०
इतिधारणा अथध्यानं शून्येष्वप्यवकाशेषु गुहासुपवनेषुच नित्ययुक्तः सदायोगी
ध्यानंसम्यगुपक्रमेत् ५१ सक्तसंगोजितमनालघ्वाहारोजितेंद्रियः पिधायवुद्धि
द्वाराणिमनोध्यानेनिवेशयेत् ५२ आत्मानंवजगत्सर्वंदशानित्याविभिन्नया चिदा-
काशमयंध्यायेयोगीयातिपरांगतिं ५३ अथवाश्रोच्यतेध्यानमन्यदेवात्रयोगिनां
रहस्यपरमंमुक्तेः कारणांप्रथमंचयत् ५४ वायुवच्चंचलचित्तंस्थिरीकर्त्तुंनशक्यते
तदर्थंसकलेयोज्यंतत्तोभवतिनिःकले ५५ मूलाधारस्थितंज्योतिस्वप्रदीपकलि-
काकृतिं प्राणवेनसमाकृष्यद्वादशांतेनिवेशयेत् ५६ ततोजयेच्चप्राणंवमूलाधा-
रात्समुत्थिते निर्यातंद्वादशमेहारेमनसादानवृपिणां ५७ यथाश्रयुक्ताकारः प्र-
तिनिर्यातिमूर्धनि तथोंकारमयोयोगीश्रुत्तरत्वनतोभवेत् ५८ ऊर्वन्नेवंयथाप-
येणमनोनेत्रेणयोगवान् हंसंबिंदशिरवांज्योतिस्तत्तोलयमवाप्नुयात् ५९ ब्रह्म-
द्वारमुखेस्थूलंनिर्विकल्पपरात्परं परमंज्योतिरासाद्ययोगीतन्मयतांव्रजेत् ६०

निर्विकल्पपदे प्राप्तं जीवेत्तन्नयतां गते न स्पृशंति सर्वकर्माणि तस्मिन् दृष्टे परावरे ६१ ह
त्सूर्छिये यथा पत्रोभ्रकस्मादेव दृश्यते बुद्धिस्थो दृश्यतामेति कज्ञिसेवत्तथा विभुः ६२
अयत्नः स्फुरतो मध्ये पार्श्वतो य समंततः विस्फुलिंगवज्ज्वालितस्सूर्यकोटिसमप्रभः ६३
रतांते स्त्री यथा मंदं तत्तत्काल्हं न बुध्यते इ मरणोपि न जानाति कोहं योगी तथा प्रमान्
छण्णोस्याश्चर्यवत्कोपि कोप्याश्चर्यवदीक्षते श्रुत्वा दृष्ट्वा तथा ध्यानेन संप्रवेदनकश्च
न ६५ गुरुप्रसादतो लब्ध्वा लब्ध्वा यत्रात्मसंभवेत् अभ्यासाद्दृश्यते देवो ज्ञानदृश्यम
हेश्वरः ६६ निजः परं स्फुरति मनतां तमसः परस्तादादित्यवर्णो कनकस्वरूपं आत्मा
नमात्मनि गतः प्रकृतिर्विभिन्नमानंदमात्रमिति पश्यति यः समुक्तः ६७ इति ध्यानं
समाधिः समतावस्थाजीवात्मपरमात्मनोः निस्तरंगपदप्राप्तिः परमानंदरूपि
णी ६८ निःश्वासोच्छ्वासयुक्तोवा निःस्पंदोचललोचनः शिवध्यायी स्वलीनस्स
माधिस्थः स उच्यते ६९ न स्पृशोति यदा किंचिन्न पश्यति न जिघ्रति न च स्पर्शं विजा
नाति स समाधिस्थ उच्यते ७० इति समाधिः अनेन स्वरूपचिन्मात्रे परिणामस्थिरा·

मा.
२७८
278

नयः तुर्यातीतंपदंतत्स्यात्मनस्येभूयोनशोचति ४ निद्रादोजागरस्वप्नांतेयोभावउप
जायते तद्भावनाद्धितमनायोगीभवतितन्मयः ७२ यथाकाशोवदेकात्मासर्वभा
वगतोपिसन् तथाविरज्यतात्मेतिसमद्धात्मामहेश्वरः ७३ यथाजलंजलेनैकंयाति।
निमज्ज्यपगच्छति तथात्मसाम्यतामीयुर्योगिनःपरमात्मना ७४ ततोनजायतेने·
वर्धतेनविनश्यति नापिक्षयमवाप्नोतिपरिणामंनगच्छति ७५ छेदंक्लेदंतथा·
दाहंशोषंशस्त्रादितोनच भूतवर्गादवाप्नोतिशब्दाद्यैर्ह्रियतेनच ७६ इतितुर्यातीता
वस्था पद्मपुराणोक्तः योगशास्त्रसमाप्तः इतिश्री·मार्कंडेयसाधितीयहठयोग·
परिच्छेदः १५२ अथमनःस्थिरीकरणभावः यदानत्रमनोयातिध्यायतोयो·
गिनस्तदा नैववहिर्लयंकुर्यात्शिवःसर्वगतोयतः १ एतत्ध्यानयामवेद्यतःछि
नपश्यमचंचलं सर्वत्रैकंशिवंज्ञात्वानिविकल्पाविधीयते २ कामक्रोधादयः
सर्वेमतिरहाराणहंकृतिः गुणाविविधकर्माणिविलीयंतेमनःस्तथात् ३
श्मनस्तांगतेचित्तेकर्मणांसंचयस्तथा यथाचित्रपटेदग्धेदह्यतेचित्रसंशयः ४ २७८

नक्रयोगाद्यथाद्वीरं काठिन्यमुपगच्छति तथाज्जीवोमनःस्थैर्यात्स्वंब्रह्मत्वाधिगच्छ-
ति ५ यथाहिमप्रभावेनजलंस्थानत्वमाप्नुयात् तथामनःस्थिरत्वेनजीवःशि-
वमयोभवेत् ६ शिवशक्तिर्भवेज्जीवोजीवशक्तिर्मनःस्मृतं जीवंशिवंप्रापयितृ
मनएवहिकारणं ७ जीवःशिवःशिवोजीवोभेदोनास्त्यनयोःक्वचित् मनो-
लिप्तोभवेज्जीवोमनोमुक्तःसदाशिवः ८ एतेमम इतिशा· मनःस्थिरीकरणप्रभा-
वावर्णनंपरिच्छेदः (१०) अथयोगमहिमा अलौल्यमारोग्यमनिष्ठुरत्वंगंधःशु-
भोमूत्रपुरीषमल्पं कांतिःप्रसादःस्वरसौम्यताचयोगप्रवृत्तेःप्रथमंहिचिह्नं
अनुरागंजनोयातिपरोक्षेगुणकीर्तनात् नबिभ्यतिचसत्वानिसिद्धेर्लक्षणमुत्तमं
२ शीतोष्णादिभिरत्युग्रैर्यस्यबाधानजायते नभीतिमेतिचान्येभ्यःतस्यसिद्धिरुप-
स्थिता ३ इतियोगमहिमा अथदोषोपसर्गचिकित्सा प्रमादाद्योगिनोदोषायदि
तेस्युश्चिकित्सितं तेषांनाशायकर्तव्यंयोगिनांतन्निबोधत ४ बाधिर्यंजडतालो-
पःस्मृतेर्मौकतांधता ज्वरश्चजायतेतत्रतत्क्षणादज्ञानयोगिनः ५ स्निग्धायवा

गी
२३५
२७९

संनादस्तस्योचितं तत्रैव धारयेत् तावच्छूलप्रशान्त्यर्थं मूर्द्धावर्ष्मनि यथाविधि ८ एवाङ्गे वापि
पवने वायुर्मूर्धोपरि विनिवेशयेत् नव्रुकंपे मद्भावे लास्ये चेतनस्तु धारयेत् ७ विकृष्टे घन
सोवाचे बाधिर्ये श्रवणेन्द्रिये तस्मिन्नदादेषोनस्मिन तस्मिंस्तडपकारणं धारयेद्धारणा
मुस्सांद्य गीने धीने विदाहिनि ८ काष्ठशिवसि संस्थाप्य तथा कोष्ठेन ताडयेत् [illegible]
स्मृतेः स्मृतिः सद्यो योगिनस्तेन जायते ९ अमानुषसत्त्वं मत्त योगिनं प्रविशेद्यदि
वाय्वग्निधारणाच्चैनं देहसंस्थं विनिर्दहेत् ११ एवं सर्वात्मना कार्या रक्षा योगवि
दानिशं धर्मार्थकाममोक्षाणां शरीरं साधनं यतः १२ प्रवृत्तिलक्षणाख्यानाद्यो·
गिने विस्मयान्नदा विज्ञानं विलयं याति तस्माद्गोप्याः प्रवृत्तयः १३ उपसर्गाः प्रव·
र्तन्ते दृष्टेऽप्यात्मनि योगिनः ये तांस्ते प्रतिवक्ष्यामि समासेन निबोध मे १४ काम्याः
क्रियास्तथा कामान्मानुषानभिवाञ्छति स्त्रियो दानफलं विद्यां मायां कुप्यं धनं वसु
देवत्वममरेशत्वं रसायनबहिक्रियाः मृत्प्रपतनं यज्ञजलाग्न्यावेशनं तथा
चित्तमित्यं प्रवृत्तं हि योगी यत्नान्निवारयेत् ब्रह्मसंगि मनः कुर्वन्नुपसर्गात्प्रमुच्यते।

२३५

ते १७ उपसर्गैर्जितैरेभिरुपसर्गास्ततः पुनः योगिनः संप्रवर्त्तंते सत्वराजसताम-
साः १८ प्रातिभः श्रावणो देवो भ्रमावर्त्तौ तथापरौ पंचैते योगिनो योगविघ्नाय क-
टुकादयः १९ वेदार्थाशास्त्रकाव्यार्थान्यथाशिल्पान्यशेषतः प्रभवंति यदस्येति।
प्रातिभः सोभिधीयते २० शब्दार्थानखिलान्वेत्ति शब्दं गृह्णाति चैव यत् योजना।
नां सहस्रेभ्यः श्रावणः सोभिधीयते २१ अष्टौ यदा तदृष्यंते संमता देवयोनयः उप
सर्गं तमिस्माहुमेवमुन्मत्तवद्बुधाः २२ भ्राम्यते यन्निरालंबं मनो दोषेण योगिनः।
समस्ताधारविभ्रंशाद्भ्रमः स परिकीर्त्तितः २३ आवर्त्तश्वतोयस्य ज्ञानावर्त्तो यदाकु-
लः चित्तनाशसद्धनावर्त्तमुपसर्गः प्रजायते २४ एभिर्नाशितमार्गस्तु सकला देव-
योनयः उपसर्गैर्महाघोरैरावर्त्तंते पुनः पुनः २५ प्रावर्त्तकंबलं शुक्लं योगी तस्मान्म-
नोमयं चिंतयेत्परमं ब्रह्म कृत्वा तत्प्रवणं मनः २६ इति दोषोपसर्गचिकित्सा अथ
सप्तधारणा योगयुक्तः सदा योगी लघ्वाहारो जितेंद्रियः सूक्ष्माः स्तु धारणाः सप्त
भूराद्याः मूर्ध्नि धारयेत् २७ धरित्रीं धारयेद्योगी ततः सौक्ष्म्यं प्रपद्यते आत्मानं मन्यते

ग्रा
२८०
280

चार्थीतद्गुणंचजहातिसा २८ तथैवाप्सवसंतत्वंतद्रूपंचतेजसि स्पर्शोवायौतथा
तद्वद्धिभूतस्तस्यधारणा २९ व्योम्नःसूक्ष्मप्रवृत्तेचशब्दंतद्वज्जहातिसः मनसःसर्व-
भूतानामनस्याविशतेयदा ३० मानसीधारणाविप्रतस्मनःसोत्त्वंचजायते तद्वद्बुद्धि-
मशेषाणांसत्त्वानामानोत्पयोगवित् ३१ परित्यजतिसंप्राप्यबुद्धिसौक्ष्म्यमनुत्तमं य-
स्मिन्यस्मिंस्तुकृतेभूतेरागंमहामते तस्मिंस्तस्मिन्समासक्तिंसंप्राप्यसविनश्यति
तस्माद्विदित्वासूक्ष्माणिसंसक्तानिपरस्परं परित्यजतियोयोगीसपरंप्राप्नुयात्प-
दं ३३ एतान्येवतुसंधायसप्तसूक्ष्माणिसर्वदा भूतादीनांविरागोत्रसद्भावेपस
मुक्तये ३४ गंधादिषुसमासक्तिमित्येतदाविलंजगत् पुनःप्रवर्ततेमोक्षोत्तिब्र-
ह्मामरमानव ३५ समेतान्धारणायोगीसमतीत्ययदिच्छति तस्मिंस्तस्मिंस्तदा-
भूतेलयंयातिविधानतः ३६ देवानामसुराणांचगंधर्वोरगरक्षसां देहेषुलय-
मायातिसंगमाप्नोतिनक्वचित् ३० इतिसप्तधारणा अथाष्टमहासिद्धयः
अणिमालघिमाचैवमहिमाप्राप्तिरेवच प्राकाम्यंचतथेशित्वंवशित्वंचतथापरं

यत्रकामावसायित्वंगुणानेतांस्तथैश्वरान् प्राप्नोत्यष्टावनायासात्परंनिर्वाणसूच·
कान् ३९ सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरोणीयाञ्छीघ्रत्वाल्लघिमागुणः महिमाशेषपूज्यत्वात्प्रा
प्तिर्नाप्राप्यमस्ययत् ४० प्राकाम्यमस्यव्यापित्वादीशित्वंयतईश्वरः वशित्वाद्वशिता
नामयोगिनःसप्तमोगुणः ४१ यत्रेच्छास्थानमप्युक्तंयत्रकामावसायिता ऐश्वर्य
कारणैरेभिर्योगिनःप्रोक्तमष्टधा ४२ एतेमार्कंडेयात् इतिश्री·योगमहिमादि·
वर्णनंपरिच्छेदः २५४ अथयोगिचर्या वाग्दंडःकर्मदंडश्चमनोदंडश्चतेत्रयः य·
स्यैतेनियतादंडःसत्रिदंडीनिगद्यते १ यानिशासर्वभूतानांतस्यांजागर्तिसंयमी
यस्यांजाग्रतिभूतानिसानिशापश्यतोमुनेः २ येनकेनचिदाछन्नोयेनकेनचिदा
शितः यत्रसायंगृहोयातितंदेवायोगिनंविदुः ३ मानापमानौयावेतौप्रीत्युद्वेग
कारौनृणां तावेवविपरीतार्थौयोगिनःसिद्धिकारकौ ४ चक्षुःपूतंन्यसेत्पादं
वस्त्रपूतंजलंपिबेत् सत्यपूतांवदेद्वाणींबुद्धिपूतंविचिंतयेत् ५ सर्वसंगविही
नश्चसर्वपापविवर्जितः जडवन्मूकवद्योगीविचरेन्नमहीतले ६ अभिधारा

विषंवन्हिंसमंतेयः प्रपश्यंति मानास्त्वधात्तवासाणांसयोगीकथ्यतेबुधैः ७ यस्मि
न्स्थानेनत्राणांतिष्टेदीहस्पोगीकथंचन चतुःसागरपर्यंतांपृथिवीयोददातिच तस्य
त्रस्यचयोभित्त्वांसमानावाप्यवासना प्राप्नोधनेचयत्नेषुदेवयात्रोत्सवेषुच ८ मा
हाजनेचसिद्ध्यार्थीनगच्छेद्योगचित्कचित् जातेषुमेतथ्यागावेसर्वस्मिंश्चभ्रमावजने
ष्वटेनयोगविद्वेत्येन्नतेष्वेवनिमग्नः यथैवमवमन्यंतेजनाःपरिभवंतिच ९ त-
थायुक्तश्चरेद्योगीसतांधर्ममदूषयन् भैक्ष्यचर्यानुवृत्तिहस्तेषुश्रोत्रियेषुचरेद्यतिः
फलमूलेषुवागच्छेत्पयस्तक्रेचसक्तवः ब्रह्मचर्यमलोभश्चदयाक्रोधःसचितता
१२ आहारलाघवंशौचंयोगिनांनियमाःस्मृताः सारभूतमुपासीतज्ञानेनत्कार्य-
साधकं १३ ज्ञानिनांबहुनायेयंयोगविघ्नकरीहिसा इदंज्ञेयमिदंज्ञेयमितियः
तृषितश्चरेत् १४ अपिकल्पसहस्रेषुनैवज्ञेयमवाप्नुयात् समाहितोब्रह्मपरोप्र
मादीशुचिरात्मवान्एकांतरस्संयतेन्द्रियः विशुद्धबुद्धिःसमलोष्टकांचनःप्राप्नोतियो
गीपदमव्ययंपरं १५ इतिश्री॰योगचर्याप्रविच्छेदः १५५ अथारिष्टज्ञानं प्रतीण

कर्मबंधस्तज्ज्ञात्वा कर्माक्षपयेस्थितं उत्क्रांतिकालेसंस्मृत्य पुनर्योगित्वमिच्छति १ ।
तस्मादसिद्धयोगेनसिद्धयोगेनवापुनः ज्ञेयान्यरिष्टानिसदायेनोत्क्रांतोनसीदति
अरिष्टानिविशिष्टानिशृणुष्व वक्ष्यामितानिमे येषामालोकनान्मृत्युंनिजंजानाति ।
योगवित् २ देवमार्गंध्रुवंशुक्रंसोमच्छायामरुंधतीं योनपश्येन्नजीवेत्सनरःसं
वत्सरात्परं ४ अरश्मिबिंबंसूर्यस्यवह्निंचैवांशुमालिनं दृष्ट्वैकादशमासात्तुनरो
नोर्ध्वंचजीवति ५ वांत्यांमूत्रेपुरीषेवायःसुवर्णंरजतंतथा प्रत्यक्षमथवास्वप्नेजी
वितंदशमासिकं ६ दृष्ट्वाप्रेतपिशाचादीनंगंधर्वनगराणिवा सुवर्णवर्णान्वृक्षांश्च
नवमासान्सजीवति ७ स्थूलःकृशःकृशःस्थूलोयोकस्मादेवजायते प्रकृते
श्चनिवर्तेततस्यायुश्चाष्टमासिकं ८ खंडंयस्यपदंपार्ष्ण्योःपादस्याग्रेयथाभवेत् पां
सुकर्दमयोर्वासप्तमासात्सजीवति ९ कपोतगृध्रकाकोलोवायसोवाय
मूर्धनि क्रव्यादोवापरोनीलःषण्मासायुःप्रदर्शकः १० हन्यतेकाकपंक्तिभिः
पांसुवर्षेणवानरः स्वांछायांचान्यथादृष्ट्वाचतुर्मासात्सजीवति ११ अनभ्रेवि·

कृतं दृष्ट्वा दासिणां दिशि माश्रितं यस्य सेंद्रधनुर्वापि जीवितं द्वित्रिमासिकं १२ हु·
तेनैवेलितयार्क्षयो यो नेलानानात्मनस्तनं यः पश्येद् दक्षिणे वक्रं वा मासार्धेन जीवति·
यस्य वक्त्रसमं योगं यो गात्रे शिवसमो पि वा नस्य मासादिकं तेयं योगिनः किल जी·
वति १४ यस्य वै स्नानमात्रस्य स्तोय मवशुष्यति पिवतस्य जलं शोषो दशाहं सोपि·
जीवति १५ यश्चापि हन्यते दैन्यैर्भूमिरात्राव थो दिवा सप्तरात्रं ततो तेन शमो तिन
संशयं १६ पिधाय कर्णौ विनिर्जेनम्प्राणमात्मसंभवं नशृणुते च नष्टघोषं ज्योतिर्यस्य।
सोपि न जीवति १७ रक्तकृष्णां बधरां गीतां हास्यपरां गीचयं दक्षिणाशांनयेन्ना।
री स्वप्ने सोपि न जीवति १८ नग्नं क्षपणकं स्वप्ने हसंतं नृत्यतापरं विलसंतं बलवा·
न्विद्यान्मृत्यु——मुपस्थितं १९ यन्नतोयस्य वेग नैःस्वप्ने द्वावेपि धीयते नचोत्तिष्ट·
ति यः स्वप्नान्तदंतं तस्य जीवितं २० स्वप्ने यस्य शवविशोषस्तु नवनिःक्रमते पुनः जला।
प्रवेशादपि वा तदंततस्य जीवितं २१ करालैः पुरुषैः कृष्णैर्विकटैरुद्यताशुधैः
पाषाणैः ताडितः स्वप्ने सद्यो मृत्युर्भवेन्नरः २२ दीपादिगंधं नो वेत्ति त्रस्यन्तस्तं निं।

तथा निशि नात्मानं परनेत्रस्थं वीक्षते यः स मृत्युमानु २३ स्वभाववैपरित्येप्रशरी
रस्य विपर्यये कान्यापत्तिर्मनुष्याणां समासन्नो यमांतिकं २४ आवक्रतामेति प्रवे·
जिका वक्त्र सितामभेवत् तदा ज्ञाता विजानीयान्मृत्युमासन्नमागतं २५ नासिका।
वक्रतामेति कर्णयोर्नमनोन्नतं वामं स्रवति यस्याक्षि तस्य मृत्युः सादिहोद्गतं यो·
गिनां ज्ञानविज्ञाणामन्येषां वा महात्मनां प्रासेन्न कालेपुरुषैस्तद्विवार्यं विचक्षणैः
प्रतेमार्कंडेयात् २६ इतिश्री·अरिष्टज्ञानं परिच्छेदः २५८ पूर्वाह्णे वापराह्णे वा ता·
घासार्घदिने क्वचित् यत्र वारं स्तनीभागेन दष्टिं नरीक्षितं १ तस्य भोगेन तथैवा·
को योगं युंजीत योगवित् विदेहमुक्तये ज्ञानी स्वकाम ब्रह्मणि अजं भयं २ पृथम बद्ध·
पद्मासनो धीमान्सम संस्थानकं धरः निरुद्धप्राणपवनो दंतैर्दंतान संस्पृशन् ३·
बुद्ध्या निरुद्धद्वाराणि न च मीलितलोचनः ओंकारं तु धनुः कृत्वा गुणं सत्वं नियोज
येत् ४ तत्रात्मानं शरं सोपि भूतात्मभूतेंद्रियादिभिः प्राणवायुः मनः क्षेपः हृत्सरो
त्कमलस्थितः ५ तथा महाब्रह्मार्गेण लक्ष्यं प्राप्यततः परं द्वात्रिंशत्तत्वसंयुक्तः पर

मात्मनिलीयते ६ ततः परममाकाशमतींद्रियमगोचरं यद्बुद्धैर्नैवव्याख्यातं शाक-
तेनतत्त्वमश्नुते ७ इतिविदेहमुक्तिकथनं अथकालवंचना जीवन्मुक्तः सदेहोहंवि
चरामिजगत्त्रयं इतिचेज्जायतेवांछायोगिनस्तन्निबोधने ८ शरीरेननयस्यैवकालः
कदापिकुत्रचित् ९ योगिनांसततंयत्नाद्दृष्टानांविचारणा अतः शरीरत्तार्थयु-
तःकार्यस्तुयोगिना कर्त्तव्यायेनकालोसौज्ञातोहंतिकुलानतं १० ज्ञात्वाकाल
वंचनंसम्यग्लयस्थानंसमाश्रितः युंजीतयोगंकालोस्ययथासौजायतेफलः ११·
यत्नसिद्धासनोदेहंपूरयेत्प्राणवायुना कृत्वादंडंस्थिरंबुद्ध्यादशद्वाराणिरुंधये-
त् १२ बंधयेत्वेचरीमुद्रांग्रीवायांवज्जलंधरं अपानेमूलबंधेचउड्डियानेतथोदरे
उत्थाप्यभुजगांशक्तिंमूलेद्धानेस्वधःस्थितां सुषुम्नामार्गगतांपंचचक्राणांभेदिनीं
शिवांजीवंसदाश्रयंकृत्वायातांबुद्धिमनोयुतां सहस्रदलपद्मस्थशिवलीनांस्व·
धामये १४ पीत्वासुधाकरोद्भूतममृतंतेनमूलतः सिंचंतीसकलंदेहंस्वावयं·
तीविचिंतयेत् १५ तयासार्धंततोयोगीशिवेनकात्मतांव्रजेत् परानंदमयोभू·

त्वामहन्तामपि संत्यजेत् १७ ततो लक्ष्यमनाभासमहंभावविवर्जितं सर्वांगकल्पना
हीनं कथं कालो निहन्ति तं १८ स एव कालः स शिवः स सर्वं नापि किंचन कः केन
हन्यते तत्र म्रियते नापि कस्मिन् १९ योगी स्वप्नोत्थित इव प्रबोधं याति बोधितः २० ।
एवं सिद्धो भवेद्योगी वंचयित्वा विधानतः कालं कलितसंसारं स्वरूपेणाश्नुते न हि २१
ततस्त्रिभुवने योगी विचरत्येक एव सः पश्यन्संसारवैचित्र्यं स्वेच्छया निरहंकृतिः
यथार्करश्मिसंयोगादर्ककान्तो हुताशनं आविष्करोत्यनायासा दृष्टान्तः स तु यो-
गिनः २४ पिंगला जगरः सर्पः सारंगान्वेषको वने इषुकारः कुमारी च षडेते
गुरवो मताः २५ गुरुभावविभावनाय मालोक्य तिलकाकृतिः सद्गुरुनेन विवर्ध-
ते योगी सिद्धिमुपाश्नुते २६ इति योगिनां कालवंचना ॐ नमः इति विरचितं व्या-
पद्धतिर्यामये सकलगुणगणानां श्रेयसे मास्तु नित्यं विपुलविमलदीप्यत्सत्क-
लानां निधानं तत्करुणानवाणि कृद्धाविदिषत्कौशिकानां १ तीर्थाब्धेः कमलेव को-
शवपदांकुयेवमायोर्गरवात् यद्वाणीस्तथाविधो विवनश्याबाणो रिवेयोतिता

शा
२८४
५८५

माकंदादिव मंजरीजलधराद्वर्षैव यातिर्गतामेयं शार्ङ्गधराद्धर्षैव यानिर्गतनोतज ।
गतस्ततोऽस्तुदपद्धतिः २ श्रमसार्थस्य शिष्याः सर्वज्ञाः स्यादिस्कृवस्याकृतबुद्धिः ग्रंथं
कामेवेति यं मे च मोहंतं निःसंदेहं शीलितं पंडितोऽपि ३ शास्त्राब्धिं सकलं विलोक्य
नितरां येन यः कृतो यं मया लोकानंदकरः समस्तसकलासंतानजैवान्वकः अस्मा
स्वाद्यस्तभाषितामृतरसानानंदसंपूर्णा नराः संतः संप्रति नाकवासनिरतान्देवानहं
मन्ये ध्रुवं ४ इति श्रीपंडितशार्ङ्गधरविरचितायां पद्धत्यां शांतरसे विदेहमुक्तिक
थने कालवंचनादिपरिच्छेदः समाप्तः ॥ शुभं कल्याणं ॥